

Anna Ginestí Rosell

Tesi Doctoral

**Epigrafia funerària d'estrangers a Atenes (s. VI-IV aC):
Catàleg i comentari formal i institucional de les inscripcions**

Director de Tesi:

Rosa-Araceli Santiago Álvarez

Catedràtica de Filologia Grega de la Universitat Autònoma de Barcelona

Vist-i-plau del director

Departament de Ciències de l'Antiguitat i de l'Edat Mitjana
Facultat de Lletres
Universitat Autònoma de Barcelona
Octubre del 2006

A les persones més estimades:
els meus pares, Josep i Núria,
les meves germanes, Carla i Mireia,
i el meu company, Gereon.

ÍNDEX DE CONTINGUTS

INTRODUCCIÓ.....	1
CATÀLEG	5
PELOPONNÈS.....	7
I. EGINA.....	7
II. CORÍNTIA	12
III. SICIÓ	15
IV. ARGOS.....	17
V. EPIDAURE.....	18
VI. LACÒNIA	18
VII. MESSÈNIA	21
VIII. ARCÀDIA	23
IX. ÈLIDA I TRIFÍLIA.....	26
GRÈCIA CENTRAL.....	29
X. MEGÀRIDA	29
XI. BEÒCIA.....	37
XII. FÒCIDA.....	63
XIII. LÒCRIDA	64
XIV. ETÒLIA	64
XV. ACARNÀNIA	65
XVI. CEFALÈNIA.....	66
XVII. CORCIRA	67
GRÈCIA DEL NORD	70
XVIII. TESSÀLIA	70
XIX. EPIR.....	73
XX. IL·LÍRIA	75
XXI. MACEDÒNIA.....	76
a. Calcídica	78
XXII. PEONIS I TRÍBALS	89
XXIII. TRÀCIA.....	90
a. Quersonès.....	100
COSTA NORD DEL MAR NEGRE.....	104
XXIV. MOÈSIA	104
XXV. MEÒTIA.....	106
XXVI. BÒSPOR	106
ILLES DE L'EGEU	108
XXVII. CÍCLADES.....	108
a. Delos	108
b. Melos	111
c. Naxos	111
d. Ceos	115
e. Cítnos.....	115
f. Andros.....	116
g. Tenos.....	118

h.	Sifnos.....	118
i.	Icos	119
j.	Astipalea.....	119
XXVIII.	EUBEA	120
XXIX.	TASOS.....	123
XXX.	LESBOS	124
XXXI.	QUIOS	126
XXXII.	ICÀRIA	128
XXXIII.	SAMOS.....	129
XXXIV.	Cos.....	137
XXXV.	RODES	138
XXXVI.	CRETA	140
MAGNA GRÈCIA.....		144
XXXVII.	SICÍLIA.....	145
XXXVIII.	ITÀLIA	148
ÀSIA MENOR.....		153
XXXIX.	CÀRIA.....	153
XL.	JÒNIA CONTINENTAL	161
XLI.	EÒLIDA	178
XLII.	TRÒADA.....	180
XLIII.	PROPÒNTIDA.....	185
XLIV.	PONTOS EUXÍ.....	197
XLV.	FRÍGIA	218
XLVI.	LÍCIA	222
XLVII.	CILÍCIA	223
XLVIII.	PÈRSIA	223
XIPRE.....		225
XLIX.	XIPRE	225
a.	Polis gregues	226
b.	Fundació fenícia.....	236
LLEVANT		239
L.	SÍRIA.....	239
LI.	FENÍCIA	239
NORD D'ÀFRICA		244
LII.	EGIPTE.....	244
LIII.	CIRENAICA	248
PROCEDÈNCIA DESCONEGUDA.....		251
LIV.	ISOTELEIS	252
LV.	ALTRES.....	259
CONCLUSIONS		265
ANÀLISI FORMAL: LINGÜÍSTICA I ESTILÍSTICA.....		271
PELOPONNÈS		274
I.	EGINA.....	274
II.	CORÍNTIA.....	275
III.	SICIÓ.....	276
IV.	ARGOS.....	277

V.	EPIDAURE.....	277
VI.	LACÒNIA	278
VII.	MESSÈNIA	279
VIII.	ARCÀDIA	280
IX.	ÈLIDA I TRIFÍLIA.....	280
GRÈCIA CENTRAL.....		282
X.	MEGÀRIDA	282
XI.	BEÒCIA.....	283
XII.	FÒCIDA.....	289
XIII.	LÒCRIDA	290
XIV.	ETÒLIA	290
XV.	ACARNÀNIA	290
XVI.	CEFALÈNIA.....	291
XVII.	CORCIRA	291
GRÈCIA DEL NORD		293
XVIII.	TESSÀLIA	293
XIX.	EPIR.....	294
XX.	IL·LÍRIA	295
XXI.	MACEDÒNIA.....	295
a.	Calcídica	296
XXII.	PEONIS I TRÍBALS	297
XXIII.	TRÀCIA.....	298
a.	Quersonès.....	301
COSTA NORD DEL MAR NEGRE.....		303
XXIV.	MOÈSIA	303
XXV.	MEÒTIA	304
XXVI.	BÒSPOR	304
ILLES DE L'EGEU		306
XXVII.	CÍCLADES	306
a.	Delos	306
b.	Melos	307
c.	Naxos	307
d.	Ceos	307
e.	Citnos	308
f.	Andros.....	308
g.	Tenos.....	308
h.	Sifnos	308
i.	Icos.....	308
j.	Astipalea	309
XXVIII.	EUBEA	309
XXIX.	TASOS	310
XXX.	LESBOS.....	310
XXXI.	QUIOS.....	312
XXXII.	ICÀRIA.....	312
XXXIII.	SAMOS.....	313
XXXIV.	COS	315
XXXV.	RODES	315
XXXVI.	CRETA	315

MAGNA GRÈCIA.....	317
XXXVII. SICÍLIA.....	317
XXXVIII. ITÀLIA	318
ÀSIA MENOR.....	319
XXXIX. CÀRIA.....	319
XL. JÒNIA CONTINENTAL	321
XLI. EÒLIDA	323
XLII. TRÒADA.....	323
XLIII. PROPÒNTIDA.....	324
XLIV. PONTOS EUXÍ.....	326
XLV. FRÍGIA	328
XLVI. LÍCIA	329
XLVII. CILÍCIA	331
XLVIII. PÈRSIA	331
XIPRE.....	332
XLIX. XIPRE	332
a. Polis gregues	332
b. Fundació fenícia	333
LLEVANT	337
L. SÍRIA.....	337
LI. FENÍCIA	337
NORD D'ÀFRICA	339
LII. EGIPTE.....	339
LIII. CIRENAICA	341
PROCEDÈNCIA DESCONEGUDA.....	343
LIV. ISOTELEIS	343
LV. ALTRES.....	344
CONCLUSIONS	345
CONSIDERACIONS FINALS	363
ÍNDEX ONOMÀSTIC.....	365
A. ANTROPÒNIMS	365
B. ÈTNICS	380
BIBLIOGRAFIA.....	387
TAULES	

INTRODUCCIÓ

La tesi doctoral que aquí presentem té el seu origen en un grup de recerca amb seu a la Universitat Autònoma de Barcelona, amb la Professora Rosa-Araceli Santiago Álvarez com a investigadora principal, i centrat en l'estudi de l'estrangeria en el món grec antic partint de l'anàlisi crítica de textos tant epigràfics com literaris. Els primers treballs del grup se centraren principalment en catalogar i analitzar els contactes entre poblacions gregues i no gregues, la orientació actual és la de l'estudi de l'estrangeria, especialment en la seva vessant político-jurídica. Element central en els treballs és una presentació crítica i una anàlisi amb profunditat dels testimonis, concedint especial interès als documents epigràfics pel fet de ser testimonis directes. És amb aquestes premisses que iniciarem el nostre estudi d'inscripcions funeràries per a estrangers trobades a Atenes.

Les inscripcions funeràries són especialment atractives per tractar-se d'inscripcions de caràcter privat que aporten informació addicional a la transmesa en els acords i decrets emesos per la *polis*. D'altra banda, es tracta d'inscripcions poc sovint preses en compte a causa de l'extrema brevetat del text i, per tant, de la dificultat d'extreure'n informació. Un dels objectius del nostre treball és, a través d'una presentació completa de les inscripcions que inclou tant elements epigràfics i lingüístics com arqueològics i iconogràfics, posar de manifest el seu valor com a testimonis per a diferents disciplines de l'estudi del món antic. A aquest objectiu ja vam dedicar un primer treball d'investigació en què recollíem les inscripcions funeràries per a estrangers trobades a Atenes entre els segles VI i IV, i que fou presentat i qualificat amb la nota d'Excel·lent al Departament de Ciències de l'Antiguitat i l'Edat Mitjana de la UAB el 19 desembre del 2002. El contingut del corpus que aquí presentem està basat en aquest primer treball, però tant el nombre d'inscripcions com la informació de cada una de les entrades ha augmentat, i l'organització del material ha estat completament refeta.

Des de molt diverses disciplines es poden prendre les inscripcions funeràries com a objecte d'estudi: la filologia, la història antiga, l'arqueologia, el dret, l'antropologia. En els darrers anys han abundat sobretot els estudis iconogràfics fets per arqueòlegs, com ara els treballs d'Andreas Scholl, Johannes Bergemann i Balbina Bäbler. Tal com ja hem esmentat, en el nostre recull volem presentar les inscripcions amb el màxim d'informació per tal de possibilitar-ne l'anàlisi des de tots els possibles enfocaments, i per aquesta raó incloem també una traducció de cada un dels epitafis. Igualment és una aportació personal el comentari individual que dediquem a les inscripcions més destacables i que, donada la nostra formació i el nostre àmbit d'investigació bàsicament filològic, se centra en primer lloc en els aspectes formals de llengua, i en segon lloc en aspectes històrics de la presència d'estrangers a Atenes, posant especial èmfasi en les informacions de caràcter institucional.

El material recopilat inclou les inscripcions funeràries privades trobades a Atenes i datades del segle VI al IV. Hem desestimat la inclusió dels *poliandra*, inscripcions funeràries públiques on, al costat de ciutadans, hi són honorats també alguns estrangers. Aquesta decisió respon, en primer lloc, a la dificultat d'identificar els estrangers degut al caràcter fragmentari de les inscripcions, i en segon lloc, al fet que gran part d'aquest estrangers degueren ser aliats que havien combatut amb Atenes però que no vivien pas a la ciutat. Hem fet una excepció en el cas dels epitafis públics individuals, ja que en aquest cas l'origen estranger de les persones és ben clar, a més de ser inscripcions en vers que ens aporten importants informacions sobre el tractament que Atenes dóna a uns estrangers, en certa manera, excepcionals. El recull d'inscripcions, tan exhaustiu com ens ha estat

INTRODUCCIÓ

possible, es basa principalment en els *corpora IG I*³ (inscripcions àtiques fins al 403 aC) i *IG II*² (inscripcions àtiques del 403 en endavant), completats amb les troballes posteriors publicades a *Supplementum Epigraphicum Graecum* i *Bulletin Epigraphic* (dins la revista *Revue des Études Grecques*), així com amb les publicacions de *The Athenian Agora XVII. The Funerary Monuments*, de M.J. Osborne, “Attic Epitaphs – A Supplement”, *Anc. Soc.* 19 (1988), i del recull de Hansen *Carmina Epigraphica Graeca* vol I i II. La lectura que donem en el nostre catàleg prové d’aquestes publicacions, ja que no hem pogut realitzar cap autòpsia dels epitafis; el lema de cada una de les entrades al catàleg indica quina és la lectura seguida, i, com és habitual, un aparat crític en recull les variacions. Les indicacions que es donen sobre les mides dels monuments, les formes de les lletres, i la majoria de descripcions iconogràfiques han estat també extretes de la informació facilitada pels editors. Aquelles edicions que van acompanyades d’una fotografia de l’estela o el monument funerari ens han permès completar algunes descripcions, i una curta estada a la seu del projecte d’*Inscriptiones Graecae* a Berlin ens va permetre comprovar algunes lectures dubtoses a partir dels calcs dipositats allí. També en la datació de les inscripcions som deutors de les edicions principals. Amb tot, alguns estudis arqueològics i iconogràfics realitzats els darrers anys en l’art funerari atenès, com els de J. Bergemann i A. Scholl, proposen noves i més acurades datacions per a algunes de les inscripcions del nostre recull, i les hem assumit en la presentació de les dades, això sí, donant sempre entre parèntesi el nom de l’autor a qui és deguda la nova datació.

L’àmbit cronològic del treball engloba des dels primers testimonis al segle VI fins els epitafis del final del segle IV. Les raons per a establir el final del segle IV com a límit són diverses. En primer lloc, la datació d’inscripcions funeràries és una empresa difícil, ja que, en la major part de les ocasions, es compta tan sols amb criteris externs: el tipus de lletra, l’estil del monument. Aquesta dificultat comporta que usualment es tracti de datacions d’arc molt ampli. Existeix, però, per als epitafis atenesos un *terminus ante quem* en la llei sobre el luxe funerari establerta per Demetri de Faleró. Aquesta llei, la datació de la qual oscil·la entre el 317 i el 307, provoca un canvi radical en l’estil dels monuments funeraris de les necròpolis àtiques i permet, per tant, establir el límit del corpus amb bastant de seguretat. A aquest argument se n’hi afegeix un altre de tipus històric, ja que amb el segle IV s’acaba també el sistema polític de les ciutats-estat gregues i s’inicia el període que coneixem com a hel·lenisme; és d’esperar que aquest canvi polític comportés també un canvi en la consideració de l’estranger en les ciutats gregues.

Donada la importància de situar cada una de les inscripcions en el seu context per a poder aprofundir al màxim en la seva anàlisi, ens hem decidit per donar al corpus una organització geogràfica, en la qual reproduïm l’esquema que s’utilitza per a la presentació d’inscripcions al *Supplementum Epigraphicum Graecum*. Aquesta organització de les inscripcions serà més útil al lector que una organització, per exemple, alfabètica, però evidentment que en un esquema així no s’hi poden plasmar absolutament totes les relacions de veïnatge i resten alguns punts dèbils, com ara el fet que els epitafis per a persones procedents del Pontos Euxí quedin dividits entre les de la costa Tràcia (XXIII), la costa nord (XXIV al XXVI) i la costa minorasiàtica (XLIII i XLIV). En els nostres comentaris intentem compensar aquestes dificultats incloent connexions entre els diferents apartats, i confiem que el lector, en tractar-se d’un esquema utilitzat en gran part de les publicacions especialitzades, sabrà també treure’n el millor partit. Dins de cada un d’aquest apartats geogràfics, les inscripcions han estat classificades cronològicament.

La segona part del treball està destinada a aprofundir un dels punts d’interès de l’estudi d’aquestes inscripcions, que és l’anàlisi formal de la llengua utilitzada. Ja en el

INTRODUCCIÓ

catàleg presentem esquemàticament els elements més destacables de la llengua de cada un dels epitafis, i aquestes característiques són recollides en aquesta segona part d'anàlisi on volem donar una visió global, seguint el mateix esquema geogràfic que hem fet servir per a presentar el material. La pregunta que es troba darrera aquesta anàlisi és: quina devia ser la llengua dels estrangers afincats a Atenes? No esperem pas poder donar-hi una resposta unívoca, sinó que és precisament l'heterogeneïtat en els comportaments allò que ens interessa, i que volem analitzar en detall.

La majoria dels estrangers que ens documenten les inscripcions aquí recollides provenen d'altres *poleis* gregues i arribaren a Atenes portant la seva pròpia manera de parlar el grec. Com es reflecteix això en els epitafis que els honoren un cop morts? Per a poder respondre ens cal parar atenció tant a aspectes sincrònics com diacrònics de la llengua grega. Per una banda ens cal comparar la llengua d'aquests epitafis amb el que coneixem dels dialectes parlats a les regions de procedència. Aquesta empresa l'hem duta a terme basant-nos en els estudis dialectals existents, una bona colla d'ells duts a terme en els darrers anys, i que citem al principi dels capítols corresponents. No podem, però, deslligar aquest estudi del seu àmbit cronològic, del segle VI fins al final del segle IV, durant el qual es produeix una evolució cabdal en la llengua grega: la creació i expansió d'una llengua comuna que coneixem amb el nom de *koiné* hel·lenística. Atenes té un paper central en la gènesi d'aquesta llengua comuna, els primers trets de la qual s'observen ja al segle V i que esdevindrà la llengua dominant en el món grec provocant el retrocés i fins la desaparició dels diferents dialectes grecs de l'època clàssica. Generalment es pren la data del 350 aC com el moment en què els dialectes deixen de ser utilitzats en les fonts escrites, sobretot les de caràcter públic, tot i que és evident que cada un dels dialectes segueix una evolució pròpia que hem procurat presentar breument allà on les dades actuals ho permeten.

L'entrada de la *koiné*, de la qual l'àtic en constitueix la base, a la història de la llengua grega afegeix una altra dificultat en el nostre treball, que es pot resumir en la pregunta formulada per Claude Brixhe al *Bulletin de Dialectologie Grecque* (REG 103, 1990, 206): “jusqu'à quelle époque peut-on encore parler de l'*attique*? Il me semble que très tôt il serait plus judicieux de parler d'une variante attique de la *koiné*.” Intentar resoldre aquesta qüestió sobrepassaria els límits d'aquest treball, amb l'agreujant que probablement no existeix una resposta clara ja que els diferents estadis d'evolució d'una llengua acostumen a tenir fronteres fluides. És per això que, en el nostre treball, parlem usualment de dialecte àtic, i utilitzem *koiné* jònico-àtica per a referir-nos a aquesta variant de l'àtic, el *Grossatische*, que s'estén com a llengua comuna a totes les regions amb presència grega; el mot *koiné* també apareix en les ocasions en què descrivim trets que no es troben en àtic clàssic (o tan sols molt esporàdicament), sinó que constitueixen algunes de les característiques específiques de la llengua grega en època hel·lenística, com ara la monoftongació del diftong /ei/ en /e/ i el posterior tancament en /i/.

Un grup excepcional d'estrangers menys nombrós, però no per això menys interessant, és el de les persones de procedència no-grega, als quals també se'ls han dedicat algunes inscripcions funeràries en grec, a alguns d'ells fins i tot inscripcions bilingües. D'elles ens interessen especialment les informacions que puguem extreure sobre el grau de coneixement de la llengua i cultura gregues, el procés d'aculturació en el cas de poblacions en estret contacte, el tipus de relació establerta amb els grecs i els mecanismes d'adaptació a la vida atenesa.

Les inscripcions funeràries constitueixen un document d'excepció, no sols pel fet de tractar-se de testimonis directes, sinó per ser un document de caràcter privat i, per tant,

INTRODUCCIÓ

menys sotmès al control de la llengua oficial. No hem de confondre aquesta situació i buscar en aquestes inscripcions els trets de la llengua oral, sinó ser conscients que es tracta de documents escrits als quals, per al control de la llengua escrita, cal tenir present la possible provinent del lapicida o el taller que realitza l'obra, o bé variants incloses dins les expressions formulars. Tot i tenint en compte aquest fet, sí que és cert que en inscripcions privades usualment s'hi plasmen les evolucions de la llengua abans que en els documents oficials, més conservadors i, per tant, més reacs a incorporar elements externs o a reflectir noves expressions o pronúncies.

Per a completar la utilitat d'aquest treball, hem incorporat al final dos índexs onomàstics, un d'antropònims i un d'ètnics, i unes taules amb la reproducció fotogràfica o en facsímil d'alguns dels epitafis.

No volem acabar sense mostrar el nostre agraïment a les persones que han ajudat a fer possible aquest treball. En primer lloc a la Professora Rosa-Araceli Santiago Álvarez, que va acceptar-ne la direcció i l'ha enriquit considerablement durant les nombroses i intenses sessions de treball realitzades. També hem d'agrair al Prof. Helmut Müller i a tota la Comissió d'Història Antiga i Epigrafia de l'Institut Arqueològic Alemany a Munic la generosa acollida i les facilitats que ens han dispensat per poder treballar a la seva excepcional biblioteca. Altres estades a institucions estrangeres ens han permès completar alguns aspectes del treball: el Professor José Luís García Ramón, de la Universitat de Colònia, ens va ajudar a concretar l'orientació del treball en una fase encara bastant inicial, i, quasi al final del treball, una estada a la seu del Projecte *Inscriptiones Graecae*, a l'Acadèmia de les Ciències de Berlín, sota l'empara del Professor Klaus Hallof i el doctor Jaime Curbera, ens va permetre revisar algunes lectures dubtoses a partir dels calcs allí arxivats.

Un agraïment especial el dediquem a la nostra família i amics pels ànims i el suport constant al llarg de tots aquests anys. Al meu company, Gereon Wetzel, especialment per haver escoltat tantes vegades les meves reflexions i haver-me animat a arribar fins al final, a més de l'ajuda material en la realització de les taules. I a la meva mare, Núria Rosell, per haver acceptat corregir el català d'una part del treball. Per acabar, agraïm també a tots els membres del Departament de Ciències de l'Antiguitat i l'Edat Mitjana la satisfacció que ens ha suposat en l'àmbit personal i en l'acadèmic compartir amb ells els anys d'estudiant i de becària d'investigació.

CATÀLEG

I. Egina**1. IG I³ 1341**

?

Estela o placa de marbre. Conservada a la part superior i inferior, però danyada als costats. Trobada per A. Milchhoefer a una casa del Pireu i vista solament per ell, que dóna com a amplada màxima 40 cm.

ca. 475-450

ed. Milchhoefer 1880, 169 not.1; IG I² 1007; Jeffery 1974, 76-7; IG I³ 1341.

[?ΜΕΝΕΚ]ΡΑΤΕΣ [:] Γυρίδας Α---
---υος : Κοίρανο---

“Menècrates, fill de ..., Giridas, fill de Ceran (? , Eginetes)”

Litt. aegineticae ΑΓΕΝΠΣΥ, a. 0,02, στοιχηδόν. E /ē/, /e/

ā originària

L’estructura de l’epitafi mostra dos noms en nominatiu de costat i, a sota de cada un d’ells, el patronímic corresponent. El dialecte de la inscripció és dòric, tal com es pot veure a la forma de nominatiu Γυρίδας, i l’alfabet utilitzat és l’egineta. La concreció de l’origen de l’alfabet possibilita que es pugui interpretar l’alfa conservada al final de la primera línia com l’inici de l’ètnic Αἰγινάτα¹. La pedra fou trobada a Atenes, però és possible que hi hagués estat traslladada des d’Egina en època postclàssica. En el cas que l’epitafi hagués estat alçat realment a Atenes, per a dos eginetes establerts a la *polis*, el text hauria d’haver estat gravat, o com a mínim marcat, per un lapicida d’Egina.

L’ordre dels mots no és l’habitual, ja que els dos antropònims en nominatiu es troben un al costat de l’altre, i cada un d’ells té a sota el genitiu patronímic corresponent. Altres exemples d’epitafis on l’ordre dels noms no és l’esperat sembla que responen a una voluntat de fer coincidir el nom amb la imatge de la persona en el relleu o pintura que decora l’estela². En aquest cas, podria ser que Menècrates i Giridas haguessin estat representats en l’estela i per això els seus noms haguessin estat gravats just damunt de les figures.

L’antropònim Κοίρανος està format a partir del substantiu κοίρανος “rei, cap” i com a antropònim es troba en l’onomàstica homèrica i també en època posterior, tot i que la seva presència es concentra principalment a les zones de Beòcia, Macedònia, l’illa de Tera i Pamfília³. El substantiu, d’origen indoeuropeu i molt present en altres llengües, és substituït en grec pels mots nous ἄναξ i βασιλεύς.

¹ La forma en dual fou proposada per L.H. Jeffery (*o.c.*), qui també analitza l’alfabet de la inscripció.

² P.ex. IG II² 12109 i potser l’epitafi núm. LII, 4 per a una egípcia.

³ Cf. Chantraine, *DELG*, s.v.; Robert 1963, 385-391, que en dóna la distribució geogràfica, i Heubeck 1978 per l’equivalència de l’arrel κορρ- en macedoni i tessali, i κοιρ- en la resta de dialectes.

2. IG I³ 1295

Fragment superior esquerre d'una petita estela de marbre, adornada amb un cimaci. Mides: 0,23 d'alçada, 0,19 d'amplada i 0,07 de profunditat.

ca. 430-403

ed. Meritt 1963, 50 núm.76, pl 16; *Agora XVII* 392; *IG I³* 1295.

Ἀρχεὺς : ΑΛ[----| Ἀ]ἰγινότη[ς |..5...|]νο[---]

“Arqueu, fill d’Al..., egineta.”

Litt. ionica NPΥ, a. 0,012-0,015, στοιχηδόν.

η < *ā

Una de les possibilitats d'interpretació d'aquest epitafi proposades pels autors de *IG* veu en Arqueu un dels clerucs atenesos establerts a Egina un cop expulsada la població dòrica⁴. Però, considerant que els clerucs no deixen mai de ser ciutadans atenesos i, per tant, conserven el seu demòtic, ens sembla més probable que es tracti d'un egineta instal·lat a Atenes.

3. IG II² 7963

Estela de marbre pentèlic amb palmeta i un relleu que representa una dona asseguda i un home amb barba a la seva dreta, agafats de les mans. Trobada sota el far del Pireu i conservada al seu Museu. Mides: 0,38 d'alçada i 0,44 d'amplada.

390-380 (Scholl)

ed. *IG II* 2752; *IG II²* 7963.

cf. *CAT* 2.321 (fot.); Scholl 1996, núm. 290.

Νικασὼ Αἰγιναία

Φανίς Εὐμάρως

Αἰγινήτη

“Nicaso egineta. Fanis, filla d'Èumar egineta.”

Litt. a. 0,015. O /ō/, /o/

ā originària

η < *ā

gen. -ō per a masc. en -ā

gen. -ōς < -εος

El nom de Nicaso ha estat gravat per sobre els altres dos. En el cas dels noms de Fanis i el seu pare, el lapicida ha jugat amb la disposició, situant-los cadascun sobre la

⁴ Th. 2,27,2: καὶ τὴν Αἴγινα ἀσφαλέστερον ἐφαίνετο τῇ Πελοποννήσῳ ἐπικειμένην αὐτῶν πέμψαντας ἐποίκουσ ἔχειν. Καὶ ἐξέπεμψαν ὕστερον οὐ πολλῶ ἐς αὐτὴν τοὺς οἰκῆτορας. “I els va semblar més segur ocupar Egina, ja que es troba a l'entrada del Peloponnès, enviant-hi colons atenesos. Efectivament, no gaire després enviaren a l'illa els colonitzadors.”

figura corresponent del relleu. El nom de Nicaso podria correspondre al de la persona dedicant⁵ o al d'un familiar mort posteriorment i enterrat al mateix lloc.

La forma femenina de l'ètnic que apareix en aquesta inscripció ha estat formada afegint al topònim el sufix adjectival *-ία*. Paral·lelament trobem una segona forma en els epitafis núms. 5, 7 i 8bis, Αἰγινήτις, el corresponent femení a la forma masculina habitual Αἰγινήτας.

4. CEG 532

Estela de marbre amb frontó. Trobada al Pireu, en un lloc anomenat Caraba. Mides: 0,6 d'alçada, 0,33 d'amplada i 0,08 de profunditat.

ca. 365-340.

ed. Koumanoudes 1871, 1412; Kaibel 1878, núm. 52; *IG II* 2753; *IG II*² 7965; *GVI* 1786; *CEG* 532.

[τὸνο]μα μὲν τὸμὸν καὶ ἐμὸ πατρὸς ἦδε ἀγορεύ[ει]
[στή]λη καὶ πάτραν· πιστῶν δὲ ἔργων ἔνεκα ἔσχο[ν]
[Πίσ]τος ἐπωνυμίαν, οὗ σπάνις ἀνδρὶ τυχεῖν

Πραξιῖνος | Τερέια | Αἰγινήτης.

“El meu nom i el del meu pare els proclama aquesta estela, i també la pàtria. Per la lleialtat en el meu comportament vaig aconseguir el sobrenom de “Lleial”, sort que rarament es troba un home. Praxí, fill de Tereas, egineta.”

1.1 Koumanoudes i Kaibel ὄνο]μα

Litt. a. v.1-3 0,007, v. 4-6 0,013. O /ō/, /o/; E /ē/, /e/

η < *ā, però ā /l _
gen. -ā < *-āo

L'adjectiu πιστός, en la forma adverbial πιστῶς, el trobem sovint en epigrafia pública en els juraments per tancar acords d'aliança militar⁶, és a dir, fent referència a accions polítiques. En aquest cas, donada la seva localització al Pireu, lloc d'establiment habitual dels comerciants estrangers, ens sembla que, més que d'un polític, deu tractar-se d'un comerciant que rebé aquest sobrenom per la seva honestedat en els tractes i la seva capacitat de mantenir la paraula donada.

5. IG II² 7952

Estela de marbre pentèlic amb frontó rodó, trencada per la dreta i la part inferior. Mides: 0,31 d'alçada, 0,26 d'amplada i 0,07 de profunditat.

med. saec. IV.

ed. *IG II* 2746; *IG II*² 7952.

Γοργίππα | Αἰγινή[τις]. | Οστα Ἴσχυ[ρίου].
“Gorgipa egineta. Osta, filla d'Hisquirias.”

⁵ Cf. Clairmont, *CAT* 2.321.

⁶ Cf. p.ex. *IG I*³ 76, 14 i 17.

1.3 IG: Ὀστία; Peek: ὀστᾶ.

Litt. a. 0,017.

$\bar{\alpha}$ originària
 $\eta < * \bar{\alpha}$

La lectura de la inscripció fou corregida per W.Peek⁷ a partir de l'observació del calc. Ell interpreta la tercera línia com a ὀστᾶ “els ossos”, aquesta és una fórmula que tan sols es troba en epigrames funeraris, mai acompanyat únicament del genitiu de l'antropònim, tal com es proposa entendre aquí. Nosaltres ens inclinem per a veure-hi un antropònim femení.

6. IG II² 7953

Taula de marbre himètic, conservada al Museu Epigràfic d'Atenes. Mides: 0,35 d'alçada, 1,46 d'amplada i 0,65 de profunditat.

med. saec. IV.

ed. Koumanoudes 1871, 1406; IG II 2747; IG II² 7953.

Δημήτριος Δεξιθέου Αἰγινήτης
 “Demetri, fill de Dexiteu, egineta.”

Litt. crassae a. 0,023.

$\eta < * \bar{\alpha}$

A l'hora de gravar el nom del pare, el lapicida començà amb les lletres EΥ, que corregí en ΔΕ.

7. IG II² 7959

Estela de marbre pentèlic amb frontó trobada al Pireu. Mides: 0,57 d'alçada, 0,29 d'amplada i 0,04 de profunditat.

post med. saec. IV

ed. Koumanoudes 1871, 1410; IG II 2751; IG II² 7959.

Μυρτώ Δημητρίου Αἰγινήτης
 “Mirto, filla de Demetri, egineta.”

Litt. a. 0,012.

$\eta < * \bar{\alpha}$

Podria ser que es tractés de la filla del Demetri de la inscripció anterior.

⁷ Peek 1942, 212 núm. 5.

8. Agora XVII 393

Monument de marbre tipus *mensa*, la decoració de la part superior ha estat eliminada. El monument presenta diversos orificis deguts a la seva reutilització en la construcció de la paret d'una casa. Mides: 0,36 d'alçada, 0,695 d'amplada i 1,425 de profunditat.

saec. IV

ed. IG II² 7962; *Agora XVII* 393.

[Νι]καγόρα : Πύθωνος : θυγάτηρ

Αίγινῆτος : Δημητρίου : γυνή

“Nicàgora, filla de Pitó, dona de l'egineta Demetri.”

Litt. a. 0,02.

$\eta < * \bar{\alpha}$, però $\bar{\alpha} / \rho _$

gen. -ου per a masc. en - $\bar{\alpha}$

Podria ser que Nicàgora pertanyés a la mateixa família que els núms. 6 i 7? En tots ells coincideix el nom del que hauria estat el pare de família, Demetri, però la seva reutilització per a altres construccions ha fet que els llocs de troballa de les inscripcions siguin diferents i es faci impossible confirmar la seva pertinença a una mateixa família.

9. Agora XVII 394

Fragment d'una columna de marbre trobada a l'àgora, prop de l'Eleusinion. Mides: 0,26 d'alçada, 0,3 d'amplada i 0,15 de profunditat.

saec. IV/III.

ed. IG II² 12547a; *Agora XVII* 394.

cf. Pritchett 1943, 340.

Πυθία | [Τι]μοδότ[ου] | [Αίγι]νήτ[ις]

“Pítia, filla de Timòdot, egineta”

l.3 rest. Pritchett.

Litt. a. 0,023.

$\eta < * \bar{\alpha}$, però $\bar{\alpha} / \iota _$

Eginetes presents en altres inscripcions**i. Agora XVII 519 (= XLIII 20)**

En aquesta estela d'una família de ciesos, hi llegim a la línia 8 el nom d'una egineta:

Πλαγγών Λακλείδου Αίγινῆτις

“Plangó, filla de Laclides, egineta.”

Meritt: [Π]ακλείδου; Woodhead: [Λ]ακλείδου.

gen. -ου per a masc. en -ᾶ
 η < *ᾶ

Per a la presentació i el text complet de la inscripció, vegi's l'entrada a l'apartat corresponent a la Propòntida.

II. Coríntia

1. IG I³ 1348

Fita de marbre, trencada a la part superior dreta i la inferior. Trobada el 1935 a l'Àgora d'Atenes i conservada actualment al seu Museu. Mides: 0,46 d'alçada, 0,38 d'amplada i 0,1 de profunditat. L'alfabet utilitzat no és ni l'àtic ni el corinti.

ca. 445-430⁸

ed. Meritt 1952, 372 núm. 20 pl. 94; *Agora XVII* 522; *IG I³* 1348.

Καλλίτιμο[ς] | Κορίνθιος
 “Cal·lítim corinti.”

Litt. ΑΛΜΝΡΣ, *litt. rot. circino descriptae*, a. 0,02-0,025, στοιχηδόν.

Litt. neque Atticae neque Corinthiae eae fortasse sunt quibus Corinthii desueto iam abecedario vernaculo utebantur.

2. IG II² 9080

Estela de marbre pentèlic amb fris. Trobada en un jardí del Pireu. Mides: 0,58 d'alçada, 0,37 d'amplada i 0,085 de profunditat.

saec. IV *in.*

ed. Pittakes 1841b, núm. 646 (*apud IG*); Koumanoudes 1871, 1910; *IG II* 3099; *IG II²* 9080.

Χρυσίς | Πυθαγγέλο | Κορινθία
 “Crisis, filla de Pitàngel, coríntia.”

Litt. a. 0,022. O /ῶ/, /o/

Dins el nostre recull, aquest és l'únic epitafi d'una persona procedent de Corint en el qual hi apareix el genitiu del nom del pare.

3. CEG 486

Part superior d'una estela de marbre pentèlic amb cimaci, trencada a les parts dreta i inferior. Mides: 36 cm d'alçada, 33 cm d'amplada i 11 cm de profunditat.

saec. IV *in.*

ed. Kaibel 1879, 182; *IG II* 3086; *IG II²* 9057; *GVI* 822; *CEG* 486.

⁸ Datació basada en la hipòtesi que Cal·lítim habità Atenes entre el 446 i el 431, període de pau entre atenesos i corintis.

[ῆ]δ' ἔθανεν προλιπῶσα πόσιν καὶ μητ[έρα κεδνήν] |
 [κ]αὶ κλέος ἀθάνατον σωφροσύνης [μεγάλης]. |
 Ἄριστοκράτεια Κορινθία. ννν Θεόφ[ιλος]

“Aquesta dona ha mort havent deixat marit i venerable mare i una fama immortal per la seva gran prudència. Aristocratia coríntia. Teòfil.”

l.1. Kaibel: ἔθανε(ι)ν.

Litt. a. 0,007. O /ῶ/, /o/

η < *ā, però ā /ι_
 ν efelcística

Aquest epitafi ha estat dedicat a Aristocratia conjuntament per la mare i el marit. Aquesta constel·lació de dedicants la trobem també en altres epigrames funeraris⁹ i ens porta a la consideració que es tractava probablement d'una dona morta jove, casada de fa poc i segurament encara sense fills. L'esment de la mare com a dedicant al costat del marit fa pensar en una unió encara molt estreta mare-filla. Intensifica a més el dolor de la mort, ja que és considerada la pitjor desgràcia per a uns pares l'haver d'enterrar el fill o la filla, i no pas a la inversa com hauria de ser natural.

L'expressió κλέος ἀθάνατον es troba en l'èpica homèrica i fins i tot se la considera originada en l'èpica indoeuropea¹⁰. En la poesia èpica es troba estretament lligat a la mort heroica. També ens la trobem en un context semblant en el nostre epitafi, tot i que la fama provingui d'una virtut ben distinta de les de l'èpica, una de les virtuts que es considera ha de tenir una dona, la σωφροσύνη, que hem traduït per prudència¹¹. L'antropònim Ἄριστοκράτεια i la lloança que se li dedica fan pensar en una família de classe social elevada.

4. IG II² 9056

Estela de marbre pentèlic amb fris i relleu on s'hi veu una dona asseguda, vestida amb un *chiton* i un *himation*, i una nena dreta davant seu, vestida amb *chiton* i túnica curta. Trencada per la part inferior. Trobada davant el Dipilon el 1879, actualment al Museu Nacional d'Atenes. Mides: 0,5 d'alçada, 0,42 d'amplada i 0,09 de profunditat.

350-340 (Scholl)

ed. IG II 3085; IG II² 9056.

cf. CAT 1.882 (dibuix); Scholl 1996, núm. 139.

Ἄρισταγόρα Κορινθία
 “Aristàgora coríntia.”

⁹ CEG 54 = núm. XL, 3. *Vid.* també CEG 686. Altres epigrames on apareix la mare entre els dedicants són CEG 543 (mare, germana, marit i fill petit), CEG 513 (marit, germà, mare i fill petit) i CEG 529 (pare, mare i marit).

¹⁰ *Cf.* Schmitt 1967, 61-70: la fama és un element central de la poesia èpica indoeuropea i això es veu en la fórmula homèrica κλέος ἄφθιτον, creació indoeuropea amb un clar paral·lel en indo-irani. Hi ha variacions d'aquesta fórmula que són creacions modernes de cadascuna de les llengües; en grec, al costat de κλέος ἀθάνατον, hi trobem ἄφθιτος τιμή, ἄβριστος κλέος i κλέος οὐ ποτ' ὀλεῖται.

¹¹ Sobre la σωφροσύνη en els epigrames per a dones *vid.* Pircher 1979, 22-24.

Litt. a. 0,012.

5. IG II² 10479

Estela de marbre amb un fris on hi ha restes de pintura i un relleu en el qual s'hi ha representat una dona asseguda que agafa la mà a un home amb barba, dret al seu costat. Trencada per la part inferior. Conservada al Museu Nacional d'Atenes. Mides: 0,42 d'alçada, 0,35 d'amplada i 0,06 de profunditat.

340-330 (Scholl).

ed. Theophanides 1928, 8 núm.16 fig.13; *IG II² 10479.*

cf. *CAT* 2.392d (fot.); Scholl 1996, núm. 223.

Ἀντίοχος Ἑρμογένους Φλειήσιος.

“Antíoc, fill d'Hermògenes, fliasi.”

Litt. ΕΣ, *a.* 0,013.

gen. -ους < -εος

η < *ᾱ, /ι_

Per a l'explicació de la forma sorprenent de l'ètnic, vegi's el comentari ñingüístic les pàgines 277-278.

6. IG II² 9071

Estela de marbre pentèlic amb fris, trencada per la part inferior. Mides: 0,44 d'alçada, 0,3 d'amplada i 0,07 de profunditat.

saec. IV.

ed. *IG II 3093; IG II² 9071.*

Μικίων : Κορίνθιος

“Mició corinti.”

Litt. a. 0,009.

7. IG II² 9061

Estela de marbre pentèlic amb palmeta, trobada al teatre de Dionís. Mides: 0,42 d'alçada, 0,31 d'amplada i 0,05 de profunditat.

saec. IV.

ed. Koumanoudes 1871, 1900; *IG II 3089; IG II² 9061.*

Γλυκέρα |Κορινθία

“Glicera coríntia.”

8. IG II² 9069

Estela de marbre pentèlic. Reutilitzada per la construcció de la porta del Dipilon. Mides: 1,49 d'alçada, 0,62 d'amplada i 0,23 de profunditat.

saec. IV.

ed. IG II 3092; IG II² 9069.

cf. Oikonomos 1912, 229 (sobre la reutilització de l'estela en l'ampliació d'un monument funerari).

Κληγόρας : Κορινθίας
“(Monument) de Clègora coríntia.”

-η- < -εα- < *-ε̄α-

Destaquem el formulari en genitiu de l'epitafi en una època, el segle IV, en que ja no és gaire habitual.

III. Sició**1. IG II² 10308**

Estela amb frontó i dues rosetes. Conservada al Museu del Louvre de Paris. Mides: 0,92 d'alçada i 0,62 d'amplada.

ante med. saec. IV.

ed. CIG 896; Froehner 1864, 283 núm.212; Koumanoudes 1871, 2392; IG II 3336; IG II² 10308.

Λυκῖνος Λυκίο Σικυώνιος.
“Licí, fill de Lici, sicioni.”

II. Koumanoudes: Λυκίο[υ

Litt. a. 0,027. O /ῶ/, /o/

2. IG II² 10297

Estela de marbre amb decoració de palmetes, trencada per la part inferior. Conservada al Museu Epigràfic d'Atenes. Mides: 0,31 d'alçada, 0,26 d'amplada i 0,08 de profunditat.

ante med. saec. IV.

ed. IG II² 10297.

Διον[ύσι]ος | Δημη[τρί]ο | Σικ[υώνιος]
“Dionisi, fill de Demetri, sicioni.”

Litt. a. 0,014. O /ῶ/, /o/

η < *ā

3. IG II² 10305

Estela de marbre pentèlic amb decoració de palmetes, dues rosetes i relleu d'una lutròforos on hi ha gravades les figures d'un home amb barba assegut que agafa la mà a un home dret. Trobada al poble de *Geranios*, actualment al *Teseion* d'Atenes. Mides: 1,42 d'alçada, 0,35 d'amplada i 0,07 de profunditat.

a. 365-340.

ed. Koumanoudes 1871; *IG II* 3334; Kyparisses 1928, núm. 214; *IG II²* 10305

cf. *CAT* 2.382c (fot.); Möbius 1968, tab.24b

Καλλίας Σικυώνιος | *duae rosae* | Πάμφιλος Καλλίου
 “Càl·lias sicioni. Pàmfil, fill de Càl·lias.”

Litt. a. 0,016.

gen. -ου per a masc. en -ᾶ

4. IG II² 10303

Estela de marbre amb frontó, procedent del Pireu, actualment al Museu Epigràfic d'Atenes. Mides: 0,82 d'alçada, 0,32-27 d'amplada i 0,05 de profunditat.

med. saec. IV.

ed. Koumanoudes 1871, 2388; *IG II* 3331; *IG II²* 10303.

Εὐκράτεια Ἀρίστωνος | Σικυωνίου.
 “Eucratia, filla d'Aristó sicioni.”

Litt. bonae a. 0,014.

5. IG II² 10302

Estela de marbre pentèlic trencada per la part superior. Conservada al Museu Epigràfic d'Atenes. Mides: 0,82 d'alçada, 0,22 d'amplada i 0,07 de profunditat.

post med. saec. IV.

ed. *IG II* 3331; *IG II²* 10302.

Εὐβουλίδη[ς] | Σικυώνιος. | Πυθιάς | Σικυωνία.
 “Eubòlides sicioni. Pítíada siciònia.”

Litt. a. 0,015.

η < *ᾶ, però ᾶ /ι_

6. IG II² 10296

Estela de marbre pentèlic amb relleu. Procedent del Pireu, vista per Koumanoudes encara l'any 1888, actualment perduda.

saec. IV.

ed. Pittakes 1853, núm. 1720 (*apud IG*); Koumanoudes 1871, 2386; *IG II* 3328; *IG II*² 10296.

Γλαυκίας | Δημητρίου | Σικυώνιος
 “Glàucias, fill de Demetri, sicioni.”

$\eta < *ā$, però $ā / \iota _$

IV. Argos

1. *IG II*² 8368

Arquitrau de marbre pentèlic trobat davant el Teseum. Mides 0,28 d'alçada, 1,06 d'amplada i 0,54 de profunditat.

med. saec. IV.

ed. *IG II*² 8368.

Καλλικράτης Ἀνόχιος Ἀργεῖος
 “Cal·lícrates, fill d'Anoquis, argiu”

Litt. bonae a. 0,021.

gen. -ιος per a temes en -ι

L'antropònim del pare, Ἀνοχίς, és un nom poc comú i del qual aquest ens n'és l'únic exemple conegut. Es tracta d'un nom format amb el sufix -ις, -ιος per derivació a partir d'Ἀνοχος¹².

2. *IG II*² 8370

Estela de marbre himètic amb fris i relleu, on s'hi veu un soldat cavalcant un cavall. Trobada al Ceràmic i conservada al seu Museu. Mides: 0,90 d'alçada i 0,43 d'amplada.

ca. 320 (Scholl)

ed. Koumanoudes, 1601; *IG II* 2831; Conze 1161; *IG II*² 8370.

cf. *CAT* 1.429; Scholl 1996, núm 60. tab. 47,3.

Μένης Καλλίου Ἀργεῖος χαῖρε
 “Menes, fill de Càl·lias, d'Argos, salut.”

Litt. AENOΣ, *a.* 0,02.

gen. -ου per a masc. en -ā

¹² *Cf.* Bueno 2002, 592: Ἀνοχος: Ἀνα-, Ἀν-, Ἀμ-, d' ἀνά i Ἐχε-, Ἐχι-, -οχος, d' ἔχω.

V. Epidaure**1. IG II² 8489**

Taula de marbre pentèlic. Mides: 0,33 d'alçada, 1,45 cm d'amplada i 0,68 cm de profunditat.

med. saec. IV.

ed. Koumanoudes 1871, 1647; *IG II* 2875; *IG II²* 8489.

Λυσις Ἡροδ[δ]ώρου Ἐπιδαυρ[ί]α
 “Lisis, filla d’Herodor, epidauria.”

Litt. a. 0,022.

VI. Lacònia**1. CEG 534**

Fragment d’estela de marbre pentèlic amb frontó i restes d’un relleu on s’hi veu el cap d’una dona. Trobada al Pireu, conservada al Museu Epigràfic d’Atenes. Mides: 0,25 d'alçada i 0,28 d'amplada

380-370 (Scholl).

ed. Koumanoudes 1871, núm.1922; *IG II* 3111; Kaibel 1878, núm. 47; *IG II²* 9112; *GVI* 493; Clairmont 1970, núm.18; Raffeiner 1977 núm.1; *CEG* 534.

cf. Möbius 1966,157; CAT 1.350; Scholl 1996, núm.28; Bäbler 1998 núm.129.

ἰνθάδι γῆ κατέχει τίτθην παίδων Διογείτο
 ἐκ Πελοποννήσ|ο τήνδε δικαιοτάτην.|
 Μαλίχα Κυθηρία.

“Aquí la terra reté la dida dels fills de Diogit, la persona més justa vinguda del Peloponnès. Màlica citerea.”

l.1 Koumanoudes: ἰνθάδε.

Litt. a. v.1-3 0,007, v. 4 0,011. O /ῶ/, /o/

ι < ε

η < *ā, però ā /ι_

ā originària (Μαλίχā)

τίτθη

Màlica, com és usual en les dides, devia haver estat una esclava. No es habitual que els esclaus rebessin un monument funerari de tal riquesa en el qual, a més de mostrar un relleu de cos sencer, s’hi ha gravat un díctic elegíac. En aquest cas és explicable pel fet que la feina de dida comporta una relació molt més estreta amb la família que no pas la d’altres esclaus i per això, segurament després d’anys de convivència, una família rica, com devia ser la de Diògit, pot permetre’s honorar-la d’aquesta manera un cop morta.

PELOPONNÈS

Tot i que F. Bechtel intenta explicar el nom de Màlica com una formació grega¹³, és clar que ens trobem davant un nom fenici adaptat al grec. Μαλιχα es troba, fora d'inscripcions ateneses, sols a Egipte i Síria, i és un nom actualment en ús en l'àrab modern. La presència d'un nom fenici a Citera no sorprèn: la relació de l'illa amb el món fenici està testimoniada, per exemple, per la presència a l'illa d'un port anomenat Φοινικους¹⁴ i el culte d'Afrodita Urània¹⁵, el més important de l'illa.

En diversos epitafis trobem l'epítet δικαιοτάτος / δικαιοτάτη aplicat a servents¹⁶. En aquests contextos cal entendre “la més justa” com la que compleix les obligacions envers els amos. L'origen peloponnesi de la dida hi és destacat per la bona consideració que tenien les dides espartanes entre els grecs, tal com ens narra Plutarc, *Licurg*, XVI,5:

ἦν δὲ περὶ τὰς τροφούς ἐπιμέλειά τις μετὰ τέχνης, ὥστ' ἄνευ σπαργάνων ἐκτρεφούσας τὰ βρέφη τοῖς μέλεσι καὶ τοῖς αἵδεσιν ἐλευθέρια ποιεῖν, ἔτι δ' εὐκόλα ταῖς διαίταις καὶ ἄσικχα καὶ ἀθαμβῆ σκότου καὶ πρὸς ἔρημίαν ἄφοβα καὶ ἄπειρα δυσκολίας ἀγεννοῦς καὶ κλαυθμυρισμῶν, διὰ καὶ τῶν ἕξωθεν ἔνιοι τοῖς τέκνοις Λακωνικὰς ἕωνοῦντο τίτθας· καὶ τὴν γε τὸν Ἀθηναῖον Ἀλκιβιάδην τιτθεύσασαν Ἀμυκλαν ἱστοροῦσι γεγοῦναι Λάκαιναν.

“Entre les dides, s’hi trobava una certa dedicació barrejada amb tècnica de manera que les criatures, com que eren criades sense bolquers, podien moure lliurement les extremitats i el cos i, a més, creixien amb complaença cap als menjars, no pas desganats, i sense espant envers la foscor ni por a la soledat i desconeixedors del mal humor i dels plors interminables. Per això, alguns estrangers compraven dides lacedemònies pels fills i diuen que Amicla, la dida de l’atenès Alcibiades, era lacedemònia.”

L'illa de Citera va ser ocupada diverses vegades pels atenesos i podria ser que hagués estat durant un d'aquests períodes d'ocupació atenesa, del 393 al 386¹⁷, que Màlica fou presa esclava i entrà a servir a la família de Diogit.

2. IG II² 9110

Estela de marbre pentèlic amb fris i relleu on s’hi veu un home amb barba assegut que agafa la mà d’un jove dret. Darrera seu s’hi veuen restes de la figura d’un segon jove dret. El fris conté restes de pintura d’un cimaci jònic dibuixat. Trobada al Pireu i conservada actualment al Museu Nacional d’Atenes. Mides: 0,44 d'alçada, 0,38 d'amplada i 0,08 de profunditat.

370-360 (Scholl).

ed. Koumanoudes 1871, 724; IG II 3110; IG II² 9110.

cf. CAT 3.355b (dibuix); Scholl 1996, núm. 143.

Διοκλείδης Κυθήριος. Μίνακος
“Dioclidēs citeri. Mínac.”

¹³ Cf. F. Bechtel (Bechtel 1917, 38) l’explica com una formació a partir de l’adjectiu μαλός “blanc”.

¹⁴ Cf. X. *Hell*, 4,8,7: Φαρνάβαζος (...) ἀποπλέων ὠρμίσθη τῆς Κυθηρίας εἰς Φοινικοῦντα. “Farnabazos, havent-se fet a la mar va anar a ancorar al port de Fenicis de Citera”.

¹⁵ Hdt. 1,105 (parlant dels temples d’Afrodita Urània): καὶ τὸ ἐν Κυθήροισι Φοινικὲς εἰσι οἱ ἰδρασύμενοι ἐκ ταύτης τῆς Συρίας ἐόντες. “I el de Citera, els fenicis foren els que el fundaren a partir de la pròpia (Afrodita) de Síria”. És dubtós si l’epítet d’Afrodita Κυθήρεια, que ja apareix en Hes. *Th.* 198, té l’origen en aquest culte de la deessa a l’illa de Citera.

¹⁶ H. Raffeiner cita com a exemples IG II² 12034 s.IV: Μάνης χρηστὸς καὶ δίκαιος i IG II² 11912: s.Vex.: Κρίος. Οὗτος ὃς ἐνθάδε κείται | ἔχει μὲν τὸνομα Κριῶ, | φωτὸς [δ]ὲ ψυχὴν ἔσχε | δικαιοτάτο.

¹⁷ X. *HG* 4, 8, 8: Farnabazos pren Citera i hi instal·la una guarnició atenesa.

Litt. a. 0,011.

η < *ā

3. CEG 587

Taula de marbre trobada al Ceràmic, als carrers de *Persephone* i *Iacchos*, actualment al Museu del Ceràmic.

post ca. 350.

ed. Threpsiades 1953a, 59-63 (apud *SEG* XII,193); *GVI* 1820; *CEG* 587.

Cf. Mastrokostas 1952.

Πλαγγών | Προμάχου | Λακεδαιμονίος
 οὐ σε γάμων πρόπολος, Πλαγγών, Ὑμέναιος ἐν οἴκοις |
 ὄλβισεν, ἀλλ' ἐδάκρυσε ἐκτός ἀποφθιμένην |
 σῶι δὲ πάθει μήτηρ καταλείβεται, οὐδέ ποτ' αὐτὴν |
 λείπουσι θρήνων πενθίδιοι στεναχαί.

“Plangó, filla del lacedemoni Pròmac. Himeneu, sacerdot dels casaments, no et va retre honors dins la llar, Plangó, sinó que et plorà a fora un cop morta. La mare vessa llàgrimes sens fi per la teva dissort i mai no l’abandonen els dolorosos laments de la complanta.”

1.3 Λακεδαιμονί(ο)υ. 1.5 Threpsiades: ἐδάκρυσ' ἐκτός. Mastrokostas: ἐδάκρυσε ἐκτός. Peek (recolzant-se en la mètrica): ἐδάκρυσ' ἐκτός

η < *ā

κατα-

στεναχαί

dat. pl. -οις

ν efelcística (ὄλβισεν)

La grafia de l'ètnic Λακεδαιμονίος és deu probablement a un error. Per al manteniment de la forma en nominatiu, l'única solució seria veure-hi una *constructio ad sensum*, semblant a la que proposem en una de les possibles interpretacions per a l'epitafi de l'egípcia Euetis (núm. LII, 3), on a un nom en genitiu s'hi afegeix un ètnic en nominatiu amb el sentit explicatiu Λακεδαιμονίος (ἐστί).

L'epitafi es troba dins l'estil dels epigrammes funeraris per a ἄωροι, els morts abans d'hora. La referència al casament no celebrat i l'afirmació que el propi Himeneu la plora fa pensar que devia ser una noia ja en edat de casar-se. El casament no acomplert com a motiu de dissort ja apareix en epitafis d'època arcaica, com per exemple l'epitafi per a Frasiclea (*CEG* 24) datat al 540 aC. La dissort del fat hi és remarcada per la construcció quiàsmica ἐν οἴκοις ὄλβισεν, ἀλλ' ἐδάκρυσε ἐκτός, en què es contraposa la felicitat a la llar amb la desgràcia en l'espai públic. Observem també l'al·literació d'aspirades en el pentàmetre final θρήνων πενθίδιοι στεναχαί, que remet en al plor de la mare.

En el mot στεναχαί tenim una forma de *koiné* amb vocalisme e. Es tracta d'un substantiu verbal format a partir del verb στενάχω que, en la seva forma originària στοναχή presenta vocalisme o, tal com és habitual en aquesta formació de substantius¹⁸.

¹⁸ Cf. el tipus λέγω - λόγος. El verb simple és στένω i el substantiu corresponent στόνος. A partir d'aquesta

L'evolució tardana στεναχή que trobem en aquest epigrama respon a un vocalisme analògic amb el present.

VII. Messènia

La regió de Messènia es trobava sota el control d'Esparta des del final del segle VIII i per això no s'hi troben *poleis* independents. Les primeres *poleis* es documenten a partir del 369, amb la independència parcial de la regió envers Esparta. Fins a aquesta data, l'ètnic Μεσσάνιος identifica els habitants de la regió, però a partir del 369, amb la fundació de la *polis* amb el doble nom de Messènia i Ítome, passa a designar-ne els ciutadans sense perdre el seu valor com a ètnic de la regió¹⁹. En les nostres inscripcions, ja que es tracta d'individus i no de col·lectius, considerem que fins al 369 designa persones procedents de la regió de Messènia, però a partir d'aquesta data és usat per els ciutadans de la *polis* de Messènia.

1. IG I³ 1355

Estela de marbre pentèlic, conservada al Museu Epigràfic d'Atenes. Mides: 0,45 d'alçada, 0,18 d'amplada i 0,09 de profunditat.

ca. 475-440.

ed. Köhler 1885, 361-2 n.2; IG I *sup.* 113; IG I² 1030; IG I³ 1355.

cf. Jeffery 1990², 205-6 núm.14.

Σκο [.] γας | Μεσά|νιος

“Esco-gas messeni.”

l. 1-2 Kirchhof (IG I *sup.*): Σκο[τ]|έας; l.2 *lapis*: Γ vel F.

Litt. Messeniae (?) AAΕF(?)MNΣΣΣΣ, a. 0,035-0,044.

\bar{a} originària

L'alfabet utilitzat és el messeni²⁰, fet que podria indicar la presència d'un grup més o menys nombrós de messenis a Atenes. Les relacions d'Atenes i Messènia al voltant de la tercera guerra messènia no són del tot clares, però sí que ho és la importància dels messenis com a aliats per als atenesos, especialment en les campanyes dutes a terme al Peloponnès. Els messenis expulsats del seu territori pels lacedamonis després de la tercera guerra messènia s'estableixen amb permís d'Atenes a Naupactos²¹ i des d'allí participen en múltiples campanyes de la guerra del Peloponnès²². Tot i que podria ser, com proposen

arrel s'ha format el verb amb sufix expressiu στενάχω i a partir d'ell el substantiu στοναχή (Vid. Chantraine, *DELG*, s.v. στένω).

¹⁹ Cf. G. Shipley, “Messenia”, *Poleis*, 547-550 i 561-564.

²⁰ Cf. Jeffery 1990², 205, que es basa per a aquesta conclusió en la forma de Σ, Ε i Ν. L'autora afegeix que, segons la forma de les lletres, la data més probable és anterior a la meitat del s.V.

²¹ Th. 1,103,3.

²² Th. 3,110-113, la campanya d'Etòlia i Acarnània, en la qual Demòstenes utilitza el contingent dòrico-parlant messeni per a despistar les forces ambraciotes fent-los creure que es tracta de tropes amigues i possibilitar un atac sorpresa. Vid. Roisman 1993 per a l'ús de l'efecte sorpresa en les campanyes de Demòstenes.

PELOPONNÈS

els editors de *IG I³*, que en el cas de l'home del nostre epitafi, es tractés d'un dels messenis expulsats, de pas a Atenes abans de ser establerts a Nàupactos, també podria ben ser que alguns dels messenis, potser els més favorables a Atenes, haguessin establert la seva residència estable a la *polis* d'Atenes.

2. Peek 1942, núm. 216

Estela de marbre pentèlic amb frontó i cimaci trencada per la part inferior. Mides: 1,06 d'alçada, 0,41 d'amplada i 0,06 de profunditat.

med. saec. IV

ed. Peek 1942, núm. 216

Ἀρκεσίλας
Σατύρου Μυρτία
Μεσσήνιος

“Arcesilas, fill de Sàtir, messeni. Mirtia.”

Litt. AEKMΣ, a. 0,010.

-λᾱς
η < *ā, però ā /ι _
-ō /ο: /

3. *IG II²* 9347

Tres taules de marbre que formen un conjunt monumental familiar. Trobades al Ceràmic. Damunt de les dues primeres hi havia col·locats probablement sengles làcits i, en el de Parteni, una lutròforos. A més de les tres taules de marbre, formava part del conjunt funerari una escultura de marbre amb la figura d'una dona asseguda, que devia representar la dona de Filòxen. Mides: a: 0,37 d'alçada, 1,18 d'amplada i 0,64 de profunditat. b: 0,32 d'alçada, 1,35 d'amplada i 0,64 de profunditat. c: 0,32 d'alçada, 1,40 d'amplada i 0,64 de profunditat.

ca. 350-325.

ed. *IG II* 3191-3193; Brückner 1909, 100; *IG II²* 9347; Kovacsovics 1990, 105-107 núm.4-6 tab. 22;

cf. Bergemann 1997, 139 (A13).

- a. Φιλόξενος | Δίωνος | Μεσσήνιος
- b. Δίων | Φιλοξένου | Μεσσήνιος
- c. Παρθένιος | Φιλοξένου | Μεσσήνιος

“Filòxen, fill de Dió, messeni. Dió, fill de Filòxen, messeni. Parteni, fill de Filòxen, messeni.”

Litt. a. *cum hastis extremis crassatis*, a. 0,025; b.-c. (*post t. a eadem manu incisae*) a. 0,017.

η < *ā
-ξεν-

-ō /o: /

W.K. Kovacovics afirma que els ètnics d'aquest epitafi es refereixen a la regió de Messènia, no a la ciutat, però sense argumentar el perquè d'aquesta afirmació. La datació de la inscripció no posa cap problema a considerar-los ciutadans de la nova *polis* de Messènia.

Aquest és un dels complexos funeraris més rics per a metecs trobats a Atenes. A més dels epitafis per als tres membres de la família, l'escultura i la decoració amb vasos marmoris, en aquest complex també s'hi van trobar tres fites de marbre datades entre la segona meitat del segle IV i el principi del s.III, amb inscripcions per a una heracleota²³ i per a dos personatges més de procedència desconeguda²⁴, potser esclaus de la família. Es tractava d'una família de metecs, de la qual en coneixem el pare i els dos fills, molt probablement amb establiment fixe a Atenes tal com indica la presència al complex funerari dels diversos membres de la família i, possiblement, d'esclaus.

A més, dins el complex s'hi han comptat entre 55 i 80 enterraments, datats entre la meitat del s.IV fins al principi del s.III. S'ha pensat que aquest fou doncs un complex destinat a enterrar els messenis que habitaven a Atenes, potser subvencionat per la família de metecs rics per als seus compatriotes amb menys recursos econòmics. Hi ha alguns indicis per a l'ús de complexos funeraris per a ús comú de persones originàries d'una mateixa ciutat o regió, però, fins al moment, cap confirmació arqueològica definitiva²⁵.

4. IG II² 9340

Fita de marbre pentèlic trobat al Ceràmic. Mides: 0,64 d'alçada, 0,29 d'amplada i 0,04 de profunditat.

saec. IV.

ed. IG II² 9340.

Ἄριστις Μεσσηνία
 “Aristis messènia.”

Litt. AΣ.

η < *ā, però ā /ι_

VIII. Arcàdia

1. IG I³ 1371 bis

Estela de marbre blanc amb frontó i relleu on s'hi veu un soldat armat amb llança i escut venint en cursa des de la dreta. Trobada a Decèlia, a l'actual poble de Tatos, el 1875, conservada actualment al Museu Nacional d'Atenes. Mides: alçada 0,8, amplada 0,43 i profunditat 0,215.

²³ La inscripció núm. XLIV 31 del catàleg.

²⁴ IG II² 10678: Ἄννα i 12755: Σωφρόνη.

²⁵ Cf. Bergemann 1997, 141-142, que es basa en Biering – Graepler 1991, per la possible existència de mútues d'enterrament a Tarent, de moment no corroborades per les excavacions realitzades en la necròpolis de la ciutat. *vid.* també la nota 133.

ca. 410.

ed. Pottier 1880, 408-15, pl.VII; *IG II* 3386; *IG II*² 10436; *IG I*³ 1371bis.

cf. Stupperich 1977, I 175-6; *CAT* 1.194 (facsimil).

Λίσας Τεγεά[τ]ης
“Lisas tegeu.”

Litt. ion. ΕΣ.

η < *ā (Τεγεά[τ]ης)
ā originària (Λίσας)

En el relleu, Lisas hi és representat com un guerrer hoplita²⁶, i l'opinió generalment acceptada és que morí en la guerra decèlia. A. Milchhoefer i Kirchner²⁷ consideren que formava part d'un contingent peloponnesi que atacava Atenes i que fou enterrat al mateix camp de batalla. Per contra, P. Wolters i Brückner²⁸ afirmen que el fet que el monument sigui de tipus àtic i que l'alfabet utilitzat no sigui l'arcadi fan pensar en un resident a Atenes, probablement un metec, que va participar en la defensa atenesa. Aquesta opinió la reforça el fet que, encara que el nom propi hagi estat escrit en la forma dialectal arcàdia, l'ètnic presenta un vocalisme clarament àtic.

2. CEG 487

Fragment d'estela de marbre amb restes d'un relleu on s'hi veuen els peus d'un home assegut i una dona dreta. Trencada per la part superior. Trobada al Pireu. Mides: alçada 0,54, amplada 0,28 i profunditat 0,08.

saec. IV in..

ed. Dragatses 1885, 92; *IG II* 3385; Conze 1893-1922, núm.2.1106 (*apud IG*); *IG II*² 10435; *GVI* 1653; Clairmont 1970, núm.44, pl.21; *CEG* 487.

cf. *CAT* 2.458 (fot.)

πάντων ἀνθρώπων νόμος ἐστὶ κοινὸς τὸ ἀποθανεῖν·|
ἐνθάδε κείται Θεοίτης παῖς| Τελέωνος Τεγεάτας Τεγεάτο :
καὶ μητρὸς Νικαρέτης | χρηστῆς γε γυναικός·:
χαίρειτε οἱ παρι(ό)ντες, ἐγὼ δέ γε τὰ|μὰ φυ(λά)πτω.

“És llei comuna a tots els homes el morir. Aquí jau Teetes, fill de Telesó, procedent de Tègea i fill de tegeu, i de mare Nicarete, una dona excel·lent. Salut, passants, jo em cuido del que em pertoca.”

l. 7 *lapis*: ΠΑΡΙΘΝΤΕΣ. l.8 *lapis*: ΦΥΑΛΤΤΩ.

Litt. bonae ΕΝΟΣΩ, a. 0,01. O /ō/, /o/

²⁶ E. Pottier proposa considerar Lisas com a guerrer pertanyent a les tropes auxiliars i veu en l'objecte perdut que Lisas sostenia amb la mà dreta no pas una llança sinó una fona o un arc tensat. Aquesta interpretació és incompatible amb la presència de l'escut a la mà esquerra, peça que els arquers no duen mai.

²⁷ Cf. Milchhoefer 1880, 116 nota 2 i Kirchner *apud IG I*³. Vid. també Willemsen 1974, 176.

²⁸ Cf. Brückner 1886, 37-8 and.2 (*apud IG I*³). cf. Frel 1969, 13 n.19 i Frel – Kingsley 1970, 206 núm.31J, que també assignen l'autoria de l'obra a un taller atenes.

ἀπο- (arc. ἀπυ-)
 η < *ā
 ā originària en Τεγεάτας
 gen. -ου per a masc. en -ā
 -ττ- < *κλ/χλ
 τὰμὰ < τὰ ἐμὰ²⁹?
 desinència mitja -ται (arc. -του)
 -ο /ῶ/³⁰

El monument sepulcral ha estat dedicat pels pares de Teetes, i això fa pensar que devia morir jove, sense muller ni fills. És destacable la insistència en l'origen de la família que, tot i viure a Atenes, continua identificant-se amb orgull amb la seva ciutat de procedència, Tègea.

L'antropònim Θεοίτης ha estat format amb el lexema -οίτᾱς, nom d'agent del verb d'οἴσω documentat només en onomàstica³¹. Un altre exemple del mateix nom el trobem a Epidaure³².

3. IG II² 9281

Estela de marbre himètic. Trobada a prop de l'església d'Agios Ioannos tou Prodromou. *ante med. saec. IV.*

ed. Pittakes 1853, núm. 1934 (*apud IG*); Koumanoudes 1871, 1999; *IG II* 3173; *IG II*² 9281; Wilhelm 1978, 68-69.

Κλεοφαντῖς | Σαώτο Μαντινική | Ἐτ]εωνέως γυνή | [Λ]αμῖως | μήτηρ
 “Cleofantis, filla de Saotes³³, mantinea, dona d'Eteoneu, mare de Lamieu.”

Ο /ῶ/, /ο/

gen. -ῶ per a masc. en -ā
 η < *ā
 gen. -εως < -ηος < *-ηfος
 -ῶ /ῶ:/

Les línies 2 i 3, llegides per l'*editor princeps*, no havien estat incloses en l'edició de *IG II*², però són recuperades i completades per A. Wilhelm.

²⁹ En les inscripcions arcàdies no hi ha cap testimoni de crasis per contracció αε, tan sols exemples d'elisió de la vocal o diftong final de l'article, *cf.* Dubois 1986, §17.

³⁰ A diferència de l'àtic, l'arcadi no distingeix entre llargues originàries i llargues secundàries i usa per ambdues les grafies η i ω.

³¹ *Cf.* Dubois 1986, vol II, 19.

³² Θεοίτας de Telpusa, jutge a Epidaure (*IG IV*² 72, 1.22 segle IIIaC).

³³ *Vid.* Bechtel *HPN*, 418. El nom Σαώτας es troba per a un altre personatge de Mantinea a *IG V*(2) 323. 34, una *tessera* datada entre el 300 i el 221. Al segle II el nom es troba també a l'Epir.

4. IG II² 8380

Estela de marbre pentèlic amb fris. Trobada a la necròpolis del Pireu, actualment conservada al seu Museu.

post med. saec. IV

ed. IG II 2834; IG II² 8380.

Πραξίτας | Πραξιδάμου | Ἀρκάς
 “Praxitas, fill de Praxidam, arcadi.”

Litt. a. 0,014.

$\bar{\alpha}$ originària.

-ο / $\bar{\alpha}$ /

5. IG II² 8379

Fragment de l'arquitrav d'un *naiskos*. Mides: alçada 0,1 i amplada 0,56.

post med. saec. IV.

ed. IG II² 8379.

---ία Ἀμφιάνακτος Ἀρκάδος θυ[γάτηρ.]
 “..ia, filla de l'arcadi Amfianax.”

Litt. ΑΦΣ, *a.* 0,018.

Arcadis presents en altres inscripcions**i. IG II² 9973 (= XXXIX 33)**

En una estela de marbre del final del segle IV hi són honorats conjuntament una dona mièsia i un arcadi, probablement el seu marit. El text és el següent:

Λεοφρονίς Ἡροστράτου | Μυησία ἐξ Ἰωνίας. | Ἀλέξανδρος Ἀλεξιμάχου |
 Ἀρκάς.
 “Leofronis, filla d'Heròstrat, mièsia de la Jònia. Alexandre, fill d'Alexímac, arcadi.”

Per a una presentació completa de la inscripció, vegi's l'entrada a l'apartat de Cària.

IX. Èlida i Trifília**1. IG II² 8530**

Part superior d'una estela de marbre pentèlic amb palmeta i relleu on s'hi veu el cap d'una dona asseguda i el d'un home dret. Procedent del Pireu, lloc de conservació actual desconegut. Mides: 0,48 d'alçada i 0,33 d'amplada.

saec. IV *in.*

ed. Koumanoudes 1871, 1670; IG II 5,2896b; IG II² 8530.

cf. CAT 2.366e (fot.); Scholl 1996, núm. 320.

Φιλίστη |'Ηλεία
 “Filiste elea.”

η < *ā, però ā /l_
 'Ηλει-

2. IG II² 8528

Estela de marbre pentèlic amb fris i relleu on s'hi veu un home amb barba caminant de dreta a esquerra. Trobada al poble de Brahami i conservada actualment al Museu Nacional d'Atenes. Mides: 0,73 d'alçada, 0,36 d'amplada i 0,08 de profunditat. 360-340 (Scholl).

ed. Koumanoudes 1871, 1668; IG II 2895; IG II² 8518.

cf. CAT 1.344 (fot.); Scholl 1996, núm. 134.

Εὐαρχος 'Ηλείος
 “Evarc eleu.”

Litt. a. 0,01.

'Ηλει-

3. IG II² 10461

Estela de marbre pentèlic, trencada per la part inferior i superior. Actualment al Museu Epigràfic d'Atenes. Mides: 0,41 d'alçada, 0,26 d'amplada i 0,1 de profunditat.

post med. saec. IV.

ed. IG II² 10461.

Μαρσύας |'Ανδροκλέους |Τριφύλιος.
 “Marsias, fill d'Androcles, trifili.”

Litt. a. 0,017.

gen. -κλέους < *-κλεFεος³⁴
 ā originària? (Μαρσύας)

La regió de Trifilia es constitueix en unitat política ca. 400 aC, després de la guerra leo-espartana. Aquesta unitat política no té una vida gaire llarga, ja que ca. 369 es dissol amb l'entrada de les *poleis* trifilies a la lliga arcàdia. L'existència d'una organització política per a Trifilia amb una datació tan ben delimitada porta a S.B. Zoumbaki a proposar per a aquest epitafi una nova datació més alta, entre el 400 i el 369, que coincideixi amb aquest període d'unitat política³⁵. C. Ruggieri, per contra, prefereix mantenir la datació

³⁴ Aquesta és una forma pròpiament àtica que tan sols s'expandeix amb la influència de la *koiné*. Cf. Méndez Dosuna, 166.

³⁵ Zoumbaki 2005, 252 núm. 4.

PELOPONNÈS

proposada pels editors d'*IG*, la segona meitat del segle IV, i ho entén com una designació regional sense significat polític³⁶.

³⁶ Ruggieri 2004, 73-74.

X. Megàrida**1. IG I³ 1353**

Dos fragments d'una estela de marbre blanc trobada el 1810 fora la Porta Acarnesa. Després de la descoberta i la realització d'un facsímil per part de Fauvel que va permetre una primera edició, la pedra va desaparèixer i va ser retrobada cap al 1860, reutilitzada per la construcció d'una casa. Aquest segon ús havia danyat considerablement la inscripció, però va permetre una segona edició a Koumanoudes, que va corregir alguns dels errors de lectura de Fauvel. Actualment està conservada al Museu Epigràfic d'Atenes. Mides: 0,63 d'alçada, 0,417-425 d'amplada i 0,097 de profunditat.

ca. 445-425

ed. Visconti 1815, 230-5 (*apud IG I²*); *CIG* I 175 nota pàg. 907; Koumanoudes 1871, 16; Kaibel 1878, núm. 26; *IG I²* 1085; Tod 1946, núm.41; *GVI* 630; Meiggs – Lewis 1988, núm.51; *CEG* 83; Clairmont 1983, I 180-1 núm. 32A; *IG I³* 1353.

μνημα τ[ὸδ' ἐστ' ἐ]πὶ σάματι κείμενον ἀνδρὸς ἀρίστο.
Πυθίων | ἐγ Μεγάρων(ν) δαιώσας ἐπτὰ μ(ἔ)ν ἄνδρας,
ἐπτὰ δὲ ἀπορρήξας λόγχας ἐνὶ σώματι ἐκείνων
εἴλετο τὰν ἀρετὰν πατέρα εὐκλείζων ἐνὶ δήμῳ.
οὗτος ἀνὴρ, ὃς ἔ(σ)ωισεν Ἀθηναίων τρῖες φυλάς
ἐκ Παγᾶν ἀγαγών διὰ Βοιωτῶν ἐς Ἀθήνας,
εὐκλείσειε Ἀνδοκίδαυ δισχίλοις ἀνδραπόδοισιν.
οὐδέ(δε)να | πημάνας ἐπιχθονίων ἀνθρώπων
ἐς Αἶδα κατέβα πάσιν μακαριστὸς ιδέσθαι,
φυλαὶ αἶδ' εἰσίν· Πανδιονίς, Κεκροπίς, Ἀντιοχίς.

“Aquest és el record que s'alça sobre la tomba d'un home excel·lent, Pitió de Mègara, que, havent matat set homes i havent enfonsat set llances en els set cossos, va conquerir l'excel·lència essent per això motiu de glòria per al seu pare en la seva ciutat³⁷. Aquest home, que havia salvat tres tribus ateneses conduint-les des de Pagues a través de Beòcia fins a Atenes, va honorar a Andòcides amb dos mil presoners de guerra. Sense haver perjudicat a cap dels mortals que habiten sobre la terra, baixà a l'Hades benaurat als ulls de tothom. Les tribus són aquestes: Pandionis, Cecropis, Antioquis. ”

I.1 Koumanoudes: μνᾶμα βλέπεις; Kaibel: μν[ᾶ]μα; Koumanoudes, Kaibel, *CIG* i *GVI*: σώματι. I.2: ΜΕΓΑΡΩ; MN. I.4 ΕΩΙΣΕΝ; Koumanoudes: ἐσάωσεν.

Litt. ion. ΑΕΕΚΜΝΝΝΝΡΣΣΨΦΧΧ, a. 0,007-0,01, *spat. vert.* 0,013. O /ō/, /o/; E /ē/, /e/

ᾱ originària
η < *ᾱ
gen. pl. -ᾱν < -ᾱων

³⁷ No hi ha notícia que a la *polis* de Mègara existissin dems com a subdivisió política, per això preferim entendre δήμῳ en el sentit de conjunt de ciutadans (*vid.* R.P. Legon, “Megaris, Corinthia and Sikyonia”, *Poleis*, 463-464).

gen. pl. -ων < -ᾶων
 dat. pl. -οισιν
 ἐνὶ
 ἐς + ac.
 ἐγ < ἐκ / _N
 tmesi ἐπι - κείμενον
 ν efelcística

L'epitafi mostra una barreja de formes dialectals diverses. Els mots que presenten un vocalisme dòric $\bar{\alpha}$ són: σάματι (vers 1), els participis δαῖώσας (vers 2) i πημάνας (vers 8), l'acusatiu τᾶν ἀρετᾶν (vers 4), el genitiu Πάγᾶν (vers 6), que presenta també la desinència dòrica de genitiu -ᾶν, provinent de la contracció d'-αων, enlloc de l'àtica -ῶν, l'acusatiu Ἀνδοκίδᾶν (vers 7), que ha estat escrit també en la forma dòrica tot i tractar-se d'un personatge d'origen àtic³⁸, i l'aorist κατέβα (vers 9). Aquestes formes intenten acostar la llengua de l'epigrama al dialecte del personatge honorat, procedent de Mègara i, per tant, de dialecte dòric; però l'ús del vocalisme dòric no hi és conseqüent, tal com mostren les formes μνήμα (vers 1), δῆμωι (vers 4) o Ἀθηναίων (vers 5), amb el vocalisme àtic η enlloc de $\bar{\alpha}$ i el genitiu plural Βοιωτῶν, amb la contracció àtica de -ᾶων.

La presència de la ν efelcística o mòbil és un tret habitual en jònic. En aquest epigrama la trobem en totes les ocasions possibles, excepte en el verb εὐκλεισε, en el qual la mètrica obliga a una lectura amb elisió εὐκλεισ'.

El sintagma δισχίλοις ἀνδραπόδοισιν al setè vers, que probablement seria més adequat llegir com a δισχίλοισ' ἀνδραπόδοισιν amb elisió de l'última iota antevocàlica, té tota l'aparença d'una fórmula èpica per la seva posició, formant el segon hemistiqui darrera d'una cesura pentemímera. La desinència de datiu plural -οισιν és un jonisme habitual en la llengua homèrica i present en nombrosos epigrames tant al segle V com posteriorment. El substantiu ἀνδράποδον apareix una sola vegada en Homer en el datiu ἀνδραπόδεσσι (Il. 7, 475), del qual el datiu que trobem en el nostre epigrama en seria la forma "modernitzada".

També d'origen homèric és la construcció πᾶσιν μακαριστὸς ἰδέσθαι, amb un infinitiu amb valor epexegetic; aquest tipus de construcció es troba també en altres epigrames funeraris com a conseqüència de la influència que la llengua homèrica hi ha exercit³⁹. Altres trets de la llengua homèrica són la tmesi en el verb ἐπι - κείμενον i la forma poètica de la preposició ἐνὶ⁴⁰. Per altra banda, el verb εὐκλείζω procedeix de la llengua de la lírica⁴¹.

En resum, l'epitafi mostra una gran influència dels anomenats dialectes literaris, amb formes dòriques de la lírica i jòniques de l'epopeia homèrica, en un estil semblant al que trobem en les parts líriques de la tragèdia àtica. Segurament aquesta inclusió de formes dòriques és deguda a la voluntat de ressaltar l'origen megarès de Pitió.

L'episodi narrat en aquest epitafi sembla que fa referència als fets de l'any 446 aC. Amb la revolta d'Eubea contra el domini atenès, Pèricles hi és enviat amb un exèrcit, però ha de retornar a causa de la defecció de Mègara. Aquesta és la situació que narren

³⁸ Per la identificació del personatge, cf. *infra* nota 44.

³⁹ cf. l'epitafi per a una heracleota (núm. XLIV 6).

⁴⁰ Potser formada amb l'afegit d'un final de locatiu, cf. Chantraine, *DELG*, s.v. ἐν.

⁴¹ *Vid.* l'interessant paral·lel a Tirteu (1, 2, 24): ἄστῦ τε καὶ λαοὺς καὶ πατέρ' εὐκλείσας, amb la presència del mot λαός enlloc del δῆμος del nostre epitafi.

Tucídides⁴² i Diodor⁴³. Segons l'epigrama en honor de Pitió, Atenes no va esperar el retorn de Pèricles i envià un exèrcit format per soldats de tres tribus a la Megàrida, sota el comandament d'Andòcides⁴⁴. Aquest exèrcit es trobà la retirada tallada a causa de la invasió de l'exèrcit peloponnesi i foren obligats a refugiar-se a Pagues, segurament acompanyats pels megaresos pro-atenesos, entre ells Pitió, que fugien de possibles represàlies. A partir d'aquí, amb el camí habitual de retorn tallat, el guiatge de Pitió pel sud de Beòcia els permeté retornar sans i estalvis a Atenes⁴⁵.

Pitió morí exiliat a Atenes i hi fou enterrat. Tot i que el fet de citar les tres tribus pel nom fa pensar que Pitió rebé algun tipus de reconeixement públic⁴⁶, és sorprenent que l'epigrama no faci cap referència a honors entregats per la *polis* d'Atenes, ni a si la mateixa ciutat es féu càrrec de les despeses de l'enterrament, o fou la família la que les assumí.

2. IG I³ 1354

Estela de marbre pentèlic trobada al Pireu, conservada actualment al Museu Epigràfic d'Atenes. Mides: 0,6 d'alçada, 0,16 d'amplada i 0,105 de profunditat.

ca. 410-400.

ed. IG I² 1069; Jeffery 1990², 137-8 núm.15; IG I³ 1354.

A Ἀπολλόδωρος : Διοκλέδα

B Μεγαρεύς (deorsum)

“Apol·lodor, fill de Diòcledas, megarès.”

Litt. in A vulgares (praeter Π) ΕΡΣ, in B Megaricae, (ΓΕΡΣΥ), a. 0,015.

gen. -ā < -āo

En aquest epitafi, l'alfabet utilitzat és el de Mègara, la pàtria del difunt⁴⁷, tot i haver estat gravat a Atenes.

És possible identificar aquest Apol·lodor amb el que l'any 411 és anomenat entre els assassins de Frínic⁴⁸, un dels oligarques que formaren el govern dels 400. Segons la

⁴² Th. 1, 114.

⁴³ D.S. 12, 5-6.

⁴⁴ cf. Traill, *Persons*, vol II, núm.127280: Andòcides, fill de Leogaras, estratega a Mègara el 446 aC., ambaixador en l'acord de pau dels 30 anys el 446/5 aC., present en *ostraca* del 443 aC., estrateg a Samos el 441 aC., estrateg a Corcira (?) el 433/2 aC. i avi de l'orador Andòcides.

⁴⁵ La reconstrucció de l'episodi es basa en els estudis de Koehler 1889; Beloch 1889; Tod 1946, núm.41, Legon 1981, 194-199 i Meiggs – Lewis 1988, núm.51. Explicacions divergents es troben en Gomme 1945, 340-1, que no ho relaciona amb l'alçament de Mègara sinó amb una conquesta de Pagues, i Edmonson 1970, 193, que situa els fets en una data propera a la batalla de Tanagra del 457 aC.

⁴⁶ C.W. Clairmont (Clairmont 1983, 181) afirma que el monument funerari de Pitió havia d'haver estat alçat en la zona del *demosion sema*, però l'estela no fou pas trobada a la zona del Ceràmic, sinó a la part de fora de la Porta Acarnesa, on, a un costat i altre de la Via Acarnesa, s'hi estenia una necròpolis.

⁴⁷ Cf. IG I supp., 117 nota 491.35 i esp. Jeffery 1990², 137-8 núm.15: si la datació de la inscripció és correcta, basada en la identificació d'Apol·lodor, aquest epitafi indicaria que a Mègara l'adopció de l'alfabet jònic no hauria tingut lloc fins al segle IV.

⁴⁸ Cf. Lys. 13, 71: Φρυνίχῳ γάρ, ὃ ἄνδρες δικασταί, κοινῇ Θρασύβουλος τε ὁ Καλυδώνιος καὶ Ἀπολλόδωρος ὁ Μεγαρεύς ἐπεβούλευσαν· ἐπειδὴ δὲ ἐπετυχέτην αὐτῷ βαδίζουσι, ὁ μὲν Θρασύβουλος τύπτει τὸν Φρυνίχον καὶ καταβάλλει πατάξας, ὁ δὲ Ἀπολλόδωρος οὐξ ἤψατο· ἀλλ' ἐν τούτῳ κραυγὴ γίγνεται καὶ ἄχοντο φεύγοντες. “Car l'assassinat de Frinic, jutges, va ser planejat per Trasibul de Calidó i

GRÈCIA CENTRAL

narració de Lísias, es tractava d'un megarès i, arran d'aquest assassinat, fou recompensat per la polis d'Atenes amb la possessió d'un terreny⁴⁹. El considerat autor material de l'assassinat, Trasíbul, rebé la ciutadania atenesa. No sabem si aquesta naturalització afavorí també al citat Apol·lodor⁵⁰; en el cas que fos així, la identificació amb la persona honorada en aquest epitafi no seria possible, ja que aquí hi apareix citat clarament com a megarès.

3. IG I² 934

Part superior dreta d'un templet de marbre, trencat per l'esquerra i la part inferior. Les restes del relleu que contenia mostren els caps de dues figures masculines, una dreta a l'esquerra i l'altra asseguda a la dreta. Destruïda en part desde la primera edició, la part subratllada en el nostre text indica les lletres que actualment s'han perdut. Mides: 0,2 d'alçada, 0,17 d'amplada i 0,125 de profunditat.

saec. V *ex.*

ed. CIG I 871; IG II 1674; IG I² 934; Meritt 1957, 92 n°41 pl 23; Agora XVII 544.

[---]έας : Μεγαρέες : Ὀνόμαστος
“..eas i Onomast, megaresos.”

Litt. a. 0,017.

nom. pl. -έες < *-εφεες

La datació d'aquesta inscripció és dubtosa, ja que la major part del text es coneix sols per una transcripció i un facsímil, amb algunes variacions entre l'un i l'altre pel que fa a la forma d'algunes lletres. El nominatiu Μεγαρέες, amb manteniment de l'hiat, decanta la datació cap al segle V, i la forma de les lletres encara conservades sembla que permet concretar-la al final del segle. Tot i això, no ha estat inclosa en la tercera edició de IG I ja que als editors no els convenç la proposta de datació de B.D. Meritt i D.W. Bradeen (*Agora XVII*) dins el segle V⁵¹.

L'estructura poc habitual del text, en el qual hi apareixen dos antropònims en nominatiu i un ètnic plural entre els dos, es deu al fet que els noms estaven situats just al damunt de la figura que els representa⁵². Així doncs l'ètnic, que determina ambdós personatges, va ser gravat al mig.

Apol·lodor de Mègara conjuntament: quan se'l van trobar passejant, Trasíbul ataca Frínic i, havent-lo ferit, el deixa estès a terra; Apol·lodor no li posa la mà al damunt, però sí que esclata a cridar al moment i marxaren fugint (els dos)” i també el decret IG I³ 102, en el qual es concedeix la ciutadania atenesa a Trasíbul, honors menors als seus ajudants, i s'hi fa referència a un altre decret en honor d'Apol·lodor, el contingut del qual ens és desconegut.

⁴⁹ Cf. Lys. 7, 4: Ἦν μὲν γὰρ τοῦτο Πεισάνδρου τὸ χωρίον, δημουθέντων δ' ἐκείνου τῶν ὄντων Ἀπολλόδωρος ὁ Μεγαρεὺς δωρεὰν παρὰ τοῦ δήμου λαβὼν τὸν μὲν ἄλλον χρόνον ἐγείργει.

⁵⁰ Vid. els problemes de crítica textual en el capítol Lys. 13, 72, en el qual es fa referència a la concessió de la ciutadania a Trasíbul i, potser, a Apol·lodor.

⁵¹ Cf. IG I³, pàgina 973.

⁵² Cf. Salta 1991, 178.

4. IG II² 9314

Estela de marbre blanc amb fris, trencada per la part inferior. Conservada al Museu Epigràfic d'Atenes. Mides: 0,53 d'alçada, 0,26 d'amplada i 0,045 de profunditat.

saec. IV *in.*.

ed. PAH 1893,102 (*apud IG*); *IG* II² 9314.

Ἡράκλειτος Ζεύξιδος Μεγαρέως
“Heraclit, fill de Zeuxis megarès.”

Litt. EΞΣ, a. 0,011.

gen. -εως < -ηος < *-ηFος

gen. -ιδος

5. IG II² 9301

Estela de marbre pentèlic amb fris i relleu on s'hi veu un jove nu untant-se el cos amb oli. Trencada per la part inferior. Actualment conservada al museu del Pireu. Mides: 0,18 d'alçada, 0,45 d'amplada i 0,1 de profunditat.

ca. 362.

ed. *IG* II² 9301.

cf. Diepolder 1965, 40 tab 35,2 (per la datació); CAT 1.221 (fot.); Steinhauer 1998, pl. 21 (non vidi).

Ἀγήτωρ Ἀπολλοδώρο Με(γ)αρεύς
“Agètor⁵³, fill d'Apol·lodor, megarès.”

l.1: ΜΕΙΑΡΕΥΣ.

Litt. ΑΕΠΣ, a. 0,01. O /ḡ/, /o/

\bar{a} originària

6. IG II² 9319

Estela de marbre pentèlic amb fris. Trobada al Pireu. Mides: 0,7 d'alçada, 0,33-30 d'amplada, 0,06 de profunditat.

ante med.saec. IV.

ed. Koumanoudes 1871, 2013; *IG* II 3179; *IG* II² 9319.

Μοσχίνη Μεγαρική
“Mosquine megaresa.”

Litt. a. 0,011.

⁵³ Es tracta de la forma no jònico-àtica de l'antropònim Ἡγήτωρ a partir del verb ἡγέομαι. *Vid.* Chantraine, *Études sur le vocabulaire grec*, Paris 1956, 92 nota 1: Existeix una confusió entre els compostos d'ἄγω i els d'ἡγέομαι degut a l'aproximació semàntica d'ambdós verbs. Aquesta confusió es plasma en la irregular anotació de l'aspirada; així trobem tant Ηαγήήλας com Ἀγηήπολις.

$\eta < *ā$

7. IG II² 9321

Trobada al Pireu, només coneguda per un dibuix de Protti i actualment perduda.
ante med. saec. IV.
ed. IG II² 9321.

Ξενοκλήης, Κάλλιππος | Ἀγροίτο Μεγαρεῖς
 “Xenocles, Cal·lip, fills d’Agretas, megaresos.”

O /ō/, /o/

nom. pl. -εῖς < -εες < *-εFες
 gen. -ου per a masc. en -ā

Aquest monument funerari ha estat dedicat a dos germans. El més probable és que hagués estat el pare, Agretas, qui emigrà cap a Atenes, on creixeren els seus dos fills, Xenocle i Cal·lip.

8. IG II² 9315

Estela de marbre pentèlic amb cimaci. Conservada al Museu del Pireu. Mides: 0,57 d’alçada, 0,31 d’amplada i 0,06 de profunditat.
med. saec. IV.
ed. IG II² 9315.

Θεοξένη Μεγαρική.
 “Teòxene megaresa.”

Litt. a. 0,011.

$\eta < *ā$

9. IG II² 9327

Estela de marbre pentèlic amb fris i relleu on s’hi veu un home amb barba assegut i una dona dreta, els dos amb les mans agafades. Conservada al museu del Pireu. Mides: 0,36 d’alçada, 0,28 d’amplada i 0,08 de profunditat.
med. saec. IV.
ed. IG II² 9317.
cf. CAT 2.359a

Χάλκισ Μνησίππη
 Μεγαρεύς. Ξενοκλέους
 Μεγαρική.

“Calcis megarès, Mnesipe, filla de Xenocles, megaresa.”

1.1 IG: Μνήσιππος

Litt. 0,007.

η < *ā
gen. -κλέους < *-κλεFεος

El text difereix de la publicació originària en IG en la forma femenina de l'antropònim Μνησίπιπη, lectura corroborada en l'autòpsia del calc de la inscripció⁵⁴.

10. IG II² 9308

Fragment d'una estela de marbre himètic amb restes d'un fris, trobada a l'Acropolis. Conservada al Museu Epigràfic d'Atenes. Mides: 0,2 d'alçada, 0,25 d'amplada, 0,06 de profunditat.

post med. saec. IV.

ed. Koumanoudes 1871, 2011; IG II 3181; IG II² 9308.

- - η Διονυσίο[υ. |Δι]ονύσιος| [Μ]εγαρέως
“... filla de Dionisi. Dionisi megarès.”

Litt. crassae, ANΣΥ, a. v.1 0,019, v.2-3 *in rasura scripti* 0,014.

η < *ā

11. IG II² 9304

Estela de marbre amb decoració de palmetes i relleu on s'hi veu una dona asseguda i una dona dreta al seu costat. Actualment al Museu Nacional d'Atenes. Mides: 0,89 d'alçada, 0,41 d'amplada i 0,09 de profunditat.

saec. IV.

ed. IG II² 9304.

cf. CAT 282

Ἀριστομάχη | Διογείτου | Μεγαρέως | προξένου | γυνή. | Πολυκρατῆς |
Διογείτου | Μεγαρέως | προξένου | θυγάτηρ.
“Aristòmaque, dona del megarès Diogit, *proxenos*, Polícratis, filla del megarès Diogit, *proxenos*.”

Litt. a. 0,011.

η < *ā
gen. -εως < -ηος < *-ηFος

⁵⁴ Vid. també SEG XXV, 279.

GRÈCIA CENTRAL

Aquest és l'epitafi per a la dona i la filla d'un personatge honorat amb la proxenia. La forma Διογείτου Μεγαρέως προξένου no deixa cap dubte que Diogit era un ciutadà de Mègara nomenat *proxenos* per als atenesos, ja que en el cas invers d'un ciutadà atenès complint funcions de *proxenos* per al megaresos tindriem la forma τῶν Μεγαρέων προξένου, que és la forma oficial d'anomenar un *proxenos*. Per al segle IV⁵⁵ coneixem un sol decret atenès que nomeni un megarès *proxenos*: el decret IG II² 81 amb la corresponent correcció a SEG XL 57⁵⁶. Es tracta d'un decret datat al 387/6. Del nom del *proxenos*, gravat en dues ocasions (línies 1 i 12), només se n'ha conservat en totes dues el final d'acusatiu -ον i una asta com a resta de la lletra anterior a la desinència. L'estructura en *stoichedon* de la inscripció permet afirmar que el nom d'aquest *proxenos* de Mègara havia de tenir nou lletres, i tant el nombre de lletres com el final conservat permeten completar el decret amb el nom del nostre *proxenos* Διογείτου. També la cronologia concorda amb aquesta restitució, Diogit hauria estat nomenat *proxenos* el 387/6, alguns anys després emigrà a Atenes amb la família i s'hi establiren definitivament.

La marxa de Diogit i la seva família de Mègara fou provocada possiblement per desavinences polítiques, i hagueren de buscar refugi a Atenes. La concessió de la *proxenia* incloïa també altres privilegis, entre els quals versemblantment el de proporcionar asil en cas de necessitat. Potser l'episodi que el va obligar a fugir fou l'intent d'enderrocar l'oligarquia que va tenir lloc l'any 375, però que no va reeixir⁵⁷.

El més esperable és que Diogit, un cop mort, com a part dels privilegis de la proxenia hagués estat honorat per la ciutat d'Atenes amb un enterrament públic, del qual no en tenim cap testimoni⁵⁸, i per això no aparegui el seu nom en l'epitafi dedicat a la seva dona i la seva filla. Una altra opció no descartable és que Diogit, mort amb anterioritat o posterioritat a la dona i la filla, hagués rebut de part de la família un monument funerari individual, que podia haver estat alçat al costat del d'Aristòmaque i Polícratis en un mateix complex funerari familiar.

12. IG II² 9310

Estela de marbre pentèlic. Mides: 0,91 d'alçada, 0,27 d'amplada i 0,05 de profunditat. saec. IV.

ed. Koumanoudes 1871, 2012; IG II 3177; IG II² 9310.

Δίος |Μεγύλου |Μεγαρ(ε)ύ[ς]
“Dios, fill de Mègil, megarès.”

I.3: ΜΕΓΑΡΥ

Litt. tenues, AMΣ, a. 0,019.

⁵⁵ Pel segle V aC. no hi ha cap testimoni que esmenti l'existència d'un *proxenos* per als atenesos a la ciutat de Mègara, cf. Walbank 1978, Index of Proper Names 1. Geographical and Ethnic.

⁵⁶ Que recull la nova lectura a partir d'una autòpsia de M. Walbank (Walbank 1990, 438-439).

⁵⁷ Diodor, 15, 40, 4 el narra de la següent manera: ἐν δὲ τῇ πόλει τῶν Μεγαρέων ἐπιχειρήσαντες τινες μεταστῆσαι τὴν πολιτείαν, καὶ κρατηθέντες ὑπὸ τοῦ δήμου, πολλοὶ μὲν ἀνηρέθησαν, οὐκ ὀλίγοι δ' ἐξέπεσον. “I a la ciutat de Mègara, en haver intentat alguns de canviar el règim polític i havent estat vençuts pel poble, molts van ésser executats i no pas pocs van exiliar-se”.

⁵⁸ El testimoni més antic del mot *proxenos* és precisament un epitafi públic trobat a Còrcira, CEG 143 del final del segle VII, i aquest és el cas també de Pitàgores de Selimbria, honorat a Atenes amb un funeral públic, tal com llegim en l'epitafi núm. XXIII 1 del nostre catàleg.

El nom Μεγύλος, tant en aquesta forma com amb geminació de la λ, sembla ser un nom típicament megarès: a l'Àtica es documenta en una dedicació a Atena (segons la reconstrucció de la inscripció); a Mègara hi és més usual, ja que es documenta en quatre ocasions, i també en trobem un exemple a Posidònia, colònia de la Magna Grècia de població principalment aquea. Cap d'aquests exemples sobrepassa en datació l'època clàssica.

XI. Beòcia

1. IG I³ 1362

?

Estela sense treballar, l'extrem esquerre del qual devia estar enterrat directament a terra. Fou trobada prop de Marató, on formava part d'un gran túmul, l'excavació parcial del qual va treure a la llum 11 tombes. El monument funerari és conegut amb el nom de "Túmul dels platosos".

a. 490.

ed. Marinatos 1970a, 24-5 tab. 33 (*non vidi*); Peek 1971, 413; SEG XXVIII 34; IG I³ 1362. cf. Marinatos 1970b, 359 fig 16.

Ἀρχίας *vel* Ἀρχία.
"Àrquias" o bé "(monument) d'Àrquias".

Litt. att. rudes AP(?)XΣ(?).

gen. $-\bar{\alpha} < -\bar{\alpha}o$?

La mala conservació de la inscripció fa que no es pugui assegurar la lectura d'una sigma final, per la qual cosa són possibles tant un nominatiu com un genitiu de l'antropònim. La lectura del genitiu implicaria una desinència no àtica, amb $\bar{\alpha}$ resultat de la contracció del final $-\alpha o$, que tot i no ser la més habitual en beoci es troba en algunes inscripcions⁵⁹. Una altra possibilitat seria veure en la forma sense sigma final un dels nominatius masculins asigmàtics en $-\bar{\alpha}$ que es documenten a Beòcia i afecten quasi exclusivament la flexió d'antropònims⁶⁰.

Dels 11 enterraments documentats al túmul dels platosos, aquesta n'és l'única estela amb inscripció i a més corona l'única tomba que contenia ofrenes. L'anàlisi antropològica de l'esquelet trobat en aquesta tomba ha determinat que era l'única persona de les enterrades al túmul que havia arribat als 40 anys d'edat, per la qual cosa s'ha suposat que era el comandant del grup, o bé un personatge d'alt rang.

La identificació d'aquest túmul amb la tomba que es va erigir després de la batalla de Marató del 490 en honor dels combatents de Platea i dels esclaus que hi havien pres part fou proposada per Sp. Marinatos, l'arqueòleg que en realitzà la primera excavació⁶¹, i es

⁵⁹ Cf. Blümel 1982, 233-237 i Blümel 1985, 389: tot i que la forma usual en beoci és $-\bar{\alpha}o$ sense contracció, es troben alguns exemples esporàdics de genitius masculins de temes en alfa amb el final contracte $-\bar{\alpha}$, potser influència dels dialectes nord-occidentals.

⁶⁰ Cf. Buck, 87; Blümel 1982, 233-233 i Blümel 1985, 392, que el considera més aviat una innovació que no pas un arcaisme.

⁶¹ Cf. Marinatos 1970b, 357-362 fig 15-22.

GRÈCIA CENTRAL

basa principalment en la datació de les peces de ceràmica trobades i en la següent descripció de Pausànias:

Paus. 1, 32, 3: τάφος δὲ ἐν τῷ πεδίῳ Ἀθηναίων ἐστίν, ἐπὶ δὲ αὐτῷ στήλαι τὰ ὀνόματα τῶν ἀποθανόντων κατὰ φυλὰς ἐκάστων ἔχουσιν, καὶ ἕτερος Πλαταιεῦσι Βοιωτῶν καὶ δούλοις· ἐμαχέσαντο γὰρ καὶ δούλοι τότε πρῶτον.

“I enmig de la plana hi ha la tomba dels atenesos, damunt la qual unes esteles recullen els noms dels morts, tribu per tribu, i una altra tomba pels plateesos de Beòcia i els esclaus: car fou la primera vegada que els esclaus també lluitaren.”

Ni S. Koumanoudes ni K. W. Welwei⁶² accepten la identificació de Marinatos a partir d'aquest text de Pausànias, argumentant que el túmul es troba massa allunyat d'on tingué lloc la batalla, i consideren que hi foren enterrats ciutadans del *demos* de Marató, morts durant l'ocupació de la zona per les tropes perses. C.W. Clairmont sí que accepta la identificació com a tomba del plateesos, almenys provisionalment ja cap dels arguments aportats en contra li sembla definitiu, tot i reconèixer que les dificultats posades de manifest no estan del tot resoltes. Qüestiona, però, de la descripció de Pausànias, que en el mateix túmul hi fossin enterrats plateesos i esclaus i considera més probable l'alçament de dos túmuls diferents⁶³.

IG I³ 1363

?

Les següents inscripcions, de la núm. 2 a la núm. 9, juntament amb les núms. 12, 13 i 16, foren trobades juntes a la via sacra, l'actual via de Constantinoble. Una d'elles, la núm. 16, duu l'ètnic Πλαταιεύς, el que portà a identificar totes les altres també com a pertanyents a plateesos que, havent hagut de fugir de la seva ciutat, a partir del 427, o potser abans, reberen la ciutadania de part dels atenesos⁶⁴. Actualment es troben conservades al Museu Epigràfic d'Atenes.

2. IG I³ 1363a

?

Placa de pedra porosa. Mides: 0,33 d'alçada, 0,295-0,31 d'amplada i 0,055-0,06 de profunditat.

ca. 427.

ed. IG I² 1028,1; Hondius 1925, 126-7 núm.1; IG I³ 1363a

Ξένον. | Θόγα.

“Xènon. Toga”

Litt. boeoticae ΑΛ=γ ΕΘΝΞ, στοιχηδόν

ā originària

⁶² Cf. Koumanoudes 1978, 232-6; Welwei 1979. Aquesta opinió és seguida també per W.K. Pritchett (Pritchett 1985, 127-129) i J.A.G. van der Veer (Van der Veer 1982), en el seu intent de reconstruir la topografia de la batalla.

⁶³ Clairmont 1983, I 99-100 i II 288, nota 19.

⁶⁴ Cf. el comentari al final de la inscripció núm. 9. Pel que fa a la datació, J. Hondius havia proposat per a algunes de les inscripcions (a, e i h) una data anterior a la meitat del segle V, en la més recent edició de IG I³ no es proposa cap datació anterior al 427, la data del decret de concessió de ciutadania als plateesos.

Θο- < Θεο-

L'antropònim Θόγα podria ser considerat també un genitiu masculí amb desinència - \bar{a} < - $\bar{a}o$, tot i que en Beòcia aquestes formes es documenten tan sols esporàdicament⁶⁵. Pel que fa a la seva formació, sembla creat a partir de l'arrel Θεο-. Els casos de contracció en aquest lexema són molt rars, i en trobem exemples dins de dialectes on habitualment no es dóna la contracció vocàlica; per això F. Bechtel i O. Masson prefereixen veure aquestes formes com a resultat d'una hifèresi esporàdica, testimoniada en molt poques ocasions, però en quasi totes les regions gregues⁶⁶.

3. IG I³ 1363b

?

Placa negra, potser material procedent de Tanagra. Mides: 0,38 d'alçada, 0,31 d'amplada i 0,06 de profunditat.

ca. 427.

ed. IG I² 1028,3; Hondius 1925, 127-8 núm. 2; IG I³ 1363b.

Δορκίον. | Κάλλις.
"Dòrcion. Cal·lis".

1.2. IG I²: Καλιστ[-

litt. boeo. ΑΔΑΝΡΣ, a. 0,05-0,07.

4. IG I³ 1363c

?

Pedra negra sense treballar, de material potser procedent de Tanagra. Mides: 0,19 d'alçada, 0,31 d'amplada i 0,045 de profunditat.

ca. 427-403.

ed. IG I² 1028,5; Hondius 1925, 130 núm. 12; IG I³ 1363c.

Κοντό
"Conto."

Hondius: [A?]ΚΟΝΤΟ.

Litt. KN, a. 0,025-0,05.

5. IG I³ 1363d

?

Placa de marbre pentèlic, danyada a la part inferior. Mides: 0,35 d'alçada, 0,38 d'amplada i 0,05 de profunditat.

ca. 427-403

ed. IG I² 1028,2; Hondius 1925, 128 núm. 3; IG I³ 1363d.

⁶⁵ Cf. nota 59.

⁶⁶ Bechtel 1963, vol III., 92-93 i Masson, OGS III, 165, amb els testimonis Θεδίον, Θόκλος i Θότιμος.

GRÈCIA CENTRAL

Θεόμναστο[ς] | Νικοστράτα
“Teomnast. Nicòstrata.”

Litt. boeo. ΑΕΘΜΝΘ=ο ΡΣ, a. 0,016-0,03, στοιχηδόν.

ā originària
-στρατ-

6. IG I³ 1363e

?

Pedra sense treballar. Mides: 0,48 d'alçada, 0,34 d'amplada i 0,105 de profunditat.
ca. 427-403
ed. IG I² 1028,7; Hondius 1925, 129 núm. 7; IG I³ 1363e.

Ἀπολλόδορος
“Apol·lodor.”

Litt. boeo. ΑΔΛΡΣ, a. 0,026-0,036.

7. IG I³ 1363f

?

Estela de marbre fosc amb frontó. Mides: 0,23 d'alçada, 0,21 d'amplada i 0,04 de profunditat.
ca. 427-403.
ed. IG I² 1028,4; Hondius 1925, 128 núm. 5; IG I³ 1363f.

Φερενίκα.
“Ferenica.”

Litt. ΑΕΝΡΦ, a. 0,015-0,026.

ā originària

8. IG I³ 1363g

?

Pedra sense treballar, escapçada per la dreta i per la part superior. Mides: 0,38 d'alçada, 0,21 d'amplada i 0,035 profunditat.
ca. 427-403.
ed. IG I² 1028,6; Hondius 1925, 130 núm.13; IG I³ 1363g.

Τιμό
“Timo.”

Litt. a. 0,02-0,025.

El fet que manqui la part dreta de la pedra fa pensar a Hondius que podria tractar-se d'un nom més llarg, del qual Τιμό en seria el final.

9. IG I³ 1363h

?

Pedra sense treballar, danyada per tots costats. Mides: 0,55 d'alçada, 0,17 d'amplada i 0,05 de profunditat.

ca. 427-403.

ed. Hondius 1925, 130 núm. 15; IG I³ 1363h.

---- στράτε
“-strate.”

$\bar{\epsilon} < * \bar{a}$

Entre tots aquest epitafis trobats conjuntament, destaca el fet que la majoria dels noms siguin femenins: Ξένον, Θόγα, Δορκίον⁶⁷, Κάλλις⁶⁸, Κοντό, Νικοστράτα⁶⁹, Φερενίκα, Τιμό⁷⁰, -στράτε, Ιπποβοτίς i Λυσιξένη. Només tres dels noms són masculins: Θεόμναστος, Ἀπολλόδορος i Ἡρυλος. És a dir, que aquest enterrament conjunt anava dedicat principalment a dones.

Segons l'opinió dels editors i de M.J. Osborne⁷¹, es tracta de persones que formen part del grup de platesos que van poder fugir de la ciutat abans que aquesta fos presa pels espartans el 427, i van refugiar-se a l'aliada Atenes. La ciutat d'Atenes els concedí la ciutadania, amb certes restriccions, i el decret ens ha estat transmès dins el discurs de Demòstenes “Contra Neera” (D. 59, 104):

Ἴπποκράτης εἶπεν· Πλαταιέας εἶναι Ἀθηναίους ἀπὸ τῆσδε τῆς ἡμέρας, ἐπιτίμους καθάπερ οἱ ἄλλοι Ἀθηναῖοι, καὶ μετεῖναι αὐτοῖς ὥνπερ Ἀθηναῖοις μέτεστι πάντων, καὶ ἱερῶν καὶ ὀσίων, πλὴν εἴ τις ἱερωσύνη ἢ τελετή ἐστὶν ἐκ γένους, μηδὲ τῶν ἐννέα ἀρχόντων, τοῖς δ' ἐκ τούτων. Κατανεῖμαι δὲ τοὺς Πλαταιέας εἰς τοὺς δήμους καὶ τὰς φυλάς. Ἐπειδὴν δὲ νεμηθῶσι, μὴ ἐξέσω ἔτι Ἀθηναίῳ μηδενὶ γίγνεσθαι Πλαταιέων, μὴ εὐρομένῳ παρὰ τοῦ δήμου τοῦ Ἀθηναίων.

“Proposició d'Hipòcrates: que els Platesos siguin Atenesos a partir del dia d'avui, amb els mateixos drets que els altres Atenesos, i participin tal com els Atenesos participen en tots els afers, sagrats i profans, excepte si un sacerdoci o celebració dels misteris és hereditària, ni tampoc (participin) dels nou arcontats, però sí els seus descendents. Que els Platesos siguin repartits ens els dems i les tribus. Un cop hagin estat repartits, que ja no sigui possible per a cap del Platesos d'esdevenir Atenès si no ho obté de l'assemblea dels atenesos.”

Segons aquest decret, foren repartits en diversos dems, però tot i així continuaren mantenint-se com a grup unitari⁷².

No és possible saber si les persones honorades en aquests epitafis havien estat naturalitzades ciutadans a partir d'aquest decret, o s'havien establert a Atenes anteriorment

⁶⁷ Cf. Bechtel 1902, 87.

⁶⁸ Cf. Bechtel 1902, 20.

⁶⁹ Cf. Bechtel 1902, 28.

⁷⁰ Cf. Bechtel 1902, 34.

⁷¹ Osborne 1981, D1 i vol II, 11-16.

⁷² Cf. Gomme 1956, 340.

GRÈCIA CENTRAL

amb la base d'un acord anterior de *συμμαχία* i *ἰσοπολιτεία* entre Atenes i Platea del qual ens parla Tucídides⁷³, o bé arribaren a la ciutat posteriorment sense més possibilitats de rebre la ciutadania, tal com indicaria la inscripció núm. 16 on s'hi manté l'ètnic Πλαταιεύς. Recordem també que la major part dels noms són femenins, i tant Demòstenes com Tucídides narren que els que aconseguiren fugir de la *polis* de Platea assetjada i arribar a Atenes eren exclusivament homes⁷⁴.

10. IG II² 8832/3

Part superior esquerra d'una estela de marbre pentèlic amb cimaci. Conservada al Museu Epigràfic d'Atenes. Mides: 0,12 d'alçada, 0,12 d'amplada i 0,07 de profunditat.

saec. V *ex.*

ed. IG II 2983; IG II² 8832/3.

Ἀρκεσί[λας] | Θεσπιε[ύς]
“Arcesilau tespieu.”

Litt. bonae ΕΣ, a. 0,014.

Θεσπ-⁷⁵
-λας < λαος⁷⁶ ?

11. IG II² 10036

Estela de marbre pentèlic amb fris, trencada per la part inferior. Fou trobada al Pireu, actualment està conservada al Museu Epigràfic d'Atenes. Mides: 0,63 d'alçada, 0,37 d'amplada i 0,1 de profunditat.

a. 410-390.

ed. Koumanoudes 1871, 2299; IG II 5,3346b (apud IG); IG II² 10036.

Νικίας Ἑρμαίου | Ἐρχομένιος. |
Τίτυρμος | Φολαιεύς
“Nícias, fill d'Hermeu, orcomeni. Titirm folieu ?”

Litt. a. v.1-2 0,017, v.3-4 0,045.

Ἐρχ-
α / λ _

⁷³ Cf. Th. 3, 55 i 63 i Gomme 1956, 339-40.

⁷⁴ Th. 3, 24: ἄνδρες δώδεκα καὶ διακόσιοι, “dos-cents dotze homes”. D. 59, 104: τοῖς (...) προεμένοις ἅπαντα τὰ αὐτῶν καὶ παῖδας καὶ γυναῖκας, πάλιν σκοπεῖτε πῶς μετέδοτε τῆς πολιτείας, “a aquests que havien abandonat tots els seus bens i fills i mullers, vegeu encara en quines condicions els vau entregar la ciutadania.”

⁷⁵ Vid. el comentari dialectal a la pàgina 285.

⁷⁶ Segons C. Brixhe (Brixhe 1985, 374), els antropònims amb final -λας són molt rars a Beòcia, ja que habitualment es conserva la forma no contracta -λαος. En aquest epitafi es tracta d'una reconstrucció, i no sabem fins a quin punt l'espai perdut permetria una reconstrucció Ἀρκεσί[λαος].

GRÈCIA CENTRAL

El primer epitafi fou el dedicat a Nícias. Poc temps després, la pedra fou reutilitzada per a l'epitafi dedicat a Titirm, el nom del qual fou gravat a la inversa del de Nícias.

Ἐρχομένιος sembla ser la forma més antiga de l'ètnic, tal com mostren les llegendes monetals EP i EPXO que es troben abans del 384 i reapareixen a partir del 146. També en les inscripcions de la *polis* s'hi manté Ἐρχομένιοι amb vocalisme /e/ fins al final del segle III. Per assimilació vocàlica es forma Ὀρχομένιος, que es troba en monedes d'Orcòmenos encunyades entre el 318 i el 315 i és la forma usual a les inscripcions d'Atenes des del final del segle V⁷⁷.

El mot Φολαιεύς és d'interpretació incerta. A Atenes el trobem en un altre epitafi al costat del mateix antropònim Τίτυρμος, pel que suposem que deu fer referència a la mateixa persona⁷⁸. Els intents d'explicació són diversos: M. J. Osborne i S.G. Byrne⁷⁹ li atribueixen un origen de la ciutat arcàdia Φολόη, documentada per Esteve de Bizanci que dona com a ètnic Φολοεύς. En canvi, P.M. Fraser i E. Matthew⁸⁰, seguits per K. Freitag, P. Funke i N. Moustakis⁸¹, li atribueixen un origen etoli, a partir d'una ciutat de situació desconeguda, el nom de la qual, *Φόλα ο *Φολαί, ha estat reconstruït a partir dels testimonis de l'ètnic en diverses formes, Φολαιεύς, Φολάντιος i Φολᾶς⁸².

12. IG II² 12005

?

Estela de marbre blanc amb cimaci. Fou trobada a la Via Sacra, juntament amb les inscripcions núms. 2 al 9. Actualment, conservada al Museu Epigràfic d'Atenes. Mides: 0,75 d'alçada i 0,19 d'amplada

*saec. IV in*⁸³.

ed. Hondius 1925, 130 núm. 14; IG II² 12005.

Λυσιξένη
“Lisixene”.

Litt. a.0,015 ENΞΣΥ

η < *ā

13. IG II² 11721

?

Estela de marbre blanc, trencada per les parts esquerra i inferior. Fou trobada a la via sacra, juntament amb els epitafis núms. 2 al 9. Actualment, conservada al Museu Epigràfic d'Atenes. Mides: 0,28 d'alçada, 0,17 d'amplada i 0,09 de profunditat.

saec. IV in.

ed. Hondius 1925, 130 núm. 11; IG II² 11721.

⁷⁷ Cf. Threatte, *GAI*, 216; Thumb – Scherer, *Handbuch*, 28; Bechtel 1963, 251-252.

⁷⁸ IG II² 10482, de datació incerta.

⁷⁹ Cf. *LGPN* II supl., s.v. Φολόη.

⁸⁰ Cf. *LGPN* III.A, s.v.

⁸¹ Cf. K. Freitag, P. Funke, N. Moustakis, “Aitolia”, *Poleis*, 385.

⁸² Φολαιεύς en els dos epitafis atenesos, Φολάντιος a IG IX² 1, 17,28; 24,11 i 13, i Φολᾶς a IG IX² 1, 31,115.

⁸³ Cf. IG I³, pàgina 858, comentari a la inscripció núm. 1363, per la pertinença d'aquest epitafi al segle IV.

Ἴπποβοτίς
“Hipobotis.”

Litt. a. 0,014

14. IG II² 8880

Estela de marbre pentèlic amb palmeta, trobada al Ceràmic. Mides: 0, 67 d'alçada.
saec. IV in.

ed. IG II² 8880.

cf. Riemann Berlin 1940, núm.35 tab. 10

Πάταικος |Θηβαῖος
“Patec tebà.”

Litt. bonae ΠΣ, a. 0,022-0,032.

Θηβαι-

15. IG II² 8886

Estela de marbre pentèlic amb fris. Mides: 0,56 d'alçada, 0,24 d'amplada i 0,035 de profunditat.

saec. IV in.

ed. IG II 3011; IG II² 8886.

Σάωσις Πυθέλου Θηβαία
“Saosis, filla de Piteas, tebana.”

Litt. a. 0,014.

gen. -ου per a masc. en -ᾶ

Θηβαι-

Σαω-

El lexema Σαω- amb o llarga és una forma arcaitzant. L'arrel és Σαφο-, tal com es troba en antropònims xipriotes, que amb la caiguda de la digamma esdevé Σαο-, sense contracció, o Σω-, amb contracció i la forma usual en àtic. El beoci manté la forma sense contraure Σαο-, sovint grafiada Σαυ-⁸⁴. Els casos en què apareix el lexema escrit tal com en aquest epitafi, Σαω-, es consideren reconstruccions arcaitzants de la forma originària de l'arrel, a partir de la contracte en σω-, i per influència de la forma verbal σαῶσαι⁸⁵.

⁸⁴ Cf. Blümel 1982, 62-63 i Thumb – Scherer, *Handbuch*, 27.

⁸⁵ Cf. DELG, s.v. σωσ.

16. IG II² 10092

Estela de marbre amb fris, trobada a la via sacra, prop del Ceràmic, al mateix lloc on foren trobades les inscripcions núms. 2 al 9 d'aquest apartat. Mides: 0,39 d'alçada, 0,17-0,2 d'amplada i 0,09 de profunditat.

ante med. saec. IV.

ed. Hondius 1925, 128 núm. 4; IG II² 10092.

Ἡρύλος Πλαταιεύς
“Èril platès.”

Litt. a. 0,009.

17. IG II² 8866

Estela de marbre pentèlic amb fris. Trobada al Pireu. Mides: 0,75 d'alçada, 0,24 d'amplada i 0,03 de profunditat⁸⁶.

ante med. saec. IV.

ed. Dragatses 1889, 61; IG II 5,3001b; IG II² 8866.

Εὐθενίκα Θειβήα
“Eutenica tebana”

Litt. a. 0,02.

ᾱ originària
Θειβη-

18. IG II² 8871

Estela de marbre pentèlic amb fris, trobada al Pireu. Mides: 0,32 d'alçada, 0,18 d'amplada i 0,06 de profunditat.

ante med. saec. IV

ed. Kumanoudes 2976; IG II 3003; IG II² 8871.

cf. Vottéro 2001, 276.

Θεότιμος |Σωσ(τ)ράτο |(<Θηβ)αίο
“Teotim, fill de Sòstrat tebà.”

1.2 ΣΩΣΠΑΤΟ; 1.3 Komanoudes: ΗΘΑΙΟ; *IG*: ΗΘΙΑΙΟ

Litt. a. 0,01. O /ῶ/, /ο/

Θηβαι-?
Σω- < Σαο-
-στρατ-

⁸⁶ L' *editio princeps* de Dragatses donava com a mides 0,54 d'alçada i 0,2 d'amplada.

19. CEG 509

Estela de marbre amb un relleu sense enquadrar en el qual s'hi representa un home amb barba assegut i un home jove dret al seu costat, que li dona la mà; ambdós sostenen una flauta de doble canya amb la mà esquerra.

360-350 (Scholl)

ed. Kastriotes, *AEph* 1903, 133-138 (*apud IG*); *IG* II² 8883; *GVI* 894; Clairmont 1970, núm.35; *CEG* 509.

cf. *CAT* 2.235 (fot.); Scholl 1996, núm.189 tab. 16,1.

Ἐλλάς μὲν πρωτεῖα τέχνης αὐλῶν ἀπένειμεν |
Θηβαίωι Πο(τ)άμωι, τάφος δ' ὄδε δέξατο σῶμα·|
πατρὸς δὲ μνήμῃσιν Ὀλυμπίχου αὔξειτ' ἔπαινος,|
οἶον ἐτέκνωσεμ παῖδα σοφοῖς βάσανον.

(lletres inscrites posteriorment)

Πατρόκλεια Ποτάμωνος γυνή.

“L’Hèl·lade va concedir la preeminència en l’art de la flauta al tebà Potamó, i aquesta tomba n’ha acollit el cos. La seva lloança augmentà amb la presència aquí del seu pare Olímpic per a recordar quin fill engendrà, model per als experts.” “Patroclea, esposa de Potamó.”

I. 2 ΠΟΥΑΜΩΝΙ.

Litt. a. v.1-4 0,006, v.5 0,011.

η < *ā, però ā /l _

dat. pl. -οις

dat. pl. -αισιν

Θηβαι-

manca d’augment (δέξατο) ?

ν/_π (Ὀλυμπίχου) vs μ/_π (ἐτέκνωσεμ παῖδα)

ν efelcística

Potamó fou un auleta que, segons aquesta inscripció, havia gaudit de gran prestigi. Tant l’epigrama com el relleu destaquen la seva professió, que sembla que també havia exercit el seu pare: un escoli a Píndar⁸⁷ menciona un music tebà anomenat Olímpic que havia rebut ensenyament del propi Píndar. Cronològicament no és impossible que aquest Olímpic fos el citat pare de Potamó, ja que si Potamó ha mort a principis del segle IV és probable que l’educació musical del seu pare hagués transcorregut a la primera meitat del segle V.

En el nom Ὀλυμπίχου, la nasal dental ha estat grafiada, enlloc de la més habitual nasal labial; això és degut al fet que la nasal davant de consonant era pronunciada menys clarament que en posició intervocàlica, fet que provocava esporàdicament aquesta anotació irregular⁸⁸. En l’onomàstica beòcia és força habitual trobar formes amb l’anotació neutralitzada del radical Ὀλυμπ- al costat de noms amb l’anotació Ὀλυμπ-⁸⁹. En el vers

⁸⁷ *Scholia* a Pi., P. III, 137b: Ὀλυμπίχου αὐλητοῦ διδασκομένου ὑπὸ Πινδάρου, “en el temps en què Olímpic era educat per Píndar en l’art de tocar la flauta”.

⁸⁸ *cf.* Buck 1955, 63.

⁸⁹ *Cf.* *LGPN* III.B.

següent trobem la seqüència ἐτέκνωσεμ παῖδα, amb assimilació, aquesta vegada sí, de la dental final del verb al punt d'articulació labial de la consonant següent.

20. IG II² 8885

Estela de marbre pentèlic amb fris. Conservada al museu del Pireu. Mides: 0,32 d'alçada, 0,3 d'amplada i 0,04 de profunditat.

med. saec. IV

ed. IG II² 8885.

cf. Vottéro 2001, 276

Πυρρίχη Θειβή[α]
“Pírrique tebana.”

Litt. a. 0,022.

η < *ā

-ρρ- < -ρσ-?

-ιχη

Θειβή-

21. IG II² 10090

Naiskos de marbre pentèlic amb relleu on s'hi veu una dona asseguda que agafa la mà a un home amb barba, dret a la seva esquerra; darrera la dona, una noia dreta. Trobada al poble de Gipselio i conservada al Museu Nacional d'Atenes. Mides: 1,09 d'alçada, 0,73 d'amplada

med. saec. IV.

ed. Pittakes 1853, núm. 1502 (*apud* IG); Koumanoudes 1871, 2323; IG II 3273; IG II² 10090.

cf. CAT 3.427a (fot.)

Ἐπιχαρίδης Πλατα[ιεύς]. Ἐρατὼ Ἐπιχαρίδου Πλαταιείως
“Epicàrides platès. Èrato, filla d'Epicàrides platès.”

Litt. uno versu exaratae, a. 0,01.

η < *ā

gen. -ου per a masc. en -ā

gen. -εως < -ηος < *-ηFος

⟨EI⟩ ~ ⟨E⟩

En el final de genitiu -εως, observem l'ús de la grafia ⟨EI⟩ per a /ě/ davant d' α, ā, o, ου i ω, un fenomen habitual en àtic i que es deu a la pronúncia més tancada de la /ě/ davant les vocals amb punt d'articulació posterior; en aquests casos ⟨EI⟩, intenta representar un so entre /e/ i /i/⁹⁰. També la desinència de genitiu correspon a la forma àtica

⁹⁰ *cf.* Threatte *GAI* I, 147-159. *Vid.* Blümel 1982, 41: En alfabet beoci arcaic també es troba sovint la grafia

-εως amb pèrdua de la *F* i posterior metàtesi de quantitat entre les vocals, mentre la forma beòcia mostra també la pèrdua de la *F*, però el manteniment de la /ē/ de l'arrel grafiada amb la seqüència -εῖος⁹¹. Potser aquesta grafia beòcia, ocasionada per la pronúncia més tancada de la /ē/ originària, ha influït també en l'escriptura de l'ètnic en aquest epitafi.

22. IG II² 8856

Estela de marbre himètic amb restes d'un fris. Mides: 0,23 d'alçada, 0,27 d'amplada i 0,05 de profunditat.

med. saec. IV.

ed. IG II² 8856.

cf. Vottéro 2001, 276.

Ἀνιοχίδας Θειβῆος
“Haniòcidas tebà”

Litt. a. 0,018.

ā originària
Θειβῆ-

L'antropònim apareix en l'edició de IG II² amb la lectura Ἀνιοείλας, que fou corregit per P. Roesch a partir d'una autòpsia de la inscripció⁹².

El nom Ἀνιοχίδας, forma beòcia d'Ἡνιοχίδας, és format a partir de ἡνίοχος, “conductor de carros”, i està en relació amb les curses de carros i el prestigi dels carros en el combat⁹³. Els noms Ἡνίοχος / Ἀνίοχος i els seus derivats són freqüents a Beòcia i la Cirenaica, però apareixen només esporàdicament en altres regions.

23. IG II² 8862

Estela de marbre himètic amb fris, trencada per la part inferior. Mides: 0,3 d'alçada, 0,3 d'amplada i 0,05 de profunditat.

med. saec. IV.

ed. IG II 2998; IG II² 8862.

cf. Vottéro 2001, 276.

Διωνίχα Θειβήα.
“Diònica tebana.”

Litt. a. 0,014.

ā originària

EI per a E davant de vocal, segurament pronunciada [e], posteriorment [i]. Amb l'adopció de l'alfabet jònic, es documenta l'ús només de la grafia I, al sud de Beòcia el manteniment de E.

⁹¹ Cf. Buck 1955, 92 i Blümel 1982, 255-256.

⁹² Cf. Roesch 1982, 465. Aquesta correcció ja havia estat proposada per A. Wilhelm (Wilhelm 1978, 65), però no l'havia pogut corroborar.

⁹³ Cf. Roesch 1970, 150

Θειβη-
-ιχα

24. IG II² 8893

Fragment de marbre himètic. Mides: 0,19 d'alçada, 0,27 d'amplada i 0,05 de profunditat.
med. saec. IV.
ed. IG II 3014; IG II² 8893.
cf. Vottéro 2001, 276.

- - - ΤΤΕ - | [Θε]ιβῆος
“..te.. tebà.”

Litt. a. 0,017.

Θειβη-

25. CEG 545

Estela de marbre himètic amb fris, actualment conservada al Museu Epigràfic d'Atenes.
Mides: 0,32 d'alçada, 0,22 d'amplada i 0,03 cm de profunditat (Vérilhac).
ca. 350.
ed. Koumanoudes 1871, 1825 (apud IG); IG II 3004; IG II² 8870; GVI 1757; Vérilhac 1978-1982, núm.194, tab 28; CEG 545.

όστέα μὲν καὶ σάρκας| ἔ|χει χθῶν παῖδα τὸν ἠ|δύν,
ψυχὴ δὲ εὐσεβέων |οῖ|χεται εἰς θάλαμον.|
εἰ δὲ ὄνομα ζητεῖς, Θεογείτων Θυμόχου παῖς
Θηβαῖος γενεὰν κῆμα(ι) κλειν|αῖς ἐν Ἄθῆνα|ις.

“La terra reté el meu tendre infant, ossos i carn; l'ànima, però, ha marxat cap al redós dels innocents. Si cerques el nom, Teogitó fill de Timuc, d'origen tebà, jec a la gloriosa Atenes.”

l.7. KEMA.

Litt. AAΕΕΝΠΠΣ, a. 0,006. O /ῶ/, /o/ (Θυμῶχου)

η < *ā, però ā /ι_
dat. pl. -αις
gen. pl. -εων
Θηβαι-
⟨EI⟩ ~ ⟨E⟩

L'epitafi ha estat escrit en dialecte àtic (cf. γενεάν), però amb una forma procedent de la llengua de l'èpica, el mot εὐσεβέων, un genitiu plural no contracte.

Hi ha dos errors d'escriptura: εἶχει i κῆμαι. Ambdós errors s'originen en la confusió de la pronúncia del diftong εἰ, ja monoftongat en /ē/, i de la /ē/ secundària, de pronúncia també tancada i de la seva anotació variable amb les grafies ⟨E⟩ o ⟨EI⟩, a més del caràcter cada cop més tancat de la /ě/ amb una pronúncia entre /e/ i /i/, que aquí sembla

GRÈCIA CENTRAL

que s'ha intentat reproduir amb la grafia ⟨EI⟩⁹⁴. En el cas de l'antropònim Θυμῶχου veiem que la o llarga de l'arrel no ha estat anotada ου, mentre que en la desinència sí, i la coincidència de les dues grafies en un sol mot també ens fa pensar en una vacil·lació gràfica, més que en una anotació arcaica.

L'estructura mètrica també mostra algunes imperfeccions. Es tracta d'un díctic elegíac seguit de dos hexàmetres, i observem que, al segon i al tercer vers, la partícula δέ té anotació plena, però per a respectar la forma mètrica hauria d'haver sofert elisió de la vocal⁹⁵.

En la composició de l'epigrama és central el tema de l'oposició entre el cos, o els ossos, i l'ànima. El cos resta a la terra, mentre que l'ànima troba el seu repòs al sojorn dels pious, o els innocents com hem traduït en aquest cas. Aquesta contraposició és antiga i la trobem ja en un epigrama del 432 en honor dels caiguts a Potidea⁹⁶. Un paral·lel molt interessant, en el qual aquesta oposició hi és expressada amb els mateixos mots que en el nostre epigrama (ὄστέα μὲν καὶ σάρκας *versus* ψυχὴ δε), el constitueix un epitafi d'època hel·lenística o imperial d'Èfesos⁹⁷:

ὄστέα μὲν καὶ σάρκας ἐμὰς σπιλάδες διέχευαν
ὄξειαι, κρημνῶν ἄλμα ὑποδεξάμεναι·
ψυχὴ δὲ αἰθέριον κατέχει πόλον· ἀξυνέτων δὲ
βουλαῖς ἀνθρώπων τοῦδε ἔτυχον θανάτου.

“Els meus ossos i la meua carn, unes roques cantelludes els han esquarterat en recollir la caiguda des d'uns precipicis; l'ànima en canvi ocupa la volta etèria. M'ha succeït aquesta mort per les maquinacions d'homes necis.”

L'esment del sojorn dels pious, que implica un premi en el més enllà per la pietat mostrada en la vida, és molt poc habitual a l'època clàssica, mentre que en els epigrames hel·lenístics o imperials és un element usual. En el nostre epitafi, aquest sojorn hi és designat amb l'expressió θάλαμον εὐσεβέων. Θάλαμος designa la part més íntima de la casa, les estances del matrimoni, però també allà on s'hi guarden les possessions més preuades de la família. En relació amb el lloc on reposen els morts el trobem en l'expressió d'Èsquil θαλάμους ὑπο γῆς⁹⁸, formant sintagma amb εὐσεβέων sembla ser poc habitual ja que, fora del testimoni del nostre epigrama, només apareix en dues inscripcions d'època hel·lenística⁹⁹. La fórmula més habitual i documentada àmpliament en epigrames funeraris hel·lenístics i imperials és la menys concreta χῶρος εὐσεβέων, mentre que el mot θάλαμος sembla que s'especifica a designar l'estança de Persèfona a l'Hades¹⁰⁰

26. IG II² 8863

Taula de marbre pentèlic trencada en dues parts. Fou trobada al Pireu. Mides: 0,38 d'alçada, 1,13 d'amplada i 0,6 de profunditat.

med. saec. IV.

⁹⁴ Cf. Threatte, *GAI* I, 299-302 i 147-159.

⁹⁵ Cf. el mateix fenomen als epigrames nùms. XL 8, XXXI 3 i XLIII 8.

⁹⁶ CEG 10 II: αἰθὲρ μὲμ φουχὰς ὑπεδέξατο, σόμ[ατα δὲ χθόν] τῶνδε. “L'eter acull les ànimes, la terra els cossos d'aquests.”

⁹⁷ Merkelbach – Stauber 1998, 03/02/71.

⁹⁸ A. *Pers.* 624.

⁹⁹ *GVI* 1719, Mesembria segles I/II d.C.: εὐσεβέων ἐν σκιεροῖς θαλάμοις, “en els sojorns ombrívols dels pious”, i *GVI* 2018, Milet ca. 200 d.C.: εὐσε[βέ]ων τοὺς ἱεροὺς θαλάμου[ς], “(cap) als sojorns sagrats dels pious”.

¹⁰⁰ Cf. per l'ús d'aquesta imatge en els epitafis grecs Vérilhac 1978-1982, vol II, 297-303.

ed. Dragatses 1884, 195; *IG II* 2999; *IG II*² 8863.

[Ἐμπε]δόκλεια : Θη[βαία |---]οκράτης |[Θηβ]αῖος
 “Empedoclea tebana, ...òcrates tebà.”

Litt. 0,026.

Θηβαι-
 ā /ι_

27. *IG II*² 8873

Estela de marbre pentèlic amb fris. Mides: 0,37 d'alçada, 0,26 d'amplada i 0,06 de profunditat.

med. saec. IV.

ed. *IG II* 3005; *IG II*² 8873.

Ἴππόκριτος |Θεοτέκτονος |Θηβαῖος
 “Hipòcrit, fill de Teotècton, tebà.”

Litt. a. 0,013.

Θηβαι-

28. *IG II*² 8891

Estela de marbre amb relleu on s'hi veu un home assegut que agafa la mà d'una dona dreta al seu costat. Conservada al museu del Pireu. Mides: 0,68 d'alçada, 0,37 d'amplada i 0,05 de profunditat.

med. saec. IV

ed. *IG II*² 8891.

Cf. Peek 1954, núm.65; *CAT* 2315a (no fot.)

- -]ανθα|[- -]λικράτεος |Θηβαία
 “...anta, filla de ...lícrates, tebana.”

Litt. a. 0,013.

ā originària
 Θηβαι-
 gen. -εος

W.Peek proposa llegir a la segona línia el nom Καλλικράτεος, nom testimoniati amplament a Beòcia. Cal observar que aquest genitiu mostra un final sense contracció de la vocal final del tema amb la vocal de la desinència de genitiu temàtic; aquest és un final gens habitual en epigrafia àtica i, quan apareix, és degut a influències d'altres dialectes¹⁰¹.

¹⁰¹ cf. Threatte, *GAI II*, 171.

29. SEG XXXVII 171

Columna de marbre trobada en unes excavacions a Eleusis. Mides: 0,7 d'alçada.
ca. 350-325 .

ed. Pachiyanni-Kaloudi 1979, 46; *SEG XXXVII* 171.

cf. Catling 1988, 12 (*apud SEG*).

Σιμίᾱς |Μνασιγένου |Πλαταιεύς
“Símias, fill de Mnasígenes, platès.”

$\bar{\alpha}$ originària

gen. -ου per a masc. en $-\bar{\alpha}$

30. IG II² 8419

Estela de marbre himètic amb frontó. Mides: 0,74 d'alçada, 0,38 d'amplada i 0,12 de profunditat

post med. saec. IV.

ed. *IG II* 2847; *IG II²* 8419.

Νουμήνιχος |Ἡρακλείτου |Βοιώτιος
“Numènic, fill d'Heraclit, beoci.”

Litt. a. 0,019.

-μην- (beo. -μειν-)

-ιχος

31. IG II² 8417

Estela de marbre amb frontó rodó. Mides: 0,56 d'alçada, 0,23 d'amplada i 0,035 de profunditat.

post med. saec. IV.

ed. Koumanoudes 1871, 1620; *IG II* 2846; *IG II²* 8417.

Νεμεᾱς |Βοιωτία
“Nèmeas beòcia.”

Litt. a. 0,018.

$\bar{\alpha}$ / ι _

32. IG II² 8415

Estela rectangular de marbre himètic. Mides: 0,21 d'alçada, 0,32 d'amplada i 0,06 de profunditat.

post med. saec. IV.

ed. *IG II* 2845; *IG II²* 8415.

Ἡρακλείδης | Φίλωνος | Βοιώτιος
 “Heraclides, fill de Filó, beoci.”

Litt. a. 0,018.

η < *ā

33. IG II² 10516

Estela de marbre pentèlic amb relleu on s’hi veu una dona asseguda i un home amb barba dret, els dos agafats de les mans. Trencada per la part inferior. Conservada al Museu Nacional d’Atenes. Mides: 0,7 d’alçada, 0,27 d’amplada i 0,09 de profunditat.

post med. saec. IV.

ed. IG II² 10516.

cf. CAT 285.

Εἰρήνη. Ἡραΐς. Ξενοφάντος | <Ξενο>φάντου Ὠρώπιος.
 “Irene. Heraïda. Xenofant, fill de Fant, oropi.”

1.2 *lapis*: ΦΑΝΤΟΥ

Litt. ΑΠΣ, *a.* 0,012.

η < *ā

ειρηνη-

En la publicació de *IG*, l’antropònim de la segona línia fou corregit per <Ξενο>φάντου, tot i que la disposició de les lletres no deixa cap espai en blanc a l’inici de la línia, ni la pedra sembla estar danyada en aquest punt. Ens sembla que aquesta correcció és innecessària, ja que el nom Φάντος està testimoniat¹⁰² i noms amb el radical Φαντ- es troben ocasionalment a Beòcia¹⁰³ i també en diversos indrets de l’Argòlide¹⁰⁴.

34. Agora XVII 500

Fragment d’una estela de marbre himètic, trencada per l’esquerra i per la part inferior. Mides: 0,216 d’alçada, 0,29 d’amplada i 0,05 de profunditat.

post med. saec. IV.

ed. Meritt 1961, 277 núm. 129, pl. 56; *Agora XVII* 500; Roesch 1982, 465.

cf. Vottéro 2001, 277.

Πειλ[ε]στροτίδας | [Θει]βήο[ς]
 “Pilestròtidas tebà.”

1.2 Meritt, Roesch: [Θει]βήο[ς]. Bradeen (*Agora XVII*): [Θη]βήο[ς]

¹⁰² *ID* II, 74 I, 76 (337/336 aC.), un personatge de Troizen.

¹⁰³ *Vid.* *LGNP* III.B Φαντειός i Φαντίας.

¹⁰⁴ *Vid.* *LGNP* III.A, s.v. Φαντ-.

Litt. a. 0,015.

ā originària

Θειβη-

Πειλε- (àt. Τηλε-) < k^we-

-στροτ-

El text d'aquest epitafi és exactament el mateix que el del núm.46, però les lletres d'aquesta estela, que permeten datar-la a l'última part del segle IV, la fan més recent. Potser es tracta dels monuments funeraris d'avi i net, membres d'una família establerta des de fa temps a Atenes, però que continua identificant-se com a tebana.

35. *IG II² 8889a*

Estela de marbre himètic amb fris. Conservada al Museu Epigràfic d'Atenes. Mides: 0,39 d'alçada, 0,24 d'amplada i 0,035 de profunditat.

post med. saec. IV.

ed. Koumanoudes 1871, 1830; *IG II* 3012; *IG II² 8889a*.

Φιλλὸ Θηβαία

“Fil·lo tebana.”

Litt. a. 0,015.

Θηβαι-

36. *IG II² 8838*

Estela de marbre pentèlic amb fris, trencada per la part inferior. Conservada al Museu d'Eleusis. Mides: 0,37 d'alçada, 0,34 d'amplada i 0,06 de profunditat.

post med. saec. IV

ed. *IG II² 8838*.

Κάλλιπος Θεσπιε[ύς].| Κράτεια. | Νίκανδρος.

“Cal·lip tespieu. Cràtia. Nicandre.”

Litt. a. v.1 0,013, v.2-3 0,018. Π = ΠΠ.

ā /_—
Θεσπ-¹⁰⁵

Els dos últims noms hi han estat afegit amb posterioritat.

La vacil·lació en l'anotació de consonants dobles, tal com veiem en l'antropònim Κάλλιπος, grafiat amb doble Λ però amb una sola Π, és habitual especialment en inscripcions més antigues del segle V, però es troba també ocasionalment en inscripcions recents com aquesta.

¹⁰⁵ *Vid.* el comentari dialectal a la pàgina 285.

37. IG II² 8421

Naiskos de marbre pentèlic, coronat per una sirena, una esfínx i una lutròforos. El relleu mostra una noia vestida amb peplos, cabells trenats, que amb la mà dreta agafa algun objecte d'una capsua que li sosté una nena. Fou comprada pel Museu de Pèrgamon de Berlín el 1898 com a procedent de l'Àtica. Mides: 1,1 d'alçada i 0,5 d'amplada.

post a. 338¹⁰⁶

ed. Blümel 1928, núm. 40 (*apud IG II²*); *IG II² 8421*.

cf. Diepolder 1965, 42 tab. 37.

Σιληνίς Μύισκου Βοιωτία
“Silenis, filla de Misc, beòcia.”

Litt. a. 0,01.

η < *ā, però ā /l_

38. IG II² 10096

Estela de marbre pentèlic amb frontó i relleu, trobada a Oropi i conservada al Museu Nacional d'Atenes. El relleu representa a una dona estirada en un llit, al seu costat dues dones que l'ajuden a ajaure's i un home dret. Mides: 0,77 d'alçada, 0,46 d'amplada i 0,075 de profunditat (Scholl).

330-320 (Scholl)

ed. *IG II 3275*; Conze 1893-1922, núm.309 c.adn. (*apud IG*); *IG II² 10096*.

cf. CAT 4.470; Scholl 1996, núm. 67 tab. 42.1

Πλανγών Τολμίδου Πλαταική. | Τολμίδης Πλαταεύς.
“Plangó, filla de Tòlmides, platesa. Tòlmides platès.”

Litt. a. 0,012.

η < *ā

gen. -ου per a masc. en -ā

α < αι/_V

La forma de l'ètnic masculina no és usual; la desaparició de la iota del diftong αι en els ètnics i demòtics acabats en -αιευσ es troba testimoniada durant el s.IV, però en epigrafia àtica resta sempre secundària davant la grafia originària -αιευσ¹⁰⁷.

L'escena del relleu fa referència a les circumstàncies de la mort de Plangó, que devia morir de part¹⁰⁸. L'home honorat conjuntament amb ella en aquesta estela sembla que era el pare de Plangó, però també podria haver estat el seu marit.

¹⁰⁶ H. Diepolder, *o.c.*, l'havia datada segons l'estil del relleu al voltant del 355. P. Roesch (Roesch 1982, 471) afirma que no pot ser anterior al 338 aC.

¹⁰⁷ *cf.* Threatte *GAI I*, 279-280. Per a l'evolució del diftong /ai/ en beoci, *cf.* introducció al comentari dialectal de les inscripcions beòcies a les pàgines 283-284.

¹⁰⁸ *Cf.* Vedder 1988, que analitza la iconografia de les esteles ateneses dedicades a dones mortes de part, una de les poques ocasions en l'art funerari atenès en què el relleu fa referència a les circumstàncies de la mort, i que l'autora lliga amb l'existència també d'una iconografia específica per als homes morts al camp de

39. IG II² 8420

Estela de marbre amb frontó i relleu que representa un nen dret que a la mà dreta hi té un ocell i als peus un gos assegut. S'hi observen restes de color. Fou trobada als estables reials d'Atenes el juny del 1877, actualment es conserva al Metropolitan Museum de Nova York. Mides: 0,905 d'alçada i 0,41-0,39 d'amplada.

saec. IV.

ed. Parnassos I 1877, 715 (*apud IG*); *IG* II 2848; *IG* II² 8420.

cf. *CAT* 0.849 (fot); Vottéro 2001, 276.

Ὄνατωρίδας Βοιώτιος
“Onatòridas beoci.”

$\bar{\alpha}$ originària

40. Agora XVII 855

?

Fragment superior esquerra d'una estela de marbre himètic trobada al 1935, reutilitzada en un mur d'època bizantina. Mides: 0,225 d'alçada, 0,215 d'amplada i 0,11 de profunditat.

saec. IV.

ed. Meritt 1954, 278-279 núm.154, pl. 62; Jeffery 1978, 122; *Agora XVII* 855.

Θιωδώρα Σ[----]
“Teodora, ...”

Litt. a. 0,012.

Θιω- < Θεω-

L'escriptura del radical Θεο- amb ι enlloc de ε és una característica habitual del dialecte beoci, tot i que no exclusiva. Aquest tret, unit al color fosc de la pedra sobre la qual ha estat gravat l'epitafi¹⁰⁹, porta els editors a proposar Beòcia com l'origen més probable d'aquest personatge. Pel que fa al vocalisme llarg Ω del radical, pot ser que sigui degut o bé a una vacil·lació en l'anotació de les vocals de timbre /o/ en beoci, o bé a un allargament sense explicació que es troba molt ocasionalment al final del primer lexema d'antropònims compostos¹¹⁰.

41. Agora XVII 648

Part superior d'un *naiskos* de marbre. El relleu està força mal conservat, però s'hi intueixen els caps d'un home i una dona. Mides: 0,305 d'alçada, 0,635 d'amplada i 0,113 de profunditat.

saec. IV.

ed. Woodhead 1959, 277 núm.5 pl 55; *Agora XVII* 648.

batalla.

¹⁰⁹ *cf.* Jeffery, *o.c.*

¹¹⁰ *Vid.* el comentari detallat a la pàgina 285.

Σίμη Θέωνος Πλαταιική Εὐκτῆμων Καλλιμάχου | Σινοπε[ύς]
 “Sime, filla de Teó, platesa. Euctèmon, fill de Cal·límac, sinopeu.”

Litt. a. 0,009.

η < *ā
 -αι- /a.i/

42. Agora XVII 649

Fragment d’una estela de marbre. Contenia el relleu d’una sirena, de la qual se’n conserven els peus i la part inferior del cos. Mides: 0,342 d’alçada, 0,258 d’amplada i 0,116 de profunditat.

saec. IV.

ed. Meritt 1961, 276 núm.123 pl 55; *Agora XVII* 649.

Φρῦνος Εὐ[---]
 [Π]λαταεύς Φ[---]

“Frinos platès. Eu- (...)”

Litt. a. 0,016.

α < αι/_V¹¹¹

43. IG II² 10091

Naiskos de marbre pentèlic amb fris i relleu on s’hi veu una dona asseguda i un home amb barba dret al seu costat que li dóna la mà. Trobada al Pireu, actualment al Museu Nacional d’Atenes. Mides: 1,2 d’alçada, 0,83-0,77 d’amplada.

saec. IV.

ed. Koumanoudes 1871, 2324; *IG II* 3174; *IG II²* 10091.

cf. CAT 2.339 (fot.)

Μιλτιάδης. Εὐπραξι[ι]ς Πλαταιική
 “Milcíades. Eupraxis platesa.”

Litt. a. 0,012.

η < *ā
 -αι- /a.i/

44. Agora XVII 647

Part superior d’una estela de marbre pentèlic, trencada per la part inferior i superior; els extrems laterals s’han conservat. Mides: 0,185 d’alçada, 0,283 d’amplada i 0,071 de profunditat.

¹¹¹ Per a aquesta escriptura de l’ètnic, *cf.* l’epitafi núm. 38 d’aquesta secció, també datat al segle IV.

saec. IV.

ed. Meritt 1954, 273-274, núm.123 pl 58; *Agora XVII* 647.

[Ρό]διον Φιλοκράτους Πλαταιική
 “Ròdion, filla de Filòcrates, platesa.”

Litt. a. 0,013.

η < *ā

gen. -ους < -εος

-αιι- /a.i/

45. *Agora XVII* 498

Part superior d’una estela de marbre himètic. Mides: 0,19 d’alçada, 0,193 d’amplada i 0,065 de profunditat.

saec. IV.

ed. Meritt 1964, 226-227 núm.76 pl.36; *Agora XVII* 498; Roesch 1982, 465. Vottéro 2001, 277.

Ἰππά[ρ]χα | Θειβ[ή]α
 “Híparca, tebana”

1.2. *Agora XVII*: Θειβ[αία]; Roesch: Θειβ[ή]α

Litt. a. 0,015.

ā originària

Θειβη-

46. *IG II²* 8881

Estela de marbre pentèlic. Trobada a Atenes. Mides: 0,54 d’alçada, 0,21 d’amplada i 0,05 de profunditat.

saec. IV.

ed. Koumanoudes 1871, 1829; *IG II* 3009; *IG II²* 8881.

cf. Vottéro 2001, 276.

Πειλεστροτίδας Θειβῆος
 “Pilestròtidias tebà.”

Litt. ΑΠΣ, *a.* 0,011.

ā originària

Θειβη-

Πειλε- (àt. Τηλε-) < k^we-

-στροτ-

GRÈCIA CENTRAL

L'epitafi núm. 34 presenta el mateix text, però ha estat datat amb bastanta anterioritat a aquest.

47. IG II² 8879

Fragment d'una estela de marbre pentèlic amb fris trobada a l'Acropolis
saec. IV.

ed. Koumanoudes 1871, 1828; *IG* II 3008; *IG* II² 8879. Vottéro 2001, 276.

[Πανύ?]ασις Μεν[--- |Θεί]βῆος
“Paníasis, fill de Men..., tebà.

Litt. ΑΣ.

Θειβη-

48. IG II² 8857

Fita de marbre pentèlic trobat a la via sacra. Conservat al Museu Epigràfic d'Atenes.
Mides: 0,47 d'alçada i 0,31 d'amplada
saec. IV.

ed. Koumanoudes 1871, 1818; *IG* II 2995; *IG* II² 8857.

Ἀντίκλεια Ἀπολλοδώρου |θυγάτηρ Θηβαία
“Anticlea, filla d'Apol·lodor, tebana”

Litt. ΑΠ.

ᾱ /ε,ι_
Θηβαι-

49. IG II² 8888

Estela de marbre pentèlic amb fris, trencada per la part inferior. Mides: 0,27 d'alçada, 0,19 d'amplada i 0,06 de profunditat.
saec. IV.

ed. Koumanoudes 1871, 3365; *IG* II 4177; *IG* II² 8888.

Τηλέμα|χος Θη|[βαῖος]
“Telèmac tebà.”

Litt. a. 0,019.

Θηβαι-
Τηλε- (beo. Πειλε-) < k^we-

50. Agora XVII 501

Part superior d'una estela de marbre pentèlic amb frontó, trencada per la part inferior. Trobada a l'agora. Mides: 0,2 d'alçada, 0,25 d'amplada i 0,045 de profunditat.

saec. IV.

ed. *IG II*², 8892; *Agora XVII 501*.

cf. Koumanoudes 1979; Vottéro 2001, 276.

[Κ]λιτοξένα Θηβαία | Ἱεροκλῆς
 “Clitòxena tebana. Hierocles.”

I.1. Kirchner (*IG*): [Κρ]λιτοξένα; Koumanoudes: [Κ]λιτοξένα.

Litt. a. 0,01.

ā originària
 Θηβαι-
 ἱερο-¹¹² ?

51. IG II² 8884

Taula trobada a prop del monument a Lisícrates, al sud de l'Acròpolis. A l'esquerra de la inscripció hi ha altres restes de lletres.

saec. IV.

ed. *IG II* 3010; *IG II*² 8884.

[Πο]τάμμης Θηβαίος.
 “Potammes tebà.”

Litt. AMΣ.

η < *ā
 Θηβαι-

52. IG II² 8868

Estela de marbre himètic. Mides: 0,60 d'alçada, 0,28 d'amplada i 0,08 de profunditat.

saec. IV

ed. Pittakes 1860, núm. 1886 (*apud IG*); Koumanoudes 1871, 1824; *IG II* 3002; *IG II*² 8868.

Ζωπύρα |Κίπτου |Θήβαιου |γυνή
 “Sòpira, dona de Citos tebà.”

¹¹² Tot i que la major part de manuals i estudis del dialecte beoci anteriors consideren que la forma beòcia del lexema és ἱαρός (*cf.* Buitenwieser 1911, 33; Bechtel 1963, 261; Thumb – Scherer, *Handbuch*, 19; Buck 1955, 24), W. Blümel (Blümel 1982, 51 i Blümel 1985, 389) es pregunta, arran d'exemples beocis antics de ἱερός, que no poden explicar-se com a influència de l'àtic o de la *koiné*, si aquesta no devia ser la forma originàriament beòcia, que convivia amb ἱαρός provinent de la influència dels dialectes nordoccidentals veïns.

Litt. ΑΠ.

η < *ā, però ā /ρ_
 Θηβαί-
 -ττ- < * κλ/χλ

53. Osborne, Attic Epitaphs 123

Estela trobada a Eleusis, que conserva restes d'un relleu on s'hi veu el cap d'una dona asseguda i el cap d'un home dret al seu costat. Sota la inscripció hi ha dues rosetes gravades. Mides: 0,64 d'alçada, 0,4 d'amplada.

saec. IV (?)

ed. Nikopoulou 1970, 96; Osborne, *Attic Epitaphs* 123.

Κορυφῶ Θεσπικά.
 “Còrifo tespiea.”

ā originària
 Θεσπ-¹¹³

54. IG II² 8834

Estela trobada a Atenes al monestir de Ton Asomaton.

saec. IV.

ed. Koumanoudes 1871, 1803; *IG* II 2984; *IG* II² 8834.

Αὐτοβούλη |Θεσπική
 “Autobule tespiea.”

η < *ā
 Θεσπ-¹¹⁴
 -σππ- /s.p/¹¹⁵

55. Agora XVII 504

Part superior esquerra d'una estela de marbre.

saec. IV.

ed. *Agora XVII* 504.

Ἡρότιμος [--?--] | Θισ[βέυς]
 “Herotim tisbeu”

Litt. a. 0,012.

¹¹³ *Vid.* el comentari dialectal a la pàgina 285.

¹¹⁴ *Vid.* el comentari dialectal a la pàgina 285.

¹¹⁵ *Cf.* Taillardt – Roesch 1966, 72, per altres exemples on les grafies dobles indiquen una pronúncia heterosil·làbica dels grups μν, σκ, σπ, στ en beoci.

56. SEG XXX 318

Part superior d'una estela amb relleu. Conservada actualment en una col·lecció privada a França, fou trobada aparentment al Ceràmic d'Atenes.

ca. 300.

ed. Peek 1980, 84-86 núm.120 (*non vidi*); *SEG XXX 318*.

ἦ μάλα μετρὶ τεᾶι πένθος καὶ πατρὶ λελοιπῶς
 κείσαι ὑποχθόνιος τᾶιδε, πάϊλλε, θανών.
 καὶ σοὶ ἀλύπητος μὲν ἐκεῖ τόπο<ς>, ἐγ δὲ λιπῶν φῶς
 λύπην πάντ[εσσιν σοῖς προγό]νοισιν ἔθου.

“Havent deixat un gran enyor a la teva mare i al pare, jaus sota terra aquí, noiet, mort. I a tu, aquest indret no t'és dolorós, però en deixar la llum sí que has portat dolor a tots els teus familiars.”

I.3 ΤΟΠΟΜ.

$\bar{\alpha}$ originària (τᾶιδε)
 η < * $\bar{\alpha}$ (μετρί)
 ⟨H⟩ ~ ⟨E⟩ (μετρί)
 dat. pl. -εσσιν ?
 dat. pl. -οισιν
 τεᾶι
 πάϊλλε
 ν efelcística

Segons l'editor de la inscripció, W.Peek, aquest és un epitafi beoci erigit a Atenes sobre la tomba d'un noi d'origen beoci. És cert que, en els epitafis dedicats a infants, sembla ser un costum típicament beoci el fet de no incloure el nom del nen a l'epitafi, sinó denominar-lo *πάϊλλος* o *κόριλλα*¹¹⁶, tal com també trobem en aquest epitafi. La llengua de l'epitafi, però, no és beoci, sinó més aviat *koiné* amb la inclusió d'algunes formes dialectals i d'altres de poètiques: el pronom possessiu de segona persona *τεᾶι* presenta una forma no pas beòcia, que hauria estat **τιᾶι*, sinó homèrica. La forma adverbial *τᾶιδε*, formada a partir del datiu del pronom, ha conservat la *α* llarga originària, cosa que no ha succeït en el mot *μετρί*, on troben el pas de *α* llarga a *η*, tot i que aquí ha estat grafiat amb ϵ ¹¹⁷. El datiu plural *πάντεσσιν* sí que presenta una desinència *-εσσιν*, present per als temes consonàntics en els dialectes del grup eòlic, però no cal oblidar que és una forma reconstruïda, i que també podria tractar-se d'un homerisme. El datiu plural *-οισιν*, amb *ν* efelcística, és un tret jònic en la llengua de l'epopeia homèrica.

En els dos hemistiquis trobem una certa al·literació dels fonemes consonàntics *-lp-* amb l'ús dels mots *ἀλύπητος*, *λιπῶν* i *λύπην*, que insisteix sobre l'estructura consonàntica de l'arrel del mot “dolor” per a posar de manifest el patiment dels familiars.

¹¹⁶ Cf. *IG VII*, 699-709, inscripcions funeràries de Tanagra que inclouen aquesta denominació, i Masson, *OGS I-II*, 471-473.

¹¹⁷ Podria tractar-se simplement d'un error, o bé d'un intent d'arcaisme.

57. SEG XXXII 296

Estela de marbre reutilitzada per una tomba d'època posterior, trobada al carrer Mulleros a Atenes. Mides: 0,63 d'alçada i 0,33 d'amplada

saec. IV/III.

ed. Alexandri 1975, 27, tab. 26b (sense datació); *SEG XXXII 296*.

[Φ]ιλοκρατεία |Ξενύλλου |Βοιωτία
 “Filocratea, filla de Xenil·los, beòcia.”

ᾱ /ι_

Beocis presents en altres inscripcions**i. IG II² 8855 = 8532a (= XIX 2)**

Es tracta d'una estela de la segona meitat del segle IV dedicada a un epirota i la seva dona, una tebana. El text és el següent:

Αἴσωπος Ἑπειρώτη[ς]. |Πλανγῶν Θηβαία| Αἰσώπου γυν[ή].
 “Esop epirota. Plangó tebana, dona d'Èsop.”

Θηβαι-

Per una presentació completa de la inscripció, vegi's l'entrada a l'apartat de l'Epir.

XII. Fòcida**1. IG II² 8478**

Estela de marbre pentèlic amb frontó i relleu que representa, a l'esquerra, una dona asseguda que agafa la mà a una dona dreta amb el cap cobert per un *himation*. Entre elles un home amb barba. Trobada prop l'actual Parlament i conservada al Museu Nacional d'Atenes. Mides: 0,71 d'alçada i 0,35-33 d'amplada.

360-350 (Scholl)

ed. Koumanoudes 1871, 1641; *IG II 2870*; *IG II² 8478*.

cf. *CAT 3.463* (fot.); Scholl 1996, núm.21, tab. 16,4.

Τιμαγόρα Δημοκρίτου |Δελφίς
 “Timàgora, filla de Demòcrit, delfesa.”

Litt. a. 0,01.

η < *ᾱ, però ᾱ /ρ_
 ου /ῶ/

XIII. Lòcria**1. SEG XVIII 118**

Lècitos de marbre trobat a Calandri, actualment al Museu Epigràfic d'Atenes. Descripció i mides no disponibles

ca. 400-375.

ed. SEG XVIII, 118.

Ἰππίας Τιμοθέο | Λοκρός
 “Hípias, fill de Timoteu, locre.”

Ο /ϝ/, /ο/

2. IG II² 9216

Lècitos de marbre amb un relleu gravat on s'hi veu un home amb barba, assegut, que agafa la mà a un home jove, dret. Trobat a Calandri.

ca. 400-375 (Bergemann)

ed. IG II 3146; IG II² 9216.

cf. Bergemann 1997, F17.

Ἰππίας [Τιμ]οθέου | [Λο]κρός
 “Hípias, fill de Timoteu, locre.”

Aquest epitafi formava part del mateix complex funerari al qual pertanyia també l'epitafi núm. 1 i el més probable és que tots dos haguessin estat dedicats a la mateixa persona.

3. SEG XXI, 966

Estela de marbre amb cimaci, sota la inscripció s'hi han gravat dues rosetes. Trobada a Ramnunt, a la necròpolis del camí del Bòreas. Mides: 1,265 d'alçada, 0,45 d'amplada i 0,09 de profunditat.

saec. IV (Petraikos)

ed. Mastrokostas 1958, 30; id. 1961, 11 num. 18; SEG XXI, 966; BE 1966, 181; Petraikos 1999, núm 223 (fot.).

Ἀπολλόδωρος | Διονυσίου | Λοκρός. | Λαμίσκα.
 “Apol·lodor, fill de Dionisi, locre. Lamisca.”

ā originària

XIV. Etòlia**1. IG II² 7994**

Estela de marbre pentèlic amb frontó i restes d'un relleu, trencada per la part inferior. Trobada al Pireu. Mides: sense especificar

saec. IV.

ed. Pittakes 1841a, núm. 562 (*apud IG*); Koumanoudes 1871, 1425; *IG II* 2761; *IG II*² 7994.

Φίλλακος |Αίτωλός.

“Fíl·lac etoli.”

XV. Acarnània

1. *IG II*² 7996

Fragment d’una estela de marbre, aparentment pentèlic, trobada al Pireu. Mides: sense especificar.

saec. IV.

ed. Pittakes 1841a, núm. 612 (*apud IG*), Koumanoudes 1871, 1427; *IG II* 2763; *IG II*² 7996.

Δημοκλῆς |’Ακαρνάν.

“Democles acarnani.”

η < *ā

nom. -κλῆς < -κλέης

2. *IG II*² 7998

Estela de marbre pentèlic amb palmeta, sota la inscripció hi ha gravades dues rosetes. Trobada al Pireu. Mides: 0,77 d’alçada i 0,36 d’amplada.

saec. IV.

ed. *IG II* 2765; *IG II*² 7998.

cf. Kontorini 1989, tab. 19.

Θεαρίδης |’Ακαρνάν |’Υπόρεια

“Teàrides acarnani, hiporeata.”

η < *ā

θεᾶρος < θεᾶφορος¹¹⁸

El mot ὑπόρεια, escrit després de l’ètnic, ha suscitat diverses interpretacions. El primer editor de la inscripció, Koehler (*IG II*), l’escribí en minúscula, entenent-lo com un apel·latiu, potser un error del lapicida per ὑπόρειας en el sentit de “procedent de la regió situada al peu de les muntanyes”. Conze l’interpreta com el nominatiu de la ciutat de procedència¹¹⁹ o Kirchner (*IG II*²), a partir d’una indicació de G.Klaffenbach, com el

¹¹⁸ Per contraposició a la forma de *koiné* θεωρος, que comença a penetrar als dialectes nordoccidentals al s.III, especialment en documents de caràcter panhel·lènic, cf. Méndez Dosuna 1985, 98-99.

¹¹⁹ Wilhelm 1889, 327 nota 1 recull alguns exemples de diverses formes de citar un “doble ètnic”, és a dir, territori i ciutat de procedència: un ètnic més un sintagma preposicional o dos ètnics juxtaposats, que sembla ser la forma més arcaica.

GRÈCIA CENTRAL

nominatiu del *demos* àtic on residia. L. Robert¹²⁰ posa de manifest la dificultat d'acceptar un nominatiu d'una ciutat darrera l'ètnic Acarnani i proposa entendre el mot Ὑπόρεια com l'abreviatura d'un ètnic Ὑπορεά(της)¹²¹, l'ètnic d'una ciutat d'Acarnània que precisaria l'origen de Tearides. Aquesta ciutat apareix citada en una inscripció d'Epidaure¹²² juntament amb altres ciutats d'Acarnània i de l'Epir. Les ciutats que se citen juntament amb Hiporees estan situades a la frontera entre Acarnània i Etòlia, i aquest epitafi seria la confirmació que, almenys al segle IV, la ciutat d'Hiporees forma part d'Acarnània i no pas d'Etòlia.

XVI. Cefalènia

1. IG I³ 1358

Estela de pedra porosa trobada a la via Musarum, al mateix lloc que les inscripcions nùms. 2 i 3. Mides: 0,44 d'alçada, 0,13 d'amplada i 0,085 profunditat.

ca. 475-450.

ed. *IG supp.*, 190, nùm. 491³⁸; *IG I² 1070*; *IG I³ 1358*; *IG IX, 1² IV 1575*.

Δαμαινέτο | τῷ Παλεος.

“(Monument) de Damènet paleu”

Litt. Cephalleniae (?) APEΓMNΜ=σ, a. 0,015-0,02, στοιχηδόν. O /ō/, /o/; E /ē/?

ā originària

gen. -ηος < -ηFος ?

L'alfabet que presenta aquesta inscripció és un dels poc exemples de l'alfabet epicòric de l'illa de Cefalènia, molt proper a l'alfabet aqueu¹²³.

2. IG I³ 1359

Estela de marbre pentèlic trobada a la via Musarum. Mides: 0,67 d'alçada, 0,16 d'amplada i 0,14 de profunditat.

ca. 450-430.

ed. Schliemann 1888, 208; *IG supp.*, 190, nùm. 491³⁸; *IG I² 1070, 3*; *IG I³ 1359*; *IG IX, 1² IV 1576*.

Χαρέας | Παλεύς.

“Càreas paleu.”

¹²⁰ Vid. Robert 1940, 106-108.

¹²¹ Un possible paral·lel per a aquest ètnic el trobem en un epitafi de Rodes del s.I aC. publicat per primer cop a Kontorini 1989, 97-98 nùm.25: Δωρ[---] Μν[---] (*vacat?*)| Κα[---] | Ὑπό[---]. Per l'estructura de l'epitafi, l'últim mot hauria d'indicar un patronímic, un demòtic o un ètnic. L'autora enumera les possibilitats: com a nom, només està documentada la forma llatina per nom de dona Hypora i Hyporis, que han de procedir d'un nom grec. Com a ètnic, l'únic conegut és el documentat per L.Robert de Ὑπορείαις i el proposat per a l'epitafi del Pireu Ὑπορεάτης. Tot i admetent que no se'n pot extreure cap conclusió segura, l'autora prefereix veure-hi l'ètnic abans que llegir-hi un matronímic.

¹²² *IG IV²*, 95.

¹²³ Cf. Jeffery 1990², 231 nùm.6

Litt. ΑΑΕΛΡΣΥΧ, a. 0,015-0,02.

3. IG I² 1070, 2

Estela trobada a la via Musarum. Actualment conservada al Museu Epigràfic d'Atenes.

s. IV

ed. *IG supp.*, 190, núm. 491³⁸; *IG I² 1070,2*; *IG IX, 1² IV 1577*.

Ἱππαινος | Πεισανορίδας | Ἀρίστων | Παλλῆες
 “Hipè, Pisanòridas, Aristó, paleus.”

Litt. ion. ΣΣ = Σ¹²⁴

$\bar{\alpha}$ originària

nom. pl. -ῆες < -ηῖες

Les tres inscripcions dedicades a persones procedents de la *polis* de Pale foren trobades totes al mateix lloc. Tot i que es tracta d'epitafis d'èpoques diferents, és probable que formessin part d'un mateix complex funerari, potser pertanyent a una família de metecs paleus, o potser destinada a una petita comunitat palea que manté els lligams d'origen un cop emigrats a Atenes. L'existència d'aquesta comunitat explicaria satisfactòriament el perquè de l'ús de l'alfabet propi en la inscripció més antiga de les tres.

XVII. Corcira

1. CEG 469

Epitaphium publicum. Estela marmòria col·locada al damunt d'una piràmide de dos graons. La part superior de l'estela estava probablement pintada. Trobada al Ceràmic. Mides: 2,61 d'alçada i 0,82-0,76 d'amplada.

433/2¹²⁵

ed. Curtius 1871, 28 n. 69 (apud *IG*); *IG II² 5224*; *GVI 47*; Knigge 1972a, 591-605; Knigge 1972b, 260-2, tab. 1-6; *CEG 469*.

ἐνθάδε Θέρσανδρον καὶ Σιμύλον, ἄνδρε ποθεινῶ |
 πατρίδι Κερκύραι, δέξατο γαῖα τάφωι· |
 πρέσβες ἔλθοντας, κατὰ συντυχίαν δὲ θανόντας |
 παῖδες Ἀθηναίων δημοσίαι κτέρισαν.

“Aquí la terra ha acollit en sepultura a Tersandre i Símil, dos homes enyorats a la pàtria Corcira. Arribats com a ambaixadors, moriren per un mal atzar i els fills dels atenesos els enterraren amb honors públics.”

Litt. ΕΝΣΩ, a. 0,015.

¹²⁴ Vid. Bernabé 1996: Les grafies dobles per a consonants no geminades acostumen a trobar-se en posició preconsonàntica i responen a la voluntat de marcar la pronúncia en síl·laba tancada: /a.ris.ton/.

¹²⁵ L'estela és del segle IV, però, segons U. Knigge, el monument és originari del 433/2 i fou reestablert al segle IV, probablement el 375 arran d'un nou acord entre Atenes i Corcira.

η < *ā, però ā / ɫ _
 dual
 παῖδες Αθηναίων
 γαῖα
 manca d'augment (δέξατο i κτέρισαν)
 Κερ-

La llengua de l'epitafi té elements de l'èpica, per exemple en el mot γαῖα enloc de γῆ i la manca d'augment en els aoristos δέξατο i κτέρισαν. En la resta de l'epigrama, veiem que la llengua utilitzada és l'àtic i no pas el jònic, com ara en l'acusatiu συντυχίαν. També es tracta d'una adaptació àtica o de *koiné* en el sintagma παῖδες Αθηναίων, amb la substitució del mot d'ús arcaic υῖες pel més prosaic παῖδες. L'ús de la llengua clarament àtica en l'epigrama, amb la introducció d'alguns elements homèrics en el vocabulari, és esperable al segle V en un epitafi públic de la *polis* d'Atenes.

La gravació de l'estela ha estat datada al s.IV i relacionada amb l'entrada dels corciresos a l'aliança atenesa l'any 375 aC.¹²⁶, però les noves excavacions realitzades l'any 1971¹²⁷ posaren al descobert que sota el sòcol de dos graons de l'estela s'hi trobava una construcció anterior, un antic sòcol, també de dos graons, amb una tomba a la dreta i una a l'esquerra que contenien un esquelet cada una. Les peces de ceràmica que formaven part de les ofrenes, algunes de les quals eren d'origen no àtic, van permetre datar l'enterrament al tercer quart del s.V aC. A partir d'aquestes dades, s'interpreta que els dos ambaixadors corciresos havien vingut a Atenes a negociar el primer tractat conegut entre les dues ciutats, l'any 433/2 aC., destinat a afrontar un possible conflicte amb Corint i Esparta. L'any 375, en ocasió de la renovació de l'acord, Corcira devia haver demanat a Atenes que tornés a erigir el monument funerari, potser destruït durant la guerra del Peloponnès. Pel que fa a l'expressió κατὰ συντυχίαν θανόντας, U. Knigge esmenta la possibilitat, per ara indemostrable, que fes referència a un assassinat perpetrat amb l'objectiu d'evitar el tancament de l'acord entre les ciutat d'Atenes i Corcira.

2. Agora XVII 517

Estela de marbre pentèlic, trencada per la part inferior. Fou trobada el 1932 reutilitzada per la construcció d'una casa. La inscripció ha estat gravada al cos de l'estela. Mides: 0,34 d'alçada, 0,34 d'amplada i 0,056 de profunditat.

saec. V/IV.

ed. Meritt 1934, 91 núm.116; IG II² 9011; Agora XVII 517; IG IX, 1² IV 1061.

Μετώπα | Κερκυραία
 “Metopa corciresa.”

Litt. a. 0,014.

ā originària
 Κερ-

¹²⁶ Cf. Tod 1948, 84, que posa en relació l'aliança d'Atenes amb Corcira, Acarnània i Cefalènia del 375 aC amb l'arribada dels dos ambaixadors a Atenes.

¹²⁷ Publicades a Knigge 1972b.

3. IG II² 9010

Estela de marbre pentèlic amb fris. Trobada al poble de Brahami. Mides: 0,61 d'alçada, 0,31 d'amplada i 0,05 de profunditat.

post med. saec. IV.

ed. IG II² 9010; IG IX, 1² IV 1062.

·
Αἰσχρίων |Κερκυραῖος
“Escrió corcirès.”

Litt. a. 0,01.

Κερ-

4. IG II² 9015

Estela de marbre pentèlic trencada en dues parts. Conservada al museu del Pireu. Mides: 0,66 d'alçada, 0,24 d'amplada i 0,06 de profunditat.

post med. saec. IV.

ed. IG II² 9015; IG IX, 1² IV 1063.

Φιλωτῖς |Κερκυραία
“Filotis corciresa.”

Litt. a. 0,01.

Κερ-

XVIII. Tessàlia**1. IG I³ 1375**

Estela de marbre pentèlic trobada en lloc desconegut, actualment al Museu Epigràfic d'Atenes. Mides: 0,405 d'alçada, 0,23-24 d'amplada i 0,055-75 de profunditat.

ca. 410-400.

ed. Koumanoudes 1871, 1814; Köhler 1885, 367 n.15; *IG I² 1042*; *IG I³ 1375*.

Κέφαλος | Θεσσαλός.
“Cèfal, tessali.”

Litt. Λ=λ ΣΘ, a. 0,018-0,025, Σ = ΣΣ

-σ- < *κ_l/χ_l¹²⁸
dental < labiovelar /_e

En l'ètnic Θεσσαλός no s'hi ha grafiat la doble sigma. La vacil·lació en l'anotació de consonants dobles és habitual en inscripcions d'aquesta època.

2. IG II² 8843

Estela de marbre pentèlic amb cimaci, trencada per la part inferior. Mides: 0,28 d'alçada, 0,17 d'amplada i 0,035 cm de profunditat.

ante med. saec. IV.

ed. Koumanoudes 1871, 1806; *IG II 2988*; *IG II² 8843*.

Ἀγέμων | Θετταλός | Σκοτοσσαῖος
“Àgemon tessali, escotusseu.”

1.3 Koumanoudes Σκοτος | Σάιτος

Litt. a. 0,016. Ο /ō/, /o/¹²⁹

-ττ- < *κ_l/χ_l
ā originària
dental < labiovelar /_e

¹²⁸ Cf. Threatte, *GAI I*, 538. Les formes amb -σσ- són habituals en epigrafia àtica quan es tracta d'ètnics i topònims, que sovint no tenen una forma àtica equivalent, com Μεσσήμιος, Ἀλικαρνασσεύς, Μασσαλιώτης, però per a Θεσσαλός sí que existeix la forma àtica Θετταλός, *vid.* els epitafis núms. 2, 5, 6 i 8.

¹²⁹ El nom de la polis d'Escotussa presenta a la segona síl·laba una vocal llarga, cf. *IG IX*, 2, 519 III 9: τὸν] δῆμον τὸν Σκοτουσαίων, inscripció de Larissa del s. II aC.

GRÈCIA DEL NORD

Aquest és un dels exemples d'epitafi on se cita un doble ètnic, el primer més general, especificant la regió de procedència, i el segon més concret, aquí amb l'ètnic de la ciutat de procedència¹³⁰.

3. IG II² 9242

Estela de marbre pentèlic decorada amb palmetes i fulles d'acant, trencada per la part inferior. Dues rosetes han estat gravades sota la inscripció. Trobada prop la ciutat d'Atenes. Mides: 0,72 d'alçada, 0,42 d'amplada i 0,01 de profunditat.

a. 365-340.

ed. Koumanoudes 1871, 1977; IG II 3154; IG II² 9242.

cf. Möbius 1968, tab 21a.

Ἀφροδισία Μαγνησία.
"Afrodísia magnèsia."

Litt. a. 0,018.

4. IG II² 9331

Estela de marbre pentèlic amb decoració floral; sota la inscripció hi ha dues rosetes. Procedent de la Mesogea àtica. Mides: 1,40 d'alçada, 0,42-39 d'amplada i 0,09 de profunditat.

a. 365-340¹³¹.

ed. Koumanoudes 1871, 2019; IG II 3185; IG II² 9331.

Μικίνης |Μελιβοιεύς.
"Micines melibeu."

Litt. a. 0,020.

η < *ā

5. IG II² 8846

Estela de marbre himètic composta de tres fragments amb fris. Trobada al Pireu. Mides: 0,5 d'alçada i 0,3 d'amplada.

med. saec. IV.

ed. Koumanoudes 1871, 1809; IG II 2990; IG II² 8846.

Γοργίας | Ίπποκλείδου | Θετταλός. | Σωσιπάτρα | Γοργίου. | Διονύσιος |
Γοργίου.
"Gòrgias, fill d'Hipoclidas, tessali. Sosípatra, filla de Gòrgias. Dionisi, fill de Gòrgias."

Litt. a. 0,018.

¹³⁰ cf. Ginestí 2002, 205 per a dobles ètnics en epitafis atenesos.

¹³¹ Cf. Möbius 1968, 36: La datació ha estat feta a partir de l'estil de la decoració, una mostra de la pompositat que la decoració floral assoleix en una evolució iniciada cap al 360 aC.

-TT- < *κ_l/χ_l
 gen. -ου per a masc. en -ᾶ
 dental < labiovelar / _e

Tots tres noms han estat gravats per la mateixa mà. Això indica que o bé foren enterrats tots tres al mateix temps, o bé aquesta estela fou alçada anys després de les seves morts i col·locada al complex funerari familiar.

6. IG II² 8850

Estela de marbre pentèlic amb fris. Mides: 0,21 d'alçada, 0,27 d'amplada i 0,04 de profunditat.

med. saec. IV.

ed. Koumanoudes 1871, 1812; *IG* II 2992; *IG* II² 8850.

cf. CAT 4.415

Θέρσων Θεταλός
 “Tersó tessali.”

Litt. a. 0,012. T = TT

-TT- < *κ_l/χ_l
 dental < labiovelar / _e

Igual com en la inscripció núm. 1 d'aquesta secció, observem l'anotació simple d'una consonant doble.

El substantiu θάρσος (àtic θάρρος) presenta vocalisme /e/ en eoli, θέρσος, i aquest vocalisme està confirmat per l'onomàstica amb exemples d'antropònims formats amb el lexema θερσ- també fora del domini eòlic¹³².

7. IG II² 8844

Estela de marbre pentèlic trencada per la part inferior i la part dreta, conservada al Museu Epigràfic d'Atenes. Mides: 0,64 d'alçada, 0,35 d'amplada i 0,07 de profunditat.

post med saec. IV.

ed. *IG* II² 8844.

Ἄγλωκριτ[ος] | Θε[ττα]λ[ός]
 “Aglocrit tessali.”

Litt. a. 0,029.

dental < labiovelar / _e

¹³² Cf. Chantraine, *DELG*, s.v. θάρσος, θρασύς.

8. IG II² 8853/4

Estela de marbre pentèlic amb fris, trencada per la part inferior. Trobada al Pireu. Mides: 0,29 d'alçada, 0,3 d'amplada i 0,07 de profunditat.

post med. saec. IV.

ed. Koumanoudes 1871, 1815; IG II 2994; IG II² 8853/4.

Ξενόφαντος |Θετταλός
 “Xenofant tessali.”

Litt. a. 0,013.

-TT- < *κ_i/χ_i
 dental < labiovelar / _e

XIX. Epir**1. IG II² 8840**

Estela de marbre pentèlic amb fris, en el qual s'hi troben restes de color. Mides: 0,77 d'alçada, 0,32 d'amplada i 0,06 de profunditat.

med. saec. IV.

ed. Koumanoudes 1871, 1805; IG II 2987; IG II² 8840.

Νικαρέτα |Θεσπρωτίς
 “Nicareta de Tespròtia.”

Litt. a. 0,016.

\bar{a} originària

2. IG II² 8855 = 8532a

Estela de marbre himètic amb fris. Trobada al Ceràmic. Mides: 0,52 d'alçada, 0,4 d'amplada i 0,12 de profunditat.

post med. saec. IV.

ed. IG II² 8855.

Αἴσωπος Ἑπειρώτης. |Πλανγῶν Θηβαία |Αἰσώπου γυνή.
 “Esop epirota. Plangó tebana, dona d'Èsop.”

η < * \bar{a} , però \bar{a} / \bar{a} _

3. IG II² 8534

Estela de marbre himètic. Mides: 0,7 d'alçada, 0,32 d'amplada i 0,11 de profunditat.
saec. IV.

ed. Pittakes 1860, núm. 3880 (apud IG); Koumanoudes 1871, 1672; IG II 2898; IG II² 8534.

cf. Bergemann 1997, F4d.

Δέξανδρος | Γλαυκέτου | Ἡπειρώτης.
 “Dexandre, fill de Glàucetas, epirota.”

Litt. ΑΞΠΣ.

η < * $\bar{\alpha}$
 gen. -ου per a masc. en - $\bar{\alpha}$

Dexandre és un nom molt habitual a l’Epir i Glàucetas es troba sobretot a Tessàlia i esporàdicament a l’Etòlia.

4. IG II² 8542

Estela de marbre himètic. Mides: sense especificar.

saec. IV.

ed. Pittakes 1860, núm. 3887 (*apud IG*); Koumanoudes 1871, 1680; *IG II* 2905; *IG II*² 8542.

cf. Bergemann 1997, F4d.

Πραυλλίς | Ἡπειρώτης
 “Praul·lis epirota.”

η < * $\bar{\alpha}$

Aquesta estela, juntament amb dues altres dedicades també a epirotes (núms. 3 i 7), formaven part del mateix complex funerari. Es possible que no es tractés de membres d’una mateixa família sinó que el complex funerari estigués basat en l’origen comú¹³³.

5. Agora XVII 457

Fragment d’una estela de marbre, trencada per la part superior i la inferior, però conservada a ambdós costats.

saec. IV.

ed. *IG II*² 8545a; *Agora XVII* 457.

Φάρας | Ἡπειρώτης
 “Faras, epirota”

Litt. a. 0,04.

¹³³ Cf. Bergemann 1997, 141-142. Hi ha alguns indicis de l’existència, entre els estrangers residents a Atenes, de complexos funeraris organitzats a partir de la procedència geogràfica, i no pas de la unitat familiar; *vid.* per exemple les tres inscripcions per a Cefalenis (XVI), trobades totes tres al mateix lloc. Acords que garanteixen un enterrament digne als membres d’un *thiasos* els trobem al segle III en les inscripcions ateneses *IG II*² 1275 i 1277.

$\eta < *ā$, però $\bar{a} / _$

6. *Agora XVII 456*

Fragment d'una estela de marbre himètic. Mides: 0,38 d'alçada, 0,24 d'amplada i 0,095 de profunditat.

saec. IV/III.

ed. Meritt 1954, 270 núm.99 pl 57; *Agora XVII 456*.

[Βερ]ενίκη | [Ἡπε]ιρώτις
 “Berenice epirota.”

Litt. a. 0,02.

$\eta < *ā$

El nom de Berenice, amb labial sonora enlloc d'aspirada, és una forma típicament macedònica que s'expandeix a partir de la creació dels reialmes hel·lenístics¹³⁴. Tractant-se d'una reconstrucció, però, no podem descartar la lectura de la forma més usual de l'antropònim Φερενίκη¹³⁵.

7. *IG II² 8545*

Fita de marbre pentèlic, actualment conservada al Museu Epigràfic d'Atenes. Mides: 0,66 d'alçada, 0,32 d'amplada i 0,1 de profunditat.

saec. IV/III

ed. Koumanoudes 1871, 1682 (*apud IG*); *IG II² 8545*.

cf. Bergemann 1997, F4d.

Στέφανος | Ἡπειρώτης
 “Estèfan epirota”.

Litt. a. 0,018, *cum hastis extremis crassatis*.

XX. II·líria

1. *IG II² 8355* ?

Estela de marbre trobada al Pireu i conservada al seu Museu. Mides: 0,21 d'alçada, 0,28 d'amplada i 0,04 de profunditat.

saec. IV.

ed. Lechat 1888, 347; *IG II 5*, 2826b; *IG II² 8355*.

¹³⁴ *Cf.* Masson, *OGS III*, 228.

¹³⁵ El masculí Φερένικος es troba especialment a les regions del centre i el nord de Grècia, de la forma femenina no n'hi ha tants exemples, però un vaixell àtic duu el nom de Φερενίκη, *cf.* Masson, *OGS I-II*, 133, nota 1.

-- νης |'Απολλωνιάτης
 “..nes d’Apol·lònia.”

Litt. a. 0,012.

η < *ā

L’ètnic pot fer referència tant a l’Apol·lònia d’Il·líria com a la situada a la costa del Pontos Euxí. No hem trobat cap indicati que ens ajudi a precisar-ne la procedència exacta, i la mala conservació de l’antropònim tampoc no aporta cap informació onomàstica.

XXI. Macedònia

1. IG II² 9330

Estela de marbre pentèlic, trencada per la part inferior i superior. Conservada al Museu del Pireu. Mides: 0,3 d’alçada, 0,2 d’amplada i 0,03 de profunditat.

saec. V *ex.*

ed. IG II 3184; IG II² 9330.

Εὐκτῆμων |Μεθωναῖος
 “Euctèmon metoneu.”

Litt. a. 0,01-0,013.

η < *ā

La *polis* de Metone entrà a formar part de la lliga àtico-dèlica després del 431 i apareix a les llistes de contribuents entre els anys 430/29 i 415/4¹³⁶. Euctèmon degué instal·lar-se a Atenes amb l’entrada de la seva ciutat a la lliga.

2. IG II² 9273

?

Fragment de la part superior d’una estela de marbre pentèlic amb relleu en el que s’hi veu el cap d’una dona. Conservada al Museu de les mines de Laurion. Mides: 0,24 d’alçada, 0,28 d’amplada i 0,14 de profunditat.

med. saec. IV.

ed. IG II² 9273; Peek 1942, núm.213; Bähler 1998 núm.108.

cf. CAT 233 (sense fot.)

--- γυ --- Μακεδών Ἄγρ[---
 “..gi.. Macedoni A--?”

IG: Ἄγρ[ιεύς]

¹³⁶ Cf. IG I³ 281, II 33 i 290, III 8.

Litt. a. 0,012.

Tant W. Peek (*o.c.*) com D.S. Lambert¹³⁷ coincideixen en interpretar les restes de la quarta lletra de l'últim mot com O o bé Ω. Les seves propostes de lectura veuen en aquest mot un nom propi, p.ex. Ἀγροίτης o Ἄγρων. Una altra possibilitat, a partir de l'observació d'altres epitafis on apareixen dobles ètnics, és veure en el primer ètnic Μακεδών la designació més general i en el segon Ἄγρ- l'ètnic més concret de la ciutat de procedència. En aquest cas es tractaria d'un personatge procedent d'una ciutat macedònia, per ara desconeguda, tal com passa en l'epitafi núm. 3 d'aquesta mateixa secció¹³⁸.

3. IG II² 9269

Estela de marbre pentèlic amb fris. Trencada per la part inferior i la part dreta. Actualment al Museu Epigràfic d'Atenes. Mides: 0,55 d'alçada, 0,28 d'amplada i 0,05 de profunditat. *post med. saec.* IV.
ed. IG II² 9269.

Σάτυρος |Γόλυος |Μακεδών |Πράσσιος
“Sàtir, fill de Golis, macedoni de Prassios (?)”

Litt. a. 0,024.

gen. -υος

Aquest epitafi constitueix un altre exemple de doble ètnic en el qual el primer element és més general i el segon més concret, tot i que no sabem a quina localitat fa referència Prassios. Podria ser que estigués relacionat amb els habitants de la riba del llac Pràsius¹³⁹? Aquest llac està situat al riu Estrímon, al nord de la península Calcídica. Aquesta zona, originàriament sota control traci, passà a domini macedoni amb Filip II. Això explicaria el nom possiblement traci del pare, Γολυς¹⁴⁰, que ha donat al seu fill un nom grec, Σάτυρος.

¹³⁷ Lambert 1997, 105 nota 81.

¹³⁸ La presència d'una vocal O o Ω exclouria la lectura Ἀγρ[ιεύς] donada a l'edició de IG. Els Ἀγριεῖς (o Ἀγριάνες, Ἀγρίαι, Ἀγραῖοι segons els diferents autors citats per Esteve de Bizanci), eren un poble d'origen traci o peoni que col·laboraren en les campanyes de Filip II i Alexandre el Gran, però sembla que manteniren la seva independència política i no foren pas sotmesos al poder macedoni (*Vid.* Arr. An. 1, 5).

¹³⁹ K. Bosnakov (Bosnakov 1999) proposa cercar en la regió d'aquest llac els Εμπόρια Βελανα Πρασε[νω]ν que apareixen citats a l'anomenada “Inscripció de Pistiros”, però *vid.* contra Chankowski – Domaradzka 1999, 252 nota 6. Una dificultat per a la identificació de l'ètnic Πράσσιος de la nostra inscripció amb les poblacions del llac de Pràsius és la doble sigma, ja que tant els testimonis del nom del llac (p.ex. Hdt. 5, 15: Πρασίας λίμνη) com l'ètnic que apareix a la “Inscripció de Pistiros” mostren una consonant simple.

¹⁴⁰ No ens ha estat possible trobar cap paral·lel per a aquest nom. Podria ser que estigués relacionat amb *Γολης, documentat en la forma de genitiu Γολεους en una inscripció d'època romana (IGBR II, núm. 554), o bé en la forma també de genitiu Γολα que es troba en una inscripció d'Òlbia (IOSPE I, núms 83, 9 i 99, 4). Cf. l'entrada Γολας, Γολης en Detschew 1976, 107. Per al testimoni d'Òlbia, L. Zgusta (Zgusta 1955, 190) proposa tímidament un origen irànic. Altres noms tracs documentats en les nostres inscripcions són Κότυος (genitiu, núm XXIII 9), Ἀνδραβυδος (genitiu, núm. XXIII 15) i Βίθυος (genitiu, núm. XXIII 21), tots ells adaptats al grec dins la declinació de noms en -υ.

4. Agora XVII 408

Fragment d'un *naiskos* de marbre. Sencer a la part superior del pediment, força danyat a la resta. Contenia un relleu del qual sols se'n veuen restes d'un cap. Mides: 0,226 d'alçada, 0,103 d'amplada i 0,129 de profunditat.

saec IV.

ed. Woodhead 1957, 234-235, núm.92, pl 60; *Agora XVII* 408.

[---]άνης Όνησ[-3-4-] | 'Αμφιπολ[ίτης]
 "...anes, fill d'Ones... , amfípolita."

1.1 Woodhead: Όνησ[ιμου?]

Litt. a. 0,009.

η < *ā

a. Calcídica**1. IG I³ 1377**

Estela de marbre pentèlic trobada al Ceràmic, rude a la part inferior, destinada a ser inserida a terra. La inscripció ha estat gravada damunt una pàtina de color blanc. Conservada al Museu Nacional d'Atenes. Mides: 0,425 d'alçada, 0,165 d'amplada i 0,06-0,065 de profunditat.

ca. 450-420.

ed. Koehler 1885a, 367 núm.16; *IG I²* 1043; *IG I³* 1377.

Νάυτης | Εὐδημίδο | Τορωναιῖος
 "Nautes, fill d'Eudemides, toroneu."

Litt. ion. AMNNΥΥΩ, *a.* 0,015-0,02, στοιχηδόν (v.3 partim), O /ō/, /o/

η < *ā

gen. -ō per a masc. en -ā

Tant aquesta inscripció com la següent (núm.2) han estat escrites en alfabet jònic, probablement en la forma que pren a la ciutat de Torone¹⁴¹. També l'estil d'ambdues esteles és similar.

La ciutat de Torone, important gràcies al seu port natural, esdevé a partir del 479 aC. amb la caiguda d'Olint en mans dels perses, la ciutat més important de la Calcídica. Forma part de la lliga àtico-dèlia i s'hi manté després del 432, al contrari que la resta de ciutats calcídiques. Aquesta bona relació amb Atenes segurament facilità la instal·lació de ciutadans de Torone a la ciutat àtica. El 423 i amb l'ajuda dels oligarques passa a estar sota la influència d'Esparta, però al cap d'un any és recuperada per a Atenes.

¹⁴¹ Cf. Jeffery 1990², 363.

2. IG I³ 1378

Estela de marbre pentèlic trobada al Ceràmic, rude a la part inferior destinada a ser inserida a terra. La inscripció ha estat gravada sobre una pàtina de color blanc. Conservada al Museu Nacional d'Atenes. Mides: 0,6 d'alçada i 0,22 d'amplada.

ca. 450-420

ed. Koehler 1885a, 367 núm.17; *IG I²* 1044; *IG I³* 1378.

Μικκος | Καλλικλείδο | Τορωναῖος
 “Micos, fill de Cal·liclides, toroneu.”

*Litt. ion.*¹⁴² ΑΑΝΡΩ, a. 0,008-0,015, O /ō/, /o/

gen. -ō per a masc. en -ā

Els antropònims formats a partir del lexema μικ(o)- els trobem tant amb κ simple com geminada. L'ús de la geminació expressiva, tal com la trobem en aquest antropònim, és un recurs molt habitual en l'onomàstica grega¹⁴³.

3. IG I³ 1370

Estela de marbre pentèlic trobada al ceràmic, a la zona d'Hagia Triada, rude a la part inferior destinada a ser inserida a la terra. Conservada al Museu Epigràfic d'Atenes. Mides: 0,205 d'alçada, 0,19 d'amplada i 0,07 de profunditat.

ca. 440-420.

ed. Koehler 1888, 475 núm.5; *IG I²* 1075; *IG I³* 1370.

Ἡροστρά|το : Σταγυρ|ίτο.
 “(Monument) d'Heròstrat estagirita”

Litt. ion. vulgares, a. 0,017-0,02, O /ō/, /o/

ι < ει

gen. -ō per a masc. en -ā

La fórmula en genitiu que presenta aquest epitafi és la més habitual a Atenes a l'època arcaica¹⁴⁴.

La ciutat d'Estagira també forma part de la lliga àtico-dèlia.

4. IG I³ 1379

Fita de marbre pentèlic trobada al Ceràmic, a la zona d'Hagia Triada, i conservada al Museu Epigràfic d'Atenes. Mides: 0,365 d'alçada, 0,13-0,165 d'amplada i 0,55 de profunditat.

ca. 440-420.

¹⁴² Cf. comentari a la inscripció anterior.

¹⁴³ Vid. Bernabé 1996.

¹⁴⁴ Cf. Ginestí 2002, 8 i 17.

ed. Koehler 1888, 475 núm.4; *IG I*² 1074; *IG I*³ 1379.

Ἑρμοτέλης | Ἀριστόνο | Τορωναῖο|ς
 “Hermoteles, fill d’Aristònous, toroneu.”

Litt. ion. ΝΩ, a. 0,015-0,017 (O 0,012), O /ō/, /o/

5. *IG II*² 9335

Estela de marbre pentèlic amb fris pintat. Conservada al Museu Nacional d’Atenes. Mides: 0,71 d’alçada, 0,28-0,26 d’amplada.

saec. V/IV

ed. Koumanoudes 1871, 2021; *IG II* 3187; *IG II*² 9335.

Κλέωνος |Μενδαίου.
 “(Monument) de Cleó mendeu.”

*Litt. Ion*¹⁴⁵. ΑΕΣΥ, a. 0,011-0,015.

La inscripció fou datada al final del segle V en l’edició de *IG II*², però no ha estat inclosa en la nova edició *IG I*³, el que indica que la seva pertinença al segle V no és segura¹⁴⁶. El formulari en genitiu dels epitafis és propi de l’època arcaica, al segle IV ja ha caigut quasi completament en desús però encara se’n troben alguns exemples¹⁴⁷.

6. *IG II*² 10026 = 12271

Estela de marbre pentèlic amb fris i relleu on s’hi veu una dona asseguda amb un ocell a la mà i un nen dret al seu costat. Trencada per la part inferior. Trobada al Pireu i conservada al seu Museu. Mides: 0,52 d’alçada i 0,38 d’amplada.

saec. IV in.

ed. Koumanoudes 1871, 2292; *IG II* 3249; *IG II*² 10026.

cf. *CAT* 1.842

Νικησὼ Σώσωνο[ς] | Ὀλυνθίη. Πρώταρχος|
 “Niceso, filla de Sosó, olíntia. Protarc.”

l.1 Koumanoudes: Σώσων[ος]. l.2 Koumanoudes: Πρωτάρχο

η < ā, també /ι_

7. *IG II*² 10029

Estela de marbre pentèlic amb fris i relleu perdut. Conservada al museu del Pireu. Mides: 0,36 d’alçada i 0,32 d’amplada

¹⁴⁵ cf. Threatte, *GAI I*, 43-44 i 238-241.

¹⁴⁶ També ha estat inclosa amb la datació s.V/IV a *FRA*.

¹⁴⁷ *Vid.* l’epitafi núm. II 8 per a una coríntia.

saec. IV *in.*

ed. Koumanoudes 1871, 2293; *IG* II 3252; *IG* II² 10029.

cf. CAT 2.392a.

Ὀλύνθιος

“Olinti”

El nom del difunt no hi ha estat gravat, però per sobre de la inscripció hi ha espai suficient per al nom, que potser hi fou pintat.

8. *IG* II² 10366

Estela de marbre pentèlic amb cimaci. Actualment conservat al Museu Epigràfic d’Atenes. Mides: 1 d’alçada, 0,34 d’amplada i 0,07 de profunditat.

saec. IV *in.*

ed. Koumanoudes 1871, 2420; *IG* II 3362; *IG* II² 10366.

Ἰδήρατος Καλλίο, | Καλλίας Εὐγένος | Σκιωναίω.

“Iderat, fill de Càl·lias. Càl·lias, fill d’Eugen, escioneus.”

1.1 Koumanoudes Ἰδή[ρατ]ος Καλλίου

Litt. a. 0,015, O /ō/, /o/

gen. -ō per a masc. en -ā

gen. -ōς < -εος

η < *ā, però ā /ι_

dual¹⁴⁸

L’antropònim Ἰδήρατος no és gens habitual, però en trobem un altre exemple a Tasos amb una datació *ca.* 550-520¹⁴⁹.

9. *IG* II² 10453

Estela de marbre pentèlic amb fris. Conservada al Museu de la *British School at Athens*. Mides: 0,33 d’alçada, 0,22 d’amplada i 0,08 de profunditat.

ante med. saec. IV.

ed. Koumanoudes 1871, 2461 i 1912b (editades com a dues inscripcions diferents); *IG* II 3396; *IG* II² 10453; Lambert 2000, 499; Henry – Trail 2001, 321-325.

Ἀγλώκρ[---] | Τορωνα[ίος]

“Aglòcr- toroneu.”

IG II²: Ἀγλώκρ[ιτος]; Lambert: Ἀγλώκρ[άτη] | Τορωνα[ία]; Henry – Trail : Ἀγλώκρ[έων]

¹⁴⁸ Un ètnic en dual el trobem també a l’epitafi núm.XXXIII, 10, que honora, probablement, un matrimoni sami. En aquest cas ha estat aplicat a un fill i un pare.

¹⁴⁹ *Cf.* LGPN I.

Litt. a. 0,02.

-ω- < -αο-

La reconstrucció del nom proposada per A. Henry i J. Trail es basa en el fet que el nom Ἀγλωκρ[έων], com que conté nou lletres igual que l'ètnic, permet mantenir perfectament l'estructura *stoichedon* de la inscripció.

10. IG II² 10454

Estela de marbre pentèlic amb fris i una pintura on encara s'hi observa les figures d'una dona asseguda que agafa la mà a un home dret, darrera del qual s'hi veu a un nen. Trobada el 1833 al Pireu, actualment al Museu Nacional d'Atenes. Mides: 0,75 d'alçada i 0,29 d'amplada.

ante med. saec. IV.

ed. Koumanoudes 1871, 2462; *IG* II 3397; *IG* II² 10454.

cf. CAT 2.878a (dibuix); Scholl 1996, núm. 214.

Πάμφιλος Πρωθῶ |
 Τορωναῖος Τορωναία
 “Pàmfil toroneu. Proto toronea.”

Litt. a. 0,012.

ā /ι_

11. IG II² 10455

Part superior d'una estela de marbre pentèlic amb cimaci. Conservat al Museu Nacional d'Atenes. Mides: 0,18 d'alçada, 0,15 d'amplada i 0,08 de profunditat.

ante med. saec. IV.

ed. *IG* II² 10455.

Τιμοκρ[- -]Τορων[- -]
 “Timocr... toroneu.”

Litt. 0,014.

12. IG II² 8397

Estela de marbre pentèlic amb decoració de palmeta i una pintura que representa un home amb barba assegut que, amb la mà dreta, sosté una àmfora i, amb l'esquerra, una ampolleta. Actualment al Museu Nacional d'Atenes. Mides: 1,40 d'alçada, 0,41-0,34 d'amplada i 0,1 de profunditat

a.365-340.

ed. Milchhoefer 1880, 185-188 tab. 6; *IG* II 2840; *IG* II² 8397.

cf. CAT 1.388; Scholl 1996, núm. 138.

Τόκκης Πύρρωνος Α(φ)υταῖ(ο)ς
 “Tocces, fill de Pirron, afiteu.”

lapis: ΑΥΤΑΙΣ

Litt. 0,012.

En el mot Α(φ)υταῖ(ο)ς, tant la φ com la ο que falten havien estat marcades al damunt de la pedra, però el lapicida no les va gravar¹⁵⁰.

El nom Τόκκης sembla que és típicament macedoni, on es documenta en la forma amb consonant simple Τόκης en quatre ocasions, una d'elles d'època arcaica. En canvi no n'hem trobat cap altre exemple fora de Macedònia, excepte aquest d'un macedoni a Atenes¹⁵¹.

La pintura que decora l'estela fa pensar que Tocces degué ser un comerciant de vi. Possiblement es dedicava a la importació de vi de Mende, un vi molt apreciat a Grècia. Recordem que Mende i Afitis estan situades al mateix braç de la península calcídica, així com Escióne, ciutat que sabem del cert que era un dels punts d'exportació del vi de Mende¹⁵².

13. IG II² 10018

Estela de marbre amb decoració de palmetes i dues rosetes sota la inscripció. Trencada per la part inferior. Conservada al museu del Pireu. Mides: 0,66 d'alçada, 0,49 d'amplada i 0,15 de profunditat.

a. 365-340.

ed. Kuruniotes 1913, 208 núm. 17 fig. 26; *IG II² 10018.*

Ἀριστόμαχος |Χαιρεφάνους |Ὀλύνθιος
 “Aristòmac, fill de Cerefanes, olinti.”

Litt. ΑΕΣΥ, *a.* 0,025.

gen. -ους < -εος

¹⁵⁰ Cf. Wilhelm 1909, 231 nota.

¹⁵¹ Vid. *LGN IV*, s.v.

¹⁵² Així se'ns descriu en un contracte de préstec recollit al discurs de Demòstenes *Contra Làcritos* (D. 35, 10: Ἐδάνεισαν Ἀνδροκλῆς Σφήττιος καὶ Ναυσικράτης Καρύστιος Ἀρτέμωνι καὶ Ἀπολλοδώρῳ Φασηλίταις ἀργυρίου δραχμᾶς τρισχιλίας Ἀθήνηθεν εἰς Μένδην ἢ Σκιώνην, καὶ ἐντεῦθεν εἰς Βόσπορον, ἐὰν δὲ βούλονται, τῆς ἐπ' ἀριστερὰ μέχρι Βορυσθένους, καὶ πάλιν Ἀθήναζε ἐπὶ διακοσίαις εἴκοσι πέντε τὰς χιλίας (...) ἐπὶ οἴνου κεραμίοις Μενδαίοις τρισχιλίοις, ὅς πλεύσεται ἐκ Μένδης ἢ Σκιώνης ἐν τῇ εἰκοσῶρῳ ἦν Ὑβλήσιος ναυκληρεῖ. “Androcles del dem d'Esfetos i Nausícrates caristi han prestat a Artemó i Apol·lodor, faselites, tres mil dracmes de plata per navegar d'Atenes a Mende o Escióne, i d'allí cap al Bòspor, i si volen des d'allí cap a l'esquerra fins a Borístenes, i de nou cap a Atenes, amb un interès de doscents vint-i-cinc per mil (...) i una garantia de tres mil àmfores mendees de vi, que seran embarcades desde Mende o Escióne a la nau de vint remers que comanda Hiblèsios.” Sobre els vins que arribaven a Atenes, *vid.* Isager – Hansen 1975, 35-36.

14. IG II² 10019

Estela de marbre pentèlic amb palmeta, trencada per la part inferior. Procedent de la col·lecció de Lord Elgin¹⁵³. Mides: 0,43 d'alçada i 0,275 d'amplada
a. 365-340.

ed. *GIBM* I 106; Koumanoudes 1871, 2286; *IG II²* 10019; *IG II²* 10019.

Ἀσκληπιόδωρος | Θράσωνος Ὀλύνθιος. | Ἐπικίδης Ἀσκληπιοδώρου | Ὀλύνθιος

“Asclepiodor, fill de Trasó, olinti. Epicides, fill d'Asclepiodor, olinti.”

Litt. ΕΣΣΩ, a. 0,011.

η < *ā
ΣΣ ~ Σ

El nom Ἀσκληπιόδωρος, en la primera aparició, presenta una doble grafia per a -σ-, que té la funció de marcar que la consonant duplicada tanca síl·laba¹⁵⁴. És curiós que aquesta doble grafia tan sols s'hagi utilitzat una vegada, tot i que l'antropònim hi és escrit dos cops.

15. IG II² 10024

Estela amb cimaci, trobada al Pireu i conservada al Museu Epigràfic. Mides: 0,69 d'alçada, 0,22 d'amplada i 0,025 de profunditat.

med. saec. IV.

ed. Koumanoudes 1871, 2290; *IG II* 3247; *IG II²* 10024.

Μελιτὼ | Ἀθηνοκλέους | Ὀλυνθία

“Melito, filla d'Atenocles, olíntia.”

Litt. a. 0,016.

η < *ā, però ā /ι_
gen. -κλέους < *-κλεῖφος

16. IG II² 10025

Estela de marbre pentèlic amb fris, trencada per la part inferior. Actualment al Museu Epigràfic d'Atenes. Mides: 0,33 d'alçada, 0,32 d'amplada i 0,06 de profunditat.

med. saec. IV.

ed. Koumanoudes 1871, 2291; *IG II* 3248; *IG II²* 10025.

¹⁵³ Lord Elgin fou l'ambaixador anglès a l'imperi otomà entre 1800 i 1803. En acabar el seu mandat, s'endugué cap a Anglaterra múltiples obres d'art gregues, entre elles els marbres del Partenó. El 1816 cedi la seva col·lecció al British Museum.

¹⁵⁴ Cf. Bernabé 1996, 105. Thraette, *GAI*, 527 i 529 recull diversos exemples àtics de grafia doble de la sibil·lant en noms formats amb l'arrel Ἀσκληπι(o)-.

Μιννώ Διοφάντου Ἰολυνθία
 “Minno, filla de Diofant, olíntia.”

Litt. a. 0,014.

ā /ι_

17. IG II² 10109

Estela de marbre himètic amb fris, danyada per la part superior i la part inferior. Actualment al Museu Epigràfic d’Atenes. Mides: 0,45 d’alçada, 0,34 d’amplada i 0,05 de profunditat.

med. saec. IV.

ed. IG II² 10109.

Αἰσχίνης Διονυσοδώρο[υ] Ποτειδαεύ[ς]
 “Èsquines, fill de Dionisodor, potideu.”

Litt. a. 0,011.

η < *ā

El sufix d’ètnic que apareix en aquesta inscripció no coincideix amb el que llegim en la llista de tributaris àtica, Ποτειδεάται¹⁵⁵, que és també el que es troba en Tucídides¹⁵⁶, mentre que Heròdot usa una tercera forma Ποτειδαιῆται¹⁵⁷. Esteve de Bizanci recull les dues formes de l’ètnic, tant Ποτιδαιάτης com Ποτιδαιεῖς¹⁵⁸.

18. IG II² 10017

Estela de marbre pentèlic amb fris i relleu on s’hi veu un jove nu i una lutròforos. Trobada a Atenes, al Pireu, posteriorment conservada en una col·lecció privada i actualment en lloc desconegut. Mides: 0,63 d’alçada, 0,32-0,30 d’amplada.

340-330 (Scholl)¹⁵⁹

ed. Koumanoudes 1871, 2285; IG II 3242; IG II² 10017.

cf. Wolters 1891, 396; Jeffery 1990², 364, 369 núm. 14, tab. 71,14; CAT 1.456 (fot.); Scholl 1996, núm. 330.

Ἀντίφιλος Ἰολίνθιος
 “Antífil olintí”

Litt. ΝΣ.

¹⁵⁵ IG I³ 272 II, 50.

¹⁵⁶ Th. 1, 56, 2: τοὺς Ποτειδεάτας.

¹⁵⁷ Hdt. 8, 129, 2.

¹⁵⁸ St. Byz., s.v. Ποτίδαια.

¹⁵⁹ En la publicació de IG, rebé la datació s.V *ex.*, però per l’estil de l’estela tan A. Scholl com G. Kokula (Kokula 1984, L 43) l’endarrereixen a la segona meitat del segle IV.

$$\iota_ \iota < \upsilon_ \iota$$

P. Wolters, a partir de la imatge d'una lutròforos en el relleu d'Antifilos, conclou que la tomba és la d'un noi mort abans de casar-se¹⁶⁰. Segons Scholl¹⁶¹, aquesta estela i la núm. 61 del seu catàleg són els únics exemples a l'art funerari atenès del segle IV d'heroització de la figura d'un jove nu.

19. IG II² 10020

Estela de marbre amb fris, actualment danyat. Conservada al Museu Epigràfic d'Atenes. Mides. 0,58 d'alçada, 0,33 d'amplada i 0,05 de profunditat.

post med. saec. IV.

ed. Koumanoudes 1871, 2287; IG II 3244; IG II² 10020.

Γοργίας Διοκλέους Ἰολύνθιος
“Gòrgias, fill de Diocles, olinti”

Litt. apicibus exiguis praeditae, a. 0,014.

$$\bar{\alpha} / \iota_$$

gen. -κλέους < *-κλεῖος

20. IG II² 10023

Estela de marbre pentèlic amb fris, trobada al Ceràmic i conservada al Museu Nacional d'Atenes. Sota la inscripció hi han estat gravades dues rosetes. Mides: 2,07 d'alçada, 0,5-0,4 d'amplada.

a. 340-317.

ed. IG II 3246; IG II² 10023.

Κρατιστῶ Ὀλυνθία, Ἰ'Αγρωνος θυγάτηρ, ἸΓλαυκίου δὲ γυνή
“Cratisto olíntia, filla d'Agró i dona de Glauci.”

Litt. non satis accurate incisae, a. 0,027.

$$\eta < * \bar{\alpha}, \text{ però } \bar{\alpha} / \iota_$$

gen. -ου per a masc. en -ᾶ

21. IG II² 9337

Estela de marbre himètic trobada al Ceràmic, prop l'església d'Hagia Triada, actualment conservada al Museu Nacional d'Atenes. Conté un relleu on s'hi veu una dona asseguda que agafa la mà a un home dret; entre ells dos hi ha la figura d'una altra dona i, a

¹⁶⁰ Sobre la controvèrsia en el possible ús de lutròforos per a marcar les tombes de nois morts abans del casament, *vid.* Ginestí 2002, 6 i nota 28.

¹⁶¹ Scholl 1996, 135.

GRÈCIA DEL NORD

l'esquerra de tots, una tercera dona acompanyada d'una nena. Mides: 0,93 d'alçada, 0,41 d'amplada i 0,06 de profunditat.

ca. 320 (Scholl)

ed. *IG II* 3189; *IG II*² 9337.

cf. CAT 4.950; Scholl 1996, núm. 186, tab. 24,4.

Συμμαχία Συμμάχου | Μενδίου θυγάτηρ. | Θεοφίλη Συμμάχου θυγάτηρ
“Simmàquia, filla de Símmac mendeu. Teòfile, filla de Símmac.”

Litt. a. v.1-2 0,015, v.3 0,012 (*postmodo incisi*).

$\eta < *ā$, però $\bar{a} / \iota _$
 $\langle I \rangle \sim \langle AI \rangle$

L'ètnic Μενδίου presenta una forma amb reducció del diftong /ai/ a /i/; la forma usual és Μενδαίος¹⁶², mentre que en monedes arcaïques de la *polis* s'hi llegeixen les variants ΜΙΝΔΑΟΝ i ΜΙΝΔΑΙΟΝ. La reducció del diftong /ai/ a /i/ té una documentació escassa en epigrafia àtica i és possible que, en aquesta inscripció, sigui deguda a la influència del nivell oral de la llengua¹⁶³.

Aquest monument, dedicat a dues germanes, segurament formava part d'un complex funerari familiar.

22. *IG II*² 10027

Estela de marbre himètic, reutilitzada per la construcció d'una paret. Trobada al Pireu. Sense descripció.

saec. IV.

ed. *IG II*² 10027.

Στράτων Ἡρακλείδου Ὀλύνθιος. | Κρατιστὴ Πολέμωνος Ὀλυνθία. | Στράτωνος γυνή.
“Estrató, fill d'Heraclides, olinti. Cratisto, filla de Polemó, olíntia, dona d'Estrató.”

$\eta < *ā$, però $\bar{a} / \iota _$
gen. -ου per a masc. en $-\bar{a}$

23. *IG II*² 10028

Estela de marbre pentèlic, danyada per la part superior. Actualment al Museu Epigràfic d'Atenes. Mides: 1,38 d'alçada, 0,44 d'amplada i 0,16 de profunditat.

saec. IV.

ed. Koumanoudes 1871, 2288; *IG II* 3251; *IG II*² 10028.

¹⁶² Cf. la inscripció núm. 5 amb l'ètnic també en genitiu Μενδαίου.

¹⁶³ Cf. Teodorsson 1974, 198-199. Els exemples que S.-T. Teodorsson recull d'aquesta reducció del diftong a Atenes són quasi exclusivament anteriors a la meitat del segle V. Això fa pensar a l'autor que són indicatius que el procés de monoftongació de /ai/ es trobava ja en un estadi inicial durant el segle VI i fins a la meitat del segle V.

GRÈCIA DEL NORD

- - - Ὀλύνθιο[ς] | *duae rosae* | Θεοτίμη Φυ - - | Φιλίνο[ς - -] | Ὀλύνθιος
“... olinti. Teotime, filla de Fi.... Filinos ... olinti.”

1.2 Koumanoudes: Θεοτίμη Φυλ- . 1.3 Koumanoudes: Φίλων ΘΙ.

Litt. a. 0,023.

η < *ā

24. IG II² 10365

Estela de marbre pentèlic amb fris composta de tres fragments. Conservada al Museu Epigràfic d’Atenes. Mides: 0,25 d’alçada, 0,22 d’amplada i 0,035 de profunditat
saec. IV.

ed. Koumanoudes 1871, 2419; IG II 3361; IG II² 10365.

Δημήτριος | Σκι(ω)ναίος
“Demetri escioneu.”

lapis: Σκινάιος.

Litt. a. 0,009.

η < *ā

25. IG II² 8999

Estela de marbre pentèlic, trencada per la part esquerra. Trobada a l’Acròpolis.
ed. Pittakes 1856, núm. 2837 (*apud IG*); Koumanoudes 1871, 1880; IG II² 8999
post a. 316¹⁶⁴.

[Z]ώϊλος | [[K]ασσα[νδρεύς]
“Zoilos cassandreu.”

Litt. AΣ.

26. IG II² 10022

Estela de marbre pentèlic amb fris, trencada per la part dreta. Mides: sense especificar.
saec. IV?

ed. Koumanoudes 1871, 2289; IG II 3245; IG II² 10022.

¹⁶⁴ Cassandria és el nom que rep la ciutat fundada el 316 aC per Cassandre, rei de Macedònia, a l’indret on hi havia hagut l’antiga ciutat de Potidea, a la península Calcídica. L’ús de l’ètnic Κασσανδρεύς ha de ser, per tant, posterior a aquesta data de fundació.

[K]ηφισόδω[ρος] - - -]δος |'Ολύθιο[ς]
 “Cefisodor, fill de ... , olinti.”

1.1 Koumanoudes: Κηφισόδω[ρος]

L'antropònim Κηφισόδωρος és un teòfor format a partir del nom del riu Κηφισός. Dos rius duen aquest nom: el més important i el que té una mitologia més extensa és el riu principal de la Grècia Central, que neix a la Fòcida, travessa Beòcia i desemboca al golf eubeu. El segon és un riu de l'Àtica que desemboca al Pireu i del qual se'n documenta també el culte. No hi ha però cap riu amb aquest nom al nord de la Grècia, per la qual cosa és probable que, en aquest cas, es tracti d'un element agafat de l'onomàstica atenesa¹⁶⁵.

27. IG II 3423

Estela trobada a l'acròpolis d'Atenes.

s.IV?

ed. Koumanoudes 2508; IG II 3423; Osborne, Attic Epitaphs 151

[---]χη |[patronymic 'Ολ]υθία.
 “...ce,... olintia.”

$\eta < *ā$, però \bar{a} / ι

XXII. Peonis i Tríbals

1. IG II² 10039

Estela de marbre pentèlic amb fris, trencada per la part inferior. Conservada al Museu del Pireu. Mides: 0,46 d'alçada, 0,41 d'amplada i 0,09 de profunditat.

ante med. saec. IV.

ed. Dragatses 1889, 83; IG II 5,3257b; IG II² 10039.

Λάμαχος Παίων.
 “Lamac peoni.”

Litt. 0,017.

$\Lambda\bar{a} < *Λα\bar{o}$ -

2. IG II² 12822

?

Estela de marbre pentèlic amb fris, trencada per la part inferior, actualment conservada al Museu Epigràfic d'Atenes. Mides: 0,28 d'alçada, 0,27 d'amplada i 0,045 de profunditat.

post med. saec. IV

ed. IG II² 12822.

¹⁶⁵ Vid. el mateix antropònim en la inscripció XXIII a 5 per a una persona procedent de Setos, al Quersonès traci.

Τρίβαλλος | χρηστός
 “Tribal, home excel·lent.”

Litt. BΣ, a. 0,013.

Els tribals són un poble que ha estat posat en relació tant amb els il·líris com amb els tracis, però es tractava segurament d'un poble independent situat entre les dues grans regions¹⁶⁶. Gran part dels tribals que arribaren a Atenes degueren fer-ho com a esclaus, i és molt possible que sigui el cas de la persona honorada en aquest epitafi, en la qual observem la presència de l'ètnic en funció d'antropònim, un recurs molt habitual, especialment en l'onomàstica dels esclaus. L'epítet *χρηστός*, inexistent entre els ciutadans atenesos, reforça la hipòtesi que pogués tractar-se d'un esclau.

XXIII. Tràcia

1. IG I³ 1154

Epitaphium publicum. El monument complet constava d'una piràmide esgraonada a l'últim graó de la qual s'hi va gravar l'epigrama; damunt d'aquest graó s'hi situava l'estela, on s'hi gravà el nom del difunt. Va ser trobat el 1870 en unes excavacions al cementiri del Ceràmic. Mides de la base: 0,254 d'alçada, 0,855 d'amplada i 0,754 de profunditat. L'alçada del monument complet era de 3,21.

ca. 460-450.

ed. IG I² 1034; GVI 45; Knigge 1972a, 584-589; Knigge 1972b, 258-265; Walbank 1978, 79-82, núm. 9, pl. 1 i 2. (datació 460-440 aC.); CEG 11; Jeffery 1990², 366, 371 núm.38.

cf. Wallace 1970, 203 núm. 16; del Barrio 1992, núm. 562.

i. Πυθαγόρο

ii. προξενίας ἀρετῆς τε χάριμ προ<γ>όνων τε καὶ αὐτῶ |
 ἐνθάδ' Ἀθηναῖοι Πυθαγόρην ἔθεσαν |
 υἱὸν δημοσίαι Διονυσίου ἱππόβοτον δὲ |
 πατρίδα Σαλυβρίαν ἵκετ' ἄχος φθιμένο.

“ i. De Pitàgores. ii. A causa de la proxenia per l'excel·lència dels seus avantpassats i d'ell mateix, els atenesos van enterrar aquí amb diners públics a Pitàgores, fill de Dionisi, el dolor per la seva mort va atènyer la seva pàtria Salíbria, nodridora de cavalls.”

I.2: ΠΡΟΠΙΟΝΩΝ

Litt. ion. AABΘKMNPPPΣΥΧΩ, a. A 0,032, B 0,02, στοιχηδόν vers. 2-5, O /ō/, /o/

η < *ā, però ā /l_

η < *ā /ρ_ (Πυθαγόρην)

ā originària (Σάλυβρίαν)

gen. -ō per a masc. en -ā

¹⁶⁶ Cf. Papazoglu 1978, 9-81, esp. 58-67 per la seva situació geogràfica i 67-81 per a la seva classificació ètnica.

-ξεν-¹⁶⁷
 ἔθεσαν¹⁶⁸
 ἴκω + acusatiu
 φθιμένο

Tot i que la llengua de l'epigrama és principalment àtica (προξενίας, Ἀθηναῖοι, δημοσῖαι, Πυθαγόρο), hi apareixen diversos homerismes lèxics i sintàctics: l'ús del verb ἴκω amb acusatiu, construcció que es troba en l'origen de l'acusatiu de direcció grec¹⁶⁹, i el participi φθιμένο, habitual en Homer com a part d'expressions formulars i, posteriorment, present en l'epigrafia funerària epigramàtica¹⁷⁰. Especialment interessant és el paral·lel amb l'últim vers del nostre epigrama a *Il.* 16, 581: Πατρόκλω δ' ἄρ' ἄχος γένετο φθιμένου ἑτάριοι.

L'epítet ἵππόβοτον “nodridora de cavalls” prové també de l'èpica i apareix dues vegades en Homer¹⁷¹, així com en Baquilides¹⁷², que recull la construcció homèrica i l'usa en relació a Argos, o en Eurípides¹⁷³. Pensem que l'aplicació d'aquest epítet a la ciutat de Selimbria, més que degut a la seva situació en territori traci, tradicionalment zona de bons genets, pot estar relacionat amb el culte a la ciutat de l'anomenat “cavaller traci”¹⁷⁴.

Curiosament, el nom del difunt, Πυθαγόρη, mostra en la desinència vocalisme jònic enlloc de l'àtic o dòric $\bar{\alpha}$. En canvi, sí que presenta la forma dòrica el nom de la ciutat, Σαλυβρία¹⁷⁵. Aquest manteniment de les formes dialectals pròpies en el nom propi i el topònim enmig d'un epigrama redactat en llengua àtica és una deferència al difunt, ja que tant el seu nom com el de la seva ciutat són part de la identitat del personatge. La barreja de dialectes, fet habitual en les colònies gregues de les costes del Mar Negre¹⁷⁶, ens indica que Pitàgores pertanyia a una família d'origen jònic, part de l'elit política d'una colònia de fundació dòrica.

¹⁶⁷ Tot i que en la inscripció no s'hi distingeixen gràficament les vocals llargues secundàries, la mètrica indica que la e de προξενίας és breu.

¹⁶⁸ La forma d'aorist ἔθεσαν, amb la desinència -σαν, enlloc d' ἔθειν, evolució regular a partir de *εθη-ντ, és una innovació del jònic-àtic. En Homer, tot i que el més freqüent sigui l'ús pels aoristos atemàtics de la desinència de 3ª persona del plural -ντ (que Chantraine considera un eolisme de la llengua homèrica) que no pas la desinència jònico-àtica -σαν, per al verb τίθημι només hi trobem la forma ἔθεσαν, como en aquest epitafiu, o la innovació posterior del jònic ἔθηκαν. Cf. Chantraine 1958, 379 y 471-2.

¹⁶⁹ Cf. Chantraine 1963, §55: “C'est une syntaxe propre à Homère et à la langue poétique que l'emploi de l'accusatif pour désigner le but, la direction. Il est fréquent avec les verbes ἰκνέομαι, ἴκω, ἰκάνω, plus rare avec εἶμι, ἔρχομαι, νέομαι, ἄγω, ἡγέομαι, etc...”

¹⁷⁰ *Il.* 8, 359 φθιμενος, *Il.* 16, 581 φθιμένου ἑτάριοι, *Od.* 11, 558 φθιμένοι, *Od.* 24, 435 φθιμένοισι. Cf. García Ramón 1991, esp. 15-17.

¹⁷¹ *Il.* 2, 287: ἐνθάδ' ἔτι στεῖχοντες ἀπ' Ἀργεος ἵπποβότοιο. “venint encara aquí des d'Argos nodridora de cavalls”. *Od.* 4, 606: αἰγίβοτος, καὶ μᾶλλον ἐπήρατος ἵπποβότοιο. “(Ítaca) nodridora de cabres i poc digne de ser anomenada nodridora de cavalls”.

¹⁷² B. 10, 79-81: ἵν' ἀντίθεοι
 ναῖον κλυτὸν ἵππόβοτον
 Ἀργεος ἥρωες περικλειτοὶ λιπόντες.

“allà on habitaven els divins herois, famosos arreu, un cop abandonada la gloriosa Argos nodridora de cavalls.”

¹⁷³ E. *Supp.* 365: ἵππόβοτον Ἀργεος, ᾧ πάτριον ἐμὸν πέδον, (τάδ') ἐκλύετε. “Argos nodridora de cavalls, oh la meua contrada paterna, això has escoltat.” I *Andr.* 1229-1230: δαίμων ὄδε τις λευκὴν αἰθέρα πορθμευόμενος τῶν ἵπποβότων Φθίας πεδίων ἐπιβαίνει. “Aquest ésser diví que, travessant l'aire clar, arriba a la Ftíotide de planures nodridores de cavalls.”

¹⁷⁴ Cf. Ginestí 2005.

¹⁷⁵ Per a les diverses grafies del nom de la ciutat de Selimbria, cf. comentari a la pàgina 292.

¹⁷⁶ Cf. V. Cojocarú 2004, esp. 79-84, i Ginestí 2005.

GRÈCIA DEL NORD

Pitàgores de Selímbria i els seus avantpassats són els primers *proxenoi* atenesos dels quals es té notícia epigràfica, tot i que no sigui a través d'un decret. Ell va ser mereixedor d'honors fúnebres pagats amb diners públics (1.3 δημοσίου), que és un dels privilegis concedits al *proxenoi*¹⁷⁷. La menció de la proxenia i excel·lència dels seus avantpassats indica que almenys el seu pare Dionís havia estat també *proxenos* del atenesos a Selímbria¹⁷⁸, fet que mostraria un interès continuat d'Atenes en aquesta zona.

Després de la revolta jònica, el 493 aC, la ciutat de Selímbria passà a estar sota el poder persa¹⁷⁹. En aquesta època és justament quan s'hauria de situar l'activitat com a *proxenos* de Pitàgoras. Almenys des del 451/0 aC, la influència d'Atenes esdevé clara, ja que la ciutat de Selímbria apareix a les llistes de ciutats tributàries de l'imperi atenes¹⁸⁰. L'any 438/7, però, sembla que passa a ser dominada per la dinastia dels Odrisses, ja que la seva contribució a la lliga àtica disminueix sobtadament a 900 dracmes. Tot i això, hi continua havent presència d'un *proxenos* d'Atenes a la ciutat, ja que tenim constància d'una altra sèrie familiar de *proxenoi* posterior a Pitàgoras: en un decret datat al 408/7 aC. apareix com a *proxenos* d'Atenes un tal Apol·lodor, fill d'Empedos, del qual se'n diu que la seva proxenia és conseqüència de la que ja havia exercit el seu pare¹⁸¹.

La concepció i realització del monument¹⁸², basat en esquemes geomètrics, resultava d'una gran espectacularitat: Al capdamunt d'una piràmide de 5 graons hi havia situada l'estela amb el nom del difunt. L'últim dels graons de la piràmide no era quadrat com els altres, sinó rectangular i de marbre, i duia gravat l'epigrama a la part ample davantera. L'estela era també de marbre pentèlic, en forma de simple fita, i no s'hi han trobat restes de pintura. Aquesta construcció piramidal deixava entre el 2on i el 3er graó un espai buit al mig que és on degué col·locar-s'hi la urna amb les cendres del difunt.

2. IG I³ 1343bis

Estela de marbre himètic adornada amb un frontó, trobada al Ceràmic i actualment conservada al Museu Epigràfic d'Atenes. Per la part inferior està toscament treballada, ja que devia trobar-se enterrada a terra. Mides: 0,61 d'alçada (0,43 la part treballada), 0,306 d'amplada i 0,125-0,14 de profunditat.

ca. 425-400.

ed. IG II² 8448; Willemsen 1970b, 100, tab.46,1; IG I³ 1343bis.

¹⁷⁷ F. Gschnitzer (*RE*, Supplement 13 (1973), 714) inclou dins els honors que reben els *proxenoi* per part de la ciutat d'acollida el de rebre-hi un enterrament. Justament el testimoni més antic d'un *proxenos* és una inscripció funerària trobada a Corcira (*IG IX*,1,867, 625-600 aC.) en honor d'un ciutadà procedent d'Oiantea, tot i que sigui discutit si *proxenos* ja hi té el sentit institucional; en l'epigrama que se li dedica s'hi fa constar que el funeral i el monument han estat realitzats pel *dāmos*. La següent inscripció funerària en antiguitat que testimonia aquesta pràctica seria la de Pitàgores de Selímbria. *Vid.* també núm. X 11, l'epitafi per a la dona i la filla de Diogit de Mègara, *proxenos* dels atenesos; el fet que Diogit no hagi estat enterrat amb la seva família fa suposar que havia rebut també un enterrament públic per part dels atenesos.

¹⁷⁸ Dionís, el pare de Pitàgoras, havia d'haver estat un *proxenos* d'Atenes i, si es pren el plural προγόνων al peu de la lletra, potser també l'avi de Pitàgoras, a qui Walbank 1978, 81 i 10-11 núm.3, dóna el possible nom de Pitàgoras i data amb anterioritat al 480 aC. També Wallace 1970, 203 núm.16 situa l'exercici de la proxenia del pare a l'època de les guerres mèdiques i la de l'avi, una generació abans del 480 aC.

¹⁷⁹ Hdt. VI, 33.

¹⁸⁰ ATL, I, 400-401.

¹⁸¹ Cf. Walbank 1978, 81 i núms. 82 i 27.

¹⁸² Cf. Hoepfner 1973, 145-163, tab. 77-78.

[--- -^{ca. 5-6}] Βυζάντιος | ἐνθάδε κεῖται.
 “... bizantí jau aquí.”

Litt. AAEY, a. 0,0125-0,0145.

Bizanci és una fundació megaresa situada al Bòsfor i un punt important de control del trànsit marí. Des del 476 forma part de la lliga àtico-dèlica.

3. IG I³ 1369

Petita estela de marbre adornada amb frontó, fragmentada a la part inferior i la dreta. Mides: 0,28 d'alçada, 0,175 d'amplada i 0,05 de profunditat.

ca. 410-400

ed. Conze 1893-1922, núm.1330 (*apud IG*); *IG II*² 10261; *IG I*³ 1369.

cf. *LSAG* 366 i 371,39

Ξενῶ | Σηλυμβρια|νά
 “Xeno selimbriana”

Litt. ion. NΞY, a. 0,012-0,017 (Ω 0,009).

η < *ā
 ā originària
 -ξεν- ?

L'ètnic Σηλυμβριανᾶ apareix en una forma mixta, on l'arrel es la corresponent a la forma àtica amb η procedent de α llarga, però en canvi la desinència de nominatiu femení conserva el vocalisme dòric amb manteniment de la /ā/.

3b. IG II² 11689

?

Fita de marbre pentèlic amb restes de color blau a les lletres de la inscripció. Fou trobada al Ceràmic. Mides: 0,55 d'alçada, 0,25 d'amplada i 0,013 de profunditat.

ca. 400

ed. *IG II*² 11689

Θράιξ | περσικ|οποιός
 “Traci, sabater de sabatilles perses”

Litt. EΣ a. 0,003-0,004. στοιχηδόν.

4. IG II² 9291

Estela de marbre pentèlic amb fris, conservada al museu del Pireu. Mides: 1,34 d'alçada, 0,32 d'amplada.

ante med. saec. IV.

ed. Dragatses 1890, 135; *IG II* 5,3175b; *IG II*² 9291; Bähler 1998 núm.111.

Πλάτων | Μαρωνίτης
 “Platón maronita.”

Litt. a. 0,018.

η < *ā

5. IG II² 8435

Tres fragments d’una estela de marbre himètic amb frontó. Mides: 0,18 d’alçada i 0,17 d’amplada.

med. saec. IV.

ed. IG II 2855; IG II² 8435.

Ἀθηνάϊς | Βυζαντία
 “Atenais bizantina.”

Litt. a. 0,012.

η < *ā, però ā /ι_

6. IG II² 8437

Estela de marbre pentèlic amb frontó trobada al Pireu, actualment al Museu Nacional d’Atenes. Mides: 1,26 d’alçada i 0,4 d’amplada.

med. saec. IV.

ed. Koumanoudes 1871, 1630; IG II 2856; IG II² 8437.

Ἀντίμαχος | Ἀπολλωνίου | Βυζάντιος
 “Antímac, fill d’Apol·loni, bizantí.”

Ο /ō/, /o/

7. IG II² 8443

Part dreta s’una estela de marbre pentèlic amb frontó, actualment al Museu Epigràfic d’Atenes. Mides: 0,44 d’alçada, 0,26 d’amplada i 0,07 de profunditat.

med. saec. IV.

ed. IG II 2860; IG II² 8443.

[Μυρ?]ρίνη | ---ωνος | [[θυγάτ]ηρ | [[Βυ]ζαντία
 “Mirrīne?, filla de ..ó, bizantina.”

Litt. a. 0,016.

η < *ā, però ā /ι_

8. IG II² 8438

Dos fragments d'una estela de marbre pentèlic trobats al Ceràmic i conservats al Museu Nacional d'Atenes. Mides: 0,45 d'alçada, 0,41 d'amplada i 0,05 de profunditat.

post med. saec. IV.

ed. IG II 2857 (fragment dret) i Leonardos 1898, núm. 1 (fragment esquerre, corresponent aquí al text subratllat); IG II² 8438.

Ἀπολλόδωρος | Θράσωνος | Βυσζάντιος
 “Apol·lodor, fill de Trasó, bizantí.”

Litt. a. 0,015.

ΣΖ ~ Ζ

La grafia σζ per a ζ intervocàlica potser es deu a una geminació preventiva o bé a una grafia doble per a marcar la pronúncia com a síl·laba tancada¹⁸³. En tot cas, esdevé relativament habitual en l'epigrafia àtica de l'època hel·lenística¹⁸⁴.

9. IG II² 9289

Part superior dreta d'una estela de marbre pentèlic amb fris. Actualment conservada al Museu Epigràfic d'Atenes. Mides: 0,37 d'alçada, 0,3 d'amplada i 0,09 de profunditat.

post med. saec. IV.

ed. IG II² 9289; Bähler 1998 núm.110.

- - - Κότυος | [Μαρω]νίτης
 “... fill de Cotis, maronita”

Litt. cum hastis extremis crassatis, a. 0,019.

η < *ā
 gen -υος

10. IG II² 8897

Estela de marbre himètic trencada per la part inferior i la part superior. Conservada al Museu del Pireu. Mides: 0,42 d'alçada, 0,38 d'amplada i 0,07 de profunditat.

post med. saec. IV.

ed. IG II² 8897; Bähler 1998, núm.103.

Ἀγάθων Θραῖξ
 “Agató traci.”

Litt. a. 0,015.

¹⁸³ Cf. Bernabé 1996.

¹⁸⁴ Cf. Threatte, *GAI I*, 547 i 549.

11. IG II² 10261a

Estela de marbre blanc amb ornament de palmetes. Al costat de la inscripció hi ha dues rosetes. Conservat al Museu Britànic, procedent de la col·lecció de Lord Elgin. Mides: 0,5 d'alçada i 0,4 d'amplada.

post med. saec. IV.

ed. GIBM I núm.107; Koumanoudes 1871, 2350; IG II 3296; IG II² 10261a.

Χαβρίας Σαλυπριανός
 “Càbrias, selimbrià.”
 Koumanoudes Σαλυ(β)ριανός.

Litt. a. 0,016.

$\bar{\alpha}$ originària
 Π ~ B¹⁸⁵

12. IG II² 10070

Lutroforos de marbre pentèlic, trencada per la part superior i inferior. Mides: 0,58 d'alçada.

post med. saec. IV

ed. Conze 1893-1922, 1726 T 372 (*apud IG*), IG II² 10070.

Ἄνθηρά | Περινθία
 “Antera, períntia.”

$\bar{\alpha}$ /ι,ρ_

13. IG II² 8434

Part superior d'una estela de marbre pentèlic. Conservada al Museu Epigràfic d'Atenes. Mides: 0,19 d'alçada, 0,25 d'amplada i 0,09 de profunditat.

saec. IV.

ed. Koumanoudes 1871, 1628; IG II 2853; IG II² 8434.

Ἀγαθοκλῆς | Βυζάντιος
 “Agatòcles de Bizanci.”

Litt. a. 0,018.

14. IG II² 8440

Estela de marbre pentèlic trobada al Pireu cap al 1830 i conservada al seu Museu. Està decorada amb frontó i un relleu on s'hi veu una dona asseguda, davant seu una dona dreta amb un nen als braços. Mides: 0,6 d'alçada i 0,41 d'amplada.

¹⁸⁵ L'ensordiment de la labial en aquesta posició la trobem també en la doble forma Ἄμπρακία, Ἄμβρακία, *cf.* Threatte, *GAI* I, 435

saec. IV.

ed. text grec: Koumanoudes 1871, 1631; *IG* II 2858; *IG* II² 8440; bilingüe: *KAI* 56.

cf. *CAT* 2.849 (facsimil); Steinhauer 1998, 67-68.

Ἐρήνη Βυζαντία

hrn' b'lt bznty

grec: “Erene, de Bizanci.”

fenici (segons *KAI*): “HRN’, ciutadana de Bizanci.”

1.1 Koumanoudes, *CAT*: interpunció entre el nom i l’ètnic.

Litt. ABE, a. 0,011.

η < *ā, però ā /l_

El nom fenici HRN’ no ha estat “traduït”¹⁸⁶ sinó simplement adaptat fonèticament al grec.

15. *IG* II² 9288

Columna de marbre himètic trobada a l’actual poble de Sepolia.

ante fin. saec. IV (Bäbler)

ed. Lolling 1872, 875 (*apud IG*); *IG* II² 9288; Bäbler 1998, núm.109.

Θράι[ττ]α | Ἀνδραβυδος | Μ(α)ρωνίτις

“Tràcia, filla d’Andrabis, maronita.”

1.3 ΜΑΡΩΝΙΤΙΣ

Litt. ΑΣ.

gen -υδος

16. *IG* II² 7978

Estela de marbre amb frontó trobada al Pireu. Mides: sense especificar.

saec. IV.

ed. Koumanoudes 1871, 1420; *IG* II 2758; *IG* II² 7978.

Ἡρογίτων | Αἴνιος.

“Herogíton eni”

17. *IG* II² 7979

Estela de marbre himètic amb cimaci, conservada al Museu del Pireu. Mides: 0,89 d’alçada, 0,34 d’amplada i 0,05 de profunditat.

¹⁸⁶ *Cf.* les inscripcions bilingües greco-fenícies dels apartats XLIXb i LI.

saec. IV.
ed. IG II² 7979.

Θεόπομπος | Αἴνιος
“Teopomp eni”

Litt. a. 0,02.

18. IG II² 7985

Fragment d’una estela de marbre blanc. Conservada al Museu Epigràfic d’Atenes. Mides: 0,18 d’alçada, 0,2 d’amplada i 0,05 de profunditat
saec. IV.
ed. Reichel – Wilhelm 1901, 75; IG II² 7985.

--- ος | --- κίωνος Αἴνι[ος | τοῦ - -]ένου Αἰνίου
“..., fill de –ció, eni, net de –en eni.”

Litt. ΑΣΩ, *a.* 0,012.

19. SEG XXXVIII 217

Sense descripció, conegut per Osborne sols per un facsímil.
saec. IV.
ed. Osborne, *Attic Epitaphs* 98; SEG XXXVIII 217.

Στράτεια | Στεφάνου | Αἰνία.
“Estràtia, filla d’Estèfan, ènia.”

ᾱ /ι_

20. IG II² 8896

Fita de marbre himètic. Conservat al Museu Epigràfic d’Atenes. Mides: 0,46 d’alçada, 0,29 d’amplada i 0,04 de profunditat.
saec. IV.
ed. IG II 3017; Bäbler 1998, núm.102; IG II² 8896.

Ἀγάθων | Θραῖξ
“Agató traci.”

Litt. a. 0,02.

21. IG II² 8927

Estela amb fris. Trobada a la regió del Làurion. Mides: sense especificar.
saec. IV.
ed. Perdrizet 1895, 546 núm. 2; IG II² 8927; Bäbler 1998, núm. 107.

Φιλόνικος | Βίθουος Θραῖξ
 “Filònic, fill de Bitis, traci.”

gen -υος

El lloc de troballa prop de les mines de Làurion fa pensar si no es tractava d'un treballador de les mines, bé esclau, bé artesà especialitzat¹⁸⁷.

22. Agora XVII 506

Estela de marbre trobada el 1969 al nord del temple d'Hefest. La base, sense polir, devia anar inserida directament a terra. Mides: 0,71 d'alçada, 0,33 d'amplada i 0,06 de profunditat.

saec. IV.

ed. Agora XVII 506; Bähler 1998 núm.124.

Εἰρήνη | Θραῖττα | χρηστή
 “Irene tràcia, dona excel·lent.”

Litt. a. 0,02-0,025.

-ττ- < *κ_λ/χ_ι
 η < *ā

23. Agora XVII 508

Fragment d'una fita de marbre, reutilitzada pel mur d'una casa al peu de l'antic Aeròpag. Mides: 0,19 d'alçada, 0,215 d'amplada i 0,074 de profunditat.

saec. IV.

ed. Agora XVII 508; Bähler 1998, núm.106.

[Κ]τησ[ὼ | Θ]ραῖττ[α]
 “Cteso tràcia”

Litt. a. 0,02.

-ττ- < *κ_λ/χ_ι
 η < *ā

24. IG II² 10069

Fragment d'estela de marbre himètic, conservada al Museu Epigràfic d'Atenes. Mides: 0,12 d'alçada, 0,12 d'amplada i 0,07 de profunditat.

saec. IV.

ed. IG II 3265; IG II² 10069.

¹⁸⁷ Cf. Salta 1991, 229.

Ἀνδρέ[ας -] | Περίνθ[λος]
 “Andreas ... de Perintos.”

Litt. a. 0,02.

25. IG II² 8913

Estela de marbre himètic trencada per la part inferior, trobada a l'acròpolis i conservada actualment al Museu Epigràfic d'Atenes. Mides: 0,28 d'alçada, 0,25 d'amplada i 0,08 de profunditat.

saec. IV/III.

ed. Lolling 1888, 114; IG II² 8913; Bähler 1998, núm.105.

Κτήσω[ν] | Θραῖξ
 “Ctesó traci”.

Litt. a. 0,017.

a. Quersonès

1. IG I³ 1301

?

Epitafi (Estela?) trobat a Atenes, actualment perdut.

ca. 450-440.

ed. CIG I 908; IG I² 1006; IG I³ 1301.

cf. Kahrstedt 1954, 15.

Ἡεράκλειτος | Ναυκλείος | Χερρονεσίτες
 “Heraclit, fill de Naucles, quersonesita.”

1.2 CIG Ναυκλείος.

Litt. att. H = h ΛΣΥ, E = η.

-ρρ- < -ρσ-

L'epitafi està gravat en alfabet àtic epicòric, amb notació de l'aspiració. La grafia del mot Ναυκλείος presenta alguna dificultat d'interpretació: el genitiu del nom Ναυκλῆς és en àtic Ναυκλέους, en la majoria de dialectes Ναυκλέος¹⁸⁸. En aquest cas ens trobem amb una grafia Ναυκλειος que té dues possibles explicacions¹⁸⁹: en les inscripcions àtiques s'observa, des de finals del s.V i fins a mig s.III, que la vocal /e/ breu davant les vocals posteriors i els diftongs αι, αῖ, αυ, οι i ωι hi és sovint escrita <EI>¹⁹⁰. Una segona

¹⁸⁸ Cf. Buck 1955, 90.

¹⁸⁹ La proposta de U. v. Wilamowitz (Wilamowitz 1965, 278 nota 10) de corregir la lectura en ναύκλερος ens sembla innecessària, tenint en compte a més que la designació de l'ofici, en els casos que apareix, ho fa en última posició, darrera el genitiu patronímic i l'ètnic. Cf. els epitafis núms. LIV 5, XXIII 3b, XXXVI 1, XLII 4, XLII 6, XLIV 17, XLIV 21, XLV 3 i LII 1.

¹⁹⁰ Cf. Threatte, GAI I, 147-148 i 156-7 per als exemples de genitius en -κλείους. És probable que en aquests

possibilitat seria de veure-hi un adjectiu patronímic en -ιος. L'adjectiu patronímic es manté en l'ús en els dialectes eolis i recordem que la colonització del Quersonès la inicien les ciutats eòlies al segle VII, tot i que a la meitat del segle V es troba sota control atenès¹⁹¹.

La dificultat d'aquest epitafi es troba en determinar si Heraclit fou un ciutadà atenès o no, pregunta que va lligada a l'estatus del Quersonès a l'època clàssica. Tan al s.VI com al s.V, Atenes envià colons al Quersonès sota el comandament de Milcíades primer i Pèricles després; però no hi ha acord entre els historiadors de si ambdues expedicions van establir sengles cleruquies, amb la qual cosa caldria considerar els seus habitants ciutadans atenesos¹⁹², o bé si tan sols la segona expedició enviada per Pèricles va donar com a resultat l'establiment d'una cleruquia¹⁹³. Aquest establiment no va pas comportar l'expulsió de la població establerta anteriorment al Quersonès, és a dir que les cleruquies ateneses convivien amb diverses *poleis* lliures¹⁹⁴. Així doncs, Χερρονησίτης podria indicar tant un atenès, enviat com a cleric al Quersonès, que ha retornat a la seva ciutat, com un habitant d'una de les *poleis* del Quersonès arribat a Atenes.

2. IG II² 10505

?

Estela de marbre pentèlic amb cimaci. Conservada al museu del Pireu. Mides: 0,33 d'alçada, 0,37 d'amplada, 0,05 de profunditat.

ante med. saec. IV.

ed. IG I² 1054; IG II² 10505.

cf. CAT 181; IG I³, pàg. 973

al cimaci: Διονυσιοδώρου.

sota el cimaci: Ἀπολλωνίδης | Χερρονησίτης

“(Monument) de Dionisodor. Apol·lònides quersonesita.”

Litt. a. v.1 0,015 (alia manu additae), v.2-3 0,011.

η < *ā

-ρρ- < -ρσ-

La fórmula de l'epitafi en genitiu és poc habitual en aquesta època, però la posició dels mots fa poc probable una interpretació en què Dionisodor fos el pare d'Apol·lònides: la primera línia ocupa tota la llargada del cimaci i en canvi les dues línies següents, situades sota el cimaci, ocupen només la part esquerra de la pedra, estructura que fa pensar que al relleu hi havia representat Apol·lònides i el seu nom fou gravat per damunt la figura. És a dir, que ens trobem davant un dels pocs casos en els epitafis en prosa en què hi apareix el nom del dedicant¹⁹⁵. No sabem si Dionisodor provenia també del Quersonès, com el dedicant.

exemples la iota faci la funció de vocal d'unió (glide) per a evitar la contracció vocàlica. *Vid.* també la llista de testimonis del fenomen aportada per Teodorsson 1974, 82-84, la majoria del segle IV, amb exemples esporàdics anteriors i posteriors.

¹⁹¹ *Cf.* comentari de la pàgina 301.

¹⁹² Aquest és el parer de V. Ehrenberg (Ehrenberg 1965, 225-226).

¹⁹³ Tal com argumenta Graham 1983, 178 i 194-7.

¹⁹⁴ *Cf.* Ehrenberg 1965, 232-240, Kahrstedt 1954, 16-18 i Loukopoulou 1989, 67-94.

¹⁹⁵ *Cf.* la inscripció núm. XXII 1 per a un geta.

GRÈCIA DEL NORD

L'ètnic $\chi\epsilon\rho\rho\omicron\nu\eta\sigma\acute{\iota}\tau\eta\varsigma$ pot identificar tant els habitants del Quersonès traci com els habitants de la *polis* del Quersonès tàuric, una colònia heracleota del nord del Mar Negre fundada a cavall entre els segles V i IV¹⁹⁶. L'estreta relació d'Atenes amb el Quersonès traci ens fan pensar que aquest n'és l'origen més probable.

3. IG II² 10262

Estela de marbre amb relleu on s'hi veu una dona asseguda que agafa la mà a una noia dreta, entre elles, un home amb barba. Trencada per la part inferior i superior. Trobada prop d'una església a la via de Cefisi, actualment al Museu Britànic. Mides: 0,2 d'alçada i 0,37 d'amplada.

360-340 (Scholl).

ed. CIG 892; Koumanoudes 1871, 2369; IG II 3313; GIBM I n.108; IG II² 10262.

cf. CAT 3.394a (fot.); Scholl 1996, núm. 434.

Ἀριστοδίκη Ἀρίσταρχος Ἀθηναῖς | Σήστιοι.
“Aristòdice, Aristarc, Atenais, sestis.”

Litt. a. 0,011.

$\eta < *ā$

L'ètnic, centrat a la segona línia de la inscripció, devia indicar que tots tres personatges procedeixen de Sestos. Podria ser que es tractés de tres membres d'una mateixa família, mare, pare i filla.

4. IG II² 10263

Cippus de marbre himètic, actualment situat al Teseu. Mides: 0,45 d'alçada, 0,25 d'amplada i 0,11 de profunditat (Kyparisses: 0,58 d'alçada i 0,27 d'amplada).

post med. saec. IV.

ed. Kyparisses 1926, 58 núm. 129; IG II² 10263.

Μοσχίων | Σήστιος
“Mosquió sestis.”

Litt. cum hastis extremis crassatis, a. 0,02. $\Sigma\Sigma=\Sigma$

La doble grafia de la sibilant en posició anteconsonàntica sol servir per a indicar que la sibilant es pronuncia amb la síl·laba anterior, és a dir, que es tracta d'una síl·laba tancada¹⁹⁷.

¹⁹⁶ Per a la controvèrsia en la data de fundació de la *polis* del Quersonès tàuric, cf. A. Avram, J. Hind, G. Tsetskhladze, “The Black Sea Area”, *Poleis*, 942-943 i Cojocar 2004, 112-113 i nota 182.

¹⁹⁷ Cf. Bernabé 1996 i Threatte, *GAI* I, 527-528 per a la freqüència d'aquest fenomen en epigrafia àtica.

5. IG II² 10264

Estela de marbre himètic.

saec. IV.

ed. A.Boeckh *CIG* 893; Koumanoudes 1871, 2370; *IG* II 3314; *IG* II² 10264.

cf. Pittakes 1842, núm. 898 (edició de la part subratllada, *apud IG*)

Ναυσικρίτη Κηφισοδώρου Σηστία.

“Nausícrite, filla de Cefisodor, sèstia.”

Koumanoudes, *CIG*: Ναυσικρίτη Κηφισοδορου ΣησΠα,

Litt. AΣ.

η < * $\bar{\alpha}$, però $\bar{\alpha}$ /l _

L’antropònim Cefisodor, un teòfor format a partir del nom del riu Cèfisos, és probablement un element de l’onomàstica atenesa¹⁹⁸.

6. IG II² 8961

Estela de marbre himètic amb cimaci, trobada al Pireu.

ed. *IG* II 3049; *IG* II² 8961.

saec. IV.

[Στ]ρατονίκη | [Καρ]διανή

“Estratonice cardiana.”

Litt. A.

η < * $\bar{\alpha}$, però $\bar{\alpha}$ /l _

¹⁹⁸ *Vid.* el comentari a la inscripció núm. XXIa 26, per a un Olinti amb el mateix antropònim i la inscripció núm. XXVII e2 per a un citni amb el nom Κηφισόδοτος.

XXIV. Moèsia**1. IG I³ 1376**

?

Estela de marbre pentèlic trobada a la zona oest del Ceràmic. Entre el primer nom i el segon hi ha pintada la imatge d'un buirac. La part inferior de l'estela resta sense treballar, destinada a estar enterrada. Actualment conservada al Museu Epigràfic d'Atenes. Mides: 0,68 d'alçada, 0,17-0,18 d'amplada, 0,08-0,1 de profunditat.

ca. 450-425.

ed. IG I *sup.*, 491³⁶; IG I² 1068; IG I³ 1376; Bäbler 1998, núm.90

cf. Clairmont 1979, 46 (*post a.* 430)

Γέτο.

Ἀριστομήδης | ἐπέθηκεν.

“(Monument) de Getes (?). Aristomedes ho va erigir.”

Litt. ion. a. I 0,017, II 0,012-0,015. O /ō/, /o/

gen. -ου per a masc. en -ᾶ

η < *ᾶ

Γέτης, “el Geta”, és un ètnic que designa una tribu d'origen traci i, com a antropònim és usat sovint per a esclaus¹⁹⁹. En aquest cas no podem saber si es tracta només de l'ètnic o de l'ètnic usat en funció d'antropònim, però en tot cas és una indicació de l'origen del personatge.

El getes apareixen a les fonts gregues per primer cop en Heròdot, que els anomena els més valents i el més justos dels tracis²⁰⁰. Tucídides explica dels getes que eren arquers i genets²⁰¹, i sotmesos al regne dels Odrisis formen part de la cavalleria de Sítalces²⁰². La imatge del buirac pintada a l'estela fa referència a aquest domini de la tècnica de l'arc per part dels getes i indica que el més probable és que el difunt hagués estat un mercenari, i Aristomedes, el dedicant de l'estela, un company d'armes.

Es tracta d'un dels pocs epitafi on, tot i no ser un epigrama, s'hi cita el nom del dedicant.

2. IG II² 9338

Arquitrau d'un *naiskos* de marbre pentèlic, trobat davant el Teseum. Mides: 0,45 d'alçada, 1,65 d'amplada i 0,06 de profunditat.

¹⁹⁹ cf. Pape-Benseler, s.v.

²⁰⁰ Hdt. IV 93: οἱ δὲ Γέται (...) Θρηίκων ἐόντες ἀνδρηιώτατοι καὶ δικαιοτάτοι, “i els getes, que són els més valents i justos dels tracis, ...”.

²⁰¹ Th. II, 96: εἰσὶ δ' οἱ Γέται καὶ οἱ ταύτη ὄμοροι τε τοῖς Σκύθαις καὶ ὁμόσκειοι, πάντες ἵπποτοξόται, “els getes i el que habiten aquest territori són veïns dels escites i amb el mateix armament, tots són arquers a cavall.”

²⁰² Th. II, 98: Τοῦ δ' ἵππικοῦ τὸ πλεῖστον αὐτοὶ Ὀδρύσαι παρείχοντο καὶ μετ' αὐτοὺς Γέται, “la major part de la cavalleria l'aportaven els propis odrisis, i després d'ells, els getes.”

med. saec. IV.
ed. IG II² 9338.
cf. Robert 1946, 73.

Ἡρότιμος Μενάνδρου | Μεσηνβριανός
 “Heròtim, fill de Menandre, mesembrieu.”

Litt. a. 0,032.

η < *ā ?²⁰³
 ν / β

3. IG II² 8940

Estela de marbre pentèlic amb fris. Trobada al Pireu, actualment al Museu Epigràfic d’Atenes. Mides: 0,54 d’alçada, 0,25 d’amplada i 0,04 de profunditat.

post med. saec. IV.
ed. Koumanoudes 1871, 1854; IG II 3041; IG II² 8940.

Παπύλος | Σιμίου | Ἴστριανός
 “Pàpil, fill de Símius, istrieu.”

Litt. a. 0,012.

gen. -ου per a masc. en -ā
 ā / ι ₂₀₄

4. SEG XXIV, 258

Naiskos trobat a Calitea, entre Atenes i el Pireu. Formava part d’un complex funerari de gran riquesa, on s’hi han trobat també tres estàtues, el relleu d’una Amazonomaquia i altres elements decoratius. Mides: sense especificar.

330-326 (Salta).
ed. Daux 1968, 753; Pippidi 1969, 233-235 i 247-248; BE 1969, 195; SEG XXIV, 258.
cf. Tsiribakos 1968.

Νικῆρατος Πολυΐδο Ἴστριανός | Πολύξενος Νικηράτο.
 “Nicèrat, fill de Poliïde, istrieu. Políxen, fill de Nicèrat.”

Ο / ὀ/, /ο/

²⁰³ La forma dòrica del topònim és Μεσ(σ)αμβρία o Μεταμβρία, i en Heròdot hi llegim Μεσαμβρία, per la qual cosa sembla que la alfa de l’arrel no és pas una vocal llarga. En *koiné*, però, trobem la forma Μεσημβρία amb η. *cf.* A. Avram, J. Hind, G. Tsetskhladze, “The Black Sea Area”, *Poleis*, 934, Aquesta forma apareix també a Olbia en un decret de proxenia datat als primers decennis del segle IV aC (IOSPE I², núm. 20), un decret amb nombroses formes àtiques o de *koiné*.

²⁰⁴ La forma de l’ètnic documentada en Heròdot és Ἴστριηνός (Hdt. IV 78,1) i en monedes de la ciutat del segle IV hi apareix la llegenda ΙΣΤΡΙΗ (*cf.* A. Avram, J. Hind, G. Tsetskhladze, “The Black Sea Area”, *Poleis*, 933).

$\eta < *ā$, però \bar{a} / ι _
-ξεν-?

Aquesta troballa excepcional és un dels pocs exemples de ciutadans d'Ístria documentats fora de la Grècia pòntica²⁰⁵. Segons D.M. Pippidi, Ístria viu un període floreixent al tercer quart del segle IV, i possiblement aquesta família fou el pont de la relació comercial amb Atenes. El complex funerari que s'han fet construir és un dels més rics del final de segle²⁰⁶.

XXV. Meòtia

1. IG II² 9253

Estela de marbre pentèlic amb fris. Trobada al Pireu, actualment al Museu Epigràfic d'Atenes. Mides: 0,29 d'alçada i 0,29 d'amplada.

saec. IV.

ed. Koumanoudes 1871, 1981; *IG* II 3159; *IG* II² 9253; Bähler 1998 núm.127.

Ἰὰς Μαιῶτις | χρηστή
“Íada meòtia, dona excel·lent”

Litt. AMΣ, a. 0,013-0,015.

XXVI. Bòspor

1. IG II² 8429

Taula de marbre himètic procedent del Pireu i conservada actualment al seu Museu. Mides: 0,25 d'alçada, 0,58 d'amplada i 0,33 de profunditat.

post med. saec. IV.

ed. *IG* II² 8429

Καλλίλεως | Θρασυμήδους | Βοσπορίτης
“Cal·lilau, fill de Trasimedes, bosporita.”

Litt. a. 0,021.

-λεως < -λαος
gen. -ους < -εος
 $\eta < *ā$

²⁰⁵ *Vid.* també el comentari de Robert 1959a, 189: “Je crois pouvoir dire déjà d’après mes relevés que Tomitains et Istriéniens sont très rarement nommés en dehors de chez eux. Les seuls que l’on rencontre plus fréquemment, et bien plus encore que Mésambriens et Odessitains, ce sont les gents de Kallatis, Καλλατιανοί.”

²⁰⁶ *Cf.* Bergemann 1997, 138-139 i L2.

2. IG II² 8431

Fragment dret d'un monument del tipus *mensa* de marbre pentèlic. Trobada a l'església de Sant Elias, situada a l'est del temple de Teseu. Mides: 0,565 d'alçada, 0,51 d'amplada i 0,5 de profunditat.

ca. 325 aC (Meritt).

ed. Rangabé 1842, núm.1949; Koumanoudes 1871, 1626; IG II 2852; IG II² 8431; Meritt 1953, 373-374 núm. 24 tab. 96; *Agora XVII* 441.

[-----]έου Βοσπορίτης
 "... fill d'..e, bosporita."

Litt. ΠΣ, a. 0,024.

η < *ā

3. *Agora XVII* 440

Fragment d'un monument de marbre pentèlic. Danyat per tots costats, fet que fa difícil saber de quin tipus de monument es tractava (estela o *mensa*). Mides: 0,085 d'alçada, 0,145 d'amplada i 0,06 de profunditat.

saec. IV.

ed. Meritt 1968, 294 núm.38 pl.85; *Agora XVII* 440.

[----- | 'Υ]γεινέρω[τος | Β]οσπορίτ[ης]
 "... fill d'Higèneros, bosporita."

Litt. a. 0,02.

XXVII. Cíclades**a. Delos****1. IG I³ 1349**

Base de marbre trobada al Ceràmic, reutilitzada al mur de la banda de l'Eridanus. Conservat al Museu del Ceràmic. A la part superior s'hi observen restes de la inserció d'una estela de marbre, i la part inferior sembla indicar que estava situada sobre un altre bloc de marbre formant part d'una base esgraonada. Mides de la base: 0,26 d'alçada, 0,76 d'amplada i 0,58 de profunditat. L'estela, de la qual se n'ha conservat la part inserida a la base, feia 0,5 d'amplada i 0,16 de profunditat.

ca. 530

ed. Peek 1941, núm. 31 i tab. 12,2; Guarducci 1961, 171-2; Jeffery 1962, 119 núm. 6 tab. 33; IG I³ 1349.

[μν]ῆμα : Ἀλέχσο : εἰμί : τὸ Δελίο
“Jo sóc el monument d'Alexos, deli.”

Guarducci: σῆμα; Jeffery: μ]τεμα

Litt. ΑΕΛΜΜΣΧ, a. 0,027 – 0,029. O /ō/, /o/

L'epitafi ha estat gravat en alfabet àtic epicòric, en el qual no hi ha grafies distintives per a les vocals llargues, excepte en el verb εἰμί en el qual ⟨EI⟩ grafia una /e/ llarga secundària, el que suposa una primerenca monoftongació del diftong autèntic, monoftongació que ja s'observa en altres inscripcions del jònic oriental²⁰⁷. Anotem que aquesta no és la grafia habitual en els alfabet arcaics de les illes cíclades, en els quals la /e/ llarga secundària s'hi anota ⟨E⟩ o ⟨H⟩²⁰⁸.

La lectura del primer mot de l'epitafi no és segura ja que se n'ha perdut l'inici, i la reconstrucció proposada pel primer editor de la inscripció, W. Peek, i adoptada a IG I³, presenta alguns problemes de difícil resolució:

En primer lloc, no sembla que l'espai perdut a l'inici de la inscripció sigui suficient per a encabir-hi MN tenint en compte l'amplada de les lletres en la resta de l'epitafi. No és habitual iniciar la inscripció amb lletres més estretes i apretades que en la resta del text, és més, dues altres inscripcions d'aquest lapicida s'inicien amb un espai buit corresponent més o menys a l'amplada d'una lletra²⁰⁹.

Pel que fa a la reconstrucció del mot μνημα amb una heta no etimològica, es tracta d'un exemple únic. En època arcaica es troba esporàdicament en els mots μηγάλος

²⁰⁷ Cf. Dubois 1996, 184-185 per les grafies en inscripcions d'Òlbia del Pont i de Milet que indiquen propensió a la monoftongació del diftong /ei/; per exemple en la inscripció núm. 23 (Carta d'Aquil·lodor), on són anotats ⟨E⟩ tant el diftong originari /ei/ (ἐπιστέλλε, ἔχε i la conjunció εἰ), com la /ē/ procedent d'allargament (ἐναί).

²⁰⁸ Kmitl 1938, 2.

²⁰⁹ L.J. Jeffery (Jeffery 1962, 119, núm. 6, 7 i 63) assigna 6 inscripcions amb seguretat i dues amb probabilitat al lapicida B.

i μῆσος²¹⁰. La dificultat es troba en el fet que les confusions que trobem en grec entre Nh/#_ < ie.*sN i N/#_ < ie.*N troben la seva explicació en el valor de Nh com a variant contextual de N i no pas variant fonemàtica²¹¹, en canvi no hi ha cap exemple de Nh amb heta etimològica en posició postconsonàntica que hagi pogut induir a aquest error.

Sí que es podria pensar en una explicació gràfica si ho llegim com a grafia pleonàstica ⟨HE⟩ per a marcar una /ē/. Aquesta grafia es deu al fet que, en alfabetos on ⟨H⟩ s'utilitza per a marcar l'aspiració, la introducció de les grafies de l'alfabet jònic on ⟨H⟩ grafia /ē/ comporta algunes confusions en el període inicial. Trobem els exemples ηεμί i ἠένατον a Tera i Cirene i εποιησε a Tasos, tots ells datats també al segle VI²¹². És a dir que, en aquest epitafi, seria possible reconstruir-hi μνημα, en el cas que l'espai a l'esquerra de la pedra hi fos suficient, o bé σημα, si hi ha necessitat d'un mot més curt.

Una última reflexió es troba en el fet que el formulari resultant de la reconstrucció proposada per Peek, μνημα εἰμί τοῦ δεινός, és poc habitual en l'epigrafia àtica arcaica, ja que el mot μνημα sol aparèixer com a complement directe de verbs de dedicació amb el significat de predicatiu de σῆμα, i la forma amb genitiu possessiu en la majoria dels casos és σῆμα εἰμί τοῦ δεινός²¹³.

L.H. Jeffery proposa, com a segona alternativa, la lectura μημα, amb un error d'escriptura que es troba en una altra estela del mateix lapicida²¹⁴. Una tercera opció és la de M. Guarducci, que afirma veure restes d'una sigma i no pas d'una heta en la primera lletra conservada²¹⁵. Contra aquestes dues propostes cal dir que hem pogut observar el calc de la inscripció, dipositat a la seu de *Inscriptiones Graecae* a Berlin, i podem afirmar que s'hi observen clarament dues hastes verticals davant la E.

El sintagma τὸ Δελίο l'entendem, seguint la proposta de M. Guarducci²¹⁶, com l'ètnic del personatge. Aquesta estructura de l'ètnic amb l'article, quan l'antropònim que

²¹⁰ μηγάλος en *IG* I³ 608; 632,4; 743 en tots tres casos com a epítet de Zeus: Διὸς μηγάλο. Μῆσος en *IG* I² 1023.

²¹¹ Cf. López Eire 1970, 9-10: aquesta manca d'oposició fonemàtica fa que la grafia que trobem en mots com ροφαῖσι ο ληβον en inscripcions ο ἐπιρρέει, καλλίρροος i ἐύνητος en Homer es perdi aviat i la Nh inicial s'iguali a N, excepte en el cas de ρ en què es manté ρh- / -ρρ- com a valor fonètic únic. *Vid.* també l'explicació de Lejeune 1972, 144 i 147: els grups inicials *sr-, *sl-, *sm- i *sn- resulten en grec en una líquida sorda, de vegades anotada ρh, λh o μh, que s'assimila aviat a les líquides sonores, excepte en el cas de ρ, que manté el seu valor sord. Pàgina 120: aquest valor sord d'algunes líquides en posició inicial provoca intercanvis analògics entre líquides inicials sordes i sonores, com per exemple en el mot μηγάλο. Teodorsson 1974, 230, nota 203, explica aquestes grafies com una mostra del caràcter aspirat de /l/, /m/, i potser /r/ en posició inicial, durant el segle VI a l'Àtica.

²¹² Per als exemples a Tera i Cirene, cf. Bile 1979, esp. 161 i per al fenomen en general cf. Lejeune 1949.

²¹³ Desconeixem quin és l'ús habitual deli, perquè lamentablement no s'hi han trobat inscripcions funeràries anteriors al segle IV. A Atenes, els tres únics exemples de μνημα + genitiu possessiu (+ εἰμί / ἐστί) són: *IG* I³ 1274 --λίνο : μνῆμα : εἰμί, lloc de trobada desconegut i assignat a l'Àtica a partir de l'estil. *IG* I³ 1330 Καλλιμάχο θυγατρὸς τηλαυγῆς μνῆμα (...). *IG* I³ 1361: οὗ μνῆμα τοδ' ἐστί καλόν, núm. XLV,1 del nostre catàleg, un epitafi dedicat al frigi Mannes. Pel diferent significat de σῆμα i μνῆμα en l'epigrafia arcaica, *vid.* Eichler 1914.

²¹⁴ *IG* I³ 1266. Per la fotografia publicada per L.H. Jeffery, sembla que el mot gravat en primera instància fou MEMA i la T hi fou inserida posteriorment com a correcció.

²¹⁵ El tercer traç de la sigma no seria oblic sinó vertical, forma que trobem en altres inscripcions arcaiques de l'Àtica. El traç que en la fotografia sembla observar-se davant la sigma no correspondria a cap lletra sinó que seria degut al cop que la pedra ha rebut en aquesta costat. Aquestes observacions de M. Guarducci, però, es basen en l'estudi d'una fotografia i no en l'autòpsia de la inscripció.

²¹⁶ M. Guarducci, o.c., qui a més documenta una altra aparició del nom Alexos a Delos en la inscripció *ID* 98 B 32, datada el 374/3 aC.

determina està en genitiu, es troba en altres inscripcions arcaiques i és habitual en textos literaris²¹⁷.

2. SEG XLI 226

Part superior d'una estela de marbre pentèlic amb antemi i decoració de palmetes. Entre l'epigrama i el nom hi ha un espai buit, segurament per a una pintura. D'origen desconegut, actualment es troba en una col·lecció privada a Hamburg. Mides: 0,645 d'alçada i 0,443 d'amplada

ca. 370-350 ?

ed. Clairmont 1991, 47-48 (fot.)

ἐνθάδε τὴν ἱερὴν κεφαλὴν θεόμαντιν ἔχει γῆ
 Δήλου ἀπ' ἠγάθεας θνητοῖς ἠγήτορα χρησμῶν
 Πύρριχος

“Aquí la terra, lluny de la molt divina Delos, reté la sagrada testa profètica, guia d'oracles per als mortals. Pírric.”

η < *ā / ρ_, però ā / ε_
 dat. pl. -οις²¹⁸
 ἠγα-²¹⁹
 γῆ

Segons C. Clairmont, l'editor de la inscripció, l'estil de l'estela assenyala un origen àtic. Probablement l'estela contenia una representació de Pírric, i el nom hi fou gravat al costat.

En aquesta inscripció s'hi observen elements molt interessant per a la història de l'epigrama grec. Es tracta d'una imitació de l'epitafi que, segons la tradició, estava gravat a la tomba d'Homer a l'illa d'Ios i que ens ha estat transmès en diverses Vitae Homeri²²⁰ i a través de l'Antologia Palatina (AP VII, 3):

Ἐνθάδε τὴν ἱερὴν κεφαλὴν κατὰ γαῖα καλύπτει
 ἀνδρῶν ἠρώων κοσμήτορα θεῖον Ὀμηρον.

“Aquí la terra oculta sota ella la testa sagrada, guia diví d'herois, Homer.”

Observem que la barreja dialectal que presenta l'epitafi per a Pírric és perfectament explicable a partir de l'epitafi “homèric”: l'aparició del jonisme ἱερὴν es deu a la utilització de la primera part de l'epigrama inalterada, en canvi a la part que ha estat composta de nou hi apareixen els trets àtics de retroacció de /ā/ (ἠγάθεας) i potser la desinència -οις de datiu plural temàtic (θνητοῖς), a més de la substitució del mot homèric γαῖα pel posterior γῆ. Observem també que el primer hexàmetre de l'epitafi manté el ritme holodactílic de l'epigrama sobre la tomba d'Homer i que s'estableix un paral·lelisme entre els epítets per a Homer i Pírric, κοσμήτορα i ἠγήτορα. El substantiu κοσμήτορα, nom

²¹⁷ Vid. en aquest mateix catàleg els núms. XVI,1 de Pale i XL,2 de Teos. També es troba aquesta forma de designació, per exemple, en D. 59.108, on llegim Σίμου τοῦ Λαρισαίου i Σωτάδου τοῦ Κρητός.

²¹⁸ La posició antevocàlica del mot permet també la lectura θνητοῖσ' ἠγήτορα amb elisió de la vocal final.

²¹⁹ Es tracta d'un allargament mètric del prefix intensiu ἀγα-, un recurs que ja es troba en Homer, vid. Chantraine, *DELG*, s.v. ἀγα-.

²²⁰ Vid. *Certamen*, 332-338, segons el qual l'epigrama és obra del propi Homer.

ILLES DE L'EGEU

d'agent a partir de κοσμέω amb el significat antic d'“ordenar”, té en l'èpica el significat de cap militar i en l'epitafi està usat en sentit figurat, presentant el poeta Homer com a guia diví. És destacable que el paral·lel que ha buscat el poeta del nostre epitafi, ἡγήτορα, també té el seu origen en el llenguatge militar ja que prové del verb ἡγέομαι “anar davant, guiar (un exèrcit)”. El paral·lelisme és, per tant, perfecte.

L'epigrama per a la tomba d'Homer sembla que fou molt conegut, ja que en trobem forces imitacions, quasi totes d'època hel·lenística i imperial²²¹. W. Peek²²² proposa per a l'epigrama d'Ios una data entre el segle V i IV aC., i l'epitafi presentat aquí n'és la imitació més antiga coneguda fins ara.

b. Melos

1. IG II² 9356

Estela de marbre pentèlic amb fris, trobada al Pireu. Mides: 0,6 d'alçada, 0,32 d'amplada i 0,06 de profunditat.

saec. IV.

ed. Koumanoudes 1871, 2029; IG II 3200; IG II² 9356.

Αἰνὶς | Μηλιάς
“Ènida meliea.”

c. Naxos

1. IG I³ 1357

Bloc de marbre quasi quadrat amb inscripció a la part davantera. Descobert el 1962 a la torre sud del Dipilon, havia estat reutilitzat per a la construcció del mur de Temístocles. El bloc era el penúltim d'una construcció funerària d'almenys tres graons. Mides: 0,3 d'alçada, 0,92 d'amplada, 0,723 de profunditat.

ca. 510-500.

ed. Willemssen 1963, núm. 11, Beil. 72, 2 i 73, 3; CEG 58; Baba 1984; IG I³ 1357.

cf. Kontoleon 1970, 61; West 1970, 171; Whitehead 1977, 64 nota 44 i 168 nota 24; Kissas 2000, núm. A 29, tab. 40.

δακρυόεν πολυπενθές Ἀναχσίλα ἐδ' ὀλοφ|υδινὸν
λάϊνον ἔστεκα μνῆμα καταφθι|μένο :
Ναχσίῳ ὄν τίεσκον Ἀθηναῖοι μετ'αἰοικον
ἔχ|σοχα σοφροσύνης ἔνεκεν ἐδ' ἀρετῆς. :
τῷ μ'ἐπὶ Τιμ|όμαχος γεραρὸν κτέρας οἶα θανόντι
θῆκεν Ἀ|ρίστονος παιδὶ χαριζόμενος.

“M'alço, record marmori d'Anaxileu mort, un record que mou al plor, provoca aflicció i és tot lament. (D'Anaxileu), ciutadà de Naxos, a qui els atenesos van honorar com a metec de manera extraordinària a causa de la seva prudència i excel·lència. A ell, Timòmac, fill d'Aristó, va dedicar-me com un gloriós present per agradar al seu fill mort.”

²²¹Altres imitacions de l'epitafi per a Homer són GVI 300 (Roma, s. II/III d.C.), 511 (Nàpols, s. II d.C.), 620 (Quios, s. I/II d.C.), 1582 (Roma, s. II/III d.C.), 1767 (Tèspies, s. II d.C.), 2030 (Siros, s. II/III d.C.).

²²²GVI 487.

Litt. A Λ=γ ΕΕΕΘΘΚΚΛΛΛΜΜΝΝΝΝΝΔΔΣΥΦΧ, a. 0,02-0,033 (*litt. rot. et X* 0,015-0,021).

tmesi ἐπί - θῆκεν
 manca d'augment
 demostratiu τῶι
 gen. -λα' < -λαο / _V
 hiat αο
 vocabulari homèric
 iteratiu
 ἔνεκεν
 ν efelcística

La inscripció ha estat escrita en alfabet àtic epicòric, amb la incorporació d'alguns elements jònics: la no anotació de l'aspiració i la sigma de quatre barres²²³.

La llengua de l'epigrama mostra clares influències de la llengua homèrica, tant pel que fa al vocabulari com a les formes utilitzades.

En el primer vers hi trobem el genitiu Ἀναχσίλα, provinent d'una forma Ἀναχσίλαο amb elisió de l'última vocal per contacte amb la copulativa següent εδ'. La forma -ᾱο / -ᾱων per als genitius masculins dels temes en alfa és l'habitual en Homer i P. Chantraine considera que la desinència jònica -εω fou introduïda en el poemes homèrics pels aedes jònics²²⁴.

A més de la tmesi, la manca d'augment en les formes verbals i l'ús originari de τοι com a demostratiu pronominal, és homèric també una bona part del vocabulari:

En el primer vers, hi trobem per determinant el mot μνημα tres adjectius presents en la Ilíada: δακρυόεσσαι són anomenades a Il.18,66 les Nereides en el lament per la mort de Pàtrocle, i l'epítet apareix probablement també en una altra inscripció funerària atenesa²²⁵; πολυπενθέες, que en Homer és un epítet per a éssers animats i el trobem un cop en la Ilíada²²⁶ i en dues ocasions en la Odissea²²⁷, i ὄλοφυνδόν forma part de la fórmula ἔπος δ' ὄλοφυνδὸν ἔειπε· a Il. 5, 683 i 23, 102. La conjunció que uneix aquests tres epítets, ἦδε, és pràcticament exclusiva de la llengua èpica, i la col·locació dels tres adjectius homèrics al primer vers, envoltant el nom d'Anaxileu, té la funció de realçar la importància del mort.

Pròpia de l'èpica és també la forma καταφθιμένου "mort, difunt", participi aorist amb el prefix κατα- usat enlloc del perfet del verb φθίω²²⁸. Pel que fa a l'imperfet iteratiu

²²³ Cf. Jeffery 1990, 432-433 H.

²²⁴ Cf. Chantraine 1958, 200-201. Fins i tot proposa per al primer vers de la Ilíada una lectura Πηληϊάδα Ἀχιλῆος anterior a la jònia Πηληϊάδεω Ἀχιλῆος. Per contra, K. Mickey (Mickey 1981, 16 amb nota 15) opina sobre aquesta forma que ha estat inclosa en el poema per la influència del vocalisme "dòric" en les composicions líriques corals amb l'intent de donar al poema un estil més elevat.

²²⁵ IG I³ 1215 datada ca. 525-500, és a dir, quasi contemporània a l'epitafi per a Anaxilas:

σῆμα φί[λ]ο παιδὸς τόδε ἰδὲν Δι[όδωρος] ἔθηκεν [:]

Στεσίο, ἦν : θάνατο[ς δακρυ]όες καθ[έ]χει.

²²⁶ Il. 9, 563 com a epítet del blauet, el cant del qual, segons la tradició, és una complanta. Vid. Hainsworth 1993, 136. El mot πένθος significa dolor no pas en el sentit físic, sinó que el seu significat s'ha especialitzat en "dol", vid. Chantraine, *DELG*, s.v.

²²⁷ Od. 14, 386 (Ulisses) i 23, 15 (l'ànim de Penèlope).

²²⁸ Vid. García Ramón 1991, esp. 15-17: En Homer no trobem el participi de perfet del verb φθίω, sinó que el significat perfectiu hi és transmés pel seu aorist (*aoristus pro perfecto*), sovint reforçat amb els preverbis

format amb el sufix -σκον, es tracta d'un tret típicament jònic, que gaudeix d'un gran desenvolupament en la llengua èpica²²⁹.

Destacable és també la forma jònica ἔνεκεν, que es troba en Heròdot²³⁰, però que no és la usual en Homer²³¹. La forma jònica influeix sobre l'àtica ἔνεκα per a crear una nova forma "mixta" ἔνεκεν, que acabarà essent la més usada en la *koiné*²³². L'aparició de la forma jònica en aquest epitafi és una clara influència de la llengua jònica en la composició d'epigrames.

L'expressió γεραρὸν κτέρας connecta amb els ideals del món homèric. L'adjectiu γεραρός s'aplica originàriament a "aquell que té el γέρας", i el γέρας és la porció del botí que els cabdills s'assignen per ordre de prioritització, i que és la materialització de la τιμή, l'honor. Observem que en l'epitafi es fa referència també a l'ἀρετή, l'excel·lència, una de les qualitats dels ἀγαθοί homèrics i una de les raons per les quals Anaxileu rebé honors de part d'Atenes. El γέρας també el retrobem en una altra expressió típicament homèrica que féu fortuna en l'epigrafia funerària: τὸ γὰρ ἐστὶ γέρας θάνοντων, i que recorda la obligació de retre els últims honors al difunt a través d'una cerimònia fúnebre. Aquesta responsabilitat recau en la família del difunt, i en el nostre cas ha estat el pare el que s'ha fet càrrec de la cerimònia, garantint l'honor que li correspon²³³. També el mot κτέρας, tal com en el cas de γέρας, connecta els honors gaudits en vida i els honors rebuts un cop mort. En origen designa simplement un objecte de gran valor, el seu plural κτέρεα s'usa per anomenar les possessions que s'enterren a les tombes amb el difunt pel fet de ser les més preuades i, per extensió, passa a designar també els honors dels quals els morts en són mereixedors.

Aquesta evocació dels ideals homèrics, a més dels noms que apareixen en l'epitafi, Ἄναξιλαος, Τιμόμαχος i Ἀρίστων, i la riquesa que intuïm en la realització del monument²³⁴, fan pensar que l'epigrama anava dedicat a un personatge d'origen aristocràtic. L'iteratiu τίεσκον i el substantiu μετάοικον indiquen que Anaxileu no era un estranger de pas a Atenes sinó que hi havia establert la seva residència. És molt possible que, juntament amb el seu pare Timòmac, hagués fugit de Naxos el 524, quan els espartans destronaren el tirà Ligdamis, i hagués buscat refugi a l'Atenes de Pisístrat, que gaudia de bones connexions amb les elits de les ciutats jònies i havia ajudat el propi Ligdamis a assolir el poder a Naxos.

Aquesta inscripció conté el testimoni més antic, pel que coneixem, del mot μετάοικον²³⁵ (> μέτοικος) "aquell que canvia la residència, emigrant, metec". Es tracta d'una forma arcaïtzant, formada per juxtaposició dels dos elements del compost, μετά i οἶκος, i per tant amb conservació de l'hiat -αι-. La següent aparició del mot en epigrafia

"perfectius" ἔξ- i κατα-

²²⁹ Cf. Chantraine 1958, 318-325 i Schwyzer, *Grammatik* I, 710-711.

²³⁰ Hdt. 1, 42, 2: τοῦ φυλάσσουντος εἶνεκεν.

²³¹ En Homer trobem les formes ἔνεκα i εἶνεκα, entesa per P. Chantraine (*DGE*, s.v.) com un allargament mètric de l'anterior, però sempre amb final -α i no pas -εν.

²³² Cf. l'anàlisi de la dualitat ἔνεκα / εἶνεκεν en la llengua àtica en López Eire 1998, 193-194.

²³³ Vid. Alonso Troncoso 1993, 42-43, per l'obligació, que s'observa en l'epopeia homèrica, dels familiars del difunt d'organitzar un banquet com a part de la cerimònia fúnebre. Vid. també la inscripció núm. XXIII 1, en la qual, en tractar-se d'un *pròxenos*, la responsabilitat sobre el ritual fúnebre l'assumeix la *polis* d'Atenes.

²³⁴ La forma de la base indica que formava part d'un monument esglaonat, coronat segurament per un *kouros*.

²³⁵ Les primeres edicions de la inscripció contenien la lectura μετέοικον i una observació acurada de la pedra fa palès que la segona èpsilon fou corregida en una alfa. K. Baba, *o.c.*, posà de manifest que la alfa és la lletra que conté restes de pintura vermella, per tant la lectura correcta ha de ser μετάοικον.

atenesa és en un calendari religiós del dem dels Escambonides²³⁶, una inscripció datada al voltant del 460, quasi mig segle posterior a l'epitafi per a Anaxileu, i en la qual s'hi regula la participació dels metecs en una ofrena. El caràcter legislatiu és una clara indicació que el mot “metec” hi designa ja una categoria social dins la *polis* atenesa. Cronològicament contemporània a aquest calendari religiós és la tragèdia d'Èsquil, *Les Suplicants*, obra datada al 463, en la qual també hi són presents el mot i el concepte institucional de metec²³⁷, i també ha estat datada a aquesta època l'arribada a Atenes de Cèfisos, pare de l'orador Lísius, com a metec²³⁸.

Fora d'Atenes, trobem aquest mot en la forma μεταφοικέοι, amb conservació de la *F* inicial i, per tant, també de la vocal final de la preposició, en un tractat entre Oiantea i Caleum, dues ciutats lòcries²³⁹. Es tracta d'una prohibició d'exercir la συλᾶν contra els estrangers que es trobin a una de les dues ciutats o als seus ports. El final del text inclou la regulació per la qual els metecs (μεταφοικέοι) d'una ciutat que resideixin més d'un més a l'altra ciutat²⁴⁰ tindran accés a la justícia de la ciutat de residència: αἱ μεταφοικέοι πλέον μὲνός ἐ ἰὸ Χαλειεύς ἐν Οἰνανθέαι ἐ Ὀιανθεὺς ἐν Χαλειῶνι, τᾷ ἐπιδαμίαι δίκαι χρέστο. El contingut clarament jurídic de la inscripció és un indicatiu que el mot μεταφοικέοι defineix una categoria específica d'estrangers, amb drets i deures definits. La datació de la inscripció varia des del segon quart del segle V²⁴¹ fins a la meitat de segle²⁴², per tant és clarament posterior a la nostra inscripció funerària, però contemporània, sinó anterior, a IG I³ 244 abans mencionada, considerada en general com la primera aparició epigràfica a Atenes de l'ús tècnic del mot “metec”.

Tornant al cas d'Anaxileu, ens sembla que l'epitafi dóna algunes indicacions per a entendre μετάοικον també amb el sentit tècnic de metec i no simplement com a emigrant²⁴³: en primer lloc ens trobem l'imperfet τίεσκον, iteratiu del verb τίω “honorar”. És a dir, Anaxileu fou honorat pels atenesos no pas en una sola ocasió sinó repetidament, el que fa pensar en una situació de resident estable i en la concessió de diversos privilegis (ἀσυλία, ἔγκτησις, ἀτέλεια). Afegim que aquests honors els rebé amb tota probabilitat dels òrgans de govern de la *polis* d'Atenes, tal com l'ètnic plural Ἀθηναῖοι deixa entreveure, i que això ho aconseguí gràcies al seu comportament irreprotxable que afavorí la integració en una *polis* que no era la seva originària²⁴⁴. El conjunt d'aquests elements mostra un naxi, Anaxileu, establert a Atenes, que gaudia de drets, de privilegis i, segurament, també de deures regulats per la *polis*, i per tant formava part de l'estructura

²³⁶ IG I³ 244.

²³⁷ Vid. Santiago 2005a, esp. 167-173.

²³⁸ Lys. 12, 4: Οἶμος πατὴρ Κέφαλος ἐπίσθη μὲν ὑπὸ Περικλέους εἰς ταύτην τὴν γῆν ἀφίκεσθαι, ἔτη δὲ τριάκοντα ᾤκησε, καὶ οὐδενὶ πώποτε οὔτε ἡμεῖς οὔτε ἐκεῖνος δίκην οὔτε ἐδικασάμεθα οὔτε ἐφύγομεν, “El meu pare Cèfalos fou convençut per Pèricles de venir a aquesta terra, i hi va viure trenta anys, i mai, fins ara ni ell ni nosaltres, vam iniciar cap procés contra ningú ni vam ser acusats.” En el diàleg platònic de “La República”, que es desenvolupa a la casa que Cèfalos té al Pireu, hi és descrit com un home venerable d'edat avançada (328B – 331D); la situació en què se situa el diàleg ha estat datada al 435 aC (Gigon 1974, 11).

²³⁹ IG IX 1² 717. Per a una anàlisi detallada del contingut de l'acord, vid. Bravo 1980, 890-911.

²⁴⁰ Recordem que, a l'Atenes del segle IV, un mes també devia ser el període passat el qual els estrangers eren inscrits com a metecs, segons la proposta de Ph. Gauthier (Gauthier 1972, 122), acceptada també per D. Whitehead (Whitehead 1977, 8-9).

²⁴¹ Jeffery 1990², 106 núm.4, datació recollida per Méndez Dosuna 1985, 28.

²⁴² Tod 1946, núm. 34 i Bengston 1975, núm. 146.

²⁴³ Aquesta és la interpretació de D. Whitehead (Whitehead 1972, 64 nota 44), que hi veu un ús simplement descriptiu i no tècnic.

²⁴⁴ Vid. el comentari a l'epitafi núm. XXXVI, 1

institucional de la ciutat amb drets civils, si bé no polítics. Aquesta imatge no difereix pas gaire de la que transmeten els metecs atenesos a la meitat del segle V.

2. IG II² 9981

Estela de marbre pentèlic amb fris, trobada a la necròpolis del Pireu.
post med. saec. IV.
ed. IG II 3235; IG II² 9981.

Ἀρίστ[ων] | Ἀριστογείτο[νος] | Νάξιο[ς]
“Aristó, fill d’Aristogíton, naxi.”

Litt. AΞΣ.

d. Ceos

1. IG II² 9006

Estela de marbre pentèlic amb cimaci i tres acroteres. Trobada al Pireu i conservada al seu Museu. Mides: 0,82 d’alçada i 0,28 d’amplada.
saec. V ex.
ed. IG II 3060; IG II² 9006.

Ξενεία | Κεία
“Xenia ceesa.”

Litt. AΕΞ, a. 0,046.

ā /ι_

L’illa de Ceos formava una unitat política al segle V i amb interrupcions durant el segle IV, ja que, tot i que es coneixen quatre ciutats a l’illa i decrets propis de cada una d’elles, també trobem decrets aprovats per la *Boule* i el poble de Ceos²⁴⁵ on es fa evident l’existència d’una ciutadania comuna per als ceesos, a més de constar l’illa com a membre unitari en les llistes de contribucions a la lliga àtico-dèlica²⁴⁶. Per això, en l’epitafi, Xenia hi és designada amb l’ètnic de l’illa i no pas el de la seva ciutat de procedència.

e. Citnos

1. Agora XVII 526

Part superior d’una estela de marbre pentèlic, trencada a la dreta i la part inferior. Mides: 0,32 d’alçada, 0,23 d’amplada i 0,13 de profunditat.
saec. IV.
ed. Meritt 1954, 271 núm. 110 pl. 57; Agora XVII 526.

²⁴⁵ Cf. p.ex. IG XII 5, 532-534. Vid. G.Reger, “The Aegean”, *Poleis*, 747-748.

²⁴⁶ Vid. ATL III, 197 i 198, inclòs com a membre originari de la lliga l’any 478/7.

Ἀριστοῦχος | Κύθιος
 “Aristuc citni”

Litt. a. 0,02-0,025.

2. IG II² 9115

Estela de marbre pentèlic amb fris. Actualment al Museu Epigràfic d'Atenes. Mides: 0,72 d'alçada, 0,24 d'amplada i 0,05 de profunditat.

saec. IV.

ed. Koumanoudes 1871, 1924.

Κηφισόδοτος | Κύθιος
 “Cefisòdot citni.”

Litt. a. 0,016.

f. Andros

1. IG I³ 1342

Estela de marbre trobada prop de la plaça Sintagma, actualment al Museu Epigràfic d'Atenes. Mides: 0,64 d'alçada, 0,24 d'amplada i 0,12 de profunditat.

ca. 440-420.

ed. Lolling 1872, 868 núm. 2 (*apud IG*); *IG I* 491; *IG I*² 1004; *IG I*³ 1342.

cf. Köhler 1885, 379.

Ἀριστοκράτης | Ἄνδριος.
 “Aristòcrates andri.”

Litt. Ε=η NPPΣ, *a.* 0,02 (lin.1: O 0,012-0,018).

Es tracta d'una inscripció anterior a l'adopció de l'alfabet jònic a Atenes però ja amb algunes de les seves característiques²⁴⁷. Observem que la epsilon marca /ē/ originària, tal com es troba tant en l'alfabet àtic epicòric, que no distingeix quantitats, com en l'alfabet de Naxos, usat també a Andros²⁴⁸, que diferencia entre /ē/ i /ā/.

L'ètnic correspon al d'Andros²⁴⁹, illa de les Cíclades colonitzada per jonis. Durant les guerres mèdiques dona suport a la invasió de Xerxes i, per aquesta raó, és conquerida per Temístocles i entra a formar part de la lliga àtico-dèlica des del seu inici. A la meitat del segle V s'hi instal·len clerucs atenesos²⁵⁰. Tot i això és poc probable que en el cas d'Aristòcrates es tracti d'un cleruc atenès a Andros que ha retornat a la seva ciutat d'origen, ja que sabem que els atenesos participants en una cleruquia mantenien el seu estatus de ciutadà i, per tant, continuaven identificant-se a través del demòtic.

²⁴⁷ U. Koehler considera l'alfabet d'aquest epitafi una mostra del pas de l'alfabet àtic al jònic i, per tant, amb característiques d'ambdós.

²⁴⁸ Cf. Jeffery 1990², 298.

²⁴⁹ Monedes de finals s.IV fins època romana duen la llegenda ΑΝΔΡΙΩΝ (HN², 482)

²⁵⁰ Plut. *Per.* 11,5, per a la datació *vid.* G. Reger, “The Aegean”, *Poleis*, 736.

2. IG I³ 1343

Estela de marbre pentèlic adornada amb un frontó amb restes de pintura. Actualment al Museu Epigràfic d'Atenes. Mides: 0,97 d'alçada, 0,254 d'amplada i 0,076-0,082 de profunditat.

ca. 430-400.

ed. Köhler 1885, 368 n.18; Wilamowitz 1893, II, 174-5; IG I² 1045; IG II² 8089; Wilhelm 1978, 64; IG I³ 1343.

Ἀρχίας Νέβρο | Ἄνδριο.
 “Àrquias, fill de Nebros andri.”

Litt. ENΣΒ, a. 0,01-0,014, στοιχηδόν, O /ῶ/, /o/

ā /ι_

El nom Νέβρος només es documenta fins al final de l'època clàssica a les illes de l'Egeu. Hem d'esperar al s.III per a trobar-ne un altre exemple fora de les illes, concretament a Cirene.

3. IG II² 8090

Estela de marbre pentèlic amb cimaci. Actualment al Museu Epigràfic d'Atenes. Mides: 0,2 d'alçada, 0,27 d'amplada i 0,06 de profunditat.

med. saec. IV.

ed. IG II 2787; Koumanoudes 1871, 1473d; IG II² 8090.

Ἀσπασία | Ὑγιαίνοντος | Ἄνδρία.
 “Aspàsia, filla d'Higienont, àndria.”

Litt. a. 0,021.

ā /ι_

4. IG II² 8095

Estela de marbre pentèlic, conservada al Museu Epigràfic d'Atenes. Mides 0,32 d'alçada, 0,43 d'amplada i 0,11 de profunditat.

post med. saec. IV.

ed. IG II 2790; IG II² 8095.

Φιλοφῶντος Ἄνδρ[λου?]
 “(Monument) de Filofont andri.”

Litt. apicibus exiguis praeditae, a. 0,015.

El nom del difunt ha estat gravat en genitiu, una fórmula que en aquesta època a l'Àtica ha estat suplantada pràcticament del tot per la fórmula en nominatiu.

g. Tenos

1. IG II² 10446

Estela de marbre pentèlic amb antemi, conservada al Museu del Pireu. Mides: 0,46 d'alçada i 0,27 d'amplada

med.saec. IV.

ed. IG II 3389; IG II² 10446.

Ἀθηνοκλῆς | Τήνιος
 “Atenocles teni.”

Litt. a. 0,014.

h. Sifnos

1. IG II² 10362

Part inferior d'una estela de marbre amb relleu, del qual en resta part de les figures d'un jove nu i d'un nen. Conservada al Museu del Pireu. Mides: 0,42 d'alçada, 0,39 d'amplada.

post med. saec. IV.

ed. IG II² 10362.

cf. CAT 1.758 (sense fot.)

Καλλίμανδρος | Σίππιος.
 “Cal·limandre sifni.”

Litt. a. 0,018. ΠΠ=Π

π < φ / _N

En la grafia de l'ètnic Σίππιος, més que d'una consonant geminada, que en aquest context no té una explicació raonable, sembla més aviat una grafia doble per a un fonema no geminat amb la voluntat de marcar la frontera de síl·laba /sip.ni.os/²⁵¹.

2. IG II² 10363

Estela de marbre pentèlic amb fris, trencada per la part inferior. Trobada al Pireu i conservada actualment al Museu Epigràfic d'Atenes. Mides: 0,4 d'alçada, 0,31 d'amplada i 0,08 de profunditat.

saec. IV.

ed. Koumanoudes 1871, 2418; IG II 3360; IG II² 10363.

Νικόδημος Σίφνιος.
 “Nicodem sifni.”

²⁵¹ *Vid.* per a aquest fenomen Bernabé 1996, esp. pàgina 105, i el mateix fenomen en una inscripció d'Empúries on apareix la grafia Ἐμφοριταῖσιν, explicat també com la pronúncia heterosil·làbica /m.p/ (Santiago 1997a, 246).

Litt. a. 0,016.

i. Icos

Icos és una de les illes jòniques de l'Egeu que, tot i formar part del districte traci en la llista de contribucions de la lliga àtico-dèlica, usualment és inclosa dins l'arxipèlag de les Cíclades.

1. IG II² 8936

Estela de marbre pentèlic amb fris. Trobada al Pireu, actualment al Museu Epigràfic d'Atenes. Mides: 0,77 d'alçada, 0,21 d'amplada i 0,08 de profunditat.

saec. IV *in.*

ed. Koumanoudes 1871, 1852; *IG* II 3039; *IG* II² 8936.

Κόλλων | Λευκάδο | Ἴκιος
 “Col·ló, fill de Lèucades, ici.”

Litt. a. 0,018 (O 0,013), O /ō/, /o/

gen. -ου per a masc. en -ᾶ.

Κόλλων és un nom format a partir d'una arrel poc corrent. El mateix nom, amb la no anotació de geminada, es documenta tan sols en una altra inscripció funerària, procedent de la beòcia Tèspies²⁵². L.Robert assigna el seu origen a l'arrel κολλ- “coller, (enganxar)”²⁵³, assignació que O.Masson posa en dubte²⁵⁴

j. Astipalea

1. IG I² 1046

Estela de marbre pentèlic, conservada al Museu Nacional d'Atenes. Mides:

saec. IV

ed. *IG* I² 1046

cf. *IG* I³, pàg. 973²⁵⁵.

Εὐφραντίδης Μάνδρωνος Ἀστυπαιαίος
 “Eufràntides, fill de Mandró astipaleu.”

²⁵² Bizard 1905, 102 núm.3: “Ἡρωὶ Κόλωνι καὶ ἠρωίδι Ἐλέφας ἀνέθεκε. Pel formulari, la inscripció no pot ser anterior a l'època hel·lenística.

²⁵³ Firatli & Robert 1964, 167-168 a partir del nom Κόλλος presenta la distribució dels noms formats amb la mateixa arrel i la possible explicació del seu origen.

²⁵⁴ Masson, *OGS* III, 210.

²⁵⁵ Tot i que la inscripció havia estat recollida en la segona edició de *IG* I, els editors de la tercera edició consideren pel tipus de grafia que pertany al segle IV i no pas al segle V.

Litt. aut ion. aut mixtae, ΑΕΗΛΝΡΣΦΩ

η < *ā
gen. -εος

XXVIII. Eubea

1. IG II² 8975

Estela de marbre himètic amb fris, trencada per la part inferior. Conservada al Museu del Pireu. Mides: 0,6 d'alçada, 0,33 d'amplada i 0,085 de profunditat.

saec. IV in.

ed. IG II² 8975.

Θρασυκλείδης | Θρασυέργο | Καρύστιος
“Trasiclides, fill de Trasierg, caristi.”

Litt. AΕΣ, a. 0,01. O /ῶ/, /ο/

2. IG II² 8982

Estela de marbre pentèlic amb cimaci. Mides: 0,31 d'alçada, 0,29 d'amplada i 0,05 de profunditat.

ante med. saec. IV

ed. IG II 3053; IG II² 8982.

Πολύαρχος | Καρύστιος
“Poliarc caristi.”

Litt. ΑΠΣ, a. 0,015. στοιχηδόν

3. IG II² 10502

Estela trencada per la part superior. Procedent del Pireu, actualment al Museu Epigràfic d'Atenes. Mides: 0,22 d'alçada, 0,26 d'amplada i 0,45 de profunditat.

ante med. saec. IV

ed. Koumanoudes 1871, 2479; IG II 3409; IG II² 10502.

Εὐκλῆς Εὐκλείδο | Χαλκιδεύς.
“Eucles, fill d'Euclides, calcideu”

Litt. a. 0,018. O /ῶ/, /ο/

gen. -ου per a masc. en -ā

4. IG II² 10503

Estela de marbre pentèlic amb fris, trencada per la part inferior. Conservada al Museu del Pireu. Mides: 0,9 d'alçada, 0,43 d'amplada i 0,07 de profunditat.

ca. 360-350.

ed. IG II² 10503.

Εὐκλήης Εὐκλείδοι Χαλκιδεύς.
 “Eucles, fill d'Euclides, calcideu”

Litt. a. 0,02. O /ō/, /o/

gen. -ου per a masc. en -ᾶ

Tant aquest epitafi com l'anterior han estat trobats al Pireu, i la coincidència en els noms fa pensar que pot tractar-se de la mateixa persona. En aquest cas, l'estela que conté l'epitafi núm.3, de factura més tosca, hauria estat alçada en honor d'Eucles probablement just en el moment de la seva mort, i l'estela amb l'epitafi núm.4, més ben treballada, hauria estat alçada més tard en substitució de la primera²⁵⁶. Aquesta proposta fa possible concretar la datació de l'epitafi núm. 3 en una data anterior a la meitat del segle IV.

5. SEG L 256

Estela de marbre pentèlic en forma de *naiskos*, trencada per la part inferior i per la dreta. Conté un relleu en el qual hi ha representada una dona asseguda que dona la mà a una dona dreta a la seva esquerra; al darrera, una noia jove, potser una servent. Trobada a la zona del Ceràmic.

ca. 350-325

ed. Kokoliou 2000, núm. 446 (*apud SEG*); *SEG L 256*.

Μίκα Ἴπποκλέο | Ἐρετρική
 “Mica, filla d'Hipòcles, erètria.”

O /ō/, /o/

gen. -ῶ per un tema en -σ²⁵⁷

6. IG II² 8493

Part esquerra superior d'una estela de marbre pentèlic amb relleu, del quals s'observen restes de dues figures humanes i una roseta. Mides: 0,25 d'alçada.

saec. IV.

ed. Koumanoudes 1871, 1650; *IG II 2879*; *IG II² 8493*.

²⁵⁶ *Vid.* comentari a *IG II²*.

²⁵⁷ Es tracta d'un creuament de flexions, pel qual els temes en -σ- tendeixen a igualar-se als masculins de tema en -α. Per aquest fenomen en inscripcions de la mateixa Erètria per influència de l'àtic, *vid.* del Barrio 1991, 31.

Κρινάγορας : Δημητρί[ου] | Ἐρετριεύς
 “Crinàgoras, fill de Demetri, eretri.”

$\eta < *ā$, però $ā / \rho _$

7. IG II² 8495

Estela de marbre amb frontó trobada al Pireu. Mides: 0,41 d'alçada, 0,24 d'amplada i 0,05 de profunditat.

saec. IV.

ed. Koumanoudes 1871, 1652; *IG* II 2880; *IG* II² 8495.

Φάσις. Παντίμη | Ἐρετρική.
 “Fasis. Pantime erètria.”

Litt. a. 0,0014.

En la distribució dels mots, l'ètnic de la segona línia apareix centrat i ocupant tant d'espai com els dos antropònims de la primera línia. Això fa que no sigui clar a quina de les dues dones fa referència, o bé si, tot i estar en singular, determina ambdues dones.

8. IG II² 8939

Estela de marbre pentèlic trobada al Pireu.

saec. IV.

ed. Koumanoudes 1871, 1853; *IG* II 3040; *IG* II² 8939.

Ἄγασικλῆς | Ἰστιαιεύς. | Κλεινώ.
 “Agasicles histieu. Clino.”

ἴστ- < ἔστ-

El nom de Κλεινώ fou escrit cap per avall, indicatiu de la reutilització de l'estela.

9. Agora XVII 677

Part superior dreta d'una estela de marbre, trencada per l'esquerra i la part inferior. Mides: 0,17 d'alçada, 0,245 d'amplada i 0,08 de profunditat.

saec. IV.

ed. Woodhead 1960, 84 núm.161 pl 26; *Agora* XVII 677.

Ἀθηναῖς Χαλκιδική | Μόσχου
 “Atenais, filla de Mosc, calcidea”

Litt. a. 0,012.

L'ètnic sembla que hagi estat afegit posteriorment, potser fins i tot per una mà diferent, segons indicació dels editors d' *Agora* XVII.

XXIX. Tasos**1. IG I³ 1373**

Fita de marbre pentèlic, trobada prop dels estable reials i conservada al Museu Epigràfic d'Atenes. Mides: 0,76 d'alçada, 0,19 d'amplada i 0,09 de profunditat.

ca. 407.

ed. Kyparisses 1925, 71 fig. 6; IG II² 8827; IG I³ 1373.

Ἀρχέτιμος | Θάσιος | ὄμηρος | Στρατίο παῖς
 “Arquetim tasi, ostatic, fill d'Estrati.”

Litt. ion. MMPPΣ, a. 0,014-0,023, στοιχηδόν, O /ḡ/, /o/

No és gens habitual, ni en l'epigrafia àtica ni en la tàssia, que s'afegeixi el mot παῖς per a marcar la filiació. Sí que ho trobem, en canvi, en la llengua dels epigrammes funeraris. Sembla que en aquesta inscripció respongui a la voluntat de plasmar la importància del personatge.

2. IG I³ 1374

Pedra perduda de la qual no en resta cap descripció.

ca. 407.

ed. CIG I 851; (IG II 2982; IG II² 8828; IG I³ 1374).

Κλεοδήμο | τῶ Ἀριστ(ί)π(ι)π(ι)ο Θασίο | ὄμηρο.
 “(Monument) de Cleodem, fill d'Aristip tasi, ostatic.”

1.2 ΑΡΙΣΤΟ Π

O /ḡ/, /o/

La fórmula de l'epitafi és en genitiu, la més habitual a l'època arcaica a Atenes, però que durant el segle V és substituïda pel formulari en nominatiu. A Tasos, la fórmula genitiu del nom del difunt seguit de l'article i el nom del pare en genitiu sembla ser també una fórmula habitual en els epitafis més antics²⁵⁸.

Aquesta inscripció i l'anterior, la núm.1, han estat dedicades a dos ostatics tasis. El fet que mostrin estructures tant distintes (en un cas nominatiu, en l'altre genitiu; en el primer NP + ètnic + epítet + genitiu del pare + παῖς, en el segon NP + genitiu del pare amb article + ètnic + epítet) fa pensar que no van ser gravats en el mateix moment sinó que entre la mort d'un i altre ha transcorregut un cert temps. Han estat datades ambdues al voltant del 407 ja que en aquesta data Atenes recupera el control sobre l'illa de Tasos. Segons la narració de Diodor²⁵⁹, l'exèrcit atenès captura uns dos-cents tasis en una batalla

²⁵⁸ cf. IG XII 8, 395, 416 i 438.

²⁵⁹ D.S. 13, 72, 1: τούτων δὲ πραττομένων Θρασύβουλος ὁ τῶν Ἀθηναίων στρατηγὸς μετὰ νεῶν πεντεκαίδεκα πλεύσας ἐπὶ Θάσον ἐνίκησε μάχῃ τοὺς ἐκ τῆς πόλεως καὶ περὶ διακοσίους αὐτῶν ἀνείλεν ἐγκλείσας δ' αὐτοὺς εἰς πολιορκίαν ἠνάγκασε τοὺς φυγάδας τοὺς τὰ τῶν Ἀθηναίων φρονούντας καταδέχεσθαι, καὶ φρουρὰν λαβόντας συμμάχους Ἀθηναίων εἶναι. “Quan haguéren succeït aquests fets,

abans de tancar un setge sobre la ciutat; Arquetim i Cleodem degueren ser uns d'aquests tasis capturats que, duts a Atenes mentre Tasos patia el setge, hi moriren i hi foren enterrats.

3. IG II² 8829

Estela de marbre pentèlic trencada per la part inferior, amb decoració de palmeta i fulles d'acant, i un relleu on s'hi veu un home assegut que dona la mà a un altre home dret. Entre la inscripció i el relleu hi ha gravades dues rosetes. Trobada al poble de Ceratea, actualment al *Museum Schloss Fasanarie, Hessische Hausstiftung AMa4* (Eichenzell, Fulda). Mides: 0,98 d'alçada i 0,48 d'amplada.

360-340 (Scholl).

ed. IG II² 8829.

cf. CAT 2.351e (fot.); Scholl 1996, núm.397 i tab. 30,2.

Ξάνθιππος : Θάσιος. | Χαρίνος : Ξανθίππου.

“Xàntip tasi. Carinos, fill de Xàntip.”

XXX. Lesbos

1. IG I³ 1352bis

Part superior d'una estela de marbre decorada amb un frontó que conté el relleu d'una làcitos. Mides: 0,48 d'alçada, 0,22-0,225 d'amplada i 0,075 cm de profunditat.

ca. 410-400

ed. *Praktika* 1891, 61; IG II² 9202; IG I³ 1352bis.

Ἐμπορίων | Λέσβιος

“Emporió lesbi.”

Litt. ion. NNΩ, a. 0,018 – 0,025 (O 0,015 – 0,018).

ν/π²⁶⁰

La decoració de les esteles funeràries amb una làcitos és poc habitual, però encara ho és menys la seva posició com a acrotera²⁶¹. Es considera que és una imatge copiada del motiu més habitual de les lutroforos que coronen esteles, i per a les quals es postula el significat d'indicar que la persona enterrada ha mort abans de casar-se; és dubtós si en el cas de les làcitos també se'n pot fer aquesta lectura²⁶², el que significaria en el cas de la nostra inscripció que Emporió morí jove i solter.

Trasíbul, l'estrateg dels Atenesos, havent navegat amb 15 naus cap a Tasos, va vèncer en una batalla tots aquells que havien sortit de la ciutat i va capturar-ne al voltant de dos-cents. Un cop hagué tancat els habitants de la ciutat amb un setge, els va obligar a acollir els exiliats que simpatitzaven amb el atenesos i, fent-los acceptar una guarnició, a ésser aliats dels atenesos.”

²⁶⁰ La debilitació de l'assimilació a l'interior de paraula és força habitual en les inscripcions lèsbies a partir del segle III-II aC sense que puguem afirmar si es tracta d'un fenomen de fonètica dialectal o si la influència de la *koiné* hi és determinant (cf. Hodot 1990, 80).

²⁶¹ Cf. Stupperich 1977, II 166 nota 240.

²⁶² Vid. Prukakis-Christodulopulos 1970, 55-6 tab. 45,3, on l'autora considera que es tracta simplement d'un

L'antropònim Ἐμπορίων és poc habitual²⁶³ i podria ser una referència a l'activitat comercial d'Emporió o la seva família.

2. IG II² 8491

Estela de marbre pentèlic amb frontó rodó. Trobada al Pireu. Mides: 0,63 d'alçada, 0,29 d'amplada i 0,1 profunditat.

fin. saec. V.

ed. Koumanoudes 1871, 1648; IG II² 8491.

Κλημερήτη : Ἐρεσία | Μεκακλείος
 “Clenerete erèsia, filla de Megacles”

1.2 Koumanoudes Μεκακλείος

Litt. a. 0,011.

κ_κ < γ_κ

η < ε + ε

η < *ā

⟨H⟩ ~ ⟨E⟩

⟨E⟩ ~ ⟨A⟩

-εἰος = -εος?

3. IG II² 9203

Edícula de marbre pentèlic amb frontó i relleu on s'hi han representat dues dones, una nena i un home amb barba²⁶⁴. Mides: 1,36 d'alçada, 0,8-0,75 d'amplada.

med. saec. IV

ed. IG II 3134; IG II² 9203

Ὀνήσιμος Ὀνήτορος | Λήσβιος. | Πρωτονόη : Νικοστράτη : Εὐκολίνη.
 “Onèsim, fill d'Onètor, lesbi. Protònoe, Nicòstrate, Eucòline.”

η < *ā

⟨H⟩ ~ ⟨E⟩

4. IG II² 9967

Estela de marbre pentèlic amb cimaci. Mides: 1,3 d'alçada, 0,45 d'amplada.

saec. IV.

ed. IG II 3230; Conze 1893-1922, núm.1432 T294 (*apud IG*); IG II² 9967.

element decoratiu sense més significació.

²⁶³ Vid. LGPN I, II, IIIA i IIIB: A Atenes s'hi documenta en cinc ocasions, quatre d'elles en les èpoques arcaica i clàssica. Fora d'Atenes, sols es troba el femení Ἐμπορίς a Beòcia (1x) i el masculí Ἐμπορος també a Beòcia (1x) i a Apúlia (1x).

²⁶⁴ Per a la possible identificació de les figures *vid.* Willemsen 1970a, 41-44, Beil. 3.

Καλλικράτης | Καλλιγένους | Μυτυληναῖος
 “Cal·lícrates, fill de Cal·lígenes, mitileneu.”

Litt. 0,018.

v_υ < v_ι
 υ [ü]
 gen. -ους < -εος
 -κράτης (lesb. -κρέτης)

En la forma de l'ètnic Μυτυληναῖος hi ha hagut una assimilació a distància del punt d'articulació, propiciat per la proximitat en la pronúncia de υ /ü/ i de ι /i/.

XXXI. Quios

1. IG II² 10508

Estela de marbre pentèlic, actualment conservada al Museu Epigràfic d'Atenes. Mides: 0,65 d'alçada, 0,22 d'amplada i 0,14 de profunditat.

saec. V *ex.* / *saec.* IV *in.*

ed. IG II²10508.

Ἥφαιστος | Χίος
 “Hefestes quiès.”

Litt. HΣ, a. 0,031.

Al costat de l'estela s'hi va trobar enterrada una *pelike* de figures roges que contenia els ossos calcinats d'Hefestes. L'escena que s'observa a la peça de ceràmica representa un home assegut i dues dones dretes que li sostenen les armes. Aquest motiu fa al·lusió probablement a l'efebia d'Hefestes²⁶⁵.

2. IG II² 10597

Estela de marbre pentèlic amb frontó, trencada per la part inferior. Mides: 0,44 d'alçada, 0,32 d'amplada i 0,07 de profunditat.

saec. IV

ed. IG II² 10597

cf. BE 1966, núm. 153.

Αἴγυπτίη | Ἑκατέωνος | Χίη
 “Egípcia, filla d'Hecateó, quiesa.”

l.3 IG: χρη[σπή]; BE: Χίη

²⁶⁵ Karouzou 1948, 389.

$\eta < * \bar{\alpha}, / \iota _$

3. CEG 606

Estela de marbre amb frontó rodó, trencada per la part inferior. Fou reutilitzada per a la construcció d'una paret, al carrer Zenonis. Actualment conservada al Museu Nacional d'Atenes. Mides: 0,93 d'alçada, 0,44-46 d'amplada i 0,07 de profunditat.

saec. IV?

ed. Koumanoudes 1871, 2486; Kaibel 1878, núm. 88; *IG II* 3412; Kyparisses 1928, 56 núm. 217; *IG II*² 10510; *GVI* 1987; *CEG* 606.

Σύμμαχος Σίμωνος Χίος|
 πλείστα μὲν εὐφρανθεὶς βιότῳ, λύπαις δὲ ἐλαχίσταις|
 χρησάμενος, γήρως τέρμα μολῶν πρὸς ἄκρον,|
 Χίος μὲν γενεὰν βλαστῶν, πατρὸς δὲ Σίμωνος|
 — Σύμμαχος ἐν δαπέδοις Κεκροπίας ἐκλίθην.|
 ἢ μὲν καλλικόμοις πτόρθοις βοτρῳώδεος οἴνης|
 Χίος ἀγαλλομένη Συμμάχῳ ἐστὶ πατρίς,|
 αἱ δὲ θεοῖσι μάλιστα φίλαι θνητοῖσί τε Ἀθῆναι|
 σῶμα σὸν ἐγὼ κόλποις κρύψαν ἀποφθίμενον.

“Simmac, fill de Simó, quiès. Havent gaudit plenament de les coses bones de la vida i havent sofert el mínim de penes, havent arribat a l'últim cim de la senectut, nascut de llinatge quiès, d'un pare dit Simó, jo Simmac vaig ser enterrat a terres cecròpies.”

“Quios, celebrada per les branques de ceps, pletòriques de raïm talment belles cabelleres, és la pàtria de Simmac; però la més estimada per déus i mortals, Atenes, reté el teu cos mort amagat a les entranyes.”

Litt. a. v.1 0,017, v.2-9 0,009.

dat. pl. -οις / -αις

dat. pl. -οισι

$\eta < * \bar{\alpha}$, però $\bar{\alpha} / \iota, \epsilon _$

manca d'augment

gen. -εος

$\gamma < \nu / _ \kappa$

El llenguatge utilitzat, més que homèric com en la gran majoria d'epigrames funeraris, sembla inspirat en la tragèdia àtica, especialment en Eurípides. Observem, per exemple, l'adjectiu βοτρῳώδης, present en *Les Bacants*²⁶⁶ per exemple en els versos 534 i 535 amb un gran paral·lelisme amb l'epitafi per a Simmac: ἔτι ναὶ τὰν βοτρῳώδη | Διονύσου χάριν οἴνας²⁶⁷ “pel do de Dionís, el cep cobert de raïm”. Un altre paral·lelisme interessant el trobem entre l'expressió γήρως τέρμα μολῶν πρὸς ἄκρον en la línia 3 de

²⁶⁶ E. *Ba.* 12 i 534. Cf. també l'epitafi per a un actor, datat al voltant del 350 aC (*IG II*² 11387), en el qual hi llegim el sintagma ἐμ βοτρυοστεφάνῳ κωμοιδία ἡδυγέλῳτι, “en la comèdia de dolces rialles coronada de raïms”.

²⁶⁷ οἴνη és un mot antic per a “cep” que apareix per primer cop en Hesíode, *Op.* 570 τὴν φθάμενος οἴνας περιταμνέμεν “quan hagi arribat (sc.l'oreneta), poda els ceps” i 572 τότε δὴ σκάφος οὐκέτι οἴνῳ “llavors no cavis més els ceps”, i *Sc.* 292.

l'epitafi i el vers 1081 de l'Andròmaca γήρως ἐσχάτους πρὸς τέρμασιν²⁶⁸. La designació d'Atenes com a Κεκροπία, mot derivat del mític rei atenesès Cècrops (Κέκροψ), també és un recurs habitual en Eurípides²⁶⁹.

L'estructura mètrica mostra petites imperfeccions. Està compost de quatre díctics elegíacs, i observem que les partícules δέ en el primer vers i τε en el setè tenen anotació plena, però per a respectar la forma mètrica haurien d'haver sofert elisió de la vocal²⁷⁰.

Aquest epitafi s'interpreta com dos epigrames independents, de dos díctics cadascun, ja que no hi ha lligam en l'estructura entre la primera part i la segona. Els dos primers díctics estan escrits en primera persona, per contra es canvia la perspectiva en els dos últims, redactats en segona persona. Pel que fa al contingut, veiem que s'hi repeteixen els mateixos elements en un i altre: el nom del difunt, la pàtria i l'enterrament en terra estrangera.

El primer epigrama dels dos gravats en aquest epitafi és una contraposició, pel que fa a la temàtica, als epitafis dedicats als ἄωροι²⁷¹, en els quals sempre es lamenta la mort abans d'haver gaudit de la vida i, sobretot, el fet que el pares hagin d'enterrar als fills i no a la inversa. En el nostre epitafi, haver escapat d'aquest fat, és a dir, haver arribat a la vellesa gaudint de la vida i evitant-ne els patiments, és senyal de màxima felicitat.

XXXII. Icària

1. IG II² 8935

Part superior d'una estela de marbre pentèlic amb decoració de palmeta i un relleu que representa dos moltons que creuen els corns i un càntaros entre ells. Sota la inscripció, dues rosetes. Mides: 1,01 d'alçada, 0,52 d'amplada.

paullo ante a. 317

ed. Mylonas 1880, 479; IG II 3038; IG II² 8935; Ritti 1974, 648-9.

cf. Möbius 1968, 43²⁷²; Woysch-Méautis 1982, 68-73 núm. 345.

Διονύσιος | Ἰκάριος
 “Dionisi d'Icària.”

Els dos moltons enfrontats que apareixen en aquesta estela és un motiu provinent de l'Àsia Menor i importat a l'Àtica a través de la Jònia Oriental, la zona d'on precisament prové Dionisi, durant la segona època orientaltzant del s.IV²⁷³. Ha influït en l'elecció d'aquest motiu per a decorar l'estela el nom del difunt, un teòfor format a partir del nom

²⁶⁸ Observem que el context d'aquesta expressió, en la tragèdia d'Eurípides, és totalment contrari al de l'epitafi, ja que Peleu es lamenta que, en la vellesa, hagi de viure la mort del seu únic net.

²⁶⁹ E. *Supp.* 658: κέρας παλαιᾶς Κεκροπίας οἰκήτορας i *El.* 1289: πρὸς ὄχθον Κεκροπίας. *Vid.* també *Ion* 936: Κεκροπίας πέτρας per a l'acròpoli d'Atenes i *Hipp.* 34: Κεκροπίαν χθόνα.

²⁷⁰ *Cf.* el mateix fenomen als epigrames nús. XI 25, XL 8 i XLIII 8.

²⁷¹ *Vid.* l'excel·lent recull de A.-M. Vérilhac (Vérilhac 1978-1982).

²⁷² L'autor defensa la datació de l'estela amb anterioritat a la llei funerària de Demetri de Faleró: “In die letzte Zeit vor Demetrios gehören ausnahmslos die Krönungen mit Ziegenböcken, die sich über einem Kantharos stossen. Die groben Formen des Akanthus, die gespreizten der Palmetten, die überreiche Profilierung, die nicht gemalte, sondern plastische Ausführung des Eierstabes, die Verwendung hymettischen Marmors lassen über die Entstehungszeit keinen Zweifel. Die Böcke auf der Stele des Dionysios von Ikaria sind gewiss ebenso symbolisch gemeint, wie der Stier auf dem Grab seines Namensvetters im Kerameikos.”

²⁷³ *Cf.* Brückner 1888, 375; Kraus 1955, tab. 39 i Luscheys 1954, 243 ss (*non vidi. apud Kraus*).

del déu Dionís; els dos moltons, animals relacionats amb aquest déu, constitueixen una referència mitològica al nom del difunt i lliguen text i iconografia de l'estela²⁷⁴.

XXXIII. Samos

1. IG I³ 1366

Base quadrada de marbre, trobada prop de la porta del Pireu reutilitzada per a la construcció del mur de Temistocles, on va ser trobada també la bilingüe greco-cària (núm. XXXIX,1), i conservada actualment al Museu del Ceràmic. Damunt la base s'hi va col·locar un *kouros*, del qual sols en resta l'empremta del peu²⁷⁵. Mides: 0,33 d'alçada, 0,66 d'amplada i 0,66 de profunditat.

ca. 520-490 (Jeffery 1990²: 490-480; F. Willemsen: 520; U. Knigge²⁷⁶: 520-510)
ed. Courbin 1954, 106; Willemsen 1963, 123-5 núm. 5; IG I³ 1366; IG XII, 6 892.
cf. Jeffery 1990², 330, 342, tab.63.16; Kissas 2000, núm. A 27, Tab. 39.

Αἴσχρο : το Ζοίλο | Σαμίο
“(Monument) d'Escros, fill de Zoilos, sami.”

Litt. ion. ΑΜΡΣΧΩ, a. 0,025-0,03, στοιχηδόν. Ο /ϕ/, /o/

-ωιι- /o.i/

L'epitafi està gravat en l'alfabet de Samos, i el lapicida que va gravar la inscripció ha estat identificat com el mateix que gravà la inscripció en honor del també sami Leànax (núm. 2 d'aquesta secció). Prop de l'indret on es va trobar la base, s'hi trobaren fragments d'un *kouros*, segurament el que constituïa aquest monument funerari. Tant la tècnica escultòrica del *kouros* com la de la base són les del taller de Filerg, que formava part d'un cercle d'artistes jònics i qui realitzà també el monument funerari de Leànax²⁷⁷.

2. IG I³ 1365

Bloc de marbre trobat el 1964 al nord de la Porta del Pireu, reutilitzada per la construcció de la muralla temistoclea. La part conservada és la meitat del que fou la base d'un monument més gran de 4 o 5 graons, semblant al monument funerari de Pitàgores de Selimbria (núm. XXIII, 1). L'epitafi està gravat a la part davantera, i al lateral, s'hi va gravar de nou el nom del difunt. Mides: 0,945 d'amplada, 0,305 d'alçada i 0,518 de profunditat. A la part superior s'han buidat 0,018 en una amplada de 0,705 per a col·locar-hi una estàtua.

ca. 510-500.

ed. Knigge 1969; CEG 52; IG I³ 1365; Viviers 1992, 103-112, pl. 18; IG XII, 6 893.
cf. Kissas 2000, núm. A 28

²⁷⁴ Cf. Ritti, *o.c.*, que afegeix que el culte del déu Dionís és un dels més importants d'Icària. Contra Woysch-Méautis, *o.c.*, que considera simple coincidència el nom del mort i la relació dels moltons amb el déu Dionís.

²⁷⁵ Potser correspon a aquest *kouros* el tors que es trobà al costat de la base, *vid.* Ohly 1962, 96 i Kleine 1973, 55-56.

²⁷⁶ *Vid.* nota 277

²⁷⁷ Cf. Knigge 1969, 85-6 i Viviers 1992, 103 i 112-113; *vid.* també el comentari de la següent inscripció.

A I ἐς Σαμίους γενναῖος ἀνὴρ ὑπὸ σήματι τῶιδε |
 Λεάναξ Ἡραγόρῳ κείται ἀποπρὸ φίλων.

A II Φίλεργος ἐποίησεν.

B (al lateral) [Λεάν]ακτος

“Noble entre els samis l’home que jau sota aquesta tomba lluny dels seus, Leànax fill d’Heràgores. Filerg ho va fer. De Leànax.”

A I et B *Litt. ion.* ΑΓΕΛΜΝΝΝΞ D=ρ ΣΣΥΦΩ, a. 0,025-0,03. A II *Litt. mixtae* Λ=γ E H=η ΑΝΡΣΦ, a. 0,05-0,055 (O 0,045).

gen. -εω < -ηο

dat. pl. -οις

ἐς < ἐν / #S

ν efelcística / #

Com en la inscripció anterior, del mateix lapicida, l’alfabet del díctic és el de Samos. Per contra, la firma de l’artista presenta un alfabet “mixt”, amb grafies de l’alfabet jònic (P, H) combinades amb grafies de l’alfabet àtic (Γ, Λ).

La base per a aquest monument funerari ha estat construïda amb la tècnica sàmia d’unió de dos blocs. La forma rectangular tan sols té un altre paral·lel a Atenes, i és el monument per al sami Escros, obra del mateix artista. Per la forma de la base, devia suportar no pas un *kouros*, com en l’anterior, sinó una estàtua en posició asseguda²⁷⁸.

L’escultor Filerg forma part d’un cercle d’artistes jònics sota el mestratge d’Endeu i que treballen majoritàriament per a clients jònics²⁷⁹. Les obres de Filerg presenten una tècnica escultòrica sàmia, i és possible que ell mateix provingués d’aquesta ciutat i n’hagués fugit en caure el tirà Polícrates. A la seva arribada a Atenes es posà a treballar al taller d’un artista també d’origen jònic, Endeu. La seva tècnica i procedència l’haurien fet especialment apreciat entre els metecs samis, que es convertiren en els seus principals clients.

Els antropònims que apareixen en l’epitafi, Leànax i Heràgores, estan ben testimoniats en inscripcions de la Jònia: A Milet, en una llista d’Estefanofors datada a principi del segle V²⁸⁰, hi trobem un Leànax, fill de Molpàgores, i sembla ser un nom pertanyent a l’onomàstica del jònic oriental, ja que els altres exemples que hem trobat procedeixen, a més de Milet, de Delos, Tasos i Òlbia del Pont²⁸¹. El nom del pare, Heràgores, és relativament usual a Samos²⁸².

²⁷⁸ Per a estàtues assegudes d’aquesta època a Samos, cf. Himmelmann 1986, 17-18.

²⁷⁹ Per l’atribució de Filerg al taller d’Endeu, cf. Knigge i Viviers.

²⁸⁰ *IMilet* I,3, núm. 122, 35.

²⁸¹ Milet: *IG* III, 122 I,35; Delos: *IG* XI², 226 A, 15; Tasos: *IG* XII⁸, 279,18; Òlbia: *SEG* XLVIII 1012 (= Dana 2004). En aquesta darrera inscripció, una carta comercial trobada a Òlbia del Pont i el receptor de la qual duu el nom de Leànax, l’hi trobem escrit en una ocasió en la forma no contracta Λεάναξ, i en l’altra en la contracta Λῆναξ. Sobre l’antropònim *vid.* també Bechtel, 279 i Masson, OGS III, 74-75.

²⁸² *Vid.* índex a *IG* XII 6,2. U. Knigge reconstruïa en una dedicatòria de Samos del segle VI el nom Heràgores, fill de Molpàgores. Aquesta coincidència en l’antropònim del pare la portava a proposar la següent prosopografia: l’Heràgores de Samos i el Leànax de Milet serien germans, i el Leànax d’aquest epitafi atenès podria ser el fill d’Heràgores de Samos i el nebot de Leànax de Milet. És una proposta atractiva, però en la nova edició de les inscripcions de Samos, *IG* XII 6, 2, 564 la lectura hi és Π[υθ]αγόρῳ,

No és possible saber amb certesa si l'expressió ἀποπρὸ φίλων respon al fet que Leànax arribà a Atenes tot sol i deixà la família a Samos o si tan sols reproduceix el *topos* habitual en epigrafia funerària del lament d'estar enterrat en una terra estrangera. Que se li hagi dedicat un monument funeràri tant majestuós ens inclina a pensar en la segona opció.

3. IG I³ 1367

?

Es tracta de dos fragments de marbre trobats a les excavacions de l'Àgora d'Atenes. Entre ells no hi ha cap punt de contacte, però degueren formar part d'una base per a un monument funeràri. Mides aproximades de la base: més de 0,22 d'alçada, més de 0,405 d'amplada i més de 0,345 de profunditat.

ca. 500.

ed. Meritt 1952, 375 núm. 27 tab. 96; Jeffery 1978, 122; *Agora XVII* 751; IG I³ 1367; IG XII, 6 894.

cf. Kissas 2000, núm. A 37.

Βρο[τάχο τὸ ---]νακτο[ς]

Litt. ion. (?) ABNP, a. 0,03-0,04.

L' *editor princeps* de la inscripció, B. Meritt, fou el que interpretà els fragments com la base d'un monument funeràri destinat a sostenir una estela o una escultura. Segons ell, la inscripció havia d'incloure un únic antropònim, el del difunt, i proposa llegir-hi Βρο[τά]νακτο[ς], un antropònim fins ara no testimoniats, que estaria format a partir de les arrels βροτο- i ανακτ- i amb el significat de "senyor d'homes"²⁸³. L. H. Jeffery prefereix veure-hi dos antropònims en genitiu, "(Monument) de X, fill de Y", i és la reconstrucció proposada també a l'edició IG I³. L.H. Jeffery afegeix al seu comentari que l'estil de l'escriptura, amb una ro de clara forma jònica, i el tipus de marbre utilitzat podrien ser indicis que el monument anava dedicat a un sami.

4. IG I³ 1368

Pedra inferior d'un monument funeràri compost de diversos graons²⁸⁴. Conservada al Museu Epigràfic d'Atenes. Mides: 0,21 d'alçada, 0,76 d'amplada i 0,615 de profunditat.

ca. 500-480.

ed. IG I 489; IG I² 1005; IG I³ 1368; IG XII, 6 896.

Ἄντιστάσιος | [Σ]αμίο.
“(Monument) d'Antístasis sami.”

Litt. ion. (?) AMNΣ, a. 0,02-0,03, στοιχηδόν. Ο /ϖ/, /ο/

amb una clara Π.

²⁸³ Cf. Masson 1963, 222-223, per als dubtes sobre l'existència de l'arrel βροτο- en antroponímia grega, i contra Robert 1963, 238 que posa en relació la reconstrucció proposada per B. Meritt amb altres noms amb el mateix radical, testimoniats a Creta (Βροτύλος, Βρόταχος) i a Panticapea (Βρόταχος) i en un escultor de la ciutat lídia de Sipile anomenat Βροτέας. *Vid.* Curbera 2004, 4, segons el qual la forma Βρό[ταχος] per Βάτραχος ha de tenir el seu origen en el jònic oral.

²⁸⁴ Segons Loeschcke 1879, 302, la forma quasi rectangular indica que al damunt s'hi devia haver col·locat una estàtua o una columna, però no pas una estela.

gen. -IOS

L'alfabet que s'ha utilitzat en aquesta inscripció és considerat un alfabet de transició, que inclou elements propis de l'alfabet àtic amb element procedents de l'alfabet jònic²⁸⁵. El formulari de l'epitafi, en genitiu, és l'habitual a Atenes en l'època arcaica; posteriorment, en època clàssica, serà substituït pel formulari en nominatiu²⁸⁶.

El nom del personatge honorat en aquest epitafi, Ἀντίστασις, no és conegut a Samos però si que se'n documenten dos altres exemples a Tasos²⁸⁷ i un a Panticapeon²⁸⁸. La formació d'antropònims masculins a partir d'abstractes en -σις sembla pròpia del jònic, ja que altres compostos semblants els trobem a Milet, Tasos i Eritrea²⁸⁹.

5. IG II² 10231

Estela de marbre pentèlic amb fris i relleu on s'hi veu una dona asseguda, amb el cap cobert per un *himation*²⁹⁰. Procedent del Pireu, actualment al Museu Nacional d'Atenes. Mides: 0,84 d'alçada, 0,31-29 d'amplada i 0,08 de profunditat.

410-400 (Scholl)

ed. IG II 3301; IG II² 10231; IG XII, 6 900.

cf. CAT 1.290 (fot.); Scholl 1996, núm. 101, tab. 1,3.

Τιτῶ | Σαμία
 “Tito sàmia.”

Litt. 0,022.

ā /ι_

6. IG II² 10223

Estela de marbre pentèlic amb fris, conservada al museu del Pireu. Mides: 0,93 d'alçada, 0,31 d'amplada i 0,05 de profunditat.

saec. IV in.

ed. IG II² 10223; IG XII, 6 899.

Ἀρίμνηστος | Δεξίππο | Σάμιος.
 “Arimnest, fill de Dexip, sami.”

Litt. EΞΠΣ, a. 0,011. O /ō/, /o/

²⁸⁵ Cf. Koehler 1885, 379.

²⁸⁶ Vid. Ginestí 2002, 8.

²⁸⁷ Cf. LGPN I, s.v.: BCH Suppl V, 116, col. 4, 25: Ἀντίστασις Ἀσικράτεως, de la meitat del segle V i IG XII (8), 299, 20 amb la correcció de G. Daux (Daux 1973, 247): Θεόδωτος Ἀντιστάσιος, datada al s.II.

²⁸⁸ Cf. Cojocarú 2004, 116 (datació 344-311).

²⁸⁹ Per a aquests antropònims vid. Bechtel, HPN, 44 s.v. Ἀνάψυξις.

²⁹⁰ El que indica que es tracta d'una dona casada, cf. Scholl 1996, 169.

El nom Ἀρίμνηστος presenta com a primer element la partícula emfàtica ἀρι-/ἐρι-. Tant una com l'altra es troben en onomàstica com a primer element de compostos²⁹¹, no sembla però que tinguin un origen etimològic comú²⁹².

7. IG II² 6417

Estela de marbre pentèlic amb palmetes, trencada per la part esquerra. Conservada al Museu Nacional d'Atenes. Després de la línia 4 de la inscripció hi ha un espai buit on hi devia haver una pintura, avui perduda. Mides: 0,77 d'alçada, 0,28-25 d'amplada i 0,08 de profunditat.

a. 390-365.

ed. Lolling 1889, 148-149; IG II 5,2175b; IG II² 6417; IG XII, 6 898.

Εὐπάλεια Ἴπποκράτους Κηφισεῖως γυνή. Φίλισκος Ἴπποκράτους |Κηφισιεύς.
Μύρτα Ἴπποκράτους θυγάτηρ. *spatium vacuum*. |Ἡραγόρας Ἡροδότου Σάμιος.
Ἴπποκράτης Ἡραγόρου Κηφισιεύς. |[Θρά]συλλος Ἡραγόρου Κηφισιεύς. |[---
Ἡ]ραγόρου γυνή.

“Eupalea, dona d'Hipòcrates cefisieu. Filisc, fill d'Hipòcrates, cefisieu. Mirta, filla d'Hipòcrates. Heràgoras, fill d'Heròdot, sami. Hipòcrates, fill d'Heràgoras, cefisieu. Trasil, fill d'Heràgoras, cefisieu. (...), dona d'Heràgoras.”

η < *ā, però ā /l _
gen. -ου per a masc. en -ā
gen. -έως per noms en -εύς
gen. -ους < -εος
⟨E⟩ ~ ⟨I⟩
⟨EI⟩ ~ ⟨E⟩

L'escriptura del demòtic Κηφισεῖως presenta una grafia anòmala. La forma habitual és Κηφισιέως, però en aquest cas trobem la grafia ⟨E⟩ en el lloc de la ⟨I⟩ antevocàlica, i per a la /ě/ s'ha usat la grafia ⟨EI⟩. Potser respon a un nivell baix de llengua la confusió gràfica deguda a la proximitat en la pronúncia de les vocals /e/ i /i/, un fenomen que s'observa en l'epigrafia atenesa sobretot a partir del segle IV²⁹³.

L'epitafi va dedicat a tres generacions d'una família. L'avi, Heràgoras, és un ciutadà de Samos; en canvi els seus dos fills, Hipòcrates i Trasil, ja són ciutadans atenesos tal com demostra la seva designació amb el demòtic de Cefísia. Degueren rebre la ciutadania l'any 405/4²⁹⁴, amb el decret de concessió de ciutadania al conjunt dels Samis, i ja no retornaren a l'illa, tal com es veu en el fet que el net Filisc continua fent ús del demòtic atenès.

²⁹¹ Vid. la llista a Bechtel, *HPN*, 65-66.

²⁹² Cf. Chantraine, *DELG*, s.v. ἀρι- i ἐρι-.

²⁹³ Cf. Teodorsson 1974, 175-182. Contra Threatte, *GAI* I, 137-138, que, en el cas de ⟨E⟩ per /i/, considera que els exemples esporàdics a Atenes són deguts a un error del lapicida, més que a la plasmació d'un fenomen fonètic. Per a les diferents corrents en la datació i àmbit sociolingüístic d'aquests fenòmens, vid. la clarificadora contribució de del Barrio 1994.

²⁹⁴ Cf. Osborne 1981, T16. El decret (*IG* II² 1 i Osborne D4, D5) era de fet un tractat d'*isopoliteia*, per la qual cosa tan sols els samis que en aquell moment es trobaven a Atenes foren realment naturalitzats i assignats a un demos.

8. IG II² 10230

Estela de marbre pentèlic amb fris, trencada per la part inferior. Trobada al Ceràmic. Mides: 0,75 d'alçada, 0,38 d'amplada i 0,1 de profunditat.

ante med. saec. IV.

ed. IG II² 10230; IG XII, 6 902.

Σάτυρος Ἑστιαίο Σάμιος. | Λύκος Σατύρο Σάμιος
 “Sàtir, fill d’Hestieu, sami. Licos, fill de Sàtir, sami.”

Litt. 0,011. O /ō/, /o/

ἔστ-

9. Agora XVII 657

Fragment d’una estela de marbre pentèlic. Mides: 0,196 d'alçada, 0,178 d'amplada i 0,074 de profunditat.

ante med. saec. IV.

ed. Woodhead 1957, 235-236, núm. 94 pl. 60; *Agora XVII 657*; IG XII, 6 903.

Σιλανίων | [---]ο[υ] Σάμ[ιος]
 “Silanió, fill de..., sami.”

Litt. a. 0,015.

ā originària

La u del patronímic va ser esborrada, però encara es pot llegir. La rasura sembla originada per un intent de mantenir una ortografia arcaïtzant en el genitiu.

10. IG II² 10227

Estela de marbre pentèlic amb fris, trencada per la part inferior. Actualment conservada al Museu Epigràfic d’Atenes, Mides: 0,71 d'alçada, 0,24 d'amplada i 0,07 de profunditat.

med. saec. IV.

ed. IG II² 10227; IG XII, 6 905.

Διδυμίας, | Καλλιθέα | Σαμίω
 “Didímias i Cal·lítea, samis.”

Litt. AESΩ, a. 0,014.

ā /ι,ε_
 Ús del dual²⁹⁵

²⁹⁵ Cf. l’epitafi núm. XXI a 8 per un altre exemple d’un ètnic en dual. Es tracta d’un monument funerari

11. IG II² 10232

Estela de marbre himètic amb fris, trencada per la part inferior. Conservada al Museu del Pireu. Mides: 0,67 d'alçada, 0,3 d'amplada i 0,05 de profunditat.

med. saec. IV.

ed. IG II² 10232; IG XII, 6 904.

Φανῆς | Ζωπυρίωνος | Σάμιος
 “Fanes, fill de Zopirió, sami.”

Litt. a. 0,015.

12. SEG XXII 188

Part superior d'una estela de marbre amb decoració de palmetes i un relleu on s'hi veu un jove nu i davant seu una parella adulta, segurament representant el seu pare i la seva mare. Trobada al Ceràmic i conservada al seu Museu. Mides: 1,18 d'alçada i 0,29 d'amplada.

350-340 (Scholl)

ed. SEG XXII 188; IG XII, 6 910.

cf. Ohly 1965, 360 fig. 45; CAT 3.455; Scholl 1996, núm.61, tab. 36,1.

Ἀλέξανδρος Σάμιος
 “Alexandre sami”.

13. IG II² 10226

Fragment d'una estela de marbre pentèlic, trencada per la part superior. Conservada al Museu del Pireu. Mides: 0,56 d'alçada, 0,42 d'amplada i 0,09 de profunditat.

post med. saec. IV.

ed. IG II² 10226; IG XII 6, 907.

cf. Peek 1954, núm.91; Shipley 1987, 303.

Βίσθαρος Διονν - - | Σάμιος
 “Bístar, fill de Dionn..., sami.”

l.1 Peek: Διονν[ὺ]; Shipley: Διονν[υσίου].

Litt. a. 0,019.

L'antropònim Βίσθαρος, o Βισθων format amb la mateixa arrel, es troba a Priene, Magnèsia, Colofó, Quersonès del Pont, a més de la presenta inscripció per a un sami²⁹⁶. Sembla doncs una arrel onomàstica limitada a la zona de la Jònia.

dedicat a un pare i un fill procedents d'Escione, a la península calcídica.

²⁹⁶ Cf. Robert 1963, 311. Tot i que l'etimologia és incerta, L. Robert els considera noms de formació grega.

14. IG II² 10229

Aetoma de marbre himètic. Trobada al Ceràmic, conservada al Museu Epigràfic d'Atenes. Mides: 0,28 d'alçada, 1,3 d'amplada i 0,7 de profunditat (Les mides difereixen de les de Brückner: 0,35 d'alçada, 1,28 d'amplada i 0,71 de profunditat *saec.* IV.

ed. Koumanoudes 1871, 2355; *IG* II 3300; *IG* II² 10229; *IG* XII, 6 908.
cf. Brückner 1909, 92.

Νάννιον : Σαμία
“Nannion sàmia.”

Litt. 0,018.

ā /ι_

En el mateix lloc on es va trobar aquesta estela, la zona dels complexos funeraris X i XI, s'hi van trobar altres esteles, dues d'elles amb inscripcions: Κριτόδημος (*IG* II² 11915) i Τιμοστράτη Κυρηναία (*IG* II² 9136 = núm. LIV, 3). Podria ser que formessin totes part del mateix complex funerari familiar.

15. IG II² 10233

Estela de marbre himètic amb fris, trencada per la part dreta. Procedent del Pireu i actualment al Museu Epigràfic d'Atenes. Mides: 0,21 d'alçada, 0,2 d'amplada i 0,04 de profunditat.

saec. IV.

ed. *IG* II 3302; *IG* II² 10233; *IG* XII, 6 909.

Φρυγή Σα[μία]
“Frine sàmia.”

Litt. a. 0,014.

16. IG II² 10224/5

Fragment de marbre pentèlic. Conservat al Museu Nacional d'Atenes.

saec. IV ?

ed. *IG* II² 10224/5; *IG* XII, 6 912.

cf. Shipley 1987, 303.

---ισκε --|’Αριστο --|ο Σάμιος.
“...isce, fill d’Aristo..., sami.”

Litt. ΑΣ. Ο /ō/, /o/

G.Shipley proposa restituir el nom de [Παρμεν]ισκο[ς], ja que és l'únic antropònim masculí documentat a Samos que contingui la seqüència de lletres -ισκ-.

17. IG II² 10228

Part superior d'una estela de marbre himètic. Trobada a l'acròpolis, actualment està conservada al Museu Epigràfic d'Atenes.

saec. IV/III

ed. Koumanoudes 1871, 2354; *IG II² 10228*; *IG XII*, 6 913.

[Δι]ονύσιος Ἡρακ[λε]ίτου(υς) Σάμιος
 “Dionisi, fill d'Heraclit, sami.”

Segons Koehler, l'editor de *IG II²*, no és segur que es tracti d'un epitafi.

Samis presents en altres inscripcions**i. IG II² 9870 = XL, 32**

Es tracta d'una estela de marbre datada al final del segle IV i dedicada a un matrimoni, el marit prové de Milet i la dona de Samos. El text és el següent:

Σίμων Θεοδώρου Μιλήσιος. | Ἀφροδισία | Σαμία
 “Simó, fill de Teodor, milesi. Afrodisia sàmia.”

η < *ā, però ā /ι_

Per a una presentació completa de la inscripció, vegi's l'entrada a l'apartat corresponent a la Jònia.

XXXIV. Cos**1. IG II² 9143**

Lutroforos de marbre pentèlic amb un relleu on s'hi veu un home amb barba que allarga la mà a un noi dret, darrera del qual hi ha un escuder. Trobada al Pireu i conservat al Museu Nacional d'Atenes. Trencada per la part inferior i superior. Mides: 0,55 d'alçada.

saec. IV *in.*

ed. Koumanoudes 1871, 1932; *IG II* 3124; *IG II² 9143*.

cf. *CAT* 2.746 (fot.)

Κυδροκλῆς Βαικύλο Κῶος. Στέφανος Κυδροκλέος Κῶος
 “Cidrocles, fill de Bècil, coès. Estèfan, fill de Cidrocles, coès.”

Litt. a. 0,007. Ο /ῶ/, /ο/

gen. -κλέους < *-κλεῖφος

? β < φ /#_

Κυδροκλῆς és un nom que es troba en altres illes de l'Egeu, en canvi per a Βαικύλος sembla que aquest n'és l'únic testimoni trobat fins ara. O.Masson proposa veure-hi una variant del nom Φαικύλος amb pèrdua de l'aspiració de l'oclusiva labial²⁹⁷.

XXXV. Rodes

1. **SEG XLI 209**

Lècitos funerari de marbre trobat a l'Àtica, actualment al Museu del Pireu. S'hi observa el relleu d'un home dret i un d'assegut que es donen la mà. La inscripció està gravada per sobre l'home situat a l'esquerra. Mides: 0,49 d'alçada.

ca. 375-350.

ed. Clairmont 1991, 48-49; *SEG XLI 209*.

Ἱέρων Φιληράτου Ρόδιος
 “Hieró, fill de Filèrat, rodi.”

ἱερ-

A l'illa de Rodes, s'hi ha trobat un epitafi datat al primer quart del segle IV i dedicat a una tal Cal·liarista, filla de Filèrat²⁹⁸. L'estela de Rodes és obra d'un taller local, però inspirada en l'estil àtic. Això i el fet que aquests dos epitafis continguin els únics exemples del nom Filèrat a Rodes i la seva *perea* fan pensar que hi havia un lligam familiar entre Hieró, a Atenes, i Cal·liarista, a Rodes. Si es tractava de dos germans, el fet que Cal·liarista hagi restat a Rodes seria un indicatiu que Hieró emigrà a Atenes en edat adulta i no era pas el fill d'un metec ja instal·lat a la ciutat.

2. **IG II² 10141**

Estela de marbre pentèlic amb un relleu del qual sols en resten tres caps. Trencada per la part inferior i la part superior. Trobada al Pireu i conservada al seu Museu. Mides: 0,27 d'alçada, 0,35 d'amplada i 0,06 de profunditat.

med. saec. IV.

ed. *IG II 3286; IG II² 10141*.

cf. *CAT 111*.

- - ων : Ρόδ[ιος] | Εὐτυχίς. Τίβειος | χρηστός
 “..ó rodi. Euticis. Tibeu, home excel·lent.”

Litt. a. 0,012.

3. **IG II² 10139**

Estela de marbre pentèlic amb palmeta, trencada per la part inferior. Trobada al Pireu i conservada al Museu Nacional d'Atenes. Mides: 0,57 d'alçada, 0,4 d'amplada.

a. 340-317.

²⁹⁷ Masson, *OGS III*, 213.

²⁹⁸ Clairmont 1970, núm.32.

ed. Koumanoudes 1871, 2339; *IG II* 3284; *IG II²* 10139.

Σιμίας : Ρόδιος
 “Simias rodi.”

Litt. a. 0,017.

4. Agora XVII 651

Dos fragments d'una estela, reutilitzats per un mur de l'església dels Sants Apòstols, a l'antiga Àgora. Mides: 0,46 d'alçada, 0,235 – 0,27 d'amplada i 0,055 – 0,08 de profunditat.

saec IV?

ed. Meritt 1963, 50-51, núm.80 pl 17; *Agora XVII* 651.

Θεόδ(ο)τ(ο)ς | Ρόδιος
 “Teòdot /Teòdates rodi”

l.1: *lapis* ΘΕΟΔΔΤΒΣ

Litt. a. 0,017.

El text que apareix a gravat a la pedra és ΘΕΟΔΔΤΒΣ. Els editors de la inscripció afirmen que la forma inversa de beta s'assembla a una forma cària per a eta²⁹⁹ però el nom que en resultaria, Teodates, és desconegut. Això els porta a corregir el nom en Θεόδοτος, considerant que el lapicida ha comès dos errors. En la inscripció, però, hi trobem tres exemples d'òmicron correctament escrits, per la qual cosa l'error proposat pels editors ens sembla molt poc probable³⁰⁰. Més lògic és entendre la segona delta com una alfa i la lletra entre T i Σ realment com una forma peculiar per a eta³⁰¹.

Que l'antropònim Θεοδατης no estigués testimoniats fins ara no sembla tampoc raó suficient per a excloure'n la lectura, ja que presenta una formació paral·lela a d'altres noms: el sufix onomàstic -δατης es troba en el conegut nom Μιθραδάτης, adaptació grega d'un nom irànic, i també en altres testimonis d'origen irànic, per exemple de la costa nord del Mar Negre³⁰². En aquest cas es tractaria d'una formació mixta amb una arrel grega i un sufix irànic, tal com en els antropònims Ἀθηνοδάτης i Ηραδάτης³⁰³.

Una altra opció és veure-hi una variant del nom grec Θεοδαίτης, que duu un magistrat monetar de Cime³⁰⁴. En aquest cas hauríem de suposar la caiguda de la iota en el diftong ai, ja que no sembla que en la inscripció hi hagi espai per a una altra lletra.

²⁹⁹ segons la taula de V. Sevoroskin (Sevoroskin 1968, 172 tab. 2).

³⁰⁰ Tot i això, ha estat recollit també en la forma Θεόδ(ο)τ(ο)ς a *LGPNI*.

³⁰¹ La eta en època arcaica presenta sovint una forma tancada i així es troba a Rodes (Jeffery 1990², XXX), *vid* també la forma B per a eta en l'alfabet arcaic de Corint, forma que té el seu origen més aviat en un arrodoniment de la eta tancada més que no pas en la lletra beta (Jeffery 1990², 115).

³⁰² Cf. Μαίδατης (Solomonik 1984, 456) i Κλουριδατης (*IosPE I²* 684), considerats de procedència irànica i persa respectivament per Cojocar 2004, 130.

³⁰³ Ἀθηνοδάτης s'ha trobat a Dura Europos, a la riba del Tigris (*Vid. Dura Europos*, 394) i Ηραδάτης a Konia (*Vid. PASA*. 2 (1888), núm. 222) al sud-est de la península anatòlica.

³⁰⁴ Münsterberg 1985, 76 i Masson, *OGS II*, 529, amb un segon testimoni Θεύδαίτης.

5. IG II² 10142

Part superior dreta d'una estela amb restes de palmeta. Conservada al Museu del Pireu. Mides: 0,3 d'alçada, 0,23 d'amplada i 0,14 de profunditat.

saec. IV.

ed. IG II² 10142.

---σ| --- Ρόδιος.
 "... rodi."

XXXVI. Creta**1. IG I³ 1349bis**

Estela de marbre pentèlic amb cimaci i set acròteres, que conté un relleu on s'hi veu un home amb barba assegut que amb la mà esquerra sosté un bastó i amb la dreta un disc, probablement una peça de metall. La primera línia de la inscripció està gravada al cimaci, el dístic a l'arquitrav de l'estela. Lloc de troballa desconegut, va arribar a França el 1817 formant part de la col·lecció de L.F. Fauvel i actualment es conserva al Museu del Louvre de Paris. Mides: 1 d'alçada i 0,6 d'amplada.

ca. 430-425? (Meyer: 416-400. Scholl: 410-400. Clairmont: ca. 380-375).

ed. IG II 2867; IG II² 8464; GVI 167; Clairmont 1970, núm.15 i tab. 8.15; CEG 96; IG I³ 1349bis.

cf. Daux 1972, 511 i 525-6; CAT 1.202 (fot.); Scholl 1996, núm.464.

Σωσίνοσ Γορτύνιοσ χαλκόπτησ.
 μνήμα δικαιοσύνησ καὶ σωφροσύνησ ἀρετῆσ τε
 Σωσίνο ἔστησαν παῖδεσ ἀποφθιμένο.

"Sòsinus gortini, forjador del bronze. Com a record del seu sentit de la justícia, la seva prudència i excel·lència, els fills de Sòsinus van fer alçar aquest monument a la seva mort."

Litt. ion. MNNSΣΣΣ, a. 0,012. O /ō/, /o/

η < *ā
 φθιμ- (cr. ψιμ-)³⁰⁵
 -σύνη
 παῖδεσ³⁰⁶

La designació de l'ofici, χαλκόπτησ, no es troba documentada en cap altre cas, però és d'etimologia clara i deu provenir d'una forma *χαλκοκόπτησ, amb haplologia de la síl·laba -κο-. El sufix per a *nomina agentis* *-τᾱσ pot respondre tan a una formació atenesa com cretesa, ja que el cretès presenta també l'ús d'aquest sufix en detriment de -τηρ, més estès en l'àmbit dòric³⁰⁷. Per altra banda, a Gortina la /l/ hi té una pronúncia

³⁰⁵ Vid. els genitius ψιμένω en ICret I 8 i 27 i ψινόντοσ en ICret IV 196 i Bile 1988, 141, que defensa a partir d'aquests exemples l'*spirantisation* de l'oclusiva dental aspirada [pth] > [ps] en cretès.

³⁰⁶ Vid. Bile 1988, 332: El cretès té per a designar els fills els mots υῖύσ (fill), θυγατήρ (filla) i, quan no se'n precisa el sexe, τέκνον ο παιδίον.

³⁰⁷ Bile 1988, 176.

velar, que fa que amb posterioritat al segle V vocalitzi en u, i així trobem el nom del bronze escrit *καυχωι*³⁰⁸.

El monument que els fills de Sòsinus han dedicat al seu pare pretén honorar-lo de forma especial, i per això el difunt hi és representat assegut en un tron, en una figura que s'inspira en el Posidó del fris del Partenó³⁰⁹, però que també recull atributs propis de l'ofici desenvolupat per Sòsinos. La referència a l'ofici, tant en la iconografia de l'estela com en l'epitafi, és estranya en les esteles funeràries de ciutadans atenesos i es troba únicament en les de metecs³¹⁰.

Són interessant les tres qualitats que els fills volen posar de manifest: *δικαιοσύνη*, *σωφροσύνη* i *ἀρητή*, que alguns comentaristes de la inscripció posen en relació amb les qualitats que ha de tenir un ciutadà³¹¹. Per separat o en combinació de dues les trobem sovint en epigrames funeraris³¹², però no gaire habitualment totes tres. En aquest sentit és interessant el paral·lel de l'epitafi *CEG* 554, també provinent de l'Àtica, i que també lloa la presència de totes tres qualitats en la persona honorada.

2. *IG* II² 9044

Estela de marbre pentèlic amb palmeta. Sota la inscripció, dues rosetes. Trobada al Ceràmica a l'oest del complex funerari XII, col·locada sobre un túmul; darrera l'estela, un sarcòfag amb l'esquelet d'una dona i sense ofrenes. Mides de l'estela: alçada 0,51, amplada 0,62 - 0,54.

400-350 (Kovacovics: 340-317).

ed. Koumanoudes 1871, 1892; *IG* II 3080; Brueckner 1909, 98; *IG* II² 9044.

cf. Kovacovics 1990, 83 núm.1 tab. 19.1 (estela) i 86 núm.100 (sarcòfag).

Γλυκέρα | Ἀντιόχο | Κνωσίο
 “Glícera, filla d'Antíoc cnosi.”

Litt. a. 0,026. O /ō/, /o/

³⁰⁸ En la inscripció *ICret* IV 162, datada al segle III, amb vocalització de la /l/ i metatesi d'aspiració. *Cf.* Bile 1988, 120 i 139.

³⁰⁹ Per la semblança entre ambdues figures, *cf.* Meyer 1989, 79-82.

³¹⁰ *Vid.* Ginestí 2002, 202.

³¹¹ M.Meyer, *o.c.*, citant Neumann, *Wort und Bild. Symposion des Fachbereichs Altertums- und Kulturwissenschaften zum 500jährigen Jubiläum de Universität Tübingen*, Tübingen 1979, 231 (*non vidi*), i C.W. Clairmont, *o.c.* *Vid.* també Veligianni-Terzi 1997, 219-222 i 296-300 per l'ús dels tres substantius en el decret honorífic atenesos. Segons l'autora, *δικαιοσύνη*, que es troba quasi exclusivament en decrets per a ciutadans, fa referència principalment a l'exercici d'un càrrec públic en conformitat amb les lleis, i fou aplicat posteriorment a ciutadans que amb la seva acció política aconseguiren un bé comú. Tan sols en un cas és aplicat a un metec: *IG* II² 347 per al comediògraf Amfis d'Andros, que anys després rebé la ciutadania atenesa, i que en el moment del decret C. Veligianni-Terzi considera que devia gaudir d'un estatus especial.

³¹² L'elogi de l'*ἀρητή* és un tòpic habitual, i el retrobem en nombrosos epigrames funeraris des dels exemples més antics; la qualitat de la *σωφροσύνη* també és citada en epigrames funeraris des d'època arcaica. Sovint és lloada la presència d'ambdues qualitats en una persona, com per exemple en la inscripció *CEG* 58 (XXVII c 1), que és alhora el testimoni epigràfic més antic del mot *μετοίκος*. Pel que fa a *δικαιοσύνη*, fora d'aquest epitafi, és absent de l'epigrafia funerària del segle V, i l'hi trobem a partir del segle IV (*Vid.* els índexs de *CEG* als vols. I i II).

L'ètnic Κνωσίο, amb una sola sigma, és la forma habitual de l'ètnic³¹³; en època posterior es documenta la forma Κνώσσιος, amb falsa geminació de la sigma.

No gaire lluny d'on es trobà aquesta estela, a l'anomenat complex funerari dels messenis, s'hi trobà també una tauleta amb una imprecació contra una tal Glícera, dona de Dió³¹⁴. Un dels messenis enterrat en aquest complex duu precisament el nom de Dió³¹⁵ i podria ser identificat amb el receptor de la imprecació. Podria ser que la Glícera receptora de la imprecació fos idèntica amb la Glícera present en aquest epitafi, com apunta F. Willemsen³¹⁶? La major dificultat per a poder-hi veure aquesta identificació rau en el fet que la Glícera honorada amb el nostre epitafi no fou pas enterrada al complex funerari dels messenis, com hauria d'haver estat en el cas que hagués format part de la família.

3. IG II² 9085

?

Estela de marbre pentèlic amb frontó, trencada per la part inferior. Conservada al Museu del Pireu. Mides: alçada 0,67, amplada 0,21 i profunditat 0,03.

med. saec. IV.

ed. IG II² 9085; Wilhelm 1978, 68.

Ἀριστοδίκη | Κρήτη
 “Aristòdice, Crete / cretesa ?”

Litt. a. 0,011.

η < *ā

L'ètnic femení habitual per a cretesa és Κρήσσα < *krēt-ya format sobre el masculí Κρής, Κρητός, i així és com el trobem en un epitafi de Calcis³¹⁷. Un ètnic Κρήτη, forma idèntica al nom de l'illa, no té cap paral·lel. Això fa pensar, tal com A. Wilhelm proposa, si no es tracta d'un antropònim femení³¹⁸, és a dir, que l'epitafi podria estar dedicat a dues dones de procedència desconeguda, i no pas a una cretesa, tal com es proposa en l'*editio princeps*.

4. IG II² 9090

Part dreta d'una estela de marbre pentèlic amb fris. Trobada al vessant meridional de l'acròpoli i conservada actualment al Museu Epigràfic d'Atenes. Mides: 0,44 d'alçada, 0,4 d'amplada i 0,09 de profunditat.

med. saec. IV.

ed. IG II 3102; IG II² 9090.

³¹³ Cf. les inscripcions de la pròpia ciutat de Cnossos a *ICret. I*, 45-82.

³¹⁴ Cf. Kovacsovics 1990, 143-145.

³¹⁵ Vid. l'epitafi núm. VII 3 del nostre catàleg.

³¹⁶ *Apud* Kovacsovics 1990, 145.

³¹⁷ Bile 1988, núm. 100: Φύλα | Λαγαρωνίου | Κρήσσα, s. IV?

³¹⁸ Per a Κρήτη com a antropònim femení en tenim un exemple en aquest mateix catàleg en la inscripció núm. XL 23 per a una efesia

[Τιμ]οῦχος Κρής
 “Timuc cretès.”

Litt. a. 0,015.

El nom Τιμοῦχος es troba principalment en zones jònies de l'Àsia Menor, ja que inclou la noció de τιμή “dignitat, magistratura” que en *poleis* jònies es manifesta en l'existència dels magistrats anomenats τιμοῦχοι³¹⁹. Antropònims que evoquen el càrrec de τιμοῦχος es troben també a la Cirenaica, per la qual cosa L. Robert suposa que en aquesta zona també hi és present aquesta accepció de τιμή i τιμουχία³²⁰. Aquest seria l'únic exemple d'antropònims formats a partir d'aquesta arrel a Creta, a no ser que es tractés de l'adopció d'un nom àtic.

5. IG II² 8484

Estela de marbre amb frontó. Trobada al Pireu i conservada al seu Museu. Mides: alçada 0,29 i amplada 0,4.

ed. Koumanoudes 1871, 1646; *IG II* 2873; *IG II²* 8484.

saec. IV.

[Κρά]γνων Κραντιάδου | [Ἐλ]ευθερναῖος
 “Crannó, fill de Crantiádas, eleuterneu”
 Koumanoudes: ...γνω Κραντιάδου |[Ἐλε]υθερναῖος

Litt. a. 0,017.

gen. -ου per a masc. en -ᾶ.

³¹⁹ En la inscripció de Teos anomenada “Teiorum Dirae” (Cf. Santiago 1997b) hi podem observar perfectament la formació d'aquest substantiu, ja que els magistrats hi apareixen anomenats de tres maneres diferents: ὅς ἀν τιμήν ἔχων (Apèndix III a, 5-6), ὅστις δὲ τιμοχέων (Apèndix III d, 11-12) i τιμόχων (Apèndix III d, 22-23).

³²⁰ *Vid.* Robert 1971b, 41.

MAGNA GRÈCIA

En alguns dels epitafis recollits en aquest apartat ens trobem amb dos ètnics, Σικελιώτης, -της i Ἰταλιώτης, -της, que hem traduït per “grec de Sicília” i “grec d’Itàlia”.

El sentit de Σικελιώτης com a ètnic que designa els grecs establerts a Sicília es dedueix de l’ús que en fan els autors clàssics. Especialment aclaridor és un passatge de Tucídides³²¹, en el qual l’historiador descriu una assemblea de les ciutats gregues de Sicília, tant les de procedència dòrica com eubea, per mirar de trobar una política comuna contra la voluntat expansionista atenesa. El siracusà Hermòcrates pren la paraula adreçant-se als presents amb el vocatiu ὦ Σικελιώται i descriu la població a qui es dirigeix amb aquests mots: οὐδὲν γὰρ αἰσχρὸν οἰκείους οἰκείων ἠσσάσθαι, ἢ Δωριά τινα Δωριῶς ἢ Χαλκιδέα τῶν ξυγγενῶν, τὸ δὲ ξύμπαν γείτονας ὄντας καὶ ξυνοίκους μιᾶς χώρας καὶ περιρρύτου καὶ ὄνομα ἓν κεκλημένους Σικελιώτας. “Car no és pas vergonyós que uns habitants cedeixin davant els altres, ja sigui un Dori davant un Dori o un Calcideu davant els seus congèneres, i en general aquells que són veïns i habiten una mateixa terra voltada de mar i són coneguts per un sol nom: Siciliotes”. Aquesta designació s’oposa a la de Σικελοί, que són els habitants autòctons de Sicília³²².

L’assemblea que descriu Tucídides i que ell anomena τὸ κοινὸν, és una indicació d’una incipient organització política per aplegar totes les ciutats gregues de l’illa de Sicília i solucionar els seus problemes comuns. Els epitafis recollits aquí són també una mostra que existia una identitat comuna entre els habitants grecs de Sicília, que, a l’hora de donar-se a conèixer a l’exterior, poden fer ús d’aquest ètnic unitari enlloc de citar el de la seva ciutat de procedència (núm. XXXVII 2, 5, 6 i 9).

Pel que fa a l’ètnic Ἰταλιώτης, els autors clàssics també l’usen per a referir-se als habitants de les colònies gregues situades a Ἰταλία, és a dir, al sud de la península itàlica. Ens ho torna a mostrar un passatge de Tucídides³²³ en el qual es narra l’arribada de la flota atenesa a Tarent i la seva navegació al llarg de les costes d’Itàlia, durant la qual cap *poleis* no els dona acollida, arriben a Règion i acampen als afores de la ciutat: “Καὶ πρὸς [τε] τοὺς Ῥηγίνοις λόγους ἐποιήσαντο, ἀξιοῦντες Χαλκιδέας ὄντας Χαλκιδεῦσιν οὔσι Λεοντίνοις βοηθεῖν· οἱ δὲ οὐδὲ μεθ’ ἐτέρων ἔφασαν ἔσσεσθαι, ἀλλ’ ὅ τι ἂν καὶ τοῖς ἄλλοις Ἰταλιώταις ξυνδοκῇ, τοῦτο ποιήσειν”, “I van establir converses amb els habitants de Règion per a convèncer-los que, essent calcideus, socorresin el leontins ja que també eren calcideus: però ells els digueren que no atacarien amb cap dels dos, sinó que farien el que s’havia acordat amb tots els altres italiotes”. En aquest cas, l’ètnic s’oposa al d’Ἰταλός que designa els habitants autòctons de la zona.

La formació d’ambdós noms és clarament grega, amb l’afegit del sufix grec, -της a un topònim d’origen indígena, ambdós elements units per mitjà de la vocal *ō*. Aquesta formació la trobem tant en Σικελιώτης < Σικελία, com en Ἰταλιώτης < Ἰταλία i igualment en d’altres exemples d’ètnics com Μασσαλιώτης a partir de Μασσαλίη³²⁴.

³²¹ Th. 4, 58 i 59,1.

³²² Vid. Th. 7, 32, un passatge en el qual es descriu com els Σικελοί, esperonats pels atenesos, duen a terme una emboscada contra els Σικελιώται, al capdavant dels quals hi ha la ciutat de Siracusa.

³²³ Th. 6, 43, 3.

³²⁴ Cf. Chantraine 1933, 310ss. pels derivats en -tā-, especialment 311 sobre la gran productivitat del sufix -ιώτης en la formació de derivats de substantius amb final -ία.

XXXVII. Sicília**1. IG I³ 1371**

Estela de marbre pentèlic trobada a la zona del Ceràmic, adornada amb un antemi pintat i danyada a la part inferior. La forma del monument, força inusual a les necròpolis àtiques, és la d'una estela amb la part superior arrodonida (fotografia en Arena, *Iscrizioni* V). Conservada al Museu Epigràfic d'Atenes. Mides: 0,65 alçada, 0,295-0,325 amplada i 0,07 profunditat.

ca. 440-420.

ed. Koumanoudes 1871, 2431; *IG* II 3370; *IG* I² 1081; *IG* II² 10389; Dubois 1989, núm.96; Arena, *Iscrizioni* V, núm. 73; *IG* I³ 1371.

cf. *IG* I *supp*, 117 nota 491; Milchhoefer 1880, 175; Jeffery 1990², 267 núm.10, tab. 51.10; Peek 1954, 27 núm. 93.

Ἀναξαγόρα | Συρακοσία
“Anaxàgora siracusana.”

Litt. ion. ΝΞΡΣΥ, a. v.1 0,012-0,02, v.2 0,012-0,018.

ā originària o retracció àtica

L'epitafi està escrit en alfabet jònic. Durant el segle V s'observa ja a l'Àtica l'ús esporàdic de l'alfabet jònic en epigrafia privada, que esdevé més habitual a partir de la meitat de segle. Però és possible que en l'elecció de l'alfabet hi hagi influït també l'ús de l'alfabet jònic a la pàtria Siracusa, que L.H. Jeffery suposa ja per al final de la dècada dels 40³²⁵? Cal afegir a aquesta possible influència de la pàtria que l'estil de l'estela, en la qual l'antemi ha estat pintat, indica una producció de fora de l'Àtica.³²⁶

2. IG I³ 1369bis

Estela de marbre pentèlic trobada a l'Àgora i conservada en el seu Museu. Mides: 0,561 d'alçada, 0,169 d'amplada i 0,087 de profunditat.

ca. 430-410

ed. *IG* II² 10290; *Agora* XVII 662; *IG* I³ 1369bis.

Ξενικός | Σικελιώτης
“Xènic, grec de Sicília”

Litt. ion. EN, a. 0,015-0,02 (O 0,012) (segons *Agora* XVII l'altura de les lletres és 0,018), στοιχηδόν.

η < *ā
-ιώτης

³²⁵ Sobre la probable introducció de l'alfabet jònic a Siracusa a mig s.V *vid.* Jeffery 1990², 267.

³²⁶ cf. Milchhoefer, *o.c.*

3. IG II² 10394

Estela de marbre pentèlic amb fris. Actualment al Museu Epigràfic d'Atenes. Mides: 1,12 d'alçada, 0,38 d'amplada i 0,07 de profunditat.

saec. IV *in.*

ed. IG II² 10394

Μουσαῖος Συρακόσιος. | Δημήτριος.
 “Museu siracusà. Demetri.”

Litt. ΣΥ, a. 0,015.

η < * \bar{a}

4. IG II² 8460

Estela de marbre amb frontó rodó, trencada per la part inferior. Trobada al sud-est del temple de Teseu. Mides: 0,48 d'alçada, 0,23 d'amplada i 0,13 de profunditat.

ante med. saec. IV.

ed. Pittakes 1842, núm.829 (*apud IG*); Koumanoudes 1871, 1636; IG II² 8460; *Agora XVII* 445.

cf. Rangabé 1842, núm.1938.

Τεισίας | Ἡρακλείδου | Γελῶιος
 “Tisias, fill d'Heraclidas, gelenc”

1.1 *lapis*: ΤΕΙΣΙΑΣ; *Agora XVII*: Τεισί(α)ς. 1.2 Rangabé, Koumanoudes: Ἡρακλείδ[ου].
 1.3 Rangabé: Γελῶιο[ς].

Litt. a. 0,016.

gen. -ου per a masc. en - \bar{a} .

5. IG II² 10288

Estela de marbre pentèlic amb fris, trencada per la part inferior i la part superior. Conservada al Museu Nacional d'Atenes. Mides: 0,41 d'alçada i 0,26 d'amplada.

ante med. saec. IV.

ed. IG II 3326; IG II² 10288.

cf. Conze 1893-1922, núm.1605 (*apud IG*).

Διονύ[σ]ιος | Δημο[στρ]άτο | Σικελιώτης.
 “Dionisi, fill de Demòstrat, grec de Sicília.”

Ο / \bar{o} /, /o/

η < * \bar{a}
 -ιώτης

6. IG II² 10287

Estela de marbre pentèlic amb fris, conservada al museu del Pireu. Trencada per la part inferior. Mides: 0,56 d'alçada, 0,29 d'amplada i 0,07 de profunditat.

ante med. saec. IV.

ed. IG II² 10287

Ἀπολλωνίδης | Εὐαινέτο | Σικελιώτης.
 “Apol·lònides, fill d'Evènet, grec de Sicília.”

Litt. a. 0,014. O /ō/, /o/

η < *ā

-ιώτης

7. IG II² 10395

Estela de marbre pentèlic amb fris, danyada per la part inferior. Actualment conservada al Museu Epigràfic d'Atenes. Mides: 0,40 d'alçada, 0,27 d'amplada i 0,07 de profunditat.

post med. saec. IV.

ed. Koumanoudes 1871, 2434; IG II 3374; IG II² 10395.

Σωτήριος | Συρακόσιος.
 “Soteri siracusà.”

Litt. a. 0,032.

η < *ā

8. IG II² 10398

Estela de marbre pentèlic amb fris, trencada per la part inferior. Procedent del Ceràmic, actualment al Museu Epigràfic d'Atenes. Mides: 0,30 d'alçada, 0,24 d'amplada i 0,04 de profunditat.

post med. saec. IV.

ed. IG II 3377; IG II² 10398.

⟨Φ⟩ιλίστα | Στράτωνος | Συρακοσία.
 “Filista, filla d'Estrató, siracusana.”

l.1 lapis: ΗΛΙΣΤΑ.

Litt. a. 0,015.

ā originària

9. SEG XLIV 198

Estela de marbre amb el relleu d'un làcit. La inscripció està gravada per sobre el relleu. Portada des de Grècia cap a Anglaterra el 1812, conservada en la col·lecció de *Earls of Sligo* fins al 1982, actualment al Museu Britànic. Mides: 0,84 d'alçada.

saec. IV.

ed. Cook 1994, 243 tab. VIIa; *SEG XLIV 198*.

Σωτηρὶς Σικελιώτις

“Soteris grega de Sicília.”

Cook: ΣΩΤΗΡΗΣ

η < *ā

-ιώτις

XXXVIII. Itàlia**1. IG I³ 1178**

Epitaphium publicum. Base d'estela trobada a la zona del Ceràmic, reutilitzada per a la construcció de l'església d'Hagia Tríada. La part superior d'aquesta base es va buidar per permetre sostenir una estela. Mides: 0,28 d'alçada, 0,685 d'amplada i 0,57 de profunditat. *a.* 433/2.

ed. Karo 1931, 216-217; *IG II² 5220*; Peek 1941, núm.26; *GVI 46*; *CEG 12*; *IG I³ 1178*.

cf. Knigge 1972a, 584-629; Knigge 1972b, 258-265; Bradeen – Lewis 1979, 243-244.

i. [Σιληνὸ].

ii. εὐρύχοροί ποτ' ἔθαψαν Ἀθηναί τόνδε τὸν ἄνδρα |
 ἐλθόντ' ἐκ πάτρας δεῦρ' ἐπὶ συμμαχίαν· |
 ἔστι δὲ Σιληνὸς παῖς Φώκο, τόμ ποτ' ἔθρεψεν |
 Ῥήγιον εὐδαιμον φῶτα δικαιοτάτον.

“i. De Silè. ii. Atenes d'amples terres va enterrar un dia aquest home vingut de la seva pàtria fins aquí per a una aliança. És Silè, fill de Focos, el qual Règion, l'afortunada, va fer créixer com un home molt just.”

Litt. ion. ΣΩ, *a.* 0,013, στοιχηδόν 0,0220, 0,0175. Ο /ō/, /o/

ā / ι,ρ_

ν efelcística / _#

S'ha reconstruït l'existència del nom de Silè gravat sobre l'estela perduda per paral·lelisme amb el monument de Pitàgores de Selímbría (núm. XXIII 1), que fou alçat a la mateixa zona del Ceràmic. Es de suposar que aquesta estela una imatge de Silè, tal com deixa entreveure la construcció τόνδε τὸν ἄνδρα.

MAGNA GRÈCIA

L'epítet εὐρύχορος “d'ample terra”, aplicat en aquest cas a la ciutat d'Atenes, és un epítet procedent de l'èpica i molt usat també en els poetes lírics³²⁷. Apareix en altres epigrammes associat també al nom d'Atenes³²⁸. Εὐδαιμων, per contra, en el sentit de benestant i aplicat a ciutats i territoris, és usual en Píndar i Heròdot³²⁹ però desconegut en els epigrammes que conservem.

En aquest cas és ben clar que el personatge honorat amb aquest epigrama no vivia a Atenes, sinó que hi era de pas, i això hi és remarcat dues vegades: en primer lloc amb la cita “vingut de la seva pàtria fins aquí” i en segon lloc amb la lloança de la ciutat que el va educar, Règion. Sabem que Silè era un ambaixador vingut a Atenes des de la seva pàtria, Règion, per a tancar un acord militar entre les dues ciutats i, en sorprendre'l la mort a Atenes, va ser mereixedor de funerals públics i fou enterrat a la zona del Ceràmic reservada als aliats de la ciutat.

La fortuna ha permès que s'hagi conservat el decret de l'aliança entre les dues ciutats³³⁰ i que, efectivament, hi aparegui el nom de Silè, fill de Focos, com un dels dos enviats per la ciutat de Règion per a tancar l'acord i realitzar el jurament. El text del decret segons l'última edició a *IG I³ 53* és el següent:

[Θεοί· πρέσβες ἐκ Ῥεγίο η]οὶ τὲν χσυμμαχίαν
 [ἐποέσαντο καὶ τὸν ἠόρκ]ον Κλέανδρος, Χσεν-
 [.....¹⁹.....]τίνο, Σιλενὸς Φόκο,
 [.....¹⁵..... ἐπ' Ἄφ]σεύδος ἄρχοντος κ -
 [αὶ τῆς βολῆς ἠεὶ Κριτιά]δες πρῶτος ἐγγραμμ-
 [άτευε ἔδοχσεν τῆι βο]λῆι καὶ τῶι δέμοι· Ἄ-
 [καμαντῖς ἐπρυτάνευε, Χ]αρίας ἐγγραμμάτευ-
 [ε, Τιμόχσενος ἐπεστάτ]ε, Καλλί-
 [ας εἶπε· χσυμμαχίαν εἶν]αι Ἄθηναίοις καὶ
 [Ῥεγίνοις· τὸν δὲ ἠόρκο]ν ὁμοσάντων Ἄθηνα-
 [ῖοι ἠίνα εἶ τα πάντα πι]στὰ καὶ ἄδολα καὶ ἠ-
 [απλᾶ παρ' Ἄθηναίου]ν ἐς αἰ]δίον Ῥεγίνοις, κα-
 [τὰ τάδε ὁμνύντες· χσύμ]μαχοὶ ἐσόμεθα πισ-
 [τοὶ καὶ δίκαιοι καὶ ἰσ]χυροὶ καὶ ἀβλαβῆς
 [ἐς αἰδίον Ῥεγίνοις καὶ] ὀφελέσομεν ἐ[άν τ-]
 [ο δέονται - - - - -]

El *praescriptum* del decret ha estat gravat sobre una rasura i per una mà diferent de la del cos del text. L'opinió generalitzada per a explicar aquest fenomen és que es tracta de la renovació l'any 433/2 d'una aliança entre Atenes i Règion de *ca.* 448³³¹.

³²⁷ Cf. Egoscozábal 2000: εὐρύχορος apareix en tretze ocasions en l'èpica, 12 de les quals aplicat al nom propi d'una localitat grega i 1 al més general ἄστυ. És a partir dels lírics que s'usa amb altres noms de localitats fins i tot no gregues.

³²⁸ P.ex. *CEG 77* i *CEG 87* = núm. XLV 1. En epigrafia, el trobem també en un interessant epigrama funerari de Larissa del 457 aC, aplicat, en estructura d'endíadis, tant a la ciutat d'Àtrax com a la regió de la Tessàlia. Es tracta d'un epigrama amb clares influències tant de la llengua com de l'ideari homèric. *Vid.* Helly 2004, esp. 21 per l'ús de l'epítet εὐρύχορος. Sobre altres epítets aplicats a la ciutat d'Atenes en els altres epigrammes del recull, cf. Ginestí 2002, 207.

³²⁹ Cf. Wilamowitz 1932, 369 (*apud* Knigge).

³³⁰ *IG I³ 53*.

³³¹ Cf. el resum de la controvèrsia a Meiggs – Lewis 1988, 171-175 i la més recent interpretació de F. Raviola (Raviola 1993) que proposa, en el cas de l'aliança d'Atenes amb Règion, un període més breu entre

MAGNA GRÈCIA

La datació del decret per l'arcontat d'Apseude possibilita una datació força exacta de l'epitafi. Tot i això hi ha opinions divergents basades en el fet que el decret està gravat en alfabet àtic epicòric i, en canvi, l'epitafi mostra clarament l'ús de l'alfabet jònic. Aquesta diferència formal es pot explicar per la tardana acceptació de l'alfabet jònic en els decrets públics, mentre que el seu ús en epigrafia de caràcter privat esdevé cada cop més habitual durant la segona meitat del segle V³³².

El nom del pare d'aquest personatge, Φῶκος, es troba sovint a Atenes però en escasses ocasions en altres ciutats³³³. És possible, doncs, que o bé el pare de Silè provingués d'Atenes o bé la família hi tingués alguna relació especial; tant en un cas com en l'altre, Silè, pel fet de mantenir algun tipus de relació amb ciutadans d'Atenes, hauria semblat als seus conciutadans la persona més indicada per anar-hi a segellar una aliança.

2. IG II² 8942

Estela de marbre pentèlic amb decoració de palmetes, trencada per la part inferior i la part posterior. Actualment al Museu Epigràfic d'Atenes. Mides: 0,45 d'alçada i 0,43 d'amplada.

a.365-340.

ed. Koumanoudes 1871, 1856; IG II 3042; Conze 1893-1922, núm.1629 T 344 (*apud IG*); IG II² 8942.

cf. Möbius 1968, 88 (per la datació segons l'estil de la coronació).

Δημητρία Ἀρίστωνος | Ἰταλιῶτις
“Demètria, filla d'Aristó, grega d'Itàlia.”

Litt. a. 0,017.

η < $\bar{\alpha}$, però $\bar{\alpha}$ / ι_

3. IG II² 10438

Estela de marbre pentèlic amb fris, trobada al Ceràmic i conservada al Museu Epigràfic d'Atenes. Mides: 0,27 d'alçada, 0,21 d'amplada i 0,05 de profunditat.

med.saec. IV.

ed. IG II 3387; IG II² 10438.

el decret original i la renovació del 433/2.

³³² L'ús de l'alfabet jònic sembla ser també la raó de W.Peek per a proposar en la seva edició una datació entre el 410 i el 380: “...denn die Buchstabenformen weisen auf die Jahrzehnte etwa zwischen 410 und 380, sind jedenfalls um 430 ganz undenkbar”. L'argument de l'alfabet o la forma de les lletres no és acceptat per cap altre estudiós, però U.Knigge (Knigge 1972a, 590-591) argumenta també en favor d'una datació més recent basant-se en l'ús de l'adverbi ποτέ de la primera línia entenen-lo com un indicatiu que la gravació de l'epigrama es va realitzar anys després de la cerimònia fúnebre i l'alçament del monument. Ποτέ és, però, simplement un adverbi temporal indefinit, és a dir que no permet determinar la distància temporal entre el fet narrat i el moment present. No hi ha, per tant, cap argument decisiu per a no datar el monument funerari per a Silè amb immediata posterioritat al decret de *simmaquia*.

³³³ En els quatre volums publicats fins al moment del *LGPN* no hi trobem cap altre testimoni no àtic del nom de Focos. El diccionari de noms de Pape-Benseler sí que dóna algunes cites d'altres Focos: tots ells, excepte els atenesos i un home procedent de Samos, són personatges de mitologia que donen al nom a la Fòcida i a Focea en mites de fundació de ciutats.

[Δ]ημῶ Εὐφρονος Τεριναία | ἀπὸ Ἰταλίας
 “Demo, filla d’Èufron, terinea d’Itàlia.”

Litt. a. 0,013.

$\eta < \bar{\alpha}$, però $\bar{\alpha} / \iota_$

Aquest és un dels escassos epitafis on l’origen del personatge honorat hi ha estat determinat amb un doble ètnic, en primer lloc el més concret de la ciutat i en segon lloc el més general de la regió.

La ciutat de Terina fou conquerida l’any 356 pels habitants del Brutium. La coincidència temporal d’aquest fet amb la datació proposada per a l’estela aporten una possible explicació de l’emigració de Demó a Atenes, ja fos per haver fugit de l’assalt o perquè l’estada a Atenes durant la conquesta de la seva pàtria li hagués fet impossible el retorn.

4. IG II² 8895

Estela de marbre pentèlic amb fris, trencada per la part inferior. Trobada al Pireu i conservada al Museu Epigràfic d’Atenes. Mides: 0,45 d’alçada, 0,43 d’amplada i 0,07 de profunditat.

med. saec. IV.

ed. Koumanoudes 1871, 1832; IG II 3015; Conze 1893-1922, núm.1465a T 304 (*apud IG*); IG II² 8895.

Δορκὰς Δάου Θουρία
 “Dorcas, filla de Daos, turina.”

Litt. a. 0,019.

Turios és una colònia panhel·lènica a la Lucània, fundada a partir de la iniciativa d’Atenes, i aquest barreja de població fundadora fa explicable el nom del pare, Daos, un nom d’origen traco-daci i bitini³³⁴.

5. IG II² 10133

Estela de marbre pentèlic amb fris, en el qual hi ha esculpida una sirena, i amb un relleu on s’hi veu la figura d’un infant. Conservada al museu del Pireu. Mides: 0,43 d’alçada, 0,33 d’amplada i 0,07 de profunditat.

post med. saec. IV.

ed. Kuruniotos 1913, 202 núm.2 fig. 11; IG II² 10133.

cf. CAT 0.878 (fot.)

Ἀριστοφῶν Εὐνίκου | Πηγῖνος
 “Aristofont, fill d’Eunic, regí ”

³³⁴ Cf. L. Robert, *BE* 1961, núm.290. Trobem a Atenes diverses persones procedents del Pont amb el nom de Daos: *FRA* núms. 453-454-455 d’Amisis.

MAGNA GRÈCIA

Litt. a. 0,009.

6. IG II² 9116

Marbre quadrat amb relleu d'un banquet funeral. Conservat al Museu Epigràfic d'Atenes.

Mides: 1,71 d'alçada, 0,64 d'amplada i 0,80 de profunditat.

saec. IV.

ed. *IG* II 3114; *IG* II² 9116.

Ζώϊλος Ζώϊλου Κυμαῖος | [- - Ζώϊ]λου γυνή
“Zoilos, fill de Zoilos, cumà. ... dona de Zoilos.”

Estela funerària erigida per a un matrimoni procedent de Cumes, a la Campània. Es curiós que, en el cas de l'home, el nom del pare i el fill siguin idèntics, sense les habituals variacions en la composició que trobem en la transmissió de noms propis dins la família.

XXXIX. Cària**1. IG I³ 1344**

Base d'estàtua, segurament un *kouros*, de marbre blavós, descoberta el 1954 a Atenes. Havia estat reutilitzada per a la construcció de la muralla prop de la porta del Pireu. Actualment, conservada al Museu del Ceràmic. Mides: 0,222 d'alçada, 0,55 d'amplada (0,43 conservat) i 0,692 de profunditat.

ca. 525-520³³⁵

ed. Threpsiades 1953b, 65-68, núm 1, tab. 64, fig 3 (*apud SEG XVI 29* i Courbin 1954, 106); Meier-Brügger 1979, 87-88, *IG I³ 1344*; Viviers 1992, 116-124 i 129. S'ocupen del text cari Masson 1973, 188-190, Masson 1977, 92-94 (fot.); Adiego 1992, 32-33 i Adiego 1993, 164-170.

cf. Kissas 2000, núm. A 41, fig. 48-49; Bäbler 1998, núm. 14 tab. 4.

σῆμα τόδε :Τυρ[---]|Καρὸς τῶ Σκύλ[ακος].|

ΘΗΑΜ : ΜΑΥΟΥΥ [---]| [' Α]ριστοκλῆς ἐπ[όισεν].

Grec: “Aquesta és la tomba de Tur-, cari, fill d'Escílax. Aristocles ho va fer.”

Cari (segons Adiego³³⁶): “Aquesta és el monument funerari de Tur-”

Litt. v.1,2 et 4 *Att.* ΑΕΚΚΜΡΣΥΥ, v. 3 *caricae*; v. 1-3 a. 0,035, v. 4 *altior*, *O minores, plerumque* στοιχηδόν. *Litt.* v.2 *inter lineas pictas inscriptae sunt.* Ο /ϕ/, /ο/

La inscripció funerària està composta de dues línies de text grec, una línia de text cari i una última línia que conté la firma de l'artista en grec. Tant L. Jeffery com D.Viviers opinen que tot el text és obra d'un únic lapicida, inclosa la línia de text cari. Les línies de text grec han estat escrites en alfabet àtic epicòric.

L'estructura és molt clara i mostra un formulari molt usual: designació del monument amb σῆμα τόδε, “aquesta és la tomba”, seguit del nom del difunt en genitiu, l'ètnic i el nom del pare escrit seguint l'estructura article més genitiu. Al final, la firma de l'artista que consisteix en el seu nom en nominatiu més la forma verbal ἐποίησεν.

Els primer estudiosos d'aquesta inscripció van interpretar les traces de l'última lletra visible de la primera línia com a restes d'una μ, i per això van llegir-hi un nom cari habitual: Τύμνης³³⁷. Una observació atenta, però, de la reproducció permet de veure que al centre de l'asta vertical conservada hi ha restes d'una asta horitzontal o inclinada, cosa que exclou la restitució d'una μ. Meier-Brügger ho interpretà com una ρ i això el portà a proposar, a falta de paral·lels caris, la lectura d'un nom grec com ara Τυράννος, Τυρταίος o Τύρων.

La lectura del nom del pare presenta menys problemes, ja que se'n conserven prou lletres per a poder llegir el nom Σκύλαξ, nom que, segons Masson, correspondria, per

³³⁵ La informació de la datació ha estat extreta de Masson 1973, esp. Appendix I - “La bilingue gréco-carrienne d'Athènes”, 198-205 i Viviers 1992, p-119. També argumenten per una datació semblant Jeffery 1962, 126-127 i Willemsen 1963, 125-129.

³³⁶ Agraeixo al Dr. J.I. Adiego que em facilités la font cària utilitzada aquí per a reproduir el text de l'estela, a més de permetre'm incloure un facsimil de la inscripció en les taules del final del treball.

³³⁷ Cf. Zgusta 1964, §1615.

ÀSIA MENOR

aproximació fonètica, a un nom cari “indígena” que posseís el radical *sakqu-* o *s(a)kqu-*, i per aquesta semblança fonètica hauria esdevingut un nom molt utilitzat en zones caries en contacte amb poblacions gregues³³⁸.

Pel que fa al text cari, la inscripció ha estat estudiada recentment per I.J. Adiego, que en proposa una nova lectura:

ś-í-a-s : s-a-n ṭ-u-r[

en la qual ś-í-a-s designa el monument funerari³³⁹, s-a-n un adjectiu demostratiu i ṭ-u-r l'inici del nom propi, segurament també en genitiu. És a dir que el paral·lelisme entre els dos textos seria exacte: designació del monument (ś-í-a-s / σήμα), adjectiu demostratiu (s-a-n / τόδε) i antropònim (ṭ-u-r[/ Τυρ[). El text cari confirma la lectura Tur- com a inici del nom del personatge destinatari de la inscripció, ja intuïda al text grec, però lamentablement el caràcter fragmentari de la inscripció tampoc permet en aquest cas conèixer-ne la continuació.

L'estreta relació entre caris i les poblacions jònies veïnes està documentada des d'Homer³⁴⁰, però amb aquest epitafi tenim a més un testimoni directe d'una presència cària antiga també a la Grècia continental: una inscripció bilingüe suggereix tant la presència d'un grup de caris habitant Atenes³⁴¹, com un cert grau d'hel·lenització que sembla indicar, per una banda, l'adaptació fonètica al grec d'un antropònim cari existent en el nom del pare, i per altra, l'adopció d'un nom grec pel fill. Personatges amb nom grec i patronímic cari es troben sovint en les zones de contacte de poblacions³⁴²; en aquest cas ens manca la lectura completa de l'antropònim i, per tant, no podem afirmar amb absoluta certesa que es tracti del mateix fenomen, però és una hipòtesi molt plausible.

El motiu de la seva presència a Atenes se'ns escapa, ja que la brevetat de la inscripció i la seva excepcionalitat no ens permet aventurar cap explicació. Sí que podem afirmar que no degué tractar-se d'una presència unipersonal, ja que l'existència d'un epitafi bilingüe sols pren sentit en el context d'una comunitat que comparteixi l'origen cari de l'honorat, i que el personatge honorat havia de ser de classe elevada i de gran poder adquisitiu, ja que el seu monument funerari és encarregat a un dels artistes de més prestigi a l'Atenes del moment. Sabem que, durant el s.VI, molts grecs de les costes de l'Àsia Menor van emigrar fugint tant de les tiranies que s'havien instaurat en moltes ciutats, per

³³⁸ En l'article “Le culte Ionien d'Apollon Oulios d'après des données onomastiques nouvelles”, *OGS III*, 29, Masson recorda que el nom Σκύλαξ es troba sovint entre caris susceptibles d'ésser “indígenes” però més rarament en un context purament hel·lènic. Que el nom Σκύλαξ té una etimologia grega molt clara, significa “gos jove, cadell”, i que la seva difusió en territori cari deu ser deguda a la seva semblança amb un nom local del qual no en tenim cap mostra. L'única mostra d'un nom indígena semblant a aquest és el d'un lici anomenat Skkulija (*Vid.* Zgusta 1964, §1441). Per la freqüència de noms grecs en determinades zones a causa de la seva semblança amb un nom indígena, *vid.* Brixhe 1991.

³³⁹ Ja Meier-Brügger havia donat com a paral·lel al primer mot la seva aparició a l'inici d'una altra inscripció funerària cària (D 2, dins Adiego 1993) i l'havia interpretat com la designació del monument funerari.

³⁴⁰ *Vid.* l'apartat de comentari dialectal per a la Cària a les pàgines 319-321.

³⁴¹ L'ús de les dues llengües es documenta també en inscripcions més tardanes de les ciutats càries d'Àsia Menor, com ara la bilingüe de Caunos, un decret pel qual la *polis* de Caunos concedeix la proxenia a dos atenesos (Frei – Marek 1997 i Frei – Marek 1998); els testimonis més antics de la llengua cària són inscripcions bilingües cario-egípcies trobades a les ciutats del Delta i datades entre els segles VII i IV.

³⁴² A Halicarnàs, ciutat grega en territori cari, s'hi observa la preeminència d'antropònims grecs entre la generació més jove d'origen cari respecte la generació dels seus pares, que mostren majoritàriament l'ús d'antropònims caris. *Cf.* Santiago 1991, 254. El mateix fenomen s'observa en els noms que apareixen als decrets de Iasos *SEG XXXVI*, 982 i 983.

ÀSIA MENOR

exemple el tirà Trasibul a Milet³⁴³ o Polícrates a Samos³⁴⁴ com de l'avanç del domini persa³⁴⁵. Les poblacions càries mantenien una molt bona relació i una convivència estreta amb les poblacions gregues de la zona costanera, i probablement alguns d'ells hagueren d'abandonar les seves ciutats i buscar igualment refugi a la Grècia continental, que no els era del tot estranya³⁴⁶. Potser aquest fou també el fat del nostre personatge, obligat a emigrar a causa d'un conflicte polític, possiblement amb els perses, i a buscar refugi a l'Atenes de Pisístrat, amb molt bones relacions amb les elits jòniques de l'Àsia Menor.

Aristocles, l'artista que ha realitzat l'estàtua funerària que es trobava sobre la base, era un continuador del taller d'Endeu i Filerg. La seva clientela era mixta, rebia encàrrecs d'estrangers, especialment de l'àmbit jònic, i també d'atenesos, la gran part dels quals semblen relacionats amb els cercles de poder. Sembla que ell mateix era atenès. En l'estil, segueix les tècniques jòniques dels seus mestres, en la grafia prefereix utilitzar l'alfabet àtic arcaic³⁴⁷.

2. IG I³ 1346

Estela de marbre pentèlic trobada al port del Pireu, adornada amb cimaci. Mides: 0,25 d'alçada, 0,2 d'amplada i 0,04 de profunditat.

ca. 450-425.

ed. Köhler 1885, 368 n.21; IG I² 1048; IG II² 9039; IG I³ 1346.

Αἰσχυρίων | Φιλίσκο | Κνίδιος

“Escrió, fill de Filisc, cnidi.”

Litt. ion. ANNΣΦ, a. 0,010-0,018, στοιχηδόν. Ο /ō/, /o/

3. IG II² 9043

Estela de marbre pentèlic amb cimaci. Trobada al Ceràmic i conservada al Museu Epigràfic d'Atenes. Mides: 0,56 d'alçada, 0,3 d'amplada i 0,07 de profunditat.

ante med. saec. IV.

ed. IG II 3079; IG II² 9043.

Πολυνικίδης Γοργίππο | Κνίδιος

“Polinícides, fill de Gòrgip, cnidi.”

Litt. a. 0,011.

η < *ā

³⁴³ Hdt. I 20-22

³⁴⁴ Hdt. III, 125

³⁴⁵ Hdt. I, 86-91 i 162-169

³⁴⁶ Cf. Bengston 1955: l'autor afirma que tant Escilax de Carianda, el periegeta, com Heraclides de Milasa, un estratega cari, hagueren de fugir després del fracàs de la revolta jònia per instal·lar-se en territori grec. Proposa el mateix motiu per a la presència a Atenes del personatge del nostre epitafi, fet que l'obliga a avançar-ne la datació amb posterioritat al 494. Contra G. Manganaro (Manganaro 1959), que el considera un comerciant cari mort per atzar a Atenes.

³⁴⁷ Cf. Viviers 1992, 144-145.

4. IG II² 8963

Fragment d'una estela de marbre pentèlic, conservat al Museu del Pireu. Mides: 0,39 d'alçada, 0,43 d'amplada i 0,09 de profunditat.

med. saec. IV.

ed. IG II 3050; IG II² 8963.

Πιστόξενος | Καρυανδεύς.
 “Pistoxen cariandeu.”

Litt. a. 0,02.

-ξεν-

L'antropònim Πιστόξενος és curiós si l'interpretem en un context de contacte de poblacions gregues i no gregues: sembla que vulgui presentar-se favorablement amb la combinació de les arrels ξεν- i πιστ(ο)- indicant que es tracta d'un estranger de fiar.

5. IG II² 9040

Estela de marbre pentèlic amb relleu on s'hi veu un home dret, repenjat a un bastó, i al seu costat un noi dret que sosté un *aribalos* amb la mà dreta i li allarga algun objecte (desaparegut) amb la mà esquerra. Trobada al Pireu, actualment al Museu del Louvre de Paris. Mides: 0,775 d'alçada, 0,42 d'amplada.

med. saec. IV.

ed. Koumanoudes 1871, 1890b, 449; IG II 3077; IG II² 9040.

cf. CAT 1713 (fot.)

[Ἄ]ντίοχος Κνίδιος
 “Antíoc cnidi.”

Litt. a. 0,014.

6. IG II² 8041

Estela de marbre pentèlic amb decoració de palmeta. Mides: 0,41 d'alçada i 0,39 d'amplada.

365-340.

ed. IG II 2771; IG II² 8041.

cf. Möbius 1968, 88 (per la datació arran de l'estil de la palmeta).

Εὐπορία Ἁλικαρνασῖς | Ἑρμῶνος γυνή
 “Eupòria halicarnassea, dona d'Hermó.”

Lit. 0,017. Σ = ΣΣ.

η < *ā, però ā /ι _

La forma usual de l'ètnic d'Halicarnàs és amb doble sigma (Ἀλικαρνασσεύς / Ἀλικαρνασσίς) . En aquest epitafi observem doncs l'anotació simple d'una consonant doble.

7. IG II² 8931

Estela de marbre pentèlic amb fris, trencada per la part inferior. Trobada el 1840 al Pireu. Mides: 0,3 d'alçada, 0,22-23 d'amplada i 0,04 de profunditat.

*post med. saec.*IV.

ed. Pittakes 1840b, 397 núm.523 (*apud IG*); Koumanoudes 1871, 1850; *IG II* 3036; Rangabé 1842, 907 núm.1900; *IG II* ² 8931; Bähler núm.15.

Ἀπολλωνίδης Ἴασεός. Βρύασσις, Βιττώ
 “Apol·lònides Iaseu. Briasis. Bito.”

1.1 Koumanoudes Ἀπολλώνιος

Litt. a. 0,012.

η < *ā

Aquest epitafi està dedicat a tres persones. No sabem quina és la relació entre ells, potser es tracti d'un matrimoni i una filla, però tan sols d'Apol·lònides se'ns diu que prové de la ciutat cària de Iasos. La procedència també cària d'un d'ells està assegurada per l'antropònim Βρύασσις, un nom cari, molt habitual a la ciutat de Iasos, on sol aparèixer amb la grafia Βρυαξις³⁴⁸. Ἀπολλωνίδης és un nom de formació grega, usual a Iasos³⁴⁹, i també Βιττώ és clarament una formació grega³⁵⁰.

Les relacions entre les ciutats de Iasos i Atenes estan relativament ben documentades. Iasos, ciutat portuària a la Cària, fou membre de la lliga àtica a la meitat del s.V, però fou ocupada pels perses el 412 a causa d'un error estratègic d'Atenes. Les excavacions dels últims anys a Iasos han tret a la llum una interessant inscripció del final del segle III o principis del segle II on s'hi reproduïx un decret atenès aprovat poc temps després que la ciutat cària hagués caigut a mans dels perses³⁵¹. El decret atenès era conegut per dos fragments (*IG II*² 3), però ara ha pogut ésser completat: l'objectiu del decret és regular l'establiment dels ciutadans de Iasos pro-atenesos, que segurament han hagut de fugir de la ciutat un cop aquesta ha estat presa pels perses, a un territori indeterminat de domini atenès, alhora que s'entrega la proxenia i l'evergesia a tres d'aquests caris, Anaxàgores, fill d'Apol·lònides, Artemó i Cidias, segurament els capdavanters del grup de partidaris d'Atenes. Un altre Anaxàgores, fill d'Apol·lònides, segurament el net del primer, apareix en un decret de Iasos de *ca.* 361, conegut també per una còpia realçada aproximadament a la mateixa època que el decret atenès³⁵².

³⁴⁸ Cf. Zgusta 1964, §196 pel nom cari Βρυαξις i la seva variant Βρυασσις, i Blümel 1992 per a l'actualització de testimonis; inclou també una possible explicació de C. Brixhe de les dues variants de l'antropònim, que poden ser degudes a l'existència en la forma cària d'una africada.

³⁴⁹ Vid. *IK* 28, amb 19 exemples d'Ἀπολλωνίδης.

³⁵⁰ Cf. Robert 1963, 235-236 i F.Bechtel, *HPN*, 96.

³⁵¹ Cf. Maddoli 2001 i, especialment, l'estudi de R. Fabiani (Fabiani 2001) en la mateixa revista.

³⁵² Cf. *SEG XXXVIII*, 1058 i els comentaris de R. Fabiani (Fabiani 2001, 86) i C. Habicht (Habicht 2001,

ÀSIA MENOR

Tot i que l'antropònim Apol·lònides és usual a Iasos, no deixa de cridar l'atenció l'existència dels dos Apol·lònides en una família pro-atenesa, al costat del testimoni del nostre epitafi per a un Apol·lònides de Iasos establert a Atenes. Podria ser que el personatge present en aquest epitafi pertanyés a la mateixa família que els dos Anaxàgores, fills d'Apol·lònides, coneguts pels decrets d'Atenes i Iasos.

8. Agora XVII 469

?

Dos fragments d'una estela de marbre trobada a l'Àgora, a la zona oest de la *stoa* central. Mides: 0,3 d'alçada, 0,28 d'amplada i 0,05 de profunditat.

post med saec IV.

ed. IG II² 8683; Agora XVII 469.

Θεύβι[ος] | Ἀγαθοκλέο[υς] | Ἡρακλεώτη[ς]
“Teubi, fill d'Agatòcles, heracleota.”

Litt. a. 0,011-0.015.

η < *ā

ευ < εο

gen. -κλέους < *-κλεῖος

L'evolució de l'hiat εο en ευ és una característica típica del dialecte jònic³⁵³, això fa pensar que l'Heraclea d'on procedia Teubi havia de tenir o estar en estret contacte amb població jònica. Proposem localitzar la procedència de Teubi a Heraclea de Latmos, una ciutat cària en estret contacte amb Milet. No podem negar que també Heraclea del Pont, ciutat amb una estreta relació comercial amb Atenes, podria ser la seva ciutat d'origen, ja que tot i tractar-se d'una fundació megaresa sabem que a les colònies del Pont hi havia una gran barreja de poblacions que es reflecteix en l'ús dels diferents dialectes en l'onomàstica i l'epigrafia de les ciutats³⁵⁴.

9. IG II² 8044

Taula marmòria de marbre himètic, damunt la qual hi fou alçada segurament una estela. Actualment conservada al Museu Epigràfic d'Atenes. Mides: 0,4 d'alçada, 0,75 d'amplada i 0,44 de profunditat.

ante a. 317.

ed. Lolling 1892, 98; IG II 5,2773 b; Wilhelm 1909, 70 n.58, fot.33; IG II² 8044.

Περιστερὰ Ἀνδρων[ος] | Ἀλικαρνασσέως θυγάτη[ρ.] | Ἀρίστωνος δὲ Κιανοῦ
γυνή.
“Peristera³⁵⁵, filla d'Andró d'Halicarnàs, dona d'Aristó de Cios.”

116).

³⁵³ Cf. Thumb – Scherer, *Handbuch*, 258.

³⁵⁴ Vid. el comentari dialectal a les inscripcions de la Propòntida (XLIII) i el Pontos Euxí (XLIV) a les pàgines 324-428.

³⁵⁵ Sobre els antropònims derivats de “colom” i altres petits ocells, cf. Robert 1971a, 90.

Litt. a. 0,023, cum hastis extremis crassatis.

η < *ā, però ā /ι_

gen. -εως < -ηος < *-ηFος

La forma de les lletres possibilita tant una datació a finals del segle IV com a principis del III. Un indicati per a precisar la datació és la forma del monument, que ha de ser anterior a la llei del luxe funerari de Demetri de Faleró de l'any 317³⁵⁶.

El nom del pare de Peristera, Andró, està testimoniad a Halicarnàs, en una llista de sacerdots de Posidó on hi apareixen tres membres, sembla, de la mateixa família³⁵⁷. També ens és conegut un tal Andró d'Halicarnàs, un historiador autor de les Συγγενικά, obra que tracta de les relacions genealògiques entre els pobles grecs³⁵⁸, a més de ser possiblement l'autor d'una Ἀθίς, o almenys un bon coneixedor de la història de l'Àtica³⁵⁹. La seva dedicació a la història de l'Àtica podria haver anat lligada al seu establiment durant un cert temps a Atenes, en aquest cas podria ben ser el pare de Peristera, la honorada en el nostre epitafi.

10. IG II² 8043

Estela de marbre pentèlic. Trobada al Pireu
saec. IV.

ed. Koumanoudes 1871, 1453; *IG II 2773: IG II² 8043.*

cf. Robert 1945, 16.

Θύλλος Ἡρακλείδο Ἁλικαρνασσεύς.
“Tuil·los, fill d'Heràclides, halicarnasseu.”

l.1 *IG*: Ουίλλος; Robert: Θύλλος

gen. -ου per a masc. en -ā

L. Robert proposa la lectura Θύλλος a partir dels testimonis d'aquest nom a la ciutat cària de Milasa³⁶⁰.

³⁵⁶ Per aquesta llei *vid.* Engels 1998, esp. pàgines 121-154..

³⁵⁷ *Syll³*, 608.

³⁵⁸ *Cf. REA I*, 2159, s.v. núm.11.

³⁵⁹ *Cf.* A. Wilhelm, *o.c.*, que cita el passatge d'Estrabó, 9, 392: Οἱ τε δὴ τὴν Ἀθίδα συγγράψαντες, πολλὰ διαφωνοῦντες, τοῦτό γε ὁμολογοῦσιν, οἱ γε λόγου ἄξιοι, διότι τῶν Πανδιανιδῶν τεττάρων ὄντων, Αἰγέως τε καὶ Λύκου καὶ Πάλλαντος καὶ τετάρτου Νίσου, καὶ τῆς Ἀπτικῆς εἰς τέτταρα μέρη διαιρεθείσης, ὁ Νίσος τὴν Μεγαρίδα λάχοι καὶ κτίσαι τὴν Νίσαιαν. Φιλόχορος μὲν οὖν ἀπὸ Ἴσθμου μέχρι τοῦ Πυθίου διήκειν αὐτοῦ (τοῦ Νίσου) φησι τὴν ἀρχὴν, ἄνδρων δὲ μέχρι Ἐλευσίνος καὶ τοῦ Θριασίου πεδίου. “El que han escrit la història de l'Àtica, tot i divergir en moltes coses, almenys aquells que mereixen ésser citats estan d'acord en això, que essent quatre els fills de Pandion, Egeu, Licos, Pal·lant i el quart Nisos, i havent estat dividida l'Àtica en quatre part, Nisos prèn a sort la Megàrida i funda Nisea. Filocor diu que el seu domini s'estenia desde l'Istme fins a Piton, Andró (afirma) que fins a Eleusis i la planura de Triasia.”

³⁶⁰ Segons E. Sittig (Sittig 1911, 93) es tracta d'un teòfor derivat de l'epiclesi Θύιος que, segons el lèxic d'Hesiqui, Apol·lo rep a Milet. N. Ehrhardt (1988, 130) proposa un origen del culte a la Grècia Central, on el nom de mes Θύιος està documentat en diverses ciutats. D'altra banda assigna un origen paflagoni a una sèrie d'antropònims de la zona del Pont, que havien estat explicats com a noms teòfors a partir d'aquesta epiclesi.

11. IG II² 8554

?

Estela de marbre pentèlic amb cimaci trobada a la zona del Dipilon. Mides: 0,44 d'alçada, 0,31 d'amplada i 0,12 de profunditat.

saec.IV.

ed. Koumanoudes 1871, 1689; Bäbler 1998, núm.23.

Ἄδα Ἡρακλεώτις | χρηστή
 “Ada heracleota, dona excel·lent.”

Litt. a. v.1 0,016, v.2 0,018.

η < *ā

El nom Ἄδα o Ἄδας és un nom d'origen cari, la presència del qual s'estén també a Milet i Efes³⁶¹. Aquest nom porta a pensar que la dona honorada en aquest epitafi procedia d'Heraclea de Latmos, una ciutat veïna de Milet i molt en contacte amb zones de població cària³⁶².

12. IG II² 9004

Mensa de marbre pentèlic trobada el 1893 al poble de Brahami, prop de l'església d'Hagis Ioannes. Mides 0,40 d'alçada, 0,86 d'amplada i 0,44 de profunditat.

saec. IV/III

ed. IG II² 9004.

cf. Wilhelm 1978, 66.

Διονύσιος | Πausανίου | Καύνιος
 “Dionisi, fill de Pausànies, cauni.”

Litt. a. 0,023.

gen. -ου per a masc. en -ā

Caris presents en altres inscripcions**i. Agora XVII 519 (= XLIII, 20)**

En una estela del segle IV dedicada a una família procedent de la ciutat de Cios, hi són anomenats també persones d'altres procedències, segurament servents de la família, entre ells dos personatges procedents de la ciutat cària de Milasa. El text de la línia 7 és el següent:

Ἀριστονίκη Δάμων Μυλασεῖς
 “Aristònice i Damó, milaseus.”

³⁶¹ Cf. Zgusta 1964, 46-47 i Blümel 1992, 9

³⁶² Cf. Robert 1973, 441.

η < *ā (Ἀριστοनीκη)
 ā originària (Δάμων)

Per una presentació completa de la inscripció, vegi's l'entrada a l'apartat de la Propòntida.

XL. Jònia Continental

1. IG I³ 1380

?

Base de marbre trobada per Pittakes el 1830 a la zona de la porta est d'Atenes; actualment conservada al Museu Epigràfic d'Atenes. Era l'últim bloc d'un monument funerari esgraonat; a la part superior de la base, hi havia un orifici ample i poc profund per a sostenir una estela. Per l'amplada extraordinària que cal suposar-li, l'estela devia representar Lampitó asseguda acompanyada potser d'una figura dreta al seu costat³⁶³. Mides: 0,14 d'alçada, 0,765 d'amplada i 0,24 de profunditat.

ca. 525 (Viviers 1992)

ed. Pittakes 1841b, núm. 641 (*apud IG*); Wilhelm 1909, 33-35; *IG I² 978*; *GVI 286*; Jeffery 1962, núm.24, pl.36e; Pointer 1974, 73 núm. 23 (*non vidi*); *CEG 66*; *IG I³ 1380*; Viviers 1992, 84-89.

cf. Loeschke 1879, 294; Raubitschek 1940, 57; Raubitschek 1949, 494; Jeffery 1990², 75, 78.40, 401; Immerwahr 1990, 77 núm. 63 i 151 núm. 467; Raubitschek 1942, 250; Deyhle 1969, 12-39; Kissas 2000, núm. A 36, tab. 43.

ἐ[νθά]δε Φι[77-7^{ca.10}]ος κατέθε|κε θανῶσαν :

Λ[αμπι]τὸ αἰδοίεν γῆς ἄπ|ο πατροίης:

Ἔνδοιος ἐποίησεν.

“Aquí Fi..ios va depositar al morir a Lampitó, la qual, lluny de la terra paterna, fou mereixedora de tots els respectes. Endeu ho va fer.”

11. Wilhelm, e.g.: Φι[λτιάδες Σάμ]ιος vel Πάρ]ιος; *CEG*: - -]ιος. *IG*, Viviers: -]ος.

Litt. Att. AAEEEEΘΛNNNPΣΦ, a. 0,02-0,025. O /ō/, /ō/. E /ē/, /ē/

η < *ā, també /ι _

πατροίης

αἰδοίεν

ν efelcística (ἐποίησεν / _# però no κατέθεκε / _C)³⁶⁴

L'alphabet utilitzat és l'àtic i tant el díctic com la signatura de l'artista han estat gravats per una sola mà³⁶⁵. El tipus de grafia utilitzada, molt regular i de traç acurat, es troba en aquesta època en altres obres de factura jònica.

³⁶³ Cf. Jeffery 1962, 148, estela núm. 7 per una estela d'amplada semblant i datada ca. 525 aC.

³⁶⁴ La ν efelcística, tot i que en aquesta època és poc usual en les inscripcions públiques àtiques i més comuna en les inscripcions de la Jònia, predomina des d'antic en les firmes d'artistes. Cf. López Eire 1998, 180 i 181.

³⁶⁵ Cf. Viviers 1992, 87.

ÀSIA MENOR

El poema presenta una llengua influïda per l'èpica homèrica i això permetria explicar els jonismes que ens trobem, com el vocalisme d'αἰδοίην i πατροίης i la semàntica d'aquest adjectiu. La prosa àtica distingeix semànticament πατρῶος “patrimonial” de πάτριος “patern, ancestral”, però Homer, Heròdot, i els tràgics per influència del jònic³⁶⁶, mantenen una forma única πατρῶος per a ambdós sentits³⁶⁷, i aquest és l'ús que observem també en les inscripcions de la Jònia³⁶⁸ i en aquest epigrama. Lligat a γαῖα el llegim a *Od.* 13, 188 i 251, i al costat de γῆ, en *S. El.* 411. També l'adjectiu αἰδοίην té ressonàncies homèriques; està format a partir de l'arrel αἰδώς “respecte, dignitat” i a la *Ilíada* el trobem fent referència a la honorabilitat de l'esposa en la fórmula αἰδοίης ἀλόχοισιν³⁶⁹.

De Lampitó tan sols en sabem que no és atenesa, sense que s'esmenti quina n'és la pàtria. Potser els elements de llengua jònica en l'epigrama responen a la voluntat de posar de manifest la seva identitat. Hi ha un altre indicatiu que també ens acosta a la Jònia, que és la biografia de l'artista de l'obra, Endeu. Sembla que Endeu provenia de la Jònia, ja que sabem que entre el 550 i el 540 treballà a Èfes i Eritras. Posteriorment es traslladà a Atenes, segurament atret per l'entorn ionitzant de la cort dels tirans, i s'hi establí des de la tercera tirania de Pisístrat fins aproximadament el 520 aC. Durant aquest període fou fins i tot naturalitzat ciutadà atenes. El seu taller és conegut per les obres tant en l'àmbit funerari com en el votiu i té continuïtat en els seus col·laboradors Filerg, probablement un sami, i Arístocles, segurament atenes. La seva clientela és distingida i de gran poder adquisitiu, i hi observem una gran concentració de famílies jòniques³⁷⁰. Aquests dos indicis són els que ens han dut a postular una procedència jònica per a Lampitó, tot i admetent que una adscripció segura és, per ara, impossible.

2. IG I³ 1372

Part inferior d'una estela de marbre blanc trobada prop de la porta Melitensa, adornada amb una pintura avui perduda. Mides: 0,31 d'alçada, 0,345 d'amplada i 0,1 de profunditat. ca. 525-500.

ed. *IG* II² 10444; Harrison 1956, 38-40, tab. II ab (*SEG* XVI 28); Guarducci 1961, 171; Jeffery 1962, 128-129, núm. 21; Jeffery 1990², tab. 66, núm. 61; *IG* I³ 1372.

[Ἐυ]ξένο εἰμί | τῷ Καλήτορος | τῷ Τηίῳ
“Sóc (la tomba) d'Èuxen, el fill de Caletor, tèios.”

1.1 *IG*: [Ἐυ]ξένο vel [Σω]ξένο.

Litt. ion. ΑΕΚΜΝΞΡΣ, a. 0,011-0,025, στοιχηδόν. Ο /Ϝ/, /ο/

-ξξν- ?³⁷¹

³⁶⁶ Cf. López Eire 1994 i id. 1998 per als elements jònics en la llengua dels tràgics.

³⁶⁷ *Vid.* Lidell-Scott, s.v.

³⁶⁸ L'adjectiu πατρώιος, -η, -ον el trobem amb aquest sentit en una inscripció votiva d'Èfes del segle V i una llei sacra de Quios de la segona meitat del segle IV, *vid.* Hernández 1994, 500.

³⁶⁹ Cf. Santiago 1998, 365 i 366.

³⁷⁰ Per a una anàlisi detallada de l'obra del taller d'Endeu, *vid.* Viviers 1992, 55-102.

³⁷¹ Observem en el mot εἰμί la grafia ⟨EI⟩ per a /e:/, el que fa pensar que potser en l'antropònim -ξένο la E

-ηι- /e.i/

Aquesta inscripció havia estat datada pel primer editor a mig segle V a causa de la utilització de l'alfabet jònic, tot i que actualment sabem que hi ha exemples anteriors de l'ús de l'alfabet jònic a l'Àtica, especialment en l'epigrafia privada³⁷². El primer a dubtar d'aquesta datació fou Harrison, que per motius estilístics l'endarrerí a l'últim quart del s.VI, datació admesa en tots els estudis posteriors.

Tal com hem dit, l'alfabet utilitzat és jònic i es tracta d'un dels exemples més antics a l'Àtica. El fet que s'hi observen semblances amb el d'algunes esteles arcaïques de Samos fa pensar que es tracta de l'alfabet de Teos, el de la pàtria del difunt³⁷³. L'estela presenta altres característiques estilístiques que reafirmen la influència de la Jònia minorasiàtica en la realització de l'obra, com ara el fet d'inscriure el nom del difunt en l'estela pròpiament dita i no pas al fris o a la base³⁷⁴.

3. IG I³ 1229

?

Base d'una estela de marbre, trobada el 1964 al carrer de l'*Erecteion*, reutilitzada per a la construcció de la muralla. Actualment es conserva al dipòsit de la tercera *ephore* d'Atenes. Mides: 0,235 d'alçada, 0,845 d'amplada i 0,355 de profunditat.

ca. 525-500.

ed. Stavropoulos 1965, 86, tab. 51a; Daux 1968, 738-740, fig. 11; Merkelbach 1973; Daux 1973, 249-251; Daux 1975, 146-148; Peek 1978, 271; CEG 54; IG I³ 1229; Viviers 1992, 133-137.

cf. Kissas 2000, núm. C 12, tab. 339.

᾽Οψιος : hēs álóxo : ᾽Αψυνθίε ηε(ς) δὲ | θυγατρὸς : ←
 Οἰνάνθης : θέκεν μνῆμα : | καταφθιμένες. : |
 καὶ τόδε ᾽Αριστοκλέος.

“Opsios de la seva esposa, i Apsintia de la seva filla. Quan va morir Enante, aquesta li va fer el monument. També aquest és obra d'Àristocles.”

Litt. Att. ΑΑΕΘΜΝΡΣΣΥΦΧ:, a. I, 0,03 partim βουστροφηδόν³⁷⁵, II 0,02.

h-
 η < *ā, també /ι_
 θέκεν
 καταφθιμένῃς
 ν efelcística

L'alfabet de l'epitafi és l'àtic. L'únic indicatiu que porta a pensar en un origen no atenès dels personatges anomenats a l'epigrama és el nom de la mare, ᾽Αψυνθίε, que

grafia una /e/ breu. De tota manera, en època primerenca les fluctuacions gràfiques en l'anotació de vocals llargues secundàries són freqüents, i en la forma verbal εἰμι és dels exemples més primerencs de grafia ⟨EI⟩ per a /e:/.

³⁷² Cf. Threatte, 26-27 i 33-38.

³⁷³ Cf. Jeffery 1962, 128-129, núm 21 i Jeffery 1992, 340: L'alfabet arcaic de Teos és conegut principalment per inscripcions trobades en altres ciutats.

³⁷⁴ Cf. Richter 1961, 1-5.

³⁷⁵ Considerat per Jeffery 1990, 433 I un ús tardà del βουστροφηδόν.

presenta un vocalisme jònic. En aquest cas, el text de l'epigrama no fa cap referència a una pàtria llunyana, per la qual cosa també podria ser que aquest vocalisme jònic es degués a una influència de la llengua homèrica, influència observable en altres elements com la manca d'augment del verb *θήκεν* i l'ús del participi *καταφθιμένης*³⁷⁶.

En el cas que es tractés d'una família d'ascendència jònica establerta a Atenes, seria una indicació més de la preferència de la clientela jònica pel taller dels jonis Endeu i Filerg, amb els quals treballa també l'artista que firma l'obra, Aristocles³⁷⁷. Endeu i Filerg firmen conjuntament una obra trobada a l'acròpolis d'Atenes, el dedicant de la qual també duu el nom d' *᾽Οφσ[ιός?]*³⁷⁸. Podria tractar-se del mateix dedicant?

La lectura de la seqüència *᾽ΑΦΣΥΝΘΙΕΗΕΔΕΘΥΓΑΤΡΟΣ* és problemàtica i ha originat diverses interpretacions:

R. Merkelbach³⁷⁹ corregeix el primer mot en *᾽Αφσυνθιέης*, és a dir, el patronímic d'Enante, "filla d'Apsinti". Segons l'autor, el poeta hauria escrit el díctic en alfabet jònic, i el lapicida hauria comès un error al passar-lo a l'alfabet àtic i malinterpretat la seqüència ΗΣ per HE. L'autor argumenta la necessitat d'aquesta correcció afirmant que no és probable que el marit i la mare de la difunta li dediquin un epitafi sense que hi aparegui citat el pare. Aquesta constel·lació de dedicants, però, no és pas inusual i la trobem, per exemple, en l'epitafi núm. II 3 dedicat a una jove coríntia.

Una altra proposta ve de G. Daux³⁸⁰ que, recollint una idea de J. Ebert, proposa llegir darrera el nom *᾽Αφσυνθίε* el genitiu *η(ς) δέ*, on la sigma en contacte amb la dental s'hi hauria assimilat amb posterior simplificació de la geminada resultant. Aquesta lectura té l'avantatge que permet mantenir el paral·lelisme entre el primer i el segon hemistiqui de l'hexàmetre. Ens sembla que l'ús d'aquest paral·lelisme en l'epigrama es correspon amb el gran treball estilístic del conjunt del monument funerari i és per això que l'hem recollit en la nostra traducció.

Hi ha una altra interpretació de W. Peek³⁸¹ que tampoc no es pot descartar, i és la de llegir darrera el nom d'Apsintie el demostratiu *ήδε*, entenent que la mare Apsintie estava representada a l'estela perduda, al costat de la seva filla³⁸².

És probable que el monument vagi dedicat a una noia morta jove, ja casada però sense fills, ja que l'habitual hauria estat esmentar-los en l'epitafi.

4. IG I³ 1356

Estela de marbre blanc amb frontó trobada al Pireu. Mides: 0,62 d'alçada, 0,29-31 d'amplada i 0,05-7 de profunditat.

ca. 440-420?

ed. Koumanoudes 1871, 2089; IG II 3208; IG II² 9496; IG I³ 1356.

³⁷⁶ Cf. nota 228.

³⁷⁷ Vid. núm. 1 d'aquest mateix apartat.

³⁷⁸ IG I³ 763: A. ᾽Ενδοίος : ἐπο[ίισεν]. B. ᾽Οφσ[ιός?] ἀνέθεκεν : ἡ ᾽Α---| Φίλεργ[ος] ἐποίισεν.

Datació: 500-480.

³⁷⁹ Merkelbach 1973.

³⁸⁰ Daux 1975, 146-148. Cf. Threatte, *GAI* I, 638-640 que explica aquest fenomen en epigrafia àtica com a omissió de la sigma final, ja que no hi ha cap testimoni d'un estadi intermedi de geminació. Vid. també Daux 1968, 738-740, fig. 11 per a anteriors propostes d'interpretació descartades.

³⁸¹ Peek 1978, 271.

³⁸² Contra Daux 1974, 242-243 amb l'argument que, en poesia funeraria, el demostratiu no s'aplica mai a un personatge secundari, sinó sempre al difunt, a la tomba o a la terra on reposa.

Διόδωρος | Μιλήσιος.
 “Diodor milesi”.

Litt. ion. ΗΣΩ, a. 0,017-0,025, στοιχηδόν.

5. IG I³ 1347

Estela de marbre pentèlic amb frontó, trobada al Pireu i conservada al Museu Epigràfic d’Atenes. Mides: 0,75 d’alçada, 0,42-44 d’amplada i 0,070-75 de profunditat.

ca. 425-400.

ed. IG II 3083; IG II² 9048; IG I³ 1347.

Πειθαγόρης : Ἀπολλοδώρο | Κολοφώνιος.
 “Pitàgores, fill d’Apol·lodor, colofoni.”

Litt. ion. ΝΡΣΦΩ, a. 0,015-0,02. Ο /ῶ/, /ο/

η < *ā /ρ_

6. CEG 104

?

Estela de marbre amb frontó, de decoració senzilla, amb la superfície frontal allisada per a incloure-hi una pintura, que ha desaparegut. Trobada al Pireu i conservada actualment al Museu Epigràfic. Mides: 0,49 d’alçada, 0,21-23 d’amplada i 0,04 de profunditat.

ca. 400.

ed. Koumanoudes 1871, 2856; IG II 3673; Kaibel 1878, núm. 91; IG II² 11345; GVI 927; Clairmont 1970, núm.71 pl.29; CEG 104.

cf. CAT 356.

i. Ἑρσηίς

ii. τηλὸ πατρίδος ὅσ’ ἔθανον κλεναῖς ἐν Ἀθήναις |

Ἐ(ρ)σηίς γνωτοῖσιν πᾶσι λιπῶσα πόθον.

“Herseis. Essent lluny de la pàtria vaig morir a la gloriosa Atenes, jo, Herseis, deixant enyor a tots els meus familiars”

l.3 *lapis*: ΕΟΣΗΙΣ.

Litt. ΕΣ, a. v.1 0,009, v.2-3 0,005. Ο /ῶ/, /ο/; Ε /ῆ/, /ε/

dat. pl. -οισιν (/αισι ?)

-ρσ-

τηλὸ

ν efelcística (excepte πᾶσι /_C)

Tal com en la inscripció núm. 1 d’aquest mateix apartat, sabem que la persona honorada en aquest epitafi no era originària d’Atenes, ja que el mateix epitafi ens diu que fou enterrada lluny de la pàtria. Els trets de llengua que apunten a un origen jònic (a part dels trets compartits amb l’àtic, en destaquem la desinència de datiu plural -οισιν, i potser

-αισι si interpretem la seqüència κλειναῖσ' ἐν amb elisió de la ι final antevocàlica³⁸³), tot i que també podrien respondre igualment a una influència de la llengua homèrica, que veiem també en l'ús de l'adverbi τηλῶ i l'expressió κλειναῖς ἐν Ἀθήναις³⁸⁴. A falta d'altres indicis més clars, la incloem provisionalment entre les persones procedents de la Jònia.

Mereix un comentari l'antropònim Ἐρσηῖς, del qual aquest epitafi ens n'és l'únic exemple conegut. Es tracta d'un antropònim format amb el sufix femení -ις, -ιδος, usat tant en la formació d'adjectius patronímics com en la feminització de substantius. Aplicat als noms masculins en -ευσ, ens trobem amb resultats com Νηρηῖς, filla de Νερεεύς, i βασιληῖς, femení de βασιλεύς³⁸⁵. Aquestes formes ens indiquen que també Ἐρσηῖς degué estat format a partir d'un masculí en -ευσ, tot i que no ens sigui conegut cap testimoni del nom *Ἐρσεύς³⁸⁶. Existeix una segona possibilitat per a explicar la formació del nom: tal com passa amb la creació del sufix masculí per a patronímics -ηιος³⁸⁷, també aquest final -ηις dels adjectius o noms femenins formats a partir de masculins en -εύς s'independitza com a sufix per ajuntar-se a altres temes³⁸⁸. A partir d'aquestes formacions podríem recuperar la hipòtesi apuntada per Bechtel i buscar l'origen d'aquest antropònim, no pas en un hipotètic *Ἐρσεύς, sinó en l'epítet Ἐρσοσ que designa Apol·lo en una dedicació àtica³⁸⁹.

7. IG II² 9381

Estela de marbre pentèlic amb fris, actualment trencat. Conservada al Museu Epigràfic d'Atenes. Mides: 0,55 d'alçada, 0,29 d'amplada i 0,19 de profunditat.

ca. 400.

ed. IG II² 9381.

Ἄλκμέων | Ἀθηναγόρο | Μιλήσιος.
 “Alcmeó, fill d'Atenàgores, milesi.”

Litt. EΣ, a. 0,017. O /ḡ/, /o/

³⁸³ En el procés de substitució de la desinència -αισι per -αις, els primers testimonis epigràfics atenesos de -αις els trobem en posició antevocàlica on és possible parlar d'elisió. Vid. López Eire 1994, 184-185.

³⁸⁴ Vid. la mateixa fórmula en una posició idèntica a final d'hexàmtre en l'epigrama de la meitat del segle IV núm. XI 25.

³⁸⁵ Cf. Chantraine 1933, 339 i 345-346. Tant Νηρεεύς com Νηρηῖς estan documentats en l'onomàstica grega, i també trobem al sud d'Itàlia el bonic exemple d'Ἀριστηῖς (LGPN III.A, vid. BE 1987, núm. 746), amb conservació de la digama, format a partir de l'antropònim masculí Ἀριστεύς.

³⁸⁶ Cf. Bechtel HPN, 533: “Ἐρσηῖς aus einem unbekanntem Götterbeiworte Ἐρσεύς. Vgl. Apollon Ἐρσοσ.” vid. també el nom Ἀγνηῖς en la inscripció XLII 4, format a partir d'un masculí *Ἀγνεύς?

³⁸⁷ Cf. Chantraine 1933, 51-53. Aquest sufix patronímic té el seu origen en els substantius en -ηυσ / -ευσ als quals s'hi ha afegit el sufix -iyo donant com a resultat el final -ηιος, que s'independitza com a sufix per a indicar, en un principi, relació. El sufix -ηιος és productiu en jònic i en la resta de dialectes, no es troba en àtic, que prefereix en els mateixos contextes formacions amb el sufix -ειος.

³⁸⁸ Cf. Chantraine 1933, 346: ἀθερηῖς, cf. ἀθήρ, ποταμηῖς, cf. ποταμός, χλωρηῖς, cf. χλωρός. Els exemples són molt més escassos en el cas del femení -ηις que els del masculí -ηιος, molt més productiu. R. Merkelbach (Merkelbach 1982) fins i tot veu en un sufix patronímic femení -ηῖς l'antecedent per al sufix -ής, formador de femenins en època imperial, que ell considera que cal escriure amb iota subscripta -ης. Contra J. & L. Robert, BE 1982, núm. 124.

³⁸⁹ IG I³ 981, ca. 400, Ἀπόλλωνος : Ἐρσο. Pel significat de l'epítet Ἐρσοσ, vid. RE VIII, 1149-1150 i Adrados 1957, 99.

gen. -ου per a masc. en -ᾶ

8. CEG 485

Estela marmòria amb cimaci i decorada amb una pintura actualment perduda. Fou trobada prop la universitat d'Atenes. Mides: 0,37 d'alçada, 0,295 d'amplada i 0,075 de profunditat. *saec. IV in.*

ed. Ross 1840, 105 (*apud IG*); Kaibel 1878, núm. 71; *IG II* 2892; *IG II²* 8523; *GVI* 697; *CEG* 485.

ἐνθάδε Πυθοκλῆς κείται πολλοῖσι ποθενός,
καὶ Σάτυρος νέος ὦν ἔσχευ ἐπωνυμίαν.
[π]αῖς δὲ Ἡρακλείδο, μητρὸς δὲ Ἀριαστίδος ἐστὶ,
πατρίς δ' ἐστὶ Ἐφεσος κλενοτάτη πόλεων.
θρεφθὲς δ' ἐν χθονὶ τῆιδ ἔθανεν μέγα πῆμα φίλοισ[ι] |
τῆι τε κασιγνήτηι πένθεα πλείστα λιπών.

(Gravat sota l'espai destinat a la pintura)

Ἀριαστὶς. Πυθοκλῆς.

“Aquí jau Pítocles, enyorat per molts, qui de jove adoptà el sobrenom de Sàtir. És fill d'Heraclides i Ariastis és la seva mare, la seva pàtria és Efes, la més gloriosa de les ciutats. Criat en aquesta terra, ha mort deixant una gran pena als amics i moltíssims sofriments a la seva germana. Ariastis. Pítocles.”

1.5 Kaibel τῆιδε θανεν.

Litt. ΕΣΩ, a. 0,007. O /ō/, /o/; E /ē/, /e/

η < *ᾶ, però ᾶ /ι_

dat. pl. -οισι(ν)

gen. -ῶ per a masc. en -ᾶ

θρεφθὲς (sense dissimilació d'aspirades)

κασιγνήτηι

ν efelcística (ἔσχευ, ἔθανεν)

L'estructura mètrica mostra una imperfecció al tercer vers, on la partícula δέ té anotació plena en les dues ocasions, però per a respectar la forma mètrica hauria d'haver sofert elisió de la vocal³⁹⁰.

No coneixem cap altre testimoni d'un antropònim Ariastida. Es probable que es tracti d'un nom d'origen persa³⁹¹, adaptat al grec a partir de l'exemple del nom Ἀριστίς, de clara formació grega³⁹², amb el sufix -ίς, -ίδος freqüent en la formació de femenins³⁹³.

³⁹⁰ Cf. el mateix fenomen als epigrames núms. XI 25, XXXI 3 i XLIII 8.

³⁹¹ L'arrel *ap.* ariya-/ *iran.* *arya- “ari” es troba en alguns noms irànics com a primer element de compost, recollits tots ells per F.Justi (Justi 1895, 22-25), p.ex. el nom Ἀριαράμης, antic persa A-r-i-y-a-r-m-n, *Ariyāramna-*, besavi de Darius I. També sembla ser l'adaptació al grec d'un nom irànic l'antropònim Ἀρταστίς, amb l'arrel *arta-, formadora de molts noms irànics, que es troba en una altra inscripció funerària trobada a l'Àtica i datada al segle III (Varoucha-Christodouloupoulou 1961, 340).

³⁹² Per als testimonis d'un antropònim femení Ἀριστίς, diferent del masculí Ἀριστίς, cf. Masson, *OGS* I-II, 242.

³⁹³ Tot i que no exclusivament, també existeixen alguns masculins formats amb aquest sufix, cf. Chantraine

ÀSIA MENOR

Del text de l'epigrama se n'extreu que la dedicant degué ser la germana del difunt, i és possible que fos la segona figura representada a l'estela al costat de Pítocles. Cada una les figures estava identificada amb l'antropònim corresponent. Segons aquesta interpretació, la germana hauria heretat el nom de la mare, Ariastida.

El personatge honorat amb l'epitafi, tot i anomenar Efes la seva pàtria, ha estat criat a Atenes, és a dir que els seus pares s'hi degueren instal·lar en la seva primera infància. Devia morir encara jove, ja que l'epitafi li dedica la germana i no pas la dona o els fills, com hauria estat habitual en cas que hagués estat casat. Es destacable, però, el fet que els pares tampoc apareguin citats com a dedicants del monument, sinó que sols es parli del sofriment d'amics (φίλοι) i de la germana, situació que ens fa pensar que els pares ja havien mort.

La pintura perduda devia representar els dos germans, i també es possible que es fes alguna referència al sobrenom de Sàtir. Σάτυρος és un nom força habitual, a Atenes se'n documenten una trentena durant els segles V i IV aC. En el nostre personatge, però, no es tracta pas del nom sinó d'un sobrenom, i el fet que la seva germana li faci gravar en l'epitafi vol dir que l'hi lligava un alt grau d'identificació. El nom "Sàtir" ens porta a l'ambient de les representacions teatrals, i és possible que Pítocles l'hagués rebut pel fet de formar dels cors de la comèdia. Durant l'època imperial, els actors es donaven a conèixer sota un pseudònim que indiqués la seva relació amb el teatre, i és possible que en èpoques anteriors també hagués estat un ús habitual³⁹⁴. En un discurs de Demòstenes, apareix amb el mateix nom un actor, famós a l'Atenes del moment, segurament un dels vencedors a les Lenees d'Atenes del 375 aC.³⁹⁵, del qual no en tenim cap altra informació que el seu nom Sàtir, i que és possible que no fos tampoc el seu nom de naixement, sinó un pseudònim adequat per un actor còmic: Els sàtirs eren considerats bons dansaires³⁹⁶ i, en època hel·lenística, el nom passa a designar el coreute de les representacions dionisiàques³⁹⁷. Val la pena citar en aquest punt la troballa recent a Atenes d'una estela amb un epigrama funerari del segle III dedicat a un actor³⁹⁸: es tracta d'un actor de la comèdia, procedent de Troizen, la germana i el germà del qual li dediquen el monument, ja que ha mort sense descendència. Per damunt la inscripció s'hi pot veure avui encara la pintura d'una màscara de la Comèdia Nova.

1933, 338-339.

³⁹⁴ Ghiron-Bistagne 1976, 75: "Nous suggérons l'hypothèse que, dans les premières sociétés d'acteurs, les artistes prenaient un pseudonyme choisi parmi les noms connus du théâtre. Nous avons la preuve que la chose se pratiquait à l'époque impériale: L.Friedländer (*Darstellungen aus der Sittengeschichte Rom*, Leipzig 1921⁹ vol IV §XIV, 197-202) a démontré que certains noms comme Pylades, Bathyllos, étaient attachés à la spécialité du pantomime. De même les gladiateurs (L. Robert, *Les gladiateurs dans l'Orient grec*, Amsterdam 1971, 297-302) avaient souvent un nom "professionnel", nom traditionnel emprunté parfois à un gladiateur renommé." Cf. també la pàgina 143 per a actors de l'època clàssica coneguts per sobrenoms.

³⁹⁵ D. 19, 193: Σάτυρον τὸν κωμικὸν ὑποκριτὴν i IG II² 2325 col. III,190: [Σάτ]υρος.

³⁹⁶ Vid. Ath. 14, 630 b-c sobre la dansa dels sàtirs anomenada σίκινις. La font que cita és Aristocles, datat al s.II aC.

³⁹⁷ Tal com trobem testimoniats en el lèxic d'Hesiqui, on llegim sota l'entrada Σάτυρος: ἡ ἔντασις. ἡ χορευτὴς, igualment en la Suda Σάτυρος· χορευτὴς, i en el lèxic de Zonaras pàg.1627 Σάτυρος. χορευτὴς τοῦ Διονύσου.

³⁹⁸ Cf. Hallof – Stroszeck 2002 amb tab. IV i fig. 18-21.

9. IG II² 9786

Estela de marbre pentèlic, conservada al Museu Epigràfic d'Atenes. Mides: 0,58 d'alçada, 0,34 d'amplada i 0,07 de profunditat.

saec. IV *in.*

ed. IG II² 9786

Μυρτίς | Μιλησία
 “Mirtis milesia.”

Litt. a. 0,017.

$\eta < * \bar{\alpha}$, però $\bar{\alpha} / \iota$

10. IG II² 9656

Estela de marbre pentèlic amb fris, conservat al Museu del Pireu. Mides: 0,76 d'alçada i 0,33-26 d'amplada.

ante med. saec. IV.

ed. Koumanoudes 1871, 2157; IG II 3214; IG II² 9656.

Ἡνίοχος | Μιλήσιος
 “Heníoc milesi.”

Litt. a. 0,017.

11. IG II² 8507

Estela de marbre pentèlic amb fris en el qual hi ha una sirena esculpida, i amb un relleu que representa un noi nu, amb les espatlles cobertes per una clàmide, que sosté un ocell a la mà dreta; davant seu s'hi troba un esclau. Trobada al Ceràmic el 1870, en un complex funerari entre la via del Pireu i la via sacra, actualment conservada al Museu Epigràfic d'Atenes. Mides: 1,50 d'alçada (CAT), 0,47-49 d'amplada i 0,14 de profunditat.

ca. 355/4³⁹⁹.

ed. Koumanoudes 1871, 2624; IG II 3493; IG II² 8507.

cf. Brückner 1909, 115 (*non vidi*); CAT 1.855 (fot.).

Ἀριστίων Ἀρίστωνος Ἐφέσιος
 “Aristió, fill d'Aristó, efesi.”

Litt. a. 0,017.

Part de la inscripció es perdé poc després de la descoberta. Koumanoudes ja en llegí només el primer nom, i la posterior publicació de IG II² es basa en un dibuix anterior, segons el qual pel nom del pare només s'hi llegeix ΣΤΩΝΟΣ. La fotografia que

³⁹⁹ Cf. Diepolder 1965, 42, tab. 36.2, l'estil de les figura del fris és contemporani del d'un decret de l'any 355.

ÀSIA MENOR

proporciona C.W. Clairmont a CAT no és prou detallada per a poder veure quin n'és l'estat de conservació actual.

És molt possible que l'honorat fos el mateix personatge que apareix en l'epitafi núm. 12 al costat de la seva dona. Ambdós monuments degueren formar part d'un únic complex funerari familiar⁴⁰⁰.

12. IG II² 8506

Part dreta d'una estela de marbre pentèlic amb fris i restes d'un relleu. Actualment al Museu Epigràfic d'Atenes. Mides: 0,35 d'alçada, 0,35 d'amplada i 0,1 de profunditat. ca. 355?⁴⁰¹

ed. Koumanoudes 1871, 1658; IG II 2885; IG II² 8506.

[Ἄρισ]ταγόρα | [Ἄρισ]τίωνος : γυνή. | [Ἄρισ]τίων : Ἄριστωνος | Ἐφέσιος
“Aristàgora, dona d'Aristió. Aristió, fill d'Aristó, efesi.”

Litt. a. 0,018-0,022.

η < *ā, però ā /ι_

13. IG II² 8505

Taula de marbre pentèlic trobada al Ceràmic i conservada en el seu Museu. Mides: 0,38 d'alçada, 1,17 d'amplada i 0,62 de profunditat.

med. saec. IV.

ed. IG II 2884; IG II² 8505.

in fronte: Αἰσχυλῖνος | Εὐκλέους | Ἐφέσιος
in parte dextra: Φιλωνῖς | Αἰσχυλῖνου γυνή
“Esquilí, fill d'Eucles, efesi. Filonis, dona d'Esquilí.”

Litt. a. v.1-3 0,03, v.4-6 0,027 (alia manu incisae tenues).

gen. -κλέους < *-κλεῖφος

14. IG II² 8508

Estela de marbre pentèlic amb fris trobada al Pireu, actualment al Museu Epigràfic d'Atenes. Mides: 0,37 d'alçada, 0,31 d'amplada i 0,1 de profunditat.

med. saec. IV.

ed. Koumanoudes 1871, 1659; IG II 2886; IG II² 8508.

Ἄρτεμίδωρος | Ἐφέσιος. Φίλη. | Ἀριστοφίλη | Ἄρτεμίδωρου.
“Artemidor efesi. File. Aristòfile, filla d'Artemidor.”

⁴⁰⁰ Cf. Bergemann 1997, A22.

⁴⁰¹ Aquesta datació es basa en la hipòtesi que l'epitafi formés part del mateix complex funerari que la núm. 11.

1.4 Koumanoudes: Ἀρτεμιδώρο.

Litt. a. 0,017.

Sembla que es tracta del monument funerari dedicat a una família: Artemidor, el pare, File, la mare, i Aristòfile, la filla. L'ètnic només hi és citat per al pare.

15. IG II² 8509

Estela de marbre himètic amb fris rodó, trencada per la part inferior. Conservada al Museu Epigràfic d'Atenes. Mides: 0,42 d'alçada, 0,26 d'amplada i 0,05 de profunditat.

med. saec. IV.

ed. Koumanoudes 1871, 1660; IG II 2887; IG II² 8509.

Ἀρτεμίδωρος | Ζωπύρου | Ἐφέσιος.

“Artemidor, fill de Sòpir, efesi.”

Litt. a. 0,015.

Aquí ens trobem amb el mateix cas que en els epitafis núms. 11 i 12, és a dir, que en aquesta estela s'hi honora Artemidor tot sol, potser el mateix Artemidor que en l'estela anterior (núm. 14) apareix al costat de la dona i la filla. En el cas que efectivament es tractés de la mateixa persona caldria concloure que els dos monuments formaven part d'un complex funerari familiar.

16. IG II² 8515

Fita de marbre himètic trobada al Ceràmic, actualment al Museu Epigràfic d'Atenes. Mides: 0,7 d'alçada, 0,33 d'amplada i 0,14 de profunditat.

med. saec. IV.

ed. IG II 2889; IG II² 8515.

Κάρπος | Ἐφέσιος.

“Carpos efesi.”

Litt. a. 0,025.

17. IG II² 8517

Estela de marbre pentèlic amb decoració de palmeta, conservada al Museu d'Eleusis. Mides: 1,04 d'alçada, 0,30-34 d'amplada.

ca. 365-340⁴⁰².

ed. Conze 1893-1922, núm. 1627 (*apud* IG); IG II² 8517.

⁴⁰² Datació a partir de Möbius 1968, 88.

ÀSIA MENOR

Λεύκων | Λευκάνορος | Ἐφέσιος.
“Leucó, fill de Leucànor, efesi”

Litt. a. 0,017.

18. IG II² 9921

Estela de marbre himètic amb fris, trencada per la part inferior. Trobada al Pireu. Mides: 0,36 d'alçada, 0,36 d'amplada i 0,05 de profunditat.

post med. saec. IV.

ed. IG II 3229; IG II² 9921.

Φιλοκράτ[ης] | Φιλοκρά[τους] | Μιλήσ[ιους.] | Χαρισ[-] | Φι]λοκρ[άτους] | Μι]λη[σ-]
“Filòcrates, fill de Filòcrates, milesi. Caris., fill/a de Filòcrates, milesi / milèsia.

Litt. a. 0,015.

19. IG II² 10369

Estela de marbre pentèlic amb fris, trencada per la part inferior. Sembla que procedent del Pireu, actualment al Museu Epigràfic d'Atenes. Mides: 0,52 d'alçada, 0,27 d'amplada i 0,07 de profunditat.

post med. saec. IV.

ed. PAAH 1893,102 (*apud* IG); IG 5,3362b; IG II² 10369.

cf. BCH 17 (1893), 194, núm.5 (fascímil)

Ἀπολλόδωρος | Σμυρναῖος
“Apollodor esmirneu.”

Litt. a. 0,014.

20. IG II² 8502

Estela de marbre pentèlic decorada amb palmeta, trencada per la part inferior. Actualment conservada al Museu del Pireu. Mides: 0,5 d'alçada i 0,23 d'amplada.

a. 340-317.

ed. Koumanoudes 1871, 1657; IG II 2882; IG II² 8502.

Ποσειδώνιος | Ἐρυθραῖος
“Posidoni eritreu.”

Litt. crassae ΑΣΩ, *a.* 0,025.

21. IG II² 9811

Estela de marbre pentèlic amb decoració de palmetes, trencada per la part inferior. Conservada al Museu Epigràfic d'Atenes. Mides: 0,18 d'alçada i 0,22 d'amplada.

a. 340-317.

ed. IG II 3224; IG II² 9811.

Νικόδρομος | Μιλήσιος
 “Nicòdrom milesi.”

Litt. a. 0,012.

22. IG II² 10443

Estela de marbre pentèlic amb palmetes, conservada al Museu del Pireu. Mides: 1,1 d'alçada, 0,35-31 d'amplada.

a.340-317.

ed. Koumanoudes 1871, 2973; IG II 3388; IG II² 10443.

Θεόδωρος | Τήιος
 “Teodor tèios.”

l.2 Koumanoudes Τη...ος

23. IG II² 10496

Estela de marbre pentèlic amb fris i relleu on s'hi veu un noi nu dret que s'unta la pell amb oli i un noi et assegut al seu costat, segurament un esclau. Conservada al Museu del Pireu. Mides: 0,44 d'alçada, 0,27 d'amplada i 0,09 de profunditat.

330-320 (Scholl)

ed. IG II² 10496.

cf. CAT 1.944 (fot.); Scholl 1996, núm. 299

Στέφανος Εὐχαρίδου | Φωκεύς.
 “Estèfan, fill d'Eucàrides, foceu.”

Litt. a. 0,012.

gen. -ου per a masc. en -ᾶ

24. IG II² 9738

Estela de marbre pentèlic amb fris i relleu on s'hi veu un home amb barba assegut que agafa la mà a un nen dret. Trencada per la part dreta. Trobada al Pireu, actualment al Museu Nacional d'Atenes. Mides. 0,85 d'alçada i 0,38 d'amplada.

ca. 320 (Scholl)

ed. Koumanoudes 1871, 2196b; IG II 3219; IG II² 9738.

cf. CAT 2.423 (fot.); Scholl 1996, núm. 106, tab. 24,1.

Λαμύνθ[ιος] | Μιλήσι[ος]. | Εὐβουλίδη[ς] | Λαμυνθιο[υ.] | Ἄδα Λαμυνθίου | γυνή.

“Laminti milesi. Eubòlides, fill de Laminti. Ada, dona de Laminti.”

ÀSIA MENOR

Litt. a. v.1-4 0,017, v. 5-6 0,02 (neglegenter incisae).

El tercer dels noms ha estat afegit amb posterioritat sota el relleu, els dos noms gravats a sobre deuen indicar la identitat de cada una de les figures representades.

Laminti, un nom de formació pregrega, és molt poc habitual, i no ens n'és conegut cap altre exemple que el d'aquest epitafi i el d'un poeta mèlic de Milet citat per Ateneu⁴⁰³:

Ἐξελαθόμεν ὑμῖν εἰπεῖν τὴν τε Ἀντιμάχου Λυδῆν, προσέτι δὲ καὶ τὴν ὁμώνυμον ταύτης ἔταιραν Λυδῆν ἢν ἡγάπα **Λαμύνθιος ὁ Μιλήσιος**. ἐκάτερος γὰρ τούτων τῶν ποιητῶν, ὡς φησι Κλέαρχος ἐν τοῖς Ἑρωτικοῖς, τῆς βαρβάρου Λυδῆς εἰς ἐπιθυμίαν καταστάς ἐποίησεν ὁ μὲν ἐν ἔλεγείοις, ὁ δ' ἐν μέλει τὸ καλούμενον ποίημα Λυδῆν.

“Oblidava de parlar-vos de la *Lide* d'Antímac, i encara també de l'hetera homònima *Lide*, a qui va estimar Laminti de Milet. Car cadascun d'aquests poetes, com diu Clearc en les *Erotica*, arrossegat al desig per la bàrbara *Lide*, va compondre el poema titulat *Lide*, un en versos elegíacs i l'altre en estructura mèlica.”

La coincidència en el nom i en l'origen fa pensar si no es tracta de la mateixa persona, és a dir, que el poeta conegut per Ateneu hagués emigrat a Atenes i s'hi hagués establert fins a la seva mort. La cronologia permet també aquesta identificació, si considerem que Laminti de Milet fou contemporani d'Antímac, el poeta citat juntament amb ell en el text d'Ateneu i que visqué entre els segles V i IV aC.

La dona de Laminti, *Ada*, duu un nom cari molt estès també a Milet i Efes⁴⁰⁴, ciutats gregues en estret contacte amb les poblacions càries veïnes⁴⁰⁵.

25. IG II² 8504a

Estela de marbre amb frontó trobada a la via del Pireu. Conservada al Museu Epigràfic d'Atenes. Mides: 0,21 d'alçada, 0,24 d'amplada i 0,025 de profunditat.

saec. IV.

ed. Lolling 1892, 97; IG II 5, 2884b; IG II² 8504a.

Ἀγάθων | Ἐφέσιος
“Agató efesi.”

Litt. a. 0,012.

26. IG II² 8516

Estela de marbre pentèlic amb fris, conservada al Museu Epigràfic d'Atenes. Mides: 0,66 d'alçada, 0,27 d'amplada i 0,05 de profunditat.

saec. IV.

ed. IG II 2890; IG II² 8516.

⁴⁰³ Ath. 13, 597.

⁴⁰⁴ Cf. Zgusta 1964, 46-47.

⁴⁰⁵ La barreja de població cària amb les colònies gregues de la costa està ben testimoniada, *vid.* núm. XXXIX 1 i nota 342.

Κρήτη Ἐφεσία.
 “Crete efèsia.”

Litt. a. 0,013.

η < *ā, però ā / ɫ _

27. Agora XVII 454

Estela petita de marbre, trencada per la part inferior i la superior esquerra. Mides: 0,34 d'alçada, 0,295 d'amplada i 0,1 de profunditat.

saec. IV.

ed. Meritt 1957, 216 núm.65 tab. 55; *Agora XVII 454*.

[-2-3-]σίας : Ἐφέσιος
 “...sias, efesi”

Litt. a. 0,019.

ā / ɫ _

28. CEG 607

Dos fragments d'una estela de marbre, trobats a l'Acròpolis d'Atenes i actualment al Museu Epigràfic. Mides: 0,22 d'alçada i 0,41 d'amplada + 0,18 d'alçada, 0,40 d'amplada i 0,2 de profunditat.

saec. IV.

ed. *IG II 2721 + 2892b; IG II² 12365 + 8525; GVI 500; CEG 607*.

[--]α Ἰόλυμπου Ἐφεσίου |
 [--]ν φθιμένους κρύπτει τάφος [έ]γ χθονὶ τεῖδε|
 [--]νδ ὑπεδέξατο ἴμαιμιαως[.]†
 “...a, filla de l'efesi Olimp. (..) morts, la tomba els oculta en aquesta terra (...) els va acollir (...)”

Litt. a. v.1 0,027-0,03, v.2-3 0,007-0,009.

τεῖδε < τηῖδε⁴⁰⁶
 γ<ν / _χ

⁴⁰⁶ En àtic s'observa la tendència des del segle IV de l'abreujament del diftong -ηι en -ει; en final absolut de paraula es dona aquest fenomen especialment a partir de la meitat de segle. En altres dialectes, la tendència és la simplificació del diftong en -η amb caiguda del segon element. *Cf.* Thumb – Scherer, *Handbuch*, 292; Threatte, *GAI*, 368-369 i 377-383; Schwyzer, *Grammatik*, 201; Lejeune 1972, 226-227. Aquest fenomen permet proposar una datació de la inscripció a la segona meitat del segle IV, ja que l'abreujament del diftong en aquesta posició apareix rarament amb anterioritat a aquesta data.

ÀSIA MENOR

El participi plural *φθιμένους* indica que la tomba i l'epitafi van dedicats a més d'una persona, possiblement un matrimoni, dels noms dels quals tan sols se n'ha conservat el final d'un antropònim femení.

29. IG II² 9038

Estela decorada amb una roseta. Trobada al Pireu. Mides: sense especificar.

saec. IV.

ed. A. Boeckh, *Jahnii annalibus. Suppl. II* (1833), 438 (*apud IG*); *IG II² 9038*.

Δημήτριος | Φανοπίδου | Κλαζομένιος
“Demètri, fill de Fanòpides, clazomeni.”

Litt. ΑΙΠΣ.

gen. -ου per a masc. en -ᾶ

L'antropònim *Φανοπίδου* és probablement una formació a partir de l'arrel *Φαινοπ-*, amb hifèresi en el diftong⁴⁰⁷.

30. IG II² 9771

Fita de marbre pentèlic, actualment perduda.

saec. IV

ed. *IG II 3221; IG II² 9771*.

Μηνοδώρα | Μιλησία. | Ἄρτεμιδώρα
“Menodora milèsia. Artemidora.”

Litt. ΑΜΣ.

η < *ᾶ, però ᾶ /ι,ρ_

31. IG II² 10493

Lècitos de marbre pentèlic amb relleu on s'hi veuen un home, amb barba, i una dona amb les mans agafades i, entre ells, dos nens. Conservada al Museu del Pireu. Mides. 0,48 d'alçada.

saec. IV.

ed. *IG II² 10493*.

cf. *CAT 2.785* (sense fot.)

Εὐκλείδης | Φωκεύς
“Euclidas focu.”

Litt. a. 0,055.

⁴⁰⁷ Per a noms formats amb aquesta arrel, vid. Pape – Benseler, s.v. *Φαίνοψ*, *Φαίνοπις*.

\bar{a} originària

32. IG II² 9870

Estela de marbre amb fris, sota la inscripció hi ha dues rosetes i al mig de l'estela, un espai quadrangular adornat amb sis acroteres que segurament contenia una pintura, avui perduda. Trobada prop l'església d'Hagios Philippos i conservada al Museu Nacional d'Atenes. Mides: 1,75 d'alçada i 0,89-99 d'amplada.

saec. IV *ex.* (Scholl)

ed. IG 3228; IG II² 9870; IG XII, 6 911.

cf. Scholl 1996, núm. 181, tab. 44,3.

Σίμων Θεοδώρου Μιλήσιος. | Ἀφροδισία | Σαμία
 “Simó, fill de Teodor, milesi. Afrodisia sàmia.”

Litt. a. 0,024.

$\eta < * \bar{a}$, però $\bar{a} / \iota _$

33. IG II² 9973

Estela de marbre amb frontó trobada al Ceràmic. Mides: 1,40 d'alçada, 0,43 d'amplada i 0,085 de profunditat.

ca. 300

ed. IG II² 9973

cf. Robert, Hellenica II, 71.

Λεοφρονίς Ἡροστράτου | Μυησία ἐξ Ἴωνίας. | Ἀλέξανδρος Ἀλεξιμάχου | Ἄρκάς.
 “Leofronis, filla d'Heròstrat, mièsia de la Jònia. Alexandre, fill d'Alexímac, arcadi.”

Litt. AΞΣ.

$\eta < * \bar{a}$, però $\bar{a} / \iota _$

Tot i que Heròdot situa la *polis* de Miünt a la regió cària⁴⁰⁸, en les llistes de tributaris de la lliga àtico-dèlia és inclosa en la regió de la Jònia⁴⁰⁹, i així se'ns presenta també la pròpia Leofronis en utilitzar el doble ètnic Μυησία ἐξ Ἴωνίας.

⁴⁰⁸ Hdt. 1, 142: Μίλητος μὲν αὐτέων πρώτη κέεται πόλις πρὸς μεσαμβρίην, μετὰ δὲ Μυοῦς τε καὶ Πιρήνη. αὐταὶ μὲν ἐν τῇ Καρίῃ κατοίκηνται κατὰ ταῦτὰ διαλεγόμεναι σφίσι. “Milet és la primera ciutat d'aquestes mirant al migjorn, després vénen Miünt i Priene. Aquestes estan establertes en territori cari i s'hi parla el mateix dialecte”. Es tracta del molt comentat text d'Heròdot en el qual divideix el dialecte jònic en quatre parlars distints: cari, lidi, el de Quios amb Eritras i el de Samos. Queda clar que Heròdot parla sempre de ciutats jònies, fundades, això sí, en territoris ja habitats per altres pobles. Segons W. Blümel (Blümel 1998, 164-165), el nom de les ciutats no és grec i, per tant, probablement cari, però la població no hi és mixte com en altres ciutats, sinó clarament jònia.

⁴⁰⁹ Vid. ATL I, 346-347.

Personatges de la Jònia presents en altres epitafis

i. IG II² 8518 (= XLIII, 5)

En una inscripció sobre una taula de marbre hi són citats un home procedent de la regió de la Mísia i una dona de la ciutat d'Efes, segurament un matrimoni. El text és:

Μάνης Μυσός | Μανία Ἐφεσία
 “Manes misí. Mania efèsia.”

$\eta < *ā$, però $\bar{a} / \iota _$

Per a la presentació completa de la inscripció, vegi's l'entrada a l'apartat de la Propòntida..

XLI. Eòlida

1. IG II² 7946

Estela de marbre amb frontó, trencada per la part inferior. Sota la inscripció hi ha gravades rosetes. Mides: 0,5 d'alçada, 0,43 d'amplada i 0,07 de profunditat.

saec.V ex.

ed. IG II² 7946.

Χαιρεστράτη. | Δαιτόφρων | Εὐδαιτίδο | Αἰγιαεὺς.
 “Cerèstrate. Detòfron, fill d'Eudètidas, d'Egues.”

Litt. EΥΣΩ, a. 0,018. O /ō/, /o/

gen. -ō per a masc. en -ā

$\eta < *ā$

-στρατ- (i no -στροτ-)

La forma de l'ètnic és un hàpax i això dificulta la identificació de la pàtria del difunt. S'han proposat diverses ciutats: segons P.M. Fraser i E. Matthew⁴¹⁰, Detòfron prové de la ciutat aquea d'Αἴγιον, però l'ètnic documentat d'aquesta ciutat no és el que mostra aquest epitafi sinó Αἰγιαεὺς⁴¹¹. M.J. Osborne i S.G. Byrne⁴¹² el classifiquen com a procedent de la ciutat d'Egues (Αἰγαί); existeixen diverses ciutats que duen aquest nom:

1. Una ciutat de Macedònia, testimoniada també sota el nom d'Αἰγέαι, de la qual l'ètnic esperat seria *Αἰγέαιος.

2. Una ciutat aquea al Peloponnès, destruïda ca. 370 aC. En Heròdot apareix amb el nom de Αἰγαί i les monedes encunyades en aquesta ciutat duen la llegenda ΑΙΓΑΙΟΝ, mostrant, per tant, que l'ètnic oficial de la ciutat seria *Αἰγᾶιος, forma que tampoc no correspon a la d'aquest epitafi.

⁴¹⁰ Vid. LGPN IIIA, s.v. Cf. Rizakis 1995, núm. 743, que també considera aquest personatge procedent d'Aigion, i en la reproducció de la inscripció canvia la lectura Αἰγιαεὺς per Αἰγιαεὺς sense explicar l'origen d'aquesta lectura divergent.

⁴¹¹ Monedes encunyades entre 275 i 146 duen la llegenda ΑΧΑΙΩΝ ΑΙΓΕΩΝ (HN², 417).

⁴¹² Vid. LGPN II, *supl.*, s.v.

ÀSIA MENOR

3. A l'Eòlia asiàtica, al sud de Pèrgam, existeix una ciutat amb el nom d'Egues inclosa en la dodecàpolis eòlica, que en Heròdot apareix amb el nom de Αἰγαῖαι⁴¹³, però Estrabó la cita amb el nom de Αἰγαί⁴¹⁴. Un decret de la pròpia ciutat⁴¹⁵ de finals del s.IV conté el datiu plural Αἰγαέεσσι, a partir del qual es pot determinar que l'ètnic de la ciutat seria *Αἰγαεύς. Aquest és també el que apareix en les monedes encunyades al s.II-I aC., juntament amb una segona forma ΑΙΓΑΙΕΩΝ que pressuposa l'existència d'una altra forma de l'ètnic Αἰγαιεύς⁴¹⁶. Un altre testimoni d'aquesta forma amb final -εύς és la que es troba en un decret de Colofó, que envia un jutge a la ciutat d'Egues⁴¹⁷, en el qual llegim a la línia 19 ὁ δῆμος ὁ Αἰγαιέων, a la línia 41 Αἰγαιεύσιν i a la línia 44 el nominatiu Αἰγαιεῖς. També es troben aquestes formes en dues inscripcions de Delfos i un epitafi de Xipre⁴¹⁸.

En aquest punt val la pena reproduir un passatge de les *Hel·lèniques* de Xenofont, on es parla d'aquesta ciutat de l'Eòlida (*HG* 4, 8, 5):

ὁ δὲ Δερκυλίδας, ὡς συνλέγησαν πολλοὶ καὶ χρήσιμοι ἄνδρες εἰς τὴν πόλιν, διαβάς καὶ εἰς Σηστόν, καταντικρὺ ὄντα Ἀβύδου καὶ ἀπέχοντα οὐ πλέον ὀκτῶ σταδίων, ὅσοι τε διὰ Λακεδαιμοῖους γῆν ἔσχον ἐν Χερρονήσῳ, ἤθροιζε, καὶ ὅσοι αὐτῶν ἐν τῇ Εὐρώπῃ πόλεων ἀρμοσταὶ ἐξέπιπτον, καὶ τούτους ἐδέχετο, λέγων ὅτι οὐδ' ἐκείνους ἀθυμεῖν δεῖ, ἐννοουμένους ὅτι καὶ ἐν τῇ Ἀσίᾳ, ἣ ἐξ ἀρχῆς βασιλέως ἐστὶ, καὶ Τῆμνος, οὐ μεγάλη πόλις, καὶ **Αἰγαιεῖς** καὶ ἄλλα γε χωρία δύνανται οἰκεῖν οὐχ ὑπήκοοι ὄντες βασιλέως.

“Dercilidas, quan va haver atret fins a la ciutat molts homes útils, i un cop hagué travessat a Sestos, que es troba a la costa oposada d'Abidos i no pas més lluny de vuit estadis, va reunir tant els que havien rebut terrenys al Quersonès de mans dels Lacedemonis i com els harmostes que havien estat expulsats de les ciutats d'Europa i els va acollir, dient que no els calia preocupar-se, sinó que s'adonessin que també a l'Àsia, que estava sota el poder del rei, Temnos, una ciutat no pas gran, i Egues⁴¹⁹ i altres territoris podien viure sense ser súbdits del rei.”

En aquest fragment, l'ètnic de la ciutat eòlica d'Αἰγαι que llegim és Αἰγαιεῖς, tal com testimonien algunes de les inscripcions citades anteriorment. Però el més interessant per al nostre comentari és que un altre manuscrit del text de Xenofont citat, l'M, el segon més antic datat a l'any 1344, dóna la lectura Αἰγαιεῖς, que es correspon exactament amb la forma de l'ètnic gravada en el nostre epitafi. Tenim doncs dos testimonis d'aquesta forma de l'ètnic, que sembla haver estat molt poc habitual.

L'onomàstica en proporciona algunes informacions suplementàries: tant el nom Detòfron com el del seu pare, Eudetide, són ambdós hàpax. És destacable el fet que estan formats els dos sobre el mateix component δαιτ-, que és un dels radicals més testimoniats en l'onomàstica beòcia⁴²⁰. Possiblement es tracti d'un element del grup dialectal eòlic, ja

⁴¹³ Hdt. 1,149.

⁴¹⁴ Str. 13, 3, 5.

⁴¹⁵ REG IV (1891), 268.

⁴¹⁶ Robert 1937, 74 nota 6, conclou a partir de les llegendes de les monedes que aquesta segona forma de l'ètnic és la menys habitual de les dues.

⁴¹⁷ Cf. Gauthier, 1999. El decret és datat per l'editor a la primera meitat del s.III aC.

⁴¹⁸ Delfos: FD III 1, 154,3 i 4,134, col I,27. Xipre: SEG XXXII, 1322.

⁴¹⁹ Indicat no pas amb el topònim, sinó amb la forma de l'ètnic Αἰγαιεῖς.

⁴²⁰ Per a una anàlisi de noms beocis formats a partir d'aquest radical cf. Vottéro 1993, 211-231. Noms amb aquest component són, segons Neumann 1908, 17-18 (*non vidi*. cf. BE 1959, 184), essencialment beòcis.

ÀSIA MENOR

que també el trobem a l'Eòlida asiàtica: en monedes de la ciutat de Cime s'hi llegeixen els noms Θεοδαίτης i Θεουδαίτης pertanyents a dos magistrats monetals⁴²¹ i a la Tròada hi trobem un heroi, Δαίτης, un dels fundador mífics de Pèrgam⁴²².

A partir d'aquestes indicacions, per una banda el testimoniatge del radical -δαιτ- a l'onomàstica eòlica i per l'altra l'existència d'una forma assegurada Αἰγαιεύς de l'ètnic de la ciutat eòlica d'Egues, amb la variant Αἰγαιεύς al text de Xenofont, ens inclinen a pensar que la pàtria més probable del difunt honorat en aquest epitafi era la ciutat d'Egues, a la costa eòlica de l'Àsia Menor.

Pel que fa al nom de la dona, Χαιρεστράτη, igualment com la seva forma masculina Χαιρέστρατος, semblen ser noms típicament atenesos, on s'hi documenten amb nombrosos exemples. En rars ocasions apareixen fora de l'Àtica.

XLII. Tròada

1. IG I³ 1351

Estela de marbre pentèlic de producció senzilla, amb decoració floral pintada, no pas esculpida. Danyada a la part inferior. Trobada al Ceràmic i conservada actualment al Museu Nacional d'Atenes. Mides: 0,4 d'alçada, 0,23 d'amplada.

ca. 440-420.

ed. Köhler 1885, 368-9 n.22; IG I² 1049; Jeffery 1990², 416 n. 48; IG I³ 1351.

cf. Möbius 1968, 14 nota 44; Stupperich 1977, II 126, notes 3 i 9 (sobre l'estil de les palmetes).

Ἀλεξίλεως | Προκλείδο | Λαμψακηνός.
“Alexilau, fill de Proclides, lampsacè.”

Litt. ion. MNΞΩ, a. 0,007-0,017, στοιχηδόν (EI *unum spatium tenet*), O /ῶ/, /o/

-λεως

gen. -ου per a masc. en -ᾶ

L'arrel onomàstica -λεως és l'evolució jònico-àtica de -λαῖφος amb pèrdua de la digamma, pas de ᾶ a η i metàtesi de quantitat⁴²³. En antroponímia grega es troben una colla de doblats formats a partir de les dues possibles evolucions, com Χαρίλεως / Χαρίλαος, Νικόλεως / Νικόλαος o Φιλόλεως / Φιλόλαος, i efectivament trobem també un exemple del nom Αλεξίλαος en una inscripció de l'època hel·lenística a l'illa d'Ítaca⁴²⁴.

⁴²¹ *Die Inschriften von Kyme, IK 5, T 194.*

⁴²² Cf. T.S. MacKay, *ANRW II 18,3 (1990) 2054/2055 n.23*: un dels fundadors mífics de Pèrgam és Labos, que en una inscripció és anomenat fill de Δαε[...]; el pare podria ser Daitas, un heroi conegut a la Tròada, tal com testimonien Ath. 4, 74 pàg. 174a, remontant la tradició a Mímnerm: ὁ δ' αὐτὸς ἱστορεῖ κἀν τῷ τετάρῳ καὶ εἰκοστῷ τῆς αὐτῆς πραγματείας Δαίτην ἥρωα τιμώμενον παρὰ τοῖς Τρωσίν, οὗ μνημονεύειν Μίμνερον. i un escoli de la Odisea: Eust. *Od 1. 225 pàg. 1413, 23*: καὶ παρὰ Τρωσὶ δὲ φασὶ, Δαίτην ἥρωα τιμᾶσθαι. “I diuen entre els troians, que Daites és honorat com a heroi”.

⁴²³ Per una cronologia relativa d'aquests canvis, *vid.* Crespo 1977.

⁴²⁴ *SEG XVII, 256*. Per als antropònims en Λαο-, -λαος *vid.* Masson, *OGS III, 74-75*.

2. IG I³ 1340

Petita estela de marbre pentèlic trobada al Ceràmic, a la zona d'Hagia Triada, actualment al Museu Epigràfic d'Atenes. Mides: 0,245 d'alçada, 0,175 d'amplada i 0,035-0,04 de profunditat.

ca. 425-400.

ed. Koehler 1888, 475 núm.6; IG I² 1076; IG I³ 1340.

cf. Jeffery 1990², 367 núm.46.

Σίμος Τλημ|πολέμο (᾿Α)βυ|δηνός
 “Simos, fill de Tlempòlem, abidè.”

l. 2, *lapis*: ΑΒΥ

Litt. ion. ΜΝΥ, a. 0,01, στοιχηδόν. Ο /ῶ/, /ο/

La ciutat d'Abidos forma part de la lliga atenesa, però el 411 cau sota domini d'Esparta. És possible que aquest fet hagués obligat a Simos a buscar refugi a la ciutat d'Atenes, si no hi havia arribat abans en l'època de bona relació entre les dues *poleis*⁴²⁵.

3. IG I³ 1352

Estela de marbre trobada al Ceràmic i decorada amb palmetes i una pintura. Danyada a la part inferior. Mides: 0,31 d'alçada, 0,2 d'amplada i 0,05 de profunditat.

ca. 415-394.

ed. Koumanoudes 1871, 1938; IG II 3129; IG II² 9156; IG I³ 1352.

cf. Brückner 1909, 6 not. 1 núm.8.

᾿Αρίστιππος | Λαμψακηνός
 “Aristip lampsacè.”

Litt. ion. a. 0,01-0,013, στοιχηδόν.

L'estil de la palmeta que decora l'estela té una semblança extraordinària amb la decoració de dues esteles trobades a Crimea, únics exemples, en aquesta època, de la influència de l'art atenès sobre les esteles de la costa nord del Mar Negre⁴²⁶. És destacable que l'única mostra d'influència de l'art àtic sobre l'art funerari d'època clàssica en aquesta regió tingui el seu origen en un monument funerari dedicat a un home que també prové de la regió. La família o l'entorn d'Aristip degueren ser els que importaren elements de l'art àtic a la seva pàtria d'origen.

⁴²⁵ Potser provenen també d'Abidos tres metecs (IG I³ 106: Πολυκλής, Περαιεύς, Μανδρόβολος, cf. Veligianni-Terzi 1997, A32) als quals l'any 409/8 se'ls concedeix l'exempció de la taxa i l'epimelia, ja que s'han ofert a desplaçar-se a l'Hel·lespont i donar suport als estrategues que hi estan designats. C. Veligianni-Terzi (Veigianni-Terzi 1997, A32) afirma que han de procedir d'una ciutat de l'Hel·lespont, M.B. Walkbank (Walkbank 1978, 431) proposa buscar el seu origen a Abidos, Sestos o Cízic. Contra Gerolymatos 1986, 41, que creu que provenen de Bizanci, i Reiter 1991, 142 núm. 21 (*apud* Veligianni-Terzi 1997) els considera de Tasos.

⁴²⁶ Cf. Möbius 1968, 70 tab. 62a i Stupperich 1977, II 126 núm.222.

4. CEG 94

Estela marmòria amb acrotera, que contenia una pintura ara desapareguda. Va ser traslladada a Anglaterra com a part de la col·lecció de Lord Elgin, actualment està conservada al British Museum de Londres.

ca. 410-400.

ed. Kaibel 1878, núm. 86; *GIBM* IV 1107 (fot.); Wilamowitz 1930, 253-254 núm.276; *GVI* 218; *SEG* XXXII, 28; *CEG* 94.

Διειτρέφης : Ζώιλο : Παριηνός: στρατιώτης.:
 Δημοφών : Μητροδώρο / Παριηνός : στρατιώτης.:
 μνήμα φίλη μήτηρ με Διειτρέφει ἐνθάδ' ἔθ'ηκεν
 καὶ Περικλεῖ φθιμένοιν Μητρίχη αἰνόμορος·
 Ἄγνης τ' ἐνθά/νecat δε οἱ θυγάτηρ καὶ ἀδελφὸς ἔχουσιν
 μοῖραν Δημοφώνων,/νecat τῆς μέτα πᾶσι βροτοῖς.

“Dietrefes, fill de Zoilos, parietà, soldat. Demofont, fill de Metrodor, parietà, soldat. La seva mare Métrice de trist destí m’ha erigit aquí com a record per a Dietrefes i Pèricles morts. I Hagneis, la seva filla, i el seu germà Demofont tenen aquí el destí del que participen tots els mortals.”

1.2 Kaibel: Διειτρέφει; 1.4 Kaibel: Δημοφώνων.

Litt. Ion⁴²⁷. στοιχηδόν, O /ō/, /o/

η < *ā també /ι_ (Παριηνός)
 ā /ρ_ (μοῖραν)
 dat. pl. -οις
 dual
 Διει- < *ΔιFει (Διειτρέφει)
 Δημοφώνων (sense contracció)
 article com a relatiu
 ν efelcística (excepte πᾶσι /_C)

L’estela va ser portada a Anglaterra per Lord Elgin⁴²⁸. Wilamovitz fou qui li assignà un origen àtic degut a l’ús de l’*stoichedon*, dels punts divisoris entre paraules, de la llengua i de la decoració amb una pintura sota l’epigrama.

Certament la llengua de l’epigrama mostra alguns trets àtics: l’ús gramaticalment correcte del dual φθιμένοιν, la desinència de datiu plural a βροτοις i el mot μοῖραν amb ā, a més de la forma del nom propi Διειτρέφης, poc habitual, però present en àtic⁴²⁹. L’ètnic ha mantingut en canvi la forma jònica del dialecte d’origen dels difunts, Παριηνός,

⁴²⁷ Cf. Jeffery 1990², 367 núm. 49

⁴²⁸ Lord Elgin fou l’ambaixador anglès a l’imperi otomà entre 1800 i 1803. En acabar el seu mandat, s’endugué cap a Anglaterra múltiples obres d’art gregues, entre elles els marbres del Partenó. El 1816 cedí la seva col·lecció al British Museum.

⁴²⁹ Cf. O. Masson, *OGS* III, 167: al costat de la forma de datiu ΔιFι- / Διι, només es troba la desinència també antiga de datiu ΔιFει- / Διει- en l’onomàstica xipriota (ΔιFείφιλος i ΔιFείθεμις) i en l’onomàstica àtica (Διειτρέφης). A aquestes dades cal afegir-hi un altre testimoni de la forma Διειτρέφης en una inscripció de l’illa de Ceos (*IG* XII 5, 607 l.28), datada al s.V aC., que consisteix en una llista de noms, entre els quals n’hi apareixen tant de jònics (Σωκίης) com d’àtics (Ἠγίας, Ἐλπείας).

ja que la forma àtica que trobem en altres inscripcions és Παριανός⁴³⁰. L'epigrama presenta trets de la llengua de l'èpica: la no contracció de l'hiat en el nom Δημοφῶων de l'últim pentàmetre, en contraposició a l'escriptura Δημοφῶν a la part en prosa de la inscripció, i l'ús del demostratiu ὁ ἦ τό com a relatiu en l'expressió τῆς μέτα πᾶσι βροτοῖς. Pel que fa a l'escriptura, els genitius Ζωίλο i Μητροδώρο, a més de la forma verbal ἔχουσιν, mantenen la grafia arcaica per a la /ō/.

L'estructura de l'epitafi és una mica confusa. A l'enunciat se'ns indica que el monument funerari va dedicat a dos soldats de Pàrion, colònia jònica a la Propòntida. Es tracta de Dietrefes i Demofont, un fill i un germà de Mètrice, la persona que es fa càrrec de la construcció del monument. En l'epigrama que hi ha gravat a continuació, se'ns informa que l'epitafi va dedicat a dues persones més, Pèricles i Hagneis, també fills de Mètrice i enterrats al mateix indret.

U. v. Wilamowitz posa de manifest també l'aparent desunió del primer díctic amb el segon i interpreta que l'estela fou encarregada a la mort dels dos fills de Mètrice, i la immediatament posterior mort de la filla i el germà obligà a afegir un díctic a l'epigrama. La dificultat d'aquesta interpretació es troba en el fet que el germà, Demofont, és citat ja a l'encapçalament de la inscripció, i gravat de manera que queda inclòs perfectament en l'estructura *stoichedon*. Per tant la inscripció sembla que fou gravada d'un sol cop.

És cert que no hi ha un element d'unió entre el primer i el segon díctic, però la citació en primer lloc dels dos fills, després de la filla i per últim del germà no sembla pas cap seqüència il·lògica.

Sembla que tota la família estava establerta a Atenes, per tant els dos soldats degueren ésser metecs formant part de l'exèrcit atenès. Per això l'orgull de la família de destacar-los al principi de la inscripció. Normalment, els soldats de l'exèrcit atenès morts en un enfrontament eren enterrats al *demosion sema*. És probable que la família considerés adient alçar-los un monument en el complex familiar, potser sense que hi hagués enterrats els cossos. Això aniria en consonància amb la designació del monument com a μνημα (record), i no pas σημα (senyal).

L'onomàstica de la família de Demofont és prou interessant, ja que s'hi observa una preferència per la deessa Demèter, la mare del mític fundador de Parion, Πάριος⁴³¹: El nom del pare, Μητροδώρος, i de la germana, Μητρίχη, comparteixen el radical μητρ-, i el nom del propi Demofont apareix en el mite de Demèter, ja que així s'anomena el fill de Celos i Metanira que la deessa intenta convertir en immortal durant la seva estada a Eleusis⁴³².

Per a la formació del nom Hagneis, vegi's el comentari a la inscripció núm. XL 6.

5. IG II² 10575a

Lècitos de marbre amb un relleu gravat on s'hi veu una dona asseguda que dóna la mà a un home dret. Trencat per la part inferior. Trobada a la regió del Laurion, actualment conservat a l' Art Gallery de Baltimore. Mides: 0,69 d'alçada.

380-370 (Bergemann).

ed. Hill 1936, 33 (*non vidi*); IG II² 10575a; Bäbler 1998, núm. 19.

⁴³⁰ Cf. Hdt. 4,138 per la forma jònica i Threatte, GAI 1,35 per la forma àtica.

⁴³¹ Cf. *Die Inschriften von Parion*, IK 25, Bonn 1983, 56 (pels relats sobre la fundació mítica de la ciutat per part de Parios) i 89-96 (pels cultes documentats a Parion). Tot i la relació de l'heroi fundador amb Demèter, a Parion no es documenta cap culte específic en honor de Demèter.

⁴³² cf. *h.Hom.Cer.* 231-274.

cf. CAT 2.349; Bergemann 1997, W3.

Ἄδα. Μίκων ἐξ Σιγείου
 “Ada. Micon de Sigèon.”

Litt. a. 0,008-0,01.

6. Peek 1942, núm. 240.

Part superior d’una estela amb palmeta i fulles d’acant. Trobada a la zona del Laurion i conservada al seu Museu. La quarta línia de la inscripció fou escrita amb posterioritat a les altres. Mides: 0,95 d’alçada, 0,45 d’amplada i 0,16 de profunditat.

saec. IV

ed. Peek, 1942, núm. 240; Bäbler 1998, núm. 20.

cf. Bergemann 1997, W3.

Ἄδα. | [Μ]ίκων | [ἐξ Σ]ιγείου | dues rosetes |[...]Μαν[ί]α[s]
 “Ada. Micon de Sigèon. Manias?”

Tant aquesta estela com el làcitos anterior (núm.5) contenen el mateix text i formaven part d’un mateix complex funerari, l’únic complex per a metecs trobat fins ara fora d’Atenes.

La forma de citar la procedència, amb la preposició ἐκ més el nom de la ciutat en genitiu, és usual en el cas dels dobles ètnics per a precisar el més general, o bé per a marcar la procedència dels clerucs atenesos, que mantenen la ciutadania atenesa. Tot i que aquesta expressió és poc usual independent de l’estructura de doble ètnic, no és única, ja que la trobem també en l’epitafi núm. XLV 2 per a una dona de la ciutat frígia de Celenes.

7. IG II² 10045

Estela de marbre pentèlic amb fris, trencada per la part inferior, conservada al Museu Epigràfic d’Atenes. Mides: 0,52 d’alçada, 0,29 d’amplada i 0,05 de profunditat.

ed. IG II² 10045.

med. saec. IV.

Μεσσήνιος Παριανός
 “Messeni pariè.”

Litt. a. 0,01.

η < *ā, però ā /ι_

8. Agora XVII 672

Dos fragments d’una estela de marbre, que en formen la part esquerra. Trobats a la zona sud de l’àgora d’Atenes. Mides: 0,17 d’alçada, 0,145 d’amplada i 0,056 de profunditat.

saec. IV.

ed. Meritt 1957, 92 núm. 42 pl. 23; Agora XVII 672.

Γούρος | [T]ενέδι[ος]
“Guros, tenedi.”

Litt. a. ca. 0,02.

9. **Agora XVII 673**

Fita de marbre, la superfície de la qual està força danyada. Trobada a la zona oest de la *stoa* central de l’Agora d’Atenes. Mides: 0,41 d’alçada, 0,255 d’amplada i 0,078 de profunditat.

saec. IV.

ed. Agora XVII 673.

Καλ[λ]έ[ας] | Τενέ[διος] | Δωρ[----] -?---

“Càl·leas, tenedi”

Litt. a. 0,018.

XLIII. Propòntida

1. **IG I³ 1364**

Estela de marbre pentèlic amb frontó trobada en un sepulcre a la via de l’estadi o al Pireu. Mides: 0,69 d’alçada, 0,28-0,31 d’amplada i 0,08 de profunditat.

ca. 420-400

ed. Koumanoudes, Epigrafai hellenikai anekdotoi A (1860), 26 núm. 57 (apud IG); Pittakes 1860, núm. 3774 (apud IG); Koumanoudes 1871, 2330; IG II² 10114/5; IG I³ 1364.

cf. Jeffery, LSAG 367; Robert 1967, pl. II (facsimil).

Μολπόθεμις | Ἑκατοκλέος | Προκοννήσιος
“Molpòtemis, fill d’Hecàtocles, proconnesi.”

Litt. ion. ΜΝΠΣ, a. 0,007-0,018, v.1-2 στοιχηδόν.

L’antropònim Μολπόθεμις està en relació amb el culte d’Apol·lo, el deu principal de Milet i també de moltes de les seves colònies, com Proconnes⁴³³. La presència de l’arrel Μολπο- en l’onomàstica d’una *polis* fundada per Milet és indicatiu que s’hi trobava un culte a Apol·lo.

⁴³³ Cf. Ehrhardt 1988, 38-40 i 130-135. L’associació dels Μολποί estan lligats al culte d’Apol·lo i d’entre ells en surt l’αἰσυμνήτης, el magistrat epònim de Milet. L’autor també proposa veure en el teòfor Ἑκατοκλής un indicatiu sobre la presència del culte d’Hècate al Proconnes, tal com a Milet i les seves colònies (Ehrhardt 1988, 173-175).

2. IG II² 9096

Estela de marbre pentèlic amb fris, trobada al Pireu i conservada al Museu Epigràfic d'Atenes. Mides: 0,48 d'alçada, 0,31 d'amplada, 0,05 de profunditat
saec. IV *in.*

ed. Koumanoudes 1871, 1919; *IG* II 3105; *IG* II² 9096.

Αἰσχύλος | Πυνδάκου | Κυζικηνός
“Èsquil, fill de Ríndac, cizicès.”

Litt. a. v. 1-2 0,018, v.3 0,01.

Πύνδακος és un riu important de la regió de Cízic. Neix a les muntanyes de la Frígia, flueix per Miletopolis i mor a l'Hel·lespont. És possible que hagués rebut algun tipus de culte, el que és segura és la seva presència en les monedes d'Apol·lònia al Ríndac, d'Ezani, i potser d'Adrianea a la Mísia⁴³⁴.

3. IG II² 8410

Estela de marbre pentèlic amb frontó procedent del Pireu i conservada actualment al seu Museu. Conté un relleu on s'hi veu un home amb barba vestit amb un chiton curt i una clàmide, que sosté un objecte rectangular amb la mà dreta⁴³⁵. Mides: 0,74 d'alçada, 0,255 d'amplada i 0,07 de profunditat.

saec. IV *in.*

ed. *IG* II² 8410.

cf. *CAT* 1.380; Bähler 1998, núm.12.

Σπόκης | Βιθυνός
“Espoces bitini”

l.1 Bähler: Σεύθης. Clairmont: ΣΕΥΚΗΣ.

Litt. a. 0,018.

La correcció del nom propi en Σεύθης, proposada per B. Bähler, es basa en el fet que, segons l'autora, aquest és l'únic dels noms proposats pels editors que es troba documentat. Hem pogut realitzar una autòpsia del calc de la inscripció i comprovar que la tercera lletra del nom és clarament una O, el que impossibilita la lectura Σεύθης. A més, no és pas cert que Σπόκης, el nom proposat pel primer editor, no estigui documentat: el trobem en diverses inscripcions de la costa tràcia del Mar Negre⁴³⁶ i en el nom d'un rei traci que apareix en la llegenda Βα(σιλεὺς) Σποκης d'una moneda encunyada al segle

⁴³⁴ *Cf.* Head, *HN*², 520 (Apol·lònia), 528 (Adrianea) i 664 (Ezani).

⁴³⁵ Segons C.W. Clairmont, es tracta d'un ganivet, que ell interpreta com una referència al seu ofici de carnisser.

⁴³⁶ *Cf.* *I.v. Byzantion* (IK 58), núm. 188: Σποκης Σποκη, *BE* 1956, 162, una llista d'estratègies tracis trobada prop d'Abdera, i les entrades del nom a *LGPN* IV. *Vid.* també el comentari que L. Robert dedica a aquest antropònim a Firatli & Robert 1964, 184.

IV⁴³⁷. Per aquestes raons ens sembla més adient mantenir la lectura Σποκης ja proposada en la primera edició⁴³⁸.

4. IG II² 10111

Estela de marbre pentèlic amb fris, conservada al museu del Pireu. Mides. 0,64 d'alçada, 0,44 d'amplada i 0,13 de profunditat.

ante med. saec. IV.

ed. IG II² 10111.

cf. Robert 1967, 15-22 i tab. III.

Ἀπολλόθεμις, Ἀπολλοφάνης | Μητροδώρο Προκοινήσιοι
 “Apol·lòtemis, Apol·lòfanes, fills de Metrodor, proconnesis.”

Litt. a. 0,01. O /ō/, /o/

η < *ā

El nom d’Apol·lòtemis apareix com a magistrat monetar en una moneda trobada a Proconnès. La polis va caure en poder de Cízic el 362 i va perdre la seva autonomia, per tant l’encunyació de monedes per part d’Apol·lòtemis ha de ser necessàriament anterior⁴³⁹.

La coincidència de noms entre un dels honorats en aquest epitafi i el magistrat monetar de Proconnès fa pensar si no es tracta de la mateixa persona. Apol·lòtemis i, possiblement també el seu germà Apol·lòfanes, formaven part de l’elit política de la ciutat, per això amb la caiguda de Proconnès en mans de Cízic van veure’s obligats a fugir i buscaren refugi a una ciutat amiga, Atenes⁴⁴⁰.

Pel que fa a l’onomàstica de la família, es tracta de noms teòfors d’Apol·lo que, com ja havíem vist en la inscripció anterior, són un indicatiu més de la importància del culte d’Apol·lo a la polis de Proconnès.

5. IG II² 8518

Taula de marbre pentèlic conservada al Museu del Pireu. Mides: 0,22 d'alçada, 0,94 d'amplada i 0,5 de profunditat.

med. saec. IV.

ed. IG II² 8518; Bäbler 1998, núm.71.

Μάνης Μυσός | Μανία Ἐφεσία
 “Manes misi. Mania efèsia.”

⁴³⁷ Head, *HN²*, 283. La iconografia de la moneda fa pensar que existien relacions estretes entre aquest rei trací i la colònia grega d’Abdera.

⁴³⁸ Tot i això, al recull prosopogràfic *FRA* 1332 hi trobem el personatge sota el nom de Σευκης, lectura proposada per C.W. Clairmont.

⁴³⁹ *Cf. Robert 1967, 15-22.*

⁴⁴⁰ Identificació proposada per L. Robert i recollida per Ehrhardt 1988, 39-40. Recordem que el nom del pare, Μητρόδωρος, és també el que duu un tirà de la ciutat datat *ca.* 513 i citat per Heròdot (4, 138: Ἐλλησποντίων μὲν τύρρανοι Δάφνης τε Ἄβυδηνός καὶ Ἴπποκλος Λαμψακηνός καὶ Ἡρόφαντος Παριηνός καὶ Μητρόδωρος Προκοινήσιος καὶ Ἀρισταγόρης Κυζικηνός καὶ Ἀρίστων Βυζάντιος.)

Litt. a. 0,016.

$\eta < * \bar{a}$, però $\bar{a} / \iota _$

El nom de Μάνης és un antropònim d'origen frigi molt habitual a l'Àsia Menor. Pel que fa a Μανία, no deixa de sorprendre la semblança amb Μάνης i és temptador identificar-lo com el seu femení. Els testimonis provinents d'altres zones del món grec indiquen, però, que es tracta d'una formació grega⁴⁴¹. Tal com passa amb altres noms grecs semblants a noms indígenes, és probable que l'antropònim Μανία estigués especialment estès entre les poblacions frígies hel·lenitzades, ja que els permetia combinar les dues cultures en un sol nom.

6. IG II² 9980

Estela de marbre himètic amb antemi, trencada per la part inferior. Actualment al Museu Nacional d'Atenes. Mides: 0,47 d'alçada, 0,41 d'amplada i 0,09 de profunditat.

med. saec. IV.

ed. IG II² 9980; Bäßler 1998 núm.30.

- - - λος Μυσόσος
“..los misi.”

Litt. a. 0,016. ΣΣ=Σ

Manca una explicació per a la grafia doble de la consonant final. Probablement es tracta d'un error de l'apígrafa.

7. IG II² 8951

Estela de marbre pentèlic amb relleu on s'hi veu una dona asseguda que agafa la mà d'un jove dret. Entre la segona i la tercera línia de la inscripció hi han estat gravades dues rosetes. Trencada per la part inferior. Conservada al Museu Nacional d'Atenes. Mides: 1,18 d'alçada i 0,36 d'amplada.

med. saec. IV.

ed. IG II² 8951.

cf. CAT 281 (sense fot.)

K[.]-- | Καλχ[ηδ]ον[ία] | Φιλόστρατος
“... calcedònia. Filòstrat.”

Litt. a. 0,019.

8. CEG 586

Estela de marbre amb frontó. Entre el nom del difunt i l'epigrama hi ha gravades dues rosetes. Trobada al Pireu i conservada en el seu Museu. Mides desconegudes.

⁴⁴¹ Cf. Zgusta 1964, § 865-1.

post med. saec. IV

ed. GVI 1638; Mitsos 1957, 44 núm. 1; Bousquet 1967, 90-92; CEG 586.

Cf. Charneux 1966, 218-219 (per una datació ca. 300)

Δαικράτης | Δημοκράτους | Μιλητοπολίτης
 [π]ολλ[ο]ῖς ἀ(φ)νηὸν δαίμων βίον ὤπασε προῖκ[α],|
 παύροισιν δὲ ἔτυμογ κτήμα δικαιοσύνην,|
 ἧς μέρος οὐκ ἐλάχιστον ὄδε ζωῶσι μετασ[χών] |
 Δαιοκράτης κοινῶ τέρμα ἐπέρησε βίου,|
 οἰκείαις δ' ἐγ χερσὶ τέκνων ἀλόχου τε ἀδα[κ]ρυ[τί]
 [ε]ὔξυνέτου Μοίρας εἰς τὸ χρεῶν δίδοται.

“Daícrates, fill de Demòcrat, miletopolita. La divinitat concedeix a molts el present d’una vida rica però a pocs la possessió del veritable sentit de la justícia, del qual, després d’haver-ne compartit amb els vius una part gens insignificant, aquest Deòcrates ha traspassat el límit de la vida comuna a tots, i en les mans familiars dels fills i l’esposa, sense llàgrimes, s’ha entregat a la necessitat d’un destí comprensible.”

1.4 ΑΓΝΗΟΝ.

η < *ā, però ā / l _
 ā originària (Δāi-)
 gen. -ους < -εος
 dat. pl. -οισι(ν)
 dat. pl. -αις
 -ξυν-
 γ < ν / _κ
 Δāι- / Δāιο-
 ν efelcística (παύροισιν)

L’estructura mètrica mostra una imperfecció: tan al segon vers com al cinquè, les partícules δέ i τε tenen anotació plena, però per a respectar la forma mètrica haurien d’haver sofert elisió de la vocal⁴⁴². La lectura ἀφνηὸν no és del tot clara: a la pedra s’hi llegeix una Γ enlloc d’una Φ, però un adjectiu ἀγνηὸν no és conegut, per la qual cosa els editors interpreten una forma de l’adjectiu ἀφνειόν, amb la grafia ⟨H⟩ per a ⟨EI⟩. Aquesta confusió de grafia en posició antevocàlica és poc usual en l’epigrafia àtica, però es dona ocasionalment, sobretot davant de vocal anterior⁴⁴³.

L’antropònim Δαιοκράτης està format a partir de l’arrel Δāi- / Δηι, present en l’adjectiu homèric δήιος, que en els tràgics trobem sota la forma δάιος o δᾶος⁴⁴⁴. Aquesta arrel onomàstica és antiga, ja que es troba també en micènic en el nom da-i-qo-ta⁴⁴⁵. En aquest epitafi, hi trobem dues variants del nom: en el cos de l’epigrama hi és gravat amb l’addició de la vocal temàtica a l’arrel⁴⁴⁶, Δαιοκράτης, i en l’encapçalament en prosa amb la forma atemàtica de l’arrel, Δαικράτης. La doble grafia de la iota en remarca la

⁴⁴² Cf. el mateix fenomen als epigrames núms. XI 25, XXXI 3 i XL 8,

⁴⁴³ Cf. Threatte, *GAI* I, 202-205.

⁴⁴⁴ Cf. Bechtel, *HPN*, 121-122; Chantraine, *DELG*, s.v. δήιος.

⁴⁴⁵ Cf. *DMic*, s.v. interpretat com a *Δāi-χ^wοντᾶς (= Δηϊφόντης) o potser com a *Δāi-γ^wῶτᾶς (-βώτας).

⁴⁴⁶ L’allargament de l’arrel amb la vocal temàtica la trobem en un altre antropònim a Esparta, Δαίιο-δάμας, *vid.* Bechtel, *HPN*, 121.

pronúncia disil·làbica. No sabem quina és la raó per utilitzar una variant de l'antropònim en l'epigrama, però un paral·lel el trobem en la inscripció núm. XLII 4. En aquella ocasió, la variant semblava impulsada per la mètrica, en aquest cas hem de descartar aquest motiu.

El tema de l'epigrama és la mort *ώραίως* "oportuna", on el llenguatge es contraposa fortament als laments que inclouen aquells epitafis dedicats als morts joves *ἄωροι*. L'adverbi *ἀδακρυτί*, que aquí apareix tot sol, el trobem en altres contextos negat per *οὐκ*, *μή* formant una lítote amb la intenció d'accentuar el lament⁴⁴⁷. El seu ús en solitari en el nostre epigrama es contraposa a aquesta estructura en lítote habitual i remarca la serenitat de Daícrates i la família en el moment de la seva mort. La mateixa intenció de contrast amb les formes del lament es persegueix amb l'epítet *εὐξύνετος* per a la *Μοίρα*, que més sovint rep l'oposat *δυσξύνετος* "incomprensible"⁴⁴⁸. S'hi afegeix que el personatge honorat ha assolit el límit de la vida, *τέρμα βίου*, una vida qualificada, a més de rica, *ἀφνηόν*, de justa, *ἔτυμον δικαιοσύνην*, i que ha mort en les mans dels fills i la dona, que ha de ser el natural, de nou en contraposició al lament dels pares que viuen la mort dels seus fills⁴⁴⁹.

És interessant la referència al sentit de la justícia, que també trobem en altres epigrames funeraris⁴⁵⁰. Es tracta d'una de les qualitats que ha de tenir un ciutadà; en aquest cas, aplicat a un metec, significa la completa adaptació i identificació de la persona amb la ciutat d'Atenes.

9. IG II² 8526

Taula de marbre himètic trobada a l'església de Gorgopecos. Mides: 0,5 d'alçada, 0,62 d'amplada i 0,45 de profunditat.

post med. saec. IV.

ed. Koumanoudes 1871, 1666; *IG* II 2893; *IG* II² 8526.

Δεξικράτης Δεξίου Ζελεΐτης
 "Dexícrates, fill de Dèxias, zeleïta."

Litt. cum hastis extremis crassatis, a. 0,019.

gen. -ου per a masc. en -ᾶ
 η < *ᾶ

10. IG II² 9979

Estela de marbre amb fris, conservada al Museu del Pireu. Mides: 1,11 d'alçada, 0,31 d'amplada.

⁴⁴⁷ Cf. Bousquet, *o.c.* i exemples d'aquest ús en *GVI*, 1231: *Μή τις ἀδάκρυτος παράτω*, "que ningú passi sense plorar"; *Od.* 24, 61-62: *ἔνθα κεν οὐ τιν' ἀδάκρυτόν γ' ἐνόησας Ἀργείων*, "allí no es podia veure ni un sol argiu que no plorés" i *Isoc.* 14, 47: *ἡμεῖς αὐδεδμίαν ἡμέραν ἀδακρυτὶ διάγομεν*, "no passem ni un sol dia sense plorar", *id.* 19, 27: *ὥσθ' ἡμᾶς μηδεμίαν ἡμέραν ἀδακρύτους διαγαγεῖν*, "de manera que no vam passar ni un sol dia sense plorar".

⁴⁴⁸ Cf. l'epitafi *CEG* 557, dedicat a un nen mort als nou anys, on al lament de no poder cuidar de la mare en la vellesa s'hi afegeix en l'últim vers: *θνήσκω δυσξυνέτωι δαίμονι χρησάμενος*, "moro víctima d'una divinitat d'incomprensibles designis."

⁴⁴⁹ Per a una anàlisi detallada del tema de la mort prematura, *vid.* Vèrilhac 1978-1982.

⁴⁵⁰ Cf. en el nostre catàleg el núm. XXXVI 1.

post med. saec. IV.

ed. Komanoudes 2953; IG II 3234; Syll³, 1249; IG II² 9979; Bäßler 1998, núm.29.

Ἡρα[κ]λείδ[α]ς | Μυσὸς | Κατ[α]παλταφέτας
 “Heraclidas misi, catapulte”

Litt. a. 0,013.

\bar{a} originària

Heraclides devia ser un artesà especialitzat que formava part de les tropes auxiliars de l'exèrcit atenès, tal com també suposem en el cas del frigi Mannes, tallador de fusta, de la inscripció núm. XLV 1, que morí en la guerra⁴⁵¹.

11. IG II² 8949

Estela de marbre pentèlic amb fris, trencada per la part inferior. Actualment al Museu Epigràfic d'Atenes. Mides: 1,20 d'alçada, 0,21 d'amplada.

post med. saec. IV.

ed. IG II² 8949.

Ἀντίφιλος | Πυθίωνος | Καλχαδόνιος
 “Antifilos, fill de Pitió, calcedoni.”

Litt. a. 0,011.

\bar{a} originària

12. IG II² 9018

Estela de marbre himètic amb fris. Trobada al Pireu, conservada al Museu Epigràfic d'Atenes. Mides: 0,87 d'alçada, 0,32 d'amplada i 0,07 de profunditat.

post med. saec. IV.

ed. Koumanoudes 1871, 1884; IG II 3063; IG II² 9018.

Ἀμαράκῖς | Κιανή, | Γοργίου | Ἡρακλεώτου | γυνή
 “Amaràcida ciesa, dona de Gòrgias heracleota.”

Litt. apicibus exiguis praeditae, a. 0,016.

gen. -ου per a masc. en - \bar{a}

$\eta < * \bar{a}$

⁴⁵¹ En la inscripció IG II² 665, línies 27 i 66-7 hi és honorat un καταπαλταφέτην.

13. IG II² 9021

Estela de marbre pentèlic amb fris, trencada per la part inferior. Mides: 0,6 d'alçada i 0,3 d'amplada.

a.340-317.

ed. IG II 3066; IG II² 9021.

Δόναξ | Κιανός
 “Dònax ciès.”

Aquesta estela, per les seves característiques artístiques, forma part d'un grup d'esteles de relleu poc marcat, assignades totes elles a un mateix taller. La seva senzillesa fa suposar a H. Möbius que anaven destinades més aviat a estrangers que a ciutadans⁴⁵².

14. IG II² 9022

Estela de marbre pentèlic amb un relleu que representa un banquet fúnebre. Sota el relleu, hi ha estat gravada una corona de llorer. Trobada al poble de Coropi i conservada actualment al Museu Nacional d'Atenes. Mides: 0,83 d'alçada, 0,46 d'amplada i 0,11 de profunditat.

330-320 (Scholl)

ed. Riemann 1937, 86; IG II² 9022.

cf. Scholl 1996, núm. 228, tab. 41,4.

Εὐτυχίδης Διφίλου Κιανός
 “Eutíquides, fill de Dífil, ciès.”

Litt. crassae a. 0,02.

η < * $\bar{\alpha}$

15. Agora XVII 525

Part superior dreta d'una estela de marbre himètic amb frontó rodó i un relleu on s'hi veuen restes de la figura d'una dona. Fou trobada a l'Àgora i actualment es conserva al seu Museu. Mides: 0,285 d'alçada, 0,217 d'amplada i 0,06 de profunditat.

330-320 (Scholl)

ed. IG II² 9099; Agora XVII 525.

cf. CAT 1.399; Scholl 1996, núm. 8

Δημητρία | Κυζικην[ή]
 “Demètria, cizicesa”

Litt. a. 0,012.

⁴⁵² Möbius 1968, 43: “Diese kümmerlichen, einander sehr ähnlichen Stelen mit ihren flauen Profilen sind offenbar mehr für Fremde als für Vollbürger gefertigt worden.” Cita, com a exemples d'esteles per a estrangers, Conze 1893-1922, núms. 1618, 1619, 1620, 1622, 1632, 1633, i, com a exemples d'esteles per a ciutadans, Conze 1893-1922, núm. 1374.

$\eta < *ā$, però $\bar{a} / \iota _$

16. IG II² 10112

Lècitos de marbre pentèlic. Actualment al Museu Epigràfic d'Atenes. Mides: 0,57 d'alçada.

saec. IV.

ed. Koumanoudes 1871, 2329; *IG* II 3278; *IG* II² 10112.

Καρκίνος | Αινείτου | Προκοινήσιος
 “Carcí, fill d’Enites, proconnesi.”

Litt. a. 0,019.

gen. -ου per a masc. en - \bar{a}

El nom del pare, Αινείτης, sembla l’ètnic d’Αἴνεια, ciutat de la península Calcídica⁴⁵³. Pot ser un indicati de la procedència de la família, o potser reflex d’una relació estreta amb la ciutat d’Enea.

17. CEG 605

Estela de marbre amb decoració de palmeta, actualment perduda. Fou reutilitzada per la construcció d’una casa al Pireu. Mides: 0,65 d’alçada i 0,35 d’amplada.

saec. IV.

ed. Dragatses 1890, 119; *IG* II 5,3278b; *IG* II² 10113; *GVI* 1061; *CEG* 605.

Δηίλοχος με ἐτέκνωσε, Φιλουμενή ἐξανέφηνε,
 θρέψε Προκόνησος, τοῦνομα Μητρόβιος.
 “Deíloc em va engendrar, Filúmene em va donar a llum, Proconnès em va fer créixer, el meu nom és Metrobi.”

θρέψε (manca d’augment)

$\eta < *ā$

L’estructura de l’epigrama està basada en paral·lelismes entre el primer i el segon hemistiqui de cada un dels versos del díctic. En el primer vers, els dos hemistiquis mantenen l’estructura nom propi + verb, estructura que s’inverteix en el segon vers on ambdós hemistiquis presenten verb / atribut + nom propi. La manca d’augment a θρέψε es pot entendre com a llicència poètica, ja que els altres dos aoristos sí que duen augment.

És interessant de destacar que aquest personatge no ha nascut a Atenes, sinó que ell mateix ens informa que s’ha criat a Proconnès. Ja en edat adulta devia emigrar cap a Atenes, ciutat on ha rebut la seva tomba. El fet que no citi altre família que pare i mare pot ser un indicati que morí relativament jove, sense haver-se casat i sense fills.

⁴⁵³ Cf. Bechtel, *HPN*, 536.

18. IG II² 9107

Part superior d'una estela de marbre pentèlic amb fris, actualment al Museu Nacional d'Atenes. Mides: 1,05 d'alçada i 0,52 d'amplada.

saec. IV.

ed. IG II 3109; IG II² 9107.

Νίκων Ἡραίου | Κυζικηνός
 “Níco, fill d'Hereu, cizicès.”

19. IG II² 9108

Lèctos de marbre amb relleu on s'hi veu un home amb barba assegut que agafa la mà a una dona dreta. Entre ells dos, la figura d'una dona. Trencada per la part inferior i la part superior. Conservada al Museu Nacional d'Atenes. Mides: 0,44 d'alçada.

saec. IV.

ed. IG II 5,3109b; IG II² 9108.

cf. CAT 3.434a (facsimil)

Σώταιρος | Σωκλέους | Κυζικηνός
 “Soter, fill de Socles, cizicès.”

Litt. a. 0,008.

gen. -κλέους < *-κλεῖφος

L'antropònim Σώταιρος sembla estar format a partir de l'epítet Σωτειρα que Core rep a Cizicos⁴⁵⁴, tot i que manca una explicació pel canvi de timbre vocàlic.

20. Agora XVII 519

Estela de marbre força completa, trencada només per la part superior i l'extrem dret inferior, que havia estat reutilitzada en el paviment d'un carrer del sud de l'àgora. Corresponent a un monument familiar. Mides: 1,285 d'alçada, 0,695 – 0,72 d'amplada i 0,225 de profunditat.

saec. IV.

ed. Meritt 1961, 277 núm.130 tab. 56; Agora XVII 519.

Ἄδραστος Ἀρίστωνος Κιανός
 Θεανὼ Εὐάριστου Κιανή
 Φιλοθέα Ἀδράστου Κιανή
 Καλλίς Ἀδράστου Κιανή
 Ἐρμογένης Ἀδράστου Κιανός
 Πόα Εὐάριστου Κιανή
 Ἀριστονίκη Δάμων Μυλασεῖς
 Πλαγγὼν Δακλείδου Αἰγινῆτις
 Νάνους Δίου [Ἡρ]α[κ]λεώτης

⁴⁵⁴ Cf. monedes encunyades a la ciutat amb el bust de Core i la llegenda ΚΟΡΗ ΣΩΤΕΙΡΑ (Head, *HN*², 526-527).

ÀSIA MENOR

Βο[ίδ]ας [Δί]ου Ἡρ[ακ]λεώτης

“Adrast, fill d’Aristó, ciès. Teano, filla d’Evarist, ciesa. Filòtea, filla d’Adrast, ciesa. Cal·lis, filla d’Adrast, ciesa. Hermògenes, fill d’Adrast, ciès. Poa, filla d’Evarist, ciesa. Aristònice, Damó, milaseus. Plangó, filla de Laclides, egineta. Nano, fill de Dies, heracleota. Bedas, fill de Dies, heracleota.”

l. 8: [Π]ακλείδου, Meritt; [Λ]ακλείδου, Woodhead.

Litt. a. 0,022-0,028.

η < * \bar{a} , però \bar{a} /ε_
 \bar{a} originària (Δάμων i Βοίδας)
gen. -ου per a masc. en - \bar{a}

Aquest monument funerari fou dedicat a tots els membres d’una família: Adrast i Teano, suposem que marit i muller, ambdós procedents de la ciutat de Cios, i els seus fills Filòtea, Cal·lis i Hermògenes. Poa devia ser la germana de Teano, emigrada cap a Atenes amb la família de la seva germana. Els altres cinc personatges, dos milaseus, una egineta i dos heracleotes, eren probablement servents de la família que foren enterrats en el mateix complex funerari.

Els noms masculins en -ους, com Νάνους, són molt poc freqüents i els testimonis es concentren especialment a Tràcia i esporàdicament a l’Àsia Menor⁴⁵⁵. El mateix nom Νάνους és conegut a Atenes per una altra persona, procedent també d’una ciutat amb el nom d’Heraclea⁴⁵⁶. Podria ser que la ciutat de procedència fos Heraclea del Pont, una colònia megaresa a la costa sud del Pont, i el caràcter dòric de la colònia lligaria també amb el vocalisme \bar{a} del nominatiu Βοίδας, l’altre heracleota present a l’epitafi.

21. Agora XVII 520

Fragment d’una fita de marbre, corresponent a les parts superior i esquerra, trobada el 1939 entre l’Acròpolis i l’Aeròpag. Mides: 0,166 d’alçada, 0,205 d’amplada i 0,068 de profunditat.

saec. IV.

ed. Agora XVII 520, tab. 43.

Ἡδεῖα | Κλεάρχου | Κιαν[ή]

“Hedia, filla de Clearc, de Cios.”

Litt. a. 0,018.

η < * \bar{a} , però \bar{a} /ι_

⁴⁵⁵ Cf. Robert 1963, 289-290, nota 5.

⁴⁵⁶ IG II² 8736: Νάνους Δημητρίου Ἡρακλεώτης, d’època imperial.

22. IG II² 9023

Base de marbre pentèlic, adornada amb motlures, damunt la qual s'hi trobava o bé una estela o bé una estàtua.

saec. IV.

ed. Rangabé 1842, núm.1943; Koumanoudes 1871, 1885; *IG* II 3067; *IG* II² 9023.

Ναυάρχη Μυὸς | Κιανοῦ γυνή.
 “Nauarque, dona de Mus de Cios.”

Litt. AΣ, a. 0,022.

η < *ā

23. IG II² 8409

Part superior d'una estela trobada a l'actual Spata. Actualment desapareguda.

saec. IV.

ed. Milchhöfer 1887, 92 núm. 52; *IG* II 5,2843b; *IG* II² 8409; Salta 1991, 222; Bähler 1998, núm.11.

Ἀριστομέγ[ης] | Βι[ο]θη[ρ]υν[ός]
 “Aristòmenes bitini.”

Litt. AMΣ.

En la segona línia, dues lletres foren rasurades. És difícil saber a què es degué aquesta rasura, i A. Milchhöfer, en l'*editio princeps* de la inscripció, proposava que es degué a una reutilització d'una inscripció anterior.

El lloc de troballa correspon a l'antiga localització del *demos* d'Èrquia, el segon més gran de l'Àtica, i on s'hi han trobat esteles corresponents a ciutadans acomodats. Aquesta localització fa pensar a M. Salta que Aristòmenes podia haver estat un llibert, no hi ha però cap dada que pugui confirmar aquesta hipòtesi.

24. IG II² 8412

Estela amb frontó trobada prop de Toricum, provinent de la zona de les mines de Laurion.

ed. Perdrizet 1895, 546 núm. 3; *IG* II² 8412; Lauffer 1979², 280, nota 128; Bähler 1998, núm.13.

saec. IV.

Χρήστη | Βιθυνίς
 “Creste bitínia”

η < *ā

ÀSIA MENOR

La interpretació d'aquesta inscripció no és unívoca, ja que tant Χρήστη com Βιθυνίς poden ser considerats antropònims o adjectius⁴⁵⁷. L'estructura habitual en els epitafis porta a preferir la interpretació de Χρήστη com a nom propi, ja que com a epítet sol anar en última posició⁴⁵⁸.

El lloc de la troballa, prop de les mines de Làurion, indica que Creste devia treballar a les mines de plata⁴⁵⁹. En aquesta mateixa regió s'hi ha trobat també l'epitafi per a Filònic de Tràcia (núm. XXIII, 21), potser també un treballador especialitzat en mineria.

XLIV. Pontos Euxí

1. IG II² 10450

Estela de marbre pentèlic amb cimaci, trencada per la part inferior. Pintada hi ha la figura d'un jove. Mides: 0,35 d'alçada, 0,25-24 d'amplada i 0,06 de profunditat.

saec. V ex.

ed. Koumanoudes 1871, 2458; *IG II² 10450*; Bähler 1998, núm.37.

cf. Papaspyridi-Karusu 1959,135-136; *CAT* 1.262 (fot.); Scholl 1996, núm. 212, tab. 45.1

Τίβειος Τιανός.
“Tibeu tíanos.”

Litt. *AEΣ*, a. 0,013.

El nom de Τίβειος és un dels noms típicament paflagonis que Estrabó ens transmet i que es troba sovint com a nom d'esclau⁴⁶⁰.

2. IG II² 10327

Part superior esquerra d'una estela de marbre, procedent del Pireu. Actualment, al Museu Epigràfic d'Atenes. Mides: 0,39 d'alçada, 0,33 d'amplada.

saec. IV in.

ed. *IG II 5*, 3343b; *IG II² 10327*.

cf. *BCH* 17 (1893), 194 (facsimil).

Εὐξένη Σινω[πίς]
“Euxene sinopea.”

Litt. *ENΞΣ*, a.0,013.

⁴⁵⁷ B. Bähler, *o.c.* i S. Lauffer, *o.c.*, veuen en χρηστή l'epítet “dona excel·lent” i en Βιθυνίς l'antropònim, mentre que al recull prosopogràfic *FRA* 1335 la interpretació és la inversa.

⁴⁵⁸ L'antropònim femení Χρήστη és usual en època imperial, rar en les èpoques anteriors. *Vid.* Bechtel, *HPN*, 512 i els volums de *LGNP*.

⁴⁵⁹ *Cf.* Salta 1991, 231, que la considera per tant una esclava, i Lauffer, *o.c.*, que recorda que a les mines hi treballaven tant esclaus com persones lliures. B. Bähler, *o.c.*, sembla que prefereix la possibilitat que hagués estat una esclava al servei d'algun dels vigilants, més que una treballadora de les mines.

⁴⁶⁰ Str. 12, 3, 25: τοῖς ὀνόμασι πλεονάζει τοῖς Παφλαγοικοῖς, Βάγγας καὶ Βαίσας καὶ Ἐνιάτης καὶ Ἀτώτης καὶ Ζαρδόκης καὶ Τίβειος καὶ Γάσσυς καὶ Ὀλγασσος καὶ Μάνης, “abunden els noms paflagònics, com Bagas, Besas, Eníates, Atotes, Zardoces, Tibeu, Gassus, Olgassus i Manes” segons la correcció de L. Robert (Robert 1963, 530-1). *Vid.* també nota 519.

$\eta < *ā$
-ξξν-

3. SEG XXXII 299

Fragment d'una columna de marbre trobada en unes excavacions a la cantonada dels carrers Agesilaos i Termopiles. Mides: 0,255 d'alçada i 0,17 de diàmetre.

saec. IV in.

ed. Alexandri 1968, 33; SEG XXXII 299.

cf. Michaud 1970, 901.

Παράμονος | Νικίππου | Ἡρακλεώτης
“Paràmon, fill de Nicip, heracleota”.

$\eta < *ā$

4. IG II² 10345

Estela de marbre pentèlic amb relleu on s'hi veu una dona asseguda i una serventa que li ofereix una *pyxida*. Conservada al Museu Nacional d'Atenes. Mides: 0,68 d'alçada, 0,28 d'amplada i 0,12 de profunditat.

ante med. saec. IV.

ed. IG II² 10345.

cf. CAT 284 (sense fot.).

[Πα]νφίλη Πανφίλου | [Σ]ινωπέως
“Pànfile, filla de Pànfilos sinopeu.”

Litt. a. 0,011.

$\eta < *ā$
gen. -εως < -ηος < *-ηFος
ν/_labial⁴⁶¹

És interessant d'observar que la filla ha rebut el mateix nom que el pare, en la forma feminitzada.

5. CEG 528

Estela de marbre pentèlic decorada amb palmetes, trencada per la part inferior. Sota la inscripció hi ha dues rosetes. Actualment al Museu del Pireu. Mides: 0,52 d'alçada, 0,67 d'amplada i 0,07 de profunditat.

ca. 360-350 (GVI)

ed. IG II² 10108; GVI 1789; CEG 528.

⁴⁶¹ Debilitació de l'assimilació de la nasal a la labial. *Cf. Threutte, GAI I, 607: en aquest grup d'antropònims, la no assimilació de nasal en l'epigrafia àtica és inusual en totes les èpoques.*

πατρίδα μὲν Πόντον Κύπρις κατέχει, ἐμὲ δὲ Ἄτθις |
κρύψε πρὸ ἡλικίας Δωρίδα τῶιδε τάφωι.

“La meva pàtria, el Pont, la cobreix Cipris, en canvi a mi, Doris, l’Àtica em té oculta en aquesta tomba abans d’edat”.

Litt. a. 0,007.

η < *ā, però ā / l _
manca d’augment
Ἄτθις

Aquest epigrama mostra una construcció paral·lela d’acusatiu, subjecte i verb, coordinades per μὲν ... δε ... que ocupa l’hexàmetre i l’inici del pentàmetre; el paral·lelisme es veu reforçat amb l’homofonia dels dos finals en -ις, Κύπρις i Ἄτθις. Els dos verbs escollits, κατέχει i κρύψε, són sovint utilitzats en context funerari per designar la relació del cadàver amb la terra que el reté o l’amaga i en aquest cas serveixen per destacar l’oposició entre dos territoris importants en la vida de Doris: la seva pàtria, el Pont, i la terra que acull la seva tomba, l’Àtica, i alhora emfatitzen la tristesa d’una mort lluny de casa i abans d’hora, en contraposició amb la menció de Cipris (=Afrodita) com a deessa de l’amor. S’ha jugat amb la doble significació del verb κατέχω, que en aquest cas cal entendre no pas amb el sentit habitual en les inscripcions funeràries de “retenir” sinó fent referència a la protecció que exerceixen els déus tutelars sobre un territori, sentit que s’observa en aquest passatge de la Ciropèdia de Xenofont: προσευξάμενοι θεοῖς καὶ ἥρωσι τοῖς Περσίδα γῆν κατέχουσιν... “havent pregat als déus i herois que protegeixen la terra persa...”.

L’antropònim Δωρίς respon a l’ús d’ètnics en funció d’antropònims, un recurs molt habitual en l’onomàstica grega. És possible que en donar-li aquest nom s’hagués volgut jugar amb la identitat dòrica de la ciutat de procedència o de la família de Doris.

El culte d’Afrodita a la regió del Pontos Euxí està ben testimoniats⁴⁶². Té el seu origen en la interpretació grega de la deessa nordsiriana Atargatis, deessa relacionada en el seu origen amb l’Astarté fenícia; els testimonis més antics del culte a Afrodita al Pont daten d’entre finals del s.VI i principis del s.V aC., i hi és venerada sota la invocació d’Ἀφροδιτη Συρίη⁴⁶³. L’advocació d’Afrodita Pòntica que rep en algunes de les ciutats del Mar Negre està relacionada amb el seu caràcter de protectora dels viatges en vaixell⁴⁶⁴. Aquest aspecte de la deessa com a protectora de la navegació també ha estat recollit per diversos testimonis literaris⁴⁶⁵.

⁴⁶² En contra de l’opinió de Hansen, *o.c.*, que no veu cap relació entre Afrodita i el Pont.

⁴⁶³ Cf. Alexandrescu Vianu 1997, on l’autora repassa els documents epigràfics i arqueològics sobre el culte d’Afrodita a les regions de la Mar Negre. Interessant és una base d’estàtua datada al s.II aC. on hi apareix l’advocació d’Afrodita pòntica: *ISM* I,173: Ἀπολλώνιος Μητροβίου Ἀφροδιτη Ποντια ἐπηκόωι. *Vid.* per a Afrodita com a deessa principal del Bòspor, Ustinova 1998a i id., 1998b, per traces del culte en l’onomàstica d’Òlbia, Santiago - Gardeñes 2006, 60-61, i per la presència de la deessa en les colònies milèsies, Ehrhardt 1988, 164-166.

⁴⁶⁴ Per això el seu culte es troba en llocs portuaris. Cf. Graf 1985, 261 ss. pel seu culte a Hermione, Cos, Cízic, Teiristasis a la Tràcia, Istros, Olbia i Minturnes.

⁴⁶⁵ *Vid.* E. Hipp. 415: ὦ δέσποινα ποντία Κύπρι. “Oh, Cipria, senyora marina.” i un epigrama d’Ànite de Tègea, *AP* 9, 144:

Κύπριδος οὔτος ὁ χῶρος, ἐπεὶ φίλον ἔπλετο τήνῃ
αἰὲν ἀπ’ ἐπέιρου λαμπρὸν ὄρην πέλαγος,

6. CEG 533

?

Estela de marbre amb cimaci, trencada per la part inferior. Entre el nom i l'epigrama hi ha gravades dues rosetes. Fou trobada al Pireu. Mides: 0,7 d'alçada i 0,44 d'amplada.

ante ca. 350?

ed. IG II 2920; IG II² 8593; GVI 287; CEG 533.

Βελτίστη Νομηνίο | Ἡρακλειῶτις.
μητέρα ἔθηκα| ὀσίως ὀσίαν, | τοῖς πᾶσιν ιδέσθαι, |
ἀνθ' ὧν εὐλογίας | καὶ ἐπαίνων ἄξιός εἰμι.

“Beltiste, filla de Numeni, heracleota. He enterrat la meua santa mare santament, per tal que tots ho vegin. Per aquests fets sóc digne d'aprovació i lloança.”

Litt. a. v. 1-2 0,017, v.3-7 0,013. O /ō/, /o/

η < *ā, però ā /ι_

⟨EI⟩ /ě/ /_V

ν efelcística

És curiosa la lloança que el dedicant es fa d'ell mateix, enlloc de dirigir-la a la difunta, que és el més habitual. Sembla ser també un dels exemples més antics d'inscripció d'objecte parlant en què el dedicant pren la paraula, i no pas el monument o el propi difunt⁴⁶⁶.

La construcció d'infinitiu final τοῖς πᾶσιν ιδέσθαι és una fórmula que, amb variants però mantenint la mateixa idea, es troba en diversos epitafis⁴⁶⁷, sempre a final d'hexàmetre. Aquesta fórmula té el seu origen en la clàusula homèrica καὶ ἐσσομένοισι πυθέσθαι, “per tal que se n'assabentin les generacions futures”⁴⁶⁸, que en *Od.* 11, 75-76 es troba també definint la funció d'una tomba:

σῆμά τέ μοι χεῦαι πολιῆς ἐπὶ θινὶ θαλάσσης
ἀνδρὸς δυστήνοιο, καὶ ἐσσομένοισι πυθέσθαι.

“I erigeix-me, a la platja prop del mar gris, un túmul d'home infeliç, per tal que se n'assabentin les generacions futures”.

7. IG II² 9094

Estela de marbre himètic amb fris, trobada al Pireu. Mides: 0,68 d'alçada, 0,36 d'amplada i 0,08 de profunditat.

a. 365-340.

ed. Koumanoudes 1871, 1918b, 449; IG II 3104; IG II² 9094; Bähler 1998 núm.33.

ὄφρα φίλον ναύτησι τελεῖ πλόον· ἀμφὶ δὲ πόντος
δειμαίνει λιπαρὸν δερκόμενος ξόανον.

“Aquesta terra pertany a Cipris, car li és agradable d'observar sempre desde la costa el mar brillant, per tal que concedir als mariners una navegació agradable. La mar s'atmoreix tota en veure l'estàtua lluent.”

⁴⁶⁶ Cf. Ginestí 2002, 16.

⁴⁶⁷ Vid. en l'epigrama CEG 136, procedent d'Argos i datat ca. 525-500 aC.: πολοῖς μνᾶμα καὶ ἐσομένοις, “un monument per a molts i per a les generacions futures”.

⁴⁶⁸ *Il.* 2, 119; 12, 305 i *Od.* 11, 75-76; 21, 255; 24, 433.

Νικήρατος | Νικομάχου | Κρωμίτιης
 “Nicerat, fill de Nicòmac, cromnita”

Litt. a. 0,018.

$\eta < *ā$

La ciutat de Cromna, en territori paflagoni, desapareix com a entitat política al voltant de l'any 300, absorbida pel sinecisme d'Amastris⁴⁶⁹. A partir d'aquesta data ja no es documenta l'ús de l'ètnic.

8. IG II² 10348

Estela de marbre pentèlic amb fris, procedent del Pireu i conservada al seu Museu. Mides: 0,77 d'alçada i 0,26-22 d'amplada.

med. saec. IV.

ed. Koumanoudes 1871, 2409; IG II 3351; IG II² 10348.

Πρωταγόρας | Ἀντισθένης | Σινωπεύς.
 “Protàgoras, fill d'Antístenes, sinopeu.”

$\eta < *ā$, però $\bar{a} / \rho _$
 gen. -ους < -εος

9. IG II² 10449

Estela de marbre himètic amb fris, trencada per la part inferior. Procedent del Pireu. Mides: 0,35 d'alçada, 0,25 d'amplada i 0,05 de profunditat.

med. saec. IV.

ed. IG II 3392; IG II² 10449.

Ποσείδαος | Ἀστεία | Τίανός
 “Posidau, fill d'Astias, tíanos.”

Litt. a. 0,015.

gen. $-\bar{a} < *-\bar{a}o$
 -δαός
 Ποσειδ-

10. IG II² 10448

Estela de marbre pentèlic amb fris, conservada al Museu del Pireu. Mides: 0,83 d'alçada, 0,32 d'amplada i 0,03 de profunditat.

med. saec. IV.

ed. IG II 3391; IG II² 10448; Bäßler 1998, núm.36.

⁴⁶⁹ Cf. REA XI 1974.

Mā |Τιανή.
 “Ma tíana.”

Litt. tenues a. 0,01.

η < *ā

L’antropònim Mā, amb nombroses exemples en inscripcions, té el seu origen en la deessa minorasiàtica Mā⁴⁷⁰, el culte de la qual estava relacionat amb la guerra i es troba sobretot a la regió de Capadòcia⁴⁷¹.

11. IG II² 8725

?

Estela de marbre pentèlic amb fris, conservada al Museu Epigràfic d’Atenes. Mides: 0,28 d’alçada, 0,35 d’amplada i 0,055 de profunditat.

med. saec. IV.

ed. Koumanoudes 1871, 1757; *IG* II 2950; *IG* II² 8725.

Μηνῶ | Λεοντίσκου | Ἡρακλειώτου | θυγάτηρ.
 “Meno, filla de Leontisc heracleota.”

Litt. 0,013.

gen. -ου per a masc. en -ā

El nom Meno és un teòfor format a partir del nom del déu frigi Men. Sembla lògic, doncs, buscar la pàtria de Meno en territori frigi, per això proposem veure darrera l’ètnic heracleota la *polis* d’Heraclea Pòntica, colònia megaresa fundada a la costa frígia del Mar Negre.

12. IG II² 8612

?

Estela de marbre pentèlic trencada per la part inferior i la part superior. Conservada al Museu del Pireu. Mides: 0,2 d’alçada, 0,3 d’amplada i 0,06 de profunditat.

med. saec. IV.

ed. *IG* II² 8612.

Δαμῶ Διοκλείδου | γυνή Ἡρακλειώτις
 “Damo, dona de Diocledes, heracleota.”

Litt. a. 0,014.

ā originària (Δαμῶ)

η < *ā (γυνή)

gen. -ου per a masc. en -ā

⁴⁷⁰ Cf. Zgusta 1964, 276.

⁴⁷¹ Cf. Roscher 1965, s.v. Els grecs la identifiquen sovint amb la deessa Ἐνυώ i els romans amb *Bellona*.

⟨EI⟩ /ě/ / _V

L'antropònim Δαμώ amb conservació de l'alfa originària a l'arrel és un indicatiu de procedència no jònica del personatge, per això l'hem assignat a Heraclea Pòntica, una colònia de fundació megaresa.

13. IG II² 8751

?

Estela de marbre himètic amb fris, conservada al Museu Epigràfic d'Atenes. Mides: 0,36 d'alçada, 0,39 d'amplada i 0,08 de profunditat.

med. saec. IV.

ed. IG II 2956; IG II² 8751.

Νουμήνιος | Θεοπέιθους | Ἡρακλειώτης
 “Numeni, fill de Teopites, heracleota.”

Litt. tenues a. 0,016.

η < *ā

gen. -ους < -εος

⟨EI⟩ /ě/ / _V

14. CEG 544

?

Estela de marbre amb frontó. Trobada al Pireu, actualment conservada al seu Museu. Mides: 50 cm d'alçada, 29 cm d'amplada.

ca. 350?

ed. Dragatses 1910, 73; Pexopulos 1921, 9 (*apud* IG); IG II² 8708; GVI 1250; CEG 544.

Κόμαρχος, | Ἀπολλόδωρος, | Σωσώ | Ἡρακλειῶται.
 οὐ τὸ χ(ρ)εὼν εἴμ(α)ρται, ὄρα | τέλος ἡμέτερον νῦν·|
 ἡμεῖς γὰρ τρεῖς ὄντε |π|ατήρ υἶος (θ)υγ(ά)τηρ τε |
 [θ]νήσκομεν Αἰγ(α)ίου κύμασι πλαζόμενοι.

“Comarc, Apol·lodor, Soso, heracleotes. Coneix ara el nostre final, tal com el destí l’ha decretat: car nosaltres tres, essent pare, fill i filla, hem mort llançats a la deriva per les ones de l’Egeu.”

l.4 *lapis*: ΧΙΕΩΝ ΕΙΜΛΡΤΑΙ. l. 5 *lapis*: ΟΥΓΛΤΗΡ. l. 4 *lapis*: ΑΙΓΛΙΟΥ.

Litt. v.1-4 0,01, v. 5-*sq.* 0,008.

pron. ἡμ- (ἡμέτερον, ἡμεῖς)

nom. pl. ἡμεῖς

dual

Al segon vers trobem una construcció curiosa, que és l’ús del participi dual ὄντε just a continuació d’haver-hi escrit el subjecte del verb “nosaltres tres”. Per a poder seguir la lectura en dual del participi, cal entendre l’aposiició a aquest subjecte com un sintagma

bimembre: el pare i el fill per una part (els dos noms no estan coordinats per cap conjunció) i la filla per l'altra part (que si que està coordinada per la conjunció apositiva $\tau\epsilon$).

Hi ha alguns indicis que permeten situar a Heraclea del Pont el possible origen d'aquesta família d'heracleotes. En primer lloc, la mort de tots tres és causada per un naufragi al mar Egeu, probablement en un viatge entre Atenes i la seva pàtria, que hauria de ser en aquest cas una *polis* de l'àmbit de l'Egeu. Per a Heraclea de Latmos és possible que l'epitafi sigui massa recent. Aquesta ciutat duia originàriament el nom de Latmos i fou refundada amb el nou nom d'Heraclea; la data de la refundació és incerta, però segons els testimonis d'un i altre topònim sembla que succeí entre la meitat del segle IV i el 330⁴⁷². Si realment l'epitafi és massa antic per esmentar Heraclea de Latmos, la *polis* amb més probabilitats de ser la pàtria de Comarc, Apol.lodor i Soso seria Heraclea Pòntica⁴⁷³.

L'epigrama estava gravat en un monument funerari que devia ésser un cenotafi, ja que en haver mort els tres al mar és poc probable que s'haguessin recuperat els cossos. El fet que aquest cenotafi s'hagi alçat a Atenes i no pas a Heraclea demostra que es tractava d'una família de metecs afincada a la capital de l'Àtica, ja que d'altra banda no seria esperable que se'ls hagués dedicat un monument funerari.

15. IG II² 10321

Estela de marbre pentèlic, procedent del Pireu. Mides: 0,78 d'alçada i 0,47 d'amplada.

post med. saec. IV

ed. Koumanoudes 1871, 2397; *IG II* 3343; Wilhelm 1906, 59-61; *IG II²* 10321.

cf. Habicht 1979, 13-15; Osborne 1981, vol. 3, 87 T93.

Δίων Διοδώρου | Σινωπεύς | Δίφιλος Δίωνος | Σινωπεύς | Ἡδύλη. | Διόδωρος |
Δίωνος | Σημαχίδης.

“Dió, fill de Diodor, sinopeu. Dífil, fill de Dió, sinopeu. Hedile. Diodor, fill de Dió, semàcida.”

$\eta < * \bar{\alpha}$

Es tracta d'un monument funerari familiar en el qual els noms hi han estat gravats en moments diferents. La inscripció per a Dió és anterior a la llei funerària de Demetri de Faleró (317/307 aC.), per a Dífil fou gravada poc temps després, les inscripcions per a Hedile i Diodor són ja de la primera meitat del segle III. Es tracta, per tant, d'una família definitivament establerta a Atenes amb un complex funerari que es va adaptant a les necessitats.

⁴⁷² *Vid.* P. Flensted-Jensen, “Karia”, *Poleis*, 1126-1127 per a la controvèrsia en la datació de la nova fundació de la ciutat: la primera citació del nou nom d'Heraclea per a l'antiga Latmos es troba en Ps-Scyl. 99, obra amb una datació *ante quem* del 330, tot i que el topònim Latmos i l'ètnic latmi es documenten encara en un tractat datat entre el 323 i el 313. Cal afegir que l'ètnic Ηρακλεώτης que es llegeix en una àmfora trobada a Labraunda i datada a la meitat del segle IV ha estat interpretat com la primera referència a Heraclea de Latmos, però aquesta identificació no és segura.

⁴⁷³ Agraeixo al Dr. Alexandru Avram, que actualment prepara una prosopografia externa per a Heraclea Pòntica, les encertades observacions sobre les possibilitats d'identificació de la pàtria dels personatges honorats en aquest epitafi.

ÀSIA MENOR

Destacable és el manteniment dels teòfors de Zeus en l'onomàstica de la família: Δίων, Δίφιλος i Διόδωρος són els noms que reben els homes de les dues generacions presents en aquest epitafi.

Versemlantment es tracta en el cas de Dífil i Diodor de dos poetes de la comèdia nova⁴⁷⁴. Dífil fou el més conegut de tots dos, se'n documenten tres triomfs a les Dionisiagues d'Atenes i morí amb posterioritat a l'any 289. El germà Diodor, menys conegut com a comediògraf, va rebre la ciutadania atenesa tal com demostra el demòtic Σημαχίδης que ha estat gravat en aquest epitafi. La concessió de la ciutadania atenesa ha de datar-se entre el 280, en què encara apareix amb el nom de Diodor de Sinope en un decret de Delos⁴⁷⁵, i l'any 250, datació *ante quem* del seu epitafi⁴⁷⁶.

16. IG II² 10329

Estela de marbre pentèlic, trobada al Pireu. Actualment al Museu Epigràfic d'Atenes. Mides: 0,5 d'alçada, 0,28 d'amplada i 0,08 de profunditat.

post med. saec. IV.

ed. Koumanoudes 1871, 2400; IG II 3344; IG II² 10329.

Ἡγησίθεμις | Ἡρακλείδew | Σινωπέος.
“Hegesitemis, filla d'Heràclides sinopeu.”

Litt. a. 0,011.

η < *ā (Ἡγησι-)⁴⁷⁷
gen. -ew < -ηο
gen. -eos < -ηFος

17. IG II² 8755

?

Estela de marbre himètic amb fris, conservada al Museu Epigràfic d'Atenes. Mides: 0,38 d'alçada, 0,34 d'amplada i 0,05 de profunditat.

post med. saec. IV.

ed. IG II 2958; IG II² 8755.

Ὀλυμπος Τιμοθέου Ἡρακλειώτης κυβερνήτης
“Olimp, fill de Timoteu, heracleota, capità de vaixell.”

Litt. a. 0,013.

η < *ā

⁴⁷⁴ Vid. PCG, vol 5, s.v.

⁴⁷⁵ IG XI 107, 20. Cf. també la seva menció a IG XI 105, 21 de l'any 284.

⁴⁷⁶ C. Habicht, *o.c.*, considera que un decret honorífic fragmentari de l'any 295/4 (IG II² 648), on s'entrega la ciutadania atenesa i s'honora amb l'erecció d'una estàtua al teatre de Dionís a un poeta desconegut, podria ser dedicat al nostre comediògraf Diodor. M.J. Osborne, *o.c.*, rebutja aquesta possibilitat pel fet que encara apareix anomenat Diodor de Sinope en els dos citats decrets de Delos dels anys 284 i 280 aC.

⁴⁷⁷ Cf. Bechtel, *HPN*, 189-191 per als antropònims amb el radical Ἡγησι- / Ἡγησι-.

⟨EI⟩ ~ ⟨E⟩

La menció de la professió, capità de vaixell, porta a L.Robert a buscar el seu origen a la ciutat d'Heraclea del Pont. Aquesta colònia gaudeix d'un port privilegiat i d'una excel·lent flota que emprèn navegacions a la Mar Negra, la Propòntida, el Mar Egeu i tota la Mediterrània⁴⁷⁸.

18. IG II² 8573

?

Part superior d'una estela de marbre pentèlic trobada al Ceràmic. Mides: 0,17 d'alçada, 0,25 d'amplada i 0,09 de profunditat.

post med. saec. IV.

ed. IG II² 8573.

Ἀριστῶ | Ἡρακλεῶτις
 “Aristo heracleota.”

Litt. a. 0,017.

19. IG II² 8700

?

Estela de marbre amb fris trobada al Pireu i conservada al seu Museu. Mides: 0,84 d'alçada, 0,3 d'amplada i 0,04 de profunditat.

post med. saec. IV.

ed. Koumanoudes 1871, 1746; IG II 2940; IG II² 8700.

Κόνων | Ἡρακλειώτης
 “Cono heracleota.”

Litt. a. 0,012.

η < *ā
 ⟨EI⟩ /ě/ /_V

20. IG II² 8792

?

Estela de marbre himètic. Actualment al Museu Epigràfic d'Atenes. Mides: 0,3 d'alçada, 0,31 d'amplada i 0,065 de profunditat.

post med. saec. IV.

ed. Koumanoudes 1871, 1784; IG II 2967; IG II² 8792.

Σωτηρῖς | Ἡρακλειώτις
 “Soteris heracleota.”

Litt. a. 0,017.

⁴⁷⁸ Robert 1973, 442 per la menció de mariners heracleotes a la Mar Negra i Alexandria d'Egipte, i Robert 1937, 253 nota 2 pel testimoni de mariners heracleotes presents al mar de Màrmara, l'Epir i l'Àtica.

⟨EI⟩ /ǣ/ /_V

21. CEG 572

Estela calcària trobada a la regió de Laurion i editada per primer cop el 1888. Segons la seva descripció l'estela tenia com a decoració una fulla de palmera amb restes de pintura. Se'n desconeixen les mides. Actualment perduda.

post ca. 350?

ed. Bérard 1888; *IG II* add.3260b; *IG II*² 10051; *GVI* 836; Raffeiner 1977, núm.2; Lauffer 1979², 124 núm.6, 132, 198-204, 281; *CEG* 572.

Ἀτώτας μεταλλεύς.
Πόντου ἀπ' Εὐξείνου Παφλαγῶν μεγάλθυμος Ἀτώτας |
ἦς γαίας τηλοῦ σ[σ]ῶμ' ἀνέπαυσε πόνων. |
τέχνηι δ' οὐτίς ἔριζε· Πυλαιμένεος δ' ἀπὸ ρίζης |
εἴμ', ὅς Ἀχιλλῆος χειρὶ δαμείς ἔθανεν.

“Atotas, miner. El magnànim Atotas, paflagoni del Pontos Euxí, lluny de la seva terra, ha fet descansar el seu cos dels durs treballs. Ningú no hi rivalitzava en habilitat. Provinc de la nissaga de Pilèmenes, que morí vençut per la mà d'Aquil·les.”

η < *ā, però ā /l_
ā originària (Ἀτώτας)
-ξειν-
gen. -ηος < *-η/ος
gen. -εος < *-ηος < *-ησος
τηλοῦ
ν efelcística (ἔθανεν)

L'ús del llenguatge homèric en l'epigrama és notable: l'epítet *μεγάλθυμος* per a un paflagoni, que trobem a la *Iliada* en parlant de Pilèmenes, el seu cabdill⁴⁷⁹; el verb *ἀναπαύω* acompanyat de genitiu en el sentit de “fer cessar, suspendre”; el verb *ἐρίζω* amb datiu en el sentit de “rivalitzar en alguna cosa” i l'adverbi-preposició *τηλοῦ* d'ús també homèric. El participi *δαμείς*, procedent del verb *δάμνημι*, està testimoniats diverses vegades a la *Iliada*, la més destacable de les quals, pel paral·lel que forneix en aquest epigrama, és *Il.* 10, 452: ὑπὸ χειρὶ δαμείς. Altres formes que podem explicar per influència de la llengua èpica són els genitius *Ἀχιλλῆος*, amb conservació de la η habitual en els noms en -εως, i *Πυλαιμένεος*, sense la contracció vocàlica.

Aquest coneixement de la llengua de l'èpica grega, afegit a la correcció de la mètrica, demostra un fort orgull per l'excel·lència en la seva tècnica com a artesà, observable també en l'intent de connectar el propi origen amb el d'un important heroi grec com és Aquil·les i un gran esdeveniment del passat mitològic grec com la guerra de Troia. La versió de la mort de Pilèmenes a mans d'Aquil·les no és pas la homèrica⁴⁸⁰, sinó que

⁴⁷⁹ *Il.* 5, 577: ἀρχὸν Παφλαγόνων μεγάλθυμων ἀσπιστάων.

⁴⁸⁰ *Cf.* *Il.* 2, 851: Παφλαγόνων δ' ἠγεῖτο Πυλαιμένεος λάσιον κῆρ | ἐξ Ἐνετῶν, “el cor valeros de Pilèmenes comandava els Paflagonis d'Enetos”. Pilèmenes mor a mans de Menelau a 5, 576: Ἔνθα Πυλαιμένεα ἐλέτην ἀτάλαντον Ἄρηϊ, | ἀρξὸν Παφλαγόνων μεγάλθυμων ἀσπιστάων, “Allí maten Pilèmenes comparable a Ares, comandant dels magnànims paflagonis armats d'escuts.”

devia ser una versió paral·lela i apareix recollida per Dictis de Creta⁴⁸¹, un autor del segle II dC. que escriví una obra titulada *Efemèrides de la guerra de Troia*. Atotas es reclama descendent d'aquest Pilèmenes llegendari, que era considerat l'avantpassat del qual descendia el poble paflagoni sencer, en ocasions anomenat fins i tot "pilemènic"⁴⁸².

Atotas era, amb tota versemblança, un miner que treballava a les mines de Plata de Laurion. Els treballadors de les mines són anomenats en la majoria de fonts ἀνδράποδα, "esclaus", però també hi havia alguns homes lliures que hi treballaven a sou⁴⁸³. La majoria de noms d'aquests esclaus que coneixem són no-grecs i gran part d'ells procedien de l'Àsia Menor, sobretot de regions conegudes per la seva explotació minera, com Tràcia i Paflagonia. Aquest és el cas d'Atotas, un dels paflagonis que, en nombre relativament nombrós, treballaven a les mines de Laurion. Segurament Atotas devia arribar-hi amb experiència en el treball metal·lúrgic, fet que li va permetre treballar en una posició de certa responsabilitat, gaudir de possessions pròpies i arribar a permetre's aquest monument funerari, el més gran i el més bonic dels trobats a la regió de Laurion⁴⁸⁴.

L'antropònim Ἀτώτας és un típic nom paflagoni⁴⁸⁵, documentat també a la costa nord del Mar Negre⁴⁸⁶.

El μεταλλεύς, miner, era el que s'encarregava de detectar, extreure i transportar la pedra metal·lífera, tot i que la designació s'amplià també als treballadors de la forja. El fet que, en l'epitafi, es faci referència a la seva habilitat porta a pensar que la seva feina es realitzava a la forja, on si que és necessària una certa tècnica, i no en el procés d'extracció. És destacable l'orgull professional que mostra Atotas, motiu que també es troba en altre epitafis com el del frigi Mannes (núm. XLV 1) o el del beoci Potamó (núm.XI 19).

22. IG II² 10334/5

Estela de marbre pentèlic amb cimaci i relleu on s'hi veu un lleó assegut; damunt del relleu, dues rosetes. Trobada a Atenes el 1826 i conservada al Museu Nacional d'Atenes. Mides: 0,53 d'alçada, 0,38-36 d'amplada i 0,05 de profunditat 340-330 (Scholl)

ed.Koumanoudes 1871, 2402; IG II 3346; IG II² 10334/5.

⁴⁸¹ *Belli Troiani*, 3, 5: Achilles (...), *progressusque in medio Pylaemenem Paphlagonum regem impedimento sibi oppositum comminus fundit non alienum sanguinis Priamidarum*. "Aquil·les, que avançava pel mig, va abatre en un combat cos a cos a Pilèmenes, rei dels paflagonis i parent de sang dels priàmides, que se li havia interposat com a obstacle." Per l'obra de Dictis de Creta, cf. Merkle 1996, 568-569 on l'autor afirma que l'interés de Dictis és destacar el paper d'Aquil·les davant els altres grecs i la brutalitat en la batalla i, seguint aquest objectiu, gran part dels esdeveniments narrats al llibre III són una creació pròpia de l'autor. Dictis de Creta forma part d'un corrent literari grec del s.II/III que intenta donar noves versions de la guerra de Troia a través de suposats testimonis personals, i distanciant-se volgudament de la versió d'Homer, amb l'argument que el poeta no havia estat testimoni dels fets. Les fonts en les quals s'inspira Dictis de Creta no han estat encara estudiades, per això no és clar si la coincidència de versions entre el nostre epitafi i Dictis de Creta es deu a una tendència d'atribuir a Aquil·les, l'heroi grec més representatiu, més gestes de les que la tradició homèrica li assigna, o si realment existia una tradició paral·lela que narrava la mort de Pilèmenes a mans d'Aquil·les.

⁴⁸² Plin. *Nat.* 6, 5: *Ultra quem gens Paphlagonia, quam Pylaemeniam aliqui dixerunt*. "Després d'aquesta vé la tribu Paflagonia, que alguns anomenaven Pilemènia".

⁴⁸³ Cf. Lauffer 1979², 8-13.

⁴⁸⁴ Lauffer proposa considerar Atotas un llibert, tot i que reconeix que no hi ha cap testimoni segur de l'alliberament d'esclaus de les mines de Laurion. Contra Raffèiner 1977, 14-16, que considera fora de dubte que Atotas hagués estat un esclau.

⁴⁸⁵ Cf. Robert 1963, 528-530.

⁴⁸⁶ Cf. Zgusta 1955, § 596 i Cojocarú 2004, 342-343 i 416.

cf. CAT 1 (fot.); Scholl 1996, núm.77, tab. 48,3.

Λέων | Σινωπεύς
 “Leon sinopeu.”

Litt. non satis accurate insculptae a. 0,03-0,02.

L’aparició, en els relleus funeraris, d’imatges d’animals en al·lusió al nom del difunt s’observa a l’Àtica per primer cop al segle V. S’hi solen representar animals que, fora de la relació amb el nom propi del personatge honorat, també tenen una certa relació amb el món infernal, de manera que se situen en una línia de continuïtat en la iconografia funerària⁴⁸⁷.

23. IG II² 10344

Estela de marbre amb palmeta, trencada per la part inferior. Procedent del Pireu, actualment al Museu Nacional d’Atenes. Mides: 0,5 d’alçada, 0,47 d’amplada i 0,1 de profunditat.

a. 340-317.

ed. Koumanoudes 1871, 2407; IG II 3349; IG II² 10344.

Ὀνησίχα | Μένωνος | Σινωπ[έω]ς [γ]υ[ν]ή
 “Onesica, dona de Menó de Sinope.”

1.3 Koumanoudes: Σινωπ[έω]ς θυγάτηρ

Litt. a. 0,017.

η < *ā (Ὀνησ-, γυνή)
 ā originària (-ίχā)

24. IG II² 8550

?

Naikos de marbre decorat amb acroteres i restes de color. Trobat al Ceràmic. Mides: 2,08 d’alçada i 1,46 d’amplada.

post a. 340⁴⁸⁸.

ed. Koumanoudes 1871, 1685; IG II 2090; Brückner 1909, 68; IG II² 8550.

cf. Bergemann 1997, A2.

Ἀγάθων | Ἀγαθοκλείους | Ἡρακλεώτης
 “Agató, fill d’Agàtocles, heracleota.”

1.3 Koumanoudes: Ἡρακλειώτης

⁴⁸⁷ Cf. Ritti 1974, 648, i l’epitafi núm. XXXII 1 d’aquest recull per un altre exemple d’aquesta relació entre el nom del difunt i la imatge representada a l’estela.

⁴⁸⁸ Bergemann 1997, A2 dóna com a data de construcció del complex una data posterior al 346/5 i afirma que va ser remodelat el 338.

Litt. cum hastis extremis crassatis a. 0,019.

$\eta < * \bar{a}$

gen. -κλείους < *-κλεῖους

$\langle EI \rangle \sim \langle E \rangle$ ⁴⁸⁹

Aquest *naiskos* formava part d'un ric complex funerari, dedicat a la família d'Agató i en el qual s'hi van trobar, quatre *naiskoi* més, dues làcitos de marbre i una estela. En l'estela hi fou gravada una inscripció en honor d'Agató i el seu germà (núm.25). En un dels *naiskoi*, l'epitafi està dedicat a una tal Coràl·lion⁴⁹⁰, l'esposa d'Agató.

A. Brückner afirma que aquesta estela mostra una ortografia diferent a la núm. 25 i per tant, tot i incloure el mateix nom, ha d'haver estat gravada amb uns anys de diferència.

25. IG II² 8551

?

Estela de marbre pentèlic amb palmeta trobada al Ceràmic. Sobre la inscripció hi ha dues rosetes. Mides: 3,9 d'alçada i 0,6-0,57 d'amplada.

post a. 340.

ed. Koumanoudes 1871, 1686; IG II 2910; Brückner 1909, 67; IG II² 8551.

cf. CAT 4.415

Ἀγάθων | Ἀγαθοκλέους | Ἡρακλεώτης

Σωσικράτης | Ἀγαθοκλέους | Ἡρακλεώτης

“Agató, fill d'Agàtocles, heracleota. Sosicrates, fill d'Agàtocles, heracleota.”

1.3 Koumanoudes: Ἡρακλειώτης

Litt. leviter incisae a. 0,02.

$\eta < * \bar{a}$

gen. -κλέους < *-κλεῖους

Aquesta estela formava part del ric complex funerari d'una família d'heracleotes⁴⁹¹, i segurament estava situada al centre del complex. Els dos noms han estat escrits per la mateixa mà i en la mateixa època. És probable que el monument per a Agató (núm.24) fos alçat a la seva mort, i aquest conjunt a la posterior mort del germà.

L'assignació d'aquests personatge a Heraclea del Pont es basa en la gran riquesa que mostra la família, amb molta probabilitat provinent del comerç de gran importància que hi havia entre Heraclea i Atenes⁴⁹². A la meitat del segle IV, les lluites polítiques a Heraclea del Pont van empènyer també gent a l'exili, molts dels quals degueren buscar refugi a l'aliada Atenes.

⁴⁸⁹ Per la grafia -είους, *cf.* núm.21.

⁴⁹⁰ IG II² 11891: Κοράλλιον Ἀγαθωνος γυνή.

⁴⁹¹ *Vid.* la inscripció anterior.

⁴⁹² *Cf.* per exemple el decret IG II² 408 en el qual s'honora a dos heracleotes per haver contribuït al provisionament de blat per a Atenes.

26. IG II² 10319

Part superior d'un *naiskos* de marbre himètic trobat al Ceràmic.
post 338 (Bergemann)
ed. Kübler 1932, 190; *IG II² 10319*.
cf. Bergemann 1997, C2.

Δάιππος Ἀθηνοδώρου Ἀθηνόδωρος
 Σινωπεύ[ς] Δάιππου Σινωπεύς

“Depos, fill d’Atenodor, sinopeu. Atenodor, fill de Depos, sinopeu.”

Litt. leviter incisa, ΑΓΣΩ, a. 0,014.

η < *ā
 Δαι- < *δαῖφι ο *δαῖ-

27. IG II² 8636

?

Part superior d’una estela de marbre pentèlic amb fris i relleu on s’hi veu un home assegut que agafa la mà d’una dona dreta. Procedent del Pireu, actualment conservada al Museu Nacional d’Atenes. Mides: 0,42 d’alçada, 0,27 d’amplada i 0,05 de profunditat.
ca. 320 (Scholl)
ed. *IG II 5,2928b*; *IG II² 8636*.
cf. Möbius 1968, 89; *CAT 2433a* (fot.); Scholl 1996, núm. 171, tab. 25.3.

Δρόμων | Ἡρακλεώτης
 “Dromó heracleota.”

Litt. a. 0,014.

η < *ā

28. Agora XVII 478

?

Fragment d’estela de marbre himètic, trobat el 1936 al carrer Eponimon. Mides: 0,107 d’alçada, 0,14 d’amplada i 0,05 de profunditat.
saec. IV.
ed. Meritt 1960, 70 núm.129 pl 22; *Agora XVII 478*.
cf. *BE* 1961, núm. 264; *SEG XIX*, 280 (*non vidi*).

[...]ς Πυρρ[--] Ἡρακ]λεώτης
 “... fill de Pirr(os/ias), heracleota.”

1.1 Meritt: Πυρρα[--]. 1.2 Meritt: [Ἡρακ]λειώτης⁴⁹³.

Litt. a. 0,017.

⁴⁹³ La foto de l’*editio princeps* sembla confirmar la lectura sense iota, però no ha estat recollit així en la més recent edició d’*Agora XVII*.

$\eta < *ā$

El nom Pirros o Pirrias, molt estès a Heraclea del Pont, és també usual entre els Heracleotes d'Atenes⁴⁹⁴. Entre les inscripcions funeràries, aquesta n'és l'aparició més antiga⁴⁹⁵, però els mateixos noms els trobem també en decrets honorífics per a heracleotes⁴⁹⁶.

29. IG II² 8678

?

Taula de marbre blanc trobada al Ceràmic. Mides: 0,66 d'alçada, 0,78 d'amplada i 1,47 de profunditat.

ed. IG II² 8678.

saec. IV.

Ἡρώνδας Ἀνδροκλέους Ἡρακλεώτης
 “Herondas, fill d’Andròcles, heracleota.”

\bar{a} originària (Ἡρώνδᾱς)

$\eta < *ā$ (Ἡρακλεώτης)

-ώνδας

gen. -κλέους < *-κλε̄φος

A partir de l’antropònim Ἡρώνδας, L. Robert proposa com a origen més probable Heraclea del Pont⁴⁹⁷. El nom Herondas per a un heracleota es troba en un epitafi mètric provinent de la costa del Mar Negre⁴⁹⁸ i en una dedicatòria a Zeus Poarinos trobada a Abonuticos, a la costa paflagònia del Mar Negre⁴⁹⁹.

30. IG II² 8652

?

Estela de marbre blanc amb fris i adornat amb acroteres. Trobada al Ceràmic. Mides: 1,5 d'alçada, 0,41 d'amplada i 0,11 de profunditat.

ed. IG II² 8652.

saec. IV.

⁴⁹⁴ Robert 1973, 440.

⁴⁹⁵ Cf. IG II² 8548a, 8771, 8818. La més antiga d’aquestes tres és 8771, on hi apareix Pirrias, fill de Pirros, del segle III aC.

⁴⁹⁶ IG II² 408, datat ca. 330, i IG II² 479, datat al 307/6 aC. En tots dos casos, els honors els són concedits per la contribució prestada a l’aprovisionament de blat a Atenes.

⁴⁹⁷ Cf. Robert 1973, 439-440.

⁴⁹⁸ Mordtmann 1879, 18 núm. 3 i Mordtmann 1880, 83, datada al s.II d.C: Ἡρώνδας Ἀλκιάδα Ἡρακλεώτ[ας]; Cf. Robert 1950b, 69 notes 1 i 3 i Robert 1959b, 20 per la impossibilitat que el citat epigrama en honor d’Herondas, fill d’Alciadas, provingui de la pròpia Heraclea, tal com apunta Mordtmann, el seu editor, ja que en aquest cas no s’hi hauria gravat l’ètnic, que només té sentit si el personatge és enterrat fora de la seva pàtria.

⁴⁹⁹ Robert 1950b, 69-70: Ἡρώνδας Πύθιος Ἡρακλεώτας.

ÀSIA MENOR

Εὐκόλον | Ὀνησίμου | Ἡρακλεώτου. | Ὀνήσιμος | Μνησικλέους |
 [ἰσο]τελής |---λη|---

“Eucolon, filla de l’heracleota Onèsim. Onèsim, fill de Mnesicles, *isoteles*.”

gen. -ου per a masc. en -ᾶ
 η < *ᾶ
 gen. -κλέους < *-κλεῖος

El perquè Onèsim és citat una vegada amb l’ètnic “heracleota”, i en canvi la segona vegada és determinat amb l’epítet ἰσοτελής podria deure’s a d’espai de temps transcorregut entre la gravació d’un nom i altre: la filla, Eucolon, degué morir de molt jove quan el seu pare encara no havia rebut el privilegi de l’ἰσοτελεία. En canvi, a la mort d’Onèsim, el pare, es va preferir destacar la pertinença a aquesta classe privilegiada de metecs que no pas la seva procedència.

31. IG II² 8635

?

Fita de marbre himètic trobada al Ceràmic. La tomba corresponent contenia el cos d’una dona, sense ofrenes i cobert amb teules. Mides: 0,25 d’alçada, 0,22 d’amplada i 0,06 de profunditat.

saec. IV.

ed. IG II 2928; IG II² 8635; Kovacsovics 1990, 112 núm.9b tab. 27,2 i 119 núm.124.

cf. Brückner 1909, 100.

Δορκὰς | Ἡρακλεῶτις
 “Dorcās heracleota.”

Kovacsovics: [Δο]ρκὰς | Ἡ[ρα]κλεῶτις.

Litt. a. 0,021.

Aquesta fita fou trobada, juntament amb una segona que contenia el nom fenici “Αννα⁵⁰⁰”, dins el complex funerari familiar de Filòxen de Messènia (núm. VII 3). La senzillesa dels dos monuments funeraris féu pensar a A.Brückner que devia tractar-se de dues serventes de la família.

32. IG II² 8717

?

Estela de marbre pentèlic amb fris i relleu on s’hi veu una dona asseguda, vestida amb *chiton* i *himation*, que agafa la mà d’un home amb barba i *himation* situat a la seva dreta. Trobada al Pireu. Mides: 0,24 d’alçada i 0,26 d’amplada

saec. IV.

ed. IG I 5,2945b; IG II² 8717.

cf. CAT 107 (sense fot.)

⁵⁰⁰ IG II² 10678.

Λυκῖνος Ἡρακλεώτης
 “Licí heracleota.”

η < *ā

33. IG II² 8822

?

Fragment d’una estela de marbre pentèlic amb fris. Trobat a l’acròpolis. Mides: 0,21 d’alçada, 0,4 d’amplada i 0,09 de profunditat.

saec. IV.

ed. Pittakes 1855, núm. 2598 (*apud IG*); Koumanoudes 1871, 1797; *IG II* 2980; *IG II²* 8822.

-- -ρτίας | [Ἡρακλ]εώτης
 “..rtias heracleota.”

l.1 Koumanoudes: ρ.τίας |[Ἡ]ρ[ακλ]εώτης

Litt. AΣ.

η < *ā, però ā /ι_

34. FRA 2208 – Inèdit

?

Inscripció inèdita procedent de l’Àtica, inclosa en la prosopografia de M.J. Osborne i S.G. Byrne sense descripció. El text n’ha estat reconstruït a partir de l’entrada núm. 2208.

saec. IV.

Σωτηρίδης [..]λονος Ἡρακλεώτη[ς]
 “Soterides, fill de -lós, heracleota.”

η < *ā

35. IG II² 8699

?

Estela de marbre pentèlic amb fris rodó, trencada per la part inferior. Mides: 0,63 d’alçada, 0,33 d’amplada i 0,06 de profunditat.

saec. IV.

ed. *IG II²* 8699.

Κόννα ἸΑΤΤΟΥ Ἡρακλεώτου θυγάτηρ
 “Conna, filla d’Ates heracleota.”

Litt. a. 0,016.

gen. -ου per a masc. en -ā

ÀSIA MENOR

L'antroponímia dóna una petita indicació de la procedència d'aquest personatge. No pas pel que fa al nom *Κόinna*, d'arrel clarament grega i d'àmbit panhel·lènic⁵⁰¹, sinó pel del seu pare, *Ἀπτης*, o potser *Ἀπτας*, un nom de procedència asiànica⁵⁰².

36. *IG II² 10359*

Estela de marbre pentèlic, trobada al Pireu.

saec. IV ?

ed. Koumanoudes 1871, 2416; *IG II 3357*; *IG II² 10359*.

Φίλων | Σινωπεύς.

“Filó sinopeu.”

37. *IG II² 8704*

?

Estela de marbre himètic trobada al Ceràmic.

saec. IV?

ed. Koumanoudes 1871, 1749; *IG II 2942*; *IG II² 8704*.

Κρίτων χρηστὸς | Ἡρακλεώτης

“Critó, home excel·lent, heracleota.”

38. *IG II² 8643*

?

Estela de marbre himètic trobada a Atenes. Mides: 0,37 d'alçada, 0,3 d'amplada i 0,03 profunditat.

saec. IV ?

ed. Lolling 1872, 872 núm. 16 (*apud IG*); *IG II² 8643*.

Ἔργασίων | Ἡρακλεώτης

“Ergasió heracleota.”

Litt. ΑΣ.

η < *ā

39. *IG II² 8769*

?

Marbre quadrat procedent d'Eleusis.

saec. IV ?

ed. *IG II 2963*; *IG II² 8769*.

[Π]ροσουσία Ἡρακλειώτις

“Prosúsia heracleota.”

⁵⁰¹ Cf. Firatli & Robert 1964, 168 i Masson, *OGS III*, 62.

⁵⁰² Cf. Zgusta 1964, 297-300 amb els comentaris de L. Robert (Robert 1963, 528-530) i Masson, *OGS I-II*, 155.

$\eta < *ā$, però $\bar{a} / \iota _$
 $\langle EI \rangle / \text{ě} / _ V$

40. SEG XLIII, 94

?

Estela, fou reutilitzada en una paret de la necròpolis del Ceràmic. Mides: sense especificar.
saec. IV ? (*FRA*)
ed. Tsirigote-Drakatou 1988, 33; *SEG XLIII*, 94.
cf. *FRA* núm 2220.

Τάξι[?ς] | Λύκωνος | Ἡρακλεῶτις
 “Taxis, filla de Licó, heracleota.”

l. 1 Tsirigote-Drakatou: ΤΑΞΙ

41. Agora XVII 486

?

Fragment de marbre tant danyat que no permet saber a quin tipus de monument pertanyia.
 Fou trobat prop de l’Odèon, reutilitzat en una construcció moderna. Mides: 0,26 d’alçada,
 0,37 d’amplada i 0,25 de profunditat.
saec IV/III.
ed. Meritt 1954, 270 núm.103, pl 57; *Agora XVII* 486.

[-ca.3-]ιδης | [Ἡρακ]λεώτη[ς]
 “...ides heracleota.”

Litt. a. 0,035.

$\eta < *ā$

42. Agora XVII 490

?

Fita de marbre, trencada a la part superior esquerra. Fou reutilitzada en la construcció
 d’una casa situada al nord de l’aeròpag. Mides: 0,54 d’alçada, 0,243 d’amplada i 0,102 de
 profunditat.
saec. IV/III.
ed. Meritt 1954, 270 núm.104, tab. 58; *Agora XVII* 490.

[..]των χρηστὸς | [Ἡ]ρακλεώτης
 “...ton, home excel.lent, heracleota”

Litt. a. 0,014.

$\eta < *α$

43. IG II² 8614

?

Cippus de marbre himètic trobat al Ceràmic, actualment conservat al Museu Epigràfic d'Atenes. Mides: 0,38 d'alçada, 0,22 d'amplada i 0,065 de profunditat.

saec. IV/III

ed. IG II² 8614.

Δᾱος | Ἡρακλεώτης
 “Daos heracleota”.

Litt. a. 0,013.

η < *ā

De nou és l'antropònim, en aquest cas un nom testimoniats a la Bitínia, el que porta a L. Robert a proposar que la pàtria de Daos fou Heraclea Pòntica⁵⁰³.

Persones del Pont presents en altres inscripcions

i. Agora XVII 648 (= XI 41)

Un *naiskos* de marbre del segle IV està dedicat a una plateesa i un sinopeu, segurament un matrimoni. El text és el següent:

Σίμη Θέωνος Πλαταιική Εὐκτήμων Καλλιμάχου | Σινωπε[ύς]
 “Sime, filla de Teó, de Platea. Euctèmon, fill de Cal·límac, de Sinope.”

η < *ā
 -αι- /a.i/

Per una presentació completa de la inscripció, vegi's l'entrada a l'apartat de Beòcia.

ii. Agora XVII 519 (= XLIII, 20)

?

En una estela del segle IV dedicada a una família ciesa, hi són inclosos dos heracleotes. L'onomàstica, una forma no jònica i la proximitat de la colònia de Cios a Heraclea del Pont podrien ser indicis que provenien d'aquesta fundació megaresa. Els dos heracleotes apareixen a les línies 9 i 10 de la inscripció:

Νάνους Δίου [Ἡρ]α[κ]λεώτης
 Βο[ῖδ]ας [Δί]ου Ἡρ[ακ]λεώτης
 “Nano, fill de Dies, heracleota. Bedas, fill de Dies, heracleota.”

ā originària
 η < *ā

⁵⁰³ Robert 1973, 439-440.

gen. -ου per a masc. en -ᾶ

Per a una presentació completa de la inscripció, vegi's l'entrada a l'apartat de la Propòntida.

XLV. Frígia

1. IG I³ 1361

Petita estela de marbre adornada amb un cimaci. Actualment, conservada al Museu del Louvre de Paris. Mides: 0,182 d'alçada, 0,245 d'amplada i 0,035 de profunditat.

ca. 431-421.

ed. Wilhelm 1909, 35-37 núm. 22; IG I² 1084; GVI 78a; CEG 87; IG I³ 1361.

cf. CIG I pàg. 907, núm. 175b (edició preliminar); Schweitzer 1939, 24 (*non vidi*); Masson 1987, 272-5 (fot.)⁵⁰⁴; Bäbler 1998, 159-163, núm. 69 tab. 11.

Φρυγῶν ὄς ἄριστος ἐγένατ' ἐν εὐ<ρ>υχόροισιν Ἀθήνα<ι>ς,

Μάν/νης Ὀρύμαιο, ὃ μνημα τόδ' ἐστὶ καλόν.

Καὶ μὰ Δί' οὐκ εἶδον / ἐμαυτῷ ἀμείνω ὑλοτόμον. *vacat* /

ἐν τῷ πολέμ<ω>ι ἀπέθανεν.

“Mannes, d'Orimas, que va esdevenir el millor del Frigis a Atenes d'ample terra, d'ell és aquest bell monument. I per Zeus, no he conegut un tallador de fusta millor que jo mateix. Va morir en la guerra.”

línia 1: ΕΥΙ ΥΧΟΡΟΙΣΙΝΑΘΗΝΑΣ; línia 4: ΠΟΛΕΜΑΙ.

Litt. ion. ΜΝΥΥΦΩ, a. 0,005-0,011, στοιχηδόν (*ordine in v. 6 turbato*), O /ō/, /o/ i E /ē/, /e/

η < *ā

dat. pl. -οισιν

dat. pl. -αις

ἐγῆνα- < *ἐγεν-σα-

ν efelcística (excepte ἐστὶ /_C)

El lloc i la data de troballa de la inscripció són desconeguts, però va ser publicat per primer cop per A. Boeckh el 1828, basant-se en còpies de la inscripció fetes per H.E. Koehler i L.F. Fauver. La pedra fou traslladada d'Atenes a Paris, al *Cabinet de Médailles*, abans del 1850. A. Wilhelm visità el *Cabinet* el 1900 i en féu la primera edició completa. Posteriorment fou traslladada al Museu del Louvre, on es troba dipositada actualment.

No és clar si es tracta d'una inscripció mètrica, com suposa la seva inclusió en els reculls de W. Peek, GVI, i P.A. Hansen, CEG⁵⁰⁵, i tal com defensa C. Gallavotti⁵⁰⁶, o bé si es tracta de *prosa oratio, color poeticus*, com s'indica a l'edició de IG⁵⁰⁷.

⁵⁰⁴ Per un error d'impressió, s'hi dona com a datació la segona meitat del s.IV, enlloc del segle V. Cf. SEG XXXVII 53.

⁵⁰⁵ P. A. Hansen recull una proposta de M.L. West de transposar el mot ὑλοτόμον darrera Δι' per a formar un encara imperfecte hexàmetre.

⁵⁰⁶ Cf. Gallavotti 1979, 150-1, que no el considera un distic, sinó una estrofa de ritme prosodiac, i el

ÀSIA MENOR

La forma ἐγείνατο correspon a una formació sigmàtica de l'aorist de γίγνομαι, amb l'evolució fonètica habitual en jònico-àtic a partir d' *ἐγενσατο, amb pèrdua de la sibil·lant i allargament compensatori de la vocal anterior, en la inscripció anotada ⟨E⟩. Els aoristos sigmàtics que es formen amb verbs que ja tenen un aorist radical solen prendre un sentit factitiu⁵⁰⁸. Aquest és el cas de les formes sigmàtiques del verb γίγνομαι que trobem en Homer⁵⁰⁹, Alceu⁵¹⁰ i Cal·límac⁵¹¹, amb el significat de “donar a llum, infantar”. Ja des d'Homer, però, s'observa també la coexistència de dues formes d'aorist d'un mateix verb, una sigmàtica i l'altra radical, sense que s'hi pugui determinar cap diferència semàntica⁵¹². Aquest és també el cas del nostre epitafi, en el qual ἐγείνατο té un clar sentit intransitiu i no pas transitiu. Es tracta probablement d'un indicatiu de la tendència a substituir l'aorist radical pel sigmàtic, que s'accentuarà amb la *koiné* hel·lenística⁵¹³.

Estilísticament és destacable el pas de tercera a primera persona en el segon hexàmetre, un canvi en l'estructura de la composició observat en algunes altres inscripcions funeràries⁵¹⁴. En aquest cas, la intenció d'aquest canvi de perspectiva és posar més de manifest l'orgull que mostrava el difunt en l'exercici del seu ofici⁵¹⁵. L'expressió ἐν εὐρυχώροισιν Ἀθήναις és una fórmula recurrent en els epigrames, i que apareix habitualment en aquesta mateixa posició a final d'hexàmetre⁵¹⁶.

El nom de Μαννης, que amb aquesta grafia amb doble N no es documenta en cap altra ocasió, fou relacionat ja per A. Wilhelm amb el nom conegut Μασνης i el més corrent Μανης. Es tracta d'un nom d'origen frigi, o lidi, testimoniats àmpliament⁵¹⁷. Sembla que

reproduceix amb l'estructura següent:

Φρυγῶν ὄς ἄριστος ἐγεί	pros
νατ' ἐν εὐρυχώροισιν Ἀθήνα<ι>ς,	enh
Μάννης Ὀρύμαιος,	reiz//
οὐ μνήμα τόδ' ἐστὶ καλόν.	pros
Καὶ μὰ Δί' οὐκ εἶδον ἐμαυ-	di.cho (--- ---)
τοῦ ἀμείνω ἕλοτόμον,	pros//
ἐν τῷ πολέμ<ω>ι ἀπέθανεν.	pros

⁵⁰⁷ Vid. també West 2003 sobre la supervivència d'esquemes mètrics indoeuropeus en les imprecacions neofrigies.

⁵⁰⁸ Cf. Schwyzer, *Grammatik*, 754-756 i Chantraine 1958, 408-416.

⁵⁰⁹ *Il.* 1, 280: θεὰ δέ σε γείνατο μήτηρ, “que et va infantar una mare immortal”; *Od.* 1, 223: ἐπεὶ σέ γε τοῖον ἐγείνατο Πηνελόπεια, “ja que així et va infantar Penèlope”.

⁵¹⁰ Alc. LP 42, 13: παῖδα γέννατ' αἰμιθέων, “va infantar un nen d'estirp divina”; *id.* LP 308, 2-3: τὸν κορυφαῖσιν ἑταῖρῶν Μαῖα γέννατο Κρονίδαί μίγεια, “et va infantar Maia als cims (...) després d'haver jagut amb el Crònida”; *id.* LP 327, 2: <τὸν> γέννατ' εὐπέδιλλος Ἴρις, “el fa infantar Iris de belles sandàlies”.

⁵¹¹ Call. *Lav. Pall.* 105: ἀνίκα τὸ πρῶτόν νιν ἐγείναο· “en el moment en què el vas infantar”.

⁵¹² Cf. Chantraine 1958, 413: “dans *beaucoup de cas* on observa que l'aoriste sigmatique présente un sens factitif” (la cursiva és meva). P. Chantraine recull alguns exemples en els quals l'aorist sigmàtic no es diferencia en l'ús del radical: κτάνον ἰ ἔκτεινε “matar”, πέρσε ἰ ἔπραθον “destruir”, τρέψα ἰ ἔτραπον “fer girar”, i en algun cas l'aorist sigmàtic manté un valor intransitiu, com a δυσάιατο “entrar dins”.

⁵¹³ Cf. Chantraine 1967, 119-120.

⁵¹⁴ Cf. Díaz de Cerio 1999, 194, que cita com a exemples d'aquesta pràctica *GVI* 327 (V aC.) i *GVI* 83 (núm. LV 2 d'aquest catàleg) del segle IV aC. C. Gallavotti (cf. nota 506) sembla que ignora aquest exemple, però troba el mateix recurs en inscripcions agonístiques d'època tardana.

⁵¹⁵ Aquest pas de la tercera a la primera persona el trobem també en l'epitafi núm. XLIV 21 dedicat al paflagoni Atotas, treballador de les mines.

⁵¹⁶ Cf. Ginestí 2002, 207 sobre els epítets dedicats a la ciutat d'Atenes. Pels dubtes que aquesta inscripció tingui una estructura hexamètrica, *vid. supra*.

⁵¹⁷ Cf. Robert 1937, 155-158 pel testimoni d'una moneda de Sardes amb la llegenda dels noms de dos herois de la ciutat: Μασνης ἰ Τυλος. Μασνης hauria esdevingut el primer rei lidi, segons el testimoni de Dionís d'Halicarnàs (1, 27): λέγοντες ἐκ Διὸς καὶ Γῆς Μάσνην γενέσθαι πρῶτον ἐν τῇ γῆ ταύτῃ βασιλέα.

Μασηνης degué ser la forma originària, amb la posterior evolució a Μανης⁵¹⁸. Segons Estrabó, es tracta d'un dels antropònims més usuals entre els esclaus d'origen frigi⁵¹⁹. En el cas del personatge de la nostra inscripció, no sembla pas que ens trobem davant d'un esclau, ja que tan sols acostumen a rebre un monument funerari amb inscripció en vers aquells que conviuen més estretament amb la família, com ara dides i pedagogs. Pensen que més aviat cal considerar-lo un mercenari al servei de les tropes ateneses.

Sense resoldre resta el significat del mot Ορυμαιοσ, documentat fins al moment en aquesta única inscripció. El més probable és que es tracti de l'ètnic d'una ciutat desconeguda, i no pas d'un patronímic⁵²⁰. Alguns intents per a localitzar aquesta ciutat han portat a Ἐρυμνα, Ὀρυμνα, localitat del sud de la Pisídia a la frontera amb Pamfília, el nom actual de la qual és Ormana⁵²¹. Però l'origen frigi del nostre personatge està fora de dubte, i la ciutat d'Ὀρυμνα es troba molt allunyada de la Frígia. A aquesta dificultat cal afegir-hi que tenim documentat l'ètnic Ἐρυμνεύς per a aquesta ciutat en una inscripció de Rodes⁵²². Fins que no es trobin més testimonis, el més prudent sembla continuar considerant Mannes originari d'una localitat frígia, per ara desconeguda⁵²³.

A la inscripció se'ns informa que Mannes va morir en la guerra, i el seu ofici com a ὑλοτόμος indica que devia formar part d'un contingent de mercenaris frigis en les tropes auxiliars de l'exèrcit atenès⁵²⁴. Les tropes auxiliars les formaven ciutadans que no entraven a la categoria dels hoplites, i també hi participaven estrangers i esclaus⁵²⁵. A. Wilhelm, *o.c.*,

“Diuen que el fill de Zeus i Gea, Masnes, va esdevenir el primer rei d'aquesta terra (sc. Lidia)”, i entre els frigis era considerat també un dels seus reis mítics, *cf.* Plu. *de Is. et Os.* 24: Φρύγες δὲ μέχρι νῦν τὰ λαμπρὰ καὶ θαυμαστὰ τῶν ἔργων Μανικὰ καλοῦσι διὰ τὸ Μάνην τινὰ τῶν πάλαι βασιλέων ἀγαθὸν ἄνδρα καὶ δυνατὸν γενέσθαι παρ' αὐτοῖς, ὃν ἔτι Μάσνην καλοῦσι. “Els frigis, encara fins a l'actualitat, anomenen les gestes més brillants i admirables ‘Mànica’ per Manes, un dels reis d'altre temps que va esdevenir un gran home poderós entre ells, al qual alguns anomenen Masnes.”

⁵¹⁸ En un bronze de la mateixa ciutat de Sardes (*Inv. Coll. Waddington*, 5374 pl XIV, 19), el mateix heroi hi és anomenat Μασδινης, potser una forma encara més antiga del nom, de la qual en deriven les altres dues. *Vid.* també Alemany 2002, 110, per a la clara distinció entre el nom Manes, d'origen frigi, i el nom Maes, d'origen paflagoni.

⁵¹⁹ En parlar dels esclaus (ἀνδράποδα) que es troben a Atenes, afirma a Str. 7, 304: τοῖς ἐπιπολάζουσιν ἐκεῖ ὀνόμασι προσηγόμενον ὡς Μάνην ἢ Μίδαυ τὸν Φρύγα, Τίβιον δὲ τὸν Παφλαγόνα. “Són designats amb noms preponderants allí, com Manes o Midas els frigis, i Tibios els paflagonis.” *Cf.* la inscripció IG I³ 1032, un catàleg naval gravat, segons la majoria d'estudiosos, després de la batalla de les Arginuses, en el qual hi apareixen 8 esclaus que duen el nom de Μάνης.

⁵²⁰ Aquesta és l'opinió d' O. Masson (*Masson* 1987, 272-5), que dona com a paral·lel l'ètnic Λωρυμαίος, creat a partir de Λώρυμα, ciutat cària de la Perea Ròdia (*Cf.* Zgusta 1984, 351-2).

⁵²¹ *Cf.* Zgusta 1984, 449 que a partir de la variació Ορ-/Ερ- exclou un origen grec per al topònim, i el considera l'hel·lenització d'un nom indígena amb inici *Or-*.

⁵²² IG XII 1, 411, *cf.* per a la identificació Zgusta 1984, 449, nota 482.

⁵²³ Per a altres intents d'explicació del mot Ορυμαιοσ, *cf.* Bähler 1998, 160-161.

⁵²⁴ Per a la presència de talladors d'abres i fusters en les tropes auxiliars, *cf.* p.e. X. Cyr. 6, 36: τούτων (τοὺς ἀποδεδοκιμασμένους) δὲ χρῆ τοὺς μὲν ἀπὸ τῶν ἀκουτιστῶν πέλεκυν ἔχοντας **ξύλοκόπον** ἀναγκάζειν στρατεύεσθαι (...). “D'aquests (els exclosos del cos militar) els que provenen dels llancers, cal que avancin amb l'exèrcit portant una destal **per tallar els arbres** (...)” i Cyr. 6, 37: Ἄξω δὲ καὶ τοὺς ἐν τῇ στρατιωτικῇ ἡλικίᾳ σὺν τοῖς ὀργάνοις χαλκῆας τε καὶ **τέκτονας** καὶ σκυτοτόμους. “També portaré, amb les seves eines, els ferrers, els **fusters** i els sabaters que estiguin en edat militar.” Sobre la importància de les tropes auxiliars en l'aprovisionament de les tropes, *vid.* Pritchett 1971, 41-44, i sobre la recollida de fusta en l'exèrcit romà, *vid.* Roth 1999, 59ss., i 124 amb fig. 3 i 7 per a la perillositat d'aquestes feines de suport.

⁵²⁵ Pel reclutament d'esclaus com a tropes auxiliars de l'exèrcit, *cf.* Welwei 1974, 57-65. La participació d'estrangers i esclaus en l'exèrcit atenès està fora de dubte: són honorats en les llistes de caiguts per la ciutat, en les inscripcions IG I³ 1180, 1190 i 1192 sota la rúbrica τοχσότοι βαρβάροι, i en la inscripció IG I³ 1144e sota la rúbrica θεράποντες, a més d'aparèixer ambdós col·lectius en el catàleg navali en el catàleg naval, IG I³ 1032 col. VII i col. IX.

opina que Manes devia haver treballat als boscos de l'Àtica com a llenyataire i va caure amb els primers atacs peloponnesis a la zona. L'estil èpic de l'epitafi, amb l'epítet ἄριστος que se sol aplicar al soldats caiguts en guerra, i la precisió ἐν τῷ πολέμῳ ἀπέθανεν, indiquen més aviat que devia morir participant activament en la guerra. Recordem que les tropes auxiliars tenen una gran importància per al bon funcionament de l'exèrcit, i que el ὑλοτόμος és també bàsic en la construcció i reparació dels vaixells⁵²⁶.

Aquest epitafi és un dels testimonis més antic de la presència d'un frigi a Atenes; l'expressió de l'epitafi "el millor dels frigis a Atenes d'ampla terra" indica que formava part d'un grup més o menys nombrós establert a l'Àtica, potser un grup de mercenaris⁵²⁷. Altres testimonis d'una probable presència frígia primerenca a Atenes són una dedicació d'una dona anomenada Frígia⁵²⁸ i la denominació d'un home frigi en una llista d'esclaus⁵²⁹.

2. IG II² 9009

Estela de marbre pentèlic amb fris i relleu sota la inscripció, on s'hi veu una dona asseguda que agafa la mà d'un home amb barba dret al seu costat. Actualment al Museu Epigràfic d'Atenes. Mides: 0,45 d'alçada, 0,33 d'amplada i 0,07 de profunditat.

ca. 320 (Scholl)

ed. IG II² 9009.

cf. CAT 2.389 (fot.); Scholl 1996, núm. 24, tab. 25,1.

Κοσμία ἐκ Κελαινῶν
"Còsmia de Celenes".

Litt. cum hastis extremis crassatis a. 0,012.

ᾱ /ι_
gen -ῶν < -αων

La polis de Celenes, en el territori de la qual s'hi situa l'àgon llegendari entre Màrsias i Apol·lo, és absorbida pel cinecisme d'Apamea al voltant de l'any 300. A partir del segle III ja no trobem cap altre exemple de l'ètnic de Celenes⁵³⁰.

⁵²⁶ Cf. la narració d'Hesíode, *Op.* 805-809:

μέσση δ' ἑβδομάτη Δημήτερος ἱερὸν ἄκτῆν
εὔ μάλ' ὀπιπεύοντα ἐυτροχάλω ἐν ἄλωῃ
βάλλειν, ὑλοτόμον τε ταμείν θαλαμῆια δοῦρα
νήϊά τε ξύλα πολλά, τά τ' ἄρμενα νηυσὶ πέλονται·
τετράδι δ' ἄρχεσθαι νῆας πῆγνυσθαι ἀραιάς.

"a la meitat, al setè dia, observant ben curosament el fruit sagrat de Demèter, aboca'l a l'era ben arrodonida. Que el llenyataire talli biguer pel llit nupcial i moltes fustes navieres, que ben ajustades constitueixin les naus. Al quart dia, comença a construir les naus lleugeres."

⁵²⁷ A. Wilhelm cita un lloc de l'Àtica anomenat Φρυγίοι (Th. 2, 22: ἵππομαχία τις ἐγένετο βραχεῖα ἐν Φρυγίοις "un combat de cavalleria de poca importància va tenir lloc a Frigios") que, segons ell, devia rebre el nom a partir d'un grup de frigis que s'hi haurien instal·lat. Contra Diller 1937, 120, segons el qual, en cas que la localitat hagués rebut el nom a partir dels seus habitants frigis, l'expressió esperada seria ἐν Φρυξί.

⁵²⁸ IG I³ 546 ca. 500 aC.

⁵²⁹ IG I³ 426. Bäbler 1998, Catàleg núm. 69 a 84, recull 15 inscripcions sobre esteles funeràries de persones de probable origen frigi; per a determinar-ne l'origen es basa, en tots els casos excepte el de Mannes, en el caràcter frigi dels antropònims.

⁵³⁰ Robert 1946, 75-76.

3. CEG 626

?

Part superior d'una estela de marbre amb frontó. Trobada a l'àgora, on havia estat reutilitzada per la construcció d'una casa situada sota l'antic Areòpag. Mides: 0,298 d'alçada, 0,287 d'amplada i 0,077 de profunditat.

saec. IV/III.

ed. Meritt 1960, 71 núm.131, pl. 21; *Agora XVII* 903; *CEG* 626.

cf. L. & J. Robert, *BE* 1961, núm. 264; Jeffery 1978, 122.

χρηστὸς ἀνὴρ Μάνη[ς] | νακοτίλτης | ἐνθάδε κε[ῖται].
 “Manes, home excel·lent, esquilador, jau aquí.”

Litt. a. 0,013.

η < *ā

Hi ha diversos indicis en l'epitafi que parlen a favor d'una procedència estrangera del personatge. En primer lloc, l'antropònim Manes, un nom típicament frigi i usat per molts esclaus frigis a Atenes⁵³¹. En segon lloc, l'epítet *χρηστὸς*, aplicat majoritàriament a esclaus, també a persones lliures però mai a ciutadans atenesos. A això hi afegim que la designació de l'ofici és també una informació que rarament apareix en els epitafis per a atenesos⁵³².

L'ofici d'esquilador el duien a terme sovint esclaus provinents de la Frígia o la Lídia, i a Filadelfia de Lídia s'hi ha trobat un dedicació d'un altre epitafi dedicat a un esquilador⁵³³.

XLVI. Lícia

1. IG I³ 1360

Estela de marbre pentèlic amb cimaci, trobada al Pireu. Danyada a la part inferior. Mides: 0,42 d'alçada, 0,28 d'amplada i 0,065 de profunditat.

ca. 450-425.

ed. Köhler 1885, 368 n.20; *IG I²* 1047; *IG II²* 10476; *IG I³* 1360.

cf. Wilamowitz 1893, II 174-5; Wilhelm 1978,64.

Ἀθηνόδοτος | Ἰατροκλέος | Φασηλίτο.
 “Atenòdot, fill de Iatrocles faselita.”

Litt. ion. ΝΣΦ, *a.* 0,015-0,020 (*litt. rot.* 0,013-0,015). O /ō/, /o/

η < *ā

⁵³¹ *Cf.* la inscripció núm. 1 d'aquest mateix apartat. Cal reconèixer que el nom *Μανης* no es troba testimoniats sols entre els frigis, sinó que el trobem en altres zones de l'Àsia Menor, *vid.* per a la Cària I.-J. Adiego, P. Debord & E. Varinlioglu 2005, 607.

⁵³² *Cf.* Ginestí 2002, 202 i 206. Sobre *χρηστὸς* *vid.* Robert 1950a, 152, on l'autor afirma que aquest epítet s'atorga als esclaus que han servit correctament els seus amos, i pàgina 202 per l'aplicació d'aquest epítet a persones externes a l'estatus servil.

⁵³³ L. Robert, *BE* 1958, núm. 439: ...]όδοτος Ἀπολλωνίου νακοτίλης, i la remarca de Jeffery 1978, 122.

ÀSIA MENOR

gen. -ō per a masc. en -ā
ἰατρο-

La inscripció ha estat escrita en alfabet jònic. A l'Àtica, en aquesta època, no és encara l'alfabet oficial però se'n documenta un ús creixent sobretot en epigrafia privada⁵³⁴. No sabem quin era l'alfabet usat a Faselis, una colònia ròdia, que possiblement adopta l'alfabet jònic relativament aviat.

L'ètnic no determina al propi Atenòdot sinó que es refereix al seu pare; aquest fet l'interpreten U.v. Wilamowitz i A. Wilhelm com una mostra que Atenòdot, nascut metec a Atenes, no ha heretat la ciutadania del seu pare⁵³⁵.

2. IG II² 10477

Estela procedent del Pireu, coneguda tan sols a partir d'un dibuix d'Eustratiadis.
saec. IV.

ed. Koumanoudes 1871, 2469b; IG II 3400; IG II² 10477.

Χαρμίδης | Φασηλίτης.
“Càrmides faselita.”

η < *ā

XLVII. Cilícia

1. IG II² 9030

Estela de marbre pentèlic amb cimaci. Actualment al Museu Epigràfic d'Atenes. Mides: 0,57 d'alçada, 0,37 d'amplada i 0,07 de profunditat.

med. saec. IV.

ed. IG II 3070; IG II² 9030.

Ἑρμῶν Κίλιξ
“Hermó cilici.”

Litt. a. 0,016.

XLVIII. Pèrsia

1. IG II² 10076

Estela amb fris, trobada al port de Neo Faleró i conservada al Museu del Pireu. Mides: 0,32 d'alçada i 0,26 de profunditat.

saec. IV.

ed. “Funde”, *AM* 26 (1910), 236; Kontoleon 1902, 137; IG II² 10076; Bäßler 1998 núm.43.

⁵³⁴ Cf. Threatte, *GAI* I, 26-40.

⁵³⁵ Per a una anàlisi d'aquest fenomen, cf. núm. XXVII f 2 i Ginestí 2002, 203.

Πρώτος Πέρσης.
“Protos persa.”

ÁSIA MENOR

Lit.. 0,011.

XLIX. Xipre

Dins el conjunt d'epitafis dedicats a persones procedents de l'illa de Xipre hi hem inclòs tretze epitafis on hi llegim l'ètnic *Σαλαμίνιος / Σαλαμινία*. Com és sabut, de Salamines n' existeixen dues: una illa que es troba davant les costes de l'Àtica i una polis a l'illa de Xipre, i la dificultat rau en determinar en cada un dels epitafis quina de les dues procedències és la correcta o la més probable. En dos casos (núms. 6 i 20) el doble ètnic *Σαλαμίνιος* από Κύπρο resol el dubte, i l'onomàstica també ens ajuda a assignar un origen xipriota en tres altres inscripcions (núms. 9, 16 i 24). Resten vuit inscripcions (núms. 2, 10, 11, 12, 13, 21, 22 i 23) on, en principi, no hi ha cap element que ens permeti decantar-nos cap a una procedència o altra.

Un indici a favor de l'origen xipriota de tots aquests personatges el podríem trobar analitzant l'estatus polític dels habitants de l'illa de Salamina, ja que, en el cas que es tracti de ciutadans atenesos, és impensable que en l'epitafi que els honora no hi incloguin el demòtic que els identifica com a tals sinó l'ètnic de la regió on viuen. Això resoldria els dubtes sobre l'origen en els epitafis del nostre catàleg. Es tracta, però, d'una qüestió molt debatuda. La interpretació tradicional⁵³⁶ considera que, tot i que l'illa de Salamina estigui sota domini atenès, els seus habitants no formen part del cos de ciutadans ja que no existeix cap dem que tingui el seu centre a l'illa⁵³⁷. En estudis recents, aquesta visió ha estat posada en dubte i tant S.D. Lambert⁵³⁸ com M.C. Taylor⁵³⁹ arriben a la conclusió que els habitants de l'illa de Salamina són ciutadans atenesos de ple dret i, per tant, posseïdors d'un demòtic que els designa com a tals⁵⁴⁰.

En el nostre recull i basant-nos en aquestes anàlisis recents, classifiquem tots els epitafis que inclouen l'ètnic *Σαλαμίνιος / Σαλαμινία* dins el grup dels xipriotes, però hem marcat amb un interrogant aquells on l'assignació en l'origen geogràfic es basa únicament en la improbabilitat que es pugui tractar d'habitants de l'illa de Salamina.

No ha de sorprendre el nombre relativament elevat de tretze epitafis, ja que és sabut que la *polis* de Salamina mantenia intensos contactes comercials i polítics amb Atenes,

⁵³⁶ Whitehead 1986, 84 i Cohen 2000, 122 nota 106. *Vid.* la inclusió de personatges salaminis en el recull prosopogràfic d'estrangers a Atenes *FRA*, i l'aparició en cursiva en el volum dedicat a l'Àtica del *LGPN*, ja que segons els autors formen part geogràficament de l'Àtica però no pas políticament.

⁵³⁷ Whitehead 1986, 84 nota 75 anomena l'illa de Salamina "non-deme area".

⁵³⁸ Lambert 1997, 85-106 i Lambert 1999.

⁵³⁹ Taylor 1997.

⁵⁴⁰ *Cf.* Taylor 1997, 162, on es cita la inscripció *IG II² 1672*, un llistat de l'ofrena anual de l'ἀπαρχή al santuari d'Eleusis de l'any 329/8. En aquesta inscripció s'hi anota que l'ofrena corresponent a Salamina hi és aportada per un tal ἐξαλαμίνος Τιμόθεος Ἀλωπε(κ)θήειν), un ciutadà del *demos* d'Alopece que té la seva residència a Salamina i que, probablement, en aquest any exercia el càrrec d'arcont de Salamina. Aquesta doble designació amb ἐξ Σαλαμίνος i demòtic és possible que també es trobi en la inscripció *Ag XIX, P2*, fragment d'una catalogació de venda de propietats confiscades, en la qual s'hi cita Λευκόλοφος ἐξ Σαλαμίνος ---- ἢ ἀπέγ·, un personatge que compleix exactament la mateixa funció que, en la resta de la inscripció, realitzen ciutadans, citats tots ells amb el seu demòtic corresponent. En la part perduda de la inscripció els editors hi han restituit τάδε, però observant el formulari de la inscripció és probable que aquí hi constés el demòtic. *Cf.* també Taylor 1997, 132 per un llistat de les inscripcions funeràries trobades a l'illa de Salamina que inclouen demòtic.

sobretot durant el regnat del rei filohel·lènic Evàgoras (411-374), a qui fins i tot li fou concedida la ciutadania atenesa juntament amb els seus fills⁵⁴¹.

a. Polis gregues

1. SEG XXII 196

Estela de marbre de procedència desconeguda, actualment al Museu Epigràfic d'Atenes. Damunt la inscripció, col·locada al mig de l'estela, hi havia probablement una pintura, avui desapareguda. La pedra va ser reutilitzada al segle I dC. per gravar-hi un altre epitafi. Mides: 0,74 d'alçada, 0,34-36 d'amplada i 0,09 de profunditat.

saec. V *ex.* (Scholl)

ed. Peppas-Delmuşu 1963; *BE* 1966, 149; *SEG XXII*, 196; Daux 1972, 563 núm.78.

cf. Scholl 1996, núm. 21.

Ἰατρὸς θνητοῖσιν νόσων ὁ κρᾶτιστος ἀπά[ν]των :
ἐνθάδε Πινυταγόρο κείται Ἀριστοκράτης.

“Aquí jau un metge, el més poderós envers totes les malalties dels mortals, Aristòcrates, fill de Pnitàgoras.”

O /ῶ/, /o/

ἰατρός (xip. *ijātēr*)

desinència mitja -ται

ἐνθάδε

gen. -ου per a masc. en -ᾶ

dat. pl. -οισιν

lexema πνυτ- (at. πινυτ-)

ν efelcística

L'origen xipriota d'Aristòcrates ha estat determinat a partir de l'antropònim del seu pare, Pnitàgores. Es tracta d'un nom format sobre un radical πνυτ(ο)- que es troba, en onomàstica grega, únicament a Xipre o en personatges d'origen o influència xipriota⁵⁴². L'adjectiu πνυτός “prudencós” format amb la mateixa arrel està testimoniada també en una glossa d'Hesiqui. A partir d'aquest nom, doncs, podem concloure que l'epitafi està dedicat a un metge d'origen xipriota que va traslladar-se a Atenes a exercir la seva professió, on va morir i fou honorat amb un epigrama que en lloa l'excel·lència professional⁵⁴³.

⁵⁴¹ [D.] 12, 10: ὑμεῖς ἔδοτε πολιτείαν Εὐαγόρα τῷ Κυπρίῳ καὶ Διονυσίῳ τῷ Συρακοσίῳ καὶ τοῖς ἐγγόνις τοῖς ἐκείνων. “Vosaltres va concedir el dret de ciutadania a Evàgoras el xipriota i Dionís el siracusà, i a llurs descendents”. *Vid.* també Isoc. 9, 54 i Osborne 1981, D3. Segurament es tractà d'un decret com el que coneixem per al rei de Sidó (*JG II*² 141) i que tenia per a objectiu facilitar els contactes comercials entre ambdues ciutats, ja que també es reconeixen una sèrie de privilegis als comerciants sidonis que viatgin a Atenes a fer negocis. Sobre les relacions entre Atenes i Salamina i els testimonis arqueològics dels contactes comercials *vid.* Raptou 1999 i Chavane – Yon 1978.

⁵⁴² *Cf.* Masson *OGS I-II*, 1-14.

⁵⁴³ Galè (*Gal.* 12, 878-879) cita un tal Aristòcrates γραμματικός com a metge. Lamentablement no en dona cap altre informació que ens permeti aventurar alguna relació amb la persona honorada en l'epitafi. Pel que fa al caràcter itinerant de la professió de metge, apareix ja en l'*Odissea* en aquesta pregunta d'Eumeu (*Od.* 17, 382-385):

τίς γὰρ δὴ ξεῖνον καλεῖ ἄλλοθεν αὐτὸς ἀπελθὼν

2. SEG XXXIX 271

Estela de marbre amb decoració de palmetes i arrodonida a l'extrem superior. Sota la inscripció, dues rosetes. Trobada al Pireu, en un cementiri d'època clàssica situat entre els carrers de Tebes i Retsina-Palamediou.

saec. V ex. / saec. IV in.

ed. Steinhauer 1984, 30 tab 7e; SEG XXXIX 271.

Ζωήλος Ἰαντιφίλο Κύπριος ἕγ Μαρίο.
 “Zoilos, fill d'Antifilos, xipriota de Màrion”

1.1 Steinhauer: Ζωίλος. 1.2 Steinhauer: Ἰαντιφίλου.

O /ō/, /o/

-ωιι- /o·i/ ? (en la lectura Ζωίλος)

γ < κ/_N

Segons la fotografia publicada per Steinhauer, una lectura Ζωίλος hi és impossible, ja que entre la Ω i la Λ s'hi observem clarament dues hastes verticals que poden correspondre a una H, per tant la lectura Ζωήλος com proposa Stroud, o a una doble anotació de la iota, és a dir Ζωίλος, forma de l'antropònim que també trobem en un epitafi per a un sami (núm. XXXIV 1) i que reflecteix la pronúncia de l'hiat en la seqüència -ωι-.

Aquest és un dels epitafis on l'origen del personatge hi és doblement indicat, primer amb un ètnic regional i després amb un sintagma preposicional que concreta la ciutat d'origen⁵⁴⁴.

El contactes entre Màrion i Atenes són bàsicament comercials, ja que Màrion posseïa una gran riquesa en coure i en féu el seu principal producte d'exportació⁵⁴⁵.

3. Agora XVII 653

?

Fragment esquerre d'una estela de marbre. Trobada a l'Àgora, al pòrtic d'Atalos. Mides: 0,18 d'alçada, 0,18 d'amplada i 0,45 de profunditat.

saec. V/IV

ed. IG II² 10178; Agora XVII 653.

Ἄρισ(το)κλῆς Ε[----] Σαλαμίνι[ος]
 “Aristocles, fill d'E..., salamini.”

ἄλλον γ', εἰ μὴ τῶν οἱ δημοεργοὶ ἔασι,
 μάντιν ἢ ἱητήρα κακῶν ἢ τέκτονα δούρων,
 ἢ καὶ θέσπιν αἰοιδόν, ὃ κεν τέρπησιν αἰείδων;

“Qui, arribant d'altre indret ell mateix, fa venir un estranger altre que no un dels que són artesans, o bé un endeví, o un metge de mals, o un mestre fuster, o encara un aede de paraules divines que delecta en recitar?”

⁵⁴⁴ Cf. pels epitafis amb doble ètnic nota 592 i Ginestí 2002, 205.

⁵⁴⁵ Cf. IG II² 1675, un decret que regula la decoració de les columnes del pòrtic al temple d'Eleusis, per a la qual s'ha d'utilitzar coure de Màrion. I.17-18: χαλκοῦ δὲ ἐργάσεται Μαριέως κεκραμένου τὴν δωδεκάτην. Sobre la destrucció de la ciutat de Màrion al final del segle IV, *vid.* comentari a la inscripció núm. 7.

I.1 ΑΡΙΣΚΛΗΣ

Litt. a. 0,012-0,018.

4. IG II² 9119

Lèctos, trencat per la part inferior i la part superior. Trobat a prop del poble de Lipesi i conservat al seu Museu. La inscripció està gravada en forma de quart de cercle, potser degut al fet que a la part inferior hi hagués una pintura que representés els tres presonatsges. Mides: 0,37 d'alçada.

saec. IV *in.*

ed. Kyparisses 1926, 76 núm. 61; *IG II² 9119.*

Ἀριστοιδίκη : Κυπρία. Θέμις. Θύναξ
 “Aristòdice xipriota. Temis. Tianax.”⁵⁴⁶

Litt. ΕΞΣ, *a.* 0,011.

$\eta < *ā$, però $ā / _$
 $\langle OI \rangle \sim \langle O \rangle / _ C$
 $\Thetaύά < \Thetaοά < *Θεο-ά$

La grafia inversa $\langle OI \rangle \sim \langle O \rangle$ que trobem en el patronímic Aristòdice són una mostra de la pèrdua de iota en el diftong $\langle OI \rangle$ a $\langle O \rangle$ que es testimonia quasi exclusivament davant de vocal⁵⁴⁷. Tot i que l'evolució posterior habitual és la monoftongació en [ü], observem que en la *koiné* d'Egipte, i potser també en la *koiné* documentada a la ciutat xipriota de Kafizin, es manté aquesta vacil·lació entre $\langle OI \rangle$ i $\langle O \rangle$, que pressuposa una monoftongació en [e:]⁵⁴⁸.

5. IG II² 10376

Estela de marbre pentèlic amb palmetes, trencada per la part inferior. Procedent del Pireu, actualment al Museu Epigràfic d'Atenes. Mides: 0,23 d'alçada, 0,21 d'amplada i 0,03 de profunditat.

a. 390-365.

ed. Koumanoudes 1871, 2426; *IG II 3364*; Conze 1893-1922, núm.1591 T340 (*apud IG*); *IG II² 10376.*

cf. Möbius 1968, 88.

⁵⁴⁶ L'editor princeps entén la inscripció com una dedicació a Aristo feta per quatre persones: Dice, Cíприя, Temis i Tiànax. La seva proposta de lectura és (Τῆ ἀποθανούση) Ἀριστοῦ (ἡ) Δίκη : (ἡ) Κυπρία, (ἡ) Θέμις, (ὁ) Θύναξ (ἀνέθεσαν).

⁵⁴⁷ Cf. Schwyzer 1953, 194-196, la vacil·lació entre $\langle AI \rangle$ $\langle OI \rangle$ i $\langle A \rangle$ $\langle O \rangle$ davant de vocal s'observa an àtic i altres dialectes fins al 300 aC. Però *vid.* nota següent per a exemples posteriors a Egipte i Xipre.

⁵⁴⁸ *Vid.* Brixhe 1988b: La progressiva desaparició de l'oposició de quantitat i monoftongació dels diftongs expliquen les vacil·lacions observades $\langle O \rangle \sim \langle \Omega \rangle$ i $\langle \Omega I \rangle \sim \langle \Omega \rangle \sim \langle OI \rangle$, inclosa la grafia inversa $\langle OI \rangle$ per $\langle O \rangle$ en el patronímic Δημοικλίως (Mitford 1980, núm.135), en aquest cas també davant de consonant tal com en el nostre exemple. Segons Teodorsson 1977, 227-229, en la *koiné* ptolemaica, la monoftongació de [oi] en [e:] degué iniciar-se en posició antevocàlica i ja al segle III sembla un fenomen de context generalitzat.

Εὐφροσύνη Σολία.
“Eufrosine sòlia.”

Litt. a. 0,01.

$\eta < *ā$, però $\bar{a} / \iota _$

6. SEG XLI 210

Estela de marbre pentèlic amb dues rosetes gravades sobre la inscripció. Conté un relleu en el qual s’hi identifiquen un hoplita, amb cuirassa, casc “traci” i una llança a la mà esquerra, que dona la mà a un home gran assegut a la seva dreta. Conservada a la col·lecció privada d’Effie Karpodine.

a. 360-350.

ed. Themelis 1991 (amb fot. i resum en anglès); *SEG XLI 210*.

Σωσίδημος Σαλαμίνιος ἀπὸ Κύπρου.
“Sosidem, salamini de Xipre.”

O / \bar{o} /, /o/

$\eta < *ā$
ἀπό

El doble ètnic hi ha estat gravat amb l’estructura menys habitual de citar en primer lloc el més concret de la ciutat i en segon lloc el regional⁵⁴⁹.

7. IG II² 9284

Estela de marbre blanc danyada en el fris. Les lletres de la inscripció conserven restes de pintura vermella. Conservat al Museu Epigràfic d’Atenes. Mides: 0,44 d’alçada, 0,56 d’amplada i 0,07 de profunditat.

med. saec. IV

ed. IG II² 9284.

Πνυτόδαμος | Στασαγόρου | Μαριεύς.
“Pnitodamos, fill d’Estasàgoras, marieü.”

Litt. a. 0,016.

gen. -ου per a masc. en - \bar{a}
 \bar{a} originària
lexema ΠΝΥΤ-

Procedent de la ciutat de Màrion, a Xipre. Màrion va ser destruïda el 312 aC i els seus habitants van ser transferits a Pafos⁵⁵⁰. La ciutat va renéixer posteriorment sota

⁵⁴⁹ Vid. Ginestí 2002, 204-206.

XIPRE

Ptolemeu Filadelfos amb el nou nom d'Arsinoe. L'any 312 és doncs el *terminus ante quem* per datar aquesta inscripció, ja que posteriorment l'ètnic Μαριεύς deixa d'existir⁵⁵¹.

El nom del difunt ha estat format amb el radical πνυτο-, exclusiu de l'onomàstica xipriota.⁵⁵²

8. IG II² 10176

?

Estela de marbre pentèlic trencada per la part inferior i amb restes d'una decoració de palmeta. Sota la inscripció hi ha gravades dues rosetes. Procedent del Pireu, actualment al Museu Epigràfic d'Atenes. Mides: 0,57 d'alçada, 0,43 d'amplada i 0,09 de profunditat.
med. saec. IV.

ed. Koumanoudes 1871, 1106; *IG* II 3287; *IG* II² 10176.

Ἀριστογείτων | Ἀρίστου | Σαλαμίνιος
“Aristogíton, fill d'Arist, salamini.”

Litt. a. 0,018.

9. IG II² 10202

?

Estela de marbre himètic trencada per la part superior i inferior. Actualment al Museu Epigràfic d'Atenes. Mides: 0,28 d'alçada, 0,27 d'amplada i 0,04 de profunditat.
med. saec. IV.

ed. *IG* II² 10202.

- - - | Θεοπόμπου | Σαλαμινία
“..., filla de Teopomp, salamínia.”

Litt. a. 0,012.

10. IG II² 10209

?

Estela de marbre pentèlic amb fris, sobre la inscripció s'hi troben dues rosetes. Procedent del Ceràmic. Mides: 1,24 d'alçada, 0,49 d'amplada i 0,095 de profunditat.
med. saec. IV.

ed. *IG* II² 10209.

Πρώταρχος | Πρωτομάχου | Σαλαμίνιος
“Protarc, fill de Protomac, salamini.”

Litt. a. 0,022.

⁵⁵⁰ Cf. D.S. 19, 79, 4.

⁵⁵¹ Robert 1946, 75: Que la ciutat va ser totalment despoblada ho demostra el fet que, en reparèixer en les fonts escrites, ho fa amb un nou nom i no manté pas l'anterior.

⁵⁵² Cf. comentari al núm. 1.

11. IG II² 10203

?

Estela de marbre amb cimaci trobada al Pireu, actualment conservada al Museu Epigràfic d'Atenes. Mides: 0,71 d'alçada, 0,41 d'amplada i 0,09 de profunditat.

med. saec. IV.

ed. Koumanoudes 1871, 1113; *IG* II 3291; *IG* II² 10203.

Μίλων | Σαλαμίnius
 “Miló salamini.”

Litt. a. 0,02.

12. IG II² 10382

Part superior d'una estela de marbre blanc, sota la inscripció dues rosetes. Trobada al Pireu i conservada al seu Museu. Mides: 0,35 d'alçada, 0,35 d'amplada i 0,085 de profunditat.

med. saec. IV.

ed. Dragatses 1888, 165; *IG* II 5, 3364b; *IG* II² 10382.

Εὔαργος | Νικοδήμου Σόλιος | ἀπὸ Κύπρου.
 “Evarg, fill de Nicodemos, soli de Xipre.”

Litt. a. 0,012.

η < *ā
 ἀπό

L'origen d'aquest personatge havia estat atribuït erròniament per Kirchner, editor de *IG*, a una ciutat cilícia a partir d'una cita d'Esteve de Bizanci, però no hi ha cap dubte que es tracta d'un personatge procedent de la ciutat xipriota de Solos⁵⁵³.

13. IG II² 10179

Part dreta d'una estela de marbre amb fris i relleu hi resta la part superior de la figura d'un noi nu que sosté una capa amb la mà esquerra. Fou trobada el 1875 en un lloc desconegut de l'Àtica i actualment es troba conservada al Kunsthistorisches Museum de Viena. Mides: 0,44 d'alçada, 0,42 d'amplada i 0,12 de profunditat.

post med. saec. IV (Scholl)

ed. *IG* II² 10179.

cf. Noll 1962, núm.4; *CAT* 0.874a; Scholl 1996, núm. 501.

[Ἄρισ]τοκράτης Πασικράτους Σαλαμ[ίνιος]
 “Aristòcrates, fill de Pasícrates, salamini.”

Litt. a. 0,014.

⁵⁵³ St.Byz. Σόλοι, Κιλικίας πόλις· ὁ πολίτης Σολεὺς καὶ Σόλιος i la crítica de Robert 1946, 72 que constata que l'ètnic que apareix a les inscripcions de Solos de Cilícia és sempre Σολεὺς i les monedes encunyades al s.V i IV aC. (Head, *HN*², 728) duen o bé l'ètnic en genitiu, Σολέων, o bé l'adjectiu Σόλιον o Σολικόν. Per als testimonis de la ciutat xipriota de Solos *vid.* F.G. Maier, “Cyprus”, *Poleis*, 1229-1230.

gen. -ους < -εος < -*εσος

14. IG II² 9084

Part esquerra d'un *naiskos* de marbre pentèlic amb fris. Conservat al Museu Epigràfic d'Atenes. Mides: 0,19 d'alçada, 0,26 d'amplada i 0,08 de profunditat.

post med. saec. IV.

ed. IG II 5,3099c; IG II² 9084.

Ἀριστοτίμη Κουριεί[α]
 “Aristotime curiea.”

Litt. a. 0,01.

η < *ā

15. SEG XLVI 295

Estela de marbre pentèlic, sota la inscripció hi ha dues rosetes. Trobada en un jardí d'una casa particular situada al carrer Eleftherios Venizelos.

post med. saec. IV.

ed. Pologorgi 1998, 119-121 tab. 25 (*apud* SEG XLVI 295 i BE 1999, 205)

Μελαγκράτης Ζοάνορ[ος] | Σαλαμίnius
 “Melàncrates, fill de Zoanor, salamini.”

Els noms iniciats amb el radical Ζω- són molt freqüents a Xipre⁵⁵⁴ i, per aquesta raó, en la primera edició de la inscripció ja s'afirma que la procedència d'aquest personatge és probablement la ciutat de Salamina a Xipre, i no pas l'illa de Salamina. L'abreujament Ζωα- < Ζοα- no té res de sorprenent i es troba en noms com Ζόαρχος a Xipre⁵⁵⁵ i Tera⁵⁵⁶ i Ζόανδρος a Eritrea⁵⁵⁷ i Samos⁵⁵⁸. Sí que és sorprenent la forma que trobem de genitiu Ζοάνορος, que fa suposar un nominatiu *Ζοάνωρ?, variació del més habitual Ζώανδρος / Ζόανδρος.

16. SEG XXX, 238

Estela amb fris, trobada al *demos* de Ramnunt. Mides: 0,86 d'alçada, 0,36-0,343 d'amplada i 0,08 de profunditat.

post med. saec. IV

ed. Petrakos 1977, 18 núm. 363; BE 1980, núm. 227; SEG XXX, 238; Petrakos 1999, núm. 283.

⁵⁵⁴ Cf. Masson, OGS I-II, 5-11.

⁵⁵⁵ AM 9 (1884), 136 núm. 4.

⁵⁵⁶ IG XII 3 suppl. 1299, 3.

⁵⁵⁷ IG XII 9, 246 B, 132.

⁵⁵⁸ SEG I, 367,11.

Μυμιακύλη. | Εὐμένης Κύπριος.
 “Mimècile. Èumenes xipriota.”

$\eta < *ā$
 $\langle \Upsilon \rangle \sim \langle I \rangle$

El nom de Μυμιακύλη, del qual no se'n coneix cap altre exemple, està format a partir d'un lexema pertanyent al món vegetal, com observem en molts d'altres antropònims femenins: Μεμαίκυλον ο μιμαίκυλον és el nom per a la cirera d'arboç, fruit que era força usat en medicina⁵⁵⁹. Per a formar l'antropònim, se n'ha feminitzat la forma afegint-hi un final -η.

17. IG II² 9120

Estela de marbre blanc amb decoració de palmetes i relleu on hi ha estat representada una *cena sepulcralis*. Trencada per la part inferior. Trobada al Pireu i conservada al seu Museu. Mides: 0,86 d'alçada i 0,42 d'amplada.

ca. 320 (Scholl)

ed. Dragatses 1888, 164; IG II 5,3115b; IG II² 9120.

cf. Scholl 1996, núm. 267, tab. 41,1.

[Δι]οκλῆς Διοκλέους | Κύπριος
 “Diocles, fill de Diocles, xipriota.”

Litt. a. 0,013.

gen. -κλέους < *-κλεῖφος

18. IG II² 9121

Estela. Trobada al poble d'Epano Liossia. Mides: 0,53 d'alçada i 0,37 d'amplada. saec. IV.

ed. Milchhöfer 1888, 343 núm.548; IG II 5,3115c; IG II² 9121.

Σιμίλος Κύπριος | χρησ[τ]ὸς χρηστὸς | χρη[σ]τ[ός].
 “Similos xipriota, home excel·lent, home excel·lent, home excel·lent.”

19. IG II² 9122

Fragment d'una estela de marbre pentèlic. Trobada al Pireu i conservada al seu Museu. Mides: sense especificar.

saec. IV.

ed. Koumanoudes 1871, 1926; IG II 3115; IG II² 9122.

- - - κίδη[ς | -]ότου | [[ἀπὸ Κ]ύπρου.
 “...cides, fill de ...ot, de Xipre.”

⁵⁵⁹ Cf. Masson, OGS I-II, 423-424.

Litt. Π.

η < * $\bar{\alpha}$
ἀπό

20. IG II² 10217/8

Estela de marbre pentèlic amb fris, trencada per la part inferior i superior. Procedent del Pireu, actualment al Museu Epigràfic d'Atenes. Mides: 0,43 d'alçada, 0,4 d'amplada i 0,07 de profunditat.

saec. IV.

ed. Koumanoudes 1871, 2349; *IG* II 3295; *IG* II² 10217/8.

	Θρίξας.
Ἐλλομένης	Σωκλής.
Ἐλλαγόρου	
Σα[λα]μίnius	
ἀπὸ Κύπρου.	Φαινῶ.

“Trixas, Hel·lòmenes, fill d'Hel·làgoras, salamini de Xipre. Socles. Feno.”

Litt. non satis accurate incisae a. 0,01.

gen. -ου per a masc. en - $\bar{\alpha}$
 $\bar{\alpha}$ originària

21. IG II² 10205

?

Estela de marbre amb fris i restes d'un relleu. Sobre el fris, hi ha esculpida una sirena amb un colom a cada costat i del relleu se'n conserva el cap d'una dona asseguda.

saec. IV.

ed. *IG* II 3292; Conze 1893-1922, núm.1203 T259 (*apud IG*); *IG* II² 10205.

cf. *CAT* 2.313b (dibuix)

Οἰνάνθη : Καλλιστράτης | Σαλαμινία
“Enante, filla de Cal·lístrate, salamínia.”

η < * $\bar{\alpha}$, però $\bar{\alpha}$ /ι_

Aquest epitafi és un dels rars exemples on el nom de la mare ocupa el lloc habitualment reservat al nom del pare. Es tracta d'un ús testimoniats esporàdicament en epigrafia grega⁵⁶⁰.

⁵⁶⁰ Cf. el comentari a la inscripció núm. LIII 3 i a les pàgines 361-362.

22. IG II² 10208

?

Estela de marbre pentèlic amb fris. A dreta i esquerra de la inscripció hi ha gravada una roseta. Procedent de la zona del Dipilon. Mides: 1,40 d'alçada, 0,55 d'amplada i 0,19 de profunditat.

saec. IV.

ed. Koumanoudes 1871, 1115; IG II 3293; IG II² 10208; Bäbler 1998, núm.112.

Πειθίας Λέοντος | Σαλαμίnius. |Θρᾶιττα. |Λέων | Πειθίου | Σαλαμίnius. |
Πλαγγών | Χαρίου γυνή. |Πειθίας Λέοντος Σαλαμίnius.

“Pítias, fill de Leont, salamini. Tràcia. Leont, fill de Pítias, salamini. Plangó, dona de Càrias. Pítias, fill de Leont, salamini.”

Litt. a. v. 1-2 0,025, v. 3 0,02, v.4-9 0,015.

η < *ā, però ā /ι_

gen. -ου per a masc. en -ā.

La inscripció original contenia els noms de Pítias i Tràcia, segurament la seva dona. Amb posterioritat s’hi anaren afegint la resta de noms fins a incloure-hi tres generacions d’una família. Això és un clar indicatiu que la família estava instal·lada a Atenes, és a dir que es tracta d’una família de metecs i no pas d’estrangers de pas.

23. Agora XVII 655

?

Fragment de marbre pentèlic, possiblement d’un monument tipus *trapeza*. Mides: 0,16 d'alçada, 0,33 d'amplada i 0,481 de profunditat.

saec. IV.

ed. Meritt 1961, 279 núm.136 tab. 53; Agora XVII 655.

Δημητρία Χ[----] | Σαλαμ[ινία]

“Demètria, filla de X..., salamínia.”

Litt.a. 0,025.

η < *ā, però ā /ι_

24. Agora XVII 656

Dos fragments de la part superior d’una estela de marbre pentèlic, trobats prop del temple arcaic de l’àgora. Sota la inscripció hi ha dues rosetes. Mides: 0,4 d'alçada, 0,45 d'amplada i 0,1 de profunditat.

saec. IV.

ed. Meritt 1963, 50 núm.77 tab. 17; Agora XVII 656.

[----]νίκη : Όνασαγόρου | [Σ]αλιμνίου

“...nice, filla del salamini Onasàgoras”.

Litt. a. 0,025, O /ō/, /o/⁵⁶¹?

η < *ā en la desinència d'un NP
gen. -ov per a masc. en -ā
ā originària en l'arrel d'un NP
ι_ι < α_ι

b. Fundació fenícia

1. IG II² 9031

Fragment d'una estela de marbre himètic amb cimaci, conservat actualment al Museu Epigràfic d'Atenes. Mides: 0,23 d'alçada, 0,13 d'amplada i 0,04 de profunditat.
saec. V/IV.

ed. IG II 3071; IG II² 9031.

Αβδ - - - | Κιτι[εύς]
[--]kty
“Abd..., citieu”

Litt. bonae a. 0,019.

O. Masson⁵⁶², l'únic que reproduïx la part fenícia de la inscripció, proposa llegir en la transcripció del nom al grec la forma Αβδ[αιος] i, en el text fenici i en paral·lelisme amb el grec, [*'bdy h*]kty “Abdai citieu”. El nom del personatge en la part grega no ha estat pas traduït, com sí que trobem en altres inscripcions de datació més recent⁵⁶³, sinó únicament transcrit.

2. IG II² 9032h

Estela de marbre pentèlic amb fris. Trobada al Pireu i actualment conservada al seu Museu. Mides: 0,84 d'alçada, 0,2 d'amplada i 0,04 de profunditat.
post med. saec. IV.

ed. IG II 3072; IG II² 9032.

Ἡρακλείδης | Κιτιεύς
“Heràclides citieu.”

Litt. AΣΥ, *a.* 0,014.

η < *ā

⁵⁶¹ En la foto proporcionada per B. Meritt no s'hi observa ni la *v* de la primera línia ni les restes de la *v* de la segona línia.

⁵⁶² Masson 1969, 689-690.

⁵⁶³ Cf. les inscripcions bilingües de Fenícia i el comentari de les pàgines 334 i 337-338.

3. Agora XVII 521

Part superior de la coronació d'un gran monument de marbre himètic, trencat per la part esquerra. Fou trobat a l'àgora, reutilitzat per al construcció d'un edifici, i actualment es conserva al seu Museu. Mides: 0,165 d'alçada, 1,02 d'amplada i 0,565 de profunditat.

post med. saec. IV.

ed. Meritt 1954, 271 núm.109 pl 58; Agora XVII 521.

[-----] Ἀντιπάτρου Κιτιεύς
 "...fill d'Antipatros, citieu"

Litt. a. 0,023.

4. IG II² 9036

Estela de marbre pentèlic amb decoració de palmetes, trencada per la part inferior. Trobada al Pireu i conservada al seu Museu. Mides: 0,48 d'alçada, 0,34 d'amplada i 0,05 de profunditat.

a. 340-317.

ed. Koumanoudes 1871, 1890; IG II 3076; Conze 1893-1922, núm.1633 T 344 (apud IG); IG II² 9036.

Σωτηρίδης | Ἱέρωνος | Κιτιεύς
 "Sotèrides, fill de Hieron, citieu."

Litt. a. 0,02.

η < *ā
 ἱερ(ο)-

5. IG II² 9033

Part superior d'una estela de marbre pentèlic amb decoració de palmetes. Conservada al Museu Epigràfic d'Atenes. Mides: 0,3 d'alçada, 0,32 d'amplada i 0,07 de profunditat.

saec. IV.

ed. IG II 3073; IG II² 9033.

Ἡρακλ[ε]ίδης Κιτιεύς
 "Heràclides citieu."

Litt. a. 0,01.

η < *ā

Sembla que al text grec en seguia un de fenici, del qual en queden alguns vestigis en la part fracturada, però massa fragmentaris per permetre'n una lectura.

6. KAI 55 - IG II² 9034

Estela de marbre blanc amb decoració de palmetes, trobada no gaire lluny de l'antiga Acadèmia. Inscripció bilingüe greco-fenícia, entre un text i altre hi ha esculpides dues rosetes. Conservada actualment al Museu del Louvre de Paris. Mides: 0,9 d'alçada i 0,3 d'amplada.

saec. IV-III.

ed. A.Boeckh *CIG* 859; Froehner 1864, núm. 231; *KAI* 55. Edició exclusiva del text grec: Koumanoudes 1871, 1889; *IG* II 3074; Conze 1893-1922, núm.1644 T350 (*apud IG*); *IG* II² 9034

l-bnhḏš bn ḏdmlqrt bn ḏdšmš bn tgnš ḏ kty

Νουμήνιος | Κιτιεύ[ς]

fenici (traducció segons *KAI*): “Per a BNḐDŠ, fill de ḐDMLQRT, fill de ḐDŠMŠ, fill de TGNS, citieu.”

grec: “Numeni citieu.”

Litt. graecae bonae cum hastis extremis crassatis, KMΣΥ, a. 0,021.

La nomenclatura del personatge de la inscripció és molt interessant, ja que tot i que majoritàriament es tracta de noms fenicis, com és d'esperar en una ciutat de fundació fenícia, l'anotació del nom del besavi, TGNS, és desconegut en fenici i respon probablement a un nom xipriota⁵⁶⁴. Això és un indicatiu més de la barreja de poblacions existent en la ciutat de Cítion i de la progressiva aculturació fenícia de la població autòctona, ja que tots els descendents d'aquesta persona d'origen xipriota han rebut noms fenicis.

⁵⁶⁴ Cf. *KAI*, vol. II, núm. 55.

LLEVANT

L. Síria

1. IG II² 10402

Estela de marbre pentèlic amb restes de fris, trencada per la part inferior. Conservada al Museu Epigràfic d'Atenes. Mides: 0,51 d'alçada, 0,28 d'amplada i 0,07 de profunditat.
med. saec. IV.

ed. Koumanoudes 1871, 2436; IG II 3378; IG II² 10402; Bäbler 1998, núm.92.

Διονύσιος | Συρος
“Dionisi siri.”

l.1 Koumanoudes: Δ]ιονύσιος.

Litt. AES, a. 0,013.

LI. Fenícia

1. KAI 53 - IG II² 10270

Estela de marbre pentèlic amb decoració de palmetes, trobada entre la muralla de la ciutat i l'Acadèmia, actualment al British Museum. La inscripció és bilingüe i, entre el text grec i el fenici, hi ha gravades dues rosetes. Mides: 0,67 d'alçada i 0,46-0,44 d'amplada.
ca. 400.

ed. CIG 894; GIBM I núm.109; Koumanoudes 1871, 2374 (text grec); IG II 3318 (text grec); IG II² 10270 (text grec); KAI 53.

Ἄρτεμιδῶρος | Ἡλιοδώρου | Σιδώνιος
mšbt skr b-hym l- bdtnt bn / bdsms'h-šdny

grec: “Artemidor, fill d'Heliodor, sidoni”.

fenici: (traducció extreta de KAI) “Estela de la memòria entre els vius per a ‘BDTNT, fill de ‘BDŠMŠ, el sidoni”.

Litt. a. 0,021.

Aquesta estela es va trobar en el mateix complex que la de Numeni citieu (núm. XLIX b, 6). Encara que es tracti de persones de procedència diversa, en un cas Xipre i en l'altre Sidó, el fet d'haver estat trobats junts i que en ambdós epitafis hi aparegui el nom ‘BDŠMŠ, en aquest cas el pare i en l'altre l'avi de la persona enterrada, fa pensar si no existeix alguna relació de parentiu entre ells.

2. SEG LI 284

Estela de marbre pentèlic amb antemi, descoberta el 1986 al Pireu i actualment conservada al seu Museu. Mides: 1 d'alçada, 0,35-0,305 d'amplada, 0,08 de profunditat.

ca. 400-350

ed. Pologiorgi 1999, 174-176 tab. 41a; *SEG* LI 284.

Δημήτριος Δημητρίου | Σιδώνιος
 “Demetri, fill de Demetri, sidoni.”

Litt. a. 0,01.

Segons l'*editio princeps*, l'estela fou reutilitzada ja que hi ha traces d'una inscripció rasurada, de la qual se'n veuen restes de caràcters fenicis. La producció de l'estela és datada cap al 400 i les lletres de la inscripció en grec cap al 350, per tant hi ha uns 50 anys de diferència entre la primera i la segona utilització de l'estela. Destacable és el fet que el seu primer ús fou per a una persona de procedència fenícia, i fou reutilitzada per a Demetri, igualment un fenici.

3. *IG* II² 10265a

Estela amb relleu on s'hi veu un home amb barba assegut, que posa la mà a l'espatlla d'un nen que juga amb un gos. Al seu costat, una lutròforos adornada amb cintes, i un servent nu. Procedent de la zona del Dipilon, conservada al Museu del Louvre. Mides: 0,72 d'alçada i 0,39 d'amplada.

saec. IV.

ed. Pittakes 1854, núm. 2286; Koumanoudes 1871, 2372; *IG* II 3316; *IG* II² 10265a.

cf. Héron de Villefosse 1917, 103-105 (fot.); *CAT* 283 (fot.)

Ἀπολλόδωρος Ἀγαθοκλείους | Σιδώνιος
 “Apol·lodor, fill d'Agatòcles, sidoni.”

⟨EI⟩ ~ ⟨E⟩

gen. -κλείους < *-κλεῖφος

4. *CEG* 596

Estela de marbre amb frontó i relleu, trobada el 1861 al nord de la via del Pireu, prop d'Hagia Tríada i actualment conservada al Museu Nacional d'Atenes. El relleu mostra al centre un home estirat sobre una *kline*, a l'esquerra s'hi veu un lleó amb les potes del davant recolzades a la *kline* i a la dreta una figura humana que, inclinada per damunt el cos del difunt, frena l'avanç del lleó. Per darrera d'aquesta figura humana hi ha gravada la proa d'un vaixell. Mides: 1,38 d'alçada i 0,48 d'amplada.

saec. IV *ex.* (Scholl)

ed. Kaibel 1878, núm. 96; *IG* II 2836; *IG* II² 8388; *GVI* 1601; Clairmont 1970, núm.38; amb el text fenici Wolters 1888; *KAI* 54; *CEG* 596; Bábler 1998, núm.51.

cf. Woysch-Méautis 1982, 76-77, tab 60,359; *CAT* 3.410 (fot.); Bonnet 1990, 39-49, tab. IV-VI; Barbanera 1992 (fot.); Scholl 1996, núm. 183, tab. 48,1; Stager 2005, (fot.).

LLEVANT

Ἀντίπατρος Ἀφροδισίου Ἀσκαλ[ωνίτης].|
 Δομσαλῶς Δομανῶ Σιδώνιος ἀνέθηκε.
nk sm bn bd štrt šqlny | š ytn t nk d mšlh bn d mhñ 'sdny |
 μηθεῖς ἀνθρώπων θαυμαζέτω εἰκόνα τήνδε,|
 ὡς περὶ μὲν με λέων, περὶ δὲ γ πρῶιρ' ἰγκτετάνυσται·|
 ἦλθε γὰρ εἰχθρολέων τὰ μὰ θέλων σποράσαι·|
 ἀλλὰ φίλοι τ' ἤμυναν καὶ μου κτέρισαν τάφον οὔτηι,|
 οὓς ἔθελον φιλέων, ἱεράς ἀπὸ νηὸς ἰόντες·|
 Φοινίκην δ' ἔλιπον, τεῖδε χθονὶ σῶμα κέρκυνμαι.

“Antípatre, fill d’Afrodisi, ascalonita. Domsal, fill de Doman, sidoni, ho va fer erigir.”
 text fenici (traducció de KAI): “Jo sóc ŠM, fill de ‘BD·ŠTRT, l’ascalonita | (vet aquí) el que
 vaig fer erigir jo, D·MŠLH, fill de D·MHÑ, el sidoni.”

“Que cap dels homes es sorprengui d’aquesta imatge, de com un lleó d’una banda i una
 proa de l’altra s’estenen entorn el meu cos. Car un lleó hostil va arribar volent esquarterar-
 me els membres, però els amics el van fer fugir i em van honorar amb una tomba aquí,
 sortint de la sagrada nau, amics a qui jo sempre he volgut mostrar la meva estimació. Vaig
 deixar Fenícia, tinc sepultat el meu cos en aquesta terra.”

Litt. ΛΠΣΧΩ, a. v.1-2 0,012, v.3-8 0,007.

⟨E⟩ ~ ⟨I⟩ (ἰγκτετάνυσται < ἔκτανύω)
 ⟨E⟩ ~ ⟨EI⟩ (εἰχθρολέων)
 -ει- < -ηι- (τεῖδε)
 inserció de [ŋ] en ἰγκτετάνυσται, δεγ πρῶιρ' (?)⁵⁶⁵
 dissimilació νμ < μμ (κέρκυνμαι)
 μηθεῖς
 σποράσαι < aor. *σποράζω, √σπορα⁵⁶⁶
 οὔτηι per ταύτηι
 μου κτέρισαν τάφον per με κτέρισαν τάφωι (GPoss₁ ← OD₂, OD₁ ← DInst.₂)
 περὶ μὲν ... περὶ δὲ...

L’epigrama ha estat gravat per una mà diferent a la de les dues primeres línies de
 la inscripció⁵⁶⁷. Les formes anòmales que s’hi troben són explicables, en part, per l’ús d’un
 nivell baix de llengua, i en part per la procedència no-grega de l’autor.

En primer lloc observem una sèrie de confusions en la grafia de les vocals: ⟨I⟩
 grafia /ě/ en el verb ἰγκτετάνυσται, perfet d’ἐκτανύω, d’altra banda un mot d’ús poètic.
 ⟨EI⟩ grafia també una /ě/ en εἰχθρολέων. Aquestes grafies són conseqüència de la
 pronúncia tancada de /ě/, i també de l’inici de l’isocronia en les vocals. Es tracta d’un
 procés observable, a Atenes, en el nivell baix de llengua, i que Aristòfanes també utilitza
 per a caracteritzar la llengua dels estrangers no grecs en les seves comèdies⁵⁶⁸. En el cas
 del mot τεῖδε, hi ha un abreuament del primer element del diftong /ei/, que a la segona

⁵⁶⁵ Cf. Threatte, *GAI* I, 488-489, la inserció d’una nasal davant una oclusiva és un fenomen que compta amb
 escassos exemples en epigrafia àtica. També en la seqüència δεγ πρῶιρ’, la interpretació més lògica és la de
 l’aparició d’una nasal intrusiva en la forma esperada δὲ πρῶιρ’.

⁵⁶⁶ Vid. Liddell-Scott, s.v. i el verb σπαράσσω.

⁵⁶⁷ Bonnet 1990, 40-41.

⁵⁶⁸ Cf. Brixhe 1988a, 125-128.

meitat del segle IV era amb molta probabilitat un tret de la llengua parlada i, en inscripcions, s'hi observa més sovint com més ens acostem al final de segle⁵⁶⁹.

A més trobem en l'epigrama una sèrie de barbarismes, com la creació d'un aorist σποράσα probablement per creuament entre el substantiu σπορά i el verb σπαράσσω, la regularització de paradigma en l'adverbi οὔτηι per extensió de l'arrel οὔτ- del nominatiu masculí a tota la declinació, l'error en la sintaxi del verb κτερίζω que es construeix amb un acusatiu de persona i un datiu instrumental, el mal ús de l'estructura distributiva περὶ μὲν... περὶ δέ... En tots els casos es tracta del que Cl. Brixhe anomena “errors d'infant” i que es deuen a un coneixement encara imperfecte de la llengua grega⁵⁷⁰. També mereix un comentari la construcció poc habitual del verb θέλω en l'oració οὓς ἔθελον φιλέων, que hem traduït per “a qui sempre he volgut mostrar la meua estimació”. Θέλω en el sentit de “voler” acostuma a anar seguit o bé d'una oració d'infinitiu o d'una subordinada, i no coneixem cap altre exemple d'una construcció amb participi. Ens sembla interessant el possible paral·lel que trobem en l'expressió tardana θέλω αὐτούς κακῶς amb el significat de “voler mal algú”, en la qual hi ha un ús semànticament i sintàcticament més laxa del verb θέλω que és probable que respongui al nivell popular de la llengua del nostre epitafi⁵⁷¹.

Un tret àtic, que també trobem en els primers temps de la *koiné*, és la forma μηθείς, amb aspiració no etimològica de la dental. Les formes οὔθεις i μηθείς apareixen en les inscripcions àtiques al segle IV, esdevenen les més usades cap al final de segle i dominen en la *koiné* hel·lenística sobre les formes οὐδέεις i μηδέεις. La corrent aticista recupera les formes amb δ, i les formes amb θ desapareixen dels documents cap al segle I dC⁵⁷².

En el text de l'epigrama, el lleó té dos oponents que li impedeixen fer-se amo del cos del difunt: en primer lloc, a la línia 6 del text, la proa d'un vaixell, en segon lloc, a les línies 9 i 10, els amics sortits de la nau sagrada. Aquests dos oponents es troben unificats en el relleu, en el qual a l'altra banda de la *kline* s'hi ha gravat, en primer pla, una figura humana, la representació dels φίλοι, i en segon pla, la proa d'un vaixell⁵⁷³.

En relació a la referència en l'epigrama del caràcter sagrat de la nau, és significativa la presència del mot ἱεροναῦται en una inscripció de Delos, datada també al segle IV. Es tracta d'una dedicatòria a Apol·lo amb un text bilingüe greco-fenici; a la part grega hi llegim: Τύρου καὶ Σιδῶνος | [εἰκ]όνας οἱ ἐκ Τύρου ἱεροναῦται | Ἀπόλλωνι ἀνέθηκαν, “els ieronautes de Tir han consagrat a Apol·lo imatges de Tir i Sidó”⁵⁷⁴. El mateix mot, ἱεροναῦται, es troba en una inscripció de Tomis d'època imperial i designa uns personatges relacionats amb el culte d'Isis⁵⁷⁵; possiblement es tracta dels iniciats en el seu culte, i que tenien un paper destacat en la cerimònia de la πλοιαφέσια, “l'obertura de

⁵⁶⁹ Threatte, GAI I, 377-379: l'abreujament de la primera vocal del diftong -ηι del dat.sg. dels temes en *-a esdevé, a partir del 340, cada vegada més habitual fins a esdevenir la forma més utilitzada en el període 300-125 aC.

⁵⁷⁰ Cf. Brixhe 1988a, 119, aquests errors es troben també en la llengua dels estrangers no grecs en Aristòfanes.

⁵⁷¹ Per a l'evolució del verb θέλω, *vid.* Chantraine, *DELG*, s.v. ἔθελω i *DGE*, s.v. ἔθελω.

⁵⁷² Cf. Schwyzer, *Grammatik*, 408; Hoffmann – Debrunner – Scherer 1973, § 109; Blass – Debrunner – Rehkopf 1975, 26, Thumb – Scherer, *Handbuch*, 309 i Chantraine, *DELG*, s.v. οὔ.

⁵⁷³ En alguns autors s'hi troba la opinió que el cap de la figura humana ha estat substituït per la proa del vaixell per a crear un ésser híbrid, però aquesta interpretació ha estat desmentida per la recent autòpsia de l'obra per part de Jennifer M.S. Stager (*o.c.*).

⁵⁷⁴ *IDélos* núm. 50. Cf. Renan 1880 pel text fenici, que inclou la datació de l'ofrena durant el regnat del rei Abdaschtoeth, nom portat per diversos reis sidonis i que en grec fou transcrit per Estrató.

⁵⁷⁵ *IScM*, II, núm. 98, 4.

la navegació”⁵⁷⁶. En el cas d’aquest epitafi atenès, el caràcter sagrat de la nau fa pensar que devia transportar una θεορία fenícia a un santuari grec, o bé Delos on la presència dels fenicis hi és destacable, o potser Atenes, donada la presència d’un temple fenici al Pireu⁵⁷⁷.

La iconografia poc usual del relleu ha suscitat interpretacions diverses. C.W. Clairmont i C. Bonnet defensen una interpretació literal del text i del relleu i entenen que la mort d’Antípatre fou causada per l’atac d’un lleó, els companys en pogueren recuperar el cos i l’enterraren a Atenes⁵⁷⁸. P. Wolters i D. Woysch-Méautis prefereixen una interpretació al·legòrica, segons la qual el lleó seria el símbol del déu de la mort, del qual Antípatre només es pot salvar amb un enterrament com cal. També va en aquesta direcció el recent treball de J.M.S. Stager. L’autora posa de manifest que, en el culte d’Astarté, deessa protectora de la navegació i deessa principal d’Àscalon, el símbol del lleó hi té un lloc central. D’aquí la seva proposta que εἰχθρολέων sigui un epítet d’Astarté, i la mort a mans del lleó signifiqui la mort a la mar, ja que la deessa li ha negat la protecció en el seu viatge. És interessant relacionar aquesta interpretació amb el nom del pare d’Antípatre, Ἀφροδίσιος en grec i ἸBDṢTRT en fenici, a més de recordar que el temple fenici que es trobava al Pireu estava dedicat a Afrodita, la traducció grega de la deessa fenícia Astarté⁵⁷⁹.

⁵⁷⁶ Aquest cerimonià es troba descrita per Apuleu (*Met.* XI, 7-25). L. Robert, *Hellenica X*, 25 nota 3, posa en relació aquest hieronautes del culte d’Isis amb els navarques del culte egipci a Bizanci i Erètria i els trierarques del mateix culte a Cios.

⁵⁷⁷ M. Barbanera, *o.c.*, considera que el destí de la θεορία ha de ser Delos. C. Bonnet, *o.c.*, també havia considerat Delos el destí més probable, però admet la possibilitat que pugui tractar-se d’Atenes.

⁵⁷⁸ La principal dificultat d’aquesta interpretació es troba en localitzar el lloc de la mort d’Antípatre, ja que a l’Àtica del segle IV no s’hi trobaven lleons. Per això proposen que l’atac degué haver succeït en alguna escala al Nord d’Àfrica, l’Àsia Menor o Macedònia.

⁵⁷⁹ Sobre la presència de fenicis a Atenes i la seva organització, *cf.* el comentari a les pàgines 334-336.

LII. Egipte**1. IG I³ 1341bis**

Estela de marbre amb cimaci trobada a l'Àgora, a la zona dels pòrtics, reutilitzada en la construcció d'un temple. La part inferior de l'estela no ha estat treballada i devia estar enterrada a terra. Mides: 0,585 d'alçada, 0,23 d'amplada i 0,045 de profunditat.

a. 425-400.

ed. Rangabé 1842, núm.1977; Koumanoudes 1871, 1413; *IG II* 2754; Meritt 1934, 87 núm.105; *IG II*² 7967; *Agora XVII* 396; *IG I*³ 1341bis; Bäbler 1998, núm.1, tab.2.

cf. Pittakes 1835, 68.

Ἡρμαῖος : Αἰγύπτιος : ἐχ Θηβῶν | [γ]ναφαλλοῦφάντης
“Hermeu, egipci de Tebas, teixidor de borra”

1.3-4 Rangabé, Koumanoudes: [γ]ναφαλλου ὑφάντης

Litt. ion. ENNY, a. 0,010-0,017. H=hε?

χ < κ/_θ⁵⁸⁰

La grafia inicial de l'antropònim Ἡρμαῖος ha estat sempre interpretat com una confusió entre ⟨E⟩ i ⟨H⟩⁵⁸¹, però en la nostra opinió hi ha una altra explicació possible: considerar-la una grafia desvocalitzada de hε-, forma que es troba, especialment, en època arcaica i en noms propis mitològics⁵⁸². A Atenes al segle V la trobem, p.ex., en un vas de figures roges on llegim els noms HPMEΣ i HKATE⁵⁸³ al costat de ΔEMETEP; sobre pedra ens n'és conegut un sol exemple: *IG I*³ 1059: ἠορος | ἰερὸ Η[ρ]ρακλέο[ς]ς, amb una datació als segles V/IV i d'interpretació no totalment clara⁵⁸⁴. A partir de l'època clàssica, aquesta grafia deixa d'usar-se quasi totalment, però se'n continuen trobant alguns exemples esporàdics fins i tot al segle III⁵⁸⁵.

⁵⁸⁰ Cf. Threatte, *GAI I*, §48.0213, pel fenòmen de l'aspiració de la preposició ἐκ davant φ, θ i χ, amb exemples tan de l'epigrafia atenesa pública com de la privada. A. Rangabé havia intentat explicar aquesta grafia com una efecte de la pronúncia gutural dels tebas, però l'explicació és innecessària, ja que les assimilacions de punt o mode d'articulació són habituals.

⁵⁸¹ Cf. Threatte, *GAI I*, 47 i 49-51, Teodorsson 1974, 87-89 també la classifica dins el fenomen de confusió ⟨H⟩ ~ ⟨E⟩, tot i acceptar a la pàgina 184 una explicació pel valor sil·làbic de ⟨H⟩.

⁵⁸² Cf. Lejeune 1971, 214.

⁵⁸³ Vid. Pfuhl 1923, fig. 556, i Kretschmer 1894, 97-99.

⁵⁸⁴ Les lletres del final de les línies 2 i 3 foren rasurades i regravades a l'extrem esquerre. Això pot indicar segons G. Daux (Daux 1968, 735, fig.4), que la inscripció original fou reutilitzada posteriorment i probablement s'intentà corregir el text pintant-hi una ε i una υ addicionals per a donar el resultat ἠερακλέους. Vid. també l'epitafi de ca. 410, *IG I*³ 1287, on les grafies inicials hε- apareixen en lligatura.

⁵⁸⁵ P.ex. a Acarnània, *IG IX* 1², 590: Ησπερου, un epitafi del segle III, i a Etòlia, *IG IX* 1² 2, línies 11, 31 i 32: ητεων (= ἐτεων), inscripció datada ca. 223/2, amb comentari a la pàgina 82. Per a la lectura ⟨H⟩ = hε en aquestes inscripcions vid. Méndez Dosuna 1985, 101-103. A Beòcia també s'usa ocasionalment fins al segle III ⟨H⟩ inicial per a [hε(:)], especialment en antropònims teòfors, vid. Blümel 1982, 91-92 i Blümel 1985, 390.

NORD D'AFRICA

En aquest epitafi hi trobem l'únic exemple fins al moment del mot *γναφαιλουφάντης* “teixidor de borra”; sobre la mateixa arrel trobem documentat, en un papir egipci del segle III, l'ofici de *γναφαλλοπώλης*, “venedor de borra”⁵⁸⁶. L'artesanía tèxtil té una gran tradició a Egipte, Hermeu n'és un artesà especialitzat que devia haver après l'ofici a la seva pàtria i s'instal·là posteriorment a Atenes⁵⁸⁷.

2. IG II² 9986

Lutròforos de marbre pentèlic procedent de la col·lecció de Lord Elgin i conservada al British Museum. Mides: 1,035 d'alçada.

ca. 400 (Stupperich)

ed. Koumanoudes 1871, 2274; *GIBM* I n.105; *IG* II 3239; *IG* II² 9986.

cf. Stupperich 1977, 179 núm. 471

Φαίδιμος : Ναυκρατίτης
“Fèdim naucratit.”

Litt. a. 0,01.

El primer editor de la inscripció, Koumanoudes, en precisà l'origen àtic a partir del tipus de monument, molt habitual a les necròpolis àtiques⁵⁸⁸.

3. IG II² 7968

Estela quadrada de marbre pentèlic trobada al Ceràmic. Trencada per la part inferior i superior. Mides: 0,25 d'alçada, 0,23 d'amplada i 0,085 de profunditat.

saec. IV in.

ed. Koumanoudes 1871, 1414; Rayet 1871, 224 núm.45 (*apud* Bähler); *IG* II 2755; *IG* II² 7968; Bähler 1998, núm.2.

Εὐηθίδος | Αἰγυπτίας | Σαίτις
“Saitis, filla de l'egípcia Evetis.”

Litt. EΣ, a. 0,028.

ā / ı _

L'estructura d'aquest epitafi és sorprenent i s'hi poden veure tres lectures diferents:

1. Entendre Σαίτις com el nom de la persona a qui va dedicat, que seria la filla d'una egípcia anomenada Evetis. Aquesta lectura presenta la peculiaritat que el nominatiu es troba darrera el genitiu matern i no pas davant com és habitual⁵⁸⁹. És excepcional en

⁵⁸⁶ Cf. *DGE*, s.v. La borra és la fibra curta que resta després d'un primer tractament de la fibra tèxtil i que s'utilitza per al teixit de teles toques.

⁵⁸⁷ El cultiu del lli i la confecció de teixits és una de les principals activitats econòmiques egípcies, i des del final del segle V se'n documenta l'exportació a Atenes, cf. Vercoutter 1992, 49-50 i Salmon 1981, 221.

⁵⁸⁸ Cf. Ginestí 2002, 6.

⁵⁸⁹ Tot i la singularitat de l'estructura, se'n troben altres exemples, un a Atenes mateix: *IG* II² 12109 Μηλίδος Αντιφάνης, decorada amb un relleu on s'hi veu una dona mirant un nen petit que sosté un ocell a la mà. Els noms han estat gravats de tal manera que l'antropònim de la mare es troba sobre la figura de la

l'epigrafia grega donar la filiació a partir de la mare i no pas del pare, tot i que se'n trobem exemples esporàdics⁵⁹⁰, però en canvi es tracta d'una pràctica força usual en documents egipcis⁵⁹¹. En aquest cas hi hauria influït potser l'usur egipci.

2. L'estela honora dues dones, Evetis i Saitis, totes dues d'origen egipci, però per a la gravació del segon nom no s'hi mantingué l'estructura en genitiu. Aquesta explicació presenta la dificultat que els dos noms semblen gravats per la mateixa mà i, per tant, amb tota probabilitat en el mateix moment.

3. La persona a qui va dedicat l'epitafi és l'egípcia Evetis, i Σαίτις seria l'ètnic concret, que precisa el més general "egípcia"⁵⁹². En aquest cas s'hauria trencat la concordança gramatical en incloure el segon ètnic en nominatiu i seria una *constructio ad sensum*, com si fos una frase nominal explicativa: Σαίτις (ἐστί).

En la nostra traducció ens hem decantat per la primera opció perquè ens sembla la que menys violenta l'estructura gramatical de l'epitafi. De tota manera, el que queda fora de dubte és l'origen egipci, i el mot Σαίτις, encara que l'entenguem com a antropònim, potser es tracti d'un ètnic en funció d'antropònim. Efectivament, la ciutat de Sais fou, en època arcaica, una de les ciutats més importants del Delta del Nil, la importància de la qual comença a decaure en època de les guerres mèdiques, tot i que Estrabó en la seva obra⁵⁹³ encara l'anomena "capital del Delta". Gaudí d'una estreta relació amb Atenes, i el fet que la seva deessa principal Neith fos igualada a la deessa grega Atena conduí a inventar una relació genealògica entre les dues ciutats⁵⁹⁴.

M. Salta⁵⁹⁵ opina que Evetis degué haver estat una hetera, però el fet que s'hagi trobat l'estela en una zona de tallers artesanals, un dels quals era un taller de teixits, sembla indicar més aviat que devia haver estat una treballadora tèxtil⁵⁹⁶.

4. IG II² 9984

Estela de marbre amb restes d'un fris. Conservada al Museu del Pireu. Mides: 0,62 d'alçada, 0,27 d'amplada i 0,05 de profunditat.

ed. Koumanoudes 1871, 2273; IG II 3237; IG II² 9984.

ante med. saec IV

Διονύσιος | Παρμένοντο | Ναυκρατίτης
 "Dionisi, fill de Parmenont, naucratit."

dona i el del fill, a qui va dedicat el monument, sobre la figura del nen. Trobem un altre exemple d'aquesta estructura, metrònim més antropònim, en una estela funerària de Lipara amb el text Σωτηρίδος Ἀριστίας (Dubois 2005, 226).

⁵⁹⁰ Vid. pàgines 361-362.

⁵⁹¹ Cf. Curbera 1999, 198, citant a Tanner 1967, 36 i Brunner-Traut 1987, 334 (non vidi).

⁵⁹² Aquesta estructura de doble ètnic la trobem també en els epitafis núm. LII, 1 per a un egipci de Tebes, també d'Egipte, núm. XV, 2 per a un acarnani i núm. XVII, 2 per a un tessali.

⁵⁹³ Str. 17, 1, 18: καὶ ἡ Σαίς, μετρόπολις τῆς κάτω χώρας, ἐν ἣ τιμῶσι τὴν Ἀθηναίαν. "I Sais, metròpolis de la terra baixa, en la qual honoren a Atena."

⁵⁹⁴ cf. D.S. 1, 28 en què es narra la unió d'Atenes amb els Egipcis i l'origen egipci d'Erecteu, rei d'Atenes, i D.S. 5, 57, en què anomena la ciutat de Sais una fundació atenesa.

⁵⁹⁵ Cf. Salta 1991, 178.

⁵⁹⁶ Vid. Knigge 1981 per a l'excavació d'un taller tèxtil a la zona del Ceràmic, en el qual s'hi han trobat també objectes de culte orientals, i l'epitafi núm. 1 dedicat a Hermeu per a la importància de la indústria tèxtil a Egipte.

Litt. AEΠΣ, a. 0,015.

τ<σ/_N⁵⁹⁷

J. Kirchner, en l'edició a *IG II*², atribueix amb dubtes aquesta inscripció al segle V, datació posada en dubte també per M.J. Osborne i S.G. Byrne⁵⁹⁸, i per A. Bresson⁵⁹⁹. Sembla que els editors de *IG I*³ tampoc no la consideren pertanyent al segle V, ja que no ha estat inclosa en la nova edició del corpus. És doncs dubtós que es tracti del primer exemple de l'ètnic de Nàucratis, tal com s'afirma a *Poleis*, 1238.

5. *IG II*² 9987

Estela de marbre pentèlic amb fris, conservat al Museu del Pireu. Inscripció bilingüe greco-fenícia. Mides: 0,62 d'alçada, 0,14 d'amplada i 0,06 de profunditat.

med. saec. IV.

ed. *IG II*² 9987; Salta 1991, 187; Bäbler 1998, núm.3

Πάϊς Ναυκρατίτης
“Pais naucratit.”

Litt. a. 0,015.

Al text grec de la inscripció, sembla que el precedeix un text en fenici⁶⁰⁰ o en demòtic⁶⁰¹. Lamentablement cap dels editors dona la transcripció o el contingut d'aquest segon text.

L'antropònim Πάϊς, que fins ara havia estat malinterpretat com el substantiu παῖς “nen, esclau”, és un nom egipci grecitzat i documentat profusament en papirs egipcis⁶⁰². Per tant, la identitat egípcia del personatge ens indica que la llengua més esperable en la part de la inscripció que ens manca és el demòtic. Podria ser que Pais fos un intèrpret, tal com un intèrpret egipci procedent de Nàucratis que és nomenat pròxenos a Rodes⁶⁰³?

6. *IG II*² 9985

Estela de marbre himètic amb fris, trencada per la part inferior. Conservada al Museu Epigràfic d'Atenes. Mides: 0,50 d'alçada, 0,30 d'amplada i 0,05 de profunditat.

⁵⁹⁷ El nominatiu del nom del pare és amb tota probabilitat Παρμένων, i en l'escriptura del genitiu s'ha omès la sigma. Aquesta omisió pot ser deguda a l'assimilació a la nasal posterior i simplificació, tot i que L. Threatte (*GAI I*, 638-639) ho considera una explicació dubtosa i prefereix considerar-ho una omisió de sigma final davant de consonant, un fenomen que en grec es dona, esporàdicament, al llarg de totes les èpoques.

⁵⁹⁸ *FRA*, núms. 5804 i 5897, amb la datació de *IG* “V/IV B.C.”

⁵⁹⁹ Bresson 2000, 77.

⁶⁰⁰ Segons proposa tímidament l'edició de *IG II*²: *titulus bilinguis est; supra titulum Graecum Phoenicius (?) insculptus est.*

⁶⁰¹ Segons B. Bäbler a partir d'una indicació del Professor Heinz-Josef Thissen.

⁶⁰² *vid* en Preisigke 1967, les formes Πάϊς, Παάϊς, Πάεις, Φάεις i Παῖς. Per al significat “el d'Isis”, “el servidor d'Isis”, *cf.* Hopfner 1946, 31-32. Agraeixo la indicació de l'origen egipci de l'antropònim al Dr. Jaime Curbera.

⁶⁰³ *Cf.* la inscripció *Lindos* núm.16 i la nota 966 de la pàgina 340. Per a la presència d'un intèrpret cari a Memphis amb una dedicatòria bilingüe en cari i egipci, *cf.* Vittman 2001, 50-52.

a. 340-317.

ed. IG II 3238; IG II² 9985.

ἝΟλυμπος | Σαννίωνος | Ναυκρατίτης
 “Olimp, fill de Sannió, naucratit.”

Litt. crassae non accurate incisae, a. 0,017.

7. IG II² 8029

Part dreta d'una estela de marbre pentèlic amb frontó, trobada a l'Acròpolis. Mides: 0,40 d'alçada 0,15 d'amplada i 0,06 de profunditat.

saec. IV.

ed. Koumanoudes 1871, 1445; IG II 2768; IG II² 8029.

- - - | Νικάνδρο[υ | Ἀλεξ]ανδρεύς
 “... fill de Nicandre, alexandreu.”

La ciutat d'Alexandria a Egipte és fundada el 331 per Alexandre Magne. Gaudeix de l'estatus de ciutat grega independent amb una població, ja des de bon principi, d'origen heterogeni i una riquesa basada en l'activitat del seu port comercial i el seu prestigi com a centre cultural de l'hel·lenisme. La datació d'aquesta inscripció ha de ser entre el 331, l'any de fundació, i el final del segle IV. Això vol dir que aquest epitafi se situa en els primers anys d'existència d'Alexandria i el personatge honorat degué ser un dels primers comerciants procedents d'aquesta ciutat a instal·lar-se a Atenes.

LIII. Cirenaica

1. IG II² 9137

Part superior d'una estela de marbre pentèlic decorada amb palmeta, per damunt la qual hi ha esculpida una sirena, i amb un relleu on s'hi veu els caps d'un home dret i una dona asseguda. Conservada a la *Ny Carlsberg Glyptotek* de Copenhagen. Mides: 0,55 d'alçada.

post med. saec. IV.

ed. Jacobsen 1907, núm. 209 (*apud IG*); IG II² 9137.

cf. CAT 2.424b (fot)

Φιλακῶ Κυρηναία
 “Filaco cirenea.”

Litt. a. 0,013.

η < *ā, però ā /ι _

2. IG II² 9124

Estela de marbre pentèlic amb fris. Conservada al Museu Epigràfic d'Atenes. Mides: 0,49 d'alçada, 0,31 d'amplada i 0,06 de profunditat.

saec. IV.
ed. *IG II*² 9124

Ἀγήτωρ Στράτωνος | Κυρηναῖος
“Agètor, fill d'Estrató, cireneu.”

Litt. ΑΣΩ, a. 0,011.

η < *ā
ā originària

És interessant l'antropònim Ἀγήτωρ⁶⁰⁴, conegut també com a epítet d'Apol·lo⁶⁰⁵, la divinitat principal a Cirene i a qui se li atribueix un paper destacat en el relat de fundació de la ciutat.

3. *IG II*² 9136

Estela de marbre himètic amb fris, trobada al Ceràmic, als complexos funeraris X i XI. Conservada al Museu Epigràfic d'Atenes. Mides: 1,07 d'alçada, 0,46 d'amplada i 0,08 de profunditat.

saec. IV.

ed. Koumanoudes 1871, 1930; *IG II* 3120; *IG II*² 9136.

cf. Brückner 1909, 92.

Τιμοστράτη | Κυρηναία
“Timostrate cirenea.”

Litt. a. 0,017.

η < *ā, però ā /ι_

4. *IG II*² 9138

Estela de marbre pentèlic amb relleu, on s'hi veu un home armat amb una llança i un escut corrent d'esquerra a dreta. Actualment al Museu Nacional d'Atenes. Trencada per la part inferior i superior. Mides: 0,50 d'alçada i 0,43 d'amplada.

saec. IV.

ed. Conze 1893-1922, núm. 1149 T 244 (*apud IG*); *IG II*² 9138.

cf. *CAT* 1.461 (fot.); Scholl 1996, núm. 257.

- - ἰδας | [Κυ]ρηναῖος
“...idas cireneu.”

η < *ā
ā originària

⁶⁰⁴ Per les irregularitats en la presència d'aspiració inicial *vid.* nota 53.

⁶⁰⁵ E. *Med.* 426.

5. IG II² 9139

Part dreta d'una estela de marbre amb restes d'un fris. Actualment al Museu Epigràfic d'Atenes. Mides: 0,26 d'alçada, 0,24 d'amplada i 0,06 de profunditat.

saec. IV.

ed. IG II 3122; IG II² 9139.

-- -ίς | [Κυρ]ηναί[α]
“..is cirenea.”

Litt. a. 0,018.

η < *ā

6. IG II² 9133

Fragment d'una estela de marbre himètic.

saec. IV?

ed. IG II² 9133.

[Νι]κίας | [Νίκ]ωνος | [Κυρη]να[ί]ος
“Nicias, fill de Nicó, cireneu.”

Litt. AΣ.

PROCEDÈNCIA DESCONEGUDA

En aquest apartat hi hem inclòs els epitafis dedicats a aquelles persones la procedència de les quals ens ha estat impossible de determinar. La majoria d'elles és segur que no pertanyen al grup de ciutadans atenesos, en altres casos la probabilitat que es tracti d'estrangers és molt alta, tot i no haver-hi una seguretat absoluta.

En primer lloc, analitzem les inscripcions dedicades als ἰσοτελεῖς, aquelles persones que han rebut la ἰσοτελεία, un dels privilegis que la *polis* pot concedir als estrangers, i que per tant constitueixen un grup privilegiat entre els metecs atenesos. L'etimologia de la paraula indica que es tracta d'un privilegi fiscal, el d'igualar-los en el pagament dels impostos amb els ciutadans atenesos. Aquest privilegi, que era especialment atractiu per als comerciants que volien establir activitats a Atenes, devia perseguir l'objectiu d'enfortir la posició comercial d'Atenes i el seu port, el Pireu, i sembla que en un principi estava lligat a la *proxenia*.

Al costat de l'ἰσοτελεία, un altre privilegi de caràcter fiscal a les *poleis* gregues era l'ἀτελεία. Usualment s'entén ἀτελεία com a “excepció d'impostos”⁶⁰⁶ i ἰσοτελεία com a “igualtat fiscal”, sembla però que, en el seu origen, la principal diferència entre aquests dos privilegis es trobava en l'estatus de les persones que els rebien: l'ἀτελεία es solia concedir a persones que no tenien establerta la residència a la ciutat que els honorava amb aquest privilegi, sinó que tan sols hi eren presents esporàdicament, mentre que l'ἰσοτελεία solia beneficiar estrangers que havien establert la seva residència definitiva a la ciutat d'acollida⁶⁰⁷.

Fora d'Atenes, trobem testimonis d'entrega d'ἰσοτελεία en decrets del segle V, per exemple una sèrie de decrets de proxenia de la ciutat cària de Iasos, on en tots ells hi és esmentada la concessió de l'ἰσοτελεία, en dues ocasions amb la perífrasi τέλεα τελεῖν καθόπερ Ἰασεῖς⁶⁰⁸. En epigrafia àtica, almenys en l'estat actual de la documentació, la primera aparició del mot ἰσοτελεία es troba en un decret de *proxenia* datat amb anterioritat al 378/7⁶⁰⁹, però fonts literàries parlen de la concessió d'aquest privilegi ja al segle V, concretament a l'orador Lísias⁶¹⁰.

Una definició exacta dels ἰσοτελεῖς atenesos és una empresa complicada pels pocs testimonis que ens han arribat, i perquè sovint l'ἰσοτελεία és atorgada juntament amb altres privilegis, com l'ἐγκτεσις o el dret de realitzar el servei militar junt amb els ciutadans, dels quals no se sap si formaven part implícitament de l'ἰσοτελεία o hi eren afegits. És acceptat majoritàriament que els ἰσοτελεῖς eren estrangers afincats a Atenes als quals se'ls havia concedit una certa igualtat amb els ciutadans en drets fiscals, però no polítics. A partir d'aquí les opinions dels investigadors divergeixen des de considerar que l'únic privilegi segur és l'exempció de l'impost per càpita que gravava els metecs i els

⁶⁰⁶ De vegades la concessió de l'ἀτελεία anava seguida d'una clàusula que concretava de quins impostos restaven exempts: στρατείας, φροράς, τοῦ μετοικίου, ἀπάντων (Walbank 1978, tab. I pàgines 9-23).

⁶⁰⁷ Aquesta distinció l'observa amb força claredat W. Gawantka en els decrets d'*isopolietia* de les ciutats gregues (Gawantka 1975, 59-69).

⁶⁰⁸ Cf. Santiago (en premsa).

⁶⁰⁹ *IG II²* 83, 7-8: εἶ[ναι δὲ αὐτῶι ἰσ]οτέλε[ιαν καὶ γῆς καὶ | οἰ]κίας [ἐ]γκτησιν Ἀθήν[ησ]ιν. En els decrets de proxenia atenesos del segle V només s'hi documenta amb seguretat el mot ἀτελεία, *vid.* Walbank 1978, tab. I pàgines 9-23.

⁶¹⁰ Plut. *Mor* 55, Γ 39-40: καὶ ὅπως ἀπελαθεῖς τῆς πολιτείας τὸν λοιπὸν ὤκησε χρόνον ἰσοτελεῖς ὄν. “I havent estat apartat així de la ciutadania, va viure la resta de temps com a *isoteles*.”

PROCEDÈNCIA DESCONEGUDA

impostos del mercat (τά ξενικά τέλη), fins a igualar-ne l'estatus al dels pròxenos⁶¹¹. El que tots ells remarquen és que el caràcter privilegiat d'aquest estrangers queda reforçat per l'ús que s'observa de l'epítet ἰσοτέλης en els epitafis atenesos, que pren el lloc usualment reservat a l'ètnic o el demòtic.

L'últim capítol (LV) del catàleg d'inscripcions forma un grup més heterogeni, que inclou persones identificades com a estrangeres per diversos factors:

1. En l'epitafi s'hi cita un ètnic per ara desconegut i, per tant, impossible d'identificar (núms. 1 i 5).

2. La llengua de l'epitafi presenta característiques estranyes a l'àtic, sense que sigui possible precisar-ne més la procedència (núms. 3 i 4).

3. El text inclou una referència a la procedència estrangera de la persona, però no és possible situar-la geogràficament (núm. 2).

LIV. Isoteleis

1. IG II² 7864

Estela de marbre blanc amb frontó i relleu, on s'hi veu un home amb barba assegut que agafa la mà a un home més jove, dret. Conservat actualment al Museu de Lovaina. Mides: 1,04 d'alçada i 0,45 d'amplada⁶¹².

med. saec. IV.

ed. IG II 5, 2724b; Conze 1893-1922, núm.634 T125; IG II² 7864; Pleket 1958, 94 núm. 71 tab. XV (apud SEG XVIII, 112).

cf. CAT 2.461 (fot.).

Δεξανδρίδης Νειανδρέως : Καλλίστρατος Δεξανδρίδου.

ἰσοτελής [ἰσο]τ[ε]λ[ή]ς

“Dexàndrides, fill de Niandreu, *isoteles*. Cal·lístrat, fill de Dexàndrides, *isoteles*.”

1.1 Pleket: Νει(κ)ανδρέως. 1.2 Pleket: [ἰσο]τ[ε]λ[ή]ς; IG: *vac.*

Litt. a. 0,01.

⁶¹¹ Per a dos exemples d'aquestes opinions divergents, amb comentari de la bibliografia anterior, *vid.* Whitehead 1977, 11-13, defensor d'una definició reduïda, i Adak 2003, 218-227, que argumenta a favor d'igualar el seu estatus quasi al dels pròxenos. Un element central per ambdós punts de vista és la interpretació del decret IG II² 287, un decret anterior al l'any 336/5 en el qual al costat de l'ἰσοτελεία hi són concedits els següents privilegis: τ[ὰς] εἰσφορὰς εἰσφέρειν καὶ τὰ τέλη τελεῖν καθάπερ Ἀθηναῖοι, καὶ τὰς στρατείας στρατ[ε]ῦσθαι μετὰ Ἀθηναίων· εἶναι δὲ αὐτοῖς καὶ γῆς καὶ οἰκίας ἔγκτησιν· ἐπιμελεῖσθαι δὲ αὐτῶν τὴν [β]ουλήν τὴν αἰεὶ βουλευούσαν καὶ τοὺς στρατηγούς ὅπως ἂν μὴδ' ὑφ' ἑνὸς ἀδικῶνται, “que aportin les *eisforai* i paguin els impostos com els atenesos, i serveixin a l'exèrcit juntament amb els atenesos. Que tinguin el dret de possessió de terra i casa. Que el Consell que estigui en cada ocasió en funcions i els estratèges es cuidin d'ells per a que no sofreixin injustícia per part de ningú.” Segons Whitehead, es tracta de privilegis externs a l'ἰσοτελεία, en opinió d'Adak ens trobem davant un llistat detallat dels drets inclosos en l'ἰσοτελεία. Sense entrar en una qüestió que sobrepassa els límits d'aquest treball, volem posar de manifest la conveniència d'un estudi sincrònic dels testimonis, ja que com s'observa en altres institucions de la *polis*, la definició de l'ἰσοτελεία ben entrada la segona meitat del segle IV no ha de ser necessàriament la mateixa que en els seus primers testimonis al segle V.

⁶¹² L'amplada donada en l'edició de IG II² és de 0,045, però ha de ser un error ja que no es podria correspondre de cap manera amb l'amplada del text.

$\eta < *ā$
 gen. -εως < -ηος < -ηφος
 gen. -ου per a masc. en -ā

El pare, Dexàndrides, degué rebre en primer lloc el privilegi de l'isotelia, i fou heretada pel fill, tal com és el procediment habitual que ens mostren els decrets. És per això que les restes de lletres observables directament a sota el nom del fill poden ser reconstruïdes amb gran probabilitat com la repetició de l'epítet ἰσοτελής.

És possible que aquest Dexàndrides fos el mateix que apareix citat en una llista de metecs, dels quals se'n fa constar el lloc de residència i l'ofici⁶¹³. Lamentablement la inscripció és fragmentària, i la designació de l'ofici de Dexàndrides s'ha perdut.

2. IG II² 7868

Estela de marbre pentèlic amb frontó i relleu, on s'hi veu una dona asseguda que agafa la mà a un home amb barba, dret; entre tots dos s'hi troba la figura d'un nen. Actualment conservada al Museu d'Eleusis. La línia 1 està gravada per sobre del relleu, la resta del text a la part inferior. Mides: 0,84 d'alçada, 0,32 d'amplada i 0,06 de profunditat.

med. saec. IV.

ed. IG II² 7868.

cf. CAT 2.885 (phot.)

Εὐτυχίς·| Φίλιππος·| Διονύσιος |Φιλίππου ἰσοτελής
 “Eutiquis, Filip, Dionisi, fill de Filip, *isoteles*.”

Litt. ΠΣΦ, a. v. 1 0,027, v. 2-5 0,02.

Les tres persones citades deuen ser mare, pare i fill. Tan sols el fill és designat amb l'epítet ἰσοτελής, el que indica que fou ell el primer de la família a rebre l'honor i que no l'havia pas heretat del pare. La inscripció no permet determinar si, en el cas dels pares, es tractava de metecs d'estatus originàriament lliure, o bé de lliberts.

3. CEG 595

Estela de marbre pentèlic amb palmeta. Sembla que la pedra contenia dues pintures, avui perdudes. Una es trobava entre els noms, gravats a l'antemi, i l'epigrama; la segona abans de l'últim dístic. Trobada al Ceràmic, actualment al Museu Nacional d'Atenes. Mides: alçada 1,07, amplada 0,35 i profunditat 0,09.

ca. 335/4 (CEG)

ed. Koehler 1885b, 403; IG II 2724; IG II² 7863; GVI 1689; CEG 595.

cf. Gallavotti 1979, 19-20.

⁶¹³ IG II² 10, II 71 (publicada amb un nou fragment a SEG XII, 84): Δεξανδρίδ[ης - - -]

PROCEDÈNCIA DESCONEGUDA

Γήρυς ἰσοτελής. | Νικῶ | Γήρυος γυνή. | Θεόφιλος ἰσοτελής. |
 εἰ τὸ καλῶς ἔστι θανεῖν, κάμοι τοῦτ' ἀπένειμε Τύχη· |
 οὐδὲ φάος λεύσων ὃ γε δαίμοσιν ἦν ἀγέραστος, |
 πᾶσιν δ' ἀνθρώποισι παρέσχον ἀνένκλητον ἑμαυτόν· |
 ἔντιμον χθονίοισι θεοῖς ὑπεδέξατο γαῖα. |
 (*imago picta?*)
 καὶ ἐγὼ τοῦδ' ἀνδρὸς ἔφυν καὶ πάντα ὁμοί(α) |
 γήραι καὶ φροντίδι εὐσεβίας ἕνεκα.

“Geris, *isoteles*, Nico, muller de Geris, Teòfil, *isoteles*. Si és possible tenir una bella mort, la Fortuna també m’ho ha concedit a mi. Tampoc quan contemplava la llum del sol, estava privat del favor dels deus, i em vaig mostrar irreprotxable davant tots els homes. La terra m’ha acollit honorat pels deus de la terra.”

“I jo vaig néixer d’aquest home, semblant en tot en el privilegi de la vellesa i en preocupació per la pietat.”

I. 10 *lapis*: ΟΜΟΙΑ

Litt. ΑΠΞΣΣΦΦΩ, a. v.1-5 0,02, v. 6-11 0,007.

η < *ā, però ā / l _
 dat. pl. -οῖσι (excepte θεοῖς antevocàlic)
 gen. -υος
 γαῖα, φάος
 ι < ε < ει (εὐσεβίας)
 ν efelcística (δαίμοσιν, πᾶσιν)

La primera part de l’epitafi té un clar paral·lel, ja esmentat per l’*editor princeps* U. Koehler, en un epigrama recollit per l’*Antologia Palatina* i atribuït a Simònides, però alhora posat en relació amb les desfetes ateneses de Queronea (337 aC) o Lamia (333 aC). El text d’aquest epigrama (*AP* 7. 253) és el següent:

Εἰ τὸ καλῶς θνήσκειν ἀρετῆς μέρος ἐστὶ μέγιστον,
 ἡμῖν ἐκ πάντων τοῦτ' ἀπένειμε τύχη.
 Ἐλλάδι γὰρ σπεύδοντες ἐλευθερίην περιθεῖναι
 κείμεθ' ἀγηράντῳ χρώμενοι εὐλογίῃ.

“Si una bella mort és la més gran participació de la virtut, a nosaltres d’entre tots ens ho ha concedit la Fortuna. Car, esforçats per a entregar la llibertat a l’Hèl·lade, jaïem aquí, gaudint d’una lloança que no envelleix mai.”

El primer díptic ha estat refòs en el primer vers del nostre epitafi, que d’altra banda tot i mantenir una estructura mètrica dactílica, no respecta totalment ni l’estructura d’hexàmetre ni la de pentàmetre⁶¹⁴.

L’epigrama és difícil d’entendre i el primer editor el definí com un galimaties format per la fusió de diferents epigrames. Així i tot, no volem renunciar a intentar una possible traducció. Interpretem que els primers quatre versos van dedicats a Geris, el pare

⁶¹⁴ Segons Gallavotti 1979, 19-20, el poema està format sobre una estructura lírica amb combinació de ritmes dactílics i anapèstics que ell analitza així: 2 cho – alcm^c – hexam – alcm^c – 2 ion – hexam – prox – enh – 2 an.

de la família, mentre que els dos últims versos, separats dels anteriors per un espai on podria haver-hi hagut una pintura, estan dedicats al fill Teòfil.

L'epigrama està redactat en primera persona, però és de destacar el pas a la tercer persona en el segon vers amb el subjecte ὄ γε. D'el pare se'ns diu que durant la seva vida rebé reconeixement tant dels déus, οὐκ ἀγέραστος δαίμοσιν, com dels homes, ἀνένλητον ἀνθρώποισι. I al final de la vida, que ha arribat en el moment adequat, pot ser anomenat ἔντιμον, un epítet usualment amb un sentit polític que, en aquest cas, és extrapolat al món del més enllà.

També el fill degué morir en una edat avançada, ja que la lloança l'igualava al seu pare en tots els honors, en els privilegis inherents a la vellesa i en la recerca d'una vida pietosa. L'expressió πάντα ὁμοῖα del penúltim vers l'entendem com un neutre plural, i no pas com un femení que difícilment pot integrar-se en context de l'epitafi. Aventurem la proposta d'una lectura alternativa ΟΜΟΙΟ, un genitiu ὁμοίου amb grafia arcaïtzant O per a /ō/.

Com en la major part d'epitafis mètrics, els trets homèrics hi són presents. Per una banda en l'ús de mots propis del llenguatge poètic, com φάος, sense contracció, i γαῖα, i la presència de la ν efelcística. Per altra banda hi és presents també la noció de γέρας, central sobretot en la Ilíada, en l'adjectiu (οὐκ) ἀγέραστος⁶¹⁵. També són influència de la llengua èpica les desinències jòniques de datiu plural en els mots ἀνθρώποισι i χθονίοισι θεοῖσι⁶¹⁶. En canvi en els dos últims versos, potser afegits amb posterioritat, hi llegim ὁμοῖα i εὐσεβίας amb el tret específicament àtic de la retrotracció de /ä/ i el resultat de la monoftongació del diftong /ei/.

M.J. Osborne⁶¹⁷ proposa veure en el pare d'aquesta família el mateix Geris que apareix en la inscripció IG II² 2403. Es tracta d'un decret de l'any 401/0 en el qual s'entrega la ciutadania o l'ἰσοτελεία als que lluitaren a la batalla de Muníquia, s'afegiren a les tropes de Trasíbul a Pile i contribuïren d'aquesta manera a restaurar la democràcia a Atenes. A la línia 13 d'aquest decret apareix citat un tal Γῆρυς λαχανοπώ(λης), "Geris, comerciant de fruita i verdures", que podria ser la persona honorada en el nostre epitafi a qui la seva participació a la batalla de Muníquia li valgué la concessió de l'ἰσοτελεία.

4. IG II² 7877

Estela de marbre pentèlic amb relleu de *cena sepulcralis* que representa un home i una dona ajaguts sobre un llit i agafats de les mans. Conservada al Museu Nacional d'Atenes. Mides: 0,50 d'alçada, 0,48 d'amplada i 0,09 de profunditat (Scholl).

post med. saec. IV.

ed. IG II² 7877.

cf. Scholl 1996, núm. 221, tab. 40,4.

Σπάρτων ἰσοτελής.

"Espartó, *isoteles*."

⁶¹⁵ Cf. II. 1, 119 per l'ús del mot ἀγέραστος i el comentari a l'epitafi núm. XXVII c 1 per a la noció del γέρας també en un context funerari.

⁶¹⁶ Tot i que les edicions de la inscripció donen la lectura θεοῖσι, el fet que la següent paraula s'iniciï amb vocal fa probable considerar que hi ha hagut una elisió de la última vocal de la desinència; aquesta lectura proporciona una major unitat al sintagma χθονίοισι θεοῖσι.

⁶¹⁷ Cf. Osborne 1981, D6.

Litt. a. 0,01.

5. CEG 571

Estela de marbre amb frontó i relleu on s'hi veu una dona asseguda, vestida amb *chiton* i *himation*, i una noia a la seva dreta que amb la mà allargada sosté, possiblement, un ocell⁶¹⁸. Trobada a l'església d'Agios Dimitrios a Negroponte i coneguda des del 1812, actualment es troba al British Museum procedent de la col·lecció Guildford. Mides: 0,94 d'alçada i 0,41 d'amplada.

330-320 (Scholl)

ed. CIG 808; Kaibel 1878, núm. 48; IG II 2729; Smith 1916, 76-78; IG II² 7873; GIBM 4.942 (facsimil); GVI 747; Clairmont 1970, núm.25, tab. 12; Pircher 1979, núm.14; CEG 571.

cf. Daux 1974, 248-249 tab. XL; Gallavotti 1979, 26; Woysch-Méautis 1982, 116 núm. 142; CAT 1.969; Scholl 1996, núm. 442.

[[Μέλιττα]] Ἀπολλοδώρου | ἰσοτελοῦ θυγάτηρ | Μέλιττα | τίτθη.
 ἐνθάδε τὴν χρηστὴν τῆ[τθ]ῆν κατὰ γαῖα καλύπτει
 Ἴπποστράτης, καὶ νῦν π[ο]θεῖ σε.
 καὶ ζῶσάν σ' ἐφίλουν, τίτθη, καὶ νῦν σ' ἔτι τιμῶ
 οὔσαν καὶ κατὰ γῆς, καὶ τιμήσω σε ἄχρι ἂν ζῶ.
 οἶδα δὲ σοὶ ὅτι καὶ κατὰ [γ]ῆς, εἴπερ χρηστοῖς γέρας ἔστιν,
 πρότει σοι τῆ[μα]ί, τίτθη, παρὰ Φερσεφόνει Πλούτωνί τε κεῖνται.

“Melita, filla d'Apol·lodor *isoteles*. Melita dida. Aquí la terra oculta la dida excel·lent d'Hipòstrate, i ara ella t'enyora. I mentre vivies, jo t'estimava, dida, i ara encara t'honoro tot i que estiguis sota terra, i t'honoraré mentre visqui. Sé que per a tu, fins i tot sota terra, si és que tenen un premi els millors, tú la primera, dida, reps honors en el regne de Persèfone i de Plutó.”

Litt. a. v. 1-2 0,012, *v.* 3-4 0,01, *v.* 5sq 0,005.

η < * \bar{a} , però \bar{a} /ι _

-ττ-

τίτθη

gen. -ου per un tema en -ης (ἰσοτελοῦ)⁶¹⁹

ει < ηι⁶²⁰

L'estructura mètrica de l'epitafi és de ritme dactílic, però no en resulten hexàmetres totalment regulars⁶²¹. La nena ha qui Melita a cuidat, Hipòstrate, parla en primera persona

⁶¹⁸ Per les representacions d'ocells i altres animals “familiars” en esteles funeràries dedicades a infants, *vid.* Robert 1971a, 90.

⁶¹⁹ Les alternances entre les declinacions de substantius masculins en -ης i masculins de temes en \bar{a} s'observa ocasionalment en època clàssica i esdevé més freqüent amb la *koiné*, *cf.* Threatte, *GAI* II, 180.

⁶²⁰ *Cf.* Threatte, *GAI* I, 368-9 i 377-8: l'abreujament del primer element del diftong / $\bar{e}i$ /, com a πρότει i Φερσεφόνει, apareix en algunes inscripcions anteriors al 400 aC., i a partir del 375 el seu ús augmenta considerablement; en primer lloc es troba sobretot en casos en què -ηι no és un morfema, però a final de segle s'amplia la seva aparició a tots els casos.

⁶²¹ Segons Gallavotti 1979, 26 no es tracta d'una estructura mètrica únicament hexamètrica, sinó amb

PROCEDÈNCIA DESCONEGUDA

a la seva dida estimada, vegi's el doble ús del vocatiu τίτθη a la meitat dels versos 3 i 6, i l'estil de llengua utilitzat busca reproduir un llenguatge d'infant, amb recursos com la repetició excessiva de la conjunció copulativa καί i frases d'estructura simple amb la introducció d'una única subordinada. També sembla imitar un estil de llengua senzill la repetició del pronom de segona persona σε, σοι en quasi cada vers. Podria ser que la referència a Persèfone i Plutó, poc habitual en els epitafis d'època clàssica⁶²², també formés part del llenguatge infantil per a parlar del més enllà.

La factura de l'estela no és atenesa, sinó calcídica⁶²³. Aquesta podria ser una indicació de l'origen de la família a la qual Melita ha servit, o potser fins i tot al seu propi origen. El nom de la nena, Hipòstrate, i la riquesa del monument que han dedicat a la dida fa pensar en una família benestant, potser d'origen aristocràtic.

6. IG II² 7865

Estela de marbre pentèlic amb frontó trobada al Pireu. Mides: 0,60 d'alçada, 0,28 d'amplada i 0,04 de profunditat.

saec. IV.

ed. Koumanoudes 1871, 1345; IG II 2725; IG II² 7865.

Δρόμων ἰσοτελής.

“Dromó, *isoteles*.”

Litt. 0,017.

7. IG II² 7869

Part superior d'una estela de marbre pentèlic amb relleu, trobada a Cucavaones i conservada actualment al Museu Nacional d'Atenes. Del relleu només se'n conserven els caps de dues dones, pel que sembla una asseguda i l'altra dreta al seu costat. Mides: 0,42 d'alçada, 0,31 d'amplada i 0,12 de profunditat.

saec. IV.

ed. Theophanides 1928, 4-5 núm. 2; IG II² 7869.

cf. CAT 2.360d (sense fot.)

Θεοδότη Νικοστρά[του | ἰ]σοτελοῦς. Καλλ[- -

“Teodote, filla de Nicòstrat *isoteles*. Cal·l-“

Litt. 0,015.

η < *ā

gen. -ους < -εος

combinació de versos alcmans i estesícors, i que recull un tema popular que retrobem en Cal·límac i Teòcrit.

⁶²² Cf. Vèrilhac 1978-1982, 259-262: les evocacions de l'Hades són en generals poc habituals al segle IV, es multipliquen i esdevenen més extenses en els segles següents. L'autora ho relaciona amb l'augment de les creences en una vida benaurada en el més enllà, per a la qual les figures mitològiques tradicionals gregues servirien de simbologia. L'epitafi per a Melita seria un exemple primerenc d'aquesta evolució, ja que s'hi presenta com a motiu freqüent la creença en una vida millor després de la mort.

⁶²³ Cf. Brückner, *apud IG*.

8. IG II² 7875

Part superior d'una estela amb frontó. Mides: 0,42 d'alçada i 0,37 d'amplada.

saec. IV.

ed. Koumanoudes 1871, 1352; *IG* II 2731; *IG* II² 7875.

Πάταικος : ἰσοτελής. Καλλιστώ
 “Patec, *isoteles*. Cal·listo.”

Litt. ΑΠΣ.

9. IG II² 7879

Columna sepulcral trobada prop de l'església Panagia Eleusa.

saec. IV.

ed. *CIG* 810; Koumanoudes 1871, 1354; *IG* II 2733; *IG* II² 7879.

Φίλων Ἀσκληπιοδώρου | ἰσοτελής
 “Filó, fill d'Asclepiodor, *isoteles*.”

En un decret datat entre el 352/1 i el 337/6 s'atorga, entre d'altres privilegis, l'ἰσοτελεία a un tal Asclepiodor, per a ell i pels descendents que visquin a Atenes tal com és habitual en aquests decrets⁶²⁴. Aquest metec, després d'haver lluitat amb els atenesos, havia dipositat una súplica legal davant el consell acompanyada de la demanda de privilegis⁶²⁵. Podria ser que Filó, l'honorat en aquest epitafi, fos el fill d'aquest Asclepiodor i d'ell n'hagués heretat l'estatus d'ἰσοτελής.

10. Osborne, Attic Epitaphs núm.91

Fragment d'un monument funerari amb un relleu, on s'hi veu la figura d'un home. El monument està coronat amb una acròtera, damunt la qual hi havia o un lècitos o un esfínx. Fou trobat a Porto Rafti. Mides: 1,20 d'alçada i 0,40 d'amplada.

saec. IV.

ed. Petrakos 1962, 36 núm.7; Osborne, *Attic Epitaphs* núm.91.

Νικίας ἰσοτέλης.
 “Nícias, *isoteles*.”

ᾱ /ι_

11. IG II² 7881

Fragment d'una estela amb frontó trobada al poble de Liopesi. Mides: alçada 0,30 i amplada 0,22.

saec. IV.

⁶²⁴ *IG* II² 276.

⁶²⁵ Per a la possibilitat dels estrangers de realitzar súpliques legals, *cf.* Gauthier 1985, 187-189 i l'expressió ἔννομα ἰκετεύειν en la inscripció *IG* II² 337 presentada a les pàgines 334-335.

ed. Lolling 1873, 496,1 (*apud IG*); *IG II²* 7881.

--- ἰσοτελής.
“..., *isoteles*.”

12. SEG XXI 940

Fragment de columna de marbre trobada a l'Àgora Romana. Mides: incertes.
saec. IV ex.
ed. Oikonomides 1962, 34, núm.12; *SEG XXI* 940.

Σιλανίων | [ἰ]σοτελής
“Silanió, *isoteles*.”

Isoteleis citats en altres inscripcions

i. IG II² 8652 = (LV 30)

En una estela de marbre del segle IV hi apareix citat un *isoteles* al costat de la seva filla heracleota.

Εὐκολον | Ὀνησίμου | Ἡρακλεώτου. | Ὀνήσιμος | Μνησικλέους |
[ἰσο]τελής |---λη|---
“Eucolon, filla de l'heracleota Onèsim. Onèsim, fill de Mnesicles, *isoteles*.”

Aquest fet excepcional ens permet identificar la ciutat de procedència d'Onèsim, tot i que amb la informació aportada per l'epitafi no siguem capaços de determinar quina de les Heraclea existents fou la seva pàtria.

LV. Altres

1. *IG II² 10483*

?

Estela de marbre blau, amb una pintura emmarcada entre dues columnes, on s'hi observen restes de la figura d'una dona asseguda. Conservada al Museu Nacional d'Atenes. Mides: 0,55 d'alçada i 0,31 d'amplada.

saec. V ex.

ed. Koumanoudes 1871, 2473; Wilhelm 1978, 74.

cf. *CAT* 174 (fot.); Scholl 1996, núm.213, tab. 46,1.

Νικί {κι }ππη | Φρηρία
“Nicipe, de...”

Litt. graciles a. 0,015.

$\eta < * \bar{a}$, però $\bar{a} / \iota _$

PROCEDÈNCIA DESCONEGUDA

El significat de Φρηρία no és conegut, ja que per ara aquesta n'és l'única aparició. Podria ser considerat l'ètnic d'una ciutat desconeguda, que és la proposta de lectura dels editors de *IG*, o bé, seguint A. Wilhelm, veure-hi la forma de demòtic Φρεαρρία, amb monoftongació de εα en η i grafia simple de la geminada. Si realment es tractés d'un demòtic, no ens trobaríem pas davant un epitafi per a un metec, sinó per a una ciutadana atenesa, i alhora aquest seria l'exemple més antic conegut d'una forma femenina de demòtic⁶²⁶.

2. CEG 492

Estela de marbre de principis del segle IV, trobada a Torici, actualment perduda. No n'hi ha cap descripció.

saec. IV *in.* (Kaibel)

ed. Kaibel 1878, núm. 23; *IG* II 3820; *IG* II² 11780; *GVI* 83; *CEG* 492.

Καλλίμαχος

Καλλιμάχου |μνημείον |έν ανθρώποι|σι τόδ' ἔσται·|

χαίρετε δ' οἱ παριόντες, |έ(γ)ώ δὲ λι|πών πατρίδ|α ἐνθάδε κεί|μαι

δύσμο|ρος, ὁδὲ φίλος γο|νέας ἐπιδών.

“Cal·límac. Aquest serà el record de Cal·límac entre els homes. Salut, caminants, jo, havent deixat la pàtria, jec aquí, malaurat sense poder mirar pels pares”.

I. 8 *lapis*: ΕΠΙΩ.

⟨O⟩ ~ ⟨OY⟩

η < *ā

dat. pl. -οισι

En la inscripció, s'hi observa la grafia ⟨O⟩ tant pel diftong /ou/ originari (ὄδε < οὄδε) com per la /ō/ procedent d'allargament compensatori (φίλος < φίλους).

Cal·límac, l'honorat en l'epitafi, és clarament un estranger que ha deixat la seva pàtria, λιπών πατρίδα, per venir a instal·lar-se a Atenes, on ara hi reposa el seu cos, ἐνθάδε κείμαι. No hem pogut trobar indicis que ens permetin precisar quina fou la pàtria originària de Cal·límac; ni les característiques de la llengua, que és àtica amb algun tret esporàdic de llengua homèrica (ἀνθρώποισι), ni l'onomàstica ens hi ajuden. S'hi afegeix que la pedra està actualment perduda i tampoc no en tenim cap descripció de les característiques físiques ni de la possible iconografia.

Cal·límac degué morir de jove, ja que el lament de no ser capaç de cuidar als seus pares quan siguin vells és típic dels epitafis per a ἄωροι. És un lament que apareix sovint ja que va en contra de l'evolució natural en la qual el fill ha de ser qui es cuidi dels pares en la vellesa i els enterri quan siguin morts; la situació inversa és considerada el més gran infortuni. Per això Cal·límac és anomenat δύσμορος.

⁶²⁶ Altres demòtics femenins en epitafis citats a Wilhelm 1978, 74, en general molt més tardans: *IG* II² 5276 (Ἀγνουσία, *saec.* II dC), 5428 (Ἐξωνής = Αἰξωνίς, *saec.* II/III dC), 6285 (Ἰκαριόθεν, *a.med. saec.* IV, el qual no és propiament una forma femenina, ja que el demòtic format amb l'afegit de la partícula -θεν presenta una única forma tant pel masculí com pel femení), 6780 (Μαραθωνία, *saec.* II dC), 6810 (Μαραθωνία, *aet. imp.*) i 7764 (Φυλασία, *saec.* II/III dC).

3. CEG 507

?

Fragment d'una estela de marbre amb fris i relleu on s'hi veu una figura humana asseguda, al seu costat una figura jove dreta, i a l'extrem dret del relleu, un home adult amb barba. El lloc de procedència és desconegut però per l'estil de la producció ha estat assignat a l'Àtica. Actualment conservat al Museu *J. Paul Getty* de Malibú. Mides: 0,2 d'alçada, 0,39 d'amplada i 0,11 de profunditat.

ca. 400-350.

ed. Breslin 1974; Peek 1978, 261-262; SEG 28.440; CEG 507.

[^{ca. 13-16}-]αιε, Ἀγακλείδας μνήματι σὸς παῖ[ς]

[^{ca. 13-16}-].ον καὶ ἀδελφὰν <Δ>λαινέταν αὐτ[οῦ]

“El teu fill Agaclidas amb aquest monument (...) X i la seva germana Dièneta.”

l. 2 *lapis*: ΑΙΑΙΝΕΤΑΝ. l. 3 Breslin:]τον; Peek:]σον. l.3 Breslin, Peek: αὐτ[οῦ].

Litt. ion. a. 0,01.

\bar{a} originària

$\eta < * \bar{a}$ (μνήματι)

En l'epigrama, hi trobem la conservació de l' \bar{a} originària tant en els dos antropònims, Ἀγακλείδας i Δλαινέταν, com en l'acusatiu ἀδελφὰν, però en canvi la forma jònico-àtica μνήματι. Aquest ús no conseqüent de l'“alfa dòrica” sembla indicar que l'autor és un poeta d'origen jònico-àtic, que ha volgut introduir en la seva composició algun element del dialecte originari de la família de l'honorat en l'epitafi. La presència del vocalisme no àtic en els dos antropònims reforça la hipòtesi de l'origen estranger d'aquests personatges.

Arran de l'estil clarament àtic de l'estela, tant J. Breslin com W. Peek proposaven localitzar el lloc de procedència a una regió veïna, com Mègara, Beòcia o Epidaure. El primer a assignar-li una procedència àtica fou P.A. Hansen, a partir d'una indicació de M.L. West.

4. CEG 576

?

Estela de marbre, trencada per la part superior, decorada amb dues rosetes sota la inscripció. Fou trobada a la Via Sacra prop la porta del Dípilon i actualment està conservada al Museu Epigràfic d'Atenes. Mides: 1,74 d'alçada, 0,52 d'amplada i 0,16 de profunditat

post. med. saec. IV.

ed. Koumanoudes 3074; Kaibel 1878, núm. 77; *IG I* 3877; *IG II*² 11907; *GVI* 548; CEG 576.

PROCEDÈNCIA DESCONEGUDA

παῖδά τοι ἰφθίμαν Δαμινέτου ἄδε Κρατίσταν, |
 Ἄρχεμάχου δὲ φίλαν εὖνιν ἕδεκτο κόνις, |
 ἄ ποθ' ὑπ' ὠδίων στονόεντι κατέφθιτο πότμωι, |
 ὄρφανὸν ἐμ μεγάροις παῖδα λιποῦσα πόσει.

“Aquesta pòls ha acollit a Cratista, filla molt honorable de Damènet i esposa estimada d’Arquèmac, la qual ha mort pels dolors del part en un destí ple de lament, deixant a l’espòs un fill orfe dins la llar.”

Litt. a. 0,011.

$\bar{\alpha}$ originària

ἕδεκτο

dat. pl. -οις

$\mu < \nu / _ \mu$

La llengua de l’epigrama és majoritàriament el dòric literari, amb la conservació conseqüent en tot el text de l’ $\bar{\alpha}$ originària, i una gran presència de formes homèriques, com ara la forma atemàtica ἕδεκτο del verb δέχομαι / δέκομαι⁶²⁷ i gran part del lèxic (ἰφθίμαν, εὖνιν, στονόεντι, πότμωι). La desinència de datiu plural -οις és característic tant dels dialectes dòrics com de l’àtic, però no sol trobar-se en posició anteconsonàntica en el jònic literari.

Especialment destacable és l’ús de l’adjectiu ἰφθίμαν, que en l’èpica apareix en femení només en relació a dones de l’alta aristocràcia i, tot i que l’etimologia no és clara, sembla que fa referència al seu elevat grau de τιμή⁶²⁸. Podria ser un indicatiu que tant la família del pare com la del marit formaven part de l’elit de la societat atenesa, tot i tractar-se en el cas de Demènet i la seva filla Cratista d’una família de procedència estrangera. Segons Kaibel, Demènet podia haver estat un personatge d’origen dòric que donà la seva filla Cratista a l’atenès Arquèmac en matrimoni.

El tema de la mort en el part es troba també de vegades reflectit en els relleus funeraris, i en la seva iconografia ha estat posat en relació amb la mort del soldat en el camp de batalla⁶²⁹.

5. IG II² 10466

?

Fragment de pedra eleusina. Mides: 0,19 d’alçada, 0,23 d’amplada i 0,14 de profunditat.

saec. IV.

ed. IG II 5,4340; IG II² 10466.

[--]ναπ[--] | Φαιδρ[--] | Τυραθ[--]
 “...nap..., fill/a de Fedr..., de ...”

Litt. a. 0,02, στοιχηδόν.

⁶²⁷ Cf. *Il.* 15, 88 i Chantraine 1958, 296. La forma atemàtica la trobem també en Píndar, *O.* 2, 49, i Simònides, *AP* 7, 25.

⁶²⁸ Cf. Athanassakis 1971, esp. pàgines 17-21 pel seu significat aplicat a les dones.

⁶²⁹ *Vid.* nota 108.

PROCEDÈNCIA DESCONEGUDA

En aquest epitafi ens trobem davant un altre possible ètnic desconegut. El caràcter fragmentari de la inscripció dificulta qualsevol proposta d'interpretació, i fins i tot ha estat posat en dubte que es tracti d'un epitafi⁶³⁰.

⁶³⁰ Cf. W. Peek 1942, 212 núm. 7, amb l'afirmació que en epigrafia àtica els epitafis, fora dels mètrics, no estan mai escrits en *stoichedon*. Existeixen, però, nombroses inscripcions funeràries àtiques escrites en *stoichedon*. Vid. per exemple, en el nostre recull, les núms. II 1, XXVII f 2, XXXIX 2, XLII 2. I no es tracta pas d'un tret exclusiu d'inscripcions per a estrangers, també el trobem en *IG I³* 1305ter, 1307bis i 1337.

Conclusions

Amb aquest catàleg presentem reunides per primera vegada les inscripcions funeràries per a estrangers trobades a Atenes i datades entre els segles VI i IV aC. La recopilació ha estat feta principalment a partir dels *corpora* epigràfics *IG I*³ i *IG II*², amb l'afegit de material publicat posteriorment en diverses revistes i monografies intentant ser el més exhaustius possible. Per a optimitzar-ne la consulta, aquestes inscripcions han estat organitzades en un primer nivell geogràfic segons el lloc de procedència de les persones citades, i dins d'aquesta classificació, presentades en ordre cronològic.

Considerem de vital importància en aquest tipus d'inscripcions, on la informació que ens dóna el text és més aviat escassa, donar una presentació el màxim de completa per a facilitar-ne el treball interdisciplinari. És per això que cada una de les entrades, a més de donar la publicació principal, altres edicions de la inscripció i la datació proposada, dóna informació també del lloc de trobada, la descripció arqueològica i iconogràfica de la pedra, i les informacions epigràfiques bàsiques (propostes de lectura diverses, tipus d'alfabet, alçada i formes destacables de les grafies). Un apèndix al final del treball inclou les imatges d'alguns dels epitafis del catàleg. Amb la constitució d'aquest corpus aportem una eina de treball a estudiosos de diferents disciplines que s'interessin per la població estrangera de l'Atenes tardo-arcaica i clàssica.

Per a cada una de les inscripcions proposem una traducció, que en molts casos és la primera que se'n fa. No es tracta pas sempre de traduccions fàcils, ja que sovint ens enfrontem a textos breus i de context difícil, a més de les dificultats de lectura en inscripcions fragmentàries o danyades. Som conscients que una traducció comporta sempre una interpretació del text, i que algunes de les nostres decisions poden ser qüestionades, però ens ha semblat necessari, donada la nostra formació bàsicament filològica i l'orientació cap als aspectes de llengua que hem donat a la segona part d'aquest treball, enfrontar-nos a aquests textos i presentar clarament al lector quina n'ha estat la nostra lectura i interpretació.

A continuació de la traducció presentem en esquema els trets de llengua més destacables, posant especial èmfasi en les característiques dialectals no coincidents entre el dialecte àtic i el del lloc d'origen de la persona a qui ha estat dedicat l'epitafi. Aquesta presentació esquemàtica és àmpliament desenvolupada en el capítol "Anàlisi formal" (pàgines 273-344).

La brevetat de les inscripcions funeràries fa que siguin un objecte d'estudi de vegades poc agraït i que calgui combinar diferents disciplines científiques per a extreure'n el màxim d'informació possible. És per això que, per a ampliar la utilitat d'aquest catàleg d'inscripcions, ens ha semblat necessari oferir un comentari individual dels epitafis més interessants des de dos punts de vista. En primer lloc, ens centrem en aspectes formals de la inscripció, ja siguin qüestions de llengua, interpretacions alternatives a les lectures proposades pels editors, apunts onomàstics o, especialment en el cas dels epigrames, qüestions d'estil. La segona direcció en els comentaris individuals aborda els aspectes de contingut, la seva interpretació i contextualització històrica i institucional dins les relacions polítiques, econòmiques, laborals, militars, d'Atenes amb les ciutats de procedència d'aquests estrangers, així com el testimoni que aporten respecte a mecanismes jurídics d'integració dels estrangers, el mateix estatus de metec, o els diferents aspectes sociològics dels estrangers afincats a Atenes.

CONCLUSIONS

Els comentaris inclosos en el catàleg no han perseguit pas l'objectiu d'esgotar les possibilitats d'anàlisi de les inscripcions recollides sinó tot el contrari, pretenen obrir camins de reflexió i ser un estímul per a empènyer altres especialistes a "estirar el fil" d'uns documents epigràfics que, fins ara, han estat poc estudiats. Tot seguit presentem algunes de les conclusions més destacables a les quals hem arribat en les nostres reflexions a partir de l'anàlisi de les inscripcions respecte a qüestions de *realia*:

Les inscripcions funeràries són documents de gran valor per a ajudar a perfilar la gènesi i l'evolució d'institucions destinades a estrangers en la *polis* grega:

a. La institució de metec. L'epigrama núm. **XXVII c 1** aporta el testimoni de la menció més antiga fins ara coneguda del mot μέτοικος en la forma arcaica μετάοικον. Aquesta inscripció està datada a l'últim decenni del segle VI, entre trenta i cinquanta anys anterior als següents testimonis epigràfics i literaris del mot, que es donen a Atenes i a dues ciutats lòcries. En la nostra opinió, hi ha indicis suficients per a entendre "metec", en el nostre epitafi, ja en el seu sentit tècnic d'estranger afincat a la *polis* i integrat a la comunitat a través d'una regulació que li garanteix drets i deures. Es una dada de gran importància per a la cronologia i evolució de la institució de metec.

b. La proxenia. Un dels privilegis de la *proxenia* sembla que era la de rebre els honors d'un funeral públic en el cas que el pròxenos morís a la ciutat d'acollida. Així un dels testimonis més antics del mot a Grècia és un epitafi del final del segle VII trobat a Còrcira⁶³¹. En l'àmbit atenès, els testimonis són posteriors, però també un dels epitafis del recull, núm. **XXIII 1** datat entre el 460 i el 450, constitueix una de les aparicions més antigues del mot a Atenes. L'interès d'aquest epigrama rau, a més de testimoniar el pagament dels funerals públics per part de la *polis* atenesa, en el testimoniatge de l'antiguitat de les relacions d'Atenes amb Selímbría, la pàtria del *proxenos*, així com de la barreja dialectal jònica i dòrica que existia en aquesta colònia grega de la costa tràcia i que reflecteix molt bé el fet, conegut o intuït també en altres casos, de la participació conjunta en els establiments colonials de poblacions procedents de diferents comunitats gregues.

Una segona inscripció (núm. **X 11**) aporta nous aspectes a la comprensió dels honors que formaven part de la concessió de la *proxenia*. Es tracta d'un epitafi del segle IV dedicat a la dona i la filla d'un *proxenos*. En aquest cas ens trobem probablement davant d'un epitafi de caràcter privat, del qual en deduïm que l'honor de rebre funerals públics estava destinat únicament al *proxenos* i al seus fills, que n'heretaven habitualment la *proxenia*, però no pas a la dona ni a la filla. En tot cas, en la nostra inscripció es posa de manifest que la pertinença a la família d'un *proxenos* és motiu d'orgull social. En el comentari a aquest epitafi, a més, hem trobat indicis versemblants per a la identificació d'aquest *proxenos* amb un personatge megarès a qui és atorgada la *proxenia* en un decret atenès del primer quart del segle IV, és a dir, en un document epigràfic de caràcter eminentment polític-jurídic.

c. La isoteleia. El que en un principi era probablement un dels privilegis de caràcter fiscal associats a la *proxenia*, sembla deslligar-se'n especialment al segle IV. En tretze epitafis atenesos, en lloc de l'ètnic identificador de l'origen de l'estranger, i de qualsevol referència a la seva vinculació institucional amb Atenes, hi apareix el mot ἰσοτελής, que

⁶³¹ CEG 143.

CONCLUSIONS

amb molta probabilitat ha de ser interpretat com un títol d'estranger privilegiat, del qual la família del difunt se sent orgullosa. El fet que aquest privilegi pot afavorir les relacions d'Atenes amb l'exterior, especialment l'establiment a la ciutat de persones i famílies importants dins la indústria i/o el comerç ja ha estat posat de manifest altres vegades. En el nostre cas, hi afegim una dada més que contribueix a confirmar aquesta situació: quasi tots els monuments funeraris dedicats a *isoteleis* són força rics, cosa que indica que es tractava de famílies amb un fort poder econòmic.

Les inscripcions funeràries, en tractar-se de documents de caràcter privat, també són una font d'estudi per a aspectes sociològics. En aquest àmbit hem de tenir especialment en compte l'atzar de les troballes epigràfiques i no caure en el parany de considerar aquest recull una "mostra representativa" de les característiques socio-culturals i ètniques dels estrangers integrats a la societat atenesa, a partir de la qual es podrien fer estadístiques de comportament. Però tot i les necessàries precaucions, hi ha determinats aspectes de la sociologia d'aquest grup que hi queden ben reflectits.

a. La presència de grups familiars a les inscripcions indiquen l'existència d'estrangers definitivament establerts a Atenes, i no únicament estrangers de pas o comerciants que hi residien algunes setmanes o mesos l'any. Especialment interessants són aquells epitafis per a matrimonis on veiem que l'home i la dona procedeixen de ciutats o regions diferents entre si. En aquests casos podem suposar que les respectives famílies residien de feia temps a Atenes i ells hi havien nascut o arribat de nens, i també és un indici de la mescla entre la població estrangera d'orígens diversos que habitava la *polis*.

b. Els oficis. El que és quasi impossible de trobar en els epitafis per a ciutadans atenesos, una referència a l'ofici exercit, ho trobem esporàdicament en les inscripcions funeràries per a estrangers. El llistat d'oficis que documentem entre la població estrangera d'Atenes inclou dues dides (**VI 1** i **LIV 5**), un auleta (**XI 19**), un sabater (**XXIII 3b**), un endeví (**XXVII a 2**), un forjador (**XXXVI 1**), dos soldats (**XLII 4**), un catapulte (**XLII 6**), un capità de vaixell (**XLIV 17**), un miner (**XLIV 21**), un tallador de fusta (**XLV 1**), un esquilador (**XLV 3**), un metge (**XLIX a 1**) i un teixidor de borra (**LII 1**). A partir de la iconografia d'algunes esteles o d'altres elements de l'epitafi podríem afegir-hi potser un comerciant de vi (**XXI a 12**), un mercenari (**XXII 1**), un arquer (**XXIV 1**), un carnisser (**XLIII 3**), un actor (**XL 8**) i tres poetes (**XLIV 15** i **XL 24**). Els oficis que apareixen citats als epitafis són tant oficis de gran reconeixement social, com el de metge o d'auleta, com oficis artesanals, com un sabater o un teixidor. I l'orgull d'ofici és el mateix en uns i en altres: hi ha epigrames que elogien tant l'excel·lència de l'auleta i el metge com el del treballador de les mines i el tallador d'arbres. En el cas de les dides, queda palès el lligam estret amb les famílies per a qui treballaven, ja que a totes dues el monument funerari, amb epigrama inclòs, els el dedica la família a qui han servit.

És evident que, donat que són relativament pocs dins el nombre total d'inscripcions analitzades els casos en els quals tenim el testimoni de l'ofici o professió del personatge a qui l'epitafi està dedicat, no podem pensar que reflecteixen totes ni tan sols la majoria de les professions d'aquest col·lectiu. Però almenys aquest testimoni ens permet deduir algunes d'aquestes professions o oficis que es donaven dins la població immigrant, i que es tractava, amb tota versemblança, de professions amb una clara acceptació social dins la ciutat.

CONCLUSIONS

c. Les procedències. En aquest recull d'inscripcions ateneses hi estan representades pràcticament totes les regions del món grec, des de l'extrem oriental amb les zones de colonització del Mar Negre, fins a les d'occident, amb la Magna Grècia. Dins el llistat de procedències més properes, hi tenen un gran pes els procedents de ciutats pertanyents a la lliga àtico-dèlica, que tenien una relació estreta amb Atenes, tant en l'àmbit polític com en l'econòmic.

A més, també és de destacar el testimoni de la presència d'estrangers de procedència no grega, que semblen estar completament integrats dins la societat atenesa. Els epitafis no són molts, però sí de gran interès, tant per la seva dilatada cronologia, com pels subtils indicis respecte a les seves actituds envers la ciutat d'acollida. Com a mostres d'aquesta integració observem la inscripció bilingüe per a un cari, una de les inscripcions més antigues del catàleg i que formava part d'un monument de gran riquesa (**XXXIX 1**), els noms d'origen grec que duen un egipci i una egípcia (**LII 1 i 3**), un paflagoni honorat amb un epigrama que vol lligar el seu origen amb el dels herois homèrics (**XLIV 21**), el conjunt d'inscripcions per a fenicis que fins i tot adapten el seu nom a l'onomàstica grega (**LI**), i els tracis, que apareixen en el nostre catàleg ja fortament hel·lenitzats com a ciutadans de Maronea, colònia grega a la costa tràcia (**XXIII 9 i 15**).

d. Descens en el nombre de monuments funeraris al segle V. Estudis arqueològics ja havien posat de manifest que, un cop abandonada la tradició dels grans *kouroi* funeraris del segle VI, les troballes de monuments funeraris en el segle V, especialment en el període de la pentecontèia, disminueixen molt en nombre, mentre que al segle IV es donà de nou una gran expansió de l'art funerari. S'han cercat diferents causes per a aquest fenomen, lligat potser a la institució dels funerals públics o a les diferents regulacions del luxe funerari que coneixem per testimonis literaris⁶³². Siguin quins siguin els motius, constatem que aquesta tendència al segle V també es dona entre els estrangers, per als quals els epitafis de la primera meitat de segle són molt escassos, tan sols sis, un d'ells de caràcter públic (**XXIII 1**).

De les moltes direccions que pot prendre una anàlisi detallada del catàleg d'inscripcions funeràries per a estrangers a Atenes, i degut a la nostra formació bàsicament filològica, ens hem centrat especialment en l'estudi de la llengua. El que en cada una de les inscripcions dels corpus ha estat presentat com a esquema, és àmpliament desenvolupat en un capítol específic, que constitueix una part central de la tesi, i les conclusions del qual, a més del seu interès directe des del punt de vista dialectal i estilístic, aporten indicis que ajuden a reconstruir situacions concretes derivades del contacte de poblacions d'origen polític o ètnic diferent.

Abans d'entrar dins l'anàlisi específica de les varietats de caràcter lingüístic, cal fer algunes consideracions sobre el tipus de documents amb els quals treballem.

El conjunt de la documentació va des del segle VI fins al final del IV i engloba quasi totes les regions del món grec. És, però, molt discontinua en l'espai i en el temps: no comptem amb el mateix volum de testimonis per a totes les regions d'origen dels estrangers a Atenes, algunes hi estan representades tan sols amb un o dos epitafis, i en pràcticament cap d'aquestes regions els testimonis estan repartits equitativament al llarg del període cronològic estudiat. Aquesta és una situació que es dona molt sovint en els estudis epigràfics i ens obliga a ser molt curosos amb les conclusions, ja que poques

⁶³² Cf. Stupperich 1977, 71-86 i 243-250.

CONCLUSIONS

vegades podem resseguir una evolució en tots els seus estadis, sinó que el que tenim són moments puntuals, fotogrames que cal intentar ordenar per a recuperar una part de la pel·lícula.

Una altra dificultat ve donada pel tipus de documents. Els epitafis són, en general, inscripcions molt breus on moltes vegades tan sols hi llegim un antropònim i un ètnic, de vegades el nom del pare en genitiu. Ocasionalment, una inscripció està dedicada a més d'una persona, amb la qual cosa hi podem observar l'estructura de grups familiars. Aquesta brevetat de les inscripcions fa que la nostra anàlisi lingüística es redueixi sovint a aspectes fonètico-morfològics, tenint en compte que els casos que llegim són quasi sempre el nominatiu i el genitiu singular. No tot són dificultats, també tenim l'avantatge que es tracta, en la major part dels casos, d'inscripcions de caràcter privat, on la llengua hi és, en principi, menys "controlada" que en les públiques. En tractar-se de documents de transmissió directa, fins i tot en el cas dels epigrames, les convencions literàries hi apareixen contaminades per situacions que tenen a veure amb diferents aspectes de la realitat en què es donen.

ANÀLISI FORMAL:
LINGÜÍSTICA I ESTILÍSTICA

Les 485 inscripcions que conformen el nostre corpus les hem analitzat en aquest apartat sota l'aspecte de la llengua. Abans de presentar els resultats de l'estudi, donem una visió global de la seva distribució cronològica i geogràfica.

Les inscripcions més antigues del recull són del segle VI i estan dedicades a persones provinents quasi exclusivament de zones jònies: Delos (1), Naxos (1), Samos (3), Cària (1), Teos (1), i dues inscripcions assignades a la Jònia en general ja que hi manca una indicació geogràfica concreta però les característiques de la llengua ens porten a una zona de parla jònica.

Del segle V n'hem recollit 73 inscripcions, 55 d'elles datades a partir de la meitat de segle, 12 a cavall dels segle V i IV i tan sols 6 pertanyents a la primera meitat de segle. Les procedències en aquest segle són molt més diverses i engloben totes les regions del món grec, així com també zones de població no-grega.

La major part, 403, pertanyen al segle IV. Cronològicament, aquests 403 epitafis es reparteixen de la següent manera: 152 inscripcions fins a la meitat de segle, 103 inscripcions de la meitat al final de segle, 124 inscripcions estan datades al segle IV sense que sigui possible precisar més i, finalment, 24 inscripcions datades o bé a final de segle o bé a cavall dels segle IV i III.

Pel que fa a les zones més altament representades, destaquen les 57 inscripcions dedicades a persones procedents de Beòcia, les de les zones amb més presència colonial atenesa com la Calcídica (27) i la Tràcia (25), Samos (17) i les zones de grans contactes comercials i polítics: la Jònia (33) i la Cària (12), el Pontos Euxí (43) amb Bitínia (11) i Xipre (30).

Per a l'anàlisi lingüística hem pogut comptar amb els estudis realitzats els últims anys, tant sobre la *koiné* jònico-àtica com sobre bona part dels dialectes grecs, i que citem en els apartats corresponents. Una part dels dialectes resta però encara poc estudiat, de vegades a causa de la manca de testimonis de l'època dialectal; per a les seves característiques en hem basat doncs en les obres clàssiques de F. Bechtel, A. Thumb (corregida per E. Kieckers i A. Schrerer) i C.D. Buck.

PELOPONNÈS

I. Egina

El dialecte argòlic està compost de dues variants dialectals: l'occidental i l'oriental⁶³³. Egina pertany a la variant oriental, que es distingeix de l'occidental per ser més innovadora. Un exemple n'és l'evolució del sistema vocàlic, que amb la primera i segona onada d'allargaments compensatoris passa a tenir per a les vocals llargues quatre graus d'obertura⁶³⁴, com en el jònic-àtic.

El nostre recull conté 10 inscripcions per a persones procedents d'Egina. Les més antigues estan datades al segon quart i a l'últim quart del segle V. La inscripció núm.3 pertany a l'inici del segle IV, les núms. 4-6 a la meitat, la núm. 7 és posterior a la meitat de segle i les núms. 8 i i. s'inclouen amb una datació imprecisa al segle IV. La inscripció núm. 9 ha estat datada entre els segles IV i III.

La inscripció més antiga és lamentablement massa fragmentaria per a poder extreure dades de la llengua utilitzada, a més de no estar assegurada la seva procedència de l'Àtica. Tot i això posem de manifest que l'únic antropònim conservat complet presenta una forma clarament no àtica, Γυρίδας.

En la resta d'inscripcions, datades entre finals del segle V i el segle IV, observem un predomini dels trets àtics tant en els ètnics, dels quals no en tenim ni un sol exemple en la forma argòlica originària, com en els antropònims, adaptats també majoritàriament a l'àtic. Tan sols en alguns noms propis s'hi han mantingut característiques del dialecte argòlic:

- En la inscripció núm. 3 hi llegim l'antropònim femení Νικασώ, amb conservació del vocalisme dòric de l'arrel, acompanyat de l'ètnic Αιγιναία, forma ambigua ja que tant podria respondre a la conservació del vocalisme dòric com al fenomen àtic de la retrotracció. Cal afegir que en la mateixa inscripció també hi trobem trets àtics com la desinència de genitiu en Αιγινήτο i el també genitiu Εὐμάροϛ amb un final -οϛ per contracció de -εοϛ.

- L'epitafi núm. 4, datat ca. 365-340, és l'únic del grup que conté un epigrama. La llengua utilitzada és clarament àtica (ἦδε, στήλη, πάτραν i ἐπωνυμίαν, fins i tot l'ètnic Αιγινήτης) i no hi trobem cap influència destacable de la llengua homèrica. Al costat d'aquest clar domini de l'àtic, s'hi ha conservat un únic tret del dialecte originari en el genitiu patronímic Τερέια, amb $\bar{a} < *-\bar{a}o$. Aquesta forma és explicable si observem que el tema principal de l'epigrama és la identitat del personatge i els seus orígens: ens parla del seu nom, el del seu pare i el de la pàtria, a més de donar-nos el pseudònim que l'identificà en vida. Sembla que, a través de la conservació de la forma dialectal en el nom del pare, s'hagi volgut remarcar la seva identitat i el seu lligam familiar amb Egina.

- La inscripció núm. 5 presenta dos antropònims femenins amb conservació del vocalisme dòric en el final \bar{a} : Γοργίππα i, potser, Οστα⁶³⁵. De nou ens trobem amb barreja de trets dialectals en una mateixa inscripció, ja que l'ètnic de Gorgipa també està escrit en la forma àtica.

⁶³³ Hipòtesi formulada en primer lloc per A. Bartoněk (Bartoněk 1972) i àmpliament desenvolupada en l'estudi de M.P. Fernández Álvarez (Fernández 1981).

⁶³⁴ Cf. Fernández 1981, 63-66: En l'argòlic oriental, les dues primeres onades d'allargaments compensatoris donen com a resultat noves vocals llargues tancades /ē/ i /ō/. Per contra en l'argòlic occidental es confonen amb /ē/ i /ō/ originàries. Per a una visió global de les diferències entre ambdues variants, *vid.* Fernández 1981, 237ss.

⁶³⁵ Per les dificultats de lectura i interpretació d'aquest antropònim, *vid.* el comentari a la inscripció.

II. Coríntia

El dialecte dòric corinti es considera proper al dialecte de Mègara i a l'argòlic oriental⁶³⁶. Les inscripcions arcaiques de Corint donen poca informació sobre el dialecte utilitzat, més coneixements se'n tenen a partir de les inscripcions de la seva colònia Corcira. Interessant en les inscripcions arcaiques de Corint són les diverses grafies per a les vocals de timbre /e/: ⟨B⟩ és utilitzat per a /ɛ/ i /ē/ originària, E grafia el diftong /ei/ originari i la /ē/ procedent d'allargament compensatori i contracció⁶³⁷. La grafia B per a /e/ deixa d'usar-se a Corint aproximadament a la segona meitat del segle V⁶³⁸.

Hem recopilat vuit inscripcions per a persones procedents de la Coríntia, set d'elles provenen de la *polis* Corint i una de Fliünt (núm. 5). La més antiga està datada poc després de la meitat del segle V, i la resta pertanyen al segle IV: les núms. 2 i 3 a l'inici, núms. 4 i 5 amb posterioritat a la meitat de segle i núms. 6 al 8 en un moment imprecís del segle IV.

Les inscripcions núms. 1, 2, 4, 6 i 7 no presenten cap tret exclusiu ni del dialecte corinti ni de l'àtic, ja que per exemple el vocalisme final de l'ètnic femení Κορινθία pot correspondre tant a la conservació de la *ā* originària com al resultat de la retrotracció de l'àtic. Destacable és el fet que la inscripció més antiga (núm.1), de la segona meitat del segle V, ha estat escrita en l'alfabet arcaic de Corint.

En les tres inscripcions restants sí que hi podem observar característiques dialectals:

En primer lloc tenim un epigrama datat a l'inici del segle IV (núm.3), en la qual hi observem un ús exclusiu de l'àtic. No s'hi ha conservat cap característica del dialecte corinti i la influència homèrica es reflecteix en el vocabulari i en l'ús d'una fórmula com κλέος ἀθάνοντον⁶³⁹.

És destacable la inscripció núm. 5, que presenta una forma molt poc habitual de l'ètnic de Fliünt, Φλειήσιος. Considerem aquesta forma un hiperjonisme, ja que pràcticament tota la resta de testimonis literaris i epigràfics, incloent-hi el joni Heròdot⁶⁴⁰, ens transmeten Φλειάσιος. Un paral·lel per la forma que llegim en aquest epitafi el presenten dues inscripcions pertanyents als comptes dels naopes de Delfos, en les quals s'hi recullen les contribucions fetes. Les inscripcions estan datades una a la primavera de l'any 360 i l'altra a la del 357 i contenen el text següent:

CID II, 4 Columna I, 49-54

Κλεινώι Φλειησίη
ὀβολοὺς τρεῖς
Ἐχενίκη Φλειησίη
ὀβολός, ἡμιωβέλιον.
Κλεονίκα Φλειησίη
ὀβολός, ἡμιωβέλιον.

CID II, 7 A, 5

Φλειήσιοι δρ[αχμάς - - -]

⁶³⁶ Vid. Schmitt 1977, 34-35, que els engloba tots tres en un grup dialectal "sarònic".

⁶³⁷ Cf. Thumb-Kieckers, *Handbuch*, 128.

⁶³⁸ Cf. Jeffery 1990², 114-115.

⁶³⁹ Per al comentari d'aquesta fórmula, vid. el catàleg d'inscripcions.

⁶⁴⁰ Hdt. 9, 28, 4; 31, 3 i 85, 3. Tan sols en el Lèxic de Photius hi trobem una forma amb η en la següent glossa: Φλειήσιον· τὸ Φλιάσιον πεδίων· Ἀριστοφάνης, glossa que el seu editor, S.A. Naber, considera corrupta.

L'editor de les inscripcions considera que aquesta és una forma "paradoxal" i les considera influïdes pel *naopos* que ha gravat les contribucions. Observem, però, que es tracta de formes jonitzades (cf. també el final -ίη) poc esperables en zona de parlars dòrics i que, en tots els altres ètnics de la inscripció, s'hi han respectat les formes dialectals pròpies⁶⁴¹. Aquestes són les dues úniques inscripcions dèlfies que contenen la forma hiperjonitzada de l'ètnic, i en les inscripcions posteriors s'hi llegeix sempre la forma regular Φλειάσιος, fins i tot en una inscripció datada tan sols un any després⁶⁴².

Aquest període cronològic tan concret per a l'ús de l'ètnic ens sembla que es pot posar en relació amb la situació política de la *polis*: Fliünt manté durant els segles V i IV constants enfrontaments amb Argos i, en la guerra coríntia, les incursions des d'Argos i Sició al seu territori l'obliguen a acceptar una aliança amb Esparta⁶⁴³. Per desfer-se de la voluntat de domini espartana, tanca l'any 362 una aliança amb Atenes⁶⁴⁴. Els hiperjonismes a les inscripcions de Delos coincideixen cronològicament amb aquesta aliança i podria ben ser que es deguessin a una voluntat de diferenciar-se dels seus veïns peloponesis mostrant una identitat predòrica⁶⁴⁵. Possiblement també la voluntat de destacar aquesta autoctonia mítica es troba darrera la grafia de l'ètnic en el nostre epitafi.

Juntament amb aquest hiperjonisme, també trobem en l'epitafi una forma àtica en el genitiu Ἐρμωγένους, amb final -ους per un tema en -σ-.

L'única inscripció funerària del grup que manté clarament un tret exclusiu del dialecte corinti és la núm. 8, en la qual l'antropònim Κληγόρας presenta la monoftongació no àtica -εFα->-εα->-η-⁶⁴⁶.

III. Sició

El dialecte de Sició s'inclou també dins el dòric corinti⁶⁴⁷. El material epigràfic conservat és massa escàs per a poder observar-hi especificitats locals.

Hem recollit sis inscripcions dedicades a sicionis, totes pertanyents al segle IV. Les dues més antigues han estat datades abans de la meitat de segle, les núms. 3 i 4 al voltant de la meitat, la núm. 5 a la segona meitat i la restant en un moment indeterminat del segle IV.

En quatre dels epitafis (núms. 2, 3, 5 i 6) s'hi observen trets procedents clarament de l'àtic (η < *ā en Δημητρίο i Δημητρίου, en Εύβουλίδης, el genitiu Καλλίου amb

⁶⁴¹ Cf. Μεσσάνιοι a la línia 28 i Αθηναίος a la línia 67. Moralejo 1973, 35 també la considera un jonisme i apunta la possibilitat que es degui al fet de ser la forma més extesa o la de la parla del lapicida. L'autor observa que, en les inscripcions de Delfos, els noms geogràfics solen estar o bé escrits en la forma originària o bé escrits en jònico-àtic per influència de la *koiné*. Aquest sembla ser-hi l'únic jonisme.

⁶⁴² CID II 10,16, datada a la primavera del 356.

⁶⁴³ X. HG. 4, 4, 15 i M. Piérart, "Argolis", *Poleis*, 613.

⁶⁴⁴ IG II² 112.

⁶⁴⁵ Pausànies ens transmet diverses tradicions per a posar de manifest l'autoctonia dels fliasis al Peloponnès: Paus. 2, 13, 2 narra com alguns habitants de Flius, amb l'arribada dels doris al Peloponnès, haurien fugit cap a Samos; altres haurien restat a la ciutat. Aquesta fugida de fliesos cap a la Jònia també l'esmenta en parlar de la fundació de la *polis* de Clazomenes (Paus. 7, 3, 10). En explicar la fundació a Sició d'uns misteris dedicats a Demèter, hi esmenta que un dels antics reis de Flius, Arant, fou contemporani de Prometeu i tres generacions anterior a Pelasg i els autòctons atenesos (Paus. 2, 14, 4).

⁶⁴⁶ Aquesta monoftongació es dona de vegades en els dialectes nord-occidentals, en rodi, cos i cireneu (Buck 1955, 39 i Méndez Dosuna 1985, 86-89). La mateixa forma Κληγόρα del nom es troba documentada a Argos en dues ocasions, *vid. LGPN III. A, s.v.*, testimonis datats al canvi de segle IV-III i al segle III aC.

⁶⁴⁷ Cf. Thumb-Kieckers, *Handbuch*, 124-125.

desinència -ou per un tema en alfa), en canvi no trobem en la llengua utilitzada cap característica que sigui exclusiva del corinti.

Pel que fa al formulari, Pausànias⁶⁴⁸ explica que a Sició no és habitual fer gravar el nom del pare a l'estela funerària. No es pot oblidar que els viatges de Pausànias foren al segle II dC. i que aquest formulari que ens descriu per a Sició el trobem en època hel·lenística en quasi totes les necròpolis gregues. És molt dubtós que es puguin extrapolar les seves observacions al segle IV i les poques inscripcions que conservem de Sició⁶⁴⁹ no mostren en el formulari diferències destacables amb les d'altres *poleis* gregues. Tan sols podem posar de manifest que, en les inscripcions funeràries de sicionis a Atenes, en contra de la descripció de Pausànias, hi trobem habitualment el nom del pare al costat del nom del difunt, amb l'única excepció de l'epitafi núm. 5.

IV. Argos

El dialecte d'Argos forma part de l'argòlic occidental, més conservador que l'oriental d'Egina i Epidaure. Per exemple, manté durant més temps un sistema de vocals llargues amb tres graus d'obertura i la grafia *F* en posició inicial⁶⁵⁰.

Tenim tan sols dues inscripcions per a persones procedents d'Argos, una datada a la meitat del segle IV i l'altra a l'últim quart de segle. Tot i l'escassetat del material, ens permet posar de manifest que, en la inscripció més antiga (núm. IV, 1), hi podem veure un tret propi del dialecte argiu en el genitiu del nom propi Ἀνόχισ⁶⁵¹, mentre que en la inscripció de final de segle (núm. IV, 2), s'hi observa la presència d'un tret clarament àtic com és la desinència de genitiu -ou per a l'antropònim Καλλίας en la forma documentada Καλλίου

V. Epidaure

Epidaure pertany dialectalment a l'argòlic oriental, tal com l'illa d'Egina. En el nostre recull, els testimonis procedents d'aquesta *polis* es redueixen a una única inscripció

⁶⁴⁸ cf. Paus. 2, 7, 2, on es descriu l'estil dels monuments sepulcrales de Sició tal com Pausànias els ha pogut observar: τοῦτο μὲν δὴ χώμα ἐστὶ γῆς, αὐτοὶ δὲ Σικυώνιοι τὰ πολλὰ εὐκόπι τρόπῳ θάπτουσι· τὸ μὲν σῶμα γῆ κρύπτουσι, λίθου δὲ ἐποικοδομήσαντες κρηπίδα κίονας ἐφιστᾶσι καὶ ἐπ' αὐτοῖς ἐπίθημα ποιοῦσι κατὰ τοὺς ἀετοὺς μάλιστα τοὺς ἐν τοῖς ναοῖς· ἐπίγραμμα δὲ ἄλλο μὲν ἐπιγράφουσιν οὐδέν, τὸ δὲ ὄνομα ἐφ' αὐτοῦ καὶ οὐ πατρόθεν ὑπειπόντες κελεύουσι τὸν νεκρὸν χαίρειν. "Aquest (el monument sepulcral de Licos de Messènia) és un túmul de terra, però els mateixos habitants de Sició enterren en general d'una forma similar: enterren el cos a la terra, construint al damunt un fonament de pedra, hi alcen columnes i al damunt hi fan una coberta molt semblant als frontons que hi sol haver en els temples. No hi graven pas cap altra inscripció que el nom al damunt i, sense indicar el nom del pare, demanen de saludar al mort."

⁶⁴⁹ Vid. IG IV.

⁶⁵⁰ Cf. Fernández 1981, 237-238.

⁶⁵¹ Fernández 1981, 190-191: En dialecte argòlic, com en d'altres també, però no pas en àtic, s'hi ha generalitzat per als temes indoeuropeus amb alternança -i / -ei un grau zero per a tota la flexió, fet que comporta la creació d'un genitiu en -ιος. La forma àtica per a aquests genitius és -εος < -ειος amb pèrdua de la iota intervocàlica, però el cas dels antropònims és diferent, ja que en àtic passen a declinar-se com a temes en dental i presenten, per tant, un genitiu en -ιδος, tot i mantenir la forma d'acusatiu -ιν (Threatte, GAI 108-111 i Dubois 2005, 217).

datada a la meitat del segle IV. No conté cap característica dialectal específica de l'argòlic o de l'àtic⁶⁵².

VI. Lacònia

El dialecte lacònic, parlat a Esparta i les seves colònies a la Magna Grècia, Tarent i Heraclea, és relativament ben conegut gràcies al bon nombre d'inscripcions conservades i de cronologia prou àmplia, des del segle VII fins a l'època imperial⁶⁵³. S'observen dos períodes clars en la història del dialecte: l'anomenat "lacònic antic", que inclou les inscripcions escrites en alfabet epicòric fins al segle IV, i el "lacònic recent" que sorgeix en les inscripcions a partir del segle II dC. Entremig hi ha un espai cronològic d'uns quatre segles en el quals les inscripcions mostren una clara influència de la *koiné* jònico-àtica i la *koinà* dòrica⁶⁵⁴. En la reaparició del dialecte en les inscripcions, el lacònic recent mostra nombroses característiques que el distingeixen del lacònic antic, lamentablement el silenci epigràfic de quatre segles no permet observar-ne l'evolució i fins i tot ha estat considerat per alguns un dialecte "artificial". Aquest lacònic recent és l'antecessor de l'actual tsacònic, l'únic dialecte grec actual que es considera directe successor d'un dialecte grec antic⁶⁵⁵.

El nostre treball recull tres inscripcions dedicades a persones d'origen lacònic, totes datades al segle IV. Les dues més antigues, una de principis i l'altra del segon quart de segle, estan dedicades a citeris, fet que possiblement està en relació amb el domini que Atenes exerceix sobre l'illa al llarg de l'últim quart del segle V. L'epitafi més recent, de la segona meitat de segle, va dedicada a una lacedamònia.

Dues de les inscripcions són epigrames (núm. 1 i 3) i la llengua utilitzada és primordialment àtica.

En la inscripció núm. 1, un epitafi per a una dida, hi veiem el vocalisme àtic en els mots τήνδε δικαιοτάτην i en l'ètnic Κυθηρία. El mot τίθη per a dida també és d'ús exclusivament àtic⁶⁵⁶. El nivell de llengua és poc elevat, fet que es veu en la presència de mots com γῆ enloc de γαῖα i παῖδες enloc de υἱες, a més de la probable influència de l'àtic vulgar en la grafia ι per /e/ en l'adverbi ἰνθάδι⁶⁵⁷. Un tret no jònico-àtic el trobem en el vocalisme de la desinència de nominatiu del nom propi Μαλίχα, d'altra banda un nom d'origen probablement fenici.

L'epigrama núm. 3, també en àtic (μήτηρ, αὐτήν, el preverb κατα- sense apòcope) mostra un estil més literari i la presència de vocabulari homèric (ἀποφθιμένην, καταλείβεται, θρήνων, πενθίδιοι), així com de *koiné* (στεναχαί)⁶⁵⁸. En el cas del datiu

⁶⁵² La inscripció presenta el genitiu Ἡρο[δ]ώρου, amb grafia ⟨OY⟩ per a o llarga secundària com en àtic. En els dialectes argòlics, a diferència d'altres dialectes dòrics, la vocal llarga procedent de la contracció o + o es grafia també ⟨OY⟩ ja des d'època primerenca. (Fernández 1981, 56-57).

⁶⁵³ La llengua d'Alcmà, considerada també lacònic, aporta poques informacions per a la història del dialecte ja que, en tractar-se d'una llengua literària, està molt influïda per Homer i els lírics lesbis. Al caràcter literari de la llengua cal afegir-hi les interferències en la transmissió, ja que els gramàtics alexandrins van corregir els textos adaptant-los al dialecte de Cirene (Cf. Risch 1954).

⁶⁵⁴ Cf. Thumb-Kieckers, *Handbuch* 81.

⁶⁵⁵ Per a una visió general de la història del dialecte, *vid.* Schmitt 1977, 55-57.

⁶⁵⁶ τίθη es troba exclusivament en testimonis àtics, *vid.* Molinos 2005.

⁶⁵⁷ Cf. Teodorsson 1977, 178-182, que considera que la confusió ⟨E⟩ ~ ⟨I⟩ en epigrafia àtica es deu al caràcter obert de /i/ davant de consonant. En canvi, L. Threatte (*GAI* I 7.012b) ho considera simplement un error gràfic.

⁶⁵⁸ Cf. el comentari en el catàleg.

οἴκοις, la seva posició antevocàlica possibilita dues lectures: un jonisme procedent de la llengua èpica amb desinència -οισ' < -οισι + vocal, o bé la forma comuna a l'àtic i el dòric amb la desinència -οις.

La inscripció núm. 2, en prosa, també presenta una forma àtica en l'antropònim Διοκλείδης i cap característica exclusiva del dialecte lacònic.

VII. Messènia

El dialecte messènic té moltes semblances amb el lacònic, per la qual cosa se l'ha considerat de vegades dins el mateix grup, però les diferències que presenta indiquen més aviat un origen distint al costat d'una forta influència del lacònic deguda a la dominació política d'Esparta sobre la regió de la Messènia⁶⁵⁹. El dialecte messènic és mal conegut en època arcaica, ja que la majoria d'inscripcions es daten a partir del 369 i la influència de la *koiné* esdevé destacable cap al final del segle IV⁶⁶⁰.

El nostre treball inclou quatre inscripcions per a messenis. La més antiga està datada al segon quart del segle V, les altres tres pertanyen totes al segle IV: la núm. 2 a la meitat, la núm. 3 a la segona meitat de segle i la núm. 4 en un moment indeterminat del segle IV.

L'epitafi més antic conserva plenament les formes dialectals, tant en el nom propi com en l'ètnic. Cal afegir que l'alfabet utilitzat també és el messènic, és a dir que o bé el lapicida o bé el que ha marcat el text a la pedra han de ser d'origen messeni. Això fa pensar que existia una comunitat de messenis instal·lada a Atenes, la grandària de la qual ens és impossible de precisar. És un argument més a favor de la identificació del difunt amb el grup de ciutadans d'Ítome acollits a Atenes⁶⁶¹.

En les inscripcions del segle IV, hi trobem majoritàriament elements àtics: vocalisme àtic η < *ā, però ā /l_ i també en la /e/ breu de l'arrel -ξεν-⁶⁶² (núm. 3). L'única excepció es dona en la inscripció datada a la meitat de segle en l'antropònim Ἀρκείλας (núm.2), amb un final -λας, distint de l'evolució jònico-àtica de l'arrel amb el resultat -λεως, però que tampoc no es tracta d'una forma estranya en antroponímia àtica⁶⁶³.

També és àtica la grafia ⟨ΟΥ⟩ per a marcar la /ō/ procedent de contracció, ja que, en messènic, s'hi usa la grafia ⟨Ω⟩. La substitució de la grafia ⟨Ω⟩ per ⟨ΟΥ⟩ en la /ō/ procedent de contracció o d'allargament compensatori no s'observa en les inscripcions messènies fins al final del segle IV i principi del segle III⁶⁶⁴.

⁶⁵⁹ Schmitt 1977, 53ss. parla de "Lakono-Messenisch", tot i admetre les diferències entre un i altre, posades de manifest per Katicic 1959; una posició semblant la trobem en Bartoněk 1972, 185. Thumb-Kieckers, *Handbuch*, 103-105, distingeix el messènic del lacònic i considera el messènic format a partir d'un substrat pre-dòric i els adstrats del lacònic (per la dominació espartana) i el nord-occidental (pel retorn dels exiliats messenis que s'havien establert a Nàupactos).

⁶⁶⁰ Un decret de l'any 242 en el qual els messenis reconeixen l'ἀσυλία del santuari de Cos, on s'hi alçà la còpia trobada, presenta encara trets del dialecte messènic, cf. Harlow 1972, 21-31.

⁶⁶¹ Cf. comentari en el catàleg.

⁶⁶² ξεν- prové de ξενF- amb pèrdua de F. En àtic, la pèrdua de la wau darrera de líquida no comporta cap canvi en la vocal precedent, en canvi, en altres dialectes (jònic occidental i central, dòric argòlic, cretès, de Tera, Cos i Rodas), suposa l'allargament de la vocal precedent (Vid. Buck 49-50). Els mots πρόξενος i ξένος, amb el vocalisme breu, són dels trets de *koiné* que més primerencament s'observen en altres dialectes, ja sigui de l'àmbit jònic, dòric o eòlic, i tant sols s'hi manté la vocal llarga amb certa regularitat en els noms propis de les Illes de l'Egeu, Creta i la Cirenaica (cf. LGPN I i nota 862 d'aquest treball).

⁶⁶³ Vid. els nombrosos exemples d'antropònims en -λας recollits a LGPN II al llarg de totes les èpoques, i Threatte, *GAI* II, 51-51, per la coexistència en època clàssica d'antropònims en -λας en epigrafia àtica al costat dels més habituals en -λεως.

⁶⁶⁴ Cf. Harlow 1972, 22: les dues grafies conviuen fins al segle II, en què ⟨ΟΥ⟩ s'imposa.

VIII. Arcàdia

L'estudi del dialecte arcadi es redueix principalment als testimonis epigràfics procedents de les tres grans *poleis* arcàdies: Tègea, Mantinea i Orcòmenos i especialment als datats entre els segles V i IV⁶⁶⁵. Tot i que al segle IV comencen a aparèixer en les inscripcions arcàdies trets de *koinà* i de *koiné*, el dialecte arcadi continua usant-se en textos oficials fins al segle II aC⁶⁶⁶.

Algunes de les característiques del dialecte són: la vocalització de la sonant nasal en o, el tancament de la -o final en -v, la desinència de la veu mitjana -τοι, el tancament de la vocal ε en ι (especialment en la preposició ιν), i la nasalització de λ davant de consonant dental.

En el nostre recull, són tan sols cinc les inscripcions trobades per a persones procedents de l'Arcàdia. Una d'elles està datada al final del segle V, dues a la primera meitat del segle IV i les últimes dues a la segona meitat de segle.

Les dues inscripcions més antigues estan dedicades a persones procedents de la ciutat de Tègea i una altra per una dona de Mantinea. Les dues inscripcions més recents esmenten tan sols l'origen arcadi sense especificar cap ciutat i són més o menys contemporànies a la lliga arcàdia, existent entre els anys 371/370 i 338/7.

En l'aspecte dialectal, el més interessant és la barreja que presenten. En la inscripció més antiga, l'única pertanyent al segle V, (núm.1) ens hi trobem la forma arcàdia del nom propi (Λίσας) al costat de la forma àtica de l'ètnic (Τεγεάτης). A la inversa succeeix en la inscripció núm. 2, datada a principi del segle IV, una inscripció en vers amb múltiples trets de la llengua àtica (φυλάττω, el vocalisme en μητρός i Θεοίτης, la desinència mitjana en el verb κείται, el preverbi απο- en αποθανέν, el final de genitiu en Τεγεάτῳ) però on s'hi ha conservat l'ètnic en la forma arcàdia (Τεγεάτας). La inscripció núm. 3, de la primera meitat del segle IV, és l'única purament en dialecte àtic (el genitiu Σαώτῳ i el nominatiu Μαντινική).

Pel que fa a les inscripcions de la segona meitat de segle, una d'elles no mostra cap característica distintiva (núm.5) i l'altra (núm.4) és la que més clarament ha conservat els trets propis del dialecte originari en ambdós noms propis (Πραξίτας i Πραξιδάμου), tot i que inclou també un tret àtic en la grafia -ου per a /ῶ/.

Especialment destacable és la citada inscripció núm. 2, on la conservació d'un tret del dialecte propi manifesta l'orgull en la pròpia ascendència, per tal com el trobem en l'expressió Τεγεάτας Τεγεάτο que posa de relleu l'antiguitat de la pertinença de la família a la polis de Tègea⁶⁶⁷. Alhora, la forma àtica dels noms propis tant del difunt Θεοίτης com de la seva mare Νικαρέτης (gen.) ens fa pensar que es tractava d'una família de metecs establerta de fa temps a Atenes.

IX. Èlida i Trifília

El dialecte de l'Èlida és conegut sobretot per les inscripcions d'Olimpia, un bon nombre d'elles d'època arcaica i en alfabet epicòric. Alguns lingüistes han considerat el dialecte eleu un dialecte independent del grup nord-occidental, atribuint-li un substrat

⁶⁶⁵ Megalòpolis, la capital arcàdia fundada el 369, no ha aportat ni un sol text dialectal, cf. Dubois 1986, 13.

⁶⁶⁶ Cf. l'estudi detallat del dialecte arcadi de L. Dubois (Dubois 1986). La *koinà* s'hi nota especialment en les inscripcions del segle III, sota la influència política de la lliga aquea. Vid. també la recensió del llibre de L. Dubois per A. Lillo (Lillo 1988), que hi considera massa genèrica la descripció de la influència de la *koiné* sobre el dialecte arcadi, ja que en l'opinió d'A Lillo varia considerablement d'una regió a una altra.

⁶⁶⁷ Vid. també la conservació de la forma dialectal en la inscripció núm. I, 4 per un egineta.

eòlic⁶⁶⁸. En els estudis més recents, preval la visió que el considera part dels dialectes dòrics nord-occidentals tot i algunes característiques que li atorguen una aparença exòtica: el pas de /ē/ a /ǣ/, grafiada ⟨A⟩, i el rotacisme de /s/ final postvocàlica⁶⁶⁹. Pel que fa a Trifília, regió sotmesa políticament a l'Èlida, sembla que el dialecte es distingia de l'eleu en alguns aspectes, però la manca de testimonis no permet, per ara, aprofundir-ne l'estudi.

La influència de la *koiné* jònico-àtica s'hi documenta ja en decrets oficials aproximadament a la meitat del segle IV i mostren que, com en altres zones del món grec, les persones lletrades tenien una doble competència dialectal⁶⁷⁰.

Conservem dues inscripcions per a persones procedents de l'Èlida i una per a un trifili. De les dues inscripcions per a eleus, una està datada al principi del segle IV i l'altra a la meitat de segle, l'epitafi per a un trifili pertany a la segona meitat del segle IV.

Totes tres inscripcions mostren una clara influència de l'àtic, ja sigui en el vocalisme o en la forma de l'ètnic, per a la qual en ambdues ocasions hi trobem l'àtic Ἠλεῖος i mai l'elea Φαλειός⁶⁷¹.

L'antropònim Μαρσύας, que llegim en la inscripció per a un trifili (núm.3), no es testimonia en l'onomàstica atenesa fins al segle II. Es tracta d'un nom provinent de la mitologia i documentat principalment a la Grècia del Nord⁶⁷². Majoritàriament es documenta amb final -ās. En l'àmbit jònic, Heròdot presenta un genitiu Μαρσύεω amb η < *ā i metàtesi de quantitat⁶⁷³ i en un epigrama d'època imperial escrit amb estil jònic s'hi llegeix el vocatiu Μαρσύη⁶⁷⁴; també ha estat reconstruït en una inscripció de Samos de ca. 700 el nom Μαρ[σύης]⁶⁷⁵ amb vocalisme η, tot i que no hi ha cap altre paral·lel epigràfic d'aquesta forma de l'antropònim. Són testimonis massa escassos i incerts que no permeten confirmar l'existència d'una forma jònica de l'antropònim i per tant, tampoc no podem afirmar que en el nostre epitafi hi hagi conservació del vocalisme dòric. Sí que podem indicar que deu tractar-se d'un nom importat a Atenes, ja que aquest n'és l'únic exemple d'època clàssica conegut fins al moment.

⁶⁶⁸ Vid. Thumb-Kieckers, *Handbuch*, 64 i 236-237 i Bartoněk 1979, 117-8 i nota 12 o Bartoněk 1972.

⁶⁶⁹ Méndez Dosuna 1985, 313 i Méndez Dosuna 1980 i García Ramón 1975b, esp. 71-75.

⁶⁷⁰ Cf. Minon 1997.

⁶⁷¹ Tot i que l'anotació de digamma desapareix quasi completament de les inscripcions elees amb l'introducció de l'alfabet jònic, es manté en els testimonis de l'ètnic Φαλειός fins al segle III aC., que no comença a ser substituït a les inscripcions elees per la forma de *koiné* Ἠλεῖος fins als segles III i II aC. (Cf. Thévenot-Warelle 1988, 44 i 71-72). Vid. Harlow 1971, 43 i 45 pel manteniment de la F en l'ètnic Φαλείων en una inscripció de l'any 242 aC, mentre que en altres mots (p.ex. κατοικέοντων) ja s'hi ha perdut.

⁶⁷² Vid. *LGN* III.A, III.B i IV.

⁶⁷³ Hdt. 7, 26: en la descripció de la ciutat frígia de Celenes, Heròdot esmenta que allí s'hi troba, segons els relats mitològics, la pell de Màrsias, vençut per Apol·lo.

⁶⁷⁴ *AP* (Antip. Thess) 9, 266.

⁶⁷⁵ *AM* 87 (1972), 146 núm. XXI₄, inscripció sobre ceràmica que no ha estat inclosa en la recent edició de les inscripcions de Samos *IG* XII 6,1 i 6,2 dels anys 2000 i 2003.

GRÈCIA CENTRAL

X. Megàrida

El dialecte de Mègara, que és també el de les seves colònies a la Magna Grècia i al Pont, comparteix moltes característiques amb el de Corint i l'argòlic oriental, fins al punt que alguns autors parlen d'un grup dialectal sarònic que els engloba a tots tres⁶⁷⁶. Per a estudiar-ne el dialecte, però, comptem amb relativament poques inscripcions a Mègara, i les colònies tampoc no aporten material epigràfic gaire abundant⁶⁷⁷. En l'apartat de fonts literàries, en *Els Acarnesos* d'Aristòfanes (729-835) hi apareix un personatge megarès parlant en el seu dialecte, i les anàlisis d'aquest passatge mostren que la representació aristofànica del dialecte degué ser força acurada⁶⁷⁸.

La gran activitat comercial de Mègara fa suposar que el dialecte està sotmès a la influència de la *koiné* des de ben aviat, al segle IV aC probablement⁶⁷⁹.

S'ha conservat un nombre relativament considerable de 12 inscripcions funeràries ateneses per a megaresos. La més antiga pertany al tercer quart del segle V, dues més (núms. 2 i 3) han estat datades al final del segle V. La núm. 4 pertany a l'inici del segle IV, les núms. 5-7 a la primera meitat de segle, els epitafis núms. 8 i 9 a la meitat de segle i el núm. 10 a la segona meitat de segle. Resten dos epitafis, núms. 11 i 12, datats a un moment indefinit del segle IV.

Els trets dialectals dòrics els trobem en una inscripció del segle V, el genitiu Διοκλέδα en la núm. 2, i en una inscripció de la primera meitat del segle IV, el manteniment del vocalisme en l'antropònim Ἀγήτωρ (núm.5), que en jònico-àtic és Ἠγήτωρ. Aquest és l'únic tret específicament dòric en les inscripcions del segle IV, ja que en la resta hi dominen els trets àtics: el vocalisme η < *ā (núms. 6, 8, 9, 10 i 11), la desinència de genitiu -ου en un antropònim masculí de tema en -ā (núm. 7)⁶⁸⁰, el final de genitiu -εως per a un nom en -ευσ amb metàtesi de quantitat (núms. 4 i 11) i el també final de genitiu -κλέους < *-κλεφεως amb la contracció εο > ου (núm.9). També és un tret de l'àtic i de la *koiné* la declinació dels antropònims masculins en -ις com a substantius en dental, fet que observem en el genitiu Ζεύξιδος de la inscripció núm. 4⁶⁸¹.

⁶⁷⁶ Schmitt 1977, 35, que es basa en els estudis de Bartoněk 1971 (*non vidi*) per a incloure'ls tots en el grup "Saronisch". Vid. també Bartoněk 1972, esp. pàgines 113-123 pel sistema de vocals llargues que comparteixen i 178-181 per un resum de les diferències dels dialectes del grup "sarònic" entre ells, i envers la resta de dialectes dòrics.

⁶⁷⁷ Vid. Pérez Molina 1991, que recull els mots presents en les inscripcions tant de Mègara com de les seves colònies des del segle VII aC. fins al X dC. La major part de les inscripcions pertanyen a les èpoques hel·lenística i imperial.

⁶⁷⁸ Cf. Colvin 1999, que afirma que la presentació dels diferents dialectes en la comèdia aristofànica es basa més en el lèxic que en coneixements de la fonologia o morfologia, i el grau d'exactitud en l'ús dels dialectes no-àtics està lligada a la importància del personatge dins l'obra.

⁶⁷⁹ Vid. Schmitt 1977, 37.

⁶⁸⁰ Cf. Calero 1994, que en la seva anàlisi d'un grup d'inscripcions megareses dels segles IV-II observa que el final de genitiu -ου per a masculins en -ā ni hi és present en cap cas, sinó que sempre s'hi manté la forma megaresa -ā < -āo.

⁶⁸¹ Cf. Bechtel 1963, vol II, 187 i Threutte, *GAI* II, 212-213.

La forma de nominatiu Μεγαρέες que presenta la inscripció núm. 3, datada al final del segle V, és una forma arcaica no contracta. En el mateix epitafi, observem que l'antropònim Ὀνόμαστος no presenta el considerat vocalisme megarès de l'arrel ὄνυμα⁶⁸².

Un cas a part és la inscripció núm. 1, en vers i la més antiga del grup, datada ca.445-425, i que presenta una barreja curiosa de formes dòriques (σάματι, τὰν ἀρετᾶν, Πᾶγᾶν, κατέβᾶ) i formes àtiques (Βοιωτῶν, μνήμα, δῆμωι, Ἀθηναίων), a més d'expressions homèriques⁶⁸³. El fet que els trets propis del dialecte dòric es redueixin al vocalisme i a alguna desinència i que no siguin conseqüents en el total de l'epigrama fa pensar que el poeta no era d'origen dòric, sinó que tan sols va voler donar-li unes pinzellades dòriques en honor al personatge⁶⁸⁴. Tema de l'epigrama és el servei que Pitió, l'honorat, féu a la ciutat d'Atenes i possiblement tant el monument com la cerimònia fúnebre, si no foren pagats per la ciutat, anaren a càrrec de les tres tribus citades com a beneficiades pels seus serveis i dedicants de l'epitafi.

XI. Beòcia

El corpus d'inscripcions dialectals beòcies, al contrari que per a molts altres dialectes, és nombrós i cronològicament extens. La inscripció més antiga en grec alfabètic trobada a Beòcia es data al primer quart del segle VII⁶⁸⁵, i el dialecte hi és en ús fins al segle II en les inscripcions oficials, i en les inscripcions privades s'hi troba fins al segle I dC⁶⁸⁶.

El dialecte forma part del grup eòlic, però amb clares influències tant dels dialectes dòrics nord-occidentals com de l'àtic, causades per la proximitat geogràfica⁶⁸⁷. El beoci està caracteritzat, per una banda, per trets arcaics com la conservació de *F* en posició inicial, i per l'altra per una gran evolució del vocalisme. L'alfabet epicòric és usat fins al final del segle V i els primers anys del segle IV; entre els anys 395 i 394 s'adopta l'alfabet jònic⁶⁸⁸, això fa que en la descripció dels trets específics del vocalisme beoci s'hi barregin qüestions tant gràfiques com dialectals⁶⁸⁹. Sovint no és fàcil saber quina realització fonètica es troba darrera les diferents grafies utilitzades, però així i tot intentem donar una visió general de l'evolució del vocalisme beoci segons els principals estudis que se li han dedicat:

- /e/ evoluciona al segle V a [e] o [i] davant de vocal, grafiat en alfabet arcaic ⟨EI⟩, a Tèspies ocasionalment ⟨𐀓⟩, en alfabet jònic ⟨I⟩. Al sud de Beòcia es manté la grafia: ⟨E⟩⁶⁹⁰.

⁶⁸² Cf. Bechtel 1963, vol II, 184 que inclou el manteniment d'aquest vocalisme, que en jònico-àtic només apareix quan l'arrel és segon element de compost, dins els trets del dialecte megarès. Vid. també Thumb-Kieckers, *Handbuch*, 137.

⁶⁸³ Per a una anàlisi detallada, vid. el comentari a l'epitafi.

⁶⁸⁴ Vid. el mateix fenomen en les inscripcions núms. LV 4 i 10.

⁶⁸⁵ Jeffery 1990², 89-94.

⁶⁸⁶ Cf. Buitenen 1911, esp. 82-106; tan sols les inscripcions relacionades amb els Jocs, i per tant destinades a un públic panhel·lènic, estan redactades ja al segle III en *koiné*. Vid. també Vottéro 1996, esp. pàgines 81-84 per l'ús de la *koiné* jònico-àtica en alguns textos oficials del segle IV.

⁶⁸⁷ Vid. García Ramón 1975 per la gènesi dels dialectes eòlics, esp. les pàgines 92-97 per al beoci. El beoci hauria estat el primer dialecte a separar-se del grup proto-eòlic i hauria desenvolupat característiques pròpies, de vegades coincidents amb els dialectes nordoccidentals veïns.

⁶⁸⁸ Per a la data de l'adopció de l'alfabet jònic, cf. Taillardt – Roesch 1966, esp. 83-85.

⁶⁸⁹ Cf. Vottéro 1997, 575: el dialecte beoci és considerat el que millor adapta la grafia a la pronúncia.

⁶⁹⁰ Cf. Blümel 1982, 41-43, Bechtel 1963, 217.

- /u/ manté la pronúncia [u], i al costat de la grafia antiga ⟨Υ⟩ s'utilitza ⟨ΟΥ⟩ a partir de l'inici del segle IV amb l'adopció de l'alfabet jònic⁶⁹¹; a partir del segle III en contextos determinats trobem la grafia ⟨ΙΟΥ⟩⁶⁹².

- /ē/ es grafia en alfabet arcaic ⟨E⟩ o ⟨⋈⟩, en alfabet jònic ⟨EI⟩ i correspon a una pronúncia [ē]⁶⁹³. Al segle III evoluciona a [ī].

- El diftong /aj/ monoftonga al final del segle V en [ē], grafiat ⟨H⟩⁶⁹⁴. Al segle III en [ī].

- El diftong /ej/ monoftonga al segle V, amb un pas intermedi [ē], en [ī]. En alfabet arcaic trobem les grafies ⟨EI⟩ i ⟨I⟩, a Tèspies esporàdicament ⟨⋈⟩, en alfabet jònic majoritàriament ⟨I⟩⁶⁹⁵.

- El diftong /oj/ evoluciona al segle V a [öē], grafia: ⟨OE⟩, al final del segle V a /ö/, grafia: ⟨Υ⟩. Al segle II evoluciona parcialment a /ē/, grafiat ⟨EI⟩. La grafia històrica ⟨OI⟩ continua esporàdicament en ús⁶⁹⁶.

Altres característiques destacables del dialecte beoci són l'ús de l'adjectiu patronímic, l'article τοι, ται, la conservació del final -τι i l'evolució a labial de la labiovelar davant una vocal de timbre /e/.

En el nostre recull, el grup d'inscripcions beòcies és força nombrós i el formen 58 inscripcions, una de les quals (*i.*) va dedicada de fet a un epirota i la seva dona tebana. Pel que fa a la procedència, destaquen les 24 inscripcions per a tebens (núms. 14, 15, 17 al 20, 22 al 28, 34, 35, 45 al 52 i *i.*). S'inclouen també vuit inscripcions per a platesos (núms. 16, 21, 29, 38, 41 al 44), més 10 inscripcions la procedència platesa de les quals és incerta (núms. 2 al 9, 12 i 13). Quatre persones provenen de Tèspia (núms. 10, 36, 53, 54), una d'Orcòmenos (núm. 11), una d'Oropos (núm. 33) i una de Tisbe (núm. 55). Per a sis epitafis coneixem tan sols la procedència beòcia, sense que s'especifiqui més concretament (núms. 30, 31, 32, 37, 39 i 57), i en tres casos suposem una procedència beòcia que resta incerta (núms. 1, 40 i 56).

La inscripció més antiga està datada a l'inici del segle V (núm. 1), vuit inscripcions pertanyen a l'últim quart del segle V (núms. 2 al 9), la núm. 10 al final del segle, la núm. 11 a cavall entre els segles V i IV, a l'inici del segle IV hi pertanyen quatre inscripcions (núms. 12 al 15), quatre epitafis a la primera meitat de segle (núms. 16 al 19), nou a la meitat de segle (núms. 20 al 28), onze a la segona meitat (núms. 29 al 38 i *i.*) i disset han estat datats en un moment indeterminat del segle IV (núms. 39 al 55). La inscripció núm. 56 pertany al final del segle IV i la núm. 57 a cavall dels segles IV i III.

Pel que fa a la llengua, observem una clara divisió entre les inscripcions amb trets característics de l'àtic i les inscripcions amb trets característics del beoci. Tan sols en el cas de quatre epitafis (núms. 20, 28, 29 i 50) podem parlar de la presència simultània de trets específics d'ambdós dialectes.

⁶⁹¹ Cf. Buck 1955, 153; Bechtel 1963, 217-218; Blümel 1982, 33.

⁶⁹² Cf. Bechtel 1963, 243-244 indica que aquesta grafia es troba darrera consonant dental o /l/, sense poder precisar quina modificació ha sofert la vocal en aquests contextos.

⁶⁹³ Cf. Bechtel 1963, 218-220; Thumb – Scherer, *Handbuch*, 21; Blümel 1982, 39-40.

⁶⁹⁴ Cf. Bechtel 1963, 221-222; Blümel 1982, 66-67: la introducció d'aquesta lletra és anterior a l'adopció de l'alfabet jònic a Beòcia, ja que l'exemple més antic del seu ús es data encara al segle V. Des del final del segle VI trobem la grafia ⟨AE⟩ que indica ja l'inici del procés de monoftongació.

⁶⁹⁵ Cf. Bechtel 1963, 220-221; Blümel 1982, 63-64.

⁶⁹⁶ Cf. Méndez Dosuna 1988.

Els trets específicament beocis que trobem en els epitafis són els següents: un possible final de genitiu \bar{a} per a un masculí de tema en \bar{a} (núm. 1, Ἀρχίᾱ)⁶⁹⁷, la conservació de l' \bar{a} originària (núms. 2: Θόγᾱ, 5: Θεόμναστος i Νικοστράτᾱ, 7: Φερενίκᾱ, 17: Εὐθεινίκᾱ, 22: Ἄνιοχίδᾱς, 23: Διωνίχᾱ, 28: -ανθᾱ, 29: Μνᾱσιγένου, 34: Πειλεστροτίδᾱς, 39: Ὀνᾱτωρίδᾱς, 45: Ἰππάρχᾱ, 46: Πειλεστροτίδᾱς, 50: Κλιτοξένᾱ i 53: Θεσπικᾱ), el genitiu -εος amb manteniment de l'hiat (núm. 28: -λικράτεος), la realització com a labial de la labiovelar seguida d'una vocal de timbre /e/ (núm. 34 i 46 amb el nom Πειλεστροτίδᾱς, en el qual s'hi observa també el vocalisme /o/ en el lexema -στροτ-⁶⁹⁸), el tancament de /e/ davant de vocal (núm. 40, Θιωδώρα), la pronúncia tancada de /ē/, reflectida en la grafia ⟨EI⟩, i la monoftongació del diftong /ai/ en l'ètnic Θειβήα / Θειβῆος (núms. 17, 20, 22, 23, 24, 34, 45, 46, 47).

Alguns mots mereixen un comentari especial, ja que no és clar si ens trobem davant un manteniment del dialecte beoci o si responen més aviat a diferents nivells de llengua.

En el cas de l'antropònim Θιωδώρα, a més del ja citat tancament de /e/ davant de vocal, hi observem la grafia ⟨Ω⟩ per a una /ō/ en el primer element del compost. En beoci es troben força exemples de l'ús de les grafies ⟨Υ⟩ i ⟨ΟΥ⟩ per a /o/ darrera de vocal, que s'explica pel caràcter tancat de la vocal /o/, i en una inscripció de Tèspies de l'inici del segle IV, un dels primers exemples de l'ús de l'alfabet àtic a Beòcia, s'hi observa la vacil·lació en la notació de les vocals /o/ i /u/, així com dos exemples de l'ús de ⟨Ω⟩ per a /ō/⁶⁹⁹. Probablement ens trobem també, en aquest antropònim, amb un altre cas de vacil·lació⁷⁰⁰.

L'ètnic Ἐρχομένιος (núm. 11), amb vocalisme /e/ inicial, és la forma que trobem usualment en les inscripcions de la polis beòcia. Per assimilació vocàlica es crea la forma Ὀρχομένιος, que es troba a Atenes al final del segle V, i apareix també en la llegenda de monedes d'Orcòmenos durant un període curt del segle IV. En aquesta inscripció datada entre els anys 410 i 390, hi trobem la forma més antiga de l'ètnic, que es mantindrà amb poques excepcions en l'epigrafia pública de la ciutat beòcia, mentre que a Atenes hi trobem ja en la mateixa època la formació més recent Ὀρχομένιος⁷⁰¹.

Pel que fa a l'ètnic de Tèspies, en la majoria d'inscripcions de la ciutat hi és grafiat Θεισπιεύς, en el qual ⟨EI⟩ marca segurament una pronúncia tancada de la primera vocal, o bé [e] o [i]⁷⁰². Per contra, la llegenda de les monedes encunyades per la polis és sempre ΘΕΣΠΙ, la qual cosa fa pensar que es tracta més aviat d'una qüestió de diferents nivells de llengua, essent la grafia ⟨E⟩ el nivell més elevat i la grafia ⟨EI⟩ el nivell més popular⁷⁰³. En totes quatre inscripcions dedicades a tespieus, l'ètnic conté l'arrel Θεσπ- (núms. 10, 36, 53 i 54).

Per al vocalisme de l'arrel onomàstica ἱερο-, vegi's la nota 112 a la inscripció núm. 50.

⁶⁹⁷ Per la presència d'aquests genitius en les inscripcions beòcies, cf. comentari a la inscripció en el catàleg.

⁶⁹⁸ Cf. Thumb – Scherer, *Handbuch*, 4 i 18-19 i nota núm. 889. El mateix lexema el trobem amb vocalisme /a/ en els antropònims Νικοστράτα (núm. 5) i Σωστράτο (núm. 18).

⁶⁹⁹ Cf. Bechtel 1963, vol. I, 234-235 i Taillardt – Roesch 1966, 72.

⁷⁰⁰ Si no es tracta del mateix fenomen d'allargament de la vocal final del primer membre del compost observat per L. Dubois a Lipara (Dubois 2005, 219).

⁷⁰¹ Cf. Threatte, *GAI*, 216 i comentari a la inscripció en el catàleg.

⁷⁰² Cf. p.ex. *IG VII*, 1722.

⁷⁰³ Cf. Brixhe 1985, 367-369, l'autor anomena la variant Θεσπ- una espècie de supranorma ("une sorte de surnorme").

El trets específicament àtics que trobem són η < *ā (núms. 9: -στράτε, 12: Λυσιξένη, 20: Πυρρίχη, 32: Ἡρακλείδης, 33: Εἰρήνη, 38: Πλαταική i Τολμίδης, 41: Σίμη, Πλαταική i Εὐκτῆμων, 43: Μιλτιάδης i Πλαταικη, 51: Ποτάμης, 54: Αὐτοβούλη Θεσσηκη, i amb retracció de /ä/ en els epitafis núms. 37: Σιληνὶς Βοιωτία i 52: Ζωπύρα i γυνή), el final de genitiu -ου per a masculins de tema en -ā (núms. 14: Πυθέου, 21: Ἐπιχαρίδου, 29: Μνασιγένου i 38: Τολμίδου), el genitiu -εως < -ηος amb metàtesi de quantitat (núm. 21: Πλαταιείως⁷⁰⁴), el genitiu -ους < -εος amb contracció vocàlica (núm. 44: Φιλοκράτους), la grafia àtica de l'ètnic Θηβαῖος / Θηβαία (núms. 14, 15, 18, 26, 27, 28, 35, 48, 49, 50, 51, 52 i i.), la realització dental de la labiovelar davant /e/ (núm. 49 en l'antropònim Τηλέμαχος⁷⁰⁵) i potser l'evolució -ρρ- < -ρσ- en l'antropònim Πυρρίχη (núm. 20)⁷⁰⁶.

Hi afegim que la /ō/ procedent d'allargament o de contracció, ja sigui en la desinència de genitiu masculí com en les arrels onomàstiques (p.ex. núm. 54: -βουλ-) ha estat quasi sempre grafada ⟨ΟΥ⟩ com en àtic, i en cap cas ⟨Ω⟩ com és usual en beoci. En una inscripció anterior a la meitat del segle IV (núm. 18), s'hi manté la grafia arcaica ⟨Ο⟩, coincident en les inscripcions arcaïques àtiques i beòcies⁷⁰⁷.

També és possible que siguin formacions d'influència àtica els antropònims Σάωσις (núm. 15) i Σωστράτο (núm. 18), ja que en beoci el més habitual és la conservació de l'hiat originari Σαο-⁷⁰⁸. Observi's en aquest darrer nom el vocalisme /a/ en l'arrel -στρατ-⁷⁰⁹. Més dubtosa és la influència àtica en els antropònims format amb l'arrel Θεο- (núms. 5: Θεόμναστος, 18: Θεότιμος, 25: Θεογείτων, 27: Θεοτέκτονος i 41: Θέωνος), ja que tot i que en beoci la /e/ antevocàlica es grafia habitualment ⟨Ι⟩, hi ha nombrosos casos de conservació de la grafia ⟨Ε⟩, especialment en aquesta arrel degut al major conservadorisme de la llengua de l'àmbit religiós⁷¹⁰. Tot i el dubte en el caràcter àtic d'aquests noms, convé destacar que en quatre dels cinc casos es tracta d'inscripcions que contenen altres trets clarament àtics, com l'ètnic Θηβαῖος / Θηβαία en els núms. 18, 25 i 27, i el vocalisme àtic dels nominatius femenins Σίμη i Πλαταική en el núm. 41. L'única inscripció en la qual la conservació del vocalisme de l'arrel es troba al costat d'un tret beoci és en la núm. 5, on hi llegim també el femení Νικοστράτᾱ.

En el cas dels ètnics de la *polis* de Platea, ens trobem davant testimonis de dues formes, el femení Πλαταική (núms. 41, 43 i 44) i el masculí Πλαταεύς (núms. 38 i 42), explicables més aviat dins l'evolució de l'àtic i la *koiné*, que no pas dins el beoci⁷¹¹. En tots dos casos són formes relacionades amb l'evolució i realització fonètica del diftong /ai/, que monoftonga en /e/ amb un possible pas intermedi [æ]. No hi ha però una opinió unànime per a la cronologia i les possibles variants d'aquesta evolució en àtic. Ens ocupem en primer lloc del mot Πλαταεύς, on el diftong es troba en posició antevocàlica:

a. Segons S.-T. Teodorsson, el pas de /ai/ a [æ] es dona al llarg del segle V. Com que, dins la seva cronologia, les vocals de timbre /e/ ja han sofert un tancament al final del segle V, i per tant la grafia ⟨H⟩ ja no anota una realització [ē] sinó [ē̄], no és vàlida per a

⁷⁰⁴ Per a la grafia ⟨EI⟩, *vid.* el comentari a l'epitafi en el catàleg.

⁷⁰⁵ *Vid. supra* per a l'antropònim Πειλεστροπίδας format amb la mateixa arrel onomàstica *k^wel-.

⁷⁰⁶ *Cf.* Chantraine, *DELG*, s.v. πύρρος per als dubtes de si la doble ⟨P⟩ prové del grup consonàntic -ρσ- o d'una geminació expressiva.

⁷⁰⁷ *Cf.* Thumb – Scherer, *Handbuch*, 22-23 i Blümel 1982, 32-33.

⁷⁰⁸ Per a Σαω- com a formació secundària a partir de la forma contracta Σω-, *vid.* el comentari a l'epitafi núm. 15 en el catàleg.

⁷⁰⁹ *Vid. supra* la nota 698.

⁷¹⁰ *Cf.* Bittenweiser 1911, 5.

⁷¹¹ Recordem que en beoci la monoftongació dels diftongs és molt primerenca, i que al final del segle V el diftong /ai/ ja es troba usualment grafat ⟨H⟩.

grafiar el nou so [æ]. Per això s'utilitza la grafia ⟨A⟩, de pronúncia més oberta, o es manté la grafia tradicional ⟨AI⟩⁷¹².

b. L. Threatte data l'acompliment de la monoftongació de /ai/ en [e], amb un probable pas intermedi [æ], al 125 dC. En posició antevocàlica, existeix una variant datable al segle IV, i que ja no es troba passat el segle III, en què enlloc de la monoftongació es produeix una simplificació per pèrdua de la iota. Es tractaria d'una evolució deguda a la tendència de la iota intervocàlica a esdevenir glide amb posterior desaparició en un procés exemplificat així: [Vⁱ-V] > [V^{ij}V] ~ [V^j-V] > [V-V]. Aquesta variant es troba especialment en els demòtics i ètnics amb final -αιεὺς, però resta sempre secundària respecte a la norma⁷¹³.

Pel que fa al mot Πλαταιική, ambdós autors coincideixen en considerar aquests tipus de grafies com la forma originària, amb la juxtaposició de l'arrel (Πλαται-) i el sufix (-ική). Tot i que l'habitual és la simplificació per caiguda de la iota del diftong, molt esporàdicament es trobarien grafies conservadores del tipus -αιι-⁷¹⁴. Aquesta explicació presenta la dificultat que, en pràcticament tots els exemples, el testimoni de la grafia simple -αι- és cronològicament anterior al de la grafia -αιι-, que no apareix quasi mai abans del segle IV⁷¹⁵. Per això proposem com a explicació alternativa veure en les grafies dobles -αιι- un intent de marcar la pronúncia disil·làbica de l'hiat⁷¹⁶.

Tal com hem afirmat més amunt, tan sols en quatre inscripcions hi trobem la presència simultània de trets específicament àtics al costat de trets específicament beocis. En la núm. 20 s'hi llegeix l'antropònim Πυρρίχη amb vocalisme àtic al costat de l'ètnic en grafia beòcia Θειβήα. A la inversa en la inscripció núm. 28, en la qual al nominatiu femení -]ανθᾶ i el genitiu -]λικράτεος, formes beòcies, s'hi afegeix l'ètnic Θεβαία en grafia àtica; la mateixa relació que en la inscripció núm. 50 amb l'antropònim Κλιτοξένᾶ i l'ètnic Θεβαία. La inscripció núm. 29 presenta vocalisme beoci a l'arrel i desinència de genitiu àtica en l'antropònim Μνᾶσιγένου.

No hem inclòs en aquesta visió general les inscripcions en vers, en les quals la presència d'homerismes fa necessari un comentari individual. Tres de les inscripcions han estat redactades en vers, la núm. 19 per a un flautista de Tebes, la núm. 25 dedicada a un nen de família tebana, i la núm. 56 dedicada també a un nen, en el qual la llengua de l'epigrama fa suposar un origen beoci.

La inscripció núm. 19 mostra trets bàsicament de l'àtic (Θηβαίωι, τέχνης, γυνή, l'arrel μνημ-) amb la inclusió d'alguna forma homèrica (l'aorist δέξατο sense augment). També és explicable com a element de la llengua literària el datiu plural μνήμαισιν, amb un final -αισιν que en l'epigrafia àtica d'aquesta època ja només es troba en inscripcions

⁷¹² Cf. Teodorsson 1974, 193-197. Una dificultat a aquesta cronologia tan alta de la monoftongació de /ai/ i el tancament de les vocals de timbre /e/ l'aporta precisament el beoci: per al beoci, el procés de monoftongació de /ai/ en [ē] es considera acomplert al final del segle V (tal com Teodorsson proposa per a l'àtic), i amb l'adopció de l'alfabet jònic, les grafies beòcies arcaïques ⟨AI⟩ i ⟨AE⟩ són substituïdes per ⟨H⟩. Aquest ús de ⟨H⟩ per a grafiar el resultat de la monoftongació de /ai/ fa suposar que, en el moment d'adopció de l'alfabet jònic pels beocis als primers anys del segle IV, la realització fonètica era encara [ē].

⁷¹³ Cf. Threatte, *GAI* I, 268-286.

⁷¹⁴ Cf. Threatte, *GAI* I, 287-292 i Teodorsson 1974, 99-100.

⁷¹⁵ Vid. els exemples reunits per L. Threatte (Threatte, *GAI* I, 287-292); tan sols el topònim Ἰαχάια es documenta en una inscripció del segle V, i amb anterioritat a la forma Ἰαχάια.

⁷¹⁶ Vid. les grafies -ηιι-, -ωιι- que trobem en dues inscripcions jònies del segle VI en el nostre recull (núms. XL 2 i XXXIII 1), i genitius del tipus -κλειος per a -κλειος en inscripcions de Beòcia explicades per Cl. Brixhe com un intent de restaurar l'articulació [i(:)jos] (Brixhe 1985, 378).

mètriques, i és totalment absent en l'epigrafia beòcia des dels primers testimonis, però que en canvi llegim al costat del final *-αις* en l'obra de la poetessa beòcia Corinna⁷¹⁷.

El mateix trobem en la inscripció núm. 25, en la qual s'hi barregen els trets àtics (p.ex. *κλειναίς ἐν Ἀθήναις*) amb algun tret homèric (manca de contracció en el genitiu plural *ἐὺσεβέων*). En aquest cas, però, sembla que l'autor utilitzi un nivell de llengua menys elevat, ja que, a part de l'excepcionalitat en l'estructura mètrica⁷¹⁸, hi trobem algunes grafies poc usuals: *εἶχει*, on ⟨EI⟩ grafia /*ě*/, i *κῆμα*, amb omissió de la iota final i la grafia ⟨E⟩ per al diftong /*ej*/ . Aquests errors gràfics apunten a un nivell de llengua baix on existeix confusió entre /*ě*/ i /*ē*/, procedent de la monoftongació de /*ej*/ . La grafia ⟨EI⟩ per a /*ě*/ davant consonant és un error quasi inexistent en epigrafia àtica⁷¹⁹, i és possible que hi hagi influït l'ús de ⟨EI⟩ en beoci per a grafiar la pronúncia tancada de /*ě*/⁷²⁰.

En l'epigrama núm. 56, l'origen beoci del dedicant ha estat determinat principalment per la presència del mot *παίλλε*, que es troba exclusivament en l'epigrafia beòcia. En el díptic s'hi barreja la presència de trets àtics (*μῆτρι, λύπην*) amb trets beocis (*τᾶιδε*, potser *πάντ[εσσιν]*), i d'altres atribuïbles més aviat a la influència de la llengua èpica (el possessiu de segona persona *τεᾶι*, el datiu *προγό]γοισιν*).

En l'onomàstica observem alguns sufixos típicament beocis, com ara *-ιχος / -ιχα* i *-γείτων*⁷²¹ (núm. 19: *Ὀλυπίχου*, núm. 20: *Πυρρίχη*, núm. 23: *Διωνίχα*, núm. 25: *Θεογείτων*, núm. 30: *Νουμήνιχος*).

En els dos quadres següents hem intentat plasmar quina és la presència de trets dialectals en les inscripcions funeràries dedicades a beocis, i observar si una distribució cronològica o geogràfica dels epitafis ens pot ajudar a interpretar les dades recollides. Veiem que l'ús del dialecte no pot explicar-s'hi per una evolució diacrònica del beoci cap a l'àtic o la *koiné*, ja que, si bé és cert que al segle V hi trobem la major presència de trets beocis i pocs aticismes, i a la primera meitat del segle IV hi ha un descens de característiques dialectals beòcies, la resta d'inscripcions del segle IV no continuen aquest descens sinó que els trets beocis hi tornen a ser força presents. La distribució geogràfica segons l'origen de la persona honorada ens aporta també dades significatives; la major presència de característiques del dialecte beoci la trobem en les inscripcions dedicades a persones procedents de la *polis* de Tebes, un centre polític i cultural de Beòcia, en canvi

⁷¹⁷ Per al beoci, cf. Blümel 1982, 245-248; Thumb-Scherer, *Handbuch*, 10-11. Pel que fa a l'àtic, cf. Threatte, *GAI*, 97-101 per l'escassetat de testimonis de datius en *-αισιν* en l'epigrafia àtica, la seva desaparició de les inscripcions en prosa posteriors al 420 i l'ús esporàdic únicament en inscripcions en vers. Segons A. López Eire (López Eire 1994, esp. 184-185) la forma més antiga *-ησι* i la intermèdia creada per analogia amb els temàtics *-αισι* es mantenen en epigrafia àtica encara a l'últim quart del segle V en alguns tipus de documents de llenguatge formulari, com per exemple els decrets.

⁷¹⁸ Cf. el comentari individual a la inscripció en el catàleg.

⁷¹⁹ L. Threatte (Threatte, *GAI* I, 147-) només recull exemples de ⟨EI⟩ per a /*ě*/ en contextos antevocàlics. Segons S.-T. Teodorsson (Teodorsson 1974, 179-182), l'ús de ⟨EI⟩ per a grafiar /*ě*/ es deu en part a causes alfabètiques (cap al 350 desapareix definitivament l'anotació arcaica ⟨E⟩ per a /*ē*/, el que provoca un augment de la freqüència gràfica de ⟨EI⟩ i grafies hipercorrectes), però principalment es deu a causes fonètiques pel tancament tant de ⟨E⟩ com de ⟨EI⟩ en [i(:)] i, en alguns casos, per l'abreujament de ⟨EI⟩ a [e] en posició antevocàlica. Això crea confusions entre les grafies i fa que el més habitual sigui la substitució de ⟨E⟩ per ⟨EI⟩/_V, i per ⟨I⟩/_C.

⁷²⁰ Cf. Blümel 1982, 41-43: l'ús de EI per a anotar E es troba especialment en les inscripcions en alfabet arcaic, esporàdicament en les inscripcions en alfabet jònic.

⁷²¹ Cf. Morpurgo 2001, 170-172, els noms en *-γείτων*, *-γείτος* tenen el seu origen a les regions de Beòcia i Mègara. També sembla que el sufix *-ιχος* fou especialment freqüent a Beòcia, i des d'allí s'extingueren els antropònims en *-ιχος* a les regions veïnes, com Mègara, Àtica i Eubea (Bueno 2002, 552-555, amb cita de Locker 1934, 56-60, Robert 1963, 343 nota 8 i Bechtel 1963, I 264).

manquen en les inscripcions dedicades a persones de la *polis* de Platea, políticament molt lligada a Atenes.

Anàlisi segons la datació

	Total inscr.		Àtic		Beoci		Àtic + beoci		No diferenciat	
segle V	11	19,0%	1	1,7%	4	6,9%			6	10,3%
abans meitat s. IV	8	13,8%	5	8,6%	1	1,7%			2	3,4%
meitat s. IV	9	15,5%	4	6,9%	3	5,2%	2	3,4%		
després meitat s. IV	13	22,4%	8	13,8%	1	1,7%	2	3,4%	2	3,4%
segle IV (indet.)	17	29,3%	8	13,8%	6	10,3%	1	1,7%	2	3,4%
Total	58	100,0%	26	44,8%	15	25,9%	5	8,6%	12	20,7%

Anàlisi segons l'origen geogràfic

	Total inscr.		Àtic		Beoci		Àtic + beoci		No diferenciat	
Beòcia	6	10,3%	4	6,9%	1	1,7%			1	1,7%
Orcòmenos	1	1,7%							1	1,7%
Oropos	1	1,7%	1	1,7%						
Platea	8	13,8%	5	8,6%			1	1,7%	2	3,4%
Tebes	24	41,4%	13	22,4%	8	13,8%	3	5,2%		
Tèspies	4	6,9%	1	1,7%	1	1,7%			2	3,4%
Tisbe	1	1,7%							1	1,7%
Incert	13	22,4%	2	3,4%	5	8,6%	1	1,7%	5	8,6%
Total	58	100,0%	26	44,8%	15	25,9%	5	8,6%	12	20,7%

La relativa uniformitat dialectal de les inscripcions per a beocis fa pensar en l'existència de dues tendències entre els beocis presents a Atenes, una la de conservació del dialecte d'origen, l'altra d'adopció del dialecte de la ciutat d'acollida. Una tercera tendència, minoritària, és la de prendre característiques d'un i altre dialecte alhora.

XII. Fòcida

El dialecte de la Fòcida ha estat estudiat bàsicament a partir de les inscripcions de Delfos⁷²². La influència de la *koiné* jònico-àtica s'hi nota a partir del segle IV i, especialment, al llarg del segle III. Aquesta influència s'observa més clarament en els documents amfictiònics i els comptes del temple que, per exemple, en els decrets i lleis. Tot i això, a partir de la meitat del segle III es dona una certa reacció dialectalitzant⁷²³.

En nostre recull inclou una única inscripció dedicada a una delfesa. La inscripció ha estat datada just abans de la meitat del segle IV i presenta una llengua clarament àtica, com veiem en l'arrel Δημ- de l'antropònim Δημοκρίτου i la retrotracció al nominatiu Τιμαγόρα.

La [ō] resultat de la contracció –oo en el genitiu singular temàtic s'acostuma a anotar a Delfos amb -ω. En aquesta inscripció ens trobem la grafia àtica habitual -ου, que a Delfos tampoc no hi és del tot desconeguda⁷²⁴.

⁷²² Vid. Moralejo 1973.

⁷²³ Cf. Moralejo 1973, 269-270.

⁷²⁴ Cf. Moralejo 1973, 111-112 i Méndez Dosuna 1985, 165.

XIII. Lòcria

El dialecte locrès forma part del grup de dialectes dòrics nordoccidentals. Geogràficament es distingeix entre la Lòcria Occidental i la Lòcria Oriental, però és incert fins a quin punt es pot parlar de dos dialectes distints, ja que les inscripcions de la Lòcria Oriental són molt escasses⁷²⁵.

En el nostre cas és impossible determinar l'origen exacte de les persones honorades en les inscripcions funeràries trobades a Atenes, ja que en totes tres hi apareix tan sols l'ètnic de caràcter general Λοκρός. En general, s'accepta que la designació amb l'ètnic Λοκρός sense més especificació designa a persones de la Lòcria Occidental⁷²⁶.

Tal com hem dit, conservem tres inscripcions funeràries destinades a locres a Atenes, dues d'elles datades al primer quart del segle IV i una tercera datada en un moment imprecís del mateix segle IV. Les inscripcions núms. 1 i 2 contenen el mateix text, i el fet que hagin estat trobades en el mateix complex funerari indica que, amb tota probabilitat, anaven dedicades a la mateixa persona.

Pel que fa al dialecte utilitzat, en els tres epitafis no hi veiem cap tret específic del dialecte àtic ni del locrès, excepte en el nominatiu femení Λαμίσκα (núm.3), en el qual s'hi ha conservat la α llarga del locrès. Afegim que aquest antropònim és relativament freqüent a l'Arcàdia i la Grècia nordoccidental⁷²⁷, però que en canvi a l'Àtica hi és desconegut, amb l'única excepció d'aquest epitafi.

XIV. Etòlia

En el nostre recull tenim un sol epitafi per a un etoli enterrat a Atenes. La inscripció ha estat datada al segle IV i no presenta cap tret dialectal específic.

XV. Acarnània

El dialecte acarnani forma part del grup de dialectes dòrics nordoccidentals, però la primerenca influència d'Atenes sobre la regió fa que en la llengua oficial s'hi introdueixin aviat nombrosos elements àtics, i al segle III aC. trobem ja decrets honorífics redactats en *koiné*⁷²⁸. Les divergències que trobem entre la llengua de les inscripcions acarnànies i, per exemple, les etòlies es deuen a una voluntat política de distingir-se dels seus veïns acostant-se a Atenes i no pas a l'existència d'un dialecte acarnani independent.

A Atenes, s'hi han trobat dues inscripcions funeràries per a acarnanis, totes dues datades en un moment imprecís del segle IV. En general domina el dialecte àtic, tal com és d'esperar si a la pròpia pàtria ja existia la tendència d'usar la *koiné* jònico-àtica per a remarcar la distinció amb els etolis. És més, Acarnània fou una zona de conflicte corinto-atenès pel control de les rutes marítimes, i és de suposar que els acarnanis instal·lats a Atenes formessin part del grup de pro-atenesos. Els trets àtics els veiem en el vocalisme dels antropònims Δημοκλῆς (núm. 1) i Θεαρίδης (núm.2).

⁷²⁵ Cf. Méndez Dosuna 1985, 28-30.

⁷²⁶ Vid. D. Rousset, "West Lokris", *Poleis*, 391 i T.H. Nielsen, "East Lokris", *Poleis*, 664.

⁷²⁷ Vid. LGPN III.A.

⁷²⁸ Cf. Méndez Dosuna 1985, 22 i Latte 1959.

Aquest darrer nom, però, ha conservat la forma dòrica del lexema $\Theta\epsilon\alpha\rho$ - < $*\theta\epsilon\alpha\rho\omicron\varsigma$ on les vocals en contacte / $\bar{\alpha}$ / i / o / han donat com a resultat de la contracció / $\bar{\alpha}$ /. És interessant que es tracti d'una forma mixta, en la qual l'àtic ha influït en el sufix, però el conservadorisme dels antropònims ha fet que en l'arrel s'hi mantingui la forma dialectal originària.

Per a les interpretacions de l'estrany terme $\Upsilon\pi\acute{\omega}\rho\epsilon\alpha$ de l'epitafi núm. 2, vegi's el comentari a la inscripció en el catàleg.

XVI. Cefalènia

El dialecte de les illes de Cefalènia, Ítaca i Zacint és d'arrel dòrica, però és incert si cal considerar-lo part del dialecte aqueu, o bé si pertany al grup nordoccidental⁷²⁹. Aquesta incertesa és deguda a l'escassetat del material d'anàlisi, ja que, a l'illa de Cefalènia, tan sols s'hi han trobat un centenar d'inscripcions, la majoria de text molt breu i molt poques pertanyents a les èpoques arcaica i clàssica⁷³⁰.

Conservem tres inscripcions ateneses dedicades a cefalenis, totes tres per a persones procedents de l'illa de Pale i possiblement formant part d'un mateix complex funerari. Dues de les inscripcions estan datades al segle V, una al segon quart i l'altra al tercer quart de segle. La tercera pertany al segle IV.

Els únics trets dialectals que observem són de conservació del dialecte propi: la conservació de l' $\bar{\alpha}$ originària (núm. 1: $\Delta\alpha\mu\alpha\iota\nu\acute{\epsilon}\tau\omicron$ i núm. 3: $\Pi\epsilon\iota\sigma\alpha\nu\omicron\rho\acute{\iota}\delta\alpha\varsigma$), el nominatiu plural $\Pi\alpha\lambda\eta\eta\varsigma$ (núm. 3) per a un nom en $-\epsilon\upsilon\varsigma$ amb vocal llarga en l'arrel i manteniment de l'hiat, i potser el sufix onomàstic $-\epsilon\alpha\varsigma$ ⁷³¹ en l'antropònim $\chi\alpha\rho\acute{\epsilon}\alpha\varsigma$ (núm.2).

La vocal llarga de l'arrel dels noms en $-\epsilon\upsilon\varsigma$, tal com trobem en el citat nominatiu plural $\Pi\alpha\lambda\eta\eta\varsigma$, es manté també en Homer i en els dialectes eolis, l'eleu, el xipriota i el rodi⁷³². En els dialectes nordoccidentals, la norma sembla ser el vocalisme predesinencial breu⁷³³, i això indiquen també els testimonis de la resta de dialectes dòrics del Peloponnès⁷³⁴, és a dir que el cefaleni compartiria aquest tret amb el veí eleu. El fet de trobar aquesta forma de l'ètnic en una inscripció del segle IV ens fa pensar que el genitiu $\Pi\alpha\lambda\epsilon\omicron\varsigma$ de la inscripció núm. 1, anterior a la meitat del segle V, també pot correspondre a una forma amb vocalisme predesinencial llarg⁷³⁵.

Destacable en aquest grup de tres inscripcions és la conservació de les formes dialectals pròpies i manca d'influència del dialecte àtic.

XVII. Corcira

L'illa de Corcira manté el dialecte de la seva metròpolis Corint i, gràcies a la quantitat i antiguitat de les inscripcions conservades, és una font important per a l'estudi

⁷²⁹ Thumb-Kieckers, *Handbuch*, 229 i Schmitt 1977, 61.

⁷³⁰ La publicació més recent de les inscripcions de Cefalènia és el volum *IG IX*, 1², 4, nús. 1478-1585.

⁷³¹ A Atenes, hi trobem un sol exemple de $\chi\alpha\rho\acute{\epsilon}\alpha\varsigma$ vers 107 exemples de $\chi\alpha\rho\acute{\iota}\alpha\varsigma$, amb el sufix $-\iota\alpha\varsigma$, que sembla ser l'habitual en onomàstica atenesa (*LGPN II*, s.v.).

⁷³² Schwyzler, *Grammatik*, 574-576.

⁷³³ Així ho afirma Méndez Dosuna 1985, 173ss. Un únic exemple a la Lòcida oriental d'un nominatiu plural $\text{H}\alpha\lambda\epsilon\epsilon\varsigma$ amb grau predesinencial llarg hi és explicat per influència del beoci.

⁷³⁴ Cf. Thumb-Kieckers, *Handbuch*, 71 i 232 (aqueu).

⁷³⁵ Tal com ja havia estat suposat pel primer editor A. Kirchhoff.

del dòric corinti (*cf.* II). Destacable a Corcira és l'aparició d'epigrames funeraris en època arcaica, al final del segle VII. Aquests epigrames corciresos estan escrits tots ells en hexàmetres dactílics, amb una llengua fortament influïda per l'èpica però amb conservació d'elements dialectals autòctons, i constitueixen uns dels primers exemples d'aquest gènere literari a Grècia⁷³⁶.

A Atenes, s'hi han trobat quatre epitafis dedicats a corciresos. El més antic és un epitafi públic de la segona meitat del segle V. Els epitafis privats estan datats un a cavall dels segles V i IV (núm.2), i els altres dos a la segona meitat del segle IV (núms. 3 i 4).

En tots quatre, l'ètnic o el nom de l'illa hi han estat escrits amb el vocalisme àtic de l'arrel Κερ-. La forma pròpia de l'illa és Κορκυρα, i l'ètnic Κορκυραιος / Κορκυραια tal com ens documenten les monedes emeses per la *polis*⁷³⁷, i aquesta és la forma habitual en inscripcions de fora de l'Àtica⁷³⁸. La forma corciresa, a Atenes, es respecta en alguns decrets del segle IV⁷³⁹ i torna a ser la més comuna a partir del segle III a.C.

Pel que fa als antropònims, hi ha conservació del vocalisme dòric \bar{a} en el nominatiu femení Μετώπα (núm.2), la més antiga de les inscripcions privades i que inclou també la forma àtica de l'ètnic. En la resta d'inscripcions el material onomàstic no permet veure-hi trets dialectals específics.

Un comentari a part el mereix la inscripció núm.1, ja que es tracta d'un epitafi públic, és a dir, pagat per la *polis* d'Atenes, que conté un epigrama en díctics elegíacs. La inscripció conté nombrosos aticismes (Ἀθηναίων, δημοσίαι, συντυχίαν, el dual ἄνδρε ποθεινώ i el sintagma παῖδες Ἀθηναίων, adaptació de l'homèric υἷες Ἀχαιῶν). Els homerismes es redueixen a la presència d'aoristos sense augment i a part del vocabulari, p.ex. el mot γαῖα. No hi ha cap rastre de dorisme, ni tampoc de jonisme no compartit amb l'àtic.

⁷³⁶ Vid. CEG 143-146 i Ginestí 2002, 10-11 nota 54.

⁷³⁷ Cf. Head, *HN*², 326-327, amb la llegenda KOP. Vid. també, a part de les inscripcions de la pròpia Corcira, les inscripcions funeràries per a corciresos trobades a l'illa de Leucas IG IX, 1² IV 1254, 1289, 1398 i 1406

⁷³⁸ Cf. H.-J. Gehrke, E. Wirbelauer, "Akarnania and Adjacent Areas", *Poleis*, 361 núm. 123 i nota 6.

⁷³⁹ Cf. Threatte, *GAI* I, 217, que cita els decrets IG II² 97 i IG II² 574, i Chantraine, *DELG*, s.v. Κέρκυρα.

GRÈCIA DEL NORD

XVIII. Tessàlia

El dialecte tessali forma part del grup eoli, juntament amb el beoci i el lesbi⁷⁴⁰. Les inscripcions més antigues daten de l'època arcaica, però el grup més nombrós es troba als segles III-I aC, fet que fa difícil l'estudi del dialecte. Al segle IV apareixen els primers textos no dialectals, i l'emergència de la *koiné* és clara a partir del final del segle IV⁷⁴¹. L'entrada de la *koiné* es deu principalment a la influència de Macedònia, on és llengua de cancelleria a partir del segle IV, i es troba sobretot en decrets de proxenia i actes de la confederació. Tot i la forta influència de la *koiné*, el dialecte tessali viu un ressorgiment entre la segona meitat del segle II i la primera meitat del segle I i no desapareix definitivament de les inscripcions fins al segle I dC⁷⁴².

La llengua de les inscripcions mostra una destacable diferenciació dialectal intratessalia, sense que sigui, però, possible descriure'n els subdialectes degut a la discontinuïtat en la documentació. L'únic subdialecte relativament ben conegut és el de la regió de la Pelasgiòtide, especialment a la ciutat de Larissa, on les dades són més abundants⁷⁴³.

El nostre catàleg inclou vuit inscripcions per a persones d'origen tessali. La més antiga pertany al final del segle V, la núm. 2 a la primera meitat del segle IV, les núms. 3 i 4 han estat datades entre el 365 i el 340, les núms. 5 i 6 pertanyen també a la meitat del segle IV i les núms. 7 i 8 a la segona meitat del segle.

En cinc ocasions (núms. 1 i 5 al 8) les persones són identificades únicament amb l'ètnic "tessali" sense que s'especifiqui més la seva procedència, una persona prové de la ciutat d'Escotussa (núm. 2), una altra de la regió de Magnèsia (núm. 3) i un tercer de la ciutat de Melibea (núm.4), situada també a la península de Magnèsia.

La forma tessàlia de l'ètnic és Πετθαλοί o Φετθαλοί⁷⁴⁴, amb labial inicial resultat d'una labiovelar seguida de la vocal /e/⁷⁴⁵. Aquesta forma no apareix en cap dels nostres epitafis: en el més antic (núm. 1), del final del segle V, s'hi llegeix Θεσσαλός, que és la variant que es troba en lesbi, en els dialectes dòrics i en jònic. És possible que es tracti de la forma corresponent a la *koinà* nord-occidental o a la *koiné* usada a Macedònia, ja que no correspon tampoc a la forma àtica. Θετταλός amb doble T és la forma pròpia de l'àtic i és la que es troba en les altres inscripcions datades al segle IV (núms. 2 i 5 al 8).

Hi ha conservació de la forma tessàlia en l'antropònim Ἀγέμων, amb $\bar{\alpha}$ originària (núm.2). En la mateixa inscripció, l'ètnic s'hi llegeix en la forma àtica.

Trets àtics els trobem també en el nominatiu Μικίνης (núm. 4) amb $\eta < \bar{\alpha}$, i en la desinència de genitiu -ου per als masculins Ἰπποκλείδου i Γοργίου (núm.5).

⁷⁴⁰ Per a la gènesi del grup eòlic, el paper central de la regió de Tessàlia i la separació dels tres dialectes, *Vid.* García Ramón 1975.

⁷⁴¹ Cf. Helly 1987.

⁷⁴² Thumb – Scherer, *Handbuch*, 48-54; Schmitt 1977, 72-78.

⁷⁴³ Cf. García Ramón 1987, que posa en dubte també la divisió tradicional entre tessali oriental i occidental.

⁷⁴⁴ Cf. Blümel 1982, 121-124.

⁷⁴⁵ L'etimologia del mot Πετθαλός és incerta, però el resultat amb labial també en beoci, Φετταλός, i la forma amb dental, Θέσσαλός, de la resta de dialectes indica que la consonant inicial havia de ser una labiovelar (Blümel 1982, 123-124).

En tessali, de forma semblant als altres dialectes eolis, s'hi manté l'ús de l'adjectiu patronímic fins al segle III, quan comença a ser més usual el genitiu del nom del pare⁷⁴⁶. L'adjectiu patronímic, però, és totalment absent de les nostres inscripcions, en les quals el formulari consta només de l'antropònim i l'ètnic en nominatiu. Tan sols en una única inscripció s'hi anomena el pare del difunt (núm.5), i en aquest cas és amb el genitiu.

XIX. Epir

La llengua de l'Epir pertany al grup de dialectes dòrics nord-occidentals. Algunes informacions dels lexicògrafs antics són la base per a hipòtesis sobre la presència de parles no gregues a la regió de l'Epir, però les inscripcions conservades només confirmen la presència d'una variant dialectal dòrica⁷⁴⁷.

Les inscripcions d'època arcaica són escasses, la majoria de les recuperades pertanyen al final de l'època clàssica i a l'època hel·lenística i aporten escasses informacions per a l'estudi del dialecte.

La presència d'epirotos a Atenes hi és documentada amb set inscripcions sepulcral. Totes pertanyen al segle IV, la núm. 1 a la meitat de segle, la núm. 2 a la segona meitat, tres inscripcions (núms. 3 al 5) estan datades al segle IV sense més precisió i les núms. 6 i 7, a cavall dels segles IV/III.

Pel que fa a les procedències concretes, la núm. 1 assenyala la pertinença a la tribu Tespròtia, una de les tres grans de l'Epir i la que ocupa el territori del sud⁷⁴⁸, en les altres sis inscripcions tan sols hi apareix l'ètnic de caràcter general Ἠπειρώτης, Ἠπειρώτης, possiblement pertanyents a l'època d'existència del *koinon* epirota creat al voltant del 330⁷⁴⁹.

Troben la conservació d'un tret dòric en l'antropònim Νικαρέτᾱ (núm.1). Pel que fa a l'onomàstica, els noms formats sobre l'arrel παύς “afable”, com Παυλλίς (núm.4), es troben principalment a la zona del nord de la Grècia⁷⁵⁰.

Els trets àtics són més nombrosos. L'ètnic Ἠπειρώτης, Ἠπειρώτης hi és gravat sempre amb η procedent d'ᾱ (núms. 2 al 7), tant en la vocal d'inici com en el final de nominatiu masculí -της⁷⁵¹. En aquest cas convé destacar que aquest ètnic apareix en dues inscripcions epirotos també amb aquest vocalisme, en uns dels escassos exemples de la penetració de la η < *ᾱ de la *koiné* al dialecte de l'Epir⁷⁵². També presenta un vocalisme àtic el nominatiu femení -ερίκη (núm. 6). El genitiu Γλαυκέτου (núm. 3) presenta el final de genitiu àtic -ου per a masculins en -ᾱ.

⁷⁴⁶ Cf. Schmitt 1977, 77. *vid* les anàlisis de Masson 1965 i Morpurgo Davies 1986.

⁷⁴⁷ Per a una visió general de la qüestió, *vid*. Méndez Dosuna 1985, 18-19.

⁷⁴⁸ Les altres dues grans tribus són la Molossia i la Caònia, *cf.* P. Funke, C. Moustakis, B. Hochschulz, “Epeiros”, *Poleis*, 338.

⁷⁴⁹ Cf. Cabanes 1999, esp. 375-378 i *CAH*, vol. IV, 441-443.

⁷⁵⁰ Cf. Bechtel, *HPN*, 501 i els diversos volums de *LGPN*.

⁷⁵¹ La forma habitual en les inscripcions de l'Epir i de la Grècia del Nord és Ἠπειρωτας, p.ex. a *SEG* 26, 701, datat *ca.* 205 aC.

⁷⁵² Cf. Méndez Dosuna 1985, 36-37.

XX. Il·líria

El nostre catàleg inclou una sola inscripció, el caràcter fragmentari de la qual fa fins i tot incerta la seva atribució a Apol·lònia d'Il·líria.

XXI. Macedònia

El dialecte de Macedònia, dialecte grec de tipus occidental, és mal conegut, ja que fins al segle V hi ha molt poc material epigràfic i quan augmenta el nombre de documents, a l'inici del segle IV, la llengua que s'hi utilitza és l'àtic, únicament colorejat pel dialecte. La primera inscripció dialectal trobada fou l'anomenada *defixio* de Pella, que va ser publicada per primer cop el 1992 i datada per l'editor entre els anys 380 i 350⁷⁵³. Tot i la brevetat del text, s'hi poden observar algunes característiques que el macedoni comparteix amb els dialectes nord-occidentals, i que en canvi el separen del veí tessali: l'existència del primer allargament compensatori i la presència de la partícula -κα en la correlació ὀπόκα ... (τόκα). També s'observa, tant en aquesta inscripció com en les inscripcions macedònies redactades en *koiné*, la tendència al tancament de les vocals mitjanes breus, tret que també observem en tessali, beoci i àtic. Amb aquesta inscripció s'amplia considerablement el material dialectal, que fins a la seva descoberta es reduïa a noms propis, glosses i residus presents en els textos de *koiné*.

El corpus epigràfic macedoni ens indica que l'ús del dialecte degué reduir-se a alguns àmbits privats, com el religiós, mentre que per als documents públics ja s'hi utilitzà des del primer moment la *koiné* jònico-àtica, que fou probablement també la llengua d'ús habitual entre les elits macedònies al llarg de tot el segle IV⁷⁵⁴.

Les inscripcions del nostre catàleg dedicades a personatges procedents del territori continental de Macedònia són quatre. La més antiga és de final del segle V, la núm.2 pertany a la meitat del segle IV, la núm. 3 a la segona meitat de segle i la núm. 4 a un moment indeterminat del segle IV. Pel que fa a les procedències, un personatge prové de la *polis* de Metone (núm.1), un altre d'Amfípolis (núm. 4)⁷⁵⁵, i els altres dos són anomenats amb l'ètnic general "macedoni", en ambdós casos acompanyat del que sembla

⁷⁵³ L'*editio princeps* és d' E. Voitiras (Voitiras 1993). L. Dubois li dedicà un estudi lingüístic (Dubois 1995b), amb resposta d' E. Voitiras (Voitiras 1996). *Vid.* també l'anàlisi dialectal de Cl. Brixhe (Brixhe 1997).

⁷⁵⁴ Cf. Brixhe 1997 i Brixhe - Panayotou 1988. A. Panayotou ha dedicat la seva tesi, inèdita, al dialecte macedoni (Panayotou 1990a (*non vidi*)).

⁷⁵⁵ Tucídides ens parla de la importància d'Amfípolis per a Atenes, justament quan aquesta *polis* ha caigut sota el poder dels lacedamonis, Th. 4, 108, 1: Ἐχομένης δὲ τῆς Ἀμφιπόλεως οἱ Ἀθηναῖοι ἐς μέγα δέος κατέστησαν, ἄλλως τε καὶ ὅτι ἡ πόλις ἦν αὐτοῖς ὠφέλιμος ξύλων τε ναυπηγησίμων πομπῆ καὶ χρημάτων προσόδῳ, καὶ ὅτι μέχρι μὲν τοῦ Στρυμόνος ἦν πάροδος Θεσσαλῶν διαγόντων ἐπὶ τοὺς ξυμμάχους σφῶν τοῖς Λακεδαιμονίοις, τῆς δὲ γεφύρας μὴ κρατούντων, ἄνωθεν μὲν μεγάλης οὐσσης ἐπὶ πολὺ λίμνης τοῦ ποταμοῦ, τὰ δὲ πρὸς Ἴλιονα τριήρεσι τηρουμένων, οὐκ ἂν δύνασθαι προσελθεῖν· τότε δὲ ῥάδια ἤδη ἐνόμιζον γεγενῆσθαι. Καὶ τοὺς ξυμμάχους ἐφοβούντο μὴ ἀποστῶσιν. "La presa d'Amfípolis (pels espartans) va posar els atenesos en un gran temor, entre altres perquè la ciutat els era molt útil en l'enviament de fusta per a construir vaixells i en l'arribada de bens, i perquè fins a l'Estrímon era, amb permís dels tessalis, un pas per als lacedamonis per arribar als aliats d'Atenes; i com que no dominaven el pas, i a la part alta del riu hi havia un estany amb moltes ribes, i que eren vigilats per la flota en el territori fins a Eion, no era possible avançar; en altre moment pensaven que havia esdevingut molt fàcil. I temien que els aliats no fessin defecció."

ser l'ètnic de ciutats macedònies per ara desconeegudes: Πράσσιος⁷⁵⁶ (núm.2) i Αγρω- / Αγρω- (núm. 3).

Tot i el caràcter fragmentari de dues de les quatre inscripcions, observem vocalisme jònic-àtic $\eta < *ā$ en l'antropònim Εὐκτῆμων (núm. 1), així com en l'arrel Ὀνησ- i el final de nominatiu -άνης (núm. 4).

Pel que fa a l'onomàstica, és interessant el genitiu Γόλυος (núm. 3). L'antropònim no està documentat, que sapiguem, en cap altra ocasió. Probablement es tracti d'un nom d'origen traci, adaptat a la declinació grega de noms en -υ i amb la forma de genitiu, probablement jònica, -υος⁷⁵⁷.

a. Calcídica

La península Calcídica es troba entre les regions de Macedònia i Tràcia, i sotmesa al domini d'una o altra al llarg de la història. La població durant les èpoques arcaica i clàssica era tant d'origen grec (establiments macedonis i colònies) com traci. Filip II en conquereix les ciutats al voltant de la meitat del segle IV i des d'aquest moment tota la península resta sota el domini del reialme de Macedònia.

Moltes de les *polis* de la Calcídica són fundacions jòniques, tot i que de població molt heterogènia⁷⁵⁸. La presència atenesa a la zona és primerenca, valgui com a exemple la fundació d'Amfipolis el 437. Totes les ciutats d'on procedeixen els personatges honorats en les inscripcions del nostre catàleg pertanyen, en un moment o altre, a la lliga àtico-dèlica.

L'escassetat d'inscripcions anteriors al segle IV dificulta l'anàlisi del dialecte o els diferents dialectes presents a la regió, però es pot afirmar que, segons les dades actuals, les inscripcions del segle V trobades a la Calcídica estan majoritàriament escrites en dialecte jònic; a partir de la meitat del segle V s'hi observen les primeres influències de la *koiné*, especialment a les *poleis* costaneres⁷⁵⁹.

En total són 27 les inscripcions funeràries dedicades a calcídics a Atenes. Les quatre més antigues pertanyen a la segona meitat del segle V, la núm. 5 es troba a cavall dels segles V i IV, tres inscripcions són de l'inici del segle IV (núms. 6 al 8), tres més de la

⁷⁵⁶ Per a una possible identificació amb la zona del llac de Pràsius, *vid.* el comentari a la inscripció.

⁷⁵⁷ Cf. Threatte, *GAI* II, 226-227: antropònims en -υς, -υος (o -υδος) abans de l'època romana no identifiquen quasi mai a ciutadans atenesos, es tracta quasi sempre d'estrangers. En aquests antropònims s'hi observa una certa evolució paral·lela als antropònims masculins en -ι en el seu pas a la declinació de temes en dental. Recordem que, en el cas dels antropònims masculins en -ι, l'àtic generalitza el genitiu -ιδος mentre que el jònic i els altres dialectes mantenen el genitiu en -ιος. En el cas dels noms en -υ comptem amb menys testimonis, ja que no és un sufix tant productiu, però és probable que, de manera paral·lela, les formes en -υδος que trobem esporàdicament es deguin també a una influència àtica (*Vid.* Locker 1934, 87-89 per la freqüència del sufix en l'onomàstica grega, Hualde 1993, 330-336 amb testimonis tant de genitius en -υος com en dental -υδος, sense que l'autora es decanti per considerar-ho un tret de *koiné*, Knitl 1938, 76 i 90, amb un únic exemple de declinació en dental pel nom d'un tasi, Γερυδος, present en una inscripció atenesa, i Lhôte 2004, 127-128 per l'alta presència del sufix en l'onomàstica de l'Epir, sempre amb la forma de genitiu -υος).

⁷⁵⁸ Cf. per exemple Panayotou 1990b, 302 per a la barreja dialectal en l'antroponímia dels magistrats monetals calcídics, i el passatge de Tucídides on s'esmenta l'existència de *poleis* habitades per bàrbars que parlen grec (Th. 4, 109, 4: Θυσσόν, καὶ Κλεωνάς καὶ Ἀκροθῶους καὶ Ὀλόφυξον καὶ Δίον· αἱ οἰκοῦνται ξυμμείκτοις ἔθνεσι βαρβάρων διγλώσσων, "Tissos, Cleones, Acrotoos, Olifixos i Dion, que estan habitades per poblacions mixtes de bàrbars bilingües")

⁷⁵⁹ Cf. per al conjunt de les inscripcions calcídiques Panayotou 1990b, 225 i Panayotou 1996, i per una anàlisi d'inscripcions de ciutats de l'interior Hatzopoulos 1988, 40-50, segons els quals les inscripcions de les ciutats interiors de Kellion i Smixi conserven més característiques jòniques que no pas les d'Olint, ciutat amb una influència atenesa més forta.

primera meitat de segle (9 a l'11), sis han estat datades al voltant de la meitat de segle (núms. 12 al 17), quatre a la segona meitat (núms. 18 al 21) i tres en un moment imprecís del segle IV (núms. 22 al 24). En resten tres, la pertinença de les quals al segle IV és incerta (núms. 25 al 27).

Pel que fa a les procedències, 13 inscripcions són per a persones d'Olint (núms. 6, 7, 13 al 16, 18 al 20, 22, 23, 26 i 27), 6 de Torone (núms. 1, 2, 4, 9 a l'11), 2 de Menda (núms. 5 i 21), també 2 d'Escíone (núms. 8 i 24), una inscripció honora un home provinent d'Estagira (núm. 3), una altra un d'Afitis (núm. 12), una tercera de Potidea (núm. 17) i una última de Cassandria (núm. 25), la ciutat que es funda a l'indret on hi havia hagut Potidea. El gran nombre de persones provinents d'Olint pot estar relacionada amb les guerres que l'enfrontaren a Filip i amb la destrucció, finalment, de la ciutat pel monarca macedoni el 348 i la fugida de molts dels seus habitants cap a Atenes⁷⁶⁰.

La llengua d'aquestes inscripcions té nombroses característiques jònico-àtiques, com és d'esperar en una regió de colonització principalment jònica. Destaquem els elements específics de la llengua àtica: la retrotracció de /ä/ en Καλλίας (núm. 8), Τορωναία (núm. 10), Ὀλυνθία (núm. 15, 16, 20, 22 i 27), Γοργίας (núm. 19), Συμμαχία (núm. 21), la desinència de genitiu -ου per als masculins de tema en -ā en Εὐδημίδω (núm. 1), Καλλικλείδω (núm. 2), Σταγυρίτῳ (núm. 3), Καλλίῳ (núm. 8), Γλαυκίου (núm. 20) i Ἡρακλείδου (núm. 22), els finals de genitiu contractes -ους < -εος en Εὐγένως (núm. 8) i Χαιρεφάνους (núm. 13), ambdós noms en -σ-, i en Ἀθηνοκλέους (núm. 15) i Διοκλέους (núm. 19), antropònims en -κλῆς, i l'ús del dual en la inscripció núm. 8 de principis del segle quart, ús que l'àtic conserva durant més temps que no pas el jònic.

També trobem formes exclusivament jòniques: l'ètnic femení Ὀλυνθίη (núm. 6) amb η < ā, i possiblement l'assimilació ι_ι < υ_ι en l'ètnic Ὀλίνθιος (núm. 18), el fenomen invers a l'assimilació υ_υ < υ_ι, característica del jònic septentrional⁷⁶¹. En la inscripció núm. 11, la contracció ἀγλαο- en ἀγλω-, que no es troba per a aquesta arrel en l'antroponímia àtica, podria ser també un tret jònic, ja que en l'antroponímia jònica sí que s'hi observa⁷⁶².

XXII. Peonis i Tríbals

El poble dels peonis apareix ja a la *Iliada* com a aliats dels Troians. En època històrica, se'ls situa entre Macedònia i Tràcia i en constant conflicte amb aquests dos reialmes, fins que l'any 359 són vençuts per Filip II i passen a estar sota domini

⁷⁶⁰ Sobre el conflicte d'Olint amb Filip i el paper d'Atenes, *vid.* les tres olíntiques de Demòstenes, i D. 9, 26 (sobre el mal que Filip ha fet als grecs): Ὀλυνθον μὲν δὴ καὶ Μεθώνην καὶ Ἀπολλωνίαν καὶ δύο καὶ τριάκοντα πόλεις ἐπὶ Θράκης ἔω, ἃς ἀπάσας οὕτως ὡμῶς ἀνήρηκεν ὥστε μηδ' εἰ πρόποτ' ᾠκήθησαν προσελθόντ' εἶναι ῥάδιον εἰπεῖν· “podria ometre Olint, i encara Metone i Apol·lònia i les trenta dues ciutats a Tràcia, les quals va destruir totes de tal manera que no és fàcil dir en anar-hi si mai han estat habitades”. Segons Teofrast (*apud* Harp. 163, 6-13 ἰσοτελής) els olintís establerts a Atenes després de la destrucció de la ciutat reberen el privilegi de l'*isotelia*. Aquesta entrega de privilegis de la *polis* atenesa, si bé no degué arribar a tots els olintís refugiats a Atenes, indicaria almenys que la ciutat en va acollir un nombrós grup.

⁷⁶¹ Cf. Santiago 1997a, 239 i la inscripció núm. XXX 4 per a un lesbi de Mítilene.

⁷⁶² Cf. Panayotou 1990b, 214.

macedoni⁷⁶³. Dels peonis se'n lloa la seva tècnica de cavalleria⁷⁶⁴ i com a genets serveixen a l'exèrcit d'Alexandre el Gran⁷⁶⁵.

Els tríbals, el territori dels quals se situa tradicionalment al nord dels peonis, arriben a Atenes principalment com a esclaus a través del comerç amb territoris tracis, i per això són considerats en algunes fonts un poble traci, mentre que d'altres les consideren un poble il·liri⁷⁶⁶.

En el nostre recull hi ha una sola inscripció funerària dedicada a un peoni i datada a la primera meitat del segle IV. El nom que duu, Λάμαχος, compost amb arrels lèxiques del camp militar, fan pensar que podia tractar-se d'un mercenari que hagués adoptat aquest nom grec en començar a servir a Atenes. L'evolució de l'arrel λαο- no és l'habitual en jònico-àtic, en que esdevé λεω- amb metàtesi de quantitat, però l'antropònim Λάμαχος amb aquesta forma es troba molt sovint a Atenes, és a dir que es tracta d'un nom que ja forma part de l'onomàstica atenesa⁷⁶⁷.

Pel que fa a la inscripció núm. 2, dedicada probablement a un tríbal i datada a la segona meitat del segle IV, no hi ha cap característica dialectal destacable.

XXIII. Tràcia

Les costes de Tràcia són una zona d'interès per als grecs, sobretot pel que fa al comerç amb fustes i metalls preciosos, i la instauració de les primeres colònies es data cap a la meitat del segle VII, amb establiments com Maronea i Abdera. Les ciutats que participen en aquest procés de colonització provenen tant de l'àmbit jònic, com dòric o eòlic, i això comporta una gran barreja de poblacions dins de cada una de les ciutats. En general, es pot afirmar que el Quersonès és territori de fundacions eòlies, mentre a la costa Tràcia de la Propòntida hi dominen les fundacions megareses, i la riba nord de l'Egeu se la reparteixen les polis jònies i eòlies⁷⁶⁸.

Tradicionalment s'ha suposat que els primers establiments van sofrir una forta resistència de les tribus tràcies i per això van estendre's al llarg de la costa⁷⁶⁹, però noves troballes mostren que també existia presència de grecs en els territoris de l'interior. Destacables són les excavacions dutes a terme a Pistiros, un establiment grec a l'interior del territori traci, existent des del segle V, i on s'hi ha trobat una inscripció del segle IV en la qual el rei traci reconeix privilegis als comerciants grecs de Tasos, Maronea i Apol·lònia⁷⁷⁰, i una inscripció datada al primer quart del segle V i procedent de la ciutat tràcia de Berge, en la qual s'atorguen diverses propietats immobles a un grec,

⁷⁶³ D.S. 16, 1, 5.

⁷⁶⁴ Cf. *Il.* 16, 287-288: καὶ βάλε Πυραίχμην, ὃς Παίονας ἵπποκορυστὰς ἤγαγεν ἐξ Ἀμυνδῶνος ἀπ' Ἀξιοῦ εὐρὸν ῥέοντος; “i va tocar Pirecmes, qui havia conduït els peonis, genets protegits per casc, des d'Amindó, prop de l'ample riu Axi.” I *Mimn.* W 17: Παίονας ἀνδρας ἄγων, ἵνα τε κλειτὸν γένος ἵππων, “conduïnt homes peonis, un poble allí cèlebre de genets”.

⁷⁶⁵ Cf. per exemple *Arr. An.* 2, 9, 2: Προέταξε δὲ τῶν μὲν ἱππέων κατὰ τὸ δεξιὸν τοὺς προδρόμους, ὧν ἠγεῖτο Πρωτόμαχος, καὶ τοὺς Παίονας, ὧν ἠγεῖτο Ἀρίστων, τῶν δὲ πεζῶν τοὺς τοξότας, ὧν ἠρχεν Ἀντίοχος. “Va posar davant de la cavalleria, a la dreta, la cavalleria lleugera, que guiava Protòmac, i els peonis, que guiava Aristó, i davant de l'infanteria, els arquers, que comandava Antíoc.”

⁷⁶⁶ Cf. nota 166 al Catàleg.

⁷⁶⁷ Cf. Masson, *OGS* III, 74-75 per a les diferents formes que presenta l'arrel en els antropònims compostos (Λα-, Λεα-, Λεω- i Λη-).

⁷⁶⁸ Cf. Baurain 1997, 292-299 i Loukopoulou 1989, 41-65.

⁷⁶⁹ Cf. Loukopoulou 1989, 185-189.

⁷⁷⁰ Cf. el dossier “Nouvelles perspectives pour l'étude de l'inscriptions de Pistiros”, *BCH* 123 (1999), 247-371. La inscripció conté tan formes jòniques com formes de *koiné*.

probablement un tasi⁷⁷¹. Aquestes noves troballes mostren que cal precisar el dibuix de la presència grega a Tràcia, ja que també existien llocs de convivència pacífica i intercanvi entre grecs i tracis⁷⁷².

En el nostre catàleg d'epitafis hi hem inclòs 25 inscripcions per a persones procedents del territori de Tràcia, a més de les sis inscripcions del Quersonès que comentarem per separat. D'aquestes 25 inscripcions, cinc estan dedicades a persones d'origen traci (núms. 3b, 10 i 20 al 23) i les altres 20 a habitants de *poleis* gregues: 7 de Bizanci (núms. 2, 5 al 8, 13 i 14), 4 d'Enos (núms. 16 al 19), 3 de Selimbria (núms. 1, 3 i 11), 3 de Maronea (núms. 4, 9 i 15) i 2 de Perintos (núms. 12 i 24). Totes aquestes ciutats pertanyen, en un moment o altre, a la lliga àtico-dèlica.

Una de les inscripcions procedents de Bizanci (núm. 14) va dedicada a una persona d'origen fenici i el mateix text el trobem en grec i a sota en fenici; el nom en grec, Ἐρήνη, és una adaptació fonètica de l'original fenici, HRN'.

Pel que fa a la cronologia de les inscripcions, la més antiga és anterior a la meitat del segle V, la segueixen una inscripció datada a l'últim quart del segle V (núm. 2) i una tercera al final de segle (núm. 3). La resta pertanyen al segle IV, una a la primera meitat (núm. 4), tres a la meitat de segle (núms. 5 al 7), 5 a la segona meitat (núms. 8 al 12), 12 han estat datades al segle IV sense més precisió (núms. 13 al 24) i l'última (núm. 25) a cavall dels segles IV i III.

En les inscripcions que honoren a tracis, hi veiem trets comuns al dialecte jònic-àtic: η < *ā en els antropònims Εἰρήνη (núm. 22, també al lexema⁷⁷³), Κτησώ (núm. 23) i Κτήσων (núm. 25), a més de la forma femenina de l'ètnic Θραιττα, resultant de l'evolució àtica de la velar de l'arrel en contacte amb el sufix de femení *-ya, en la segona onada de palatalitzacions que afecta la llengua grega.

L'onomàstica d'alguns d'ells, Θραιξ⁷⁷⁴ (núm. 3b) Κτησώ (núm. 23) i Κτήσων (núm. 25), Ἀγάθων (núm. 10 i 20), Εἰρήνη (núm. 22), aquest acompanyat de l'epítet χρηστή, el

⁷⁷¹ Cf. Vonias 2000, especialment les pàgines 235-245 on l'autor defensa la gran activitat de Tasos, i posteriorment la influència d'Atenes, en la colonització de la desembocadura de l'Estrimon i de la seva vall, gràcies a que la navegabilitat del riu facilita la connexió amb els territoris de l'interior. Notem les formes jònies de la inscripció προτέρη i ὑστέρη.

⁷⁷² Destacable és també el fet que, segons Plutarc, en època d'Aristòtil els tracis de la regió de la Bòtia es consideraven descendents dels atenesos: Plut, *Mor* 299A: Τί δήποτε ταῖς κόραις τῶν Βοττιαίων ἔθος ἦν λέγειν χορευούσαις ἴωμεν εἰς Ἀθήνας; Κρητᾶς φασιν εὐξαμένους ἀνθρώπων ἀπαρχὴν εἰς Δελφοὺς ἀποστεῖλαι, τοὺς δὲ πεμφθέντας, ὡς ἑώρων οὐδεμίαν οὔσαν εὐπορίαν, αὐτόθεν εἰς ἀποικίαν ὀρμησαί· καὶ πρῶτον μὲν ἐν Ἰαπυγία κατοικεῖν, ἔπειτα τῆς Θράκης τοῦτον τὸν τόπον κατασχεῖν, ἀναμειγμένων αὐτοῖς Ἀθηναίων. Ἔοικε γὰρ μὴ διαφθεῖρειν ὁ Μίνως οὖς ἔπεμπον Ἀθηναῖοι κατὰ τὸν δασμόν ἠιθέους, ἀλλὰ κατέχειν παρ' ἑαυτῷ λατρεύοντας. Ἐξ ἐκείνων οὖν τινες γεγονότες καὶ νομιζόμενοι Κρητᾶς εἰς Δελφοὺς συναπεστάλησαν. Ὅθεν αἱ θυγατέρες τῶν Βοττιαίων ἀπομνημονεύουσαι τοῦ γένους ἦδον ἐν ταῖς ἑορταῖς «ἴωμεν εἰς Ἀθήνας». «I així doncs, perquè tenen les noies de Bòtia el costum de dir quan ballen “anem cap Atenes”? Es diu que els cretesos arran d'una promesa van enviar una ofrena d'homes a Delfos, i aquests enviats, vist que no hi havia cap abundància, van marxar per a fundar una colònia. Primer van establir-se a Iapúgia, després van ocupar aquest indret de Tràcia, i barrejats amb ells hi havia atenesos. Car Minos sembla que no feia matar els joves atenesos que havien estat enviats en tribut, sinó que els retenia amb ell com a servidors. Així doncs alguns descendents d'aquells, que es consideraven cretesos, van ser enviats també a Delfos. D'aquí que les noies de la Bòtia, tot recordant el seu origen, cantin en les festes “anem cap Atenes”. L'editor i comentarista del text Jacques Boulogne (Boulogne 2002, 414 nota 182) opina, ens sembla que encertadament, que l'origen d'aquest mite de fundació, narrat també a Plut. *Thes.* 16, 2, degué formar part de la propaganda atenesa per a legitimar les aspiracions imperialistes a Tràcia.

⁷⁷³ Cf. López Eire 1993, 44-45 sobre l'origen jònic del mot εἰρήνη.

⁷⁷⁴ En aquest cas tant podria tractar-se d'un ètnic en funció d'antropònim, fet molt habitual en onomàstica grega, com de la designació de la persona únicament a través del seu origen.

fet que la Tràcia sigui un dels principals territoris d'importació d'esclaus i la relativa senzillesa de les esteles, fa pensar que podria realment tractar-se d'esclaus que han estat honorats pels seus amos amb un monument funerari. No deu ser aquest el cas del Filònic de la inscripció núm. 21, l'únic que va acompanyat del nom del pare, Βίθυς, un antropònim traci⁷⁷⁵, i el monument funerari del qual sembla de més riquesa que els altres.

També trobem trets jònico-àtics en les inscripcions dedicades a persones provinents de les *poleis* gregues: vocalisme η < *ā en l'arrel de l'ètnic Σηλυμβριανά⁷⁷⁶ (núm. 3), el final de l'ètnic Μαρωνίτης (núms. 4 i 11), l'antropònim Ἀθηναῖς (núm. 5), i els nominatius femenins [Μυρ?]ρίνη (núm. 7) i Ερήνη (núm. 14). En tres d'aquestes inscripcions, al vocalisme jònico-àtic η se li ha d'afegir la presència de ā darrera ι ο ρ procedent de la retrotracció àtica (Βυζαντία en núms. 5, 7 i 14). També presenta nombroses formes àtiques l'epigrama núm. 1, dedicat per la ciutat d'Atenes a un pròxenos de Selímbria⁷⁷⁷.

La conservació del vocalisme dòric el trobem en les tres inscripcions per a personatges procedents de la ciutat de Selímbria: núm. 3 amb l'ètnic Σηλυμβριανά, forma mixta amb vocalisme jònic en l'arrel i vocalisme dòric en la desinència, núm. 11 amb l'antropònim Χαβρίās i l'ètnic Σάλυπριανός, on a més del vocalisme dòric hi observem l'ensordiment de la labial, i la núm. 1, un epigrama redactat en dialecte àtic, amb l'aparició de la forma dòrica del nom de la ciutat, Σαλυβρίαν, al costat de la forma jònica de l'antropònim Πυθαγόρη, fet que és una mostra més de la barreja d'origens a les colònies de la Propòntida.

Per a l'ètnic i el nom de la ciutat de Selímbria tenim diverses formes, en les quals hi varia, per una banda, la vocal de la primera síl·laba entre ā i η, i per altra, la presència o absència de nasal. L'alfa llarga de l'arrel respon a la forma dòrica pròpia de la ciutat (Σαλυβρίαν en l'epitafi núm. 1, les monedes de la ciutat amb la llegenda ΣΑ i ΣΑΛΥ⁷⁷⁸, Σάλυπριανός en l'epitafi núm. 11), una alfa que ha passat a η en els exemples d'àmbit jònico-àtic (Σηλυβρία en Xenofont i Demòstenes, Σηλυμβρία ο Σηλυμβρία en les llistes de tributs ateneses⁷⁷⁹, Σηλυμβρία en Heròdot i Σηλυμβριανά en l'epitafi núm. 3). Més complicada és l'explicació de la variació entre formes amb nasal i formes sense, ja que ambdues apareixen tant en els testimonis més antics com en els més moderns. Per ara, no és possible determinar si es tracta d'una nasal epentètica o bé si la forma sense nasal respon a una simplificació del grup consonàntic -μβρ-. Sí que sembla indiscutible l'origen traci del nom, amb el final -βρία per a "ciutat" que trobem en altres topònims com Μεσαμβρία⁷⁸⁰.

La barreja de poblacions que trobem en aquestes colònies gregues fa difícil interpretar correctament algunes de les inscripcions del catàleg: en la inscripció núm. 12, per a una persona procedent de Perintos, fundació jònica, el vocalisme ā de l'antropònim Ἀθηρά i el de l'ètnic Περιουθία respon a una influència de l'àtic (retrotracció) o bé podria veure-s'hi un element no-jònic present a la ciutat? Més ambigu és el cas de la inscripció núm. 19 amb l'antropònim Στράτεια i l'ètnic Αινία, ja que en aquest cas coincideixen la forma àtica i l'èolica.

Molt interessant és la presència de noms tracis en dues inscripcions per a maronites (núm. 9, genitiu Κότυος i núm. 15, genitiu Ἀνδραβυδος) i en una inscripció per a un traci

⁷⁷⁵ Vid. infra.

⁷⁷⁶ Pel final en -ā, vid infra.

⁷⁷⁷ Per a les característiques lingüístiques, vid el comentari a l'epigrama en el catàleg.

⁷⁷⁸ Cf. Head, *HN*², 271.

⁷⁷⁹ cf. *IG* I³ 259 III,6.

⁷⁸⁰ Sobre formacions paral·leles en toponímia tràcia cf. Detschew 1976, s.v. βρία i -βρία.

hel·lenitzat (núm. 21, genitiu Βίθυος)⁷⁸¹. Tots tres noms han estat adaptats a la morfologia grega dins la declinació dels temes en -υ, en dues ocasions amb el genitiu -υος, que sembla ser la forma habitual en jònic, en un cas amb un genitiu -υδος com si es tractés d'un nom en dental, recurs que sembla propi de l'àtic⁷⁸². Posem de manifest que en tots tres casos el nom traci el duu el pare, i el fill o filla en canvi duen un nom de formació grega. Aquest procés d'hel·lenització de poblacions indígenes ha estat observat en altres zones de colonització grega, i que en el nostre cas s'observi en les persones procedents de Maronea està en consonància amb la importància de la ciutat en les relacions comercials amb el *Hinterland* traci⁷⁸³.

Aquesta pressió de l'àtic que observem ja s'apunta en la citada inscripció de Pistiros⁷⁸⁴, datada a la meitat del segle IV, i en la qual, tot i la presència de nombrosos jonismes, s'hi observen també alguns trets provinents de l'àtic⁷⁸⁵.

a. Quersonès

La colonització grega del Quersonès traci la iniciaren *poleis* eòlies cap a la meitat del segle VII, a les quals s'afegiren posteriorment *poleis* jònies. La seva situació geogràfica estratègica, que permet el control de les rutes marítimes cap i des del Mar Negre, provocaren diversos conflictes per al seu control entre Atenes, els regnes tracis, les metròpolis eòlies, Làmpsacos i l'imperi persa⁷⁸⁶. La dominació atenesa s'inicia als primers decenniis del segle VI amb Milcíades, que esdevé tirà del Quersonès i hi instal·la colons atenesos, continua amb la inclusió del Quersonès a la lliga àtico-dèlica i es manté amb intermitències fins aproximadament la meitat del segle IV⁷⁸⁷.

En el nostre catàleg hi hem recollit sis epitafis dedicats a persones procedents del Quersonès. La més antiga està datada a la meitat del segle V, la núm. 2 a la primera meitat del segle IV, la núm. 3 al voltant de la meitat, la núm. 4 a la segona meitat del segle IV, i les dues restants (núms. 5 i 6) en un moment incert del segle IV.

Pel que fa a les procedències, de dues persones (núms. 1 i 2) es diu tan sols que provenen del Quersonès, amb les dificultats d'interpretació que això comporta⁷⁸⁸, tres inscripcions (núms. 3 al 5) honoren persones de la *polis* de Sestos i un epitafi va dedicat a una dona de Càrdia (núm. 6).

⁷⁸¹ Per a l'origen traci dels tres noms *vid.* Detschew 1976, *s.v.* No es tracta de la formació grega de nominatius en -υς, ben testimoniats a la zona de l'Epir (Lhôte 2004, 127-128) i amb arrels onomàstiques clarament gregues, sinó de l'adaptació al sistema morfològic grec de noms de formació tràcia.

⁷⁸² *Vid.* nota 757 i el també genitiu Γόλυος en l'epitafi núm. XXI 3 per a un macedoni.

⁷⁸³ *Cf.* la inscripció de Pistiros (*BCH* 123 (1999), 246-258), especialment les línies 20-25: τέλεα κατὰ τὰς ὁδοὺς | μὴ πρήσσειν, ὅσα εἰς Μαρώνεια[ν] | [εἰς]άγεται ἐκ Πιστίρου ἢ ἐκ τῶν ἐ[[μ]πορίων ἢ ἔγ Μαρωνείης εἰς Πίστι[[ρ]ον ἢ τὰ ἐμπόρια Βελανα Πρασε[[ω]ν, "no cobrar tasses sobre els camins en tot allò que, a Maronea, s'hi importi des de Pistiros o des dels mercats, o desde Maronea a Pistiros o als mercats de Belana Prasenon." Curiosament el nom del rei traci que concedeix aquests privilegis als comerciants, Κοτυς, coincideix amb l'antropònim que apareix en l'epitafi núm. 10 del nostre catàleg.

⁷⁸⁴ Per exemple els pronoms ταῦτα, αὐτόμ, el vocalisme de Μαρωνείης i Απολλωνιητέων, del qual en destaquem també la forma no contracte de genitiu com a ἐμποριτέων.

⁷⁸⁵ *Vid.* per exemple la vacil·lació en el nom de la ciutat de Maronea, a la línia 21 amb vocalisme àtic, Μαρώνεια[ν], i dues línies més avall en la forma jònica Μαρωνείης.

⁷⁸⁶ Sobre les activitats ateneses al Quersonès i l'Hel·lespont fins a la revolta jònica, *cf.* Loukopoulou 1989, 67-94

⁷⁸⁷ Isaac 1986, 159-187

⁷⁸⁸ Per la discussió de si es tracta de ciutadans atenesos o d'estrangers, *vid.* el comentari individual en el catàleg.

En la llengua dels epitafis hi observem trets àtics: l'ètnic Χερρονησίτης (núms. 1 i 2) mostra l'evolució àtica -ρρ- < -ρσ-, vocalisme àtic η < *ā en els finals de nominatiu masculí Χερρονησίτης (núms. 1 i 2) i Ἀπολλωνίδης (núm. 2), així com en els antropònims femenins Ἀριστοδίκη, Ἀθηναῖς (núm. 3), Ναυσικρίτη (núm. 5) i Στρατονίκη Καρδιανή (núm. 6), i retrotracció de /ä/ en l'ètnic Σηστία (núm. 5).

També és probable que l'antropònim Κηφισοδώρου (núm. 5) sigui un element provinent de l'onomàstica atenesa.

COSTA NORD DEL MAR NEGRE

XXIV. Moèsia

La zona de Moèsia, la costa tràcia del Mar Negre, és també un dels punts de colonització grega, amb la participació especialment de Milet i Mègara com a metròpolis. La fundació grega més antiga és Ístria, colònia milèsia l'establiment de la qual data de *ca.* 630⁷⁸⁹. Mesèmbria és, per contra, una fundació megaresa⁷⁹⁰ que forma part de la lliga àtico-dèlica segurament a partir del 424⁷⁹¹.

En el nostre catàleg hem recollit quatre inscripcions per a persones procedents de la regió de Moèsia. En un cas es tracta d'un personatge traci, de la tribu dels getes (núm. 1), els altres són habitants de *poleis* gregues: dues honoren habitants d'Ístria (núms. 3 i 4) i una, un home provinent de Mesèmbria (núm. 2). Pel que fa a la datació, la més antiga pertany al tercer quart del segle V (núm.1), les altres tres pertanyen al segle IV: la núm. 2 a la meitat de segle, la núm. 3 a la segona meitat i la núm. 4 ha estat datada entre el 330 i el 326.

Pel que fa a la llengua, observem que els ètnics de les ciutats gregues hi han estat escrits en tots tres casos en la forma àtica o de *koiné* (Μεσηνβριανός en la núm. 2 i Ἴστριανός en les núms. 3 i 4). També són trets àtics el genitiu Σιμίου amb final -ου per a un nom masculí de tema en -ᾱ (núm. 3), tret que trobem també en la inscripció per al geta (Γέτο, núm. 1), el vocalisme η < *ā en l'antropònim Ἀριστομήδης (núm. 1), i possiblement el vocalisme breu -ξεν- de Πολύξενος (núm.4), però tot i la datació baixa de la inscripció, el fet que s'hi hagi utilitzat una grafia arcaïtzant ⟨O⟩ per a la /ō/ no permet excloure la possibilitat que també s'hagi utilitzat una grafia arcaïtzant per a /ē/ resultat del tercer allargament compensatori.

L'ètnic Μεσηνβριανός (núm. 2) presenta una grafia neutralitzada de la nasal.

En el camp de l'onomàstica, trobem antropònims ben documentats a les regions d'origen respectives: Ἡρότιμος (núm. 2) es troba tant a Mègara com a les colònies megareses del Pont⁷⁹². Πολύξενος (núm. 4), per altra banda, es documenta a les colònies milèsies del nord de la Mar Negra⁷⁹³ i tornem a trobar un Πολύξενος Νεικηράτου en una inscripció d'Ístria del final del segle I, és a dir que els noms s'han mantingut en l'onomàstica de la ciutat⁷⁹⁴. Πολύιδο (també núm. 4, genitiu) és un antropònim que no es troba a Atenes, però sí en altres regions de parla jònica⁷⁹⁵.

⁷⁸⁹ Cf. Tsetskhladze 1998, 35.

⁷⁹⁰ Segons les diverses fonts, en la seva fundació hi participen colons de Mègara i Calcedó, o bé de Calcedó i Bizanci; en tot cas, es tracta d'una fundació dòrica els pobladors de la qual provenen o bé de Mègara o bé de fundacions megareses.

⁷⁹¹ El seu nom és reconstruït en una llista de contribucions de l'any 425/4 (*IG I³ 71 IV*, 161).

⁷⁹² Cf. Robert 1959a, 188 nota 8.

⁷⁹³ Πολύξενος en dues ocasions a Òlbia (*IOSPE I*, 201 i IV, 33) i Πολυείδ[η]ς a Tanais (*IOSPE II*, 441).

⁷⁹⁴ Cf. *IScM*, 191 i Pippidi 1975; es tracta d'una inscripció en què s'honoren els everguetes que han participat en la "segona fundació" de la *polis*.

⁷⁹⁵ P. ex. a Arcesine, a l'illa ciclada d'Amorgos, en una inscripció del segle V aC, cf. *LGPN I*, s.v. i en la reconstrucció Πολυείδ[η]ς a Tanais en una inscripció del segle II dC (*IOSPE II*, 441).

XXV. Meòtia

Els meotes, els habitants de les ribes del llac Meotis, tenien com a activitats principals la pesca i l'agricultura, i establiren relacions comercials amb l'establiment grec de Tànais⁷⁹⁶.

Dins el nostre recull hi ha una sola inscripció dedicada a una meòtia, que duu curiosament el nom de Ἰάς, la forma habitual de l'ètnic "jònica". L'ús d'ètnics com a antropònims és habitual en l'onomàstica grega, i el fet que en aquest cas es trobi en un personatge d'origen no grec fa pensar si no es tractava d'una esclava⁷⁹⁷. Reforça aquesta idea l'aparició de l'epítet χρηστή, que tot i no ser exclusiu dels epitafis per a esclaus⁷⁹⁸, s'hi troba més sovint que no pas en els epitafis dedicats a persones lliures.

La inscripció ha estat datada en un moment imprecís del segle IV.

Pel que fa al dialecte de la inscripció, presenta una forma jònico-àtica, o de *koiné*, (χρηστή). Destacable hi és la formació grega de l'ètnic amb el sufix -ιώτις, la forma femenina per a -ιώτης i que trobem també en altres ètnics formats a partir d'un topònim indígena, com Σικελιώτης < Σικελία, i Ἰταλιώτης < Ἰταλία⁷⁹⁹. En Heròdot, la forma que trobem per a aquest ètnic, Μαιήτης, i per al topònim, Μαιήτις,⁸⁰⁰ difereix d'aquesta en l'elecció del timbre de la vocal del sufix⁸⁰¹.

XXVI. Bòspor

Βόσπορος és la denominació que rep també la ciutat de Panticapeon, una fundació milèsia situada a la part europea del Bòspor cimeri. El 480 la ciutat esdevé capital del regne bosporita. L'ètnic Βοσπορίτης, fins ara, només està testimoniats en documents externs, en canvi les monedes encunyades per la ciutat presenten la llegenda ΠΑΝΤ, ΠΑΝΤΙ i ΠΑΝΤΙΚΑΠΑΙΤΩΝ⁸⁰².

De les tres inscripcions funeràries per a bosporites que hem inclòs en el nostre catàleg, dues (núms. 2 i 3) són tan fragmentàries que amb prou feines s'hi pot llegir un nom i l'ètnic. Pel que fa a la cronologia, la núm. 1 ha estat datada a la segona meitat del segle IV, la núm. 2 al voltant de l'any 325 i la núm. 3 en un moment imprecís del segle IV.

Tot i l'escassetat del material, observem en la llengua dels epitafis trets jònico-àtics: el final de nominatiu masculí de l'ètnic Βοσπορίτης presenta el vocalisme η < *ā (núms. 1 i 2), i en l'antropònim Καλλίλεως (núm. 1) hi observem l'evolució de l'arrel onomàstica -

⁷⁹⁶ Gajdukevič 1971, 71-72.

⁷⁹⁷ El retrobem com a nom personal en un decret de manumissió de Delos, *GDI* 2238: 1.2: σῶμα γυναικείου ἄι ὄνομα Ἰάς.

⁷⁹⁸ *Vid.* el comentari a la pàgina 202.

⁷⁹⁹ Per a aquestes formacions, *vid.* també pàgina 144.

⁸⁰⁰ Hdt. 6, 123: ποταμοὶ δὲ ἔξ αὐτῶν τέσσαρες μεγάλοι ῥέοντες διὰ Μαιητέων ἐκδιδοῦσι ἐς τὴν λίμνην τὴν καλομένην Μαιήτιν, "des del seu territori, quatre grans rius, fluint a través de la terra dels meotis, desemboquen al llac anomenat Meotis".

⁸⁰¹ *Cf.* la mateixa alternància per exemple a Μασσαλιώτης, Μασσαλήτης. Per a aquest sufix formador d'ètnics, *vid.* Chantraine 1933, 310-313 i Schwyzer, *Grammatik*, 500.

⁸⁰² *Cf.* A. Avram, J. Hind, G. Tsetschlazde, "The Black Sea Area", *Poleis*, 949-950.

λᾱος amb pas de \bar{a} a η i metàtesi de quantitat, un tret comú també del jònic i l'àtic. En *koiné*, en canvi, l'habitual és la forma -λᾱος⁸⁰³.

Per contra, és exclusivament àtica la forma de genitiu Θρασυμήδους (núm. 1), un tema en sibil·lant, ja que el jònic manté la forma sense contraure -εος < *-εσος.

⁸⁰³ Cf. Chantraine 1967, 45 per a la desaparició en *koiné* de l'anomenada "declinació àtica", i Masson, *OGS* III, 74-75 per a les diferents formes que presenta l'arrel en els antropònims compostos (Λα-, Λεα-, Λεω- i Λη-).

ILLES DE L'EGEU

XXVII. Cíclades

En la major part de les Illes Cíclades s'hi parla una variant del dialecte jònic, el jònic ciclàdic, que es distingeix del jònic oriental principalment per l'absència de psilosi i la més llarga conservació de la digamma⁸⁰⁴. Entre les diverses illes també s'hi observen diferències, que l'estat actual de la documentació no sempre permet precisar amb detall. Un clar subgrup el formen les illes de Naxos, Ceos i Amorgos, en les quals s'hi establí una pronúncia distinta de la $\eta < *ā$, grafiada ⟨H⟩, a la de la $\eta < *ē$, grafiada ⟨E⟩⁸⁰⁵.

El jònic és el dialecte que més primerament mostra influències de l'àtic, i aquest fet va lligat a l'evolució de la *koiné*, que no és sols l'expansió de l'àtic sinó també la introducció de trets del jònic⁸⁰⁶. Això fa que des del segle V es trobin ja trets àtics en les inscripcions de les Cíclades i al final del segle IV en moltes illes només es pugui parlar d'ús de la *koiné* amb coloració jònica.

Les illes del sud de l'arxipèlag pertanyen al grup dialectal dòric, aquest és el cas de Tera i Melos. Comparteixen amb Rodes la tradició d'haver estat colonitzades des de l'Argòlide, i el seu alfabet té semblances amb el de Creta.

El veïnatge de les illes jònies fa que des d'època antiga rebin la influència del seu dialecte. Amb tot, el dialecte dòric es manté llargament i, encara que les inscripcions del segle III mostren el domini de la *koiné*, trets aïllats del dòric apareixen en les inscripcions fins al segle II dC.

a. Delos

Conservem tan sols dos epitafis per a persones procedents de l'illa de Delos, cronològicament força separats: el més antic està datat al 530 i el més recent abans de la meitat del segle IV. Ambdues datacions corresponen a períodes de gran influència d'Atenes sobre l'illa, el primer contemporani al govern de Pisítrat, i el segon en l'època del control atenès sobre el santuari i l'amfictionia durant la segona lliga àtica.

Dels dos epitafis, el més antic és interessant per l'alfabet utilitzat, en el qual ja hi apareix l'anotació de /ē/ amb ⟨EI⟩ (εἰμι), i en canvi es manté la grafia ⟨O⟩ per a /ō/ (τὸ Δελίο)⁸⁰⁷. Això correspon al que observem habitualment en epigrafia, on els exemples més antics d'anotació ⟨EI⟩ per a la vocal llarga secundària es troben en la forma verbal εἰμι, mentre que la grafia arcaica ⟨O⟩ per a o llarga secundària encara es troba en inscripcions d'època clàssica paral·lelament a la grafia més moderna ⟨OY⟩⁸⁰⁸.

En l'epitafi més recent hi ha presents tant trets àtics com jònics. Una forma clarament jònica la trobem en el primer hexàmetre (ιερῆν), en canvi en el segon hi apareix una forma clarament àtica (ἠγάθεας). En el cas del datiu plural θνητοῖς, com que es troba en posició antevocàlica, no podem assegurar si respon al final àtic -οῖς o bé si es tracta d'un altre

⁸⁰⁴ Les escasses variants entre el jònic minorasiàtic i el ciclàdic porta a A. Bartoněk a incloure'ls dins un únic grup, distint de l'eubeu i l'àtic, cf. Bartoněk 1979, 112-130 i Hernández 1987.

⁸⁰⁵ Lejeune 1971.

⁸⁰⁶ Cf. López Eire 1993.

⁸⁰⁷ Per al valor de la grafia ⟨H⟩ cf. el comentari detallat en el catàleg.

⁸⁰⁸ Vid. per exemple, pel que fa a l'epigrafia atenesa, Threatte, *GAI*, 172-190 (distribució de les grafies ⟨E⟩ i ⟨EI⟩), i 238-259 (distribució de les grafies ⟨O⟩ i ⟨OY⟩) per a l'anotació de les vocals llargues secundàries.

jonisme -οισ'. Aquesta barreja de formes és explicable pel fet que el primer hemistiqui ha estat copiat d'un epitafi atribuït a Homer en el qual, com és esperable en la llengua homèrica, hi apareixen trets jònics, que han estat conservats en aquesta nova composició. La resta del poema és de nova composició, i això n'explica els aticismes.

La comparació de l'epigrama pseudohomèric amb l'epitafi per a Pírric presenta un estadi molt interessant per a l'estudi de l'evolució de la llengua en els epigrames funeraris ja que és una mostra de l'ús creixent de l'àtic en aquest tipus de poemes. La influència homèrica es manté tant en els temes com en el vocabulari, tot i que també observem la modernització d'alguns termes (γῆ enlloc de γαῖα)⁸⁰⁹.

b. Melos

Conservem una sola inscripció datada al segle IV. No hi observem cap característica dialectal distintiva.

c. Naxos

S'han trobat dues inscripcions per a persones procedents de l'illa de Naxos, de nou molt separades en el temps. La més antiga és del final del segle VI i la més recent de la segona meitat del segle IV.

En la inscripció núm. 1, un epigrama, hi és destacable la forta influència de la llengua homèrica, a més del vocabulari (δακρυόεν, πολυπεινής, ὀλοφύδνον, γεραρόν, κτέρας), en l'ús de la tmesi (ἐπί - θῆκεν), la formació jònica d'iterariu en -σκον, la manca d'augment en imperfet (τίεσκον) i aorist (θῆκεν), el manteniment de l'hiat ao i el genitiu 'Αναξίλα' < 'Αναξίλαο + vocal. El mot εἵνεκεν és una mostra de la influència de la llengua jònica en la composició d'epigrames⁸¹⁰. Aquesta inscripció és especialment interessant per la presència, en una data tan primerenca, del mot μετάοικον, en el qual encara s'hi veu la juxtaposició dels dos elements del compost. Es tracta del testimoni més antic a Atenes del mot, i el següent testimoni atenès és mig segle posterior i presenta ja la forma composta μέτοικος.

En la inscripció núm. 2 l'únic tret destacable és el lexema onomàstic -γείπων, molt habitual a Mègara, Beòcia i, per contacte, present a Atenes, però no gaire usual en les zones jòniques de les illes i Àsia Menor.

d. Ceos

Una sola inscripció de finals del segle V amb una clara característica àtica: els dos nominatius femenins, nom i ènic, acaben en -ια amb retrotracció de /ã/ darrera ι. No podem afirmar si també es deu a influència àtica el lexema onomàstic ξειν-⁸¹¹, ja que en aquesta època encara no s'ha establert l'ús d'una grafia distintiva en l'anotació de llargues secundàries.

⁸⁰⁹ Veure l'apartat d'anàlisi de la llengua dels epigrames a les pàgines 356-361.

⁸¹⁰ Per una anàlisi més detallada dels homerismes i jonismes, *vid.* el comentari en el catàleg.

⁸¹¹ En l'onomàstica de les illes jòniques, s'hi troba sovint el lexema jònic ξειν-, *vid.* LGPN I, tot i que s'hi troben també exemples de l'arrel sense allargament compensatori. E. Knitl (Knitl 1938, 46-47) proposa explicar-ho com una variant intradialectal del jònic ciclàdic.

e. Citnos

Dues inscripcions per a persones procedents de Citnos, ambdues amb una datació imprecisa dins el segle IV. No s'observen característiques dialectals destacables.

f. Andros

Quatre inscripcions per a persones procedents de l'illa d'Andros. La més antiga està datada al tercer quart del segle V, la núm.2 a l'últim quart de segle i les dues posteriors al segle IV, la núm. 3 a la meitat i la núm. 4 amb posterioritat a la meitat del segle.

En la inscripció més antiga, no hi trobem característiques distintives de cap dels dos dialectes, però sí que és interessant l'ús de l'alfabet, considerat alfabet de pas entre l'àtic i el jònic.

Pel que fa a la resta d'inscripcions, en dues d'elles, núm. 2 i 3 hi trobem una característica clarament àtica com és la retrotracció de /ä/.

La inscripció més recent datada a la segona meitat del segle IV presenta un formulari gens habitual en aquesta època a Atenes amb el nom del difunt en genitiu. És possible que es degui a una voluntat arcaïtzant, ja que a l'Atenes del segle VI aquest formulari és el més habitual, però l'epigrafia funerària d'Andros és massa poc coneguda per a descartar que es degui al manteniment de l'us epigràfic de la pàtria originària.

g. Tenos

Una sola inscripció per a un home procedent de l'illa de Tenos. L'epitafi, datat a la meitat del segle IV, no conté cap característica dialectal distintiva.

h. Sifnos

Hem conservat dues inscripcions per a persones procedents de Sifnos, ambdues datades al segle IV i sense característiques dialectals distintives.

En la inscripció núm.1, hi observem en l'ètnic Σίππυιος la pèrdua d'aspiració de l'oclusiva φ davant de nasal, un fenomen poc habitual però d'àmbit panhel·lènic⁸¹², i la grafia doble de la π⁸¹³.

i. Icos

Tenim tan sols una inscripció per a una persona procedent de l'illa d'Icos. Datada al principi del segle IV, mostra una clara influència del dialecte àtic en el genitiu masculí del substantiu de tema en alfa Λευκάδο, amb la desinència -ου analògica de la declinació temàtica.

⁸¹² Cf. Buck 1955, 60.

⁸¹³ Cf. comentari en el catàleg.

j. Astipalea

Un epitafi per a una persona procedent d'Astipalea i datada al segle IV. En el genitiu de l'ètnic Ἀστυπαλαιέος s'hi observa, en lloc de la forma àtica, el manteniment de la desinència jònica -εος per a noms en -ευσ.

XXVIII. Eubea

El dialecte d'Eubea, també anomenat jònic occidental, forma part del grup jònic-àtic⁸¹⁴, i la seva proximitat a l'Àtica, a més de la influència política que Atenes exercí sobre l'illa, fan que trobem ja a partir del segle V trets clarament àtics en les inscripcions eubees. L'ús del dialecte, documentat des del segle VII, és viu encara fins al segle IV i esporàdicament al segle III, tot i que l'ús de l'àtic i la *koiné* hi és ja majoritari⁸¹⁵.

Les nou inscripcions dedicades a persones procedents de l'illa d'Eubea estan datades al segle IV. La més antiga de totes elles és del principi de segle, tres han estat assignades a la primera meitat (núm. 2-4), la núm. 5 a l'inici de la segona meitat de segle, i per a les quatre restants no és possible concretar la datació més que la seva pertinença al segle IV. És sorprenent, que tractant-se d'una illa tan propera a l'Àtica i amb una relació molt estreta, la presència de persones d'Eubea se'ns mostri tan minsa i tan tardana⁸¹⁶. Tot i les precaucions a que l'atzar de les troballes epigràfiques ens obliguen, ens atrevim a proposar que aquesta manca de documentació podria deure's a la inexistència d'una comunitat estable d'eubeus a Atenes, en contra per exemple de la imatge que presenten els beocis o els fenicis.

Pel que fa a la procedència geogràfica, dos personatges provenen de la ciutat de Carist (núms. 1 i 2), tres de Calcis (núms. 3, 4 i 9), tres d'Eretria (núms. 5-7), i un d'Hísties (núm.8).

A causa de la gran quantitat de característiques compartides per ambdós dialectes, es fa difícil en la majoria d'inscripcions determinar quin és el dialecte usat. Les inscripcions 1, 2, 7 i 9 no presenten cap tret distintiu. En alguns casos, sí que podem distingir alguns trets àtics: la desinència -ου per a masculins dels temes en alfa (núms. 3, 4: Εὐκλείδο⁸¹⁷), estès analògicament a un tema consonàntic (núm. 5: Ἰπποκλέο)⁸¹⁸, i la retrotracció d'/ä/ en el nom Κριναγόρας (núm. 6). Tots aquests són trets que ja es troben en les inscripcions de la pròpia Eubea durant el segle IV, en el qual la influència de l'àtic i la *koiné* hi són considerables⁸¹⁹. L'únic tret distintiu del dialecte eubeu el trobem en la forma de l'ètnic Ἰστιαεύς (núm. 8), amb l'evolució no-àtica de l'arrel ἐστ-⁸²⁰.

⁸¹⁴ Cf. del Barrio 1988, en què l'autora defensa la unitat eubeu-àtic en contra la posició tradicional que relacionava l'eubeu més estretament amb el jònic ciclàdic que amb l'àtic.

⁸¹⁵ Cf. del Barrio 1991, 1-13.

⁸¹⁶ Aquest estat de la documentació sobre la presència d'eubeus a Atenes la trobem també en *FRA*, en la qual trobem fins a final del segle IV, 14 entrades per a Carist, 9 per a Calcis, 8 per a Eretria i 2 per a Hísties.

⁸¹⁷ En aquestes dues inscripcions, potser es tracta de dues versions del mateix epitafi. Cf. comentari en el Catàleg.

⁸¹⁸ L'extensió analògica de la desinència -ου per al genitiu dels noms en -κλής és un dels trets característics de la *koiné*, cf. Schwyzer, *Grammatik*, vol I, 580.

⁸¹⁹ del Barrio 1991, 16 i 29-31.

⁸²⁰ Aquesta és una evolució compartida per tots els altres dialectes grecs, únicament en àtic es manté la forma originària ἐστ-, fins i tot en l'ètnic Ἰστιαεύς, tal com veiem a les llistes de tributaris d'Atenes (*ATL* 2, núm.5, col 4.34 i núm.7, col 3.6.). Cf. del Barrio 1991, 22 i Chantraine, *DELG*, s.v. ἐστία.

XXIX. Tasos

El dialecte de Tasos forma part del grup jònic ciclàdic. Tasos és una fundació de de Paros al nord de l'Egeu, i de la metròpolis en prové el dialecte. Segurament degut a la seva situació geogràfica, és on el jònic ciclàdic s'hi manté més temps viu⁸²¹, tot i que ja des del segle V s'observa l'inici de l'evolució cap a la *koiné*. A partir del 350 les formes jònies esdevenen més escasses i les confusions amb formes de *koiné* més freqüents; alguns trets del dialecte es mantenen al segle III i, esporàdicament, fins al segle II⁸²².

A Atenes s'hi han trobat tres inscripcions funeràries per a persones procedents de Tasos, dues d'elles datades al final del segle V i la tercera a la meitat del segle IV. En cap d'elles la llengua usada no permet atribuir cap element exclusivament al dialecte d'origen.

En la inscripció núm.1 hi destaquem l'ús del mot παῖς per a marcar la filiació, que no sembla ser usual ni a Atenes ni a Tasos i en aquest cas sembla provenir de l'estil epigramàtic amb la intenció d'elevat la categoria de la persona honorada.

XXX. Lesbos

El dialecte de l'illa de Lesbos, parlat també a l'Àsia Menor en les regions de l'Eòlida i la Tròada, és més ben conegut a partir del segle IV que a les èpoques arcaica i clàssica inicial, en les quals la documentació epigràfica és molt escassa⁸²³. L'epigrafia de caràcter públic del segle IV, almenys a Mitilene on la documentació és més nombrosa, mostren ja una influència destacable de la *koiné*⁸²⁴. En canvi en l'epigrafia de caràcter privat, el dialecte hi és preeminent fins al segle III/II. Això indica que, al segle IV a l'illa de Lesbos, dialecte i *koiné* no separen dues comunitats diferenciades sinó que constitueixen dos registres d'expressió a disposició dels parlants segons el context i la intenció del document emès⁸²⁵.

En el nostre catàleg, hi recollim tan sols quatre inscripcions per a persones procedents de Lesbos. Dues d'elles estan datades al final del segle V, la núm. 3 a la meitat de segle i l'última amb una datació imprecisa al segle IV. Pel que fa a la procedència dels personatges, en la més antiga hi és marcada amb l'ètnic general "lesbi", així com en l'epitafi núm. 3, la núm. 2 va dedicada a una dona procedent d'Eresos i la quarta a un mitileneu.

La inscripció núm. 1 mostra en l'antropònim la no assimilació de la nasal a la labial. Aquesta no assimilació de la nasal a l'interior de mot es dona en les inscripcions lèsbies a

⁸²¹ Cf. Knitl 1938, 90, i la inscripció de la meitat del segle V anomenada "Estela del Port" en Duchêne 1992, esp. 35-40 per a les característiques lingüístiques; trets clarament jònics en aquesta inscripció són, per exemple, el mot ἰρῶ, la forma de datiu πόλι, l'assimilació vocàlica a τῶμυσυ, el vocalisme de τῆν θωίην διληπσίην.

⁸²² Cf. Pouilloux 1954, 447-455 i Knitl 1938, 116.

⁸²³ Sobre la dificultat d'estudiar el dialecte lesbi a partir de la llengua literària de Safo i Alceu, *vid.* Blümel 1982, 17-18; Hodot 1990, 11-14. Pel que fa a gènesi del dialecte i la coincidència de trets dialectals jònics i lèsbis, *vid.* Moralejo 1999. L'autor considera que els anomenats "jonismes" en el dialecte lesbi es deuen més a la pertinença dels dos dialectes a l'àrea del Grec Oriental o Meridional amb anterioritat a l'emigració a la costa asiàtica, que no pas a una influència per veïnatge entre el 1000 i el 600 aC.

⁸²⁴ *Vid.* Thumb-Scherer, *Handbuch*, 85-86; Hodot 1990, 19: a partir del decret IG XII 2, 10, escrit en *koiné* i gravat en *stoichedon*, i del decret IG XII 2,11, R. Hodot afirma que la *koiné* s'usa a Mitilene com a llengua dels afers d'importància.

⁸²⁵ Cf. Hodot 1990, 19-23.

partir del segle III, sense que sapiguem si es tracta d'un fet de fonètica dialectal o d'influència de la *koiné*⁸²⁶. D'altra banda, a Atenes, a l'època arcaica la grafia habitual és la no assimilació de nasals⁸²⁷, però posteriorment, en el període 480-323 la tendència s'inverteix i es generalitza l'assimilació, especialment en posició interna i davant de labial⁸²⁸. Per tant, ens trobem amb un fenomen que, en aquesta època, no és habitual ni en inscripcions àtiques ni en lèsbies, però que a partir del segle III sembla estendre's en l'eoli d'Àsia i també en la *koiné* jònico-àtica.

Les altres tres inscripcions presenten formes curioses. En la inscripció núm. 2, encara datada al segle V, hi trobem moltes irregularitats. L'antropònim Κληνερήτη és una forma anòmala de Κλειναρέτα. La /ē/ procedent de la contracció ε + ε en l'arrel *κλεε < *κλεφε presenta el resultat η, esperable en lesbi⁸²⁹. En canvi la desinència de nominatiu ha adoptat el vocalisme jònico-àtic. De més difícil explicació és la substitució de α per ε i de ε per η. Pot ser que es tracti d'un hiperjonisme, amb la generalització del timbre /e/ i confusió en les grafies per /a/ llarga i breu? En el mateix epitafi, el genitiu Μεκακλείος mostra, a més de l'ensordiment de la velar sonora, un final -έιος. A Lesbos, la flexió dels antropònims en -ης s'hi iguala al model de flexió dels masculins en -ας, -α i presenta un genitiu -η; tan sols a l'Eòlida s'hi manté la flexió antiga amb el genitiu -εος, possiblement per influència del jònic⁸³⁰. En aquest cas, doncs, ens trobaríem amb la forma antiga lèsbia, mantinguda o recuperada segurament per contacte amb el jònic oriental. La grafia -έιος enlloc de -εος la podem explicar per una confusió ⟨EI⟩ - ⟨E⟩, gens sorprenent si tenim en compte la resta d'anomalies gràfiques en la inscripció, i en la qual potser també hi ha influït la forma dels adjectius patronímics amb final -κλειος⁸³¹. En conjunt, l'epitafi mostra, a més d'una descurança o falta de domini gràfic, clares influències, no tan de l'àtic, com del que podríem anomenar una forma de *koiné* molt jonitzada, amb extensió del timbre /e/ i el genitiu no contracte -εος. Pot ser un indicatiu que la *koiné* que s'estén a l'Àsia Menor i les illes ja a finals del segle V conté més elements del jònic del que deixa entreveure el seu estadi a la meitat i final del segle IV⁸³². La inscripció núm. 3 també presenta una confusió ⟨H⟩ ~ ⟨E⟩ en l'ètnic Λήσβιος; pot respondre aquesta forma al mateix fenomen de la inscripció anterior?

En la inscripció núm. 4, la influència de l'àtic hi és més clara, amb la desinència de genitiu per a antropònims en -ης, -ους. Destacable és la grafia de l'ètnic Μυτυληναίος, amb assimilació de ι a υ, una característica especialment freqüent en jònic septentrional⁸³³ i que en l'epitafi d'un lesbi podem atribuir a la influència del que hem anomenat *koiné* jonitzada⁸³⁴.

⁸²⁶ Cf. Hodot 1990, 80 nota 177.

⁸²⁷ Es tracta probablement d'un fet gràfic i no pas fonètic, *vid.* Threatte, *GAI* I, 588.

⁸²⁸ Cf. Threatte, *GAI* I, 588-589 i esp. 601 per a εν/_labial en composició.

⁸²⁹ Recordem que el lesbi no presenta distinció entre les vocals e/o llargues originàries i les secundàries, fet que implica que tenia un sistema vocàlic amb tres graus d'obertura (Cf. Hodot 1990, 57).

⁸³⁰ Cf. Hodot 1990, 121-123: la flexió antiga amb el genitiu en -εος es manté a la regió de l'Eòlida i pot ser que hagués subsistit minoritàriament a l'illa de Lesbos. R. Hodot proposa una possible reactivació per influència de la *koiné*, però potser seria més adequat atribuir-la a la influència del jònic oriental, ja que la *koiné* generalitza la forma àtica contracte -ους, o a la influència d'aquesta *koiné* més jonitzada que es proposa per a aquesta zona de l'Àsia Menor i les illes.

⁸³¹ Cf. Hodot 1990, 211 per l'ús de l'adjectiu patronímic en lesbi i 214 per les formes corresponents als noms en -κλης.

⁸³² *Vid.* López Eire 1994, López Eire 1998 per la influència del jònic sobre l'àtic en el procés de creació de la *koiné* i Crespo (en premsa), esp. pàgines 1 i 14-18 per l'ús de jonismes que no s'acabaran imposant en la *koiné* hel·lenística.

⁸³³ Cf. Santiago 1997a, 239.

⁸³⁴ Cf. Hodot 1990, 57-59: El lesbi manté el valor fonètic [u] per a υ, però al segle IV la pressió de la *koiné* sobre el dialecte introdueix el valor fonètic [ü] juntament amb la grafia υ per a [i] i [ü], desplaçament que té

També en destaquem l'antropònim Καλλικράτης, amb vocalisme /a/ en el segon lexema del compost. La forma lesbiana antiga és -κρέτης, a partir del neutre κρέτος amb vocalisme radical /e/; en la majoria de dialectes s'hi generalitza una forma -κράτης sortida del vocalisme reduït de l'arrel, però aquesta forma només apareix en l'antroponímia de les inscripcions lesbies a partir del segle III i en textos clarament influïts per la *koiné*. Això fa pensar que, en l'expansió del nou vocalisme /a/ en lesbi, el contacte amb les formes de *koiné* hi té una certa influència⁸³⁵.

Les poques inscripcions que tenim per a persones procedents de l'illa de Lesbos ens aporten informacions molt interessants per a l'expansió de la *koiné*, ja que hi dominen les formes explicables, més que per l'àtic, pel jònic septentrional. Això porta a pensar que la forma de *koiné* que ja està en ús a Lesbos als segles V i IV, tal com ens mostren les inscripcions de l'illa, estava encara més a prop del jònic que no pas de la *koiné* que coneixem en època hel·lenística. I aquesta *koiné* jonitzada seria la usada pels metecs lesbis a Atenes.

XXXI. Quios

El dialecte de Quios s'engloba dins els jònic septentrional. En el nostre recull hi tenim tan sols tres inscripcions, la més antiga està datada a cavall entre el segle V i el IV, les altres dues amb una datació imprecisa dins el segle IV, més probablement a la segona meitat que a la primera.

En la primera inscripció, no s'hi observen característiques que ens ajudin a determinar quin és el dialecte utilitzat.

La inscripció núm. 2 mostra el manteniment de formes dialectals tant en l'antropònim femení Αιγυπτίη com en l'ètnic Χίη. Si considerem que en ambdós mots s'hi ha mantingut la forma jònica, potser seria el més adequat mantenir també en la nostra transcripció la psilosi en l'antropònim Ἐκατέωνος "Ecateó".

La inscripció núm. 3 és un epigrama i la llengua hi presenta en general formes àtiques (ἐν δαπέδοις, Κεκροπίας) però també alguns elements homèrics isolats, com la manca d'augment en l'aorist κρύψαν i potser la no contracció en el genitiu βοτρυώδεος, tot i que en aquest cas sembla preferible entendre'l com un tret jònic, en oposició a la forma contracta pròpia de l'àtic. També podrien ser jonismes les desinències de datiu plural -οισι en el sintagma θεοῖσι (...) θνητοῖσι, tot i que es podria pensar també en l'adaptació d'una fórmula procedent de la llengua èpica.

Curiosament, tot i que el gènere epigramàtic, originat a la Jònia, semblaria propici a incloure-hi jonismes com a element estilístic, la presència de l'àtic hi és dominant.

XXXII. Icària

Conservem una sola inscripció per a un home procedent d'Icària, i de datació bastant tardana, poc abans del final del segle IV. El text de l'epitafi no inclou cap característica dialectal específica, en canvi la iconografia de l'estela sí que mostra l'ús de motius

com a conseqüència l'ampliació de la grafia o per a cobrir [u]. Cf. també Crespo (en premsa), 6 per la inclusió en el decret monetar àtic IG I³ 1453 del jonisme ἦμισυ. L'aparició en el decret d'aquest i altres jonismes que no retrobarem en la *koiné* és una mostra que aquest àtic en procés d'aproximació als altres dialectes, especialment el jònic, encara no ha fixat les formes no-àtiques.

⁸³⁵ Cf. Hodot 1974.

importats de la pàtria. El fet que es tracti d'una iconografia aliena a l'Àtica ens indica que l'artista que ha realitzat l'estela també prové de la Jònia⁸³⁶.

XXXIII. Samos

Heròdot, en el passatge I, 142, divideix el jònic de l'Àsia Menor en quatre variants dialectals, una de les quals correspondria a l'illa de Samos. La veracitat d'aquesta afirmació d'Heròdot no ha pogut ser ni comprovada ni refutada, però sí que és cert que en els últims anys s'ha posat en qüestió la visió tradicional de la unitat dialectal en el jònic minorasiàtic⁸³⁷, i és molt possible que el dialecte parlat a l'illa de Samos presentés diferències en relació al del seus veïns del continent. Potser un estudi aprofundit de les inscripcions a partir de la recent edició a *IG XII* 6,1 i 6,2 aportarà més dades en aquest sentit.

En el present treball hem reunit 18 inscripcions dedicades a samis. Les tres més antigues pertanyen al final del segle VI i la núm. 4 al principi del segle V. La inscripció núm. 5, segons la nova datació de A. Scholl, és del final del segle V. Les 12 restants han estat datades al segle IV, una a l'inici (núm.6), tres a la primera meitat de segle (núms. 7-9), dues a mig segle IV (núm. 10-11), les núms. 12 i 13 a la segona meitat, i les núms.14 i 15 amb datació imprecisa dins el segle IV. La núm. 16 no és segur que pertanyi al segle IV, i la núm. 17 es troba a cavall dels segles IV i III. Pel que fa a la inscripció *i.* dedicada a un milesi i una sàmia, està datada al final del segle IV.

La inscripció més antiga mostra la pronúncia dissil·làbica de la seqüència *-ωι-* en la grafia de l'antropònim Ζωίλο. Aquesta pronúncia es pot observar en Homer i, sovint també, en els poetes jònics, i en epigrafia quan apareixen aquestes grafies dobles⁸³⁸. A Atenes, aquest tipus de grafies es troben tan sols en inscripcions amb influència jònica, com aquest epitafi o l'epitafi XL, 2 per a un home de Teos⁸³⁹ i, de forma curiosa, possiblement també en l'epitafi d'un xipriota (núm. XLIX, a 2)⁸⁴⁰. A la Jònia, aquesta grafia es troba en textos epigràfics arcaics, i sovint en el mateix antropònim que en el nostre cas⁸⁴¹.

En la inscripció núm. 2, un epigrama de finals del segle VI, hi trobem el mateix fenomen que observem en inscripcions posteriors⁸⁴²: tot i tractar-se d'un gènere literari molt influït per la llengua de l'èpica, no hi trobem característiques exclusivament jòniques però sí un element de la llengua àtica, la desinència de datiu plural *-οις*. Tan sols es manté

⁸³⁶ Per a l'existència d'artistes jònics treballant a l'Àtica vid. les inscripcions XXXIII 1 i 2, XXXIX 1 i XL 1 amb els comentaris corresponents.

⁸³⁷ Cf. Stüber 1996, 141 i Santiago 1997a, 235-238.

⁸³⁸ Cf. Buck 1955, 34-35.

⁸³⁹ Cf. Threatte, *GAI* I, 209. Teodorsson 1974, 125 en cita tan sols dos exemples, ambdós en el nom Ζωίλος i en dona com a explicació (p. 216 nota 167) també la pronúncia dissil·làbica.

⁸⁴⁰ L'ús d'aquesta grafia a Xipre no és conegut, i la datació de la inscripció xipriota a cavall dels segles V i IV no coincideix cronològicament amb els exemples de l'àmbit de la Jònia. El fet que es tracti del mateix antropònim ens fa pensar si no es tracta d'una influència directa d'un monument funerari sobre l'altre. Recordem que el monument funerari per al sami era de gran riquesa, amb un *kouros* situat damunt la base de marbre que conté la inscripció, i que era obra d'un important taller artístic.

⁸⁴¹ Cf. Hualde 1993, 140-142, segons la qual les grafies ⟨ΩΙ⟩ que es troben a Quios, Samos i Milet en època arcaica, indiquen que no es tracta d'un diftong sinó d'una seqüència en hiat. Vid. també la pàgina 322 del nostre treball per a la grafia ⟨ΗΙ⟩.

⁸⁴² Vid. el comentari a la llengua dels epigrames a les pàgines 356-361. També una dedicació d'un sami trobada a Olímpia presenta un datiu plural en *-οις*, en aquesta ocasió en context antevocàlic (*LSAG*² 19.2, cf. Hualde 1993, 314 i 315).

la forma jònica en el genitiu de l'antropònim Ἡραγόρεω. El sorprenent en aquest cas és la presència de trets de l'àtic en un epigrama de tan alta datació.

Per a la resta d'inscripcions, tan sols les núms. 4, 5, 7, 8, 9, 10, 14 i *i*. presenten trets dialectals significatius, la majoria d'ells àtics: retroacció de /ā/ en les núms. 5, 7, 10, 14 i *i*., genitiu -ου per a un masc. en -ā (curiosament el mateix nom, Ἡραγόρου, que en la núm. 2 en la qual hi presentava la desinència jònica), -έως per a un antropònim en -εύς⁸⁴³, -ους per un tema en sibilant en la núm. 7, i l'ús del dual en la inscripció núm. 10 (de la meitat del segle IV), una forma que en el jònic s'elimina molt aviat i, en canvi, en àtic és manté viu durant més temps. També és un tret àtic el vocalisme /e/ en l'antropònim Ἐστιαίο (núm.7)⁸⁴⁴. La inscripció núm. 4 sí que manté una forma jònica en el genitiu Ἄντιστάσιος, un antropònim de tema en -ι, que en àtic i en la *koiné* passen a ser temes en dental i formen genitius en -ιδος⁸⁴⁵.

Trobem una forma curiosa en l'antropònim Σιλανίωv (núm. 9) amb manteniment de l'α llarga. Sabem que en jònic septentrional l'onomàstica presenta formes amb α llarga, que es posen en relació amb una evolució del vocalisme influïda pel veïnatge del lesbi⁸⁴⁶. Però Samos es troba lluny d'aquesta influència, per la qual cosa hem de pensar més aviat en un personatge d'ascendència no jònica, potser de les ciutats dòries del continent, la família del qual s'instal·là a Samos, d'on ell degué emigrar posteriorment cap a Atenes⁸⁴⁷.

La inscripció núm. 15 inclou un antropònim del qual només en conservem la part inicial Διονυ-. Els antropònims Διονυυ- amb geminada són poc freqüents i han estat posats en relació amb el tractament lesbi del grup *-sn- > -νυ-; la seva presència en l'antroponímia de la Jònia seria doncs un exemple d'eolisme. No és clar que realment es tracti d'un tractament lesbi o de les restes d'un estadi de vacil·lació en l'evolució jònica del grup *-sn-, o simplement d'una geminació expressiva tan usual en els antropònims⁸⁴⁸.

En resum, una forta influència de l'àtic o la *koiné*, però manteniment de formes exclusivament jòniques en alguns antropònims al llarg de tots tres segles i presència de vocalisme no jònic-àtic en una arrel onomàstica.

⁸⁴³ Els genitius en -εως es troben a Milet i Dídima ja en època arcaica, i des del segle IV en les altres ciutats de la dodecàpolis jònica, per contra l'epigrafia de Samos i Quios presenta en època arcaica formes en -εως, que són també les presents en el jònic literari. Per tant la presència de genitius en -εως no és sempre un fet de *koiné*, però probablement la *koiné* hagi influït en la seva generalització (cf. Hualde 1993, 351-352 i nota 873).

⁸⁴⁴ Cf. Hualde 1993, 473: en totes les ciutats de la Dodecàpolis jònica, amb l'excepció d'Eritras, aquesta arrel presenta sempre vocalisme /i/ inicial. Vid. també nota 820 a l'apartat d'Eubea.

⁸⁴⁵ Cf. Hualde 1993, 353-357 i 361-362, Theatte, *GAI* II, 212-213. K.A. Garbrah (Garbrah 1978, 101) dona el segle III com a data del pas d'aquests antropònims a la declinació amb dental a la Jònia i les illes, i ho considera una clara influència àtica. P. Hualde també data els primers exemples del pas a la declinació en dental al segle III, excepte per a Eritras, on es documenta des d'època arcaica.

⁸⁴⁶ Vid. Santiago 1997a, 244-247 i 268.

⁸⁴⁷ Per altres testimonis d'alfa llarga originària en l'epigrafia de Samos d'època arcaica i clàssica, vid. Hualde 1993, 60, 98-101 i 467, testimonis que l'autora proposa explicar per influències externes.

⁸⁴⁸ Vid. García Ramón 1987, esp. 190-191 en què l'autor proposa veure, en les formes amb -νυ- documentades fora dels àmbits dialectals on el primer allargament compensatori dona com a resultat una geminada, o bé un arcaisme fonètic o bé una reelaboració secundària de l'antropònim en època posterior al primer allargament compensatori. Per a les formes amb geminada trobades en antropònims de la Jònia, vid. Hualde 1993, 465-466 i Santiago 1997a, 251.

XXXIV. Cos

Cos forma part de les illes dòries de l'Egeu, i sembla que en la colonització de Cos, a més de població originària de l'Argòlide, hi participà també una part de població tessàlia⁸⁴⁹.

El dialecte té moltes semblances amb el dialecte de l'illa de Rodes. Tot i que les inscripcions de Cos són d'època força recent, s'observa un manteniment del dialecte fins a l'època imperial.

Per a Cos el nostre catàleg conté un sol epitafi, datat a l'inici del segle IV. Hi observem una possible influència de l'àtic en la forma de genitiu -κλεῶς, ja que la forma habitual a Cos és la contracció εῦ⁸⁵⁰. Per contra no hi trobem cap tret distintiu del dialecte coès. Poc habitual és l'antropònim Βαικύλο (genitiu), que O. Masson considera una possible variant del més testimoniats Φαικύλος⁸⁵¹.

XXXV. Rodes

El dialecte de Rodes forma part del grup dòric. Segons la tradició, l'illa fou colonitzada des de l'Argolis, i en el dialecte s'hi troben restes d'elements predòrics. Al segle V s'hi observa la influència del jònic degut als estrets contactes amb les ciutats jònies del continent, i durant el segle III i, sobretot el II, les inscripcions mostren barreja de dialecte i *koiné*. Tot i la penetració de la *koiné*, el testimoni de Suetoni indica que el dialecte rodí encara es parlava en època imperial⁸⁵², i el seu ús s'observa en les inscripcions fins al segle III dC.

A Atenes s'han trobat cinc epitafis per a persones procedents de Rodes, totes elles datades al llarg del segle IV. La més antiga d'elles està datada al segon quart de segle, la núm. 2 a la meitat, la núm. 3 a la segona meitat i les dues darreres amb una datació imprecisa dins el segle IV.

Quasi totes elles són massa fragmentàries per a poder fer una anàlisi de la llengua utilitzada. L'única característica destacable és l'aparició de la forma àtica o de *koiné* en l'arrel ἰερ-, enfront la forma dòrica λαρ-, en el nom propi Ἰέρων de la inscripció núm. 1. Cal afegir que, en època hel·lenística, es documenten segells d'àmfora ròdia amb la llegenda ἐπ' Ἰεροκλ- i ἐπ' Ἰέρωνος, amb psilosi⁸⁵³, el que fa pensar més en una influència jònica que no pas àtica o de *koiné* i ens porta a pensar si en el patronímic documentat al nostre epitafi no caldria llegir-hi també el nom Ἰέρων.

XXXVI. Creta

El dialecte cretès forma part del grup dòric, però s'hi observen també molts elements predòrics. L'estudi del dialecte el complica el fet que només hi ha continuïtat cronològica

⁸⁴⁹ Cf. Thumb-Kieckers, *Handbuch*, 194-195.

⁸⁵⁰ Vid. genitiu en -κλεῶς i -κράτεως p.ex. en Segre 1993, ED 12 (s.IV a.C.) i ED 14 (s.III-II a.C.). Aquests genitius són, segons M. H. Zamora Salamanca (Zamora 1997, 279), molt més habituals en l'epigrafia de Cos que els casos en /ῶ/ de la *koiné*, tot i que es troben testimoniades totes dues formes.

⁸⁵¹ Vid. el comentari a l'epitafi en el catàleg.

⁸⁵² Suet. *Tib.* 56.

⁸⁵³ Cf. *IG XII*, 1, 1148 i 1149 i Börker 1978, 35-39.

en els testimonis epigràfics en la ciutat de Gortina. En la resta de *poleis* de l'illa s'hi han trobat inscripcions o bé de l'època arcaica o bé a partir del segle III. A Gortina el dialecte es manté en els textos oficials fins al segle I aC; en canvi, les *poleis* en les quals l'ús epigràfic s'inicia al segle III utilitzen el dòric estàndard i, posteriorment, una *koiné* doritzada, és a dir, no aporten cap coneixement per al dialecte cretès⁸⁵⁴. Interessant per al nostre estudi és el fet que, en totes les *poleis* creteses, l'ús de la *koiné* jònico-àtica per als documents "interns" hi entra molt tardanament, però observem, per altra banda que en tractats del segle III⁸⁵⁵ la comunicació oficial cap a l'exterior sí que es dona en *koiné*, reconeixent el seu estatus de llengua vehicular⁸⁵⁶.

Tenim cinc inscripcions funeràries per a persones procedents de Creta. La més antiga està datada a l'últim quart del segle V i honora un home procedent de Gortina. La inscripció núm. 2 està datada a la primera meitat del segle IV i va dedicada a una dona de Cnossos. Segueixen dues inscripcions datades a la meitat del segle IV en les quals hi apareix l'ètnic "cretès / cretesa" sense especificar la *polis* de procedència, tot i que cal afegir que una d'elles (núm. 3) és probable que no vagi dedicada a cap cretesa, sinó que es tracti d'un nom propi format a partir del nom de l'illa. L'última inscripció, la núm. 5, pertany al segle IV i honora un eleuterneu.

Hi observem domini del dialecte àtic. En les inscripcions núms. 2 i 4 no hi ha cap tret dialectal distintiu, però les altres tres inscripcions inclouen trets característics del dialecte àtic ($\eta < *ā$ en els núms. 1 i 3, gen. -ου per a masc. en -ā en el núm. 5) i el dialecte cretès no hi és present en cap ocasió. Fins i tot en la inscripció més antiga, tan en el díctic com en el *suprascriptum*, la llengua és el jònico-àtic.

⁸⁵⁴ Cf. Bile 1988, 9-15, que rebut la teoria tradicional de les tres zones dialectals a Creta, i 365-370 per la cronologia en l'ús del dialecte a les inscripcions de l'illa.

⁸⁵⁵ IC G 167 un tractat amb el rei Demetri, fill d'Antígon, i IC G 179, un tractat amb Èumenes II de Pèrgam.

⁸⁵⁶ Bile 1988, 14-15.

MAGNA GRÈCIA

En la colonització de la Magna Grècia hi participen diverses *poleis* gregues, d'entre les quals el paper preponderant el juguen una ciutat jònica, Calcis d'Eubea, i una de dòrica, Mègara. Pel que fa a les colònies d'origen dòric, s'hi mantenen tant la llengua com les institucions pròpies fins a esdevenir municipis romans. En canvi, les ciutats d'origen eubeu i jònic són ocupades i absorbides per les veïnes ciutats dòries entre el final de l'època arcaica i l'època clàssica⁸⁵⁷.

L'evolució més clara la trobem a Sicília, on la política expansionista d'Hipòcrates, tirà de Gela a principis del segle V, i després dels tirans de Siracusa des de Hieró fins a Trasíbul comporten una expansió de la llengua i les institucions dòriques i l'eliminació de la identitat calcídica⁸⁵⁸. A les fundacions d'Itàlia també s'hi observa el mateix procés de dorització, tot i que, a principis del segle IV, l'escàs material conservat deixa entreveure el manteniment del dialecte jònic a les ciutats de Nàpols i Velia⁸⁵⁹.

Les inscripcions recollides en el catàleg per a personatges procedents de Sicília les podem englobar totes en un àmbit dòric, quatre d'elles per la procedència d'una polis de fundació dòrica, les altres quatre per la datació en una època en què el dòric és el dialecte dominant a l'illa. També les inscripcions per a personatges d'Itàlia s'emmarquen en aquest període de domini del dialecte dòric, excepte la primera de les inscripcions, procedent de Règion i datada abans de la destrucció de la ciutat per Dionís de Siracusa el 387/6 i de la resultant expansió del dialecte dòric⁸⁶⁰.

XXXVII. Sicília

Nou inscripcions per a personatges procedents de Sicília. Dues d'elles estan datades a la segona meitat del segle V, quatre a la primera meitat del segle IV, dues a la segona meitat i una última més vagament al segle IV.

La barreja de poblacions existent a les colònies gregues de l'illa de Sicília complica l'anàlisi dialectal de les inscripcions. Quatre dels personatges provenen de la ciutat de Siracusa (núms. 1, 3, 7 i 8) i un de Gela (núm. 4), ambdues polis de fundació dòrica, i per als quatre restants s'esmenta tan sols la procedència siciliota (núms. 2, 5, 6, i 9). En ser el dialecte dòric el més estès a l'illa, hem suposat per a tots ells també un origen dòric.

Pel que fa a les persones procedents de Siracusa, trobem una forma dòrica en la inscripció núm. 8 en l'antropònim de la siracusana Φιλίστᾶ. La inscripció núm. 1, la més antiga, mostra formes ambigües pel que fa al dialecte utilitzat, ja que tant podria ser dòric com àtic (Ἀναξαγόρᾶ, Συρακοσίᾶ). La inscripció núm. 3 presenta en l'antropònim Δημήτριος un vocalisme clarament jònico-àtic.

En l'epitafi per un home de Gela, l'antropònim Τεισίας podria ser tant una forma dòrica com àtica, però en el genitiu Ἡρακλείδου hi veiem l'ús del final àtic -ου per al genitiu dels masculins en -ᾶ.

⁸⁵⁷ Cf. Dubois 1995a, 7-9.

⁸⁵⁸ Cf. Vallet 1996, esp. 140-162 i Dubois 1989, 3.

⁸⁵⁹ Cf. la introducció a Dubois 1995a per les dificultats en l'estudi del jònic de la Magna Grècia. *vid.* Landi 1979, 201-206 per la competència múltiple dels parlants al sud d'Itàlia, que porta a la creació de dues grans àrees lingüístiques, una de jònica al voltant de Cumes i una de dòrica al voltant de Tarent. La influència política de les *poleis* de Sicília porta a la creació d'una *koinè* dòria que tendeix a eliminar els parlars locals.

⁸⁶⁰ Cf. Dubois 1995a, núm. 40, un decret de la ciutat de Règion de ca. 100 a.C. escrit en *koinè*.

Les altres quatre inscripcions per a siciliotes presenten totes trets jònics i àtics. La formació de l'ètnic amb el sufix $-\iota\omega\tau\eta\varsigma$, $-\iota\omega\tau\iota\varsigma$ és una formació jònica que trobem en l'ètnic de diverses colònies⁸⁶¹. Podem suposar en l'antropònim $\Xi\epsilon\iota\nu\kappa\omicron\varsigma$ el resultat jònic en el tercer allargament compensatori $\xi\epsilon\nu\bar{\nu} - > \xi\epsilon\iota\nu-$. Aquesta forma es troba sovint en l'antroponímia⁸⁶² i en l'època en què ha estat datada la inscripció, el final del segle V, conviuen encara les dues grafies $\langle E \rangle$ i $\langle EI \rangle$ per a la $/\bar{\epsilon}/$.

XXXVIII. Itàlia

Sis epitafis per a persones procedents d'Itàlia. Un està datat a finals del segle V (núm. 1), tres al voltant de la meitat del segle IV (núms. 2-4), un a la segona meitat de segle (núm. 5) i un darrer amb datació general al segle IV sense més precisió (núm. 6). Les procedències de la majoria d'ells són de ciutats de fundació jònica: Règion (núms. 1 i 5), Turios (núm. 4) i Cumes (núm. 6); en un sol cas es tracta d'una ciutat de fundació dòrica: Terina, fundada per Crotona (núm. 3), i una última inscripció en la qual s'hi determina només l'origen general Italiota, és a dir, un grec afíncat a Itàlia (núm. 2).

La inscripció més antiga (núm. 1) és un epigrama dedicat per la polis d'Atenes i la llengua hi és clarament àtica ($\pi\acute{\alpha}\tau\rho\alpha\varsigma$, $\sigma\upsilon\mu\mu\alpha\chi\acute{\iota}\alpha\nu$, $\Lambda\theta\eta\nu\alpha\iota$), amb influència del vocabulari homèric ($\epsilon\upsilon\rho\acute{\upsilon}\chi\omicron\rho\omicron\iota$, $\phi\acute{\omega}\tau\alpha$) com és habitual en la poesia epigramàtica.

També veiem formes àtiques en les tres inscripcions de meitat del segle IV, la núm. 2 ($\Delta\eta\mu\eta\tau\rho\acute{\iota}\alpha$), la núm. 3 ($\Delta\eta\mu\acute{\omega}$, $\tau\epsilon\rho\iota\nu\alpha\acute{\iota}\alpha$, $\Upsilon\tau\alpha\lambda\acute{\iota}\alpha\varsigma$) que està dedicada a una persona procedent de Terina, per tant de dialecte dòric, i la núm. 4 ($\Theta\omicron\upsilon\rho\acute{\iota}\alpha$).

En les altres dues inscripcions, núms. 5 i 6, totes dues per a persones procedents de colònies jòniques, no hi ha cap tret que sigui exclusiu ni del jònic ni de l'àtic.

⁸⁶¹ Vid. els exemples en la introducció al capítol Magna Grècia del catàleg (pàg. 144)

⁸⁶² Una recerca en els volums publicats del *LGPN* ens proporciona les següents dades: antropònims amb un lexema $\Xi\epsilon\iota\nu-$ els trobem amb relativa freqüència a les illes de l'Egeu, incloses les dòriques Rodas, Cos i Tera (Vid. *LGPN* I, s.v.), esporàdicament al Peloponnès, la Magna Grècia (Vid. *LGPN* III.1, s.v. $\Xi\epsilon\iota\nu-$ i Πολύξεινος , Εὐξεινος), Beòcia i la Fòcida (Vid. *LGPN* III.B, s.v. $\Xi\epsilon\iota\nu-$ i Φιλόξεινος , Δαμόξεινος) i les colònies jòniques del Pont (*LGPN* IV, s.v. $\Xi\epsilon\iota\nu-$ i Εὐξειν-). La forma del lexema $\Xi\eta\nu-$ el trobem a la Cirenaica (Vid. *LGPN* I, s.v.) i en un exemple a Esparta (Vid. *LGPN*, s.v. $\Lambda\upsilon\acute{\iota}\xi\eta\nu\omicron\varsigma$), mentre que $\Xi\epsilon\iota\nu\upsilon-$ es documenta a Beòcia, Tessàlia (Vid. *LGPN* III.B, s.v.) i Macedònia (Vid. *LGPN* IV, s.v.)

ÀSIA MENOR

XXXIX. Cària

La primera colonització en territori cari és de procedència dòrica i s'estableix a la zona d'Halicarnàs i cap al sud. Posteriorment, s'hi estén la influència jònica de les *poleis* del nord, i aquesta jonització es veu clarament, per exemple, en un personatge com Heròdot, nascut a Halicarnàs i que escriu les seves obres en dialecte jònic, i també en l'epigrafia grega de la regió, amb forta presència del jònic⁸⁶³.

Aquest contacte de les poblacions càries amb les colònies gregues veïnes és molt primerenc i es veu reflectit tant en la literatura com en l'epigrafia. Els caris ja apareixen en Homer com a aliats del troians i hi són anomenats βαρβαρόφωνοι⁸⁶⁴, un epítet que ha ocasionat molts comentaris, ja que es tracta d'una primerenca aparició del lexema βαρβαρο- en la llengua grega, sense la connotació negativa que tindrà en èpoques posteriors. Es tracta d'una formació onomatopeica i la interpretació més adequada del compost homèric sembla ser “de fonètica estranya”, fent referència a la forma de parlar grec dels caris⁸⁶⁵.

Juntament amb els jonis, trobem també caris fent de mercenaris al segle VII a l'Egipte de Psammètic I. Aquest episodi, que ens ha estat narrat per Heròdot, té també una confirmació epigràfica en els grafitis gravats per aquests mercenaris a Abu-Simbel, així com en la dedicació a la ciutat jònica de Priene d'una estàtua d'estil egipci portada per un grec després d'haver servit el faraó Psammètic⁸⁶⁶.

Aquesta convivència amb els jonis, que és més intensa als establiments de la costa que de l'interior, porta en molts llocs a una mescla de poblacions, gregues i indígenes, que es reflecteix per exemple en l'onomàstica⁸⁶⁷ i en les inscripcions bilingües greco-càries⁸⁶⁸. Tot i aquesta hel·lenització precoç, els caris mantenen la seva pròpia llengua com a llengua oficial⁸⁶⁹.

Tal com hem vist, el grec que aprenen els caris és el dels jonis, i això s'observa en el dialecte de les inscripcions gregues trobades en territori cari. A partir del segle V, el dialecte jònic comença a incorporar elements de l'àtic⁸⁷⁰, i això s'intensifica amb l'augment de la influència política d'Atenes sobre la regió. El grec usat per les elits caries reflecteix també aquesta evolució del jònic i al segle IV hi trobem ja una forta influència de la *koiné* tot i el manteniment d'un alt grau de jonismes⁸⁷¹.

⁸⁶³ Cf. Brixhe 1993 i Santiago (en premsa),

⁸⁶⁴ *Il.* 2, 867.

⁸⁶⁵ Cf. Rochette 1997/8. Per a l'evolució del mot “bàrbar”, *vid.* E. Levy 1984 i Santiago 1998, 33-44 amb referències a la bibliografia anterior. Per la convivència entre grecs i caris en el context multilingüe de l'Àsia Menor, *cf.* Salmeri 1994.

⁸⁶⁶ *Vid.* nota 959. A Egipte els testimonis de la presència de caris no es redueix tan sols als mercenaris, també s'hi documenten com a talladors de pedra i lapicides. Firmes de lapicides caris es troben ja al segle IX al regne d'Israel i apareixen com a cos de mercenaris al Segon Llibre dels Reis (*Re* 2, 11:4 i 19). *Cf.* Avishur – Heltzer 2003.

⁸⁶⁷ Cf. Santiago 1995, 254, i Santiago (en premsa), esp. 9-11.

⁸⁶⁸ Cf. Adiego 1993 i la bilingüe de Kaunos publicada per P. Frei i C. Marek (Frei – Marek 1997 i *id.* 1998).

⁸⁶⁹ Cf. Brixhe 1993, 60-61 i Blümel 1998, 173. Una excel·lent posta al dia de l'estat de coneixement de la llengua cària a Adiego 2005.

⁸⁷⁰ Cf. per exemple les fluctuacions entre el jònic i l'àtic observables en uns decrets de proxenia de Iasos (Santiago (en premsa), 8-9).

⁸⁷¹ Cf. Brixhe 1993.

En el nostre recull hi consten 12 epitafis per a persones procedents de la regió cària, més un dedicat a una família de Cios on també hi són citats dos caris. La més antiga és la inscripció bilingüe núm. 1 datada a l'últim quart del segle VI⁸⁷². La núm. 2 és pràcticament un segle posterior, ha estat datada al tercer quart del segle V. Totes les altres pertanyen al segle IV, una a la primera meitat (núm. 3), tres a la meitat de segle (núms. 4 al 6), tres a la segona meitat (núms. 7 al 9), dues en un moment indeterminat del segle IV (núms. 10 i 11) i la última entre els segles IV i III (núm. 12). La inscripció dedicada a una família de ciosos on hi apareixen dos personatges caris (*i.*) pertany també al segle IV.

Pel que fa a la procedència, en la més antiga tan sols s'anomena la procedència cària, de la resta tres provenen de la ciutat de Cnidos (núms. 2, 3 i 5), tres d'Halicarnàs (núms. 6, 9 i 10), dues d'Heraclea de Latmos (núm. 8 i 11), una de Carianda (núm. 4), una de Iasos (núm. 1) i una de Caunos (núm. 12). Els dos personatges citats juntament amb els ciosos provenen de Milasa (*i.*). En tots els casos es tracta de *poleis* que pertanyien a la lliga àtico-dèlica.

La llengua que trobem en les inscripcions presenta en la seva major part trets comuns al jònic i l'àtic. En algunes ocasions podem precisar que es tracta de trets específics de l'àtic: la retrotracció en els antropònims femenins Εὐπορία (núm. 6) i Περιστερά (núm. 9), la desinència de genitiu -ου per als masculins de temes en -ᾱ com Ἡρακλείδο (núm. 10) i Πανσανίου (núm. 12), el genitiu Ἀγαθοκλέους (núm. 8) amb vocal llarga procedent de contracció en la desinència, i el vocalisme breu de l'arrel onomàstica -ξῆν- en Πιστόξενος (núm. 4). En el cas del genitiu -εως (< -ηος < *-ηφος) per a noms en -ευσ ('Αλικαρνασσέως, núm. 9) és difícil determinar si es tracta realment d'un tret d'àtic o de *koiné*, ja que, tot i que en jònic literari la forma habitual de genitiu és -εος, les inscripcions de la dodecàpolis jònica presenten també testimonis de genitius en -εως que no són explicables per influència de l'àtic⁸⁷³.

Exclusivament jònic és la grafia <ΕΥ> per <ΕΟ> que trobem en l'antropònim Θεύβιος (núm. 8) i que és un indicatiu per a considerar aquesta persona procedent d'Heraclea de Latmos, polis veïna de Milet.

L'ètnic Ἀλικαρνασσεύς / Ἀλικαρνασσίς (núms. 6, 8 i 9) manté el vocalisme -α- que alterna amb el vocalisme -η- en inscripcions de la pròpia Halicarnàs, com per exemple l'anomenada inscripció de Lígdamis⁸⁷⁴ on l'ètnic hi apareix en dues ocasions en la forma Ἀλικαρνησέων, mentre que hi llegim el topònim en la forma Ἀλικαρνασσόν. La forma amb -α- devia ser la forma originària dòrica, que és la que s'imposa com a forma usual i trobem tant en una inscripció de Milet del segle V⁸⁷⁵, com en les inscripcions àtiques i en la majoria dels testimonis literaris⁸⁷⁶.

Troblem una forma no jònico-àtica en l'antropònim Δάμων per a un home procedent de la ciutat cària de Milasa però citat en una inscripció per a una família de Cios, colònia

⁸⁷² Per a l'excepcionalitat d'aquest epígraf, cf. el comentari en el catàleg.

⁸⁷³ Cf. Thumb – Scherer, *Handbuch*, 273; Crespo 1977, 188. Cl. Brixhe (1993, 65-66) el considera un tret present en el jònic de l'Àsia Menor i per tant no necessàriament atribuïble a la *koiné*. Hualde 1993, 344-347 recull els testimonis de les ciutats de la dodecàpolis, on el final -εως es troba ja en època arcaica a Milet i amb datació entre els segles V i IV a Quios i Esmirna; l'autora la considera la forma jònica originària, mentre que el tractament alternatiu en -εος apareix en jònic literari i en inscripcions d'època arcaica a Samos i d'època clàssica a Quios. Cf. també les pàgines 351-352, on l'autora defensa l'origen d'aquesta forma alternativa -εος per analogia amb els temes en -es- més que no pas per abruèjament de l'hiat.

⁸⁷⁴ Meiggs – Lewis 1988, núm. 32.

⁸⁷⁵ *IMilet* VI.2 407.

⁸⁷⁶ Amb -α-, per exemple, en Th. 8, 42; Lys. 28, 17; D. 35, 20 i Plut. *Alex.* 17. En l'obra del joni Heròdot, recordem que nascut a Halicarnàs, hi trobem formes amb -η- com en la inscripció de Lígdamis (Hdt. 1, 144; 2, 178, etc.), i també Cal·límac, molt influït per la llengua de l'elegia jònica, presenta en un epigrama dedicat a Heraclit la forma de l'ètnic amb η (Call. *Epigr.* 2, 4: ξείν' Ἀλικαρνησεῦ, "amic halicarnasseu").

milèsia a la Propòntida. És probable que es tracti d'un tret dòric conservat en l'onomàstica, i que té el seu origen en la primera colonització grega a la zona, que era de procedència dòrica.

L'antroponímia dels epitafis que hem presentat, que és en major part grega, inclou també noms d'origen clarament cari: Σκύλακος (núm. 1), Βρύασσις de Iasos (núm. 8), Θύλλος d'Halicarnàs (núm. 9) i Ἡρακλῆα d'Heraclea de Latmos (núm. 10).

XL. Jònia Continental

El dialecte jònic de l'Àsia Menor és parlat a les ciutats que formen la dodecàpolis jònica, més a les illes de Quios i Samos⁸⁷⁷. Algunes d'aquestes ciutats són molt actives en el moviment de colonització grega, i per això el dialecte jònic es troba des de les colònies del Mediterrani occidental fins a les de la Mar Negra.

El material epigràfic amb el qual es compta per a l'estudi del jònic de l'Àsia Menor és nombrós, i a aquest cal afegir-hi els testimonis literaris, ja que el jònic és la primera llengua literària de prestigi en el món grec. Tant l'èpica, com la lírica elegíaca i iàmbrica, com la prosa literària tenen els seus orígens en la Jònia, i la influència del seu dialecte es deixa sentir en els autors posteriors. Important per al nostre estudi és la influència del jònic en la literatura epigramàtica, que beu tant de l'èpica com de la lírica elegíaca⁸⁷⁸.

El jònic té un paper cabdal en la creació de la *koiné*, ja que influeix decisivament sobre l'àtic en el seu desenvolupament cap a una llengua comuna⁸⁷⁹, i paradoxalment això fa que les dues variants dialectals tendeixin a igualar-se i la Jònia sigui una de les zones en les quals més aviat s'hi estén l'ús de la *koiné* en detriment dels dialectes locals⁸⁸⁰.

En el recull d'epitafis hi hem inclòs 33 inscripcions dedicades a persones de la Jònia, més una inscripció inclosa en l'apartat de Bitínia on també hi apareix citada una dona de la Jònia. Pel que fa a les datacions, tres inscripcions pertanyen a l'últim quart del segle VI (núm. 1 al 3), les núms. 4 i 5 a la segona meitat del segle V, quatre inscripcions estan datades a cavall entre el segle V i el IV (núms. 6 al 9), tres a la primera meitat del segle IV (núms. 10 al 12), 5 a la meitat (núms. 13 al 17), 7 a la segona meitat de segle (núms. 18 al 24), set en un moment imprecís del segle IV (núms. 25 al 31) i dues al final de segle (núm. 32, 33). Les procedències són principalment la *polis* d'Efes amb 13 inscripcions (núms. 8, 11, 12, 13 al 17, 25 al 28, més la inscripció i inclosa en l'apartat de Bitínia), i la de Milet amb 9 (núms. 4, 7, 9, 10, 18, 21, 24, 30 i 32); altres procedències són 2 persones de la *polis* de Teos (núms. 2 i 22), 2 focuus (núms. 23 i 31) i una persona de Colofó (núm. 5), d'Esmirna (núm. 19), de Clazòmenes (núm. 29), d'Èritres (núm. 20) i de Miünt (núm. 33). En tres de les inscripcions més antigues (núms. 1, 3 i 6), l'origen jònic dels personatges no és explícit.

El jònic i l'àtic tenen moltes isoglosses en comú, això fa que la identificació de trets dialectals específics en les inscripcions del recull no sempre sigui possible.

⁸⁷⁷ Al dialecte d'aquestes ciutats està dedicada la tesi doctoral de P. Hualde (Hualde 1993).

⁸⁷⁸ Pel lligam de l'èpica i la lírica amb l'origen de l'epigrama, *vid.* Gentili 1967 i Raubitschek 1967.

⁸⁷⁹ *Cf.* López Eire 1993, 57: "(La *koiné*) provient d'un niveau élevé de l'attique, influencé par l'ionien qui était la langue de prestige et la langue maternelle de la plupart des sujets de l'empire athénien."

⁸⁸⁰ *Cf.* López Eire 1993, 43 ss. i Crespo (en premsa), 14-15. Per a Eritras, *vid.* Gabrah 1978, 145: la influència àtica es troba a Eritras en inscripcions del segle V i inici del IV, i durant el segle IV la major part de les inscripcions contenen barreja de formes àtiques i jònies. Cap al 300, els textos són substancialment àtics i sols resten trets jònics en termes religiosos.

Un tret clarament àtic és la retrotracció de /ä/ que trobem en les inscripcions núms. 8 (ἐπωνυμίαν), 9 (Μιλησία), 12 (Ἀρισ]ταγόρα), 26 (Ἐφεσία), 27 (el nominatiu -σίας), 30 (Μηνοδώρα Μιλησία. Ἄρτεμιδώρα), 32 (Ἀφροδισία Σαμία), 33 (Μυησία ἐξ Ἴωνίας) i també en la inscripció i. (Μανία Ἐφεσία). També és propi del dialecte àtic l'ús de la desinència de genitiu -ου per a masculins de tema en -ᾱ, com en les inscripcions núms. 7 (Ἀθηναγόρῳ), 8 (Ἡρακλείδῳ), 23 (Εὐχαρίδου) i 29 (Φανοπίδου), així com el final contracte -κλέους < *-κλεφεος per a genitius de noms en -κλῆς (núm. 13, Εὐκλέους). En la inscripció núm. 28 hi llegim l'adverbi τεῖδε, amb abreuament del primer element del diftong -ηι, una evolució que documenten l'epigrafia àtica i eubea, i manca en la jònica⁸⁸¹.

Un tret exclusivament jònic el trobem en el vocalisme del nominatiu Πειθαγόρης de la inscripció núm. 5 datada al final del segle V. També podria respondre a un tret jònic la grafia de l'ètnic Τηίο de la inscripció núm. 2. Es tracta d'una grafia que, a Atenes en aquesta època, únicament es troba en inscripcions d'influència estrangera, i a les ciutat de la dodecàpolis jònic es documenta en l'epigrafia arcaica de Milet i Priene⁸⁸².

La resta de jonismes els trobem en inscripcions en vers, en les quals la presència de jonismes podria explicar-se per influència de la llengua homèrica i no necessàriament per dialecte de la persona honorada amb el monument. La inscripció núm. 1 inclou les formes amb vocalisme jònic αἰδοίην i πατροίης; ambdós mots es troben en l'epopeia homèrica i serien explicables també com a una influència de la llengua homèrica en la composició de l'epigrama. En la inscripció núm. 3 el nominatiu femení Ἀψυνθίη presenta vocalisme jònic; el fet que es tracti d'un antropònim ens fa pensar que en aquest cas sí que es deu a la procedència jònica de la persona. Cal afegir que en aquesta inscripció també hi trobem anotació de l'aspiració, un tret àtic. En la inscripció núm. 6, un epigrama del final del segle V dedicat a una estrangera de procedència incerta, hi llegim el datiu plural γνωτοῖσιν, l'antropònim Ἐρσηίς amb conservació del grup consonàntic -ρσ-, al costat d'un homerisme com l'ús de la preposició τηλῶ. L'epitafi núm. 8, també en vers, conté formes àtiques (ἐπωνυμίαν i Ἡρακλείδο) al costat de formes jòniques (πολλοῖσι, φίλοις[ι]) i influències de la llengua homèrica (θρεφθείς sense dissimilació d'aspirades⁸⁸³, i elements de vocabulari com κασιγνήτη).

Destacable és també la inscripció núm. 31 dedicada al focu Euclidas. L'antropònim presenta un final -ίδας amb α llarga, que deu ser la forma pròpia de la pàtria del difunt ja que, tot i que el dialecte de la ciutat de Focea és poc conegut, el mateix fenomen de conservació de la α llarga s'observa en l'onomàstica de les ciutats d'Eritras i Quios, pertanyents al mateix grup dialectal que Focea⁸⁸⁴.

⁸⁸¹ Cf. nota 406 i del Barrio 1991, 17. Aquest fenomen l'observem també en la inscripció núm. LIV 5, dedicada a la filla d'un *isoteles*.

⁸⁸² Cf. Lejeune 1972, § 270, Threatte, *GAI*, 209 i la inscripció per a un sami núm. XXXIII 1, també del final del segle VI. Threatte explica aquestes grafies per la pronúncia dissil·làbica del grup vocàlic, per contra P. Hualde (Hualde 1993, 133-136 i 140-142) distingeix entre la grafia ⟨HII⟩ i la grafia ⟨ΩII⟩. En el cas del grup ⟨HII⟩ considera que, en posició antevocàlica, cal entendre-la com la representació d'un sò glide, previ a la desaparició del segon element del diftong, mentre que tan sols en posició anteconsonàntica s'hi pot veure la desarticulació del diftong i, en conseqüència, una pronúncia dissil·làbica. En el cas del grup vocàlic ⟨ΩII⟩, veu en aquesta grafia la prova de la inexistència de diftong i la pronúncia en hiat.

⁸⁸³ Cf. per exemple, Hes. *Th.* 198.

⁸⁸⁴ Cf. Santiago 1997a, esp. pàgines 244-247 i 268.

XLI. Eòlida

La colonització eòlica arcaica ocupà tant l'illa de Lesbos com territoris de la costa de l'Àsia Menor, l'anomenada Eòlida. Heròdot ens parla d'una dodecàpolis eòlica, atorgant-los una estructura i organització paral·lela a la de la dodecàpolis jònica⁸⁸⁵.

Pel que fa al dialecte, anomenat també dialecte lesbi per permetre una distinció més clara dins el grup eòlic, és principalment conegut a partir de les inscripcions de l'illa de Lesbos i, especialment, de la *polis* de Mitilene⁸⁸⁶. En canvi són molt poques les inscripcions dialectals trobades a l'Eòlida asiàtica i a la Tròada⁸⁸⁷; la majoria d'inscripcions són tardanes i presenten una forta influència de la *koiné*. Tot i això, el dialecte lesbi no desapareix del tot de les inscripcions, que fins i tot en època imperial mantenen una certa coloració dialectal⁸⁸⁸.

En el nostre catàleg hi hem recollit una sola inscripció dedicada a un home procedent de la *polis* d'Egues i a una dona, possiblement la seva muller. Està datada al final del segle V.

Observem en la llengua una característica del dialecte jònic-àtic en el nominatiu femení Χαίρεστράτη, amb $\eta < *ā$, i àtic en el genitiu Εὐδαιτίδο per a un nom masculí de tema en alfa. L'onomàstica també hi és interessant, ja que, per una banda, ens trobem en el nom de l'honorat i el del seu pare amb el lexema -δαιτ-, una arrel onomàstica típicament eòlica, mentre que per l'altra banda el nom de la dona és típicament atenès. Afegim que el nom Cerèstrate presenta el lexema -στρατ- amb timbre vocàlic /a/, que en lesbi té una variant -στροτ-⁸⁸⁹.

XLII. Tròada

La regió de la Tròada fou colonitzada tant des de la veïna Eòlida com per ciutats jònies, especialment Milet. Per això hi troben barreja de *poleis* eòlies i jònies, i per tant una barreja de dialectes. Potser aquesta barreja ha afavorit l'expansió de la *koiné*, ja que al segle IV hi ha una quasi total absència d'inscripcions dialectals a la Tròada; el dialecte tan sols es manté en lexemes onomàstics⁸⁹⁰.

En les inscripcions funeràries del nostre catàleg, hi hem inclòs nou inscripcions per a persones procedents de la Tròada, però cal afegir que dues d'elles (núms. 5 i 6) estan dedicades a les mateixes persones.

Pel que fa a procedència exacta, dues inscripcions honoren persones de la ciutat de Làmpsacos (núms. 1 i 3), dues més a ciutadans de Pàrion (núms. 4 i 7), dues de Tenedos

⁸⁸⁵ Hdt. 1, 149: αἶδε δὲ αἱ Αἰολίδες, Κύμη ἢ Φρικωνίς καλεομένη, Λήρισσαι, Νέον τεῖχος, Τήμνος, Κίλλα, Νότιον, Αἰγυρόεσσα, Πιτάνη, Αἰγαῖαι, Μύρινα, Γρύνεια· αὗται ἑνδεκα Αἰολέων πόλεις αἱ ἀρχαῖαι· μία γάρ σφρων παρελύθη Σμύρνη ὑπὸ Ἰώνων· ἦσαν γὰρ καὶ αὗται δωδέκα αἱ ἐν τῇ ἡπείρῳ. “aquestes són les de l'Eòlida: Cuma anomenada Friconis, Lerises, Neontic, Temnos, Cil·la, Nòtion, Egirussa, Pítane, Eguees, Mirina, Grinea. Aquestes onze són les ciutats antigues dels eòlis. Sols una d'elles, Esmirna, fou presa pels jonis. Car aquestes dotze eren les ciutats al continent.”

⁸⁸⁶ Cf. comentari a les inscripcions de Lesbos (apartat XXX, pàgina 310).

⁸⁸⁷ Vid. la distribució espacial i cronològica de les inscripcions lesbies a Hodot 1990, 17 (tab. I.1).

⁸⁸⁸ Cf. Cassio 1986.

⁸⁸⁹ Cf. Thumb – Scherer, *Handbuch*, 87-88; segons Hodot 1990, 79 i 63 not. 73 es tracta d'una característica lesbica arcaica, residual en època clàssica.

⁸⁹⁰ Hodot 1990, 21-23. La penetració de la *koiné* ja s'observa al segle V, per exemple en l'alternança de la llegenda monetar ΣΚΑΨΙΟΝ i ΣΚΗΨΙΟΝ.

(núms. 8 i 9), una d'Àbidos (núm. 2) i una va dedicada a persones provinents de Sigèon (núms. 5 i 6). Sigèon i Tenedos són fundacions eòlies, en canvi Làmpsacos, Pàrion i Abidos són colònies jònies. En tots el casos es tracta de ciutats que formen part de la lliga àtico-dèlica.

La inscripció més antiga és del tercer quart del segle V, tres inscripcions pertanyen a l'últim quart del segle V (núms. 2 al 4), una inscripció ha estat datada entre el 380 i el 370 (núm. 5), possiblement de la mateixa data és la núm. 6⁸⁹¹, una altra inscripció pertany a la meitat de segle (núm. 7) i les dues últimes en un moment indeterminat del segle IV (núms. 8 i 9).

Les inscripcions pertanyents a les ciutats eòlies no presenten cap característica dialectal específica.

En les inscripcions pertanyents a les fundacions jòniques, hi trobem alguns trets àtics: la desinència de genitiu -ου per a masculins de temes en -ᾱ en l'antropònim Προκλείδο de la inscripció més antiga (núm. 1) i la retrotracció de /ä/ en l'ètnic Παριανός.

Un comentari especial el mereix la inscripció núm. 4, que conté una part en prosa i un díptic elegíac. Hi trobem tant l'ús de formes jòniques (Παριηνός) com de formes àtiques (el dual φθιμένοι, μοῖραν, βροτοῖς, Διειτρέφει), a més d'alguns homerismes (Δημοφώων, el lexema φθιμένο-, l'ús del relatiu τῆς). És curiós observar que el jonisme el trobem en la part en prosa, mentre que els aticismes es troben en la part en vers, un indicatiu que l'àtic ja és considerat un dialecte apte per al gènere epigramàtic⁸⁹².

XLIII. Propòntida

A la Propòntida s'hi localitzen nombroses colònies gregues, que tenen com a *metropoleis* principalment Milet i Mègara. La part asiàtica compta amb diversos ports naturals, i es tracta d'una zona de gran importància comercial, ja que constitueix el pas obligatori per als vaixells que transporten les mercaderies del Pontos Euxí. Alhora es tracta també d'una zona rica en pesca, en matèries primeres com ara la fusta, i en cereals.

Sobre els pobles no grecs que habiten la zona en coneixem ben poc. Als bitinis se'ls anomena també en les fonts gregues "tracis de l'Àsia" amb referència als costums i a la llengua que parlen. Sembla que s'organitzen sota el govern d'un rei, o governant absolut, però durant l'època clàssica tan sols en coneixem els noms. És a partir de l'època hel·lenística que abunden més les informacions, especialment pel seu paper en les lluites que enfronten els diàdocs. També els misis són descrits per Estrabó com un poble traci⁸⁹³, tot i que segons Heròdot estan emparentats amb els caris⁸⁹⁴.

⁸⁹¹ La datació que els editors donaren a la inscripció núm. 6 fou el segle IV, sense més precisió. El fet que honori les mateixes persones que la inscripció núm. 5 ens fa suposar una datació no gaire allunyada d'aquesta.

⁸⁹² Comentari a la llengua dels epigrames a les pàgines 356-361.

⁸⁹³ Str. 12, 4: Διορίσαι δὲ τοὺς ὄρους χαλεπὸν τοὺς τε Βιθυνῶν καὶ Φρυγῶν καὶ Μυσῶν καὶ ἔτι Δολιόνων τῶν περὶ Κύζικον καὶ Μυγδόνων καὶ Τρώων· καὶ διότι μὲν εἶναι δεῖ ἕκαστον τὸ φύλον χωρὶς, ὁμολογεῖται. (...) Ἄπαντα δὲ τὰ ἔθνη ταῦτα Θράκιά τις εἰκάζει ἄν, διὰ τὸ τὴν περαιᾶν νέμεσθαι τοῦτους, καὶ διὰ τὸ μὴ πολὺ ἐξαλλάττειν ἀλλήλων ἐκατέρους. "És difícil delimitar les fronteres entre els Bitinis, els Frigis, els Misis, fins i tot els Dolionis del voltant de Cízic, els Migdons i els Troians, però hi ha acord en que cal que cadascun d'ells sigui considerat un poble diferent. (...) Es pot suposar que tots aquests pobles provenen de Tràcia, ja que habiten la costa oposada i no es diferencien gaire els uns dels altres."

⁸⁹⁴ Hdt. 1, 171: Ἀποδεικνύσι δὲ ἐν Μυλάσοισι Διὸς Καρίου ἱερὸν ἀρχαῖον, τοῦ Μυσοῖσι μὲν καὶ Λυδοῖσι μέτεστι ὡς κασιγνήτοισι εἴοισι τοῖσι Καρίσι· τὸν γὰρ Λυδὸν καὶ τὸν Μυσὸν λέγουσι εἶναι Καρὸς ἀδελφῆους· τοῦτοισι μὲν δὴ μέτεστι, ὅσοι δὲ εἴοντες ἄλλου ἔθνεος ὁμόγλωσσοι τοῖσι Καρίσι ἐγένοντο, τοῦτοισι δὲ οὐ μέτα. "Ensenyen a Milasa un antic temple de Zeus Cari, del qual participaven els Misis i els Lidis com a germans dels caris que són. Car diuen que els Lidis i els Misis són germans dels caris. Aquests

Tal com en l'apartat dedicat al Pontos Euxí (XLIV), en aquest capítol recollim i analitzem les inscripcions de persones procedents de la part asiàtica de la Propòntida, mentre que la costa europea queda inclosa en l'apartat de la Tràcia (XXIII).

El nostre recull inclou 24 inscripcions per a persones procedents de la Propòntida. La major part provenen de les *poleis* de fundació milèsia: sis provenen de Cios (núms. 12, 13, 14, 20, 21 i 22) quatre de Proconnès, una de les fundacions més antigues de Milet a la zona del Pont⁸⁹⁵ (núms. 1, 4, 16 i 17), també quatre de Cízic (núms. 2, 15, 18 i 19) i una de Miletopolis (núm. 8). Pel que fa a les fundacions megareses, dos dels personatges provenen de Calcedó (núms. 7 i 11). El cas de Zeleia, ciutat de la qual prové un dels honorats en els epitafis (núm. 9), és més controvertit i no se n'ha pogut identificar la metròpolis⁸⁹⁶.

També trobem persones d'origen no grec, tres epitafis estan dedicats a misis (núms. 5, 6 i 10) i tres a bitinis (núms. 3, 23 i 24). Destacable en aquest grup són els indicis que apunten a la seva arribada a Atenes com a treballadors especialitzats, i el seu ofici és manifestat en una ocasió en la inscripció (núm. 10), en una altra en el relleu que decora l'estela (núm. 3).

Pel que fa a la cronologia, la inscripció més antiga està datada a l'últim quart del segle V (núm. 1), i les altres pertanyen totes al segle IV: dues a l'inici (núms. 2 i 3), quatre a la meitat de segle (núms. 4 al 7), vuit a la segona meitat (núms. 8 al 15) i nou en un moment indeterminat del segle IV (núms. 16 al 24).

La llengua en les inscripcions pertanyents a les colònies milèsies és majoritàriament jònico-àtica. Cal destacar alguns trets específicament àtics: l'ús de la desinència -ου per al genitiu dels temes masculins en -ᾱ (núm. 4: Γοργίου i Ἡρακλεώτου, núm. 9: Δεξιου, i núm. 16: Αἰνείου), la retrotracció de /ā/ en els femenins Μανία Ἐφεσία (núm. 5), Δημητρία (núm. 15) i femení Ἡδεῖα (núm. 21) i el final de genitiu Σωκλέους (núm. 19).

Una mica més complexa és la inscripció núm. 20, on hi trobem tant trets àtics (Φιλοθέα, Λακλείδου) com dues formes no jònico-àtiques, en un cas en el nom d'un cari de la ciutat de Milasa, Δάμων, en l'altre en el nom d'un heracleota, Βο[ιδ]ας. Aquest dos antropònims mostren la conservació de formes dòriques explicables, en el cas del cari, pel component dòric de la primera colonització grega a la Cària, i en el cas de l'heracleota pel dialecte dòric d'aquesta colònia de Mègara.

Mereix un comentari especial la inscripció núm. 8 per a un miletopolita, en la qual s'hi barregen formes específicament àtiques (ἐξυπέτου, Μοίρας, el datiu οἰκείαις, el genitiu Δημοκράτους amb contracció vocàlica) amb jonismes (els datius πάυροισιν i ζωῶσι, l'adjectiu ἀφνηδόν), explicables també per influència de la llengua homèrica. A aquests trets cal afegir-hi que el nom de l'honorat hi apareix amb dues variants, Δαικράτης i Δαιοκράτης, en tots dos casos amb el vocalisme no jònic de l'arrel δᾱi-. La presència d'elements no jònics en aquesta inscripció i en la comentada en el paràgraf anterior és explicable com una plasmació més de la barreja de poblacions que trobem en les colònies gregues del Mar Negre⁸⁹⁷.

en participaven, mentre que tots aquells que eren d'una altra stirp tot i parlar la mateixa llengua que els caris n'estaven exclosos.”

⁸⁹⁵ Ehrhardt 1988, 38-39 i A. Avram, “The Propontic Coast Of Asia Minor”, *Poleis*, 993-994.

⁸⁹⁶ Cf. Ehrhardt 1988, 38-44. Bilabel 1920, 47-49 rebutja fins i tot considerar-la colònia jònica, i justifica la presència del dialecte jònic en les inscripcions pel veïnatge de *poleis* jònies com Cízic.

⁸⁹⁷ Cf. Ginestí 2005.

Pel que fa a les dues inscripcions per a calcedonis, una (núm. 7) és massa fragmentària per a poder extreure cap conclusió, en l'altra (núm. 11) l'ètnic conserva la forma dialectal dòrica Καλχαδόσιος⁸⁹⁸.

També trobem vocalisme no jònic ni àtic en l'epítet Κατ[α]παλταφέτας, i potser en l'antropònim Ἡρα[κ]λείδ[α]ς, de la inscripció núm. 10 dedicada a un misi. És probable que aquestes formes vinguin del dialecte de les *poleis* eòlies o les seves colònies a la Tràcia, o de les fundacions megareses del Pont, i ens indicarien que aquest misi ha entrat en contacte amb la llengua grega a través d'elles i no pas de les colònies jònies.

Els antropònims que documenten per als proconnesis (Μολπόθεμις núm. 1, Ἀπολλόθεμις i Ἀπολλοφάνης núm. 2), i que són també habituals en la seva pàtria d'origen, mostren el lligam de la ciutat amb la metròpolis Milet ja que són una prova més de la importació del culte d'Apol·lo a la colònia. Els antropònims Δηίλοχος i Μητρόβιος (núm. 4) són també usats a Milet⁸⁹⁹, i l'antropònim Σώταιρος (núm. 19) per a un cizicès sembla format sobre l'epítet que Core rep en el culte a la *polis* de Cízic.

XLIV. Pontos Euxí

El Pontos Euxí és una zona de colonització antiga: el material arqueològic trobat documenta contactes pre-colonials almenys des del segle VIII aC i les primeres colònies gregues sembla que s'hi establiren ja a la segona meitat del segle VII. Les fundacions més antigues són milèsies (Sinope al sud, Hístria a la costa tràcia i Berezan al nord), i Milet no deixa de ser la principal metròpolis, tot i que al segle VI s'hi afegeixen altres ciutats colonitzadores, principalment Mègara, metròpolis d'Heraclea del Pont⁹⁰⁰.

La població d'aquestes colònies és molt heterogènia, ja que a la participació de grups de colons d'altres *poleis* gregues s'hi afegeix el contacte estret amb les poblacions no gregues del voltant i la seva progressiva hel·lenització⁹⁰¹.

En aquest apartat analitzem tan sols les inscripcions per a persones procedents de la costa asiàtica del Mar Negre. Altres apartats els hem dedicat a les ciutats de la costa tràcia (XXIII) i la costa nord (XXIV Moèsia, XXV Meòtia i XXVI Bòspor).

Presentem en aquest recull 43 inscripcions funeràries dedicades a persones procedents de la costa sud del Pont, més dues inscripcions en les quals apareixen citades persones del pont juntament amb persones d'altres orígens. De totes elles, el grup més nombrós el constitueixen les 29 d'Heraclea (núms. 3, 6, 11 al 14, 17 al 20, 24, 25, 27 al 35, 37 al 43 i *ii.*, tot i que la procedència d'Heraclea del Pont és en tots els casos probable, però no segura), 10 honoren persones de la colònia milèsia de Sinope (núms. 2, 4, 8, 15, 16, 22, 23, 26, 36 i *i.*), tres per a persones de Tion (núms. 1, 9 i 10), una de Cromna (núm. 7), un paflagoni (núm. 21) i una última de la qual coneixem la seva procedència de la regió del Pont, sense més concreció (núm. 5).

⁸⁹⁸ Encara al segle III es manté la forma dialectal pròpia en l'ètnic de la ciutat, tal com mostra la llegenda ΚΑΛΧΑ de les monedes que encunyen conjuntament Calcedó i Bizanci (Schönert-Geiss 1970, 78-80 i 148-150, tab. 59-62).

⁸⁹⁹ Per als antropònims de les inscripcions núms 1 i 2, *vid.* el comentari als epitafis. Per a Δηίλοχος i Μητρόβιος, *vid.* Bechtel, *HPN*, 121 i 317 i Masson, *OGS* I-II, 439

⁹⁰⁰ *Cf.* Tsetskhladze 1994.

⁹⁰¹ *Cf.* Ehrhardt 1988, 239-241; Lévêque 1996, 322, que compara el caràcter mixt de les colònies de la Mar Negra amb les de la Magna Grècia, i Vinogradov 1997 sobre la barreja d'elements jònic i dòrics en la fundació de la colònia de Quersonès.

El grup de les persones procedents d'Heraclea, el més nombrós, mereix un comentari especial. En tots els casos tan sols tenim l'ètnic Ἡρακλειώτης / Ἡρακλεώτης i Ἡρακλειώτης sense més precisió. Això dificulta la identificació de la pàtria d'origen, ja que les *poleis* amb el nom d'Heraclea són nombroses; tot i això podem concentrar les possibilitats en les tres de més importància durant el període clàssic: Heraclea a Sicília, Heraclea de Latmos i Heraclea Pòntica. De totes elles, la que té més relació amb Atenes sobretot a causa de la seva activitat comercial és Heraclea Pòntica, i aquesta estreta relació està profusament documentada tant en l'epigrafia com en la literatura⁹⁰². És per això que hem inclòs la major part d'inscripcions dedicades a heracleotes en aquest apartat, excepte en dos casos (núm. XXXIX, 8 i 11) en què l'onomàstica indica Heraclea de Latmos, a la Cària, com l'origen més probable.

Pel que fa a la cronologia del conjunt d'inscripcions per a persones procedents del Pont, tan sols una pertany al segle V (núm.1, finals de segle), totes les altres han estat datades al segle IV: dues a l'inici (núms. 2 i 3), tres a la primera meitat (núms. 4 al 6), vuit a la meitat de segle (núms. 7 al 14), tretze a la segona meitat (núms. 15 al 27), quinze en un moment indeterminat del segle IV (núms. 28 al 40 i *i.-ii.*) i tres a cavall entre els segles IV i III (núm. 41 al 43).

La llengua d'aquestes inscripcions és un reflex de la barreja de poblacions de les colònies del Mar Negre.

Troblem trets específicament àtics tant en les colònies dòries d'Heraclea i Tion (núm. 11: Ἡρακλειώτου, núm. 13 Θεοπέιθους, núm. 14: Διοκλείδου γυνή, núm. 24: Ἀγαθοκλείους, núm. 25: Ἀγαθοκλέους, núm. 29: Ἀνδροκλέους, núm. 30 Μνησικλέους i Ἡρακλεώτου, núm. 35: Ἄπτου Ἡρακλεώτου i núm. *ii.*: Δίου) com en la jònica Sinope (núm. 2: Εὐξένη amb e breu, núm. 8: Πρωταγόρας i Ἀντισθένης)⁹⁰³.

A part dels citats trets àtics, en les colònies dòries també hi constatem formes comunes al jònic i a l'àtic: l'ètnic Τιανή a la inscripció núm. 10, l'ètnic Ἡρακλεώτης en totes les inscripcions per a heracleotes, l'epítet κυβερνήτης en la inscripció núm. 16, el vocalisme en els lexemes onomàstics Ὀνήσιμος i Μνησικλέους a la inscripció núm.30, el sufix a Σωτηρίδης de l'epitafi núm. 34, que també trobem al final de nominatiu ἴδης de la inscripció núm. 41.

Val la pena destacar les dues grafies presents per a l'ètnic heracleota: en 19 casos hi llegim la forma esperada Ἡρακλεωτ-, però en 9 ocasions llegim Ἡρακλειωτ-, amb grafia ⟨EI⟩ per a /ē/. Aquesta grafia sembla originada en la pronúncia tancada de /ē/ davant de vocal, lligada a la monoftongació de /ei/ en /i/, el que crea confusió en l'ús de les grafies. Aquesta devia ser la variant gràfica més propera a la llengua parlada, mentre que la forma Ἡρακλεωτ- hauria correspost a la norma gràfica.

El manteniment de les formes dòries en les colònies megareses es dona en els antropònims Ποσειδάος i Ἀστειᾶ (núm. 9, genitiu), Ἡρώνδᾶς (núm. 29) i Βοίδᾶς (núm. *ii.*). També és una mostra de la conservació del vocalisme dòric l'antropònim Δαμῶ (núm. 12), i és un indicatiu que reforça la seva identificació amb d'Heraclea del Pont. L'antropònim

⁹⁰² Heraclea Pòntica té una gran importància en el control del comerç del Pont, i aquesta és la principal raó de l'interès d'Atenes a establir-hi relacions. Heraclea apraeix en una llista de tributaris de la lliga àtico-dèlica del 425/4 (*IG I³ 71 IV, 127*), i la relació de les dues ciutats la documenten també l'existència de pròxenos d'Atenes a Heraclea (*IG I³ 74 del 424/3 i D. 52, 5 al segle IV*) així com un decret atenès que honora dos mercaders heracleotes pels seus serveis a la ciutat en la importació de blat (*IG II² 408*).

⁹⁰³ Per a la problemàtica sobre el caràcter àtic o jònic de la desinència de genitiu a Σινωπέως (núm. 3) vegi's la nota núm. 873.

Ποσειδάως (núm. 9) és una formació mixta, ja que l'arrel ποσει- no és la forma pròpia del dòric megarès, que és ποτει-⁹⁰⁴, sinó que aquí probablement es tracta de la variant jònica.

Algunes formes no jòniques, possiblement dòriques, les trobem també en inscripcions dedicades a persones de la polis jònica de Sinope, com l'antropònim Ὀνησίχα, amb η < *ā a l'arrel però manteniment de ā al sufix⁹⁰⁵ (núm. 23), i potser també en l'antropònim Δάιππος, que sembla ser una formació a partir de l'arrel *dāi-, o bé *dāfi (núm. 26).

Manteniment de trets exclusivament jònics el trobem en els dos genitius Ἡρακλείδεω i Σινωπέος, a la inscripció núm. 16 dedicada a una sinopea.

En conjunt, en cinc de les inscripcions (núms. 9, 23, 26, 29 i ii.) hi observem trets jònics o àtics al costat de trets dòrics, mescla que coincideix en la que presenta l'epigrafia de les ciutats gregues del Pont.

Aquesta barreja dialectal també la trobem en la inscripció en vers núm. 21 dedicada a un paflagoni: el seu nom està escrit en una forma dòrica, Ἀτώτᾱς, i l'epigrama, ple d'homerismes, inclou formes específicament jònies (Εὐξείνου, Πυλαιμένεος), potser explicables també com a homerismes, al costat d'una forma clarament àtica com γαίας⁹⁰⁶. És destacable aquesta forta presència de formes homèriques en una inscripció de la segona meitat del segle IV, en què les formes de *koiné* s'han imposat en la composició d'epigrames funeraris⁹⁰⁷.

Hi ha altres inscripcions en vers que presenten majoritàriament formes jònico-àtiques. A la inscripció núm. 5, dedicada a una tal Δωρίς, al vocabulari homèric cal afegir-hi el vocalisme àtic de ἡλικίας. L'epigrama núm. 6 conté diverses formes jònico-àtiques (Βελτίστη, μητέρα, πᾶσιν) i àtiques (όσίαν, εὐλογίας). Així és també en l'epitafi núm. 14, al qual cal afegir-hi una construcció una mica peculiar de dual.

En el camp de l'onomàstica, cal destacar la presència de noms de formació no grega: a Tion trobem el nom paflagoni Τίβειος (núm. 1) i l'antropònim Mā (núm. 10), format a partir del nom d'una deessa minorasiàtica, a Heraclea trobem el nom frigi Μηνώ (núm. 11), i el bitini Δᾱος (núm. 43), un paflagoni hel·lenitzat duu el nom d'Ἀτώτᾱς (núm. 21). També crida l'atenció el nom d'Εὐξένη per a una sinopea (núm. 2), que sembla jugar amb la designació grega del Mar Negre com a Πόντος Εὐξείνιος.

XLV. Frígia

Segons les fonts gregues i llatines⁹⁰⁸, els frigis provenien de la península balcànica i haurien emigrat a l'Àsia Menor entre els segles X i IX aC. L'apogeu del seu imperi es data als segles IX i VIII, essent-ne un dels reis més famosos Midas, o Mita segons les cròniques assíries, i deu ser en aquesta època quan es donen els primers contactes amb els veïns grecs. Al segle VII s'inicia la decaiguda i al final de segle passen a estar sota domini de l'imperi lidi.

Els contactes estrets i primerencs entre frigis i grecs es plasmen en la utilització, en les inscripcions paleofrígies, d'un alfabet creat a partir d'un proto-alfabet grec⁹⁰⁹. Les més

⁹⁰⁴ Cf. Thumb – Kieckers, *Handbuch* 140 i el testimoni de l'antropònim Ποτείδαος a la Megàrida (*LGPN* III A, s.v.).

⁹⁰⁵ el sufix -ιχα és molt habitual en antroponímia beòcia, i sembla que a partir d'aquesta regió s'estén a la veïna Mègara (*Vid.* nota 721).

⁹⁰⁶ Per a una anàlisi més detallada de l'epigrama, cf. el comentari a la inscripció en el catàleg.

⁹⁰⁷ Cf. l'anàlisi de la llengua dels epigrames a les pàgines 356-361.

⁹⁰⁸ Heròdot (7, 73), Estrabó (7, 3, 2; 12, 8, 3) i Plini (*HN* 5, 145).

⁹⁰⁹ Alguns dels símbols apunten cap a una dependència de l'alfabet jònic. *Vid.* Brixhe 1994, 165-178.

antigues d'aquestes inscripcions paleofrígies es daten a la segona meitat del segle VIII, fins al segle V són relativament abundants i a partir d'aquest moment es van fent cada cop més esporàdiques, fins que, després de la conquesta d'Alexandre, desapareixen.⁹¹⁰ La llengua, però, es manté en ús, ja que en època imperial retrobem inscripcions frígies escrites amb l'alfabet grec del moment; es tracta bàsicament d'imprecacions afegides en inscripcions funeràries gregues⁹¹¹.

La llengua frígia és una llengua indoeuropea molt pròxima al grec, sense que sigui de moment gens fàcil distingir entre el que són herències comunes o el que es deu a influència per veïnatge. Valgui com a exemple d'aquesta proximitat la inscripció de l'anomenada "Tomba de Midas", on hi llegim l'aorist d'un verb de dedicació *edaes* (< ie.**thē-*), el datiu *Midai* i els dos epítets que l'acompanyen *lavagtaei* i *vanaktei*, paral·lel perfecte dels micènics *ra-wa-ke-ta* i *wa-na-ka*⁹¹².

Tenim tres inscripcions funeràries per a personatges frigis a l'Àtica. La més antiga està datada a la segona meitat del segle V, la núm. 2 pertany a l'últim quart del segle IV i la última a cavall dels segle IV i III.

La més excepcional és la inscripció núm. 1, dedicada a Mannes, tallador de fusta. Demostra un molt bon coneixement de la llengua grega, i dels recursos de la llengua èpica com veiem en l'ús de la fórmula *ἐν εὐρυχόροισιν Ἀθήναις*. Estilísticament és destacable el pas de la tercera a la primera persona, així com la utilització de l'expressió quotidiana de jurament *μὰ Δία* en contrast amb les formes èpiques. El dialecte és el jònico-àtic, i hi observem un tret jònic en el datiu plural *-οισιν*, que pot ser degut a la influència de la llengua homèrica, alhora que un tret àtic en la desinència de datiu *-αις*, que és la usual en epigrafia àtica a partir de *ca.* el 420 aC⁹¹³. Inusual és l'ús de l'aorist sigmàtic *ἐγένετο* amb valor intransitiu, que es troba en la llengua homèrica però en contextos diferents al de l'epitafi; la seva presència aquí deu respondre a la intenció d'introduir elements de la llengua èpica, però per manca de coneixement suficient hi ha estat mal emprat⁹¹⁴.

La inscripció núm. 2 presenta trets àtics: l'antropònim *Κοσμία* amb *ā* producte de la retrotracció àtica, i el genitiu plural *Κελαινωῶν* amb la contracció del final *-αων*. En la inscripció núm. 3 només podem parlar de jònico-àtic, sense la presència de cap tret específic d'un o altre dialecte.

XLVI. Lícia

Colons procedents de Rodes funden la *polis* de Faselis en territori lici al segle VII. La ciutat esdevé un centre de gran importància pel comerç grec envers l'Orient i, per mediació de Quios, entra a formar part de la lliga àtico-dèlica *ca.* 469⁹¹⁵. L'interès d'Atenes envers la ciutat es plasma en una inscripció datada entre el 469, l'any d'entrada de Faselis a la lliga, i el 450. En aquesta inscripció s'hi regula que tots els conflictes que es donin a Atenes i que afectin a un faselita han de ser resolts davant el polemarc, i cap altre

⁹¹⁰ Cf. Brixhe – Lejeune 1984, IX-XI.

⁹¹¹ Cf. Brixhe 1999 per l'estat del corpus d'inscripcions neofrígies i alguns dels problemes de lectura que presenten.

⁹¹² Inscripció M-01a del corpus d'inscripcions paleofrígies, *vid.* nota 910 i Brixhe 1983.

⁹¹³ Cf. Threatte, *GAI* II, 96-101; Buck 1955, 86 i, per a la distribució de formes de datiu plural en epigrafia i textos literaris, López Eire 1994, esp. 183-185.

⁹¹⁴ Per a aquesta forma verbal, *vid.* el comentari a la inscripció en el catàleg.

⁹¹⁵ Cf. Blackman 1981, 31-32 i A. G. Keen, M.H. Hansen, "Lykia", *Poleis*, 1140-1141.

magistrat⁹¹⁶. Aquesta regulació suposa l'avantatge, per als faselites acusats, de garantir la realització d'un judici davant d'un tribunal i els iguala, pel que fa als drets jurídics, als metecs i pròxenos⁹¹⁷.

La regió de la Lícia manté la seva pròpia llengua i les primeres inscripcions que trobem redactades en llengua grega a la regió daten del primer quart del segle V. Tot i la penetració del grec, el lici continua sent la llengua dominant tal com ho demostra l'existència de diverses inscripcions en lici i bilingües greco-lícies⁹¹⁸. Un dels descobriments més interessants dels anys 70 del segle passat és la trilingüe de Xantos, en la qual als textos lici i grec s'hi afegeix un text en arameu⁹¹⁹.

La penetració de la cultura grega a la Lícia no té un focus d'origen tant concentrat com en el cas de la Cària, sinó que a l'element dòric de les colònies s'hi sumen els contactes amb les *poleis* jònies i, sobretot, la gran influència d'Atenes al voltant de la meitat del segle V. Aquesta heterogeneïtat dels elements grecs en contacte amb els licis contribueix a l'omnipresència en les inscripcions de la Lícia del segle IV de l'àtic ja en ple procés d'esdevenir *koiné*. Les inscripcions en lici desapareixen a partir del 334 amb l'arribada d'Alexandre⁹²⁰.

Dins el nostre recull, hi consten dos epitafis, ambdós dedicats a faselites. Un d'ells està datat al tercer quart del segle V, en l'època de gran influència atenesa sobre la ciutat, l'altre pertany a un moment imprecís del segle IV.

Pel que fa a la llengua, ja a la inscripció més antiga hi observem trets àtics en el vocalisme de l'antropònim Ἀθηνόδοτος i el genitiu de l'ètnic Φασηλίτο, amb desinència - \bar{o} per a un masculí de tema en - \bar{a} . Pel que fa a l'arrel ἰατρο-, es tracta d'una forma no jònica, que pot correspondre tant a l'àtic com al dòric, el dialecte de la metròpolis de Faselis⁹²¹. La inscripció núm. 2 també presenta el vocalisme àtic $\eta < *a$ tant en l'antropònim Χαρμίδης com en l'ètnic Φασηλίτης.

⁹¹⁶ IG I³ 10: [ἔδο]ξεν τῆι βολεῖ καὶ τῶι δ[ή]μωι· Ἀ]καμαντὶς [ἐ]πρυτάνευε, | [.]νάσιππος ἐγραμμάτευε, Νε|[...]|δης ἐπεστάτει, Λέω[ν εἶ]|[πε· τοῖ]ς Φασηλίταις τὸ ψ[ή]φ|[σ]μα ἀν]αγράψαι· ὃ τι ἄμ με[ν] Ἀθ[ή]νησι ξ[υ]μ[β]όλαιον γένηται|[πρὸς Φ]ασηλιτ[ῶ]ν τινα, Ἀθή[ν]η|[σι τὰς δ]ίκας γίγνεσθαι παρ|[τῶ]ι πο]λεμάρχωι, καθάπερ Χ|[ί]οις, καὶ] ἄλλοι μηδὲ ἀμὸ· τῶ|[ν δὲ ἄλλω]ν ἀπὸ ξυμβολῶν κατ|[τῶ]ι τὰς ὄσας] ξυμβολὰς πρὸς Φα|[σηλίτας] τὰς δίκας ἐν[α]ι· τὰς |[...⁷...]|το[ς] ἀφελῆν. ἐὰν δέ τ|[ις ἄλλη τῶ]ν ἀρχῶν δέξεται δ|[ίκη]ν κατὰ] Φασηλιτῶν τινος |[...⁸...], εἶ] μὲν καταδικάσ|[ει, ἢ καταδίκ]η ἄκυρος ἔστω. ἐ|[ὰν δέ τις παραβ]α[ί]νη τὰ ἐψη|[φισμένα, ὄφ]ε[λ]έτ[ω] μυρίας δ[ρ]αχμὰς ἱερ]ῶς τῆι Ἀθηναίαι· τ|[ὸ δὲ ψήφ]ισμα τό[δε] ἀναγραφά|[τω ὁ γραμμ]ατεὺς ὁ τῆς βολεῖς |[ἐστήλη]ι λιθί]νη καὶ καταθ|[έτω ἐμ πόλει τ]έλεσι τοῖς τῶ|[ν Φασηλιτῶν]. “L’assemblea i el poble han decidit. La tribu Acamantida exercia la pritanía, (M)nasip era secretari, Ne-des epístates, Leont proposa que es gravi aquest decret per als faselites: que quan es doni a Atenes un conflicte envers un faselita, el procés es faci a Atenes davant el polemarc, tal com amb els quiesos, i en cap altre lloc. Sobre els altres conflictes depenen dels acords, que els processos es duguin a terme segons els acords existents. (...). Si un altre dels magistrats accepta un procés contra un dels faselites (...), si el condemna, que la condemna sigui nula. Si algú incompleix el que ha estat decretat, que pagui mil dracmes per ser consagrades a Atenea. Que aquest acord el faci gravar el secretari de l’assemblea en una estela de pedra i el faci col·locar a l’acròpolis a costos dels faselites.”

⁹¹⁷ Cf. Gauthier 1972, 158-161, per a l’anàlisi de la inscripció, i 184 per al privilegi que suposa la jurisdicció única del polemarc, ja que el procés davant d’ell implica necessàriament la realització d’un judici amb tribunal popular. Els atenesos tenien el recurs alternatiu de presentar una acusació davant els *nautodikai*, magistrats que aplicaven un procediment sumarial, és a dir, sense la intervenció d’un tribunal.

⁹¹⁸ Cf. Brixhe 1993, 70-73.

⁹¹⁹ L’anomenada trilingüe de Xantos, trobada el 1973 i publicada per H. Metzger, E. Laroche i A. Dupont-Sommer al volum VI de les *Fouilles de Xanthos* (1979). Es considera que la versió oficial era l’arameu, ja que aquesta era la llengua administrativa a l’imperi persa, però possiblement el text base fou la versió en lici, que és la més extensa.

⁹²⁰ Cf. Brixhe 1993, 70-82.

⁹²¹ Cf. Thumb – Scherer, *Handbuch*, 251.

XLVII. Cilícia

La presència de cilicis a Atenes és escassament documentada, tot i que els contactes entre cilicis i grecs, bàsicament provinents de Rodes i Samos, es donen des d'època arcaica⁹²². En el nostre recull tenim tan sols una inscripció funerària dedicada a un cilici i datada a la meitat del segle IV

La brevetat de la documentació no permet fer cap anàlisi de la llengua, però sí que podem posar de manifest que l'antropònim, Ἐρμων, és de formació grega⁹²³. Si la seva difusió va lligada a la semblança amb un nom indígena, com proposa L.Robert per al nom Ἐρμᾶς a la Pisídia⁹²⁴, és difícil de determinar. En tot cas, l'ús d'un antropònim grec és una mostra d'hellenització.

XLVIII. Pèrsia

Les relacions entre Atenes i Pèrsia són complexes, però no pas sempre conflictives⁹²⁵ i la presència de perses a Atenes ha deixat traces tant en la literatura com en l'onomàstica. Pel que fa a les inscripcions funeràries, el nostre catàleg inclou una sola inscripció dedicada a un personatge descrit amb l'ètnic Πέρσης⁹²⁶.

La inscripció ha estat datada en un moment indeterminat del segle IV i inclou l'antropònim Πρῶτος de clara formació grega. Es tracta d'un nom donat habitualment als esclaus, que fa referència al seu ordre d'incorporació a la casa, ja sigui el primer nascut o el primer comprat⁹²⁷.

⁹²² Per a les dificultats en la documentació de possibles establiments comercials grecs a la zona, *vid.* Desideri – Jasink 1990, 151-163. El recull prosopogràfic *FRA* inclou quatre entrades per a cilicis documentats a Atenes, només dos dels quals pertanyen al segle IV, els altres dos són d'època imperial.

⁹²³ Cf. Pape – Benseler, *s.v.*

⁹²⁴ Cf. Robert 1963, 38-39.

⁹²⁵ Existeix una gran quantitat de bibliografia sobre el tema. Per a l'anàlisi crítica de testimonis tant literaris, com epigràfics, arqueològics i iconogràfics destaquem l'interessant estudi de M.C. Miller (Miller 1997).

⁹²⁶ Molts altres pobles es trobaven als segles V i IV sota domini de l'imperi persa, però han estat inclosos separadament en el catàleg.

⁹²⁷ Cf. Lambertz 1907, 46 i Masson, *Onomastica* I-II, 153.

XIPRE

XLIX. Xipre

El dialecte de Xipre forma part del grup grec oriental i se'l considera emparentat amb el dialecte de l'Arcàdia, amb el qual comparteix nombroses característiques. L'especificitat del xipriota es troba en el fet que està escrit en un sil·labari testimoniats des del segle VII, potser el VIII⁹²⁸, fins al III aC., amb un origen que remunta a sistemes d'escriptura anteriors a l'arribada dels grecs a Xipre. Això no vol dir que l'alfabet grec fos desconegut a l'illa, ja que es documenta en algunes inscripcions dígrafes ja al segle VI⁹²⁹, però el seu ús es manté esporàdic fins al segle IV.

L'expansió de l'alfabet grec a Xipre va lligada a la de la *koiné* jònico-àtica i s'inicia a la segona meitat del segle IV. Els textos dialectals en sil·labari es fan cada cop més escassos i els últims exemples es troben a Cafizin al final del segle III⁹³⁰.

La influència fenícia a Xipre hi és primerenca i important, amb l'existència d'una forta presència de població fenícia no sols en les fundacions pròpiament fenícies sinó també en les *poleis* gregues.

Les 30 inscripcions ateneses reunides en el nostre catàleg estan totes escrites en alfabet, no hi ha cap mostra d'ús del sil·labari xipriota, però sí en canvi de la llengua fenícia. Del conjunt d'epitafis, 24 assenyalen procedència d'una de les *poleis* gregues, i 6 de la ciutat de Curion, una fundació fenícia⁹³¹.

a. Polis gregues

La més antiga de les inscripcions (núm. 1) és l'única datada amb claredat al segle V, i dues més (núm. 2 i 3) es troben a cavall dels segles V i IV. La inscripció núm. 4 se situa als inicis del segle IV i la núm. 5 a la primera meitat de segle. Set inscripcions pertanyen a la meitat del segle IV (núms. 6-12), cinc més a la segona meitat de segle (núms. 13-17) i set més han estat assignades al segle IV sense més precisió (núms. 18-24).

Pel que fa a les procedències, domina la ciutat de Salamina amb 13 inscripcions, dues persones provenen de la ciutat de Màrion (núms. 2 i 7), dues més de la ciutat de Solios (núms. 5 i 12), una de Cúrion (núm.14) i en sis inscripcions tan sols es pot determinar la procedència de l'illa de Xipre sense més concreció (núms. 1, 4 i 16-19).

En la llengua d'aquestes inscripcions hi destaquen els següents trets xipriotes:

La conservació d'arrels onomàstiques xipriotes, com πνυτ- en l'antropònim Πνυταγόρο (núm. 1) i Πνυτόδαμος (núm. 7), i Ζω- en Ζοάνορ[ος] (núm.15), amb abreuïment Ζωα- > Ζοα-.

Vocalisme xipriota en els casos en què s'ha conservat la *ā* originària: Πνυτόδāμος i Στāσαγόρου (núm.7), Θρίξāς (núm. 20) i 'Ονāσαγόρου (núm. 24). Observem l'evolució pròpia del xipriota de l'hiat *Θεο-ά > Θεά > Θεα en l'antropònim Θυάναξ (núm.4). La confusió ⟨OI⟩ ~ ⟨O⟩, que provoca l'aparició d'una grafia inversa en l'antropònim Ἀριστοιδικη, també sembla ser un tret més propi de Xipre que no pas de l'Àtica.

⁹²⁸ Per l'únic testimoni de l'existència del sil·labari xipriota ja al segle VIII, *vid. ICS*, núm. 174.

⁹²⁹ *ICS*, 78-80.

⁹³⁰ Thumb-Scherer, *Handbuch*, 146-150 i *ICS*, 84,85. *vid.* també Brixhe 1988a, 168.

⁹³¹ *Vid.* F.G. Meier, "Cyprus", *Poleis*, 1223 ss: Salamina, Marion, Solis, Curion hi són incloses com a polis gregues, governades sembla amb un sistema de monarquia autocràtica hereditària. Cition manté des de la seva fundació una majoria de població fenícia.

Els trets àtics que observem són els següents: desinència de genitiu *-ου* per a masc. en *-ā*, que apareix en els antropònims Πινυταγόρῳ (núm.1), Στασαγόρου (núm. 7) i Ὀνασαγόρου (núm. 24), tots ells noms compostos amb l'arrel *-αγόρας*, i en Πειθίου i Χαρίου (núm. 22); la presència de *η < *ā* en els noms Ἀριστοιδίκη (núm. 4), Εὐφροσύνη (núm. 5), Σωσίδημος (núm. 6), Νικοδήμου (núm. 12), Ἀριστοτίμη (núm. 14), Μυμαιούλη (núm. 16), *-κίδη[ς]* (núm. 19), el nominatiu Οἰνάνθη i el genitiu Καλλιστράτης (núm. 21), γυνή (núm. 22), Δημητρία (núm. 23) i *-νίκη* (núm. 24); la preposició ἀπό enlloc d'ἀπύ (núms. 6, 12 i 20).

També són formes àtiques els genitius Πασικράτους (núm. 13), amb final *-ους < -εος*, i Διοκλέους (núm. 17), amb evolució *-κλέους < *-κλεφεος*⁹³².

En l'antropònim Μυμαιούλη (núm. 16), format a partir del substantiu μιμαίκυλον, “cirera d'arboç”, la variació ⟨Y⟩ ~ ⟨I⟩ pot ser considerada un tret de *koiné*. Recordem que en xipriota el fonema /u/ conserva la pronúncia [u], mentre que el jònic àtic presenta una pronúncia [ü] que en possibilita la confusió amb el fonema /i/⁹³³. Aquesta inscripció ha estat datada a la segona meitat del segle IV, l'època d'expansió de la *koiné* jònico-àtica a Xipre.

L'epitafi núm. 1, l'únic escrit en vers, conté també altres formes àtiques (ιατρός vs. xip. *ijātēr*, desinència mitja *-ται, ἐνθάδε* vs. xip. *ἐνθάδε*) a més de la introducció d'una forma de la llengua èpica en la desinència de datiu plural *θητηοῖσιν*.

En un dels epitafis, núm. 2, datat a cavall dels segles V i IV, les dues possibilitats de lectura de l'antropònim mostren el possible resultat de dos trets fonètics diferents. En el cas de la lectura Ζωίλος, proposada per nosaltres, observem una grafia disil·làbica del diftong, un fenomen que es troba en l'epigrafia arcaica de les *poleis* de la dodecàpolis jònica i que, en aquest cas, és possible es degui a la influència d'un monument funerari de finals del segle VI de gran riquesa, dedicat a un sami amb el mateix nom de Zoilos, que hi és escrit amb aquesta grafia disil·làbica⁹³⁴. La lectura proposada per *SEG*, Ζωήλος, seria una mostra de iotacisme primerenca amb la variació gràfica ⟨H⟩ ~ ⟨I⟩.

b. Fundació fenícia

A l'illa de Xipre s'hi troben testimonis que indiquen l'antiguitat de la colonització fenícia: la inscripció fenícia més antiga trobada a l'illa data del voltant del 900 aC, i a Cition, la més important de les fundacions fenícies a l'illa, s'hi ha descobert un gran temple, dedicat segurament a Astarté, la construcció del qual ha estat datat al voltant del 850 aC⁹³⁵.

La ciutat de Cition és precisament la procedència de les persones honorades en els sis epitafis inclosos en el nostre catàleg. El més antic de tots ells (núm. 1), datat a cavall dels segles V i IV, conté un text bilingüe, tres altres inscripcions (núms. 2-4) han estat datades a la segona meitat del segle IV i estan escrites únicament en grec. Els segueixen dues inscripcions de nou bilingües, una datada en un moment imprecís del segle IV (núm. 5) i l'altra a cavall dels segles IV i III (núm. 6).

⁹³² En les inscripcions sil·làbiques de Xipre, s'hi manté l'escriptura de la digamma, en canvi en inscripcions alfabètiques no hi és anotada mai i la forma de genitiu dels noms en *-κλῆς* hi és, com en d'altres dialectes, *-κλεος* (Morpurgo Davies 1988 i Thumb – Scherer, *Handbuch*, 167).

⁹³³ Cf. Bile 1988, 88-89: els casos de confusió ⟨Y⟩ ~ ⟨I⟩ en epigrafia xipriota són d'època recent. En època arcaica tan sols se'n coneixen dos exemples, ambdós en mots d'interpretació dubtosa.

⁹³⁴ Es tracta de l'epitafi núm. XXXIII, 1. Cf. la nota 840.

⁹³⁵ Cf. Masson – Sznycer 1972.

El grec que llegim en aquestes inscripcions respon al de la *koiné* jònico-àtica (p.ex. núm. 2: Ἡρακλείδης, núm. 3: Ἰέρωνος). La meitat de les inscripcions contenen alhora un text fenici, lamentablement en un dels casos (núm. 5) la inscripció està tan malmesa que és impossible llegir-lo. En la inscripció núm. 1, tot i que també fragmentària, s'intueix que el text grec és l'exacta traducció del fenici, en canvi en la inscripció núm. 6, el text fenici conté més informació, i el grec n'és una versió reduïda.

Especialment interessant en aquests epitafis és la traducció al grec que s'hi fa dels noms fenicis; en el cas de les bilingües, hi podem observar el mètode seguit: BNHDŠ esdevé Νουμήνιος (núm. 6), i tant un com l'altre tenen el significat de “fill de la nova lluna”. Traduccions com aquesta, o en noms teòfors on es busca l'equivalència entre divinitats del panteó fenici i el grec, són relativament habituals entre els fenicis en contacte amb poblacions gregues⁹³⁶, i les trobem també en els epitafis per a persones procedents de Fenícia (LI). La comparació amb aquestes inscripcions ens porta a suposar que darrera els dos Ἡρακλείδης (núms. 2 i 5) s'hi amaga un antropònim teòfor fenici format a partir de l'arrel MLQRT, i que Ἀντίπατρος (núm. 3) podria respondre al nom fenici ŠM, equivalència que trobem en la inscripció núm. LI, 3. Tan sols en el cas de l'epitafi més antic (núm. 1), datat a cavall dels segles V i IV, el nom fenici Ἀβδ- hi ha estat simplement transcrit⁹³⁷.

Per contra, per als antropònim Σωτηρίδης i Ἰέρωνος (gen.) de l'epitafi núm. 4, de formació clarament grega, no ens n'és coneguda cap equivalència en inscripcions fenícies. És ben possible que en aquest cas es tractés d'habitants grecs de Cítion, fet gens estrany en una illa amb una població mixta grega, fenícia i eteoxipriota⁹³⁸.

La presència de citieus a Atenes està ben documentada i degué tractar-se d'una comunitat força nombrosa i ben organitzada, ja que la *polis* d'Atenes els concedí l'any 333/332 el dret de comprar un terreny al Pireu per a construir-hi un temple a Afrodita⁹³⁹.

La inscripció on es gravà el decret δ'ἔγκτησις s'ha recuperat completa i aquest n'és el text⁹⁴⁰:

1. [Θ]εοί.	12. ἐψηφισθαι τεῖ βουλευί, το-
2. ἐπὶ Νικοκράτους ἄρχοντ-	13. ὡς προέδρους οἱ ἂν λάχωσ-
3. ος, ἐπὶ τῆς Αἰγείδος πρῶτ-	14. ι προεδρεύειν εἰς τὴν πρ-
4. ης πρυτανείας, τῶν προέδ-	15. ώτην ἐκκλησίαν προσαγα-
5. ρων ἐπεψηφίζεν Θεόφιλο-	16. γεῖν αὐτοὺς καὶ χρηματί-
6. σ Φηγούσιος· ἔδοξεν τῆι β-	17. σαι, γνώμην δὲ ξυμβάλλεσ-
7. ουλεῖ· Ἀντίδοτος Ἀπολλο-	18. θαι τῆς βουλῆς εἰς τὸν δη-
8. δώρου Συπαλήττιος εἶπε-	19. μον, ὅτι δοκεῖ τῆι βουλευί
9. ν· περὶ ὧν λέγουσιν οἱ Κιτ-	20. ἀκούσαντα τὸν δῆμον τῶν
10. ιεῖς περὶ τῆς ἰδρυσείως	21. Κιτιείων περὶ τῆς ἰδρύσ-
11. τῆι Ἀφροδίτηι τοῦ ἱεροῦ,	22. ειως τοῦ ἱεροῦ καὶ ἄλλου

⁹³⁶ Cf. Amadasi – Bonnet 1991; i per al coneixement de la llengua grega per part dels fenicis, *vid.* Baslez – Briquel Chatonnet 199. I.-J. Adiego també proposa una pràctica semblant entre els caris en contacte amb els grecs en Adiego – Debord – Varinlioglu 2005, esp. 614-615.

⁹³⁷ També es tracta d'una transcripció el nom Ἐρήνη, HRN', que duu una bizantina a l'epitafi núm. XXIII 14.

⁹³⁸ Per a la barreja de poblacions i llengües a la mateixa Cítion, *vid.* les inscripcions xipro-fenícies de l'època de *Milkyaton*, rei de Cítion i Idàlion al segle IV a.C.: *KAI* 39 = *ICS* 220 i *KAI* 41 = *ICS* 215.

⁹³⁹ Probablement es tracta d'Afrodita Urània, tal com sembla indicar una dedicatòria del segle IV d'una citiesa (*IG* II² 4636) amb el text següent: Ἀριστοκλέα : Κιτιάς : Ἀφροδίτηι Οὐρανίαι : εὐξαμένη : ἀνέθηκεν.

⁹⁴⁰ *IG* II² 337.

23. Ἀθηναίων τοῦ βουλομένο-	34. ιτιεῖς ἔδοξαν ἔννομα ἰκ-
24. υ βουλευσασθαι ὅτι ἄν αὐ-	35. ετεύειν αἰτοῦντες τὸν δ-
25. τῶι δοκεῖ ἄριστον εἶναι.	36. ἦμον χώριου ἔγκτησιν ἐν
26. ἐπὶ Νικοκράτους ἄρχοντ-	37. ῶι ἰδρύσονται ἱερὸν Ἀφρ-
27. ος, ἐπὶ τῆς Πανδιονίδος δ-	38. οδίτης, δεδόχθαι τῶι δήμ-
28. ευτέρας πρυτανείας, τῶν	39. ωι, δοῦναι τοῖς ἐμπόροις
29. προέδρων ἐπεψηφίζεν Φα-	40. τῶν Κιτιέων ἔγκτησι[ν] χ[ω]-
30. νόστρατος Φιλαίδης· ἔδο-	41. ρίου ἐν ῶι ἰδρύσονται τὸ
31. ξεν τῶι δήμωι· Λυκόργος Λ-	42. ἱερὸν τῆς Ἀφροδίτης καθ-
32. υκόφρονος Βουτάδης εἰπ-	43. ἀπερ καὶ οἱ Αἰγύπτιοι τὸ
33. εν· περὶ ὧν οἱ ἔμποροι οἱ Κ-	44. τῆς Ἴσιδος ἱερὸν ἴδρυντ-
	45. ται.

“Als déus, essent Nicocratos arcont, a la primera pritanía de la tribu d’Eguidos, ha presentat a votació de part dels proedres Teòfil, del dem de Fegunt. La *boulé* ha decidit. Antídot, fill d’Apol·lodor, del dem de Sipaletis, ha fet la proposta: del que han dit els citieus sobre la construcció d’un temple a Afrodita, que es votí a l’assemblea. Que els proedres a qui correspongui exercir de proedres a la primera assemblea, els introdueixin i sotmetin el tema a deliberació. Que presentin la decisió de la *boulé* al poble: que la *boulé* ha decidit que, un cop el poble hagi escoltat (el parer) dels citieus sobre la construcció del temple, i el de qualsevol altre dels atenesos que ho desitgi, decideixi què li sembla el millor. Essent Nicocratos arcont, a la segona pritanía de la tribu de Pandionis, ha presentat a votació per part dels proedres Fanostratos del dem de Filaïdes, l’assemblea ha decidit. Ligurg, fill de Licofró, del dem de Butades ha fet la proposta: sobre el fet que els comerciants citieus, actuant com a suplicants d’acord amb les lleis, demanen el dret d’adquirir un terreny en el qual construir-hi un temple a Afrodita, l’assemblea ha decidit atorgar als comerciants de Cition el dret d’adquirir un terreny en el qual alçar-hi el temple d’Afrodita, igual que els egipcis tenen construït el d’Isis.”

El procediment que han seguit els citieus per a la demanda d’*enktesis* és la súplica legal, ἔννομα ἰκετεύειν a les línies 34-35, que és un procediment usat habitualment pels estrangers⁹⁴¹. La petició fou primer discutida en la βουλή, que la transmeté a l’ἐκκλησία per a la seva aprovació; per això la primera part de la inscripció conté el προβούλευμα i, a continuació, hi ha gravada la decisió de l’assemblea. Destacable és també que els citieus hi són citats en dues ocasions com a οἱ ἔμποροι οἱ Κιτιεῖς, “el comerciants citieus”, designació que deixa ben clara que la seva principal activitat a Atenes era el comerç marítim⁹⁴².

La gran majoria de comunitats de no-grecs en les *poleis* gregues s’organitzen a l’entorn d’un culte. L’organització religiosa precedeix l’institucional, i sovint inclou lligams institucionals amb la metròpolis i formes de justícia interna⁹⁴³. Per a la ciutat d’acollida, el permís concedit per a la construcció d’un temple implica el reconeixement d’estatus oficial per al nou culte, i comporta també una garantia jurídica per a les persones pertanyents a aquesta comunitat estrangera⁹⁴⁴.

En el decret d’*enktesis* per als citieus, s’hi fa referència a la concessió del mateix privilegi als egipcis per a la construcció d’un temple a Isis. A part d’aquestes dues comunitats, tan sols coneixem un tercer grup al qual li fou reconegut el dret a establir un

⁹⁴¹ Cf. Gauthier 1985, 187-189, aquest procediment facilitava als estrangers l’accés al Consell o a l’Assamblea i la demanda de privilegis. Sobre la identificació ἰκέτης i ξένος, cf. Santiago 2005a, 156.

⁹⁴² Cf. per al comentari d’aquesta inscripció Santiago 2005b, especialment pàg. 593-4 i notes 20-25.

⁹⁴³ Cf. Baslez 1988.

⁹⁴⁴ Cf. les cites bibliogràfiques a la nota 971.

culte particular, es tracte del culte a Bendis introduït a Atenes pels tracis. El culte de Bendis fou probablement el culte estranger més antigament acceptat a Atenes, pel que es desprèn d'un decret d'entre el 432/1 i el 411 on es regula l'elecció del sacerdot de Bendis "d'entre tots els atenesos", i del fet que el nom de la deessa aparegui en un llistat d'ofrenes del 429/8⁹⁴⁵.

⁹⁴⁵ Cf. Garland 1987, 118-122.

LLEVANT

L. Síria

Una sola inscripció per a un siri amb el nom grec de Dionisi. Lamentablement l'ètnic genèric "siri" no ens permet saber si no es tracta també d'un home de parla fenícia. En cas que fos així, suposaríem en l'antropònim una transposició grega d'un nom teòfor fenici, tal com trobem per exemple en una inscripció bilingüe de Malta⁹⁴⁶, on el dedicant, un home de Tir, hi és anomenat 'BD'SR en fenici i Διονύσιος en grec⁹⁴⁷. També és possible que es tracti d'un esclau, entre els quals el nom Dionisi hi és freqüent⁹⁴⁸.

LI. Fenícia

Sabem que hi havia una gran presència de fenicis a Atenes que comptaven amb una organització política i religiosa⁹⁴⁹, i que als ciutadans de Sidon els foren concedits per part de la polis una sèrie de privilegis per a facilitar-los l'activitat comercial⁹⁵⁰. Tot i aquesta ben testimoniada presència, els epitafis dedicats a fenicis trobats a l'Àtica es redueixen a quatre⁹⁵¹, tres d'ells dedicats a sidonis, el quart dedicat per un sidoni a un ascalonita. El més antic de tots ells és del final del segle V, el núm. 2 de la primera meitat del segle IV, el núm. 3 en un moment indeterminat del segle IV i el més recent al final de segle.

De les quatre inscripcions, dues (núms. 1 i 4) presenten també un text fenici, i el text grec sembla ser-ne la traducció⁹⁵². Excepcional és la inscripció núm. 4, a la qual s'hi han afegit al text bilingüe sis versos en grec, clarament redactats per una persona de parla no grega, possiblement fenícia. Aquesta inscripció, tot i els errors que presenta, mostra un coneixement suficient de la llengua grega per part de l'autor⁹⁵³ i s'afegeix als altres testimonis sobre l'ús del grec per part d'alguns dels comerciants fenicis establerts a les ciutats portuàries gregues⁹⁵⁴.

⁹⁴⁶ KAI, núm. 27, segle II aC.

⁹⁴⁷ En l'adaptació de noms teòfors fenicis al grec, Dionís és igualat de vegades a Osiris i de vegades a Sarapis, *vid.* Amadasi – Bonnet 1991, 6-7 i nota 29.

⁹⁴⁸ *Vid.* Fragiadakis 1988, 345-346.

⁹⁴⁹ *Cf.* Baslez 1988, 147 per a un decret honorífic del *koinon* dels sidonis al Pireu, gravat en fenici però adaptant fórmules gregues. L'autora proposa una datació al segle IV.

⁹⁵⁰ IG II² 141: un decret de proxenia de ca. 360 per a Estrató, rei de Sidó, al qual s'hi afegeix a les línies 20-36 el privilegi de l'*isoteleia* per als comerciants sidonis que viatgin a Atenes per a comerciar: Μενέξενος εἶπεν· τὰ μὲν ἄλλα καθάπερ Κηφισόδοτος· ὅπόσοι δ' ἂν Σιδωνίων οἰκόντες ἐς Σιδῶνι καὶ πολιτευόμενοι ἐπιδημῶσιν κατ' ἐμπορίαν Ἀθήνησι, μὴ ἐξεῖναι αὐτὸς μετοίκιον πράττεσθαι μηδὲ χορηγὸν μηδένα καταστήσαι μηδ' εἰσφορὰν μηδεμίαν ἐπιγράφειν. "Aquells dels sidonis que, vivint i essent ciutadans de Sidó, s'estableixin temporalment a Atenes per a comerciar, que no se'ls exigeixi el *metoikon* ni se'ls imposi cap *coregia* ni se'ls decreti cap *eisforà*". Per la concessió d'aquests privilegis als comerciants de Sidó, veiem que en aquesta època no era necessari que un estranger fixés la seva residència a Atenes per a que se li exigís el pagament de l'impost de metec, d'una *coregia* o una *eisforà*, sino que era suficient l'establiment temporal a Atenes. *Vid.* també un altre decret de proxenia datat al 320 per al sidoni Apol·lònides, fill de Demetri (IG II² 343 + add. p. 659. Una edició recent amb citació de la bibliografia anterior es troba en Culasso Gastaldí 2004, 183-192).

⁹⁵¹ Sense comptar els sis epitafis per a xipriotes provinents de la ciutat fenícia de Cítion, núms. XLIX b 1-6.

⁹⁵² Observem que el text fenici presenta sempre un formulari lleugerament més ampli.

⁹⁵³ Encara que amb dubtes fonètico-gràfics (δὲγ, ἰγκτετάνυσσαι 1.6; εἰχθρ- 1.7, τεῖδε, κέκρυνμαι 1.10), morfològics (σποράσαι 1.7; οὔτηι 1.8) i sintàctics (μου κτέρισαν τάφον 1.8).

⁹⁵⁴ Per a una anàlisi més detallada, *cf.* el comentari individual de l'epitafi en el catàleg, pàgina 240-243.

És destacable l'adaptació dels noms teòfors fenicis a l'onomàstica grega a partir de l'equivalència establerta entre divinitats del panteó fenici i del panteó grec: Astarté és igualada a Afrodita⁹⁵⁵ (‘BDŠTRT = Ἀφροδίσιος), Tanit a Àrtemis (‘BDTNT = Ἀρτεμίδωρος) i el déu solar Shamash al grec Helios (‘BDŠMŠ = Ἡλιοδώρας). En dos casos el lexema fenici ‘BD “servidor” ha estat substituït per -δωρος “dò”, en canvi en el cas d’Ἀφροδίσιος ha estat substituït per la desinència adjectival. En la inscripció núm. 3, amb un text només en grec, l'aparició del teòfor Ἀπολλόδωρος, amb una formació paral·lela, fa pensar si no es tracta també de l'adaptació al grec d'un teòfor fenici, potser format a partir del nom del déu Rashap⁹⁵⁶, i també sembla respondre a una equivalència la traducció del nom fenici ŠM pel grec Ἀντίπατρος⁹⁵⁷. La inscripció núm. 2 inclou dues vegades l'antropònim Δημήτριος, també un teòfor però del qual en desconeixem cap possible equivalent fenici.

Al costat d'aquestes equivalències, també s'hi trobem altres noms resultats de la simple transcripció a l'alfabet grec de l'originari fenici. Aquest és el cas de la transcripció en el nom del personatge que dedica l'estela d'Antípatre d'Àscalon (núm. 4), on el text grec dóna els noms de Δομσαλῶς Δομανώ i el fenici, D·MŠLḤ, fill de D·MḤN; les terminacions -ως i -ω, utilitzades en la transcripció dels noms al grec, podrien respondre a un intent d'adaptació a la forma de nominatiu i genitiu respectivament de l'anomenada “declinació àtica”⁹⁵⁸.

⁹⁵⁵ Recordem que el ja citat decret IG II² 337, datat a l'any 333/2, concedeix al comerciants de Cítion el dret d'*enktesis* per a un terreny destinat a la construcció del temple d'Afrodita, identificada amb la deessa Astarté. *Vid.* el text complet del decret i el comentari a les pàgines 334-336.

⁹⁵⁶ Per a l'aparició del déu Rashap en onomàstica i la seva equivalència a Apol·lo, *cf.* Briquel-Chatonnet 2005, 139.

⁹⁵⁷ Per la interpretació d'aquest nom, *vid.* Bonnet 1990, 42-43, que basa l'equivalència en la idea de substitució que transmet el nom ŠM en fenici, en la forma ŠM B'L “Nom de Baal” un epítet de la deessa Astarté a Sidó. Sobre l'equivalència de noms fenicis i noms grecs en general, *cf.* Amadasi-Bonnet 1991.

⁹⁵⁸ Amadasi – Bonnet 1991, 4 nota 17.

NORD D'AFRICA

LII. Egipte

La presència de grecs a Egipte està testimoniada tant per documents epigràfics com literaris per a una època tan primerenca com el segle VII⁹⁵⁹. Segons aquests testimonis, es tractava d'una població de majoria jònica, en tot cas minorasiàtica, que feren de mercenaris a les ordres del faraó Psamètic I i als quals va oferir, després de la seva victòria, terres per a establir-s'hi.

Les excavacions arqueològiques han posat al descobert que els primers comerciants grecs també degueren arribar al segle VII a la regió de Nàucratis⁹⁶⁰, però no és fins al regnat del faraó Amasis que s'hi establí definitivament un *emporion* grec, tal com explica Heròdot (II, 178):

Φιλέλην δὲ γενόμενος ὁ Ἀμασις ἄλλα τε ἐς Ἑλλήνων μετεξετέρους ἀπεδέξατο καὶ δὴ καὶ τοῖσι ἀπικνεομένοισι ἐς Αἴγυπτον ἔδωκε Ναύκρατιν πόλιν ἐνοικῆσαι· τοῖσι δὲ μὴ βουλομένοισι αὐτῶν ἐνοικεῖν, αὐτόσε δὲ ναυτιλλομένοισι ἔδωκε χώρους ἐνιδρύσασθαι βωμοὺς καὶ τεμένεα θεοῖσι.

“Esdevingut amic dels grecs, Amasis, entre altres coses, n’acollí alguns d’ells, concretament a aquells que arribaven a Egipte els donà la vila de Nàucratis per a viure-hi. A tots aquells grecs que no volien establir-s’hi, sinó que hi venien com a navegants, els donà terrenys per a alçar-hi altars i temples per als deus.”

A la ciutat de Nàucratis, que continuà estant sota el domini del faraó egipci, s’hi distingia doncs, clarament, entre els grecs que s’hi havien establert i els que únicament hi estaven de pas. Aquests grecs residents, que segurament habitaven la part nord, conviuen amb la població egípcia⁹⁶¹. Una convivència entre grecs i població autòctona l’observem

⁹⁵⁹ Hdt. 2, 154 (sobre els mercenaris jònics i caris que combateren amb el faraó Psamètic I): τοῖσι δὲ Ἴωσι καὶ τοῖσι Καροῖ τοῖσι συγκατεργασαμένοισι αὐτῷ ὁ Ψαμμήτιχος δίδωσι χώρους ἐνοικῆσαι, “als jonis i als caris que havien lluitat amb ell fins al final, Psamètic els va donar terrenys per a establir-s’hi.” A Abu-Simbel s’hi han trobat grafitis escrits per aquests mercenaris jònics i caris, un d’ells duu el text següent (Meiggs – Lewis 1988, núm. 7): Βασιλέος ἐλθόντος ἐς Ἐλεφαντίναν Ψαματίχο ταῦτα ἔγραψαν τοῖ σὺν Ψαμματίχοι τοῖ Θεοκλῶς ἔπλεον, ἦλθον δὲ Κέρκιος κατύπερθε, υἱς ὁ ποταμὸς ἀνίη· ἀλογλόσος δ’ ἦχε Ποτασιμτο, Αἰγυπτίος δὲ Ἄμασις· ἔγραψε δ’ ἀμὲ Ἄρχον Ἀμοιβίχο καὶ Πέλεφος Οὐδάμο. “Quan el rei Psammètic va arribar a Elefantina, van escriure això els que havien navegat amb Psammètic, fill de Teocles, i van arribar fins més enllà de Cèrcida, fins on el riu ho permetia. Als de llengua estrangera, els comandava Potasimt, als egipcis, Amasis. Ens han escrit Arcont, fill d’Amèbic, i *Plqo*, fill d’Eudem.” Destaca el nom cari Πέλεφος entre noms grecs. A Priene s’hi trobà una estàtua d’estil egipci datada a la segona meitat del segle VII i que duu la inscripció següent (SEG XXXVII, 994): Πηδῶμ μ’ ἀνέθηκεν ὠμφίννεω : ἐξ Αἰγύπτωγαγῶν : ρῶι βασιλεὺς ἔδωρ’ ὠγύπτιος : Ψαμμήτιχος : ἀριστήια ψίλιον τε χρύσειον καὶ | πόλιν ἀρετῆς ἔλνεκα. “Pedó m’ha dedicat, el fill d’Anfinnes, havent-me portat des d’Egipte. A ell li va donar el rei egipci Psammètic premis destacats: un braçalet d’or i una ciutat a causa de la seva excel·lència.” *Vid.* Vittmann 2003, 194-235 per un recull detallat dels testimonis de la relació entre Grècia i Egipte especialment en l’època arcaica.

⁹⁶⁰ *Vid.* l’estudi detallat de A. Bresson sobre l’estatus de Nàucratis a partir dels testimonis literaris, epigràfics i arqueològics (Bresson 2000, 13-63)

⁹⁶¹ *Vid.* Möller 2000, 203, que considera Nàucratis una ciutat exclusivament grega per manca de testimonis definitius sobre la presència de població fenícia, xipriota o egípcia. Contra, la recensió d’ A. Bresson a *REA* 104 (2002), 496-505. El mateix autor en una publicació anterior (Bresson 2000, 66-67) considerava ja fora de dubte la presència d’una comunitat egípcia a Nàucratis. Als arguments d’A. Bresson hi podem afegir el testimoni de l’epitafi núm. LII 5, una inscripció bilingüe dedicada a un naucratis amb el nom egipci de Pais.

també en altres *emporía* grecs, com ara Empúries⁹⁶², Halicarnàs⁹⁶³ i un establiment comercial a Tràcia conegut a partir d'una recent inscripció⁹⁶⁴.

Com a factoria comercial, Nàucratis tenia una gran importància per a Atenes, i per al comerç grec a Egipte en general⁹⁶⁵, per això no sorprèn que d'aquí provingessin la majoria dels honorats en els d'epitafis del nostre catàleg. Que aquesta posició principal es mantingué durant el segle IV ho indica un decret atenès de proxenia de l'any 349/8 per un tal Teògenes, fill de Xenocles, naucratit⁹⁶⁶. És molt probable que fos durant el segle IV que Nàucratis esdevingué una *polis*, tot i que no es troben testimonis clars de la seva independència política fins la conquesta d'Egipte per Alexandre⁹⁶⁷.

La presència grega però no es redueix tan sols al Baix Egipte, sinó que també hi ha testimonis arqueològics de la presència de grecs a l'Alt Egipte⁹⁶⁸. Per això no sorprèn que l'epitafi atenès més antic dedicat a un egipci presenti l'ètnic de Tebes, ciutat de l'Alt Egipte⁹⁶⁹.

Tal com als grecs establerts a Nàucratis se'ls permeté d'alçar altars i temples als seus déus, el mateix privilegi el reberen els egipcis que habitaven Atenes. Sabem, per un decret de l'any 333/32 que atorga el dret d'*enctesis* als comerciant citieus per alçar un temple al Pireu, que anteriorment s'havia atorgat aquest dret als egipcis per tal que poguessin construir al Pireu un temple dedicat a Isis⁹⁷⁰. Per a una comunitat estrangera, rebre l'autorització d'alçar un santuari a les divinitats del país d'origen constitueix una garantia jurídica, un element de seguretat personal⁹⁷¹.

⁹⁶² Cf. Str. 3, 4, 8: δίπολις δ' ἐστὶ, τείχει διωρισμένη, πρότερον τῶν Ἰνδικητῶν τινὰς προσοίκους ἔχουσα, οἷ, καίπερ ἰδίᾳ πολιτευόμενοι, κοινὸν ὅμως περίβολον ἔχειν ἐβούλοντο πρὸς τοὺς Ἕλληνας ἀσφάλειας χάριν, διπλοῦν δὲ τοῦτον, τείχει μέσῳ διωρισμένον· τῷ χρόνῳ δ' εἰς ταῦτο πολίτευμα συνῆλθον μικτόν τι ἔκ τε βαρβάρων καὶ Ἑλληνικῶν νομίμων, ὅπερ καὶ ἐπ' ἄλλων πολλῶν συνέβη, “És una doble ciutat, dividida en dos per un mur, car abans havia tingut alguns indicetes com a veïns, els quals, encara que es governaven per les pròpies lleis, havien volgut compartir el recinte amb els grecs per motius de seguretat. Així que era un recinte doble amb un mur mitger. Però amb el temps es van fusionar en una única entitat política, en la qual hi havia una certa barreja d'usos i costums bàrbars i grecs, tal com ha passat també en molts d'altres indrets”. Per a la comprensió del text i la seva anàlisi dins el context històric, cf. Santiago 1994.

⁹⁶³ Cf. Santiago 1995.

⁹⁶⁴ Chankowski – Domaradzka 1999.

⁹⁶⁵ Hdt. 2, 179: Ἦν δὲ τὸ παλαιὸν μόνη Ναύκρατις ἐμπόριον καὶ ἄλλο οὐδὲν Αἰγύτου, “En altre temps, Nàucratis era l'únic port comercial d'Egipte i no n'hi havia cap altre.”

⁹⁶⁶ Anteriors a aquest s'han trobat a Rodes dos decrets de proxenia també per a residents a Nàucratis. El més antic, *Syll*³ 110 núm. 4, datat entre el 440 i el 420, nomena a Δαμόξενον Ἐρμωνος ἐν Αἰγύπτῳ οἰκέοντα *pròxenos* i *euergueta* de Lindos; l'origen de Nàucratis l'assegura la decisió de fer alçar una segona estela amb el decret a l'Hel·leni d'Egipte, el gran temple grec de Nàucratis. El segon decret, *Lindos* núm. 16, datat entre el 412/411 i el 408/407, fa *pròxenos* dels rodís a un egipci de Nàucratis hel·lenitzat --]αν Πυθέω Αἰγ[ύπτιον τ]ὸν ἐγ Ναυκράτ[ι]ος]. En aquest cas, segons la restitució de A. Bresson (Bresson 2000, 34-35) es tracta d'un ἐρμ[α]νέα, un intèrpret, i és ben clar quins aventatges comporta per als comerciants rodís tenir de *pròxenos* a Nàucratis a un intèrpret.

⁹⁶⁷ Vid. les diverses opinions a Bresson 2000, 74-79 i M. Austin, “From Syria To The Pillars of Herakles”, *Poleis*, 1238-1240.

⁹⁶⁸ Cf. Vittmann 2003, 194-235, esp. pàgina 198 fig. 99 que mostra la presència grega a Egipte durant la dinastia 26 (672-525 aC).

⁹⁶⁹ Tebes egípcia és citada tant a la *Iliada* (*Il.* 9, 381) com a l'*Odissea* (*Od.* 4, 126), i la forma grega del nom prové segurament de la Tebes de Beòcia, ja que totes dues ciutats tenen el seu moment de màxim esplendor al segle XIV (Vittmann 2003, 196-197).

⁹⁷⁰ *IG* II² 337, línies 42-45: καθάπερ καὶ οἱ Αἰγύπτιοι τὸ τῆς Ἰσιδος ἱερὸν ἴδρυνται. Vid. el comentari a les pàgines 334-336.

⁹⁷¹ Cf. Torelli 1977, 446 i Bresson 2000, 24. Sobre la protecció de la neutralitat dels establiments comercials per la presència d'un temple, vid. Lehmann-Hartleben 1963, 31ss, i per a elements de justícia interna en els temples fundats en una ciutat estrangera, vid. pàgina 335.

Amb la conquesta d'Alexandre i el regnat dels Ptolemeus s'acompleix l'hel·lenització d'Egipte i la *koiné* jònico-àtica, que ja era la llengua de la cancelleria macedònia, hi esdevé la llengua dominant⁹⁷². Alexandria es converteix en el centre cultural del món grec.

En el nostre recull, hem inclòs set epitafis dedicats a persones procedents d'Egipte. El més antic, datat a l'últim quart del segle V honora un egipci procedent de Tebes, el núm. 2 està datat al canvi de segle. Els altres cinc pertanyen tots al segle IV, un a l'inici de segle (núm. 3), un a la primera meitat (núm. 4), un a la meitat de segle (núm. 5) i dos al final de segle (núms. 6 i 7). Pel que fa a la procedència, a més del ja citat egipci de Tebes, trobem una altra egípcia procedent de la ciutat de Saïs (núm. 3). Quatre persones provenen de l'*emporion* grec de Nàucratis (núms. 2, 4, 5 i 6) i una de la *polis* grega d'Alexandria (núm. 7).

La llengua que mostren les inscripcions és majoritàriament l'àtic o la *koiné*, però hi trobem alguns trets egipcis: el mot *γναφαιλουφάντης* (núm. 1) tan sols es troba, fora d'aquest exemple, en un paper egipci. L'ús del genitiu de la mare per a marcar la filiació (núm. 3) també sembla influït pel costum egipci. En el cas de l'onomàstica, la majoria de noms són de formació grega, fins i tot els de persones d'origen egipci: *Ἡρμαῖος* (núm. 1), *Εὐηθίδος* (gen. núm. 3) i *Σαῖτις* (núm. 3), i que podrien ser adaptacions a l'onomàstica grega de noms egipcis, costum que troben entre els fenicis⁹⁷³. Destaca, però, el nom egipci *Πάϊς* (núm. 5), amb simple transcripció al grec, nom que es troba en la única inscripció bilingüe d'aquest grup. Es tracta d'un personatge egipci que conviu amb els grecs de la ciutat de Nàucratis i que, suposem, coneix també la llengua grega.

LIII. Cirenaica

La principal ciutat de la Cirenaica, Cirene, és una colònia dòrica d'època molt antiga, fundada a la segona meitat del segle VII per colons que provenien de l'illa de Tera. Al segle VI es testimonien contactes comercials amb ciutats dòries i també amb Atenes i Quios⁹⁷⁴. És però al principi del segle IV que les relacions amb Atenes esdevenen més estretes i Cirene entra en l'àmbit d'influència política d'Atenes amb l'establiment fins i tot d'un breu règim democràtic, fins que al 322 passa a la influència làgida amb Ptolemeu I⁹⁷⁵.

És precisament en aquest període d'influència atenesa quan es daten les 6 inscripcions incloses en aquest catàleg, totes elles per a persones procedents de la ciutat de Cirene.

El dialecte de la Cirenaica pertany al grup de dialectes dòrics i el seu ús és viu fins al segle II dC. La introducció de la *koiné* en les inscripcions de Cirene, hi és molt esporàdica fins al segle III i es manté secundària fins al final del segle I aC.⁹⁷⁶ Afegim que en els epitafis, i l'epigrafia privada en general, l'entrada de la *koiné* hi

⁹⁷² Cf. Teodorsson 1977, 25-35.

⁹⁷³ A. Bresson (Bresson 2000, 34) proposa aquesta explicació en el cas d'Hermeu.

⁹⁷⁴ cf. Boardmann 1981, 185-186.

⁹⁷⁵ Cf. Dobias-Lalou 2000, 7.

⁹⁷⁶ Vid. Dobias-Lalou 2000, 7: fins al segle III tan sols el 5% de les inscripcions de Cirene estan escrites amb seguretat en *koiné*, fins al segle I aC. el percentatge es manté en el 25% i la *koiné* guanya ràpidament terreny en els segles I i II dC. fins a provocar la desaparició de l'ús del dialecte cirenaic. Cf. també de la mateixa autora la taula publicada a Dobias-Lalou 1987, 33 on s'observa que de les 127 inscripcions de Cirene datades al segle IV, tan sols 4 estan escrites en *koiné*.

és encara més tardana, els primers epitafis de la Cirenaica escrits en *koiné* daten del segle I dC.⁹⁷⁷

Pel que fa a les inscripcions trobades a Atenes, mostren un predomini de les formes jònico-àtiques, ja sigui en noms propis com Τιμοστράτη en el núm. 3 com en tots els exemples de l'ètnic Κυρηναῖος / Κυρηναία. Tan sols ens trobem amb la conservació del vocalisme dòric en dos noms propis, en un cas en l'arrel, Ἀγήτωρ en el núm. 2, i en l'altre en la desinència, -ίδας en el núm. 4; en ambdós casos, l'ètnic que els acompanya hi és però escrit en la forma àtica.

⁹⁷⁷ Dobias-Lalou 1987, 41.

PROCEDÈNCIA DESCONEGUDA

LIV. Isoteleis

Dins aquest grup s'hi inclouen tretze epitafis dedicats a *isoteleis*, és a dir, a metecs privilegiats a qui se'ls ha atorgat igualtat fiscal amb els ciutadans. Totes les inscripcions pertanyen al segle IV, les més antigues estan datades a la meitat del segle IV (núms. 1 i 2), tres a la segona meitat de segle (núms. 3 al 5), altres set en un moment indeterminat del segle IV (núms. 6 a l'11 i *i.*) i l'última al final del segle IV (núm. 12). Aquest marc cronològic coincideix amb el de l'ús del mot *ισοτελεία* en l'epigrafia àtica, l'aparició més antiga del qual es dona en el decret de proxenia IG II² 83 datat amb anterioritat al 387⁹⁷⁸.

En els decrets de concessió d'*ισοτελεία* es fa sovint referència a que aquest privilegi és també per als "seus descendents"⁹⁷⁹, i això ho comprovem en la inscripció núm. 3, i amb molta probabilitat la núm. 1, on tant el pare com el fill duen l'epítet *ισοτελής*.

Ens sembla interessant posar de manifest que en general es tracta de monuments funeraris de gran riquesa, la majoria d'ells amb relleu i d'una alçada al voltant del metre o superior. Aquesta autorepresentació està en consonància amb la voluntat de posar de manifest el seu estatus de metecs privilegiats en identificar-se com a *ισοτελείς*.

Pel que fa a la llengua d'aquest grup d'epitafis, hi dominen els trets característics de l'àtic o de la *koiné*: la vocal $\eta < *ā$ (núm. 1: *Δεξανδρίδης*, núm. 7: *Θεοδότη*, *i.*: *Ὀνήσιμος*, *Μνησικλέους*), els finals de genitiu *-ου* per a temes masculins en $-ā$ (núm. 1: *Δεξανδρίδου*, *i.*: *Ἡρακλεώτου*), *-εως* amb metàtesi de quantitat per a noms en *-εύς* (núm. 1: *Νειανδέως*) i *-ους* per a temes en *-s-* (núm. 7: *ισοτελοῦς*). També observem la presència d' \bar{a} darrera /i/ en l'antropònim *Νικίας* (núm. 10), un tret que pot deure's tant a la retrotracció àtica com a la conservació de \bar{a} dels altres dialectes fora del jònico-àtic.

Un tret que no sembla propi de l'àtic és el genitiu en *-ους* per a antropònims de tema en *-v* (núm. 3: *Γήρυς*). Els antropònims en *-v* són en general estranys a l'àtic i sembla que tendeixen, com els antropònims en *-i* a passar a la declinació dels temes en dental⁹⁸⁰.

Dues de les inscripcions són epigrames, les núms. 3 i 5. La llengua utilitzada també és bàsicament àtica, amb la presència d'alguns homerismes⁹⁸¹. Destacable és l'aparició d'alguns trets d'un nivell baix de llengua: en la inscripció núm. 3, el mot *εὐσεβίας*, on es veu que l'originari diftong /ei/ havia monoftongat en /e/, amb un posterior tancament de la pronúncia en /i/. Aquest és un tret molt habitual en la *koiné* hel·lenística. En la inscripció núm. 5, a més de l'aparició del mot exclusivament àtic *τίτθη*, hi observem l'anotació dels finals de datiu *πρώτει* i *Φερσεφόνει* amb abreujament del diftong final amb primer element llarg, i el final de genitiu *-ου* per a un tema en *-σ-* (*ισοτελοῦ*) per analogia amb la declinació masculina dels temes en $-ā$ ⁹⁸².

⁹⁷⁸ Cf. pàgina 251 del catàleg per possibles testimonis del mot al segle V.

⁹⁷⁹ Com passa habitualment amb els privilegis inherents a la concessió de la proxenia.

⁹⁸⁰ Vid. nota 757.

⁹⁸¹ Per una anàlisi més detallada *vid.* el comentari individual a cadascun dels epitafis i l'anàlisi global de llengua a les pàgines 356-361.

⁹⁸² Cf. nota 818

LV. Altres

En tractar-se d'un grup tan heterogeni, ens sembla poc idoni presentar una anàlisi conjunta de les característiques lingüístiques dels epitafis classificats en aquest últim apartat. Per això ens limitem a comentar les característiques de llengua que ens semblen més destacables i remetem per a una anàlisi lingüística detallada als comentaris individuals en el catàleg.

En dos dels epigrames hi observem elements versemblantment del dòric literari, o d'un dels dialectes que conserven $\bar{\alpha}$.

En la primera inscripció (núm. 4) datada a la primera meitat del segle IV, els "dorismes" es redueixen a la substitució de la $\eta < * \bar{\alpha}$ per α , però no pas completament ja que s'ha mantingut la forma jònico-àtica $\mu\eta\acute{\eta}\mu\alpha\tau\iota$.

La segona inscripció (núm.11), datada a la segona meitat del segle IV, mostra per contra un vocalisme "dòric" conseqüent, però hi continua essent l'única característica no jònico-àtica. Hi és destacable també la la presència de vocabulari i formes homèriques.

En totes dues inscripcions, hem posat en relació el recurs al dòric literari amb un possible origen no àtic de les persones a les quals l'epigrama va dedicat. Seria possible que els autors d'aquestes composicions haguessin volgut incloure a través de la llengua una referència a la pàtria originària d'ambdues persones.

L'última inscripció que comentem és la núm. 2, datada a principis del segle IV i en la qual el text de l'epigrama ens informa que Cal·límac morí lluny de casa, sense que en cap moment se'ns digui quina és la pàtria que abandonà. Les característiques de la llengua tampoc no aporten suficients indicis: està escrit en jònico-àtic, i el final jònic datiu plural -οισι en l'expressió $\acute{\epsilon}\nu \acute{\alpha}\nu\theta\rho\acute{\omega}\pi\omicron\iota\sigma\iota \tau\acute{\omicron}\delta' \acute{\epsilon}\sigma\tau\alpha\iota$, final perfecte d'hexàmetre, amb molta probabilitat és degut a una influència de la llengua homèrica.

Conclusions

Es confirma en el nostre recull l'opinió general que la major part de les persones a qui es dedicaren aquestes inscripcions funeràries eren persones afincades a Atenes, i no estrangers de pas, i això es dedueix, per exemple, dels epitafis dedicats a grups familiars, o a matrimonis on l'origen de l'home difereix del de la dona. Es tracta, doncs, d'una població que ha fet d'Atenes la seva llar, fet que implica necessàriament un cert grau d'adaptació a la forma de vida de la ciutat d'acollida. Aquesta adaptació és també probable que es donés en el camp lingüístic, és a dir, que aquestes persones anessin perdent progressivament els trets propis del seu dialecte per a adaptar els del dialecte parlat a la ciutat. A grans trets, aquesta hipòtesi es confirma, però l'anàlisi detallada cas per cas que hem dut a terme en aquest treball posa de manifest la diversitat de situacions i l'interès d'anar més enllà de les afirmacions generals per a buscar aquells detalls que ens ajuden a entendre una mica més la complexitat d'aquella societat.

Segons l'opinió cada vegada més acceptada, el procés d'expansió de la *koiné* comença ja al segle V amb la depuració de l'àtic dels seus trets més peculiars i el seu acostament al jònic⁹⁸³. Trets primerencs de l'anomenat "Grossatische", que serà la base de la *koiné* hel·lenística, els trobem en aquest segle V en algunes inscripcions fora d'Atenes, especialment en les *poleis* que formen part de la lliga àtico-dèlica. Aquest procés llarg i complex d'expansió de la *koiné*, i el conseqüent retrocés en l'ús dels dialectes, s'estén tot al llarg del segle IV i presenta evolucions molt diferents en cada zona del món grec, d'aquí que no es puguin fer afirmacions generals sobre la data de desaparició dels dialectes.

En el cas concret del nostre corpus, cal tenir present aquesta complexitat a l'hora d'analitzar cada un dels casos. En algunes regions, el dialecte propi està ja en retrocés davant l'expansió de la *koiné* al principi del segle IV, per la qual cosa és poc probable que el trobem en els epitafis inscrits a Atenes. Per contra, hi ha regions on els dialectes s'hi mantenen vius durant tot o pràcticament tot el segle IV.

Un cas especial és el dels epigrames, que degut a la forma literària estan sotmesos a influències, en primer lloc de la llengua de l'èpica homèrica, i també la de la lírica jònica. Donem una visió en conjunt de la llengua dels epigrames a les pàgines 356-361.

1. Situació lingüística

L'augment dels estudis dialectals en els últims anys ha millorat considerablement el nostre coneixement de la situació dialectal d'algunes de les zones del món grec. A partir d'aquests estudis, hem intentat en la nostra anàlisi contrastar l'ús del dialecte en les inscripcions funeràries ateneses amb allò que coneixem del dialecte a la pàtria d'origen.

A continuació presentem, seguint el mateix esquema geogràfic que en el nostre corpus d'inscripcions, els aspectes més destacables de la llengua de les inscripcions funeràries per a estrangers a Atenes, i remetem al Catàleg o a l'apartat d'anàlisi lingüística per a una discussió més àmplia.

⁹⁸³ *vid.* per exemple els treballs d'A. López Eire.

CONCLUSIONS

1.1. EGINA.

Al segle V observem la conservació de trets dialectals, que al segle IV ja només es troben esporàdicament en antropònims⁹⁸⁴.

1.2. CORINT.

La major part d'inscripcions, dels segles V i IV, contenen formes ambivalents. En el cas d'un epigrama d'inicis del IV (II 3) observem trets exclusius de l'àtic, i en una inscripció de Fliünt de meitat de segle un hiperjonisme que s'explica pel context històric.

1.3. SICIÓ.

En les inscripcions per a persones de Sició, totes del segle IV, només hi trobem trets comuns a l'argòlic i l'àtic o trets exclusius de l'àtic.

1.4. ARGOS.

Tan sols dues inscripcions en el nostre catàleg: la més antiga, de la primera meitat del segle IV, presenta un tret dialectal argòlic, la més recent, de la segona meitat, un tret àtic. És possible que l'evolució del dialecte a Argos segueixi també aquest esquema, però ens manca material per a poder confirmar-ho⁹⁸⁵.

1.5. LACÒNIA.

Hem recollit tres inscripcions del segle IV, dues d'elles epigrames, un de la primera meitat de segle, l'altre de la segona. Tot i que sabem que el dialecte laconi es manté en ús durant molt de temps, cap de les tres inscripcions conté trets exclusius del laconi, excepte potser en el nominatiu de l'antropònim d'origen fenici Μαλίχα. La llengua dels dos epigrames és l'àtic, amb la introducció d'alguns jonismes. Es probable que la manca de trets del laconi sigui deguda a l'estat de la documentació, ja que tan sols s'ha recuperat una inscripció en prosa, i en el cas dels epigrames, la forma literària és propícia a l'ús del jònic.

1.6. MESSÈNIA.

A les inscripcions de Messènia, la influència de la *koiné* hi és destacable a la segona meitat del segle IV. En el nostre recull, una inscripció del segle V presenta encara la plena vigència de les formes dialectals, a més de l'ús de l'alfabet messeni. Les altres inscripcions, datades a partir de la meitat del segle IV, estan escrites en àtic, amb l'excepció de l'antropònim Ἀρκεσίλας, un nom de tota manera tampoc desconegut en l'onomàstica atenesa de l'època.

1.7. ARCÀDIA.

Al segle IV es testimonien els primers trets de *koiné* a les inscripcions de l'Arcàdia. En el nostre catàleg, ja l'única inscripció datada al segle V mostra barreja de formes àtiques i arcàdies, i aquesta barreja es continua mantenint en els epitafis tant de la primera com de la segona meitat del segle IV. Aquesta barreja ens podria aportar un indicatiu més que

⁹⁸⁴ *vid.* nota següent.

⁹⁸⁵ L'estudi de M.P. Fernández Álvarez (Fernández 1981, 9) sobre el dialecte argòlic té com a *terminus ante quem* l'any 400 precisament per evitar les inscripcions influïdes per la *koiné*, per això ens és impossible donar una visió de l'avanç de la *koiné* a les dues Argòlides. L'autora afirma que l'entrada de la *koiné* no comporta la pèrdua total de particularitats dialectals i que al segle II-I aC es troben encara algunes inscripcions escrites en argòlic com DGE 94.

CONCLUSIONS

l'àtic, o la *koiné* jònico-àtica, ja era usada en part a la pàtria d'origen i les fluctuacions entre àtic i arcadi hi eren presents.

1.8. ÈLIDA I TRIFÍLIA.

Les inscripcions del nostre recull, les elees de la primera meitat del segle IV, i la trifília de la segona meitat, no presenten cap rastre de conservació de formes dialectals específiques, ni tan sols en l'ètnic "eleu", que a la pàtria és el que manté durant més temps la forma originària. L'única possible forma dialectal èlida la trobem en un antropònim, que d'altra banda és desconegut dins l'onomàstica jònico-àtica i, per tant, no en tenim documentada la possible forma jònica.

1.9. MÈGARA.

El que observem en els nostres epitafis és la presència de trets dialectals megaresos en les inscripcions del segle V i principi del IV. En la resta, domini de trets àtics. El desconeixement de la situació lingüística a Mègara ens impedeix situar aquesta evolució en relació a l'entrada de la *koiné* a Mègara. Una excepció és l'epigrama públic per a Pitió, on s'hi barregen les formes dòries i les àtiques, i en la qual els trets dòrics corresponen més aviat al dòric literari que al dialecte dòric megarès.

1.10. BEÒCIA.

Les inscripcions funeràries ateneses dedicades a beocis mereixen un comentari més extens, per una banda degut al seu considerable nombre (57 inscripcions formen part del nostre catàleg), per altra, degut a la ben documentada continuïtat en l'ús del dialecte beoci que ens permet fer-ne una anàlisi més detallada.

Els epitafis dedicats a beocis formen dos grups ben diferenciats: per una banda els escrits en dialecte beoci i per altra els escrits en àtic o en *koiné*. Aquesta divisió no es pot explicar per cronologia, ja que en tots dos casos s'hi troben inscripcions datades a tot el llarg del segle IV. En molt comptades ocasions trobem epitafis "mixtos", és a dir, que incloguin tant trets àtics com beocis. Aquesta clara divisió contrasta, per exemple, amb els epitafis arcadis, on la gran majoria presenten barreja de trets dialectals, i pensem que pot ser deguda a la resistència dels parlants beocis a incloure trets de *koiné*, mentre que en el cas dels arcadis, la *koiné* hi és present ja des d'època primerenca i per això les línies divisòries entre un dialecte i l'altre són més fluïdes. Aquesta situació es podria interpretar com a resultat d'una coexistència al llarg del segle IV de tres actituds socioculturals diferents: una, la dels que conserven el dialecte d'origen, potser perquè la família del mort formés part d'un grup nombrós i amb voluntat decidida d'afirmació del seu origen, l'altra, la dels que s'integren totalment a la nova comunitat i una tercera de més eclèctica que vol conciliar, almenys en la seva llengua, el dialecte d'origen i el de la ciutat d'acollida.

1.11. ACARNÀNIA.

La influència d'Atenes sobre la regió fa que ben aviat entri la llengua àtica en les inscripcions oficials acarneses. Tot i la reduïda presència d'acarnesos en els epitafis àtics (dos epitafis del segle IV), aquesta és també la imatge que hi trobem, amb una llengua bàsicament àtica, amb una excepció en un antropònim de forma mixta: una contracció dòrica en el lexema onomàstic, mentre que la desinència hi és àtica.

CONCLUSIONS

1.12. CEFALÈNIA.

Les poques inscripcions dedicades a cefalenis, dues d'elles datades al segle V i una al segle IV, contenen formes clarament dòriques, i no hi hem trobat cap tret exclusivament àtic. Si a Cefalènia el dialecte s'hi conserva realment encara al segle IV és difícil de saber ja que tant el material epigràfic de Cefalènia com el recollit en el nostre catàleg és massa escàs.

1.13. CÒRCIRA.

La forma coríntia de l'ètnic, que està documentada a Atenes en alguns decrets del segle IV, no apareix en cap de les inscripcions del nostre catàleg, ni al segle V ni al IV, sinó que presenten la forma àtica, que és precisament l'únic tret exclusiu de l'àtic. D'altra banda, trobem conservada una forma dialectal coríntia en un antropònim en una inscripció a cavall dels segles V i IV.

1.14. TESSÀLIA.

Sota la influència de Macedònia, on és llengua de cancelleria, la *koiné* s'introdueix a Tessàlia al segle IV especialment en decrets de proxenia i actes de la confederació. Podem parlar doncs d'una doble competència dialectal. En els nostres epitafis, les formes no àtiques en les inscripcions més antigues de finals del segle V i primera meitat del segle IV s'expliquen o bé per la *koiné* usada a Macedònia, que està fortament influïda pel jònic, o bé com a manteniment de trets tessalis.

1.15. EPIR

El dialecte de l'Epir és poc conegut, així com l'entrada de la *koiné* a la zona. En els nostres epitafis s'hi observa la presència de formes dialectals dòriques en les inscripcions de la primera meitat del segle IV i nombroses formes àtiques en la resta. Posem de manifest que un dels trets de *koiné* documentats a les inscripcions de l'Epir és precisament l'ètnic Ἡπειρώτης, que trobem en cinc de les sis inscripcions del catàleg.

1.16. MACEDÒNIA.

L'epigrafia macedònia arcaica és quasi inexistent, i al segle IV, amb l'inici d'una documentació epigràfica d'importància, la llengua que s'hi utilitza és ja la *koiné*, tot i que en una forma inicial, amb nombrosos jonismes que no retrobarem en la *koiné* hel·lenística. Aquesta situació és la mateixa que en les inscripcions funeràries ateneses per a macedonis, fins i tot la més antiga del segle V. Interessant és també l'onomàstica, amb l'adaptació d'un nom traci a la declinació grega dels temes en -υ en la forma jònica del genitiu.

1.17. CALCÍDICA.

Es tracta d'una zona de colonització bàsicament jònica, on ja a partir de la meitat del segle V és visible la influència de la *koiné*. Aquesta és la situació que també observem en els nostres epitafis, on ja al segle V hi ha trets clarament àtics, i esporàdicament s'hi mantenen formes exclusives del jònic.

1.18. TRÀCIA.

Tal com en altres zones de colonització, la llengua de les inscripcions de Tràcia depèn, en principi, del dialecte de la metròpolis corresponent, tot i que la barreja de poblacions fa que trobem trets del jònic en les *poleis* dòries i a la inversa. Aquest és el cas dels epitafis dedicats a persones provinents de Selímbría, on s'hi mantenen força els trets

CONCLUSIONS

del dòric, però hi trobem també trets jònic en un antropònim (**XXIII 1**) i en el lexema d'un ètnic (**XXIII 3**). Per contra, en els epitafis per a persones procedents de *poleis* jònies, hi és destacable la pressió de l'àtic, que en les inscripcions de la zona observem també, per exemple, en un decret de la meitat del segle IV trobat a Pistiros, un establiment de l'interior de Tràcia.

1.19. QUERSONÈS.

Tot i tractar-se d'una zona de colonització primer eòlica i després jònica, es troba sota influència atenesa ja des del segle VI, amb l'establiment fins i tot de cleruquies àtiques. El fort element àtic s'observa també en la llengua dels epitafis dedicats a persones del Quersonès, ja en una inscripció del segle V i al llarg del segle IV, i fins i tot l'onomàstica conté elements típicament atenesos.

1.20. MOÈSIA.

Moèsia és un punt de colonització jònica i dòrica, i s'hi troba barreja de poblacions i de dialectes tal com en tota la costa de Mar Negre. Les quatre inscripcions incloses en el nostre catàleg, una del segle V, tres de la segona meitat del segle IV, no permeten extreure'n gaires conclusions. Posem de manifest que no s'hi observa la barreja habitual amb característiques dels dialectes jònic o dòric, sinó únicament de l'àtic o la *koiné*. En l'onomàstica dels epitafis **XXIV 2** i **4** sí que s'hi observa conservació dels lexemes heretats de les metròpolis respectives.

1.21. CÍCLADES.

Segons E. Knitl⁹⁸⁶, amb l'excepció de Tasos, a les inscripcions de les illes, l'àtic hi domina al segle IV, i fins i tot en algunes inscripcions del segle V ja s'hi troben trets de *koiné*. Aquesta forta influència de l'àtic és deguda a la forta presència política d'Atenes durant els anys de la lliga àtico-dèlica, fundada el 478/7. En el cas de les nostres inscripcions, el material és escàs i molt escampat en el temps, per la qual cosa es fa difícil observar-hi l'evolució de la llengua. Sí que trobem bona quantitat de trets exclusivament àtics en les inscripcions de Ceos (**XXVII d**), Andros (**XXVII f**) i Icos (**XXVII i**), però també un clar jonisme en una inscripció d'Astipalea del segle IV (**XXVII j**). Interessant són els dos epitafis, un de Naxos (**XXVII c 1**) i un de Delos (**XXVII a 2**), molt separats cronològicament ja que un pertany al segle VI i l'altre al segle IV. L'epigrama per a un naxi està dominat per la llengua homèrica i inclou jonismes habituals a l'èpica; l'epigrama per al deli conté una barreja molt interessant on es veu que els jonismes es troben en l'hexàmetre de composició antiga i els aticismes en l'hexàmetre de composició recent.

1.22. EUBEIA.

La proximitat i el domini polític d'Atenes fan que el dialecte d'Eubea sigui al segle IV ja molt pròxim a l'àtic. No sorprèn, doncs, que els epitafis dedicats a eubeus, que són tots ja del segle IV, estiguin escrits en àtic, amb l'excepció de la forma dialectal eubea per a un ètnic.

1.23. LESBOS.

L'epigrafia de Lesbos mostra una doble competència dialectal dels parlants, ja que els epígrafs públics al segle IV estan escrits en *koiné* mentre que a l'epigrafia privada s'hi

⁹⁸⁶ cf. Knitl 1938, 90, amb cita de les inscripcions del segle V amb trets de *koiné* IG XII 7,1 (Amorgos) i IG XII 5, 568 (Ceos).

CONCLUSIONS

manté el dialecte. La *koiné* usada a l'illa té encara gran influència del jònic, i això s'observa també en els epitafis del nostre recull, tant els dos del segle V com els dos del segle IV que, tot i ser epigrafia privada, presenten aquesta *koiné* jonitzada.

1.24. QUIOS.

Les inscripcions dedicades a persones de Quios només són tres, però hi veiem al segle IV una clara presència de jonismes, mentre que un epigrama, probablement de finals de segle, conté aticismes al costat de jonismes.

1.25. SAMOS.

Tot i el predomini de l'àtic, observem la conservació esporàdica de formes jòniques en inscripcions tant del segle VI com del V i el IV. És destacable el vocalisme no jònic-àtic d'un antropònim (**XXXIII 11**), potser una indicació de la presència de població d'origen dòric a l'illa.

1.26. RODES.

Tot i l'escassetat en el nostre recull d'epitafis per a rodís, constatem que el tret de *koiné* que observem en una inscripció del segle IV es documenta també a l'illa de Rodes en segells d'àmfores, i s'hi explica per la influència del jònic ja des del segle V degut a l'intens contacte comercial amb ciutats de l'àmbit jònic.

1.27. CRETA.

El dialecte es manté actiu a Gortina, en la resta de *poleis* s'hi usa el dòric estàndard. La *koiné* entra molt tardanament en els documents "interns", però és la llengua de la comunicació oficial cap a l'exterior, cosa que implica una doble competència dialectal. Segurament aquesta doble competència dialectal i el costum d'usar l'àtic en les comunicacions externes a l'illa és la causa que en les nostres inscripcions només hi observem característiques específiques de l'àtic, i cap del cretès, tot i que quatre de les cinc inscripcions estan datades del segle V a la meitat del segle IV.

1.28. SICÍLIA.

Tot i que a Sicília el dòric hi és el dialecte d'ús habitual fins al final de l'època clàssica, en les nostres inscripcions només constatem un tret exclusiu del dòric, això sí, en una inscripció datada a la segona meitat del segle IV. Per contra, trobem trets jònics i àtics en inscripcions anteriors.

1.29. ITÀLIA.

La situació dialectal a les colònies del sud d'Itàlia és més complexa, ja que als dialectes de les diverses metròpolis s'hi afegeix la influència del dòric de Sicília. En les nostres inscripcions, tant una pública del segle V com les privades del segle IV, no observem cap tret que no es trobi també dins l'àtic.

1.30. CÀRIA.

En les inscripcions per a persones procedents de les *poleis* gregues en territori cari hi observem trets jònic-àtics i àtics; no observem trets exclusivament jònics, com sí que és usual en les inscripcions gregues de la Cària. Sí que és un tret originàriament dòric l'ètnic d'Halicarnàs, amb -α-. La forma corresponent jònic-àtica amb -η- es troba en

CONCLUSIONS

inscripcions de la pròpia *polis* d'Halicarnàs alternant amb la dòrica, que és la que s'imposa com a usual també a Atenes i en els autors atenesos.

1.31. JÒNIA CONTINENTAL.

El dialecte de les inscripcions del segle VI i V procedents de la Jònia d'Àsia Menor és generalment el jònic, però al final del segle V ja s'hi troben els primers trets àtics. Aquesta és la situació que s'observa també en el nostre recull. En canvi en les inscripcions del segle IV apareixen majoritàriament formes àtiques, amb alguns jonismes en epigrames que semblen deguts més aviat a la influència de la poesia èpica. Val la pena mencionar el cas d'una inscripció del segle IV per a un focu (**XL 31**), en la qual s'hi conserva un tret específic de l'onomàstica de la ciutat.

1.32. EÒLIDA.

L'única inscripció per a una persona de l'Eòlida està datada encara al segle V i conté trets del jònic-àtic i també exclusivament de l'àtic. En l'aspecte onomàstic, destaca un lexema típicament eòlic. També a les inscripcions de l'Eòlida asiàtica s'hi observa una primerenca entrada de l'àtic, i aquest fenomen també es confirma en la inscripció del nostre catàleg, tot i ser conscients que una sola inscripció és un testimoni escàs.

1.33. TRÒADA.

L'expansió de la *koiné* a la Tròada és molt primerenca, del segle V, i al segle IV hi ha una quasi total absència d'inscripcions dialectals. En el nostre catàleg trobem també trets àtics des de les inscripcions més antigues de la segona meitat del segle V. Excepcional és un epigrama on la part en prosa conté un jonisme mentre que la part en vers mostra diversos aticismes.

1.34. PROPÒNTIDA I PONT.

Com a les altres zones colonials del Mar Negre, les inscripcions són un reflex dels diversos orígens de la població i s'hi troba tant conservació d'elements dialectals de la metròpolis (jònics o dòrics), com elements aliens al dialecte i nombrosos elements específicament àtics. Són destacables els antropònims que presenten una forma dialectal mixta. Els epitafis per a persones procedents d'aquestes zones són quantiosos, però tan sols dues inscripcions pertanyen al segle V, totes les altres han estat datades al segle IV.

1.35. LÍCIA.

Tot i ser una zona de colonització dòrica, al segle V Atenes exerceix una forta influència a la regió i això fa que en l'epigrafia de Faselis hi domini l'àtic. El poc material que conté el nostre catàleg per a la regió de la Lícia (dues inscripcions, una del segle V i l'altre del IV) confirma aquest domini de l'àtic; hi manquen els jonismes que en altres regions de l'Àsia Menor formen part de la *koiné* allí parlada.

1.36. XIPRE.

A l'illa de Xipre, la introducció de la *koiné* va lligada a l'expansió de l'alfabet i la consegüent desaparició del sil·labari. En les inscripcions del nostre corpus, escrites totes en alfabet, les formes àtiques o de *koiné* hi són ben presents, especialment en els sufixos i desinència, però els lexemes onomàstics conserven una bona colla de trets xipriotes tant en una de les tres inscripcions del segle V com en inscripcions del segle IV.

CONCLUSIONS

1.37. EGIPTE.

Els epitafis dedicats a persones procedents d'Egipte, tant d'origen grec com egipci, estan escrits majoritàriament en jònico-àtic, amb la introducció d'un tret de *koiné* i d'algun tret egipci per als procedents de Tebes i Saïs. La de Tebes és la inscripció més antiga del grup (**XLIX 1** del segle V) junt amb una de Nàucratis (**XLIX 2**), la resta pertanyen totes al segle IV. Destacable és la presència d'una inscripció bilingüe en demòtic⁹⁸⁷.

1.38. CIRENAICA.

Tot i que el dialecte es manté ben viu en l'epigrafia de la regió, en queden molt pocs rastres en els nostres epitafis. En dos antropònims s'hi han mantingut formes dialectals cirenaïques, en la resta només observem aticismes; fins i tot l'ètnic està sempre escrit en la forma àtica.

2. Zones de documentació escassa

Hi ha alguns grups d'epitafis dels quals no és possible extreure'n informacions significatives. Són aquells en els quals el material és molt escàs o molt fragmentari, i a més es tracta generalment d'inscripcions que contenen sols un antropònim de caràcter panhel·lènic, o bé amb característiques comunes a l'àtic i als diferents dialectes d'origen. Són els següents:

2.1. EPIDAURE.

El nostre recull conté una sola inscripció sense característiques de llengua destacables.

2.2. FÒCIDA.

Hem recollit una sola inscripció, escrita en àtic.

2.3. LÒCRIDA.

Tan sols dues inscripcions, en una hi trobem un tret de conservació del dialecte locri, mentre que la resta són trets comuns a ambdós dialectes.

2.4. ETÒLIA.

Es tracta de nou d'una sola inscripció sense trets dialectals destacables.

2.5. IL·LÍRIA.

També tenim tan sols una inscripció, fragmentària, i la identificació de la qual amb Il·líria no està fora de dubte.

2.6. PEÒNIA.

En l'única inscripció funerària dedicada a un peoni, hi llegim un antropònim de formació grega, però amb evolució no jònico-àtica del lexema $\Lambda\alpha$ -, d'altra banda ben conegut a l'onomàstica atenesa.

⁹⁸⁷ *vid. infra* el punt 3.8.

CONCLUSIONS

2.7. BÒSPOR.

El nostre recull inclou tres inscripcions per a persones procedents del Bòspor, dues d'elles molt fragmentàries. L'única inscripció sencera inclou un tret àtic o de *koiné*.

2.8. TASOS.

Dues de les tres inscripcions dedicades a persones de Tasos tenen interès històric, ja que es tracta de dos ostatges morts a Atenes al final del segle V, però pel que fa a la llengua tan sols observem trets comuns al jònic i a l'àtic. Destacable és també l'ús de l'alfabet jònic en una de les dues inscripcions més antigues, totes dues datades al voltant del 407, poc abans de l'adopció de l'alfabet jònic a Atenes.

2.9. ICÀRIA.

Hem recollit una sola inscripció sense característiques dialectals destacables. Sí que és d'interès la iconografia del relleu que decora l'estela, una iconografia provinent de l'Àsia Menor.

2.10. COS.

A més de tenir un sol epitafi dedicat a una persona de Cos, un tret de llengua que podria ser considerat provinent del dialecte àtic no és desconegut a l'epigrafia de l'illa.

3. *Isoteleis*

Els epitafis dedicats als *isoteleis*, aquests estrangers igualats fiscalment als ciutadans, pertanyen tots al segle IV. Recordem que, en aquests epitafis, l'epítet *isoteles* pren el lloc de l'ètnic, per la qual cosa ens manca la informació del lloc de procedència d'aquestes persones. Això fa que tampoc no sapiguem quines eren les llengües o els dialectes propis.

Els trets de llengua que hi observem tampoc no ens ajuden a delimitar les possibles zones de procedència, ja que són comuns al jònic i a l'àtic, amb alguns trets exclusius de l'àtic. Destacable és la presència en els dos epitafis funeraris (**LIV 3 i 5**), tots dos de la meitat de segle, d'algunes de les evolucionis en el sistema vocàlic o morfològic que es troben extensament documentades en la *koiné* hel·lenística: la monoftongació dels diftongs breus, el tancament de la vocal de timbre /e/, l'abreujament del primer element dels diftongs llargs, el pas dels temes en -σ- als temes en -α en la declinació del genitiu. Es tracta d'evolucions que majoritàriament s'inicien ja en època clàssica, però que la pressió de la llengua culta fa que la seva aparició es centri més aviat en les inscripcions influïdes per un nivell baix de la llengua.

4. Epitafis dedicats a persones no gregues

Dins el nostre recull hi ha també inscripcions funeràries dedicades a persones d'origen i parla no-grega. Provenen de regions on hi havia presència colonial grega, o, en el cas de Fenícia, d'una regió amb intensos contactes comercials amb les *poleis* gregues. En les zones de colonització grega, el contacte dels grecs amb les poblacions veïnes era intens: en molts establiments hi trobem poblacions mixtes, i en alguns també s'hi intueix un cert bilingüisme almenys d'una part de la població.

CONCLUSIONS

Dins les inscripcions funeràries trobades a Atenes, comptem amb inscripcions bilingües, encara que la major part estan escrites només en grec.

4.1. PEONIS I TRÍBALS.

El material és escàs, ja que parlem tan sols de dues inscripcions, però en el cas de la inscripció per un peoni anterior a la meitat del segle IV (**XXII 1**) observem un tret no jònic-àtic en el lexema de l'antropònim Λάμαχος, que per altra banda és un nom ben testimoniats en l'onomàstica atenesa.

4.2. TRACIS.

En tot aquest grup, les inscripcions presenten trets comuns al jònic i a l'àtic, excepte en l'ètnic femení Θραῖττα, forma exclusivament àtica (**XXIII 23 i 24**). Els antropònims són quasi tots de formació grega i, en general, es tracta de noms habituals entre els esclaus, excepte un que duu un nom d'origen traci. A part de les persones designades amb l'ètnic "traci", l'onomàstica també ens indica que es tracta de tracis en el cas dels pares de dos maronites en inscripcions de la segona meitat del segle IV (**XXIII 9 i 15**), així com el pare d'un macedoni també en una inscripció de la segona meitat del segle IV (**XXI 3**). Tots els noms tracis que documentem en el nostre recull han estat adaptats al grec per la declinació dels noms en -υ.

4.3. MEÒTIA.

Una única inscripció funerària (**XXV 1**) que no aporta gaires dades sobre la llengua, amb l'interès, això sí, de l'antropònim que hi llegim, Ἰὰς, l'ètnic femení "jònia". Podria ser un indicatiu que els primers grecs a establir contactes continus amb les poblacions meòties foren d'estirp jònica, probablement procedents de les colònies milèsies.

4.4. MÍSIA I BITÍNIA.

Destacable és el testimoni d'un matrimoni mixt entre un misi i una efèsia (**XLIII 5**). En l'epitafi d'un altre misi, vingut a Atenes com a artesà especialitzat, s'hi observa la presència de vocalisme no jònic-àtic, probablement eòlic, en la forma Καταπαλταφέτας (**XLIII 10**). Els antropònims en les inscripcions més antigues de la primera meitat del segle IV són de procedència asiànica, en les més recents, de formació grega.

4.5. CÀRIA.

Cària és un territori d'antiga i intensa convivència de la població d'origen grec amb la indígena, i aquesta barreja de poblacions es reflecteix inclús en l'onomàstica, on dins la mateixa família trobem la presència d'elements caris i grecs alhora (**XXXIX 7, 9 i 10**). De gran interès és una inscripció bilingüe del segle VI (**XXXIX 1**): l'estructura segueix l'esquema habitual de les inscripcions funeràries gregues, fins i tot amb la inclusió de la firma de l'artista, i això ens fa pensar que el grec hi és la llengua dominant, mentre que el text en cari n'és la traducció abreujada.

4.6. PAFLAGÒNIA I FRÍGIA.

Destaquen dos epigrames dedicats a un frigi, datat al final del segle V, i a un paflagoni, datat a la meitat del segle IV, ambdós amb mostres d'orgull ingenu per l'ofici d'artesà que realitzaven. Formalment, la llengua i l'estil imiten el de l'èpica heroica, encara que d'una forma forçada en un context que no té res a veure amb l'heroic.

CONCLUSIONS

4.7. CILÍCIA I PÈRSIA.

El material és escàs, tan sols podem posar de manifest que els antropònims són de formació grega, i un d'ells (**XLVIII 1**) molt habitual entre els esclaus.

4.8. FENÍCIA i SÍRIA.

Sis dels epitafis per a fenicis, tant si provenen de Xipre, com de Sidó, i fins i tot de Bizanci (**XXIII 14**), contenen a més del text grec, un text en fenici. Els textos fenicis acostumen a ser més llargs i donen més informació que els grecs, de la qual cosa en deduïm que la llengua dominant és el fenici, i el grec n'és una traducció⁹⁸⁸. Pel que fa al grec, els epitafis estan escrits en *koiné*, i hi observem la “traducció” dels noms teòfors fenicis al grec establint equivalències entre les divinitats d'una religió i l'altra. Un document de gran interès és l'epigrama **LI 3**, escrit aparentment per una persona de parla no grega, tal com ens mostren els errors de llengua, però alhora hi veiem un coneixement notable de la llengua grega.

4.9. EGIPTE.

Als establiments grecs a Egipte hi conviuen grecs i egipcis, com demostra la inscripció bilingüe (**LII 5**), en la qual al text grec el precedeix un text probablement en demòtic. Per desconèixer el contingut del text en demòtic no podem saber quina és la relació entre els dos textos. L'antropònim d'aquest epitafi és de formació egípcia, simplement adaptat fonèticament al grec. En els altres dos epitafis, l'onomàstica és grega, potser es tracta també de l'adaptació de noms egipcis tal com hem vist en els fenicis; destacable és l'ús del metrònim (**LII 3**), que sembla més usual a Egipte que a altres zones del món grec.

5. Sistemes gràfics

D'especial interès, tant per la grafia com per la llengua, és el cas de les inscripcions bilingües, que són les següents: el major grup amb sis inscripcions és el dels epitafis greco-fenicis, ja siguin dedicats a fenicis xipriotes de la ciutat de Cition (**XLIX b**) o fenicis de la ciutat de Sidó (**LI**), o bé un cas d'una dona fenícia procedent de Bizanci (**XXIII 14**). A més de les bilingües fenícies, dins el nostre recull d'epitafis hi trobem també una inscripció amb un text cari (**XXXIX 1**) i una altra amb un text en demòtic (**LII 5**). En el cas del fenici, aquesta hi és la llengua dominant i el grec una traducció. Pel que fa al cari sembla més probable a la inversa, el text en cari degué ser la traducció del text grec. Del text en demòtic en desconèixer el contingut, per tant no podem saber quina devia ser la llengua dominant.

La presència de les dues llengües implica un cert grau de bilingüisme i de coneixement dels dos sistemes gràfics. Això ens porta a la qüestió de qui devien ser les persones responsables de gravar el text. Eren les comunitats estrangeres a Atenes tan extenses que comptaven amb un lapicida capaç de gravar el text en el propi sistema gràfic?

Pel que fa als fenicis del Pireu, que al segle IV formen una unitat política i editen decrets bilingües en fenici i grec, hi podem respondre afirmativament⁹⁸⁹. En la resta de comunitats, els testimonis d'aquesta pràctica són massa escassos per a poder pensar en una

⁹⁸⁸ *vid.* Häusle 1979 per a la hipòtesi segons la qual el formulari dels epitafis grecs arcaics prové de l'adaptació i traducció del formulari dels epitafis fenicis.

⁹⁸⁹ *cf.* Baslez – Briquel Chatonnet 1991 i Baslez 1988.

CONCLUSIONS

pràctica habitual; més aviat degué tractar-se de situacions excepcionals, en què artesans vinguts d'altres zones a Atenes eren capaços d'oferir als seus compatriotes una inscripció en l'alfabet de la pàtria.

Ens queda el dubte de com explicar la presència d'un epitafi en cari i un en demòtic, les úniques inscripcions en aquestes llengües de què tenim coneixement a Atenes. ¿És possible que un dels compatriotes o familiars responsables de fer alçar el monument hagués aportat el text al taller atenès encarregat de l'obra, i en aquest taller el lapicida hagués gravat el text tot i no entendre-hi res? Aquest és possible que hagués estat el cas en la inscripció greco-cària, en la qual tant el text en grec com el text en cari han estat gravats per la mateixa mà; la semblança de traç entre el cari i el grec degueren facilitar la feina del lapicida. En el cas de l'epitafi bilingüe greco-demòtic, no ens ha estat possible trobar-ne cap foto ni descripció, i haurem d'esperar una anàlisi posterior per a poder extreure'n conclusions.

Pel que fa als alfabet grecs, els epitafis per a estrangers trobats a Atenes no permeten solament observar la situació lingüística a les diverses regions gregues, sinó que també proporcionen ocasionalment testimonis de l'alfabet epicòric. És així per a la inscripció més antiga per a dos eginetes de la primera meitat del segle V (**I 1**), la inscripció més antiga per a un corinti datada a la segona meitat del segle V (**II 1**), la inscripció més antiga per a un messeni al segon quart del segle V (**VII 1**), dues inscripcions per a samis datades al segle VI (**XXXIII 1 i 2**), la inscripció bilingüe greco-cària (**XXXIX 1**), una inscripció també del segle VI per a un home de Teos (**XL 2**), els epitafis per a dos homes de Torone (**XXI a 1 i 2**) i un epitafi per a un home d'Andros (**XXVII f 1**), tots tres a la segona meitat del segle V.

Tal com era d'esperar, donat que la major part de les nostres inscripcions són del segle IV, l'alfabet jònic hi és dominant, ja que es tracta de l'alfabet que s'acabarà imposant a tot el món grec com a estàndard i aviat és conegut i utilitzat en diverses zones⁹⁹⁰. A Atenes, com se sap, hi és oficialment adoptat el 403/2, però el seu ús esporàdic s'hi inicia molt abans. Amb anterioritat a aquesta data, i més enllà de la presència esporàdica de grafies jòniques, trobem en el nostre recull tres epitafis del segle VI gravats ja completament en alfabet jònic (**XXXIII 1**, **XXXIX 1** i **XL 2**). Al llarg del segle V l'ús de l'alfabet jònic a l'epigrafia àtica s'intensifica i els exemples es multipliquen. En el nostre catàleg, els exemples d'alfabet jònic al segle V, sempre segons les indicacions que donen els editors, són vint-i-quatre (**VIII 1**, **X 1**, **XXI a 1 i 2**, **XXIII 1**, **XXIX 1**, **XXX 1**, **XXVII f 1**, **XXXVI 1**, **XXXVII 1 i 2**, **XXXVIII 1**, **XXXIX 2**, **XXXIII 4**, **XL 4 i 5**, **XLII 1, 2 i 3**, **XLIII 1**, **XLV 1**, **XLVI 1**, **LII 1** i **LV 3**).

6. Epigrames

Trenta-set epigrames formen part del recull d'inscripcions funeràries per a estrangers a Atenes. Els quatre més antics estan datats al segle VI, nou inscripcions més pertanyen al segle V i les altres vint-i-quatre al segle IV.

⁹⁹⁰ Per exemple a l'Argòlida (Fernández 1981, 9), l'alfabet epicòric hi és usat fins els últims anys del segle V, tot i que a principis d'aquest segle s'hi trobin ja elements de l'alfabet jònic, com en la inscripció *IG IV*, 760.

CONCLUSIONS

6.1. ELS EPIGRAMES DEL SEGLE VI.

Dels quatre epigrames del segle VI, dos provenen amb tota seguretat d'illes jònies: en un cas Samos (**XXXIII 2**) i en l'altre Naxos (**XXVII c1**). Pel que fa als altres dos, també els hem assignat a la Jònia, per una banda, per les característiques de la llengua, i per l'altra, pel caràcter joni del taller que ha realitzat les obres (**XL 1 i 3**). Tots ells pertanyen al tercer quart del segle VI.

L'alfabet present en aquestes inscripcions és en una ocasió (**XXXIII 2**) el jònic. Els altres tres han estat escrits en alfabet àtic, amb la incorporació esporàdica d'elements jonis en l'epitafi **XXVII c1**. Tres de les obres han estat realitzades pels artistes pertanyents al taller d'Endeu: el mateix Endeu (**XL 1**), Filerg (**XXXIII 2**) i Arístocles (**XL 3**). En tots quatre casos, l'estructura mètrica és el díctic elegíac.

La llengua d'aquestes inscripcions presenta característiques comunes al jònico-àtic o exclusivament jòniques. L'ús del jònic en aquestes composicions pot ser degut tan a la procedència jònica dels personatges honorats amb l'epigrama, com a la influència de la llengua homèrica, de la qual observem trets tan en morfologia, com en fraseologia i lèxic de totes quatre.

Tan sols en la inscripció **XXXIII 2** dedicada a un sami i datada a l'última dècada del segle VI hi trobem un element que es podria considerar àtic: es tracta del datiu Σαμίους, amb desinència -οις i no -οισι, en context preconsonàntic. El pas de la desinència -οισι a -οις es dona en les inscripcions àtiques abans que en les jòniques, i en primer lloc en les inscripcions en prosa⁹⁹¹. La seva presència en context anteconsonàntic en una inscripció en vers de datació tan alta és sorprenent⁹⁹², i podem considerar-la una influència de la llengua d'Atenes.

6.2. ELS EPIGRAMES DEL SEGLE V.

Lamentablement, hi ha molt pocs epigrames funeraris atenesos datats a la primera meitat del segle V: el recull de Hansen *CEG* inclou 71 epitafis mètrics del segle VI, però entre el 500 i el 450 tan sols 10⁹⁹³. En el cas del nostre catàleg, tan sols un ha estat datat al final de la primera meitat de segle, i vuit altres epigrames pertanyen a la segona meitat del segle V. Les procedències són, en aquest cas, diverses: Tràcia (**XXIII 1**), Megàrida (**X 1**), Còrcira (**XVII 1**), Itàlia (**XXXVIII 1**), Frígia (**XLV 1**), Creta (**XXXVI 1**), Tròada (**XLII**

⁹⁹¹ cf. López Eire 1994, 181-184: els primers exemples de la desinència -οις es donen en contextos antevocàlics, així per exemple en Sol. 4, 33 W: καὶ θαμὰ τοῖς ἀκίκοις ἀμφιτίθησι πέδας, i en la seva aparició epigràfica més antiga a Atenes, el pentàmetre de l'epitafi *CEG* 27 (540-530): ἦόν ποτ' ἐνὶ προμάχοις : ὄλεσε θῆρος : Ἄρες; observem que el datiu es troba al final del primer hemistiqui, just abans de la cesura, en una posició que permet l'elisió. Durant el segle V conviuen les dues desinències, amb domini de la desinència -οις tal com mostren les taules de Thraette, *GAI* II, 26-30. Pel manteniment de la desinència -οισι(ν) a les inscripcions dels segles VII, VI i V a la dodecàpolis jònica, *vid.* Hualde 1993, 312-315.

⁹⁹² Segons López Eire 1994, 184, la desinència -οις és present ja des d'Homer sobretot en pronoms, article inclòs. *vid.* Chantraine 1958, 194-196 per a la presència de datius plurals temàtics en -οις en Homer, en contextos anteconsonàntics o a final de vers, i les seves possibles explicacions.

⁹⁹³ cf. Diepolder 1965, 7-28 segons el qual durant el període de la penteconteia no es troben monuments funeraris privats ja que tan sols estaven permesos els funerals públics. En aquest context es data generalment una llei que regula el luxe de monuments i cerimònies fúnebres, anomenada llei *post aliquando* perquè així ens és transmesa per Ciceró (*vid.* per aquesta llei Engels 1998, 97-112). Realment els testimonis arqueològics mostren una reducció dels monuments funeraris privats durant la primera meitat del segle V, sense que desapareguin del tot. Resta incert si aquesta fenomen està lligat a la llei del luxe funerari esmentada per Ciceró, o a l'establiment del *demosion sema* i les cerimònies fúnebres de la *polis*, o a totes dues accions. *Vid.* també l'exhaustiva anàlisi dels testimonis arqueològics per a monuments funeraris privats en les necròpolis àtiques amb anterioritat al 430 a Stupperich 1977, 71-86.

CONCLUSIONS

4), Xipre (**XLIX a 1**) i un, les característiques dialectals del qual assenyalen una possible procedència jònica (**XL 6**). Els quatre primers, que també són els més antics, són epitafis públics; la resta, epitafis privats.

Aquest buit de mig segle en la documentació dificulta fer una anàlisi continuada de l'evolució de la llengua dels epigrames. El que podem posar de manifest és que en aquests epigrames, quasi tots ells de la segona meitat de segle, les característiques exclusivament àtiques hi són dominants.

Fixem-nos en primer lloc en els epitafis públics. Estan tots datats entre el 460 i el 430, l'època d'apogeu d'Atenes dins el món grec. Un d'ells (**X 1**) no ha estat alçat per la polis sinó segurament per tres tribus agràides pels seus serveis, i és l'únic que no es troba en la zona del Ceràmic anomenada "dels ambaixadors". Aquest epigrama inclou una gran quantitat de dorismes, segurament per la voluntat d'honorar Pitió ressaltant-ne el seu origen, i s'hi barregen també alguns trets àtics i jònics per pressió de la llengua de la ciutat que ofereix el monument. És a més l'únic d'aquest grup d'inscripcions del segle V que ha estat escrit en hexàmetres i no en dístics elegíacs. Els tres restants, trobats tots a la mateixa zona del Ceràmic, mostren una llengua clarament àtica, amb la sola introducció d'elements homèrics en el lèxic o en les construccions sintàctiques. Tan sols s'han respectat les formes dialectals no àtiques per l'antropònim i el topònim en l'epitafi per a Pitàgores de Selímbría (**XXIII 1**). Aquest predomini de la llengua àtica en monuments funeraris alçats en una zona privilegiada del Ceràmic, i que és d'esperar que fossin contemplats pels membres de la lliga àtico-dèlica, concorda amb la política lingüística atenesa observada en els decrets destinats als membres de la lliga⁹⁹⁴.

Els cinc epitafis privats, tots ells posteriors al 430, confirmen la mateixa tendència de domini de la llengua àtica, tot i que esporàdicament hi trobem alguna forma no àtica. Evidentment, la influència homèrica s'hi continua notant tant en el lèxic com en altres elements típics de la llengua èpica (la manca d'augment en els aoristos, manca de contracció, ús de l'article com a relatiu). Destacable és l'ús dels datius plurals temàtics en -οισι(ν), que en aquesta època ja quasi han desaparegut de l'epigrafia àtica en prosa⁹⁹⁵. Que aquesta sigui quasi la única característica que podem considerar jònica en aquests epigrames ens fa pensar que es tractava, de fet, d'un recurs dels poetes per adaptar fórmules a diferents posicions mètriques. Així l'hemistiqui τῆς μέτα πᾶσι βροτοῖς, final perfecte de pentàmetre, pot convertir-se fàcilment en un final d'hexàmetre "allargant" el datiu en la forma τῆς μέτα πᾶσι βροτοῖσιν. També sembla respondre a una fórmula èpica existent el final d'hexàmetre ἐν εὐρυχόροισιν Ἀθήναις. En la seqüència κλειναῖς ἐν Ἀθήναις, corresponent amb molta probabilitat també a una fórmula èpica i situada a final d'hexàmetre, hi observem un primer estadi de la substitució de -αῖσι per -αῖς en posició antevocàlica, on és possible l'elisió de la vocal final. Aquesta fórmula la retrobem, i en la mateixa posició a final d'hexàmetre, en un altre epitafi d'aquest recull, el núm. **XI 25** dedicat a un infant tebà i datat a la meitat del segle IV.

Considerem significatiu d'aquest domini de l'àtic en els epigrames funeraris l'exemple de l'epitafi **XLII 4**, en el qual la llengua de l'epigrama és clarament àtica, i en canvi en el *praescriptum* escrit en prosa hi llegim l'ètnic Παριηνός amb el vocalisme originari jònic.

L'ús de la ν efelcística, un tret comú al jònico-àtic⁹⁹⁶, hi és habitual. La trobem sempre quan el mot en qüestió es troba a final de vers o seguit d'un mot iniciat per vocal.

⁹⁹⁴ cf. Crespo 2005 i Crespo (en premsa).

⁹⁹⁵ cf. Threatte, *GAI* II, 23-32.

⁹⁹⁶ López Eire 1998, 180-181.

CONCLUSIONS

En canvi el seu ús s'evita quan la paraula va seguida d'un mot iniciat per consonant, ja que la presència de la *ν* efelcística en aquesta posició crearia una síl·laba llarga on la mètrica en demana una de breu. Les excepcions les trobem en la inscripció per a Pitió de Mègara, on trobem *ν* efelcística en tres ocasions, però no en el verb *εὔκλεισε* tot i anar seguit d'un mot iniciat per vocal, i en l'epitafi per al metge Aristòcrates (Xipre **XLIX a 1**), on, per contra, el datiu *θηητοῖσιν* presenta *ν* efelcística tot i que va seguit d'un mot iniciat per consonant i, per mètrica, l'última síl·laba del datiu hauria de ser breu.

6.3. ELS EPIGRAMES DEL SEGLE IV.

Al segle IV, el nombre d'epigrames, així com el d'epitafis en general, augmenta. El nostre recull inclou 24 epigrames per al segle IV, 13 a la primera meitat (Corint **II 3**, desconegut **LV 2**, Arcàdia **VIII 2**, Jònica **XL 8**, desconegut **LV 4**, Lacònia **VI 1**, Delos **XXVII a 2**, Egina **I 4**, Beòcia **XI 19**, Pontos Euxí **XLIV 5**, Pontos Euxí **XLIV 6**, Pontos Euxí **XLIV 14** i Beòcia **XI 25**), i 11 a la segona meitat (desconegut **LV 3**, Lacònia **VI 3**, Propòntida **XLIII 8**, Pontos Euxí **XLIV 21**, *isoteles* **LIV 3**, *isoteles* **LIV 5**, Jònia **XL 28**, Propòntida **XLIII 17**, Beòcia **XI 56**, Fenícia **LI 4** i Quios **XXXI 3**). Tots els epigrames són de caràcter privat, en aquest segle no s'han trobat epitafis públics per a estrangers.

L'estructura mètrica ja no és únicament el díctic elegíac, sinó que trobem també composicions hexamètriques (**VIII 2**, **XXVII a 2**), altres on es combinen hexàmetres amb un díctic elegíac (**XI 19**, **XI 25**, **XLIV 11**), i també alguns epigrames on observem tan sols un ritme dactílic sense l'estructura d'hexàmetres (**LV 2**, **LV 5**, **LIV 3**, **LIV 5**).

Quatre epigrames contenen únicament trets comuns al jònico-àtic o exclusivament àtics, sense que s'hi trobin trets exclusius d'altres dialectes (**XL 28**, **XLIII 17**, **XLIV 5** i **14**). Els trets que podem considerar específicament àtics són la retrotracció de /ä/ (**XLIV 5**) i l'ús del dual (**XLIV 14**). Es tracta d'inscripcions curtes formades per un sol díctic, tres versos en un cas, i algunes inclouen evolucions del vocalisme presents en un nivell baix de llengua (**VI 1**: *ἰνθάδι* i **XL 28**: *τεῖδε*). No volem dir amb això que es tracti de mala poesia, vegi's la composició perfecta del núm. **XLIV 5**, però sí que la brevetat de les inscripcions podria ser un dels factors pels quals no hi observem cap dels jonismes habituals en l'èpica. Sí que hi és present un homerisme com la manca d'augment, en canvi no hi ha ni un sol exemple de *ν* efelcística o *ν* mòbil.

Les altres divuit inscripcions en vers contenen trets específicament àtics, al costat de trets específicament jònics i homerismes, i alguns trets procedents de dialectes no jònico-àtics. Presentem a continuació en tres apartats els trets dialectals més destacables d'aquest grup d'inscripcions més nombrós del segle IV:

6.3.1. ATICISMES

La presència d'aticismes en epigrames del segle IV esdevé usual, fins i tot en un gènere tant influït pel jònic literari. Els trets específicament àtics que observem són:

- Retrotracció de /ä/. És un dels trets àtics més fàcils d'identificar per la gran quantitat de contextos en què es troba. El documentem profusament en els epigrames funeraris del segle IV (**I 4**, **II 3**, **VI 1**, **XI 19**, **XI 25**, **XXVII a 2**, **XXXI 3**, **XL 8**, **XLIV 6**, **XLIV 21**, **LIV 3** i **LIV 5**)
- Genitiu -ō per a masculins de temes en -ā. Aquesta forma de genitiu, creada per analogia amb els temàtics, s'introdueix aviat en els altres dialectes i és l'única que trobem en la *koiné*. En els nostres epitafis, el documentem a **VIII 2** i **XL 8**.
- Genitiu -ους per a noms en -s-. **XLIII 8**

CONCLUSIONS

- Grup consonàntic -ττ- < *κλ/χλ. Aquest tret específicament àtic, documentat als epigrames **VIII 2**, **LIV 5**, no es troba en la *koiné* hel·lenística, com tampoc el següent, la forma ξυν- d'adverbi o preposició.
- Preverbi ξυν-. **XLIII 8**
- El substantiu τίτθη⁹⁹⁷. **VI I** i **LIV 5**

En alguns d'aquests epigrames observem formes no específicament àtiques, sinó d'evolució de la llengua, i que les trobem com a formes habituals en la *koiné* hel·lenística. Al segle IV és molt probable que ja formessin part de la llengua parlada, però la seva presència en la llengua literària no és habitual. Es tracta de στεναχαί (**VI 3**), εὐσεβίας, amb monoftongació de /ei/ i posterior tancament en /i/ (**LIV 3**), el genitiu -ου per a un tema en -s- (**LIV 3**) i l'abreujament del primer element del diftong /ēi/ (**LIV 3**).

6.3.2. JONISMES I HOMERISMES

Els jonismes són habituals i esperables en un gènere literari com l'epigramàtic, que té els seus models en Homer i els lírics jònics. Aquests trets de llengua es mantenen en els epigrames fins i tot en èpoques posteriors en què la *koiné* ja ha suplantat els dialectes, per tant la seva aparició en els epigrames funeraris del nostre recull no la podem posar necessàriament en relació amb el dialecte propi de la persona honorada.

Els jonismes i homerismes que trobem en les inscripcions d'aquest recull són:

- Datiu plurals en -οισι(ν). Al segle IV, l'ús de la desinència de datiu plural -οισι ja no es correspon a l'ús de l'àtic, que ja a l'últim quart del segle V presenta en les inscripcions les formes en -οις⁹⁹⁸, però ja hem vist que és un dels trets que s'havia mantingut en els epigrames del segle V per influència de la llengua literària jònica, i continuem trobant-lo en epigrames del segle IV. Quatre inscripcions presenten aquesta forma, en tots casos seguits d'una paraula iniciada per consonant o a final de vers (**LV 2** ἀνθρώποισι, **XI 56** προγό]νοισιν, **XL 8** πολλοῖσι i φίλοισι, **XLIII 8** παύροισιν, **LIV 3** ἀνθρώποισι i χθονίοισι i **XXXI 3** θεοῖσι (...) θνητοῖσι). Aquest dos darrers casos mereixen un comentari més detallat, ja que pensem que la seva situació en l'estructura del vers inclina a entendre aquests datius com la introducció de fórmules de l'epopeia. En la inscripció **LIV 3**, hi llegim l'hemístiqui ἔντιμον χθονίοισι θεοῖς, just abans d'una cesura i seguits d'una paraula que comença en vocal, en una posició que permet l'elisió. Això ens permet interpretar la seqüència com a χθονίοισι θεοῖς' amb elisió de la última vocal i veure en aquest hemístiqui una possible fórmula èpica. També en l'epigrama **XXXI 3** pensem que es tracta de la introducció d'una fórmula homèrica, ja que tots els altres datius plurals presenten la desinència -οις / -αις, excepte en aquest hexàmetre de l'últim díctic: αἰ δὲ θεοῖσι μάλιστα φίλοι θνητοῖσί τε Ἀθηναί.
- Datiu plural en -αισιν. La desinència -αισιν per a datiu plural, formada per analogia amb la declinació temàtica, és una forma intermèdia entre la més antiga -ησι i la més moderna -αις. La seva presència en una inscripció de la meitat del segle IV (**XI 19**) és influència de la llengua literària jònica; observem que en la mateixa inscripció en el següent vers llegim el datiu σοφοῖς en posició anteconsonàntica. La inscripció núm. (XI 25) presenta el final d'hexàmetre

⁹⁹⁷ Pel seu caràcter exclusivament àtic, *vid.* Molinos 2005.

⁹⁹⁸ *cf.* López Eire 1994, 182.

CONCLUSIONS

κλειναῖς ἐν Ἀθήναις, que ja trobàvem en un epigrama del segle V i proposem veure-hi una fórmula de la llengua èpica⁹⁹⁹.

▪ $\eta < *ā / \rho_$ en l'epigrama funerari **XXVII a 2**. Aquest jonisme clar en el primer vers contrasta amb l'aticisme ἡγάθεις del segon vers. Una comparació d'aquest epigrama amb un atribuït a Homer posa de manifest que el del nostre recull és una variació d'aquest més antic i, per tant, l'autor hi ha mantingut els jonismes del model, mentre que a la part de nova composició ha utilitzat les formes àtiques.

- Lexema -ξεῖν- (**XLIV 15**)
- Manca de contracció (**XI 25, XXXI 3 i XLIV 15**).
- Manca d'augment (**XXXI 3, XLIII 8**¹⁰⁰⁰, **XI 19**).
- Manteniment de la vocal llarga en un genitiu -ηος < -η^Fος (**XLIV 15**)
- El pronom possessiu τεᾶι (**XI 56**)
- La forma atemàtica ἔδεκτο (**LV 10**)
- El participi θρεφθὲς sense l'esperable dissimilació d'aspirades (**XL 8**).
- Allargament mètric ἡγα- < ἀγα- (**XXVII a 2**)
- Lèxic homèric: κασιγνήτη, γαῖα, φάος, τηλοῦ, ἰφθίμαν, εὔνιν, σπονόεντι.

6.3.3. ALTRES DIALECTES

A més dels jonismes d'influència literària i els aticismes, vuit d'aquestes inscripcions mostren també trets procedents d'altres dialectes. En cinc casos (**I 4, VI 1, VIII 2, XLIII 8 i XLIV 15**), la conservació de trets dialectals no jònico-àtics es dona únicament en els antropònims o ètnics i es tracta de la conservació de \bar{a} originària i el final de genitiu $-\bar{a}$ procedent de $-\bar{a}o$. Els altres tres, sí que la característica més present és la conservació de l' \bar{a} originària, però es troba en altres mots a més dels antropònims (**XI 56**: τᾶιδε; **LV 4**: Αγακλείδας, ἀδελφᾶν, Διαινέταν; **LV 10**: Δαμαινέτου, Κρατίσταν, ἰφθίμαν, φίλαν, ᾶ i ᾶδε). Altres trets destacables són, a l'epitafi **XI 56**, el mot πάιλλε, exclusiu de l'epigrafia beòcia, i un possible datiu plural amb final $-\epsilon\sigma\sigma\iota\nu$, tot i que es tracta d'una forma reconstruïda.

Un cas especial és el de l'epigrama dedicat a Antípatre d'Àscalon (**LI 4**), ja que ha estat clarament escrit per una persona de parla no grega i, per tant, mereix una anàlisi lingüística individual. Pels detalls remetem a l'anàlisi de la inscripció en el catàleg. En aquest apartat direm només que està escrit a grans trets en *koiné*, i no mostra influències destacables de cap dels anomenats "dialectes literaris".

7. Metrònim

En dos dels epitafis del catàleg, tots dos dedicats a dones, no s'hi cita pas el nom del pare de l'honorada, sinó el de la mare. Es tracta dels epitafis **LII, 3**, de l'inici del segle IV, i **XLIX, a 21**, datat al segle IV sense més precisió.

L'ús del metrònim es documenta en grec esporàdicament tant en epigrafia com en literatura. S'havia considerat una pràctica de les classes més baixes que designava heteres, esclaus o fills il·legítims, però aquesta interpretació ha estat abandonada ja que el seu us

⁹⁹⁹ Per la seva presència en un epigrama del segle V, *vid.* pàgina 358.

¹⁰⁰⁰ En aquest epigrama, l'augment hi és anotat però no té cap valor mètric.

CONCLUSIONS

s'observa en totes les capes de la societat¹⁰⁰¹. En epigrafia s'observa especialment en *defixiones* i en inscripcions referents a cultes específics per a dones¹⁰⁰², mentre que en altres tipus d'inscripcions hi és molt residual. En literatura, les obres d'Herodas i Teòcrit presenten com una pràctica usual entre les dones el fet de presentar-se a través de la línia femenina de la família, el que fa que M.B. Skinner parli de "gender-specific speech"¹⁰⁰³. En general observem que el metrònim s'utilitza per a designar dones, en alguns casos nens, i que poques vegades es troba en inscripcions de caràcter públic¹⁰⁰⁴.

En l'epigrafia àtica, tal com en les altres zones del món grec, el seu ús també es episòdic. Si ens centrem en l'epigrafia funerària, tant per a ciutadans, com estrangers, com persones d'origen desconegut, els pocs exemples que hi trobem estan en consonància amb la tendència observada: la major part dels testimonis els llegim en epitafis dedicats a dones, i en alguns dels casos en què el metrònim acompanya un antropònim masculí, la iconografia ens indica que es tracta d'infants¹⁰⁰⁵. També els dos exemples recollits en els nostre catàleg s'adeqüen a la tendència observada, ja que es tracta d'epitafis dedicats a dones. En un dels dos casos (**LII 3**), és important remarcar l'origen egipci de la dona; recordem que l'ús del metrònim en els documents egipcis és una pràctica habitual i amb molta probabilitat això ha influït en la seva presència en aquesta inscripció atenesa¹⁰⁰⁶.

¹⁰⁰¹ Pfohl 1953, 85-86, que només recollí exemples amb metrònims designant a dones, proposava considerar-les filles naturals o filles de vídues; Bäbler 1998, 66 les considera esclaves. Cf. Curbera 1999, 197, Davaras – Masson 1987, 397 i Tataki 1993, 140-1461 per ús de metrònim també entre membres de la classe dirigent. Dubois 2005, 226-227, tot i admetent que el seu ús no està limitat a les classes baixes, recupera la idea de Pfohl per a explicar la seva relativa freqüència en els epitafis de Lipara, lligant l'ús de metrònims amb els períodes de guerra a l'illa per als fills que neixen sense pare ja sigui perquè ha mort en la guerra o per ser fruit d'una violació.

¹⁰⁰² Cf. Curbera 1999. En els textos màgics, a partir del segle I és usual designar les persones amb el nom de la mare i no pas el del pare, però aquest fenomen sembla tenir el seu origen en la presència habitual de metrònims en els textos egipcis, lligat a la voluntat d'introduir girs considerats egipcis als textos màgics.

¹⁰⁰³ Vid. els exemples recollits a Skinner 1987 i Ogden 1996, 94-96.

¹⁰⁰⁴ Per a una visió general dels testimonis de metrònim en grec, vid. Curbera 1999.

¹⁰⁰⁵ A tall d'exemple: IG II² 10205 (= XLIX, 21), 10892, 11568, 11793, 12109, 12150, 12138, 12575. Un dels epitafis en què la iconografia indica que es tracta d'un infant és IG II² 12109 (vid. nota 589 al catàleg).

¹⁰⁰⁶ Vid. el comentari individual a l'epitafi en el catàleg.

CONSIDERACIONS FINALS

En els diferents apartats d'aquest treball hem anat posant de manifest el valor de les inscripcions funeràries analitzades com a font documental per a l'estudi de diversos aspectes tant lingüístics com històrics (especialment de l'àmbit jurídic-polític relacionat amb l'estrangeria) dins el període objecte d'estudi. La utilitat de combinar coneixements provinents de cada una de les disciplines de l'antiguitat, com ara la filologia, la història, l'arqueologia, el dret o l'antropologia, es fa encara més palesa quan la documentació de què disposem és exigua com en el nostre cas. Per això les nostres anàlisis, tot i que sempre parteixen de la nostra formació filològica, utilitzen en la mesura en què ha estat possible també aquestes altres disciplines. Així mateix, esperem que els resultats puguin ser de profit també per als estudiosos d'un ampli ventall d'interessos, com hem destacat en les conclusions finals dels dos capítols fonamentals de la tesi.

Amb el mateix esperit d'oferir el màxim d'informació, presentem a continuació, simplement com a dades complementàries encara que no desenvolupades, dos índexs onomàstics, un d'antropònims i un altre d'ètnics, dels quals sens dubte se'n poden treure no tan sols dades d'interès lingüístic, tant respecte als lexemes com als sufixos, sinó també de caràcter socio-cultural.

Igualment, per tal d'apropar els possibles lectors a la realitat material dels monuments funeraris i la seva iconografia, presentem una selecció il·lustrativa de fotografies de l'estat actual d'alguns dels monuments que inclouen inscripcions estudiades al nostre catàleg.

Pel que fa al llistat de bibliografia, hem separat els *instrumenta filologica* i els *corpora*, presentats en primer lloc, de la bibliografia de caràcter més específic. Tots els títols ressenyats dins la *Bibliografia Específica*, hem de dir que es tracta d'obres que hem consultat (excepte quan s'afegeix explícitament l'expressió *non vidi*), i que apareixen citades al llarg del treball; unes les hem llegit i utilitzat en profunditat, d'altres n'hem consultat únicament els capítols més relacionats amb la temàtica de la tesi. Per a totes les abreviatures de revistes, hem seguit, com és habitual, les de l'*Année philologique*.

ÍNDEX ONOMÀSTIC

Les referències remeten al número de pàgina, entre parèntesi indiquem el número d'inscripció. Les formes parcialment reconstruïdes han estat marcades amb un asterisc.

A. ANTROPÒNIMS

- Ἄβδ - , 236 (1).
Ἀγακλείδας, 261 (3).
Ἀγαθοκλῆς, 96 (13), gen. -κλείους, 209 (24), gen. -κλέους, 158* (8), 210 (25), 240 (3).
Ἀγασικλῆς, 122 (8).
Ἀγάθων, 95 (10), 98 (20), 174 (25), 209 (24), 210 (25).
Ἀγέμων, 70 (2).
Ἀγήτωρ, 33 (5), 249 (2).
Ἀγλώκριτος, 81* (9), 72* (7).
Ἀγνηίς, 182 (4).
Ἀγροίτας, gen. -ῶ, 34 (7).
Ἄγων, gen. -ωνος 86 (20).
Ἄδα, 160 (11), 173 (24), 184 (5 i 6).
Ἄδραστος, 194 (20), gen -ου, 194 (20).
Ἀθηναγόρης, gen. -ῶ, 166 (7).
Ἀθηναῖς, 94 (5), 102 (3), 122 (9).
Ἀθηνόδωρος, 211 (26), gen. -ου, 211 (26).
Ἀθηνόδοτος, 222 (1).
Ἀθηνοκλῆς, 118 (1), gen. -κλέους, 84 (15).
Αἰγυπτίη, 126 (2).
Αἰνείτης, gen. -ου, 193 (16).
Αἰνίς, 111 (b1).
Αἰσχίνης, 85 (17).
Αἰσχρίων, 69 (3), 155 (2).
Αἴσχος, gen. -ῶ 129 (1).
Αἰσχυλῖνος, 170 (13), gen -ου, 170 (13).
Αἰσχύλος, 186 (2).
Αἴσωπος, 63 (i), 73 (2), gen. -ου 63 (i), 73 (2).
Ἄλ-- , 8 (2).
Ἀλέξανδρος, 26 (i), 135 (12), 177 (33).
Ἀλεξίμαχος, gen, -ου, 26 (i), 177 (33).
Ἀλεξίλεως, 180 (1).
Ἄλεξος, gen. -ῶ, 108 (1).
Ἄλκμέων, 166 (7).
Ἄμαρακίς, 191 (12).
Ἀμφιάναξ, gen. -ακτος, 26 (5).
Ἄναξίλας, gen. -ᾶ, 111 (c1).
Ἄναξαγόρα, 145 (1).
Ἄνδοκίδης, ac. -ᾶν, 29 (1).
Ἄνδράβυς, gen. -υδος, 97 (15).
Ἄνδρέας, 100* (24).

INDEX ONOMASTIC

- Ἄνδροκλῆς, gen. -κλέους, 27 (3), 212 (29).
 Ἄνδρων, gen. -ωνος, 158* (9).
 Ἄνθηρά, 96 (12).
 Ἄνιοχίδας, 48 (22).
 Ἄνοχης, gen -ιος, 17 (1).
 Ἄντισθένης, gen. -ους, 201 (8).
 Ἄντίστασις, gen. -ιος, 131 (4).
 Ἄντικλεια, 5 (48).
 Ἄντίμαχος, 94 (6).
 Ἄντίοχος, 156* (5), 14 (5), gen. -ῶ, 141 (2).
 Ἄντίπατρος, 241 (4), gen. -ου, 237 (3).
 Ἄντίφιλος, 85 (18), 191 (11), gen. -ῶ, 227 (2).
 Ἀπολλόδωρος, 64 (3), 95 (8), 172 (19), 203 (14), 240 (3), -δῶρος, 31 (2), 40 (6), gen. -ῶ,
 33 (5), 165 (5), gen. -ου, 59 (48), 256 (5).
 Ἀπολλόθεμις, 187 (4).
 Ἀπολλοφάνης, 187 (4).
 Ἀπολλωνίδης, 101 (2), 147 (6), 157 (7).
 Ἀπολλώνιος, gen. -ῶ, 94 (6).
 Ἀριαστίς, 167 (8), gen. -ίδος, 167 (8).
 Ἀρίμνηστος, 132 (6).
 Ἀρισταγόρα, 13 (4), 170* (12).
 Ἀρίσταρχος, 102 (3).
 Ἀρίστιππος, 181 (3), gen. -ῶ, 123* (2).
 Ἀριστίς, 23 (4).
 Ἀριστίων, 169 (11), 170* (12), gen. -ωνος, 170* (12).
 Ἀριστοδίκη, 102 (3), 142 (3), Ἀριστοιδίκη, 228 (4).
 Ἀριστοφίλη, 170 (14).
 Ἀριστοφών, 151 (5).
 Ἀριστογείτων, 230 (8), gen. -γείτο[νος], 115 (2).
 Ἀριστοκλῆς, 227* (3), -κλῆς, 153* (1), gen. -κλέος, 163 (3).
 Ἀριστοκράτεια, 13 (3).
 Ἀριστοκράτης, 226 (1), 231* (13), -τῆς, 116 (1).
 Ἀριστομάχη, 35 (11).
 Ἀριστόμαχος, 83 (13).
 Ἀριστομένης, 196* (23).
 Ἀριστομήδης, 104 (1).
 Ἀριστονίκη, 160 (i), 194 (20).
 Ἀριστόνους, gen. -ῶ, 80 (4).
 Ἀριστοτίμη, 232 (14).
 Ἀριστοῦχος, 116 (e1).
 Ἄριστος, gen. -ου, 230 (8), gen. -ῶ, 136* (16).
 Ἀριστώ, 206 (18).
 Ἀρίστων, 115* (2), Ἄριστων, 67 (3), gen. -ωνος, 16 (4), 150 (2), 170 (12), 158 (9),
 169* (11), gen. -ῶνος 111 (c1), gen. -ωνως, 194 (20).
 Ἀρκεσίλας, 22 (2), 42* (10).
 Ἀρτεμιδώρα, 176 (30).
 Ἀρτεμίδωρος, 170 (14), 171 (15), 239 (1).
 Ἀρχέμαχος, gen. -ου, 262 (4).

INDEX ONOMASTIC

- Ἄρχεϋς, 8 (2).
 Ἄρχέτιμος, 123 (1).
 Ἄρχίας, 117 (2), nom. -ίας *vel* gen. -ία, 37 (1).
 Ἄσκληπιόδωρος: Ἄσκληπιόδωρος, 84 (14), gen. -ου, 84 (14), 258 (9).
 Ἄσπασία, 117 (3).
 Ἄστείας, gen. -ᾶ, 201 (9).
 Ἄττης, gen. -ου, 214 (35).
 Ἄτώτας, 207 (21).
 Ἄυτοβούλη, 61 (54).
 Ἄχιλλῆος, 207 (21).
 Ἄφροdisία, 71 (3), 137 (i), 177 (32).
 Ἄφροdisίος, gen -ου, 241 (4).
 Ἄφσυνθίε, 163 (3).
- Βαικύλος, gen. -ῶ, 137 (1).
 Βελτίστη, 200 (6).
 Βερενίκη, 75* (6).
 Βίθυς, gen. -υος, 99 (21).
 Βίσθαρος, 135 (13).
 Βιττώ, 157 (7).
 Βοίδας, 185* (20), 217* (ii).
 Βροτάχο, 131* (3).
 Βρύασσις, 157 (7).
- Γέτας, gen. -ῶ, 104 (1).
 Γῆρυς, 254 (3), gen. -υος, 254 (3).
 Γλαυκέτας, gen -ου, 74 (3).
 Γλαυκίας, 17 (6), gen. -ου, 86 (20).
 Γλυκέρα, 14 (7), 141 (2).
 Γόλυς, gen. -ος, 77 (3).
 Γοργίας, 71 (5), 86 (19), gen. - ου, 71 (5), 191 (12).
 Γοργίππα, 9 (5).
 Γόργιππος, gen. -ῶ, 155 (3).
 Γοῦρος, 185 (8).
 Γυρίδας, 7 (1).
- Δαικράτης, 189 (8), Δαιοκράτης, 189 (8).
 Δάιππος, 211 (26), gen. -ου, 211 (26).
 Δαιτόφρων, 178 (1).
 Δαμαίνετος, gen. -ῶ, 66 (1), Δαμαινέτου, 262 (4).
 Δαμώ, 202 (12), *vid.* Δημώ
 Δάμων, 160 (i), 194 (20).
 Δᾶος, 217 (43), gen. -ου, 151 (4).
 Δέξανδρος, 74 (3).
 Δεξανδρίδης, 252 (1), gen. -ου, 252 (1).
 Δεξικράτης, 190 (9).
 Δεξίθεος, gen. - ου, 10 (6).
 Δεξίας, gen -ου, 190 (9).
 Δέξιππος, gen. -ῶ, 132 (6).

INDEX ONOMASTIC

- Δηίλοχος, 193 (17).
 Δημητρία, 150 (2), 192 (15), 235 (23).
 Δημήτριος, 10 (6), 88 (24), 146 (3), 176 (29), 240 (2), gen. -ου, 10 (7), 11 (8), 17 (6),
 240 (2), 122* (6), gen. -ῶ, 15* (2).
 Δημοκλῆς, 65 (1).
 Δημοκράτης, gen. -ους, 189 (8).
 Δημόκριτος, gen.-ου, 63 (1).
 Δημόστρατος, gen -ῶ, 146* (5).
 Δημοφῶν, 182 (4), Δημοφῶων, 182 (4).
 Δημῶ, 151* (3), *vid.* Δαμῶ.
 Διαινέτα, ac. -αν, 261* (3).
 Διδυμίας, 134 (10).
 Διετρέφης, 182 (4), dat. -ει, 182 (4).
 Διόγειτος, gen. -ῶ, 18 (1), gen. -ου, 35 (11).
 Διόδωρος, 165 (4), 204 (15), gen. -ου, 204 (15).
 Διοκλείδης, 19 (2), gen. -ου, 202 (12).
 Διοκλέδας, gen. -ᾶ, 31 (2).
 Διοκλῆς, 233* (17), gen. -κλέους, 86 (19), 233 (17).
 Διον-, 135 (13).
 Διονυσόδωρος, gen. -ου, 85* (17), 101 (2).
 Διονύσιος, 15* (2), 35* (10), 71 (5), 128 (1), 137* (17), 146* (5), 160 (12), 239 (1),
 246 (4), 253 (2), gen. -ου, 35* (10), 64 (3), gen. -ῶ, 90 (1).
 Δίος, 36 (12), gen. -ου, 194 (20), 217 (ii).
 Διόφαντος, gen. -ου, 85 (16).
 Δίφιλος, 204 (15), gen. -ου, 192 (14).
 Δίων, 22 (3), 204, gen. -ωνος, 22 (3), 204 (15).
 Διωνίχα, 48 (23).
 Δομανω, 241 (4).
 Δομσαλως, 241 (4).
 Δορκάς, 151 (4), 213 (31).
 Δορκίον, 39 (3).
 Δόναξ, 192 (13).
 Δρόμων, 211 (27), 257 (6).
 Δωρ[-, 185 (9).
 Δωρίδα, 199 (5).

 Ε[-, 227 (3).
 Εἰρήνη, 53 (33), 99 (22).
 Ἐκατέων, gen. -ωνος, 126 (2).
 Ἐκατοκλῆς, gen. -κλέος, 185 (1).
 Ἐλλαγόρας, gen. -ου, 234 (20).
 Ἐλλομένης, 234 (20).
 Ἐμπεδόκλεια, 51* (26).
 Ἐμπορίων, 124 (1).
 Ἔνδοιος, 161 (1).
 Ἐπιχαρίδης, 47 (21), gen. -ου, 47 (21).
 Ἐπικύδης, 84 (14).
 Ἐρατώ, 47 (21).

INDEX ONOMASTIC

- Ἐργασίων, 215 (38).
 Ἐρήνη, 97 (14).
 Ἐρμαῖος, gen. -ου, 42 (11), Ἡρμαῖος, 244 (1).
 Ἐρμογένης, 194 (20), gen. -ους, 14 (5).
 Ἐρμοτέλης, 80 (4).
 Ἐρμων, 223 (1), gen. -ωνος, 156 (6).
 Ἐρσηίς, 165 (6).
 Ἐστιάιος, gen. -ῶ, 134 (8).
 Ἐτεωνεύς, gen. -έως, 25* (3).
 Εὐαρχος, 27 (2).
 Εὐαργος, 231 (12).
 Εὐί, 57 (42).
 Εὐαίνετος, gen. -ῶ, 147 (6).
 Εὐάριστος, gen. -ου, 194 (20).
 Εὐβουλίδης, 16* (5), 173* (24).
 Εὐγένης, gen. -ῶς, 81 (8).
 Εὐδαιτίδας, gen. -ῶ, 178 (1).
 Εὐδημίδης, gen. -ῶ, 78 (1).
 Εὐθενίκα, 45 (17).
 Εὐηθίς, gen. -δος, 245 (3).
 Εὐκλείδας, 176 (31), gen. -ο, 120 (3), 121 (4).
 Εὐκλήης, 120 (3), 121 (4), gen. -κλέους, 170 (13).
 Εὐκολίνη, 125 (3).
 Εὐκολον, 213 (30), 259 (i).
 Εὐκράτεια, 16 (4).
 Εὐκτήμων, 57 (41), 76 (1), 217 (i).
 Εὐμάρης, gen. -ῶς, 8 (3).
 Εὐμένης, 233 (16).
 Εὐνικος, gen. -ου, 151 (5).
 Εὐξένη, 197 (2).
 Εὐξενος, gen. -ῶ, 162* (2).
 Εὐπάλεια, 133 (7).
 Εὐπορία, 156 (6).
 Εὐπραξίς, 57* (43).
 Εὐτυχίς, 138 (2), 253 (2).
 Εὐτυχίδης, 192 (14).
 Εὐφραντίδης, 120 (j1).
 Εὐφρων, gen. -ονος, 151 (3).
 Εὐφροσύνη, 229 (5).
 Εὐχαρίδης, gen. -ου, 173 (23).

 Ζεῦξις, gen. -ιδος, 33 (4).
 Ζοάνωρ, gen. Ζοάνορος, 232 (15).
 Ζωήλος, 227 (2).
 Ζωίλος, 88* (25), 152 (6), gen. -ου, 152 (6), gen. -ῶ, 129 (1), 182 (4).
 Ζωπυρίων, gen. -ωνος, 135 (11).
 Ζωπύρα, 60 (52).
 Ζώπυρος, gen. -ου, 171 (15).

INDEX ONOMASTIC

- Ἠγησίθεμις, 205 (16).
 Ἠδέϊα, 195 (21).
 Ἠδύλη, 204 (15).
 Ἠλιόδωρος, gen. -ου, 239 (1).
 Ἠνίοχος, 169 (10).
 Ἠραγόρας, 133 (7), gen. -εω, 130 (2), gen. -ου, 133 (7).
 Ἠραῖς, 53 (33)
 Ἠραῖος, gen. -ου, 194 (18)
 Ἠρακλείδης, 53 (32), 236 (2), 237* (5), nom. -ίδας, 191* (10), gen. -εω, 205 (16), gen. -ου, 87 (22), 146 (4), gen. -ῶ, 159 (10), 167 (8).
 Ἠράκλειτος, 33 (4), 137* (17), nom. h-, 100 (1), gen. -ου, 52 (30).
 Ἠρόδωρος, gen. -ου, 18* (1).
 Ἠρόδοτος, gen. -ου, 133 (7).
 Ἠρογείτων, 97 (16).
 Ἠρόστρατος, gen. -ῶ, 79 (3), gen. -ου, 26 (i), 177 (33).
 Ἠρότιμος, 61 (55), 105 (2).
 Ἠρυλος, 45 (16).
 Ἠρώνδας, 202 (29).
 Ἠφαίστης, 126 (1).
- Θεανῶ, 194 (20).
 Θεαρίδης, 65 (2).
 Θέμις, 228 (4).
 Θεογείτων, 49 (25).
 Θεοδατῆς, 139* (4).
 Θεοδότη, 257 (7).
 Θεόδοτος, 139* (4).
 Θεόδωρος, 173 (22), gen. -ου, 137 (i), 177 (32).
 Θεοίτης, 24 (2).
 Θεόμναστος, 40 (5).
 Θεοξένη, 34 (8).
 Θεοπείθης, gen. -ους, 203 (13).
 Θεόπομπος, 98 (17), gen. -ου, 230 (9).
 Θεοτέκτων, gen. -ονος, 51 (27).
 Θεοτίμη, 88 (23).
 Θεότιμος, 45 (18).
 Θεοφίλη, 87 (21).
 Θεόφιλος, 13* (3), 254 (3).
 Θέρσανδρος, ac. -ον, 67 (1).
 Θέρσων, 72 (6).
 Θεύβιος, 158* (8).
 Θέωνος, 57 (41), 217 (i).
 Θιωδώρα, 56 (40).
 Θόγα, 38 (2).
 Θραῖξ, 93 (3b).
 Θραῖπτα, 235 (22), 97* (15).
 Θρασύεργος, gen. -ῶ, 120 (1).

INDEX ONOMASTIC

- Θρασυκλείδης, 120 (1).
 Θράσυλλος, 133* (7).
 Θρασυμήδης, gen. -ους, 106 (1).
 Θράσων, gen. -ωνος, 84 (14), 95 (8).
 Θρίξας, 234 (20).
 Θυάναξ, 228 (4).
 Θύλλος, 159 (10).
 Θυμόχου, 49 (25).
- Ίας, 106 (1).
 Ίατροκλῆς, gen. -κλέος, 222 (1).
 Ίδήρατος, 81 (8).
 Ίεροκλῆς, 60 (50).
 Ίέρων, 138 (1), gen. -ωνος, 237 (4).
 Ίππαινος, 67 (3).
 Ίππάρχα, 58* (45).
 Ίππίας, 64 (1).
 Ίπποβοτίς, 44 (13).
 Ίπποκλείδης, gen. -ου, 71 (5).
 Ίπποκλῆς, gen. -κλέο, 121 (5).
 Ίπποκράτης, 133 (7), gen. -ους, 133 (7).
 Ίππόκριτος, 51 (27).
 Ίπποστράτης, 256 (5).
 Ίσχυρίας, gen. -ου, 9* (5).
- Κ[, 188 (7).
 Καλήτωρ, gen. -ορος, 162 (2).
 Καλλέας, 185* (9).
 Καλλιγένης, gen. -ους, 126 (4).
 Καλλιθέα, 134 (10).
 Καλλικλείδης, gen. -ῶ, 79 (2).
 Καλλικράτης, 17 (1), 126 (4).
 Καλλίμαχος, 260 (2), gen. -ου, 57 (41), 217 (i), 260 (2).
 Καλλίς, 194 (20).
 Κάλλις, 39 (3).
 Καλλιστράτης, 234 (21).
 Καλλίστρατος, 252 (1).
 Καλλιστώ, 258 (8).
 Καλλίας, 16 (3), 81 (8), gen. -ου, 16 (3), 17 (2), 81 (8).
 Καλλίλεως, 106 (1).
 Καλλίμαχος, 260 (2), gen. -ου 260 (2).
 Καλλίμανδρος, 118 (h1).
 Κάλλιππος, 34 (7), Κάλλιπος, 54 (36).
 Καλλίτιμος, 12* (1).
 Καρκίνος, 193 (16).
 Κάρπος, 171 (16).
 Κέφαλος, 70 (1).

INDEX ONOMASTIC

- Κηφισόδωρος, 89* (26), gen. -ου , 103 (5).
 Κηφισόδοτος, 116 (2).
 Κίττος, gen. -ου, 60 (52).
 Κλεαγόρα, *vid.* Κληγόρα.
 Κλεάρχος, gen. -ου, 195* (21).
 Κλεινω, 122 (8).
 Κλεοδήμος, gen. -ῶ, 123 (2).
 Κλεοφαντίς, 25 (3).
 Κλέων, gen. -ωνος, 80 (5).
 Κληγόρα, gen. -ας, 15 (8).
 Κλημερήτη, 125 (2).
 Κλιτοξένα, 60* (50).
 Κοιράνο-, 7 (1).
 Κοντό, 39 (4).
 Κορυφώ, 61 (53).
 Κοσμία, 221 (2).
 Κόλλων, 119 (i1).
 Κόμμα, 214 (35).
 Κόνων, 206 (19).
 Κότυς, gen. -υος, 95 (9).
 Κραντιάδας, gen. -ου, 143 (5).
 Κρατιστώ, 86 (20), 87 (22).
 Κρατίστα, ac. -αν, 262 (4).
 Κράννων, 143* (5).
 Κράτεια, 54 (36).
 Κρήτη, 175 (26).
 Κριναγόρας, 122 (6).
 Κρίτων, 215 (37).
 Κτησώ , 99* (23).
 Κτήσων, 100* (25).
 Κυδροκλής, 137 (1), gen. -κλέος, 137 (1).
 Κώμαρχος, 203 (14).
- Λακλείδης, gen. -ου, 5* (i), 185* (20).
 Λάμαχος, 89 (1).
 Λαμμεύς, gen. -έως, 25*
 Λαμίσκα, 64 (3).
 Λαμπιτώ, 161* (1).
 Λαμύνθιος, 173* (24), gen. -ου, 173 (24).
 Λεάναξ, 130 (2), gen. -ακτος, 130* (2).
 Λεοντίσκος, gen. -ου, 202 (11).
 Λεοφρονίς, 26 (i), 177 (33).
 Λευκάδης, gen. -ῶ, 119 (i1).
 Λευκάνωρ, gen. -ορος, 172 (17).
 Λεύκων, 172 (17).
 Λέων, 209 (22), 235 (22), gen. -οντος, 235 (22).
 Λυκίνος, 15 (1), 214 (32).
 Λύκιος, gen. -ῶ, 15 (1).

INDEX ONOMASTIC

- Λύκος, 134 (8).
 Λύκων, gen. -ωνος, 216 (4).
 Λίσας, 24 (1).
 Λυσιξένη, 43 (12).
 Λυσίς, 18 (1).
- Mā, 202 (10).
 Μαλίχα, 18 (1).
 Μάνδρων, gen. -ωνος, 120 (j1).
 Μανία, 178 (i), 187 (5).
 Μανίας, 184* (6).
 Μάνης, 178 (i), 187 (5), 222* (3).
 Μάννης, 218 (1).
 Μαρσύας, 27 (3).
 Μεγακλῆς, gen. Μεκακλείος, 125 (2).
 Μέγυλος, gen. -ου, 36 (12).
 Μελαγκράτης, 232 (15).
 Μέλιττα, 256 (5).
 Μελιτώ, 84 (15).
 Μεν[-, 59 (47).
 Μένανδρος, gen. -ου, 105 (2).
 Μενεκράτης, 7* (1).
 Μένης, 17 (2).
 Μένων, gen. -ωνος, 209 (23).
 Μεσσήμιος, 184 (7).
 Μετώπα, 68 (2).
 Μηνοδώρα, 176 (30).
 Μηνώ, 202 (11).
 Μητρίχη, 182 (4).
 Μητρόβιος, 193 (17).
 Μητρόδωρος, gen. -ῶ, 182 (4), 187 (4).
 Μίκα, 121 (5).
 Μικίνης, 71 (4).
 Μικίων, 14 (6).
 Μικκος, 79 (2).
 Μίκων, 184 (5), 184* (6).
 Μιλτιάδης, 57 (43).
 Μίλων, 231 (11).
 Μιννώ, 85 (16).
 Μίνακος, 19 (2).
 Μινασιγένης, gen. -ου, 52 (29).
 Μινησικλῆς, gen. -κλέους, 213 (30), 259 (i).
 Μνήσιππη, 34 (9).
 Μολπόθεμις, 185 (1).
 Μοσχίνη, 33 (6).
 Μοσχίων, 102 (4).
 Μόσχος, gen. -ου, 122 (9).

INDEX ONOMASTIC

- Μουσαῖος, 146 (3).
 Μυῖσκος, gen. -ου, 55 (37).
 Μυμαικύλη, 233* (16).
 Μῦς, gen. -ός, 196 (22).
 Μυρρίνη, 94* (7).
 Μύρτα, 133 (7).
 Μυρτίς, 169 (9).
 Μυρτία, 22 (2).
 Μυρτώ, 10 (7).
- Νάννιον, 136 (14).
 Νάνους, 194 (20), 217 (ii).
 Ναύαρχη, 196 (22).
 Ναυκλῆς, gen. -κλείος, 100 (1).
 Ναυσικρίτη, 103 (5).
 Ναύτης, 78 (1).
 Νέβρος, gen. -ῶ, 117 (2).
 Νειανδρεύς, gen. -έως, 252 (1).
 Νεμέας, 52 (31).
 Νικαγόρα, 11* (8).
 Νίκανδρος, 54 (36), gen. -ου, 248* (7).
 Νικαρέτα, 73 (1).
 Νικαρέτης, 24 (2).
 Νικησώ, 80 (6), Νικασώ, 8 (3).
 Νικήρατος, 105 (4), 201 (7).
 Νικίας, 42 (11), 250* (6), 258 (10).
 Νικίππη, 259 (1).
 Νίκιππος, gen. -ου, 198 (3).
 Νικόδημος, 118 (2), gen.-ου, 231 (12).
 Νικόδρομος, 173 (21).
 Νικόμαχος, gen. -ου, 201 (7).
 Νικόστρατος, gen. -ου, 257* (7).
 Νικοστράτη, 125 (3), -στράτα, 40 (5).
 Νικώ, 254 (3).
 Νίκων, 194 (18), gen. -ωνος, 250* (6).
 Νουμήμιος, 203 (13), 238 (6), gen. Νῶμηιῶ, 200 (6).
 Νουμήμιχος, 52 (30).
- Ξάνθιππος, 124 (3), gen. -ου, 124 (3).
 Ξενεία, 115 (d1).
 Ξενικός, 145 (2).
 Ξενοκλῆς, 34 (7), gen. -κλέους, 34 (9).
 Ξένον, 38 (2).
 Ξενόφαντος, 53 (33), 73 (8).
 Ξένυλλος, gen. -ου, 63 (57).
 Ξενώ, 93 (3).
- Οἰνάνθη, 234 (21), gen. -ῆς, 163 (3).
 Ὀλύμπιχος, gen. -ου, 46 (19).

INDEX ONOMASTIC

- Ὀλυμπος, 205 (17), 248 (6), gen. -ου, 175 (28).
 Ὀνασαγόρας, gen. -ου, 235 (24).
 Ὀνατωρίδας, 56 (39).
 Ὀνησ[-3-4-], 78 (4).
 Ὀνησίχα, 209 (23).
 Ὀνήσιμος, 125 (3), 213 (30), 259 (i), gen. -ου, 213 (30), 259 (i).
 Ὀνήτωρ, gen. -ορος, 125 (3).
 Ὀνόμαστος, 32 (3).
 Ὄστα, 9 (5).
 Ὄφσιος, 163 (3).
- Πάις, 247 (5).
 Πανφίλη, 198* (4).
 Πάνφιλος, gen. -ου, 198 (4).
 Παντίμη, 122 (7).
 Πανύασις, 59* (47).
 Παπύλος, 105 (3).
 Παράμονος, 198 (3).
 Παρθένιος, 22 (3).
 Παρμένων, gen. -οντο, 246 (4).
 Πασικράτης, gen. -ους, 231 (13).
 Πατρόκλεια, 46 (19).
 Πausανίας, gen. -ου, 160 (12).
 Πάμφιλος, 16 (3), 82 (10), Πάνφιλος, gen. -ου, 198 (4).
 Πάταικος, 44 (14), 258 (8).
 Πειθαγόρης, 165 (5).
 Πειθίας, 235 (22), gen. -ου, 235 (22).
 Πειλεστροτίδας, 53* (34), 58 (46).
 Πεισανορίδας, 67 (3).
 Περικλῆς, dat. -κλεῖ, 182 (4).
 Περιστέρα, 158 (9).
 Πιστόξενος, 156 (4).
 Πλαγγών, 11 (i), 20 (3), 194 (20), 235 (22), Πλανγών, 55 (38), 63 (i), 73 (2).
 Πλάτων, 94 (4).
 Πλούτων, dat. -ι, 256 (5).
 Πνυταγόρας, gen. -ῶ, 226 (1).
 Πνυτόδαμος, 229 (7).
 Πολέμων, gen. -ωνος, 87 (22).
 Πολύαρχος, 120 (2).
 Πολυίδος, gen. -ῶ, 105 (4).
 Πολυκρατῆς, 35 (11).
 Πολυνικίδης, 155 (3).
 Πολύξενος, 105 (4).
 Ποσειδώνιος, 172 (20).
 Ποσείδας, 201 (9).
 Ποτάμης, 60* (51).
 Ποτάμων, gen. -ωνος, 46 (19), dat. -ωνι, 46* (19).
 Πόα, 194 (20).

INDEX ONOMASTIC

- Πραϋλλίς, 74 (4).
 Πραξίδαμος, gen. -ου, 26 (4).
 Πραξίνος, 9 (4).
 Πραξίτας, 26 (4).
 Προκλείδης, gen. -ῶ, 180 (1).
 Πρόμαχος, gen. -ου, 20 (3).
 Προσουσία, 215* (39).
 Πρωθώ, 82 (10).
 Πρωταγόρας, 201 (8).
 Πρώταρχος, 80* (6), 230 (10).
 Πρωτόμαχος, gen. -ου, 230 (10).
 Πρωτονόη, 125 (3).
 Πρώπος, 224 (1).
 Πυθάγγελος, gen. -ῶ, 12 (2).
 Πυθαγόρης, ac. -ην 90 (1), gen. -ῶ, 90 (1).
 Πυθέας, gen. -ου, 44 (15).
 Πυθιάς, 116 (5).
 Πυθία, 11 (9).
 Πυθίων, 29 (1), gen. -ωνος, 191 (11).
 Πυθοκλής, 167 (8).
 Πύθων, gen. -ωνος, 11 (8).
 Πυλαιμένης, gen. -εος, 207 (21).
 Πυρρ[-], 211 (28).
 Πυρρίχη, 47 (20).
 Πύρριχος, 110 (2).
 Πύρρων, gen. -ωνος, 83 (12).

 Ρόδιον, 58* (44).
 Ρύνδακος, gen. -ου, 186 (2).

 Σαῖτις, 245 (3).
 Σαννίων, gen. -ωνος, 248 (6).
 Σάτυρος, 77 (3), 134 (8), gen. -ου, 22 (2), gen. -ῶ, 134 (8).
 Σάωσις, 44 (15).
 Σαώτας, gen. -ο, 25 (3).
 Σιλανίων, 134 (9), 259 (12).
 Σιληνίς, 55 (37).
 Σιληνός, 148 (1), gen. -ῶ, 148 (1).
 Σιμίας, 52 (29), 139 (3), gen. -ου, 105 (3).
 Σίμη, 57 (41), 217 (i).
 Σίμος, 181 (2).
 Σιμύλος, 233 (18), ac. -ον, 67 (1).
 Σίμων, 137 (i), 177 (32), gen. -ωνος, 127 (3).
 Σκο[.]γας, 21* (1).
 Σκύλακος, 153* (1).
 Σπάρτων, 255 (4).
 Σπόκης, 186 (3).
 Στασαγόρας, gen. -ου, 229 (7).

INDEX ONOMASTIC

- Στέφανος, 75 (7), 137 (1), 173 (23), gen. -ου, 98 (19).
 Στράτιος, gen. -ῶ, 123 (1).
 Στράτεια, 98 (19).
 Στρατονίκη, 103* (6).
 Στράτων, 87 (22), gen. -ωνος, 87 (22), 147 (8), 249 (2).
 Συμμαχία, 87 (21).
 Σύμμαχος, 127 (3), gen. -ου, 87 (21).
 Σωκλῆς, 234 (20), gen. -κλέους, 194 (19). *vid.* Σαω-.
 Σωσίδημος, 229 (6).
 Σωσίνοσ, 140 (1), gen. -ῶ, 140 (1).
 Σωσικράτης, 210 (25).
 Σωσιπάτρα, 71 (5).
 Σώστρατος, gen. -ῶ, 45* (18).
 Σώσων, gen. -ωνος, 80* (6).
 Σωσώ, 203 (14).
 Σώπαιρος, 194 (19).
 Σωτηρίς, 148 (9), 206 (20).
 Σωτηρίδης, 214 (34), 237 (4).
 Σωτήριος, 147 (7).
- Τάξις, 216* (40).
 Τεισίας, 146 (4).
 Τελέσων, gen. -ωνος, 24 (2).
 Τερείας, gen. -ᾶ, 9 (4).
 Τηλέμαχος, 59 (49).
 Τίβειος, 138 (2), 197 (1).
 Τιμαγόρα, 63 (1).
 Τιμῶ, 40 (8).
 Τιμόδοτος, gen. -ου, 11* (9).
 Τιμόθεος, gen. -ῶ, 64 (1), gen. -ου, 64* (2), 205 (17).
 Τιμοκρ[- , 82 (11).
 Τιμοστράτη, 249 (3).
 Τιμόμαχος, 111 (c1).
 Τιμοῦχος, 143* (4).
 Τίτυρμος, 42 (11).
 Τιτώ, 132 (5).
 Τλημπόλεμος, gen. -ῶ, 181 (2).
 Τολμίδης, 55 (38), gen. -ου, 55 (38).
 Τόκκης, 83 (12).
 Τρίβαλλος, 90 (2).
 Τύρ[-, 153 (1).
- Υγεινέρωσ, gen. -ωτος, 107* (3).
 Υγιαίνων, gen. -οντος, 117 (3).
- Φ|[-, 57 (42).
 Φαιδρ[-, 262 (5).
 Φαίδιμος, 245 (2).

INDEX ONOMASTIC

- Φαινώ, 234 (20).
 Φάνης, 135 (11).
 Φανίς, 8 (3).
 Φανοπίδης, gen. -ου, 176 (29).
 Φάντος, gen. -ου, 53 (33).
 Φάρας, 74 (5).
 Φάσις, 122 (7).
 Φερενίκα, 40 (7).
 Φερσεφόνη, dat. -ει, 256 (5).
 Φιλακώ, 248 (1).
 Φίλεργος, 130 (2).
 Φίλη, 170 (14).
 Φιλήρατος, gen. -ου, 138 (1).
 Φιλίνος, 88* (23).
 Φίλιππος, 253 (2), gen. -ου, 253 (2).
 Φίλισκος, 133 (7), gen. -ῶ, 155 (2).
 Φιλίστα, 147* (8).
 Φιλίστη, 27 (1).
 Φίλλακος, 65 (1).
 Φιλλώ, 54 (35).
 Φιλοθέα, 194 (20).
 Φιλοκρατεία, 63* (57).
 Φιλοκράτης, 172* (18), gen. -ους, 58 (44), 172* (18).
 Φιλόνικος, 99 (21).
 Φιλόστρατος, 188 (7).
 Φιλουμενή, 193 (17).
 Φιλόξενος, 22 (3), gen. -ου, 22 (3).
 Φιλοφῶν, gen. -ῶντος, 117 (4).
 Φιλωνίς, 170 (13).
 Φιλωτίς, 69 (4).
 Φίλων, 215 (36), 258 (9), gen. -ωνος, 53 (32).
 Φρύνη, 136 (15).
 Φρύνος, 57 (42).
 Φυ[-, 88 (23).
 Φῶκος, gen. -ῶ, 148 (1).

 Χ[-, 235 (23).
 Χαβρίας, 96 (11).
 Χαιρεφάνης, gen. -ους, 83 (13).
 Χαιρεστράτη, 178 (1).
 Χάλκις, 34 (9).
 Χαρέας, 66 (2).
 Χαρίνος, 124 (3).
 Χαρίας, gen. -ου, 235 (22).
 Χαρισ[-, 172 (18).
 Χαρμίδης, 223 (2).
 Χρήστη, 196 (24).
 Χρυσίς, 12 (2).

Finals fragmentaris

- λα, 175 (28).
- λανθα, 51 (28).
- λάνης, 78 (4).
- λγυ, 76 (2).
- λδος, 89 (26).
- λέας, 32 (3).
- λένου, 98 (18).
- λέου, 108 (2).
- η, 35 (10).
- λία, 26 (5).
- λίδας, 249 (4).
- λίδης, 216 (41).
- λίσ, 250 (5).
- λiske, 136 (16).
- λκίδη[ς, 233 (19).
- λκίωνος, 98 (18).
- λικράτεος, 51 (28).
- λλουος, 214 (34).
- λος, 188 (6).
- λνακτο[ς, 131 (3).
- λναπ[-, 262 (5).
- λνης, 76 (1).
- λνίκη, 235 (24).
- λοκράτης, 51 (26).
- λος, 98 (18).
- λότου, 233 (19).
- λπίας, 214 (33).
- λς, 140 (5).
- λς, 211 (28).
- λσίας, 175 (27).
- λστράτε, 41 (9).
- λττε, 49 (24).
- λτων, 216 (42).
- λσος, 7 (1).
- λων, 138 (2).
- λωνος, 94 (7).
- λχη, 89 (27).

B. ÉTNICS

- Α--- 7 (1).
 Ἄβυδηνός 181* (2).
 Ἄγρ[- 76 (2).
 Αἰγιαεὺς 178 (1).
 Αἰγιναία 8 (3).
 Αἰγινήτης 8* (2), 10 (6), 9 (4); gen. -ῶ 8 (3); gen. -ου 11 (8).
 Αἰγινῆτις 9* (5), 11* (9), 10 (7), 11 (*i*), 194 (20).
 Αἰγυπτία, gen. -ας 245 (3).
 Αἰγύπτιος 244 (1).
 Αἰνία 98 (19).
 Αἴνιος 97 (16), 98 (17), 98* (18); gen. -ου 98 (18).
 Αἰτωλός 65 (1).
 Ἀθηναῖοι, Ἀθηναῖοι 111 (c1); gen. -ων 29 (1).
 Ἀκαρνάν 65 (1), 65 (2).
 Ἀλεξανδρεὺς 248* (7).
 Ἀλικαρνασσεὺς 159 (10); gen. -έως 158 (9).
 Ἀλικαρνασσις, Ἀλικαρνασις 156 (6).
 Ἀμφιπολίτης 78* (4).
 Ἀνδρία 117 (3).
 Ἄνδριος 116 (f1); gen. -ῶ 117 (2); gen. -ου 117* (4).
 Ἀπολλωνιάτης 76 (1).
 Ἀργεῖος 17 (1), 17 (2).
 Ἀρκάς 177 (33), 26 (4), 26 (*i*); gen. -άδος 26 (5).
 Ἀσκαλωνίτης 239* (4).
 Ἀστυपालαιεὺς; gen. -έος 120 (j1).
 Ἀφυταῖος 83* (12).
- Βιθυνίς 196 (24).
 Βιθυνός 186 (3), 196* (23).
 Βοιωτία 52 (30), 55 (37), 63 (57).
 Βοιώτιος 52 (30), 53 (32), 56 (39); gen. -ῶν 29 (1).
 Βοσπορίτης 106 (1), 107 (2), 107* (3).
 Βυζαντία 94 (5), 94* (7), 97 (14).
 Βυζάντιος 94 (6), 96 (13), 93 (2); Βυσζάντιος 95 (8).
- Γελῶιος 146 (4).
 Γέτης, gen. -ῶ 104 (1).
 Γορτύμιος 140 (1).
- Δελφίς 63 (1).
 Δέλιος, gen. -ῶ 108 (1).
- Ἐλευθερναῖος 143* (5).
 Ἐπιδαυρία 18* (1).
 Ἐρεσία 125 (2).
 Ἐρετριεὺς 122 (6).

INDEX ONOMASTIC

- Ἐρετρική 121 (5), 122 (7).
 Ἐρυθραῖος 172 (20).
 Ἐρχομένιος 42 (11).
 Ἐφεσία 175 (26), 178 (i), 187 (5).
 Ἐφέσιος 169 (11), 170 (12), 170 (13), 170 (14), 171 (15), 171 (16), 172 (17), 174 (25),
 175 (27); gen. -ου 175 (28).
- Ζελείτης 190 (9).
- Ἥλεια 27 (1).
 Ἥλειος 27 (2).
 Ἡπειρώτις 74 (4), 75* (6).
 Ἡπειρώτης 63* (i), 73 (2), 74 (3), 74 (5), 75 (7).
 Ἡρακλειώτης 203 (13), 205 (17), 206 (19); gen. -ου 202 (11); nom. pl. -αι 203 (14).
 Ἡρακλειώτις 202 (12), 200 (6), 206 (20), 215 (39).
 Ἡρακλεώτης 158* (8), 194* (20), 195* (20), 198 (3), 209 (24), 210 (25), 211 (27), 211*
 (28), 212 (29), 214 (32), 214* (33), 214* (34), 215 (37), 215 (38), 216* (41), 216*
 (42), 217 (43), 217* (ii), 217* (ii), 191 (12); gen. -ου 213 (30), 214 (35), 259 (i).
 Ἡρακλεώτις 213 (31), 160 (11), 206 (18), 216 (40).
- Θάσιος 123 (1), 124 (3); gen. -ῶ 123 (2).
 Θειβήα 47* (20), 45 (17), 48 (22), 58* (45); *vid.* Θηβαία.
 Θειβῆος 53* (34), 48 (22), 49* (24), 58 (46), 59* (47); *vid.* Θηβαῖος.
 Θεσαλός 70 (1).
 Θεσπιεύς 42* (10), 54* (36).
 Θεσπική 61 (54); Θεσπικά 61 (53).
 Θεσπρωτίς 73 (1).
 Θετταλός 70 (2), 71 (5), 72* (7), 73 (8); Θεταλός 72 (6); Θεσαλός 70 (1).
 Θηβαία 44 (15), 51* (26), 51 (28), 54 (35), 59 (48), 60 (50), 63 (i), 73 (2), *vid.* Θειβήα.
 Θηβαῖος 44 (14), 49 (25), 51 (27), 51* (26), 59* (49), 60 (51); gen. -ῶ 45* (18); gen. -
 ου 60 (52); dat. -ωι 46 (19); *vid.* Θειβῆος.
 Θισβεύς 61* (55).
 Θουρία 151 (4).
 Θράιξ 93 (3b), 98 (20), 95 (10), 99 (21), 100 (25).
 Θράιττα 99 (22), 99* (23).
- Ἰασεύς 157 (7).
 Ἰκάριος 128 (1).
 Ἰκιος 119 (i1).
 Ἰστιαιεύς 122 (8).
 Ἰστριανός 105 (3), 105 (4).
 Ἰταλιώτις 150 (2).
- Καλχαδόνιος 191 (11).
 Καλχηδονία 188* (7).
 Καρδιανή 103* (6).
 Καρὸς 153 (1).
 Καρνανδεύς 156 (4).
 Καρύστιος 120 (1), 120 (2).

INDEX ONOMASTIC

- Κασσανδρεύς 88* (25).
 Καύμιος 160 (12).
 Κεία 115 (d1).
 Κερκυραῖος 69 (3).
 Κερκυραία 68 (2), 69 (4).
 Κιανή 191 (12), 194 (20), 195* (21).
 Κιανός 192 (13), 192 (14), 194 (20); gen. -ου 158 (9), 196 (22).
 Κιτιεύς 236* (1), 236 (2), 237 (3), 237 (4), 237 (5), 237* (6).
 Κίλιξ 223 (1).
 Κλαζομένιος 176 (29).
 Κνίδιος 155 (2), 155 (3), 156 (5).
 Κνώσιος, gen. -ῶ 141 (2).
 Κολοφώνιος 165 (5).
 Κορινθία 12 (2), 13 (3), 13 (4), 14 (7); gen. -ίας 15 (8).
 Κορίνθιος 12 (1), 14 (6).
 Κουριεία 232* (14).
 Κρής 143 (4).
 Κρήτη 142 (3).
 Κρωμίτης 201 (7).
 Κυζικηνή 192* (15).
 Κυζικηνός 186 (2), 194 (18), 194 (19).
 Κυθηρία 18 (1).
 Κυθήριος 19 (2).
 Κύθιος 116 (1), 116 (2).
 Κυμαῖος 152 (6).
 Κυπρία 228 (4).
 Κύπριος 227 (2), 233 (16), 233 (17), 233 (18).
 Κυρηναία 249* (5), 248 (1), 249 (3).
 Κυρηναῖος 249 (2), 249* (4), 249* (6).
 Κῶος 137 (1).
 Κῶος 137 (1).
- Λακεδαιμόνιος 20 (2).
 Λαμψακηνός 180 (1), 181 (3).
 Λέσβιος 124 (1); Λήσβιος 125 (3).
 Λοκρός 64 (1), 64* (2), 64 (3).
- Μαγνησία 71 (3).
 Μαιῶτις 106 (1).
 Μακεδῶν 76 (2), 77 (3).
 Μαντινική 25 (3).
 Μαριεύς 229 (7).
 Μαρωνίτης 95* (9), 94 (4).
 Μαρωνίτις 97* (15).
 Μεγαρεύς 31 (2), 33* (5), 34 (9), 34* (10), 36* (12); gen. -έως, 33 (4), 35 (11); nom. pl. -έες 32 (3); nom. pl. -εῖς 34 (7).
 Μεγαρική 33 (6), 34 (8), 34 (9).
 Μεθωναῖος 76 (1).
 Μελιβοιεύς 71 (4).

INDEX ONOMASTIC

- Μενδαίος, gen. -ου 80 (5); gen. Μενδίου 87 (21).
 Μεσηνβριανός 105 (2).
 Μεσσηνία 23 (4).
 Μεσσήμιος 22 (2), 22 (3); Μεσάνιος 21 (1).
 Μηλιάς 111 (b1).
 Μιλησία 169 (9), 176 (30), 172?* (18).
 Μιλήσιος 137 (i), 165 (4), 166 (7), 169 (10), 172* (18), 173 (21), 173* (24), 177 (32),
 172?* (18).
 Μιλητοπολίτης 189 (8).
 Μυησία 177 (33).
 Μυλασεύς, nom. pl. -εῖς 160 (i), 194 (20).
 Μυσός 178 (i), 187 (5), 191 (10); Μυσόσος 188 (6).
 Μυτυληναίος 126 (4).
- Νάξιος 115* (2), gen. Ναχσίῳ 111 (c1).
 Ναυκρατίτης 245 (2), 246 (4), 247* (5), 248 (6).
- Ὀλυνθία 84 (15), 85 (16), 86 (20), 87 (22), 89* (27), nom. -ίη 80 (6).
 Ὀλύνθιος 81 (7), 83 (13), 84 (14), 84 (14), 86 (19), 87 (22), 88 (23), 88* (23), 89* (26);
 Ὀλίνθιος 85 (18).
 Ὀρύμμιος 218 (1).
- Παίων 89 (1).
 Παλεύς 66 (2), gen. -εος 66 (1), nom. pl. -ῆες 67 (3).
 Παριανός 184 (7), Παριηνός 182 (4).
 Παφλαγών 207 (21).
 Περινθία 96 (12).
 Περίνθιος 100* (24).
 Πέρσης 224 (1).
 Πλαταεύς 55 (38), 57* (42).
 Πλαταιεύς 45 (16), 47* (21), 52 (29), gen. -έιως 47 (21).
 Πλαταιική 57 (41), 57 (43), 58 (44), 217 (i).
 Πλαταική 55 (38).
 Ποτειδαεύ[ς] 85 (17).
 Πράσσιος 77 (3).
 Προκοννήσιος 185 (1), 193 (16), nom. pl. -οι 187 (4).
- Ῥηγῖνος 151 (5).
 Ῥόδιος 138 (1), 138* (2), 139 (3), 139 (4), 140 (5).
- Σαῖτις 245 (3).
 Σαλαμνία 230 (9), 234 (21), 235* (23).
 Σαλαμίνιος 227* (3), 229 (6), 230 (10), 230 (8), 231 (11), 231* (13), 232 (15), 234* (20),
 235 (22); gen. -ου 235* (24).
 Σαλυπριανός 96 (11), *vid.* Σηλυ-.
 Σαμία 132 (5), 136 (14), 136* (15), 137 (i), 177 (32).
 Σάμιος 132 (6), 133 (7), 134 (8), 134 (8), 134* (9), 135 (11), 135 (12), 135 (13), 136
 (16), 137 (17); gen. -ῶ 129 (1), 131* (4); dat. pl. -οις 130 (2), nom. dual -ῶ 134
 (10).

INDEX ONOMASTIC

Σηλυμβριανά 93 (3), *vid.* Σαλυ-.

Σηστία 103 (5).

Σήστιος, Σήσστιος 102 (4), nom. pl. -οι 102 (3).

Σιδώνιος 239 (1), 239 (2), 239 (3), 239 (4).

Σικελιώτις 148* (9).

Σικελιώτης 145 (2), 146 (5), 147 (6).

Σικυωνία 16(5).

Σικυώνιος 15 (1), 15* (2), 16 (3), 16 (5), 17 (6), gen. -ου 16 (4).

Σινωπέυς 57* (41), 201 (8), 204 (15), 209 (22), 211* (26), 211 (26), 215 (36), 217* (i);
gen. -έως 205 (16); gen. -έως 209* (23), 198* (4).

Σινωπίς 197* (2).

Σίφιμος 118 (2); Σίππιος 118 (h1).

Σκιωναίος 88* (24); nom. dual -ω 81 (8).

Σκοτῶσσαίος 70 (2).

Σμυρναίος 172 (19).

Σολία 229 (5).

Σόλιος 231 (12).

Σταγίριτης, gen. -ῶ 79 (3).

Συρακοσία 145 (1), 147 (8).

Συρακόσιος 146 (3), 147 (7).

Συρος 239 (1).

Τεγεάτης 24* (1), -τας 24 (2); gen. -ῶ 24 (2).

Τενέδιος 185* (8), 185* (9).

Τερναία 151 (3).

Τήιος 173 (22), gen. Τηίο 162 (2).

Τήνιος 118 (g1).

Τιανή 202 (10).

Τιανός 197 (1), 201 (9).

Τορωναίος 78 (1), 79 (2), 80 (4), 81* (9), 82 (10), 82*? (11).

Τορωναία 82 (10), 82*? (11).

Τρίβαλλος 90 (2).

Τριφύλιος 27 (3).

Τυραθ[-] 262 (5).

Ύπώρα(της) 65 (2).

Φασηλίτης 223 (2), gen. -ῶ 222 (1).

Φλειήσιος 14 (5).

Φολαιεύς 42 (11).

Φρηρία 259 (1).

Φρυγῶν 218 (1).

Φωκεύς 173 (23), 176 (31).

Χαλκιδεύς 120 (3), 121 (4).

Χαλκιδική 122* (9).

Χερρονεσίτης 100 (1), Χερρονησίτης 101 (2).

Χίη 126 (2).

INDEX ONOMÀSTIC

Χῖος 126 (1), 127 (3).

Ἰωρῶπιος 53 (33).

BIBLIOGRAFIA

Instrumenta philologica i principals corpora

- Agora XVII* = D.W. Bradeen, *The Athenian Agora XVII: Inscriptions. The funerary monuments*. Princeton 1974.
- Alberich – Ros 1993 = J. Alberich, M. Ros, *La transcripció dels noms propis grecs i llatins*, Barcelona 1993.
- Arena, *Iscrizioni* = R. Arena, *Iscrizioni greche arcaiche di Sicilia e Magna Grecia*, Milà i Alessandria 1989 - 1998
- Bechtel 1963 = F. Bechtel, *Die griechischen Dialekte*, vol I-III, Berlin 1963².
- *HPN* = F. Bechtel, *Die historischen Personennamen des Griechischen bis zur Kaiserzeit*, Hildesheim – Zürich – New York 1982 (facsimil de l'edició Halle 1917).
- Buck 1955 = C.D. Buck, *The Greek Dialects*, Chicago 1955.
- CAH* = AAVV, *The Cambridge Ancient History*, Cambridge 1982-.
- CEG* = P.A. Hansen, *Carmina Epigraphica Graeca*, 2 vols, Berlin – New York 1983-1989.
- CID* = *Corpus des inscriptions de Delphes*, Paris 1977-.
- Chantraine, *DELG* = P. Chantraine, *Dictionnaire Étymologique de la Langue Grecque*, Paris 1968.
- Dubois 1989 = L. Dubois, *Inscriptions grecques dialectals de Sicile*, Roma 1989.
- 1995a = L. Dubois, *Inscriptions grecques dialectals de la Grande Grèce. I. Colonies eubéenes. Colonies ioniennes. Emporia*, Ginebra 1995.
- FRA* = M.J. Osborne i S.G. Byrne, *The Foreign Residents of Athens. An Annex to the Lexicon of Greek Personal Names: Attica*. Lovaina 1996.
- GIBM* = *The Collection of Ancient Greek Inscriptions in the British Museum*, Oxford 1874-1916.
- GDI* = H. Collitz, F. Bechtel, *Sammlung der griechischen Dialekt-Inschriften*, 5 vols, Göttingen 1884-1915.
- GVI* = W. Peek, *Griechische Vers-Inschriften I: Grabepigramme*, Berlin 1955.
- Head, *HN²* = B.V. Head, *Historia numorum: a manual of Greek numismatics*, Amsterdam 1991².
- ICret* = M. Guarducci, *Inscriptiones Creticae*, vol. I-IV, Roma 1935-1950.
- ICS* = O. Masson, *Les inscriptions chypriotes syllabiques. Recueil critique et commenté*, Paris 1961.
- IG* = *Inscriptiones Graecae*
- IMilet* = *Inschriften von Milet*, Berlin 1997-.
- IOSPE* = B. Latyšev, *Inscriptiones antiquae orae septentrionalis Ponti Euxini Graecae et Latinae*, 3 vols, Sant Petersburg 1885-1901.
- CIA* = *Corpus Inscriptionum Atticarum*, Berlin 1873-1895.

BIBLIOGRAFIA

- IScM* = *Inscriptiones Scythiae Minoris Graecae et Latinae*, vols I-V, Bucarest 1980-
- Jeffery 1990² = L.H. Jeffery (amb revisió de A.W. Johnston), *The local Scripts of Archaic Greece*, Oxford 1990².
- Kaibel 1878 = G. Kaibel, *Epigrammata Graeca ex lapidibus conlecta*, Berlin 1878.
- LGPN* I, III A , III B i IV = P.M. Fraser i E. Matthew, *Lexicon of Greek Personal Names*, I. *The Aegean Islands, Cyprus and Cyrenaica*, Oxford 1987; III A. *The Peloponnese, Western Greece, Sicily and Magna Graecia*, Oxford 1997; III B. *Central Greece: From the Megarid to Thessaly*, Oxford 2000; IV. *Macedonia, Thrace, Northern regions of the Black Sea*, Oxford 2005.
- LGPN* II = M.J. Osborne, S.G. Byrne, *Lexicon of Greek Personal Names*, II. *Attica* Oxford 1994.
- Masson, *OGS I - II* = O. Masson, *Onomastica Graeca Selecta I-II*, Nanterre 1990.
- *OGS III* = O. Masson, *Onomastica Graeca Selecta III*, Genève 2000.
- Osborne, *Attic Epitaphs* = M.J. Osborne, “Attic Epitaphs – A Supplement”, *Anc.Soc.* 19 (1988), 5-60.
- Pape – Benseler = W. Pape, G. Benseler, *Wörterbuch der griechischen Eigennamen*, Graz 1959³.
- Poleis* = M.H. Hansen, T.H. Nielsen (eds.), *An inventory of Archaic and Classical Poleis*, Oxford 2004
- Schwyzler, *Grammatik* = E. Schwyzler, *Griechische Grammatik*, München 1953.
- Segre 1993 = M. Segre, *Iscrizioni di Cos*, Roma 1993.
- Thumb-Kieckers, *Handbuch* = A. Thumb, *Handbuch der griechischen Dialekte*, 1ter Teil, 2te erweiterte Auflage von E. Kieckers, Heidelberg 1932.
- Thumb-Scherer, *Handbuch* = A. Thumb, *Handbuch der griechischen Dialekte*, 2ter Teil, 2te erweiterte Auflage von A. Scherer, Heidelberg 1959.
- Traill, *Persons* = J.S. Traill, *Persons of Ancient Athens*, Toronto 1994-.

BIBLIOGRAFIA ESPECÍFICA

- Adak 2003 = M. Adak, *Metöken als Wohltäter Athens. Untersuchungen zum sozialen Austausch zwischen ortsansässigen Fremden und der Bürgergemeinde in klassischer und hellenistischer Zeit (ca. 500-150 v. Chr.)*, München 2003
- Adiego 1992 = I.J. Adiego, “Recherches cariennes: Essai d’amélioration du système de J.D. Ray”, *Kadmos* 31 (1992), 25-39.
- 1993 = I.J. Adiego, *Studia Carica*, Barcelona 1993
- 2005 = I.-J. Adiego, “Appendice, L’état actuel des connaissances sur le carien”, *REA* 107 (2005), 640-653.
- Adiego – Debord – Varinlioglu 2005 = I.-J. Adiego, P. Debord & E. Varinlioglu, “La stèle caro-grecque d’Hyllarima (Carie)”, *REA* 107 (2005), 601-640.
- Adrados 1957 = F.R. Adrados, “Sobre los orígenes del vocabulario ático (II)”, *Emerita* 25 (1957), 81-121.

BIBLIOGRAFIA

- Alemany 2002 = A. Alemany, “Maes Titianos i la Torre de Pedra: una font grega sobre els orígens de la ruta de la seda”, *Faventia* 24/2 (2002), 105-120.
- Alexandrescu Vianu 1997 = M. Alexandrescu Vianu, “Aphrodites orientales dans le bassin du Pont-Euxin”, *BCH* 121,1 (1997), 15-32
- Alexandri 1968 = O. Alexandri, “Χρονικά: Αθήναι - Αττική” *AD* 23 (1968) [1969], B1 33-109.
- 1975 = O. Alexandri, “Χρονικά: Αθήναι - Αττική” *AD* 30 (1975) [1983], B1 15-48.
- Alonso Troncoso 1993 = V. Alonso Troncoso, “Para una sociología del banquete en los poemas homericos”, *Homenaje a José Mª Blázquez, vol I*, J. Mangas, J. Alvar (eds.), Madrid 1993, 35-58.
- Amadasi – Bonnet 1991 = M.G. Amadasi Guzzo- C. Bonnet, “Anthroponymes phéniciens et anthroponymes grecs: remarques sur leurs correspondances”, *Studi epigrafici e Linguistici sul Vicino Oriente antico* 8 (1991), 1-21.
- Athanassakis 1971 = A. Athanassakis, “An inquiry into the etymology and meaning of ἴφθιμος in the early epic”, *Glotta* 49 (1971), 1-21.
- Avishur – Heltzer 2003 = Y. Avishur – M. Heltzer, “Carians as Skilled Masons in Israel and Mercenaries in Judah in the Early I Millenium B.C.E.”, *Kadmos* 42 (2003), 87-90.
- Baba 1984 = K. Baba, “On Kerameikos Inv I 388 (*SEG* XXII,79): A note on the Formation of the Athenian Metic-Status” *ABSA* 79 (1984), 1-5.
- Bäbler 1998 = B. Bäbler, *Fleissige Thrakerinnen und wehrhafte Skythen. Nichtgriechen im klassischen Athen und ihre archäologische Hinterlassenschaft*, Stuttgart & Leipzig 1998.
- Barbanera 1992 = M.Barbanera, “Ancora sulla stele funeraria di Antipatros”, *Quad.Tic.* 21 (1992) 87-103.
- Bartoněk 1971 = A. Bartoněk, “Das Ostargolische in der räumlichen Gliederung Griechenlands”, *Donum indogermanicum. Festgabe für Anton Scherer*, Heidelberg 1971, 118-122.
- 1972 = A. Bartoněk, *Classification of the West Greek Dialects at the Time about 350 B.C.*, Amsterdam – Praga 1972.
- 1979 = A. Bartoněk, “Greek dialects between 1000 and 300 B.C.”, *SMEA* 20 (1979), 113-130.
- Baslez 1988 = M.-F. Baslez, “Les communautés d’orientaux dans la cité grecque: formes de sociabilité et modeles associatifs”, *L’étranger dans le monde grec*, R. Lonis (ed.), Nancy 1988, 139-158.
- 1996 = M.-F. Baslez, “Les immigrés orientaux en Grèce: tolérance et intolérance de la cité”, *Cahiers Glotz* VII (1996), 39-50.
- Baslez – Briquel Chatonnet 1991 = M.-G. Baslez – F. Briquel Chatonnet, “De l’oral à l’écrit: le bilinguisme des Phéniciens en Grèce”, dins Baurain,Cl – C. Bonnet – V.Krings (eds), *Phoinikeia Grammata. Lire et écrire en Méditerranée, Actes du Colloque de Liège, 15-18 novembre 1989*, Namur 1991, 371-386.
- Baurain 1997 = C. Baurain, *Les grecs et la méditerranée orientale. Des siècles obscurs à la fin de l’époque archaïque*, Paris 1997.

BIBLIOGRAFIA

- Bechtel 1902 = F. Bechtel, *Die attische Frauennamen*, Göttingen 1902.
- 1917 = F. Bechtel, *Namenstudien*, Halle 1917, reeditat a *Kleine onomastische Studien, Aufsätze zur griechischen Eigennamenforschung*, Königstein 1981, 38.
- Beloch 1889 = J. Beloch, “Die Sklavenzahl Boeotiens im fünften Jahrhundert”, *Hermes* 24 (1889), 479-80.
- Bengston 1955 = H. Bengston, “Skylax von Karyanda und Herakleides von Mylasa”, *Historia* 3 (1955), 301-307 (= *Kleine Schriften* 1974, 141-148).
- 1975 = H. Bengtson, *Die Staatsverträge des Altertums 2. Die Verträge der griechisch-römischen Welt von 700 bis 338 v. Chr.*, Munich 1975².
- Bérard 1888 = E. Bérard, “Inscription du Laurium”, *BCH* 12 (1888), 246-248
- Bergemann 1997 = J. Bergemann, *Demos und Thanatos. Untersuchungen zum Wertsystem der Polis im Spiegel der attischen Grabreliefs des 4. Jahrhunderts v. Chr. und zur Funktion der Gleichzeitigen Grabbauten*, Munich 1997.
- Bernabé 1996 = A. Bernabé, “Las geminadas en griego antiguo”, *Las lenguas de corpus y sus problemas lingüísticos*, A. Agud, J.A. Fernández Delgado i A. Ramos Guerreira (eds.), Madrid-Salamanca 1996, 97-110.
- Biering – Graepler 1991 = R. Biering, D. Graepler, “Das ‘Tarent-Projekt’. Bericht über ein italienisch-deutsches Forschungsvorhaben”, *MDAI(R)* 98 (1991), 351-371.
- Bilabel 1920 = F. Bilabel, *Die ionische Kolonisation. Untersuchungen über die Gründungen der Ionier, deren staatliche und kulturelle Organisation und Beziehungen zu den Mutterstädten*, Leipzig 1920
- Bile 1979 = M. Bile, “Deux questions de dialectologie grecque”, *Verbum* 2 (1979), 153-168
- 1988 = M. Bile, *Le dialecte crétois ancien. Étude de la langue des inscriptions. Recueil des inscriptions postérieures aux IC*, Paris 1988.
- 2001 = M. Bile, “La prose dorienne”, *La koiné grecque antique IV. Les koinés littéraires*, Cl. Brixhe (ed.), Nancy 2001, 115-134
- Bizard 1905 = L. Bizard, “Inscriptions de Béotie”, *BCH* 29 (1905), 99-104
- Blackman 1981 = D.J. Blackman, “Brief History of the City, based on Ancient Sources”, *Phaselis. Beiträge zur Topographie und Geschichte der Stadt und ihrer Häfen, Istanbul Mitteilungen, Beiheft 24*, J. Schäfer (ed.), Tübingen 1981, 31-37.
- Blass – Debrunner – Rehkopf 1975 = F. Blass, A. Debrunner, F. Rehkopf, *Grammatik des neutestamentlichen Griechisch*, Göttingen 1975.
- Blümel 1928 = Blümel, C., *Staatliche Museen zu Berlin, Katalog der Sammlung antiker Skulpturen III, Katalog der griechischen Skulpturen des fünften und vierten Jahrhunderts v. Chr.*, Berlin 1928.
- Blümel 1982 = W. Blümel, *Die aiolische Dialekte: Phonologie und Morphologie der inschriftlichen Texte aus generativer Sicht*, Göttingen 1982.
- 1985 = W. Blümel, “Charakterisierung des boiotischen Dialekts”, *La Béotie antique*, Paris 1985, 385-393.
- 1992 = W. Blümel, “Einheimische Personenamen aus Karien”, *EA* 20 (1992), 7-34.

BIBLIOGRAFIA

- 1998 = W. Blümel, “Karien, die Karer und ihre Nachbarn”, *Kadmos* 37 (1998), 163-173.
- Bonnet 1990 = C. Bonnet, “Antípatros l’Ascalonite dévoré par un lion: Commentaire de CIS I,115”, *Semitica* 38 (1990), 39-47.
- Börker 1978 = Chr. Börker, “Zur Datierung einiger Inschriften aus der rhodischen Peraia”, *ZPE* 28 (1978), 35-39.
- Bosnakov 1999 = K. Bosnakov, “Identification archéologique et historique de l’*Emporion* de Pistiros en Thrace”, *BCH* 123 (1999), 319-329
- Boulogne 2002 = Jacques Boulogne, *Plutarch, Ouvres Morales*, vol. IV, *Les Belles Lettres*, Paris 2002.
- Bousquet 1967 = J. Bousquet, “Deux inscriptions attiques”, *BCH* 91 (1967), 90-95
- Bradeen – Lewis 1979 = D.W. Bradeen & D.M. Lewis, “Notes on Athenian Casualty Lists”, *ZPE* 34 (1979), 240-246.
- Bravo 1980 = B. Bravo, “Sulân. Représailles et justice privée contre des étrangers dans les cités grecques”, *ASNP*, s.III, 10 (1980), 675-987.
- Breslin 1974 = J. Breslin, “A Fourth-Century Funerary Stele in the J. Paul Getty Museum”, *The J. Paul Getty Museum Journal* 1 (1974), 25-26.
- Bresson 2000 = A. Bresson, *La cité marchande*, Paris 2000.
- Briquel-Chatonnet 2005 = F. Briquel-Chatonnet, “Onomastique et religion phénicienne”, *Prosopographie et histoire religieuse. Actes du colloque tenu en l’Université Paris XII-Val de Marne les 27&28 octobre 2000*, M.-F. Baslez, F. Prévot (eds.), Paris 2005, 133-143.
- Brixhe 1983 = Cl. Brixhe, “Epigraphie et grammaire du phrygien”, *Le lingue indoeuropee di frammentaria attestazione : Die indogermanische Restsprachen. Atti del Convegno della Società Italiana di Glottologia e della Indogermanische Gesellschaft. Udine 22-24 set. 1981*, Eduardo Vineis (ed.), Pisa 1983, 109-133.
- 1985 = Cl. Brixhe, “Énergie articulatoire et phonétique béotienne: faits de substrats ou développements indépendants?”, *La Béotie antique. Lyon – Saint-Étienne 16-20 mai 1983*, Paris 1985, 365-384.
- 1988a = Cl. Brixhe, “La langue de l’étranger non grec chez Aristophane”, *L’étranger dans le monde grec*, R. Lonis (ed.), Nancy 1988, 113-138.
- 1988b = Cl. Brixhe “Dialecte et koiné a Kafizin” dins J. Karageorghis & O.Masson, *The History of the Greek Language in Cyprus. Proceedings of an International Symposium sponsored by the Pierides Foundation. Larnaca, Cyprus, 8-13 September, 1986*, Nicosia 1988, 167-180.
- 1991 = Cl. Brixhe, “Étymologie populaire et onomastique en pays bilingüe”, *RPh* 65 (1991), 67-81.
- 1993 = Cl. Brixhe, “Le grec en Carie et en Lycie au IVe siècle: des situations contrastées”, *La koiné grecque antique I: une langue introuvable?*, Cl. Brixhe (ed.), Nancy 1993, 59-82.
- 1994 = C. Brixhe, “Le phrygien”, *Langues indo-européennes*, Paris 1994, 165-178.

BIBLIOGRAFIA

- 1997 = Cl. Brixhe, “Un ‘nouveau’ camp de la dialectologie grecque: le macédonien”, *Katà Diálekton. Atti del III Colloquio Internazionale di Dialettologia Greca. AION 19* (1997), A.C. Cassio (ed.), 41-71
- 1999 = Cl. Brixhe, “Prolegomenes au corpus neo-phrygien”, *BSL* 94/1 (1999), 385-315
- Brixhe – Lejeune 1984 = C. Brixhe, M. Lejeune, *Corpus des inscriptions paléophrygiennes*, Paris 1984
- Brixhe – Panayotou 1988 = C. Brixhe, A. Panayotou, “L’atticisation de la Macédonie: l’une des sources de la koiné”, *Verbum* 11 (1988), 245-260
- Brückner 1886 = A. Brückner, *Ornament und Form der attischen Grabstelen*, Strassbourg 1886.
- 1888 = Brückner, “Zum Grabstein des Metrodoros aus Chios”, *MDAI(A)* 13 (1888), 375
- 1909 = A. Brückner, *Der Friedhof am Eridanos bei der Hagia Triada zu Athen*, Berlin 1909.
- Brunner-Traut 1987 = E. Brunner-Traut, “Die Stellung der Frau im alten Ägypten”, *Saeculum* 38 (1987), 312-335.
- Bueno 2002 = M. Bueno Pérez, *Nombres de persona con sufijo en Corinto, Mégara y la Argólide*, Tesi doctoral inédita, Universidad Autónoma de Madrid 2002.
- Buttenwieser 1911 = M. Buttenwieser, “Zur Geschichte der böotischen Dialekts”, *IF* 28 (1911), 1-106.
- Cabanes 1999 = P. Cabanes, “États fédéraux et koina en Grèce du Nord et en Illyrie méridionale”, *L’Illyrie méridionale et l’Épire dans l’antiquité III, Actes du IIIe colloque international de Chantilly (16-19 Octobre 1996)*, P. Cabanes (ed.), Paris 1999, 373-382
- Calero 1994 = L. Calero Rodríguez, “Estudio del influjo de la koiné en el dialecto megárico”, *Quid ultra faciam?*, L.M. Macía, V. Picón, M^aE. Torrego, J. De la Villa (eds), Madrid 1994, 17-23
- Campanile 1989 = E. Campanile, “I carmi epigrafici greci di età arcaica ed alcune questioni di cultura indoeuropea”, *AION* 11 (1989), 119-135.
- Cassio 1981 = A.C. Cassio, “Attico ‘volgare’ e Ioni in Atene alla fine del 5. secolo a.C.” *AION* 3 (1981), 79-93.
- 1986 = A.C. Cassio, “Continuità e riprese arcaizzanti nell’uso epigrafico dei dialetti greci: il caso dell’eolico d’Asia”, *AION* 8 (1986), 131-146
- CAT = Clairmont, *Classical Attic Tombstones*, Kilchberg 1993.
- Catling 1988 = H.W. Catling, *AR* 34 (1987/8).
- Chankowski – Domaradzka 1999 = V. Chankowski, L. Domaradzka, “Réédition de l’inscription de Pistiros et problèmes d’interprétation”, *BCH* 123 (1999), 246-258
- Chantraine 1933 = P. Chantraine, *La formation des noms en grec ancien*, Paris 1933
- 1958 = P. Chantraine, *Grammaire homérique. Tome I: Phonétique et morphologie*, Paris 1958.
- 1963 = P. Chantraine, *Grammaire homérique. Tome II: Syntaxe*, Paris 1963.

BIBLIOGRAFIA

- 1967 = P. Chantraine, *Morfología histórica del griego*, Barcelona 1983 (traducció espanyola de l'edició francesa del 1967).
- Charneux 1966 = P. Charneux, “Liste argienne de Théarodoques”, *BCH* 90 (1966), 156-238.
- Chavane – Yon 1978 = M.J. Chavane & M. Yon, *Salamine X: Testimonia Salamina I*, Paris 1978
- Clairmont 1970 = C.W. Clairmont, *Gravestone and Epigram*, Mainz am Rhein 1970.
- 1979 = C.W. Clairmont, “ ‘It Should Belong to the Fifth Century’: The Case of Slanting Nu”, *Boreas* 2 (1979), 43-52.
- 1983 = C.W. Clairmont, *Patrios Nomos. Public Burial in Athens during the Fifth and Fourth Centuries B.C.*, Oxford 1983.
- 1991 = C. Clairmont, *Stips Votiva: Papers Presented to C.M. Stibbe*, M.Gnade (ed.), Amsterdam 1991, 47-48.
- Cohen 2000 = E.E. Cohen, *The Athenian Nation*, Princeton 2000.
- Cojocaru 2004 = V. Cojocaru, *Populația zonei nordice și nord-vestice a Pontului Euxin în secolele VI-I a.Chr. pe baza izvoarelor epigrafice*, Iași 2004.
- Colvin 1999 = S. Colvin, *Dialect in Aristophanes. The Politics of Language in Ancient Greek Literature*, Oxford 1999.
- Conze 1893-1922 = A. Conze, *Die attischen Grabreliefs I-IV*, Berlin – Leipzig 1893-1922.
- Cook 1973 = J.M. Cook, *The Troad. An archaeological and topographical study*, Oxford 1973.
- Cook 1994 = B.F. Cook, “The British Museum, Department of Greek and Roman Antiquities. Selected Acquisitions, 1980-1992”, *JHS* 114 (1994), 243-247.
- Courbin 1954 = P. Courbin, “Chronique des fouilles en 1953: Première partie”, *BCH* 78 (1954), 95-157.
- Crespo 1977 = E. Crespo, “La cronología relativa de la metátesis de cantidad en jónico-ático”, *CFC* 12 (1977), 187-219.
- 2005 = E. Crespo, “Política lingüística en la antigüedad clásica”, *Actas del XI Congreso Español de Estudios Clásicos*, vol I, Madrid 2005, 87-109.
- (en premsa) = E. Crespo, “The linguistic policy of Athens during the first maritime league in the light of the Attic decree on silver coinage, wights and measures”, M. Meier-Brügger (ed.), *Die altgriechischen Dialekte, ihr Wesen und Werden*, Berlin (en premsa).
- Culasso Gastaldi 2004 = E. Culasso Gastaldi, *Le prossenie ateniesi del IV secolo a.C. Gli onorati asiatici*, Torí 2004
- Curbera 1999 = J.B. Curbera, “Maternal Lineage in Greek Magical Texts”, *The world of ancient magic. Papers from the First International Samson Eitrem Seminar at the Norwegian Institute at Athens 4-8 May 1997*, Atenes 1999, 195-204.
- 2004 = J.B. Curbera, “Onomastic Notes on *IG XII 6* (Samos)”, *Glotta* 80 (2004), 1-13.
- Curtius 1871 = C. Curtius, *Archäologische Zeitung* 28 (1871)

BIBLIOGRAFIA

- Dana 2004 = M. Dana, “Lettre sur plomb d’Aparatorios à Léanax. Un document archaïque d’Olbia du Pont”, *ZPE* 148 (2004), 1-14
- Daux 1968 = G. Daux, “Chronique des fouilles 1967. Athènes, Attique, Salamine”, *BCH* 92 (1968), 712-773.
- 1972 = G. Daux, “Stèles funéraires et épigrammes. À propos d’un livre récent”, *BCH* 96 (1972) 503-566.
- 1973 = G. Daux, “Notes de lecture”, *BCH* 97 (1973), 240-251.
- 1974 = G. Daux, “Sur quelques stèles funéraires grecques”, *ArchClass* 25-26 (1973-1974) [1976], *Volume in Onore di Margherita Guarducci*, 238-249
- 1975 = G. Daux, “Notes de lecture”, *BCH* 99 (1975), 145-171.
- Davaras – Masson 1987 = C. Davaras & O. Masson, “Cretica: Amisos et ses inscriptions”, *BCH* 107 (1983), 384-403
- Day 1989 = J.W.Day, “Rituals in Stone: Early Greek Grave Epigrams and Monuments”, *JHS* 109 (1989), 16-28.
- del Barrio 1988 = M.L. del Barrio, “La posición dialectal del Euboico”, *Emerita* 56/2 (1988), 255-270.
- 1991 = M. del Barrio, *El dialecto euboico*, Madrid 1991.
- 1994 = M. del Barrio, “El sistema vocálico del ático: iotacistas versus etacistas”, *Actas del VIII Congreso de la Sociedad Española de Estudios Clásicos*, vol. I, Madrid 1994, 43-48
- Desideri – Jasink 1990 = P. Desideri, A. M. Jasink, *Cilicia. Dall’età di Kizzuwatna alla conquista macedone*, Torí 1990
- Detschew 1976 = D. Detschew, *Die Thrakischen Sprachreste*, Wien 1976².
- Deyhle 1969 = W.Deyhle, “Meisterfragen der archaischen Plastik Attikas”, *MDAI(A)* 84 (1969) 1-64.
- Díaz de Cerio 1999 = M. Díaz de Cerio, “Estructura discursiva en el epigrama funerario: la evolución de un género”, *Habis* 30 (1999), 189-204.
- Diepolder 1965 = H. Diepolder, *Die attischen Grabreliefs des 5. und 4. Jahrhunderts v.Chr.*, Darmstadt 1965.
- Diller 1937 = A. Diller, *Race Mixture among the Greeks before Alexander*, Illinois 1937.
- Dobias-Lalou 1987 = C. Dobias-Lalou, “Dialecte et koiné dans les inscriptions de Cyrenaïque”, *Verbum* 10 (1987), 29-50.
- 2000 = C. Dobias-Lalou, *Le dialecte des inscriptions grecques de Cyrène*, Paris 2000.
- Dragatses 1884 = I. Dragatses, “Ἐπιγραφαὶ ἐκ Πειραιῶς”, *AEph* 1884, 187-198.
- 1885 = I. Dragatses, “Πειραιϊκὰ ἀρχαιοτήτες”, *AEph* 1885, 86-91.
- 1888 = Dragatses, *Δελτίον ἀρχαιολογικόν* 4 (1888).
- 1889 = Dragatses, *Δελτίον ἀρχαιολογικόν* 5 (1889).
- 1890 = Dragatses, *Δελτίον ἀρχαιολογικόν* 6 (1890).
- 1910 = I. Dragatses, “Πειραιϊκὰ ἀρχαιοτήτες”, *AEph* 1910, 65-82.

BIBLIOGRAFIA

- Dubois 1986 = L. Dubois, *Recherche sur le dialecte Arcadien*, Lovain-la-Neuve 1986
- 1995b = L. Dubois, “Une tablette de malédiction de Pella: s’agit-il du premier texte macedonien?”, *REG* 108 (1995), 190-197.
- 2005 = L. Dubois, “Alphabet, onomastique et dialecte des îles Lipari”, *REG* 118 (2005), 214-228.
- Duchêne 1992 = H. Duchêne, *La stèle du port. Recherches sur une nouvelle inscription thasienne*, Atenes 1992
- Duhoux 1987 = Y. Duhoux, “Le vocalisme des inscriptions attiques”, *Verbum* 10 (1987), 179-198.
- Dura Europos* = *Excavations at Dura Europos. Preliminary Report of Fifth Sesion*, Praga 1934.
- Ecker 1990 = U. Ecker, *Grabmal und Epigramm. Studien zu frühgriechischen Sepulkraldichtung*, Stuttgart 1990.
- Edmonson 1970 = C.W. Edmonson, “Pythian the Megarian” *AJArch* 74 (1970), 193.
- Egoscozábal 2000 = C. Egoscozábal, “Építetos épicos compuestos más imitados por los líricos arcaicos”, *Faventia* 22/2 (2000), 13-26.
- Ehrenberg 1965 = V. Ehrenberg, *Polis und Imperium*, Zürich i Stuttgart 1965
- Eichler 1914 = F. Eichler, “ΣΗΜΑ und ΜΝΗΜΑ in älteren griechischen Grabinschriften”, *MDAI(A)* 39 (1914), 138-143.
- Engels 1998 = J. Engels, *Funerum sepulcrorumque magnificentia. Begräbnis- und Grabluxusgesetze in der griechisch-römischen Welt mit einigen Ausblicken auf Einschränkungen des funeralen und sepulkralen Luxus im Mittelalter und in der Neuzeit. Hermes Einzelschriften* 78, Stuttgart 1998.
- Erhardt 1988 = N. Erhardt, *Milet und seine Kolonien*, Frankfurt am Main 1988.
- Fabiani 2001 = R. Fabiani, “Un decreto ateniese riproposto a Iasos”, *La parola del passato* 56 (2001), 69-100.
- Fernández 1981 = Mª Pilar Fernández Álvarez, *El argólico occidental y oriental en las inscripciones de los siglos VII, VI y V a.C.*, Salamanca 1981.
- Firatli & Robert 1964 = N. Firatli, *Les stèles funéraires de Byzance gréco-romaine. Avec l’édition et l’index commenté des épitaphes par Louis Robert*, Paris 1964.
- Fragiadakis 1988 = Ch. Fragiadakis, *Die attischen Sklavennamen*, Athen 1988.
- Frei – Marek 1997 = P. Frei – C. Marek, “Die karisch-griechische Bilingue von Kaunos. Eine zweisprachige Staatsurkunde des 4. Jh.s v. Chr.”, *Kadmos* 36 (1997), 1-89
- 1998 = P. Frei – C. Marek, “Die karisch-griechische Bilingue von Kaunos. Ein neues Textfragment”, *Kadmos* 37 (1998), 1-18
- Frel 1969 = J. Frel, *Les sculpteurs attiques anonymes*, Prage 1969
- Frel – Kingsley 1970 = J. Frel & B.M. Kingsley, “Three Attic Sculpture Workshops of the Early Fourth Century B.C.”, *GRBS* 11 (1970), 197-218.
- Friedländer & Hoffleit 1987 = P. Friedländer & H.B. Hoffleit, *Epigrammata. Greek Inscriptions in Verse from the Beginnings to the Persian Wars*, Chicago 1987².

BIBLIOGRAFIA

- Froehner 1864 = W. Froehner, *Musée National du Louvre. Les Inscriptions grecques*, Paris 1864.
- Gabrah 1978 = K.A. Gabrah, *A Grammar of the Ionic Inscriptions from Erythrae. Beiträge zur klassischen Philologie 60*, Meisenheim am Glan 1978
- Gajdukevič 1971 = V. F. Gajdukevič, *Das Bosporanische Reich*, Berlin – Amsterdam 1971
- Gallavotti 1979 = C. Gallavotti, “Appunti di filologia epigrafica”, *QUCC* 31 (1979), 143-154.
- 1979 = C. Gallavotti, *Metri e ritmi nelle iscrizioni greche. Bollettino dei Classici, Suppl. 2*, Roma 1979.
- Garcia Blanco 1981 = M.J. Garcia Blanco, *Gramática de las inscripciones eleas (Fonética y Morfología)*, Santiago de Compostela 1981.
- García Ramón 1975 = J. L. García Ramón, *Les origines postmycéniennes du groupe dialectal éolien*, Salamanca 1975
- 1975b = J.L. García Ramón, “En torno a los dialectos griegos occidentales (a propósito de un reciente libro de A. Bartoněk)”, *CFC* 9 (1975), 53-77.
- 1987 = J. L. García Ramón, “Geografía intradialectal tesalia”, *Verbum* 10 (1987), 101-153
- 1987 = J.L. García Ramón, “Sobre las variantes Διενυσος, Δινυσος y Δινυσος del nombre de Dioniso: hechos e hipótesis”, *Minos* 20-22 (1987), 183-200.
- 1991 = J.L. García Ramón, “Mykenisch *e-qi-ti-wo-e* / ^(h)*ek^{wh}t^hiwo^he(s)* / ‘umgekommen, tot’, homerisch *ἐφθιται, ἐφθιεν, (°)ἐφθιτο* und das Perfekt von idg. **d^hg^{wh}ei-* im Griechischen”, *MSS* 51 (1991), p.7-20
- Garland 1987 = R. Garland, *The Piraeus From the Fifth to the First Century B.C.*, New York 1987.
- Gauthier 1972 = Ph. Gauthier, *Symbola. Les étrangers et la justice dans les cités grecques*, Nancy 1972.
- 1985 = Ph. Gauthier, *Les cités grecques et leurs bienfaiteurs*, Paris 1985.
- 1999 = Ph. Gauthier, “Nouvelles inscriptions de Claros: décrets d’Aigai et de Mylasa pour des juges colophonien”, *REG* 112 (1999), 1-36
- Gentili 1967 = B. Gentili, “Epigramma ed elegia” dins *L’Épigramme grecque. Entretiens sur l’Antiquité Classique XIV*, Vandoevres-Genève 1967, 37-81 amb discussió, 82-90.
- Gerolymatos 1986 = A. Gerolymatos, *Espionage and Treason*, Amsterdam 1986
- Ghiron-Bistagne 1976 = P.Ghiron-Bistagne, *Recherches sur les acteurs dans la Grèce antique*, Paris 1976
- Gigon 1974 = R. Rufener, *Platon, Der Staat*, introducció d’O. Gigon, Munich 1974.
- Ginestí 2002 = A. Ginestí, *Epigrafia funerària d’estrangers a Atenes (s.VI-IV aC). Recull d’inscripcions*. Treball de recerca (inèdit), Universitat Autònoma de Barcelona 2002.
- 2005 = A. Ginestí, “Presencia de extranjeros en Atenas a partir de las inscripciones funerarias: el epigrama en honor de Pitágoras de Selimbria (IG I³ 1154)”, *Actas del XI*

BIBLIOGRAFIA

- Congreso de la Sociedad Española de Estudios Clásicos, vol. II*, J.F. González Castro et al. (eds.), Madrid 2005, 303-310.
- Gomme 1945 = A.W. Gomme, *A Historical Commentary on Thucydides*, vol I, Oxford 1945
- 1956 = A.W. Gomme, *A historical Commentary on Thucydides*, vol II, Oxford 1956.
- Graf 1985 = F. Graf, *Nordionische Kulte*, Roma 1985
- Graham 1983 = A.J. Graham, *Colony and Mother City in Ancient Greece*, Chicago 1983.
- Guarducci 1961 = “Epigraphical Appendix” en G.M.A. Richter, *The Archaic Gravestones of Attica*, London 1961.
- Habicht 1979 = C. Habicht, *Untersuchungen zur politischen Geschichte Athens im 3. Jahrhundert v.Chr. (Vestigia 30)*, Munic 1979.
- 2001 = C. Habicht, “Späte Wiederaufzeichnung eines athenischen Proxenedekrets”, *ZPE* 137 (2001), 113-116.
- Hainsworth 1993 = B. Hainsworth, *The Iliad: A Commentary. Volume III: books 9-12*, Cambridge 1993.
- Hallof – Stroszeck 2002 = K. Hallof, J. Stroszeck, “Eine neue Schauspielerstele vom Kerameikos”, *MDAI(A)* 117 (2002), 115-127
- Harlow 1971 = R.B. Harlow, *Eine Dialektanalyse der koischen Asylieurkunden*, Dunedin 1972.
- Harrison 1956 = E.B. Harrison, “Archaic Gravestones from the Athenian Agora”, *Hesperia* XXV (1956), 25-45, pl. 7-11.
- Hatzopoulos 1988 = M.B. Hatzopoulos, *Actes de vente de la Chalcidique centrale*, Atenes 1988.
- Häusle 1979 = H. Häusle, *Einfach und frühe Formen des griechischen Epigramms*, Innsbruck 1979.
- Helly 1987 = B. Helly, “Inscriptions de Thessalie: état du corpus”, *Verbum* 10 (1987), 69-99.
- 2004 = B. Helly, “Épigramme funéraire pour Théotimos”, *ZPE* 148 (2004), 15-28.
- Henry – Trail 2001 = A. Henry & J. Trail, “Aglokreon of Torone”, *BSA* 96 (2001), 321-325.
- Hernández 1987 = Mª A. Hernández Vázquez, “El jonio oriental”, *Studia Zamorensia* 8 (1987), 279-291.
- 1994 = Mª A. Hernández Vázquez, *Estudio léxico del Jonio minorasiático*, Tesi doctoral inédita, Universidad de Salamanca 1994.
- Héron de Villefosse 1917 = M. Héron de Villefosse, *CRAI* 1917, 103-105.
- Heubeck 1978 = A. Heubeck, “Κοίρανος, Κόραγος und Verwandtes”, *WJA* 4 (1978) 91-97.
- Hill 1936 = D.K. Hill, *Handbook of the Collection*, WAG, Baltimore 1936
- Hiller 1975 = H. Hiller, *Ionische Grabreliefs der ersten Hälfte des 5. Jahrhunderts v. Chr.*, Tübingen 1975.

BIBLIOGRAFIA

- Himmelmann 1986 = N. Himmelmann, "Ostionische Thronfiguren", *Archaische und klassische griechische Plastik*, Mainz 1986.
- Hodot 1974 = R. Hodot, "Les noms en -κρατης, -κρητης et -κερητης dans l'onomastique de Lesbos", *BzN* 9 (1974), 121-124
- 1990 = R. Hodot, *Le dialecte éolien d'Asie. La langue des inscriptions VIIe s. a.C. – IVe s. p.C.*, Paris 1990.
- Hoepfner 1973 = W. Hoepfner, "Das Grabmonument des Pythagoras aus Selymbria", *MDAI(A)* 88 (1973), 145-163
- Hoffmann – Debrunner – Scherer 1973 = O. Hoffmann, A. Debrunner, A. Scherer, *Historia de la lengua griega*, Trad. A. Moralejo Laso, Madrid 1973.
- Hondius 1925 = J. Hondius, *Novae inscriptiones Atticae*, Lovaina 1925
- Hopfner 1946 = T. Hopfner, "Graezisierte, griechische-ägyptische, bzw. Ägyptisch-griechisch und hybride theophore Personennamen", *Archiv Orientali* 15 (1946), 1-64.
- Hualde 1993 = P. Hualde Pascual, *El dialecto jonio de la dodecápolis: fonética y morfología. Estudio intradialectal*. Tesi doctoral inédita, Universidad Autónoma de Madrid 1993.
- Immerwahr 1990 = H.R. Immerwahr, *Attic Script: A Survey*, Oxford 1990.
- Isaac 1986 = B. Isaac, *The greek settlements in Thrace until the macedonian conquest*, Leiden 1986
- Isager – Hansen 1975 = S. Isager & M.H. Hansen, *Aspects of Athenian Society in the Fourth Century B.C.*, Odense 1975
- Jacobsen 1907 = C. Jacobsen, *Ny Carlsberg Glyptotek*, Copenhagen 1907.
- Jeffery 1962 = L.H. Jeffery, "The Inscribed Gravestones of Archaic Attica", *BSA* LVII (1962), 115-153.
- 1974 = L.H. Jeffery, "IG I2, 1007: An Aiginetan Grave-Inscription", en D.W. Bradeen i M.F. McGregor (eds.) *Phoros. Tribute to Benjamin Dean Meritt*, New York 1974, 76-79.
- 1978 = L.H. Jeffery, "D.W.Bradeen: The Athenian Agora", *CR* 92 (1978), 122-123.
- Justi 1895 = F. Justi, *Iranisches Namenbuch*, Hildesheim 1963 (facsimil de l'edició del 1895).
- Kahrstedt 1954 = U. Kahrstedt, *Beiträge zur Geschichte der thrakischen Chersones*, Baden-Baden 1954
- KAI = H. Donner & W. Röllig, *Kanaanäische und Aramäische Inschriften*, 3 vols., Wiesbaden 1971-1976.
- Kaibel 1879 = G. Kaibel, "Supplementum Epigrammatum Graecorum ex lapidibus conlectorum", *RhM* 34 (1879), 181-213.
- Karo 1931 = G. Karo, "Archäologische Funde vom Sommer 1930 bis Juni 1931", *AA* 1931, 211-307.
- Karouzos 1961 = Ch. Karouzos, *Aristodikos. Zur Geshichte der spätarchaisch-attischen Plastik und der Grabstatue*, Stuttgart 1961.

BIBLIOGRAFIA

- Karouzou 1948 = S.Karouzou, "Chronique des fouilles en 1946. Musées d'Athènes", *BCH* 71/72 (1947/8), 385-394.
- Kastriotes 1903 = Kastriotes, *Aeph* 1903.
- Katicic 1959 = R. Katicic, "Ein Problem des messenischen Dialektes", *Zant* 9 (1959), 133-6
- Kissas 2000 = K. Kissas, *Die attischen Statuen- und Stelenbasen archaischer Zeit*, Bonn 2000.
- Klaffenbach 1966 = G.Klaffenbach, *Griechische Epigraphik*, Göttingen 1966².
- Kleine 1973 = J. Kleine, *Untersuchungen zur Chronologie der attischen Kunst von Peisistratos bis Themistokles*, Tübingen 1973.
- Knigge 1969 = U. Knigge, "Zum Kuros vom piräischen Tor", *MDAI(A)* 84 (1969) 76-86
- 1972a = U. Knigge, "Untersuchungen bei den Gesandtenstelen im Kerameikos zu Athen", *AA* 1972, 584-629.
- 1972b = U. Knigge, "Die Gesandtenstelen im Kerameikos", *AAA* 5 (1972), 258-265.
- 1981 = U. Knigge, "Kerameikos, Tätigkeitsbericht 1979. Die Untersuchung im Bau Z", *AA* 1981, 385-393.
- Knitl 1938 = E. Knitl, *Die Sprache der ionischen Kykladen nach den inschriftlichen Quellen*, München 1938.
- Koehler 1885 = U. Koehler, "Die attischen Grabsteine des fünften Jahrhunderts", *MDAI(A)* 10 (1885), 359-379.
- 1885b = U. Koehler, "Grab-Steine und Denkmäler", *MDAI(A)* 10 (1885), 402-406.
- 1888 = U. Koehler, "Die Grabstätte bei der Hagia Trias", *Hermes* 23 (1888), 474-476.
- 1889 = U.Koehler, "Beiträge zur Geschichte der Pentekontaetie", *Hermes* 24 (1889) 92-100.
- Kokoliou 2000 = T. Kokoliou en L. Parlama, N. Stambolidis (eds.), *Η Πόλη κάτω από την πόλη. Ευρήματα από τις ανασκαφές του Μητροπολιτικού Σιδηροδρόμου των Αθηνών*, Atenes 2000, 386-387
- Kontoleon 1902 = A.-E. Kontoleon, "Inscriptions de la Grèce d'Europe", *REG* 15 (1902), 132-143
- Kontoleon 1970 = N.M. Kontoleon, *Aspects de la Grèce préclassique*, Paris 1970.
- Kontorini 1989 = B. Kontorini, *Ἀνέκδοτες ἐπιγραφές Ρόδου II*, Atenes 1989.
- Koumanoudes 1871 = S.A. Koumanoudes, *Ἀττικῆς ἐπιγράφαι ἐπιτυμβίοι*, Atenes 1993, facsimil de l'edició del 1871.
- Koumanoudes 1978 = S.N. Koumanoudes, "Μαραθωνι, 1. Τυμβος Πλαταιέων, 2. Τέμενος Ἡρακλέους" *AAA* 11 (1978), 232-244.
- 1979 = S.N. Koumanoudes, *Thebaike prosopographia*, Atenes 1979
- Kovacsovics 1990 = W.K. Kovacsovics, *Kerameikos XIV: Die Eckterrasse an der Gräberstrasse des Kerameikos*, Berlin 1990
- Kraus 1955 = Th. Kraus, "Antithetische Böcke", *MDAI(A)* 69-70 (1954-55), 109-124

BIBLIOGRAFIA

- Kretschmer 1894 = P. Kretschmer, *Die griechischen Vaseninschriften ihrer Sprache nach untersucht*, Gütersloh 1894.
- Kubińska 1968 = J. Kubińska, *Les monuments funéraires deans les inscriptions grecques de l'Asie Mineure*, Varsòvia 1968-
- Kübler 1932 = K. Kübler, "Ausgrabungen im Kerameikos", *AA* 1932, 183-197.
- Kurtz & Boardman 1985 = D.C. Kurtz, J. Boardman, *Thanatos. Tod und Jenseits bei den Griechen*, Mainz 1985 (traducció alemanya de l'original anglès *Greek Burial Customs*, Londres 1971).
- Kuruniotes 1913 = K. Kuruniotes, "Ἐξ Ἀττικῆς", *AEph* 1913, 193-209.
- Kyparisses 1925 = N. Kyparisses "Παράρτημα: αἱ ἀνασκαφαὶ τῶν Βασιλικῶν Στάβλων", *AD* 9 (1924/5) [1927], 68-72.
- 1926 = N. Kyparisses "Παράρτημα: ἔξ Ἀθηνῶν καὶ Ἀττικῆς", *AD* 10 (1926) [1929], 55-85.
- 1928 = N. Kyparisses, "Παράρτημα: Ἐξ Ἀθηνῶν καὶ Ἀττικῆς" *AD* 11 (1927/8), 44-66.
- Lambert 1997 = S.D. Lambert, "The Attic Genos Salaminioi", *ZPE* 119 (1997), 85-106
- 1999 = S.D. Lambert, "IG II² 2345, thiasoi of Herakles and the Salaminioi again", *ZPE* 125 (1999), 93-130.
- 2000 = S.D. Lambert, "The Greek Inscriptions on Stone in the Collection of the British School at Athens", *BSA* 95 (2000), 485-516.
- Lambertz 1907 = M. Lambertz, *Die griechischen Sklavennamen*, Wien 1907
- Landi 1979 = A. Landi, *Dialetti e interazione sociale in Magna Grecia*, Nàpols 1979
- Latte 1959 = K. Latte, "G. Klaffenbach, *Inscriptiones Acarnaniae (Inscriptiones Graecae IX 1,2)*", *Gnomon* 31 (1959), 30-36
- Lauffer 1979² = S. Lauffer, *Die Bergwerkssklaven von Laureion*, Wiesbaden 1979².
- Lechat 1888 = H. Lechat, "Fouilles au Pirée", *BCH* 12 (1888), 337-354
- Legon 1981 = R.P. Legon, *Megara. The Political History of a Greek City-State to 336 B.C.*, Londres 1981.
- Lehman-Hartleben 1963 = Lehmann-Hartleben, *Die antiken Hafenanlagen des Mittelmeeres, Klio Beiheft XIV*, Aalen 1963
- Lejeune 1949 = M. Lejeune, "Sur l'extension de H pour noter e long", *REA* 51 (1949), 5-15.
- 1971 = M. Lejeune, "La dédicace de Νικάνδρη et l'écriture archaïque de Naxos", *RPh* 45 (1971), 209-215
- 1972 = M. Lejeune, *Phonétique historique du mycénien et du grec ancien*, Paris 1972.
- Leonardos 1898 = B. Leonardos, "Ἐπιγραφικοῦ Μουσείου λίθος", *AEph* 1898, 271.
- Lévêque 1996 = P. Lévêque, "Le Pont-Euxin archaïque. Certitudes et questionnements" en P. Lévêque & O. Lorkipanidzé, *Le Pont-Euxin vu par les grecs. Sources écrites et archéologie. Symposium de Vani –septembre – octobre 1987*, Paris 1996, 321-325

BIBLIOGRAFIA

- Levy 1984 = E. Levy, “Naissance du concept de barbare”, *Ktéma* 9 (1984), 5-14
- Lillo 1988 = A. Lillo, “A propósito de un nuevo libro sobre el arcadio”, *Minos* 23 (1988), 195ss
- Loch 1890 = E. Loch, *De titulis graecis sepulcralibus*, Königsberg 1890.
- Locker 1934 = E. Locker, “Die Bildung der griechischen Kurz- und Kosenamen”, *Glotta* 22 (1934), 46-100.
- Loeschke 1879 = G. Loeschke, “Altattische Grabstelen” *MDAI(A)* 4 (1879), 293-306.
- Lolling 1872 = H. Lolling, *Monatsbericht der Königlich-Preussischen Akademie der Wissenschaften zu Berlin* 1872.
- 1873 = H. Lolling, *Monatsbericht der Königlich-Preussischen Akademie der Wissenschaften zu Berlin* 1873.
- 1888 = A. Lolling, *Δελτίον ἀρχαιολογικόν* 4 (1888).
- 1889 = A. Lolling, *Δελτίον ἀρχαιολογικόν* 5 (1889).
- 1892 = A. Lolling, *Δελτίον ἀρχαιολογικόν* 8 (1892).
- López Eire 1970 = A. López Eire, *Innovaciones del jónico-ático (Vocalismo)*, Salamanca 1970.
- 1993 = A. López Eire, “De l’attique à la koiné”, *La koiné grecque antique I: une langue introuvable?*, C. Brixhe (ed.), Nancy 1993, 41-57
- 1994 = A. López Eire, “Historia del ático a través de sus inscripciones I”, *Zephyrus* 47 (1994), 157-188.
- 1996 = A. López Eire, “L’influence de l’ionien-attique sur les autres dialectes épigraphiques et l’origine de la koiné”, *La koiné grecque antique II: La concurrence*, Nancy 1996, 7-42.
- 1998 = A. López Eire, “Historia del ático a través de sus inscripciones II”, *Zephyrus* 51 (1998), 175-194.
- Lhôte 2004 = E. Lhôte, “Nouveau déchiffrement d’une petite plaque de plomb trouvée à Dodone et portant une liste de 137 noms”, *L’Illyrie méridionale et l’Épire dans l’antiquité IV*, P. Cabanes & J.-L. Lamboley (eds.), Paris 2004, 113-131.
- Loukopoulou 1989 = L.D. Loukopoulou, *Contribution a l’histoire de la Thrace propontique, (Meletemata 9)*, Atenes 1989
- Luscheys 1954 = H. Luscheys, “Zur Wiederkehr archaischer Bildzeichen in der attischen Grabmalkunst des 4. Jahrhunderts v. Chr.”, *Neue Beiträge zur Klassischen Altertumswissenschaft, Festschrift zum 60. Geburtstag von Bernhard Schweitzer*, Stuttgart 1954, 243 ss.
- Maddoli 2001 = G. Maddoli, “Nuovi testi da Iasos”, *La parola del passato* 56 (2001), 16-22.
- Manganaro 1959 = G. Manganaro, “Ancora del papiro di Sosylos e di Cari in Occidente”, *PP* 14 (1959) 289-290
- Marinatos 1970a = Sp. Marinatos, *PAAH* 1970 [1972], 24-5.
- 1970b = Sp. Marinatos, “Further discoveries at Marathon”, *AAA* 3 (1970), 349-366.

BIBLIOGRAFIA

- Masson 1963 = O. Masson, “Anthroponymie grecque et dialectologie”, *RPh* 37 (1963), 214-223
- 1965 = O. Masson “Trois questions de dialectologie grecque”, *Glotta* 43 (1965), 217-134.
- 1969 = O. Masson, “Recherches sur les phéniciens dans le monde hellénistique”, *BCH* 93 (1969), 679-700.
- 1973 = O. Masson, “Écriture et langue des cariens”, *BSL* 68 (1973), 187-213
- 1973 = O. Masson, “Que savons-nous de l’écriture et de la langue des Cariens?”, *BSL* 68 (1973), 187-213.
- 1977 = O. Masson, “Notes d’Épigraphie carienne”, *Kadmos* 16 (1977), 87-94.
- 1987 = O. Masson, *BCH* 111 (1987) 272-5
- Masson – Szynger 1972 = O. Masson, M. Szynger, “La plus ancienne inscriptions phénicienne de Chypre”, *Recherches sur les phéniciens a Chypre*, Ginebra – Paris 1972, 13-20
- Mastrokostas 1952 = E. Mastrokostas, “Πλαγγών Προμάχου”, *AEph* 1952 [1955], 135-6.
- 1958 = E. Mastrokostas, *PAAH* 1958.
- 1961 = E. Mastrokostas, “Ἐπιτύμβιοι στήλαι καὶ ἀνάγλυφα ἐξ Ἀττικῆς καὶ Σαλαμῖνος”, *AEph* 1961 [1964], *Παράτημα*, 9-24.
- Meier-Brügger 1979 = M. Meier-Brügger, “Karika II-III”, *Kadmos* 18 (1979), 80-88.
- Meiggs – Lewis 1988 = R.Meiggs & D.Lewis, *A Selection of Greek Historical Inscriptions*, Oxford 1988².
- Méndez Dosuna 1980 = J. Méndez Dosuna, “Clasificación dialectal y cronología relativa: el dialecto eleo”, *SPhS* 4 (1980), 181-201.
- 1985 = J. Méndez Dosuna, *Los dialectos dorios del noroeste. Gramática y estudio dialectal*, Salamanca 1985.
- 1988 = J. Méndez Dosuna, “La evolución del diptongo oi en beocio”, *Emerita* 56 (1988), 25-35.
- Meritt 1934 = B. Meritt, “The American Excavations in the Athenian Agora. Third Report: The inscriptions”, *Hesperia* 3 (1934), 1-128.
- 1952 = B. D. Meritt, “Greek Inscriptions”, *Hesperia* XXI (1952), 340-380, pl. 87-98.
- 1954 = B.D. Meritt, “Greek Inscriptions”, *Hesperia* XXIII (1954), 233-283, pl. 49-62.
- 1957 = B.D. Meritt, “Greek Inscriptions”, *Hesperia* XXVI (1957), 198-221, p. 50-63.
- 1960 = B.D. Meritt, “Greek Inscriptions”, *Hesperia* XXIX (1960), 1-77, pl. 1-25.
- 1961 = B. D. Meritt, “Greek Inscriptions”, *Hesperia* XXX (1961), 206-292, pl. 33-61.
- 1963 = B.D. Meritt, “Greek Inscriptions”, *Hesperia* XXXII (1963), 1-56, pl. 1-21.
- 1968 = B.D. Meritt, “Greek Inscriptions”, *Hesperia* XXXVII (1968), 266-298 pl. 77-86.
- Merkelbach 1973 = R. Merkelbach, “Grabepigramm auf Oinathe”, *ZPE* 10 (1973), 78
- 1982 = R. Merkelbach, “Agnes”, *ZPE* 45 (1982), 39-40

BIBLIOGRAFIA

- Merkelbach – Stauber 1998 = R. Merkelbach & J. Stauber, *Steinepigramme aus dem griechischen Osten*, Stuttgart i Leipzig 1998-2004.
- Merkle 1996 = S. Merkle, “The Truth and Nothing but the Truth: Dictys and Dares”, dins G. Schmeling (ed.), *The Novel in the Ancient World*, Leiden – New York – Köln 1996, 563-580.
- Meyer 1989 = M. Meyer, “Alte Männer auf attischen Grabdenkmälern”, *MDAI(A)* 104 (1989), 49-82.
- Michaud 1970 = J.-P. Michaud, “Chronique des fouilles en 1968 et 1969. Athènes, Attique, Mégaride”, *BCH* 94 (1970) 884-934
- Mickey 1981 = K. Mickey, *Studies in the Greek Dialects and the language of Greek Verse Inscriptions*, Oxford 1981 (Tesi doctoral inèdita)
- Milchhöfer 1880 = A. Milchhoefer, “Gemalte Grabstelen”, *MDAI(A)* 5 (1880), 164-194.
 — 1887 = A. Milchhöfer, “Antikenbericht aus Attika”, *MDAI(A)* 12 (1887), 81-104.
 — 1888 = A. Milchhöfer, “Antikenbericht aus Attika”, *MDAI(A)* 13 (1888), 336-362.
- Miller 1997 = M.C. Miller, *Athens and Persia in the fifth Century B.C. A Study in cultural receptivity*, Cambridge 1997.
- Minon 1997 = S. Minon “Éléen et koinè au IVe siècle a.C. d’après Schwyzer, *DGE* 424”, en A.C. Cassio (ed.), *Katà Diálekton. Atti del III Colloquio Internazionale di Dialettologia Greca*, *AION* 19 (1997), 453-484.
- Mitford 1980 = T.B. Mitford, *The Nymphaeum of Kafizin*, Berlin 1980
- Mitsos 1957 = M. Mitsos, “Ἐπιγραφαὶ ἐξ Ἀθηνῶν”, *AEph* 1957 [1961], 44-49.
- Möbius 1966 = H.Möbius, “Eigenartige Attische Grabreliefs”, *MDAI(A)* 81 (1966), 136-160.
 — 1968= H. Möbius, *Die Ornamente der griechischen Grabstelen klassischer und nachklassischer Zeit*, Munic 1968².
- Molinos 2005 = M.T. Molinos Tejada, “Τιθήνη, τροφός, τίθη desde Homero a los papiros”, *Actas del XI Congreso de la Sociedad Española de Estudios Clásicos, vol. II*, J.F. González Castro et al. (eds.), Madrid 2005, 97-106.
- Möller 2000 = A. Möller, *Naukratis. Trade in Archaic Greece*, Oxford 2000
- Moralejo 1973 = J.J. Moralejo Álvarez, *Gramática de las inscripciones délficas (Fonética y Morfología). Siglos VI-III a.C.*, Santiago de Compostela 1973.
 — 1999 = J.J. Moralejo Álvarez, “Jonismos en Lesbio (*IG* XII, 2, 6 = *DGE* 620 = *SEG* XXXVI, 752), *Desde los poemas homéricos hasta la prosa griega del siglo IV d.C. Veinteiséis estudios filológicos*, J.A. López Férez (ed.), Madrid 1999, 275-296.
- Mordtmann 1879 = J.H. Mordtmann, “Metrische Inschriften aus Chalkedon, Kyzikos, Heraklea Pontica und Nikomedien”, *MDAI(A)* 4 (1879), 11-20.
 — 1880 = J.H. Mordtmann, “Metrische Inschriften”, *MDAI(A)* 5 (1880), 83-84
- Morpurgo Davies 1986 = A. Morpurgo Davies, “Thessalian patronymics adjectives”, *Glotta* 46 (1986), 85-106.

BIBLIOGRAFIA

- 1988 = A. Morpurgo Davies “Problems in Cyprian Phonology and Writing”, *The History of the Greek Language in Cyprus*, J. Karageorghis i O. Masson (eds.), Nicosia 1988, 101-108
- 1993 = A. Morpurgo Davies, “Geography, history and Dialect: the Case of Oropos”, *Dialectologica Graeca. Actas del Congreso Internacional de Dialectología griega, Miraflores de la Sierra, 19-21 de junio de 1991*, E. Crespo, J.L. García Ramón, A. Striano (eds.), Madrid 1993, 261-279.
- Münsterberg 1985 = R. Münsterberg, *Die Beamtennamen auf den griechischen Münzen*, Hildesheim – Zürich – New York 1985.
- Mylonas 1880 = K.D. Mylonas, “Nouvelles acquisitions du Musée du Varvakeion”, *BCH* 4 (1880), 477-482.
- Neumann 1908 = G. Neumann, *De nominibus boeotorum propriis*, München 1908.
- Nikopoulou 1970 = Y. Nikopoulou, “Χρονικά: Αθήναι - ΑΤΤΙΚΗ” *AD* 25 (1970) [1972], B1 91-120.
- Noll 1962 = R. Noll, *Griechische und lateinische Inschriften der Wiener Antikensammlung*, Wien 1962.
- Ogden 1996 = D. Ogden, *Greek Bastardy in the Classical and Hellenistic Periods*, Oxford 1996.
- Ohly 1962 = D. Ohly, “Zwei Bruchstücke einer archaischen Gorgo aus dem Kerameikos”, *MDAI(A)* 77 (1962), 92-104.
- 1965 = D. Ohly, “Kerameikos-Grabung. Tätigkeitsberichts 1956-1961”, *AA* 1965, 277-375.
- Oikonomides 1962 = A.N. Oikonomides, *Tà 'Αθηναϊκά* XXI (1962).
- Oikonomos 1912 = G.P. Oikonomos, “Aus dem Dipylon”, *MDAI(A)* 37 (1912), 226-232.
- Osborne 1981 = M.J. Osborne, *Naturalization in Athens*, 3 vols, Brusel-les 1981-1983.
- Pachiyanni-Kaloudi 1979 = F. Pachiyanni-Kaloudi, “Χρονικά: Αθήναι - ΑΤΤΙΚΗ” *AD* 34 (1979) [1987], B1 37-49.
- Panayotou 1990a = A. Panayotou, *La langue des inscriptions grecques de Macédonie (Ve s. a.C. – VIIe s. p.C.)*, tesi doctoral inédita, Nancy 1990.
- 1990b = A. Panayotou, “Des dialectes à la koiné: l'exemple de la Chalcidique”, *Ποικίλα* (= *Meletemata* 10), Atenes 1990, 191- 226.
- 1996 = A. Panayotou, “Dialectal inscriptions from Chalcidice, Macedonia, and Amphipolis”, *Inscriptions of Macedonia. Third International Symposium on Macedonia. Thessaloniki, 8-12 December 1993*, Thessaloniki 1996, 124-163
- Papaspyridi-Karusu 1959 = S. Papaspyridi- Karusu, “Bemalte attische Stele”, *MDAI(A)* 71 (1956) [1959], 124-139.
- Papazoglu 1978 = F. Papazoglu, *The Central Balkan Tribe in Pre-roman Times. Triballi, Autariatae, Dardanians, Scordisci and Moesians*, Amsterdam 1978
- Peek 1941 = W. Peek, *Kerameikos. Ergebnisse der Ausgrabungen. Band III: Inschriften, Ostraka, Fluchtafeln*, Berlin 1941.

BIBLIOGRAFIA

- 1942 = W. Peek, “Attische Inschriften”, *MDAI(A)* 67 (1942), 1-217 tab. 1-23.
- 1954 = W. Peek, *Attische Grabinschriften I*, Berlin 1954
- 1971 = W. Peek, “Zu einem Inschrift-Fragment von Marathon”, *AAA* 4 (1971), 413.
- 1978 = W. Peek, “Zu griechischen Epigrammen”, *ZPE* 31 (1978), 247-264.
- 1980 = W. Peek, *ASAW* 69.2 (1980) 84-86.
- Peppas-Delמוש 1963 = D. Peppas-Delמוש, “Ein attisches Grabgedicht für einen Arzt aus Cypern”, *MDAI(A)* 78 (1963), 154-155.
- Perdrizet 1895 = P. Perdrizet, “Nouvelles et correspondance. Attique et Péloponnèse”, *BCH* 19 (1895), 540- 547.
- Pérez Molina 1991 = M.E. Pérez Molina, *Index verborum in inscriptiones Megarae et coloniarum*, Hildesheim – Zürich – New York 1991.
- Petrakos 1962 = B. C. Petrakos, “Χρονικά: Αθήναι - ΑΤΤΙΚΗ” *AD* 17 (1961/2) [1963], B1 29-36.
- 1977 = B.C. Petrakos, *PAAH* 1977 [1980].
- 1999 = B. C. Petrakos, *Ο δημοσ του Ραμμούντος*, Atenes 1999
- Pexopulos 1921 = Pexopulos, *Papyrologikà kai epigrafikà*, Atenes 1921.
- Pfohl 1953 = G. Pfohl, *Untersuchungen über die attischen Grabinschriften*, Erlangen 1953.
- Pfuhl 1923 = E. Pfuhl, *Malerei und Zeichnung der Griechen*, Munic 1923
- Pippidi 1969 = D.M. Pippidi, “O familie de Histrieni la Atena în secolul al IV-lec”, *Studii Clasice* 11 (1969), 233-249.
- 1975 = D.M. Pippidi, “La ‘seconde fondation’ d’Istros”, *Scythica Minora*, Bucarest – Amsterdam 1975, 193-201
- Pircher 1979 = J. Pircher, *Das Lob der Frau im vorchristlichen Grabepigramm der Griechen*, Innsbruck 1979.
- Pittakes 1835 = K. Pittakes. *L’ancienne Athènes ou la description des antiquités d’Athènes*, Atenes 1835
- 1840a = K. Pittakes, “Ἐπιγραφή ἐξ Ἀθηνῶν”, *AEph* 1840.
- 1840b = K. Pittakes, “Ἐπιγραφή ἐξ Πειραιῶς”, *AEph* 1840.
- 1841a = K. Pittakes, “Ἐπιγραφή ἐξ Πειραιῶς”, *AEph* 1841.
- 1841b = K. Pittakes, “Ἐπιγραφή ἐξ Ἀθηνῶν”, *AEph* 1841.
- 1842 = K. Pittakes, “Ἐπιγραφή ἐξ Ἀθηνῶν”, *AEph* 1842.
- 1853 = K. Pittakes, “Ἐπιγραφή ἐξ Ἀθηνῶν”, *AEph* 1853.
- 1854 = K. Pittakes, “Ἀνάγλυφος ἐπιτυμβία στήλη ἐξ Ἀθηνῶν”, *AEph* 1854.
- 1855 = K. Pittakes, “Ἐπιγραφή ἐξ Ἀθηνῶν”, *AEph* 1855.
- 1856 = K. Pittakes, “Ἐπιγραφή ἐξ Ἀθηνῶν”, *AEph* 1856.
- 1860 = K. Pittakes, “Ἐπιγραφή ἐξ Ἀθηνῶν”, *AEph* 1860.

BIBLIOGRAFIA

- Pleket 1958 = H. W. Pleket, *The Greek Inscriptions in the "Rijkmuseum van Oudheden" at Leyden*, Leiden 1958.
- Pointer 1974 = D. Pointer, *Zur Geschichte der menschlichen Sensibilität: Eine medizinhistorische Studie aufgrund der athenischen Grabgedichte des 6 Jh.v.Chr.*, Erlangen 1974.
- Pologiorgi 1998 = M. Pologiorgi, "Ενεπίγραφοι ἐπιτύμβια στήλη ἀπὸ τῆ Βούλα" *Horos* 10-12 (1992-98), 119-121
- 1999 = M. Pologiorgi, "Παρατηρήσεις για την ἐπανεπεξεργασία και την επαναχρησιμοποίηση αττικών επιτυμβίων στηλών" *AD* 54 (1999) [2003], A 173-214.
- Pottier 1880 = E. Pottier, "Un guerrier Tégéate", *BCH* 4 (1880), 408-15.
- Pouilloux 1954 = J. Pouilloux, *Recherches sur l'histoire et les cultes de Thasos*, Paris 1954.
- Preisigke 1967 = F. Preisigke, *Namenbuch*, Amsterdam 1967.
- Pritchett 1943 = W. Pritchett, "Review *Inscriptiones Graecae: vol. II i III, editio minor. Pars tertia, fasciculus posterior*", *AJPh* 64 (1943), 336-341.
- 1971 = W. K. Pritchett, *Ancient Greek Military Practices. Part I*, Berkeley – Los Angeles – London 1971.
- 1985 = W.K. Pritchett, *The Greek State at War. Part IV*, Berkeley – Los Angeles – London 1985
- Prukakis-Christodulopulos 1970 = A. Prukakis-Christodulopulos, "Einige Marmorlekythen" *MDAI(A)* 85 (1970), 54-99.
- Rafeiner 1977 = H. Raffener, *Skaven und Freigelassene. Eine soziologische Studie auf der Grundlage des griechischen Grabepigramms*. Innsbruck 1977.
- Rangabé 1842 = A.R. Rangabé, *Antiquités helléniques*, 1842.
- Raptou 1999 = E. Raptou, *Athènes et Chypre a l'époque perse (VIe-IVe s.av. J.-C.)*, Lió 1999.
- Raubitschek 1940 = A.E. Raubitschek, "Some notes on early attic stoichedon inscriptions", *JHS* LX (1940), 50-59
- 1942 = A.E. Raubitschek, "An original Work of Endoios" *AJArch* 46 (1942), 245-253.
- 1949 = A.E. Raubitschek, *Dedications from the Athenian Akropolis*, Cambridge 1949.
- 1967 = A.E. Raubitschek, "Das Denkmal-Epigramm" dans *L'Épigramme grecque. Entretiens sur l'Antiquité Classique XIV*, Vandoevres-Genève 1967, 1-26 amb discussió, 27-36.
- Raviola 1993 = F. Raviola, "Fra continuità e cambiamento: Atene, Reggio e Leontini" dans L. Braccesi (ed.), *Hesperia 3. Studi sulla grecità di Occidente*, Roma 1993, 85-97
- Rayet 1871 = O. Rayet, "Fouilles du Céramique", *Bull. de l'EFA* 1 (1868-1871).
- Reichel – Wilhelm 1901 = W. Reichel, A.Wilhelm, "Das Heiligtum der Artemis zu Lusoi", *JÖAI* 4 (1901), 1-88

BIBLIOGRAFIA

- Reilly 1978 = L.C. Reilly, *Slaves in Ancient Greece. Slaves from Greek Manumission Inscriptions*, Chicago 1978.
- Reiter 1991 = H.A. Reiter, *Athen und die Poleis des Delisch-Attischen Seebundes. Die Proxenoï und Euergetai des attischen Demos in den Poleis des Delisch-Attischen Seebundes im Licht der attischen Proxenie- und Euergesiebeschlüsse des 5. Jahrhunderts v.Chr.*, Regensburg 1991.
- Renan 1880 = E. Renan, "Inscription bilingue de Délos", *BCH* 4 (1880), 69-71
- Richter 1961 = G.M.A. Richter, *The Archaic Gravestones of Attica*, London 1961.
- Riemann 1937 = H. Riemann, "Archäologische Funde vom Sommer 1936 bis Sommer 1937", *AA* 1937, 86-183.
- 1940 = H. Riemann, *Kerameikos. Ergebnisse der Ausgrabungen vol II. Die Skulpturen*, Berlin 1940
- Risch 1954 = E. Risch, "Die Sprache Alkmans", *MH* 11 (1954), 20-37
- Ritti 1974 = T. Ritti, "L'uso di 'Immagini onomastiche' nei monumenti sepolcrali de età greca", *ArchClass* 25-26 (1973-1974) [1976], *Volume in Onore di Margherita Guarducci*, 639-660.
- Rizakis 1995 = A.D. Rizakis, *Achaïe I. Sources textuelles et histoire regionale*, Meletemata 20, Atenes 1995
- Robert 1937 = L. Robert, *Études Anatoliennes*, Paris 1937.
- 1940 = L. Robert, *Hellenica. Recueil d'épigraphie, de numismatique et d'antiquités grecques. Vol I*, Limoges 1940.
- 1945 = L. Robert, *Le sanctuaire de Sinuri près de Mylasa*, Paris 1945
- 1946 = L. Robert, *Hellenica. Recueil d'épigraphie, de numismatique et d'antiquités grecques. Vol II*, Paris 1946.
- 1950a = J. & L. Robert, *Hellenica. Recueil d'épigraphie, de numismatique et d'antiquités grecques. Vol VII*, Paris 1950.
- 1950b = J. & L. Robert, *Hellenica. Recueil d'épigraphie, de numismatique et d'antiquités grecques. Vol IX*, Paris 1950.
- 1959a = L. Robert, "Les inscriptions grecques de Bulgarie", *RPh* 33 (1959), 165-236.
- 1959b = L. Robert, "Griechische Vers-Inschriften, herausgegeben von Werner Peek, Bd.1: Grabepigramme, Berlin 1955", *Gnomon* 1959, 1-30.
- 1963 = L. Robert, *Noms indigènes dans l'Asie-Mineure gréco-romaine*. Paris 1963.
- 1967 = L. Robert, *Monnaies grecques: types, légendes, magistrats monétaires et géographie*, Ginebra 1967.
- 1971a = L. Robert, "Les colombes d'Anastosa", *Journal des Savants* 1971, 81-105.
- 1971b = L. Robert, "Günther Gottlieb, *Timouchen. Ein Beitrag zum griechischen Staatsrecht*, Heidelberg 1967", *Gnomon* 43 (1971), 38-41.
- 1973 = L. Robert, "Sur des inscriptions de Délos", *Études Déliennes. BCH Suppl. I* (1973), 435-489.

BIBLIOGRAFIA

- Rochette 1997/8 = B. Rochette, “La lange des Cariens à propos de B 867”, *Glotta* 74 (1997/8), 227-236.
- Roesch 1970 = P. Roesch, “Inscriptions béotiennes du Musée de Thèbes”, *BCH* 94 (1970), 139-160.
- 1982 = P. Roesch, *Études Béotiennes*, Paris 1982.
- Roisman 1993 = J. Roisman, *The General Demosthenes and his Use of Military Surprise*, *Historia Einzelschriften* 78, Stuttgart 1993.
- Roscher 1965 = W.H. Roscher, *Ausführliches Lexicon der griechischen und römischen Mythologie*, Hildesheim 1965
- Ross 1840 = Ross, *Bullettino dell’Istituto di Corrispondenza Archeologica* 1840.
- Roth 1999 = J.P. Roth, *The logistics of the roman army at war (264 B.C. – A.D. 235)*, Leiden – Boston – Köln 1999
- Ruggieri 2004 = Cl. Ruggieri, *Gli stati intorno a Olimpia. Storia e costituzione dell’Elide e degli stati formati dai perieci elei (400-362 a.C.)*, Stuttgart 2004
- Salmieri 1994 = G. Salmeri “I Greci e le lingue indigene d’Asia Minore: il caso del cario”, *Atti del I Simposio sulla decifrazione del cario*, *SMEA*, Roma 1994, 87-99.
- Salmon 1981 = P. Salmon, *La politique égyptienne d’Athènes (VIe et Ve siècles avant J.-C.)*, Brussel-les 1981²
- Salta 1991 = M. Salta, *Attische Grabstelen mit Inschriften. Beiträge zur Topographie und Prosopographie der Nekropolen von Athen, Attika und Salamis vom Peloponnesischen Krieg bis zur Mitte des 4. Jhs. v. Chr.*, Tesi doctoral inèdita, Tübingen 1991.
- Santiago 1991 = R. A. Santiago, “Integración de comunidades griegas y barbaras en Oriente y en Occidente (Estrabón III, 4, 8 y BMI 886)”, *Ktema* 16 (1991) [1995], 247-254.
- 1994 = R. A. Santiago, “El texto de Estrabón en torno a *Emporion* a la luz de los nuevos descubrimientos arqueológicos y epigráficos”, *Emerita* 62/1 (1994), 61-74.
- 1997a = R.A. Santiago, “Lesbismos en jonio: nuevos datos y revisión del problema”, en A.C. Cassio (ed), *Katà Diálekton. Atti del III Colloquio Internazionale di Dialettologia Greca, Napoli-Fiaiano d’Ischia, 25-28 settembre 1996. A.I.O.N. XIX* (1997), 233-278.
- 1997b = R.A. Santiago, “Algunos ejemplos de *Realpolitik* en las fuentes griegas”, *Faventia* 19/2 (1997), 33-50.
- 1998 = R. A. Santiago, “Clitemnestra / Clitemestra: ¿Adaptación de un nombre a la evolución de un personaje?”, *El teatre, eina política*, K. Andresen, J.V. Bañuls i F. De Martino (eds.), Bari 1998, 351-370.
- 1998 = R. A. Santiago, “Griegos y bárbaros: arqueología de una alteridad”, *Faventia* 20/2 (1998), 33-44.
- 2005a = R.A. Santiago, “Acogida y protección de mujeres extranjeras: el testimonio de *Suplicantes* de Esquilo”, *Estudios sobre la mujer en la cultura griega y latina*, Jesús Mª Nieto Ibáñez (ed.), León 2005, 143-176

BIBLIOGRAFIA

- 2005b = R.A. Santiago, “La condición de extranjero en el Mundo Griego Antiguo: algunas observaciones”, *Actas del XI Congreso de la Sociedad Española de Estudios Clásicos*, vol. I, J.F. González Castro et al. (eds.), Madrid 2005, 587-596.
- (en prensa) = R.A. Santiago, “Un ejemplo didáctico de epigrafía, dialectología e instituciones griegas”, *XVè Simposi de la Secció Catalana de la Sociedad Española de Estudios Clásicos*, (en prensa).
- Santiago - Gardeñes 2006 = R.A. Santiago – M. Gardeñes, “Algunas observaciones a la ‘Lettre d’Aporios à Léanax’ ZPE 157, (2006), 57-69.
- Schliemann 1888 = H. Schliemann, “Atische Grabinschriften”, *MDAI(A)* 13 (1888), 207-210.
- Schmitt 1967 = R. Schmitt, *Dichtung und Dichtersprache in Indogermanischer Zeit*, Wiesbaden 1967
- 1977 = R. Schmitt, *Einführung in die griechische Dialekte*, Darmstadt 1977.
- Scholl 1996 = A. Scholl, *Die attischen Bildfeldstelen des 4.Jhs v.Chr.*, Berlin 1996.
- Schönert-Geiss 1970 = E. Schönert-Geiss, *Die Münzprägung von Byzantion, Teil I*, Berlin i Amsterdam 1970
- Schweitzer 1939 = B. Schweitzer, *Studien zur Entstehung des Porträts bei den Griechen, Berichte Akademie Leipzig* 91, 4 (1939) [1940], 24 = *Zur Kunst der Antike II*, Tübingen 1963, 134
- Scodel 1992 = R. Scodel, “Inscription, Absence and Memory: Epic and Early Epitaph”, *Studi italiani di filologia classica* 85 (1992), 57-76.
- Ševoroškin 1968 = V. Ševoroškin, “Zur Entstehung und Entwicklung der kleinasiatischen Buchstabenschriften”, *Kadmos* 7 (1968), 150-173.
- Shingley 1987 = G. Shingley, *A History of Samos, 800-188 B.C.*, Oxford 1987.
- Sittig 1911 = E. Sittig, *De Graecorum Nominibus theophris*, Halle 1911
- Skinner 1987 = M.B. Skinner, “Greek Women and the Metronymic: A Note on an Epigram by Nossis”, *AHB* 1 (1987), 39-42.
- Smith 1916 = A.H. Smith, “Recently acquired reliefs in the British Museum”, *JHS* 36, 1916, 65-86.
- Solomonik 1984 = E.I. Solomonik, *Graffiti s chory Chersonesa*, Kiev 1984
- Sourvinou-Inwood 1995 = C. Sourvinou-Inwood, *‘Reading’ Greek Death. To the End of the Classical Period*, Oxford 1995.
- Stager 2005 = J.M.S. Stager, “‘Let no one wonder at this image.’ A Phoenician Funerary Stele in Athens”, *Hesperia* 74 (2005), 427-449
- Stavropoulos 1965 = Ph. Stavropoulos, “Χρονικά: Αθήναι - Αττική” *AD* 20 (1965) [1967], B1 44-109.
- Steinhauer 1984 = G. Steinhauer, “Χρονικά: Β’ Εφορεία” *AD* 39 (1984) [1989], B1 26-30.
- 1998 = G. Steinhauer, *Ta Mνημεία και το Αρχαιολογικό Μουσείο του Πειραιά*, Coropi 1998.

BIBLIOGRAFIA

- Stupperich 1977 = R. Stupperich, *Staatsbegräbnis und Privatgrabmal im klassischen Athen*, tesi doctoral, Munster 1977.
- Taillard – Roesch 1966 = J. Taillardt, P. Roesch, “L’inventaire sacré de Thespies. L’alphabet attique en Béotie”, *RPh* 40 (1966) 70-87.
- Tanner 1967 = R. Tanner, “Untersuchungen zur ehe- und erbrechtlichen Stellung der Frau im pharaonischen Ägypten”, *Klio* 49 (1967), 5-37.
- Tataki 1993 = A.B. Tataki, “From the Prosopography of Ancient Macedonia: The Metronymics”, *Ancient Macedonia* 5, vol III, 1453-1471.
- Taylor 1997 = M.C. Taylor, *Salamis and the Salaminioi. The History of an Unofficial Athenian Demos*, Amsterdam 1997
- Teodorsson 1974 = S.-T. Teodorsson, *The Phonemic System of the Attic Dialect 400-340 B.C.*, Goteborg 1974.
- 1977 = S.-T. Teodorsson, *The Phonology of Ptolemaic Koine*, Lund 1977
- Themelis 1991 = P.G. Themelis, “Η επιτύμβια στήλη του Κυπρίου Σωσιδήμου”, *Horos* 8-9 (1990-1) 63-66.
- Theophanides 1928 = B. Theophanides, “Παράρτημα: Νέα προσκτήματα Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου” *AD* 11 (1927/8), 1-13.
- Thévenot-Warelle 1988 = A. Thévenot-Warelle, *Le dialecte grec d’Elide. Phonétique et phonologie*, Nancy 1988.
- Threatte, *GAI I* i *II* = L. Threatte, *The Grammar of Attic Inscriptions. I: Phonology*, Berlin - New York 1980 i *II: Morfology*, Berlin - New York 1996.
- Threpsiades 1953a = I. Ch. Threpsiades, “Τὸ εὔρημα τοῦ Κεραμεικοῦ”, *Polemon* 5 (1952/3), 59-66.
- 1953b = J. Chr. Threpsiades, *PAAH* 1953.
- Tod 1946 = M.N. Tod, *A Selection of Greek Historical Inscriptions. Vol I: To the end of the fifth century B.C.*, Oxford 1946².
- 1948 = M.N. Tod, *A Selection of Greek Historical Inscriptions. Vol II: From 403 to 323 B.C.*, Oxford 1948.
- 1951 = M.N. Tod, “Laudatory epithets in greek epitaphs”, *ABSA* 46 (1951), 182-190.
- Torelli 1977 = M. Torelli, “Il santuario greco di Gravisca”, *PP* 32 (1977), 398-458.
- Travlos 1971 = J. Travlos, *Bildlexikon zur Topographie des antiken Athen*, Tübingen 1971.
- Tsetskhladze 1994 = G.R. Tsetskhladze, “Greek Penetration of the Black Sea”, *The Archaeology of Greek Colonisation. Essays dedicated to Sir John Boardman*, G.R. Tsetskhladze & F. De Angelis (eds.), Oxford 1994, 111- 135
- 1998 = G.R. Tsetskhladze, “Greek Colonisation of the Black Sea Area: Stages, Models and Native Population” dins G.R. Tsetskhladze (ed.), *The Greek Colonisation of the Black Sea Area*, Stuttgart 1998, 9-68.
- Tsiribakos 1968 = I. Tsiribakos, “Εἰδήσεις ἐκ Καλλιθέας”, *AAA* 1 (1968), 35-36.

BIBLIOGRAFIA

- Tsirigote-Drakatou 1988 = I. Tsirigote-Drakatou, “Χρονικά: Γ’ Εφορεία” *AD* 43 (1988) [1993], B1 33-34.
- Ustinova 1998a = Y. Ustinova “Aphrodite *Ourania* of the Bosphorus: The Great Goddess of a Frontier Pantheon”, *Kernos* 11 (1998), 209-226
- 1998b = Y. Ustinova, *The Supreme Gods of the Bosporan Kingdom. Celestial Afrodite and the Most High God*. Leiden / Boston / Köln 1998
- Vallet 1996 = G.Vallet, “Les cités chalcidiennes du Détroit et de Sicile” dans *Le monde grec colonial d’Italie du sud et de Sicile*, Roma 1996, 115-162 (= id. dans *Gli Eubei in Occidente. Atti del diciottesimo convegno di studi sulla Magna Grecia (Taranto 1978 [1984])*, 83-143).
- Van der Veer 1982 = J.A.G. van der Veer, “The battle of Marathon. A topographical survey”, *Mnemosyne* 35 (1982), 301-4
- Varoucha-Christodouloupoulou 1961 = I.Varoucha-Christodouloupoulou, “Συμβολή εις τὸν Χρემωνίδειον πόλεμον 266/5 – 263/2 π.Χ.”, *AEph.* 1953/4,3 [1961], 321-349.
- Vedder 1988 = U. Vedder, “Frauentod – Kriegertod im Spiegel der attischen Grabkunst des 4.Jhs. v.Chr.” *MDAI(A)* 103 (1988), 161-191.
- Veligianni-Terzi 1997 = C. Veligianni-Terzi, *Wertbegriffe in den attischen Ehrendekreten der Klassischen Zeit*, Stuttgart 1997.
- Vercoutter 1992 = J. Vercoutter, *L’Epypte et la vallée du Nil. I: Des origines à la fin de l’Ancien Empire*, Paris 1992
- Vérilhac 1978-1982 = A.-M. Vérilhac, *Paides aoroi. Poésie funéraire*. Atenes 1978-1982.
- Vierneisel-Schlörb 1988 = B. Vierneisel-Schlörb, *Klassische Grabdenkmäler und Votivreliefs. Glyptothek München. Katalog der Skulpturen, Band III*, Munic 1988.
- Vinogradov 1997 = J.G. Vinogradov, “La Chersonèse de la fin de l’archaïsme”, *Pontische Studien*, Mainz 1997, 397-419
- Visconti 1815 = Visconti, “Deux inscriptions grecques trouvées à Athènes”, *Histoire et mémoires de l’Institut Royal de France. Classe d’Histoire et de Littérature Ancienne I* (1815), 230-240.
- Vittman 2001 = G. Vittman, “Ägyptisch-Karisches”, *Kadmos* 40 (2001), 39-59.
- 2003 = G. Vittman, *Ägypten und die Fremde im ersten vorchristlichen Jahrhundert*, Mainz 2003.
- Viviers 1992 = D.Viviers, *Recherches sur les ateliers de sculpteurs et la cité d’Athènes à l’époque archaïque. Endoios, Philergos, Aristoklès*, Académie Royale de Belgique, Classe des Beaux-Arts, Gembloux 1992.
- Voutiras 1993 = E. Voutiras, *Ελληνική Διαλεκτολογία* 3 (1992-1993), 43-48.
- 1996 = E. Voutiras, “A propos d’une tablette de malédiction de Pella”, *REG* 109 (1996), 678-682.
- Vonias 2000 = Z. Vonias, “Une inscription de l’ancienne Bergè”, *BCH* 124 (2000), 227-246
- Vottéro 1993 = G. Vottéro, “Milieu naturel, littérature et anthroponymie en Béotie”, *Dialectologica Graeca. Actas del Congreso Internacional de Dialectologia griega*,

BIBLIOGRAFIA

- Miraflores de la Sierra, 19-21 de junio de 1991*, E. Crespo, J.L. García Ramón, A. Striano (eds.) Madrid 1993, 211-231.
- 1996 = G. Vottéro, “Koinés et koinas en Béotie à l’époque dialectale (VIIe-IIe s.av. J.C.), *La koiné grecque antique II: La concurrence*, Cl. Brixhe (ed.), Nancy 1996, 43-92.
- 1997 = G. Vottéro, “Quelques exemples de recherches orthographiques en Grèce ancienne”, en A.C. Cassio (ed), *Katà Diálekton. Atti del III Colloquio Internazionale di Dialettologia Greca, Napoli-Fiaiano d’Ischia, 25-28 settembre 1996. A.I.O.N. XIX* (1997), 575-600.
- 1998 = G. Vottéro, *Le dialecte béotien (7es. – 2es.av.J.-C.). I L’écologie du dialecte*, Nancy 1998.
- 2001 = G. Vottéro, *Le dialecte béotien (7es. – 2es.av.J.-C.). II Répertoire raisonné des inscriptions dialectales*, Nancy 2001.
- Walbank 1978 = M.B. Walbank, *Athenian Proxeniés of the Fifth Century B.C.*, Toronto i Sarasota, 1978.
- 1990 = M.B. Walbank, “Notes on Attic Decrees”, *ABSA* 85 (1990), 435-447.
- Wallace 1970 = M.B. Wallace, “Early Greek *Proxenoí*”, *Phoenix* 24 (1970), 189-208.
- Welwei 1974 = K.-W. Welwei, *Unfreie im antiken Kriegsdienst. I: Athen und Sparta*. Wiesbaden 1974.
- 1979 = K.W. Welwei, “Das sog. Grab der Plataier im Vranatal bei Marathon”, *Historia* 28, 1979, 101-6.
- West 1970 = M.L. West, “Bemerkungen zu Versinschriften”, *ZPE* 6 (1970) 171-174.
- 2003 = M.L. West “Phrygian Metre”, *Kadmos* 42 (2003), 77-86
- Whitehead 1977 = D. Whitehead, *The Ideology of the athenian Metic*, Cambridge 1977.
- 1986 = D. Whitehead, *The Demes of Attica 508/7 – ca.250 B.C. A political and Social Study*, Princeton 1986.
- Wilamowitz 1893 = U.v.Wilamowitz, *Aristoteles und Athen*, Berlin 1893.
- 1930 = U.v. Wilamowitz, “Lesefrüchte”, *Hermes* 65 (1930), 241-258.
- 1932 = U. v.Wilamowitz, *Der Glaube der Hellenen*, Berlin 1931-1932.
- 1965 = U. v. Wilamowitz, *Antigonos von Karystos*, Berlin – Zürich 1965.
- Wilhelm 1889 = A. Wilhelm, “Attische Psephismen”, *Hermes* 24 (1889), 326-336.
- 1906 = A. Wilhelm, *Urkunden dramatischer Aufführungen in Athen*, Wien 1906
- 1909 = A. Wilhelm, *Beiträge zur griechischen Inschriftenkunde*, Wien 1909.
- 1978 = A. Wilhelm, “Bemerkungen zu den attischen Grabinschriften IG II²”, *ZPE* 29 (1978), 57-90.
- Willemsen 1963 = F. Willemsen, “Archaische Grabmalbasen aus der athener Stadtmauer”, *MDAI(A)* 78 (1963), 104-153.
- 1970a = F. Willemsen, “Stelen”, *MDAI(A)* 85 (1970), 23-44 tab. 9-17, Beil. 3

BIBLIOGRAFIA

- 1970b = F.Willemsen, “Grab- und Weihinschriften”, *MDAI(A)* 85 (1970), 100-113 tab. 46-49
- 1974 = F.Willemsen, “Vom Grabbezirk des Nikodemos in Dekeleia”, *MDAI(A)* 89 (1974), 173-191.
- Wolters 1888 = P.Wolters, “Der Grabstein des Antipatros von Askalon”, *MDAI(A)* 13 (1888) 310-316.
- 1891 = P. Wolters, “Rotfigure Lutrophoros”, *MDAI(A)* 16 (1891), 371- 405 tab. 8
- Woodhead 1957 = A.G. Woodhead, “Greek Inscriptions”, *Hesperia* 26 (1957), 221-236.
- 1959 = A.G. Woodhead, “Greek Inscriptions”, *Hesperia* 28 (1959), 273-288 pl. 54-56.
- 1960 = A.G. Woodhead, “Greek Inscriptions”, *Hesperia* 29 (1960), 78-86, pl. 26,27.
- Woysch-Méautis 1982 = D. Woysch-Méautis, *La représentation des animaux et des êtres fabuleux sur les monuments funéraires grecs. Cahiers d’Archéologie Romanda n°21*, Lausanne 1982.
- Zamora 1997 = M. H. Zamora Salamanca, “Nuevas inscripciones dialectales de Cos”, *Actas del IX Congreso Español de Estudios Clásicos*, vol. II, Madrid 1997, 277-280.
- Zgusta 1955 = L. Zgusta, *Die Personennamen griechischer Städte der nördlichen Schwarzmeerküste*, Praga 1955.
- 1964 = L. Zgusta, *Kleinasiatische Personennamen*, Praga 1964.
- 1984 = L. Zgusta, *Kleinasiatische Ortsnamen*, Heidelberg 1984.
- Zoumbaki 2005 = S.B. Zoumbaki, *Prosopographie der Eleer bis zum 1.Jh. v. Chr.*, Atenes 2005.

ABREVIATURES USADES EN LES DATACIONS

<i>ca.</i>	aproximadament.
<i>saec. --.</i>	segle --.
<i>saec. -- in.</i>	principi del segle --.
<i>ante med. saec. --.</i>	abans de la meitat del segle --.
<i>med. saec. --.</i>	meitat del segle --.
<i>post med. saec. --.</i>	després de la meitat del segle --.
<i>saec. -- ex.</i>	final del segle --.

I 8 (Agora XVII, 393)

I 9 (Agora XVII, 394)

IV 2 (Scholl 1996, tab. 47,3)

VI 1 (Clairmont 1970, 18)

VIII 2 (Clairmont 1970, 44)

XI 19 (Scholl 1996, tab. 16,1)

XI 38 (Scholl 1996, tab. 42,1)

XI 50 (Agora XVII, 501)

XII 1 (Scholl 1996, tab. 16,4)

XVII 2 (Agora XVII, 517)

ΑΝΤΙΦΙΛΟΣ
ΟΛΙΝΘΙΟΣ

XXI a 18 (Jeffery 1990, tab. 71,14)

XIX 5 (Agora XVII, 457)

XXI a 21 (Scholl 1996, tab. 24,4)

XXIII 22 (Bäbler 1998, tab. 20)

XXIII 23 (Bäbler 1998, tab. 17)

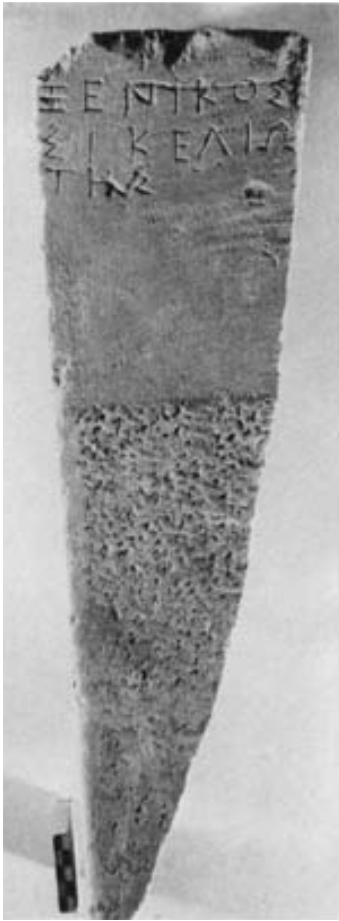
XXXIII 1 (Jeffery 1990, tab. 63,16)

XXXIII 12 (Scholl 1996, tab. 36,1)

XXXIII 5 (Scholl 1996, tab. 1,3)

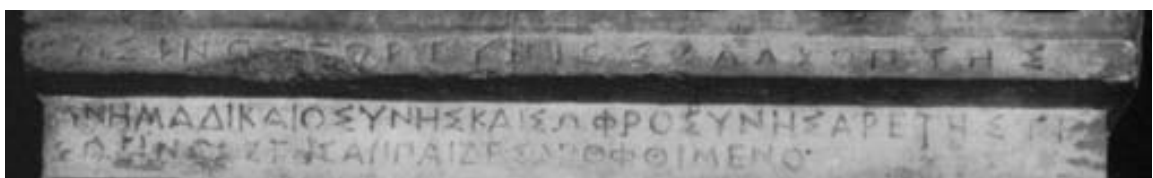
XXXVII 2 (Agora XVII, 662)

XXXVII 4 (Agora XVII, 445)

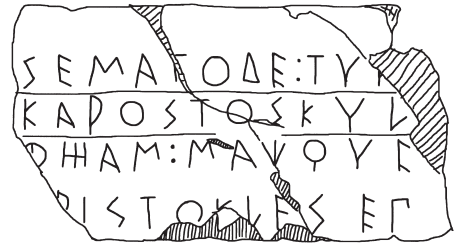

XXXVI 1 (Clairmont 1970, 15)

XXXIX 1 (Bäbler 1998, tab. 4)

XXXIX 1 (fascímil J.I. Adiego)

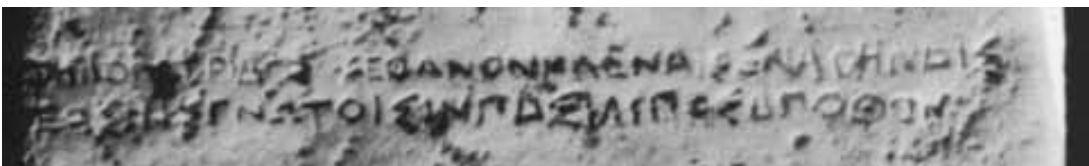
XL 6 (Clairmont 1970, 71)

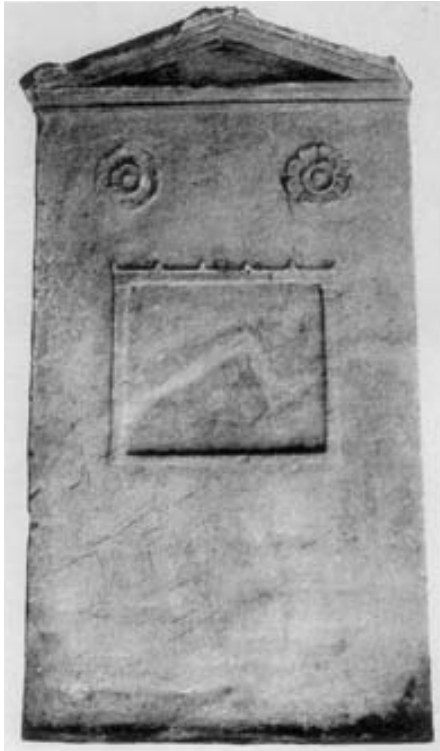

XXXIX 8 (Agora XVII, 469)

XL 24 (Scholl 1996, tab. 24,1)

XL 32 (Scholl 1996, tab. 44,3)

ΑΛΕΞΙΛΕΩΣ
 ΠΡΟΚΛΕΙΔΟΣ
 ΛΑΜΨΑΚΗΝΟΣ

XLII 2 (Jeffery 1990, tab. 71, 48)

XLII 5 (Bäbler 1998, tab. 6)

XLIII 14 (Scholl 1996, tab. 41,4)

XLIII 15 (Agora XVII, 525)

XLIV 1 (Scholl 1996, tab. 45,1)

XLIV 22 (Scholl 1996, tab. 48,3)

XLIV 27 (Scholl 1996, tab. 25,3)

XLV 1 (Bäbler 1998, tab. 11)

XLV 2 (Scholl 1996, tab. 25,1)

XLIX a 3 (Agora XVII, 653)

XLIX a 17 (Scholl 1996, tab. 41,1)

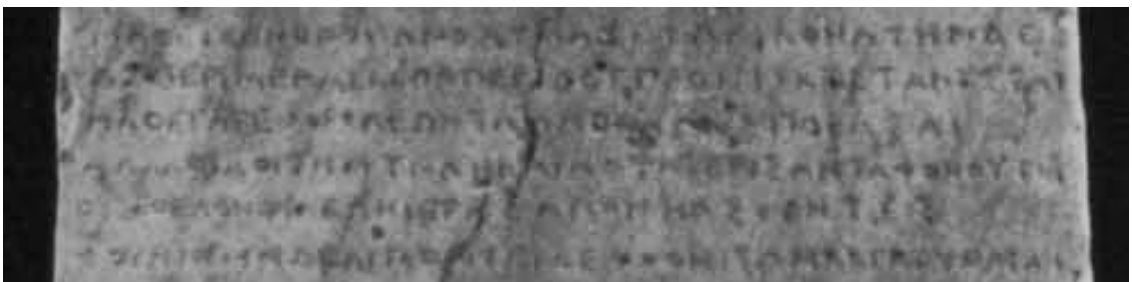
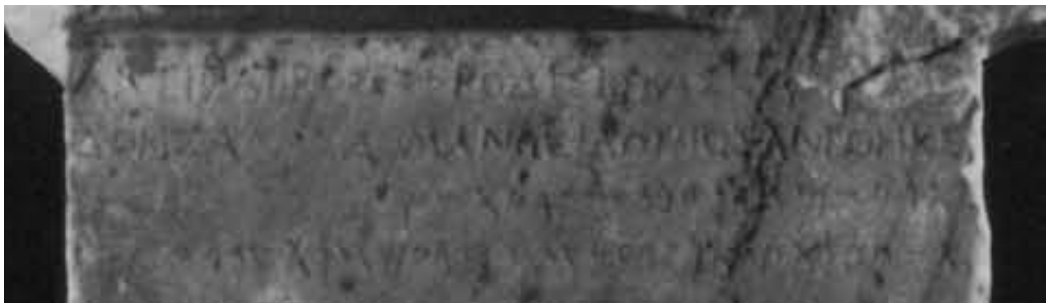

LI 1 (Bäbler 1998, tab. 9)

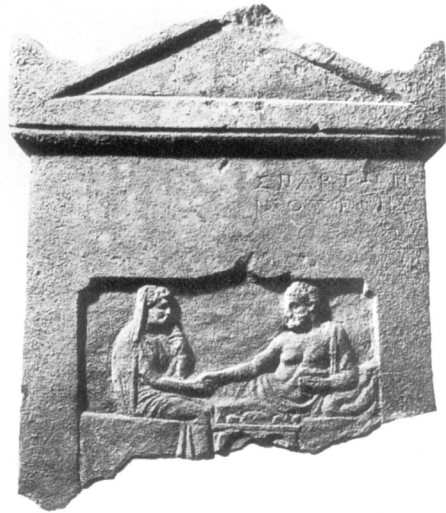

LI 4 (Clairmont 1970, 38)

LII 1 (Agora XVII, 396)

LIV 4 (Scholl 1996, tab. 40,4)

LV 1 (Scholl 1996, tab. 46,1)

